3958

THRACO-DACICA

ACADEMIA
DE ȘTIINȚE
SOCIALE
ȘI POLITICE
A REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

TOMUL
II
1981

EDITURA
ACADEMIEI
REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
INSTITUTUL DE TRACOLOGIE

THRACO-DACICA

TOMUL II
1981

P. 6268

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor șef: DUMITRU BERCIU
Redactor șef adjunct: CONSTANTIN PREDA
Membri: GHEORGHE BICHIR, GHEORGHE DIACONU, SEBASTIAN MORINTZ, PAUL PETRESCU, I. I. RUSSU, ALEXANDRU SUCEVEANU, ALEXANDRU VULPE.
Secretar de redacție: MIHAELA UDRESCU.

Prețul unui abonament anual este de 60 lei. În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții. Revista se poate procura (direct sau prin poștă) și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, București, 79 717, Calea Victoriei 125, telefon 50 76 80. Comenzile și abonamentele din străinătate se primesc la ILEXIM, departamentul import-export presă, P.O.Box 136—137, telex 11 226, București, 79 517, str. 13 Decembrie 3, România, sau la reprezentanții săi din străinătate.

Prix d'un abonnement annuel : $ 35. Toute commande de l'étranger sera adressée à ILEXIM, departamentul import-export presă, P.O.Box 136—137, telex 11 226, R 79 517, str. 13 Decembrie 3, București, Romania, ou à ses representants à l'étranger.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite Colegiului de redacție pe adresa : 71 119, str. I. C. Frimu 11, București.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

THRACO-DACICA, II, 1981

P. 6268

Sumar *(Sommaire)*

Cuvînt înainte *(Avant-propos)* 5

STUDII *(ETUDES)*

M. DAVIDESCU, Un tezaur de podoabe tracice descoperit la Hinova — Mehedinți (Un trésor d'objets de parure thraces découvertes à Hinova—Mehedinți) 7
EMIL MOSCALU, Quelques aspects du „problème scythe" dans l'aire thrace septentrionale 23
M. IRIMIA, Neue Daten über das Bestattungsritual und die Chronologie der getischen Nekropole von Bugeac 37
D. BERCIU, Despre unele rezultate ale cercetărilor de la Ocnița — Vîlcea (Sur quelques résultats des recherches de Ocnița—Vîlcea) 53
C. PREDA și MIHAI BUTOI, Monede descoperite în așezarea getică de la Sprîncenata (jud. Olt) (Monnaies trouvées dans l'établissement gète de Sprîncenata (dép. d'Olt) . . . 65
GH. BICHIR, Dacii liberi din Muntenia și relațiile lor cu romanii (Les Daces libres de la Valachie et leurs relations avec les Romains) 73
MARIA COMȘA, Quelques données relatives à la vie quotidienne chez les Daces, les Romains et les Roumains 93

DISCUȚII ȘI COMUNICĂRI *(DISCUSSIONS ET INFORMATIONS)*

EUGEN COMȘA, Contribuție privind ritul funerar al purtătorilor culturii Monteoru (Contributions concernant le rite funéraire des porteurs de la culture Monteoru) 111
M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, Unele considerații privitoare la funcția secerilor de bronz la traci din spațiul carpato-ponto-dunărean (Quelques considérations concernant la fonction des faucilles en bronze chez les Thraces de l'espace carpato-ponto-danubien) 125
MIRCEA IGNAT, Contribuții la cunoașterea epocii bronzului și a Hallstatt-ului timpuriu în județul Suceava (Contributions à l'étude de l'Age du Bronze et du Hallstattien ancien dans le département de Suceava) 133
SILVIA MARINESCU-BÎLCU, Cîteva elemente de cultură Noua și hallstattiene, descoperite în Moldova centrală (Quelques éléments culturels du type Noua et hallstattiens, découverts en Moldavie centrale) 147
NICOLAE CHIDIOȘAN și IOAN EMŐDI, O descoperire de la sfîrșitul epocii bronzului și începutul Hallstattului în peștera Mișidului, com. Șuncuiuș, jud. Bihor (Une découverte de la fin de l'Age du bronze et du début du Hallstattien dans la grotte du Mișid, comm. de Șuncuiuș, dép. de Bihor) 161
SILVIA TEODOR, Așezarea geto-dacică de la Hușii-Corni (L'établissement géto-dace de Hușii-Corni) 169
NICOLAE LUPU, Două morminte dacice descoperite la Tilișca (jud. Sibiu) (Deux tombes daciques découvertes à Tilișca (dép. de Sibiu) 197
ARH. DINU ANTONESCU, Le calendrier de Grădiștea Muncelului. Une nouvelle hypothèse de correction 209

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

D. TUDOR, *Capul Stenarum*, un toponim traco-getic *(Caput Stenarum*, un toponyme thraco-gète) 213
AL. SUCEVEANU, Fondul getic autohton şi procesul romanizării în Dobrogea secolelor I—III e.n., în lumina săpăturilor de la Straja şi Fîntînele (Le fond gète autochtone et le processus de la romanisation dans la Dobroudja aux Ier—IIIe siècles à la lumière des fouilles de Straja et Fîntînele) 217
CONSTANTIN C. PETOLESCU, Geto-dacii în epoca romană în lumina izvoarelor epigrafice (Les Géto-Daces à l'époque romaine d'après les sources épigraphiques) 221

RECENZII *(COMPTES RENDUS)*

A. I. MELIUKOVA, *Skifija i frakijskij mir*, Moscova, 1979 (Niculae Conovici) 225
VALENTIN VASILIEV, *Scîţii agat îrşi pe teritoriul României*, Cluj-Napoca, 1980 (Emil Moscalu) 231

CRONICA *(CHRONIQUE)*

Din activitatea institutului. 1979 şi 1980 (De l'activité de l'institut) 233
Al III-lea Congres internaţional de tracologie, Viena 2—6 iunie 1980 (Le IIIe Congrès international de thracologie, Vienne, 2—6 juin 1980) (C. Preda) 237
Sesiunea ştiinţifică „Istoria şi civilizaţia geto-dacilor în epoca lui Burebista" (La session scientifique « L'histoire et la civilisation des Géto-Daces à l'époque de Burebista » (N. Conovici) 238
Colocviul IX (Le colloque IX) (Eugen Comşa) 239

ABREVIERI *(ABRÉVIATIONS)* 243

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Cuvînt înainte

Prezenta publicație, Thraco-Dacica, *este revista Institutului de tracologie, înființat prin decret prezidențial în anul 1979. Începutul editării acestei noi reviste îl constituie de fapt volumul apărut în 1976, în cinstea celui de-al II-lea Congres internațional de tracologie de la București. În consecință, volumul de față, al II-lea din serie, va prelua nu numai numele celui dintîi, ci și formatul și structura acestuia, conceput în acest fel de noi încă înainte de crearea institutului. Adoptînd principiul unității, continuității și al profilului primei publicații, volumele următoare, deci și cel prezent, vor avea apariții anuale, fiecare dintre ele concentrînd de fapt cele două fascicule semestriale adoptate inițial.*

Thraco-Dacica *se integrează caracterului interdisciplinar al profilului institutului, a cărui creare corespunde, pe de o parte necesității legării cît mai strînse a cercetării și din domeniul tracologiei de cerințele concrete ale dezvoltării istoriografiei românești, iar pe de alta promovării spiritului interdisciplinar și în acest domeniu care stă azi la baza științei și tehnicii mondiale. Publicația vine în sprijinul coordonării în mod unitar a cercetărilor multidisciplinare privitoare la studiul istoriei și civilizației tracilor, geto-dacilor și daco-romanilor, al etnogenezei noastre, al continuității și unității poporului român, precum și al valorificării moștenirilor străvechi, care își păstrează vitalitatea și originalitatea în toate manifestările materiale și spirituale ale poporului nostru. Astfel de preocupări corespund întru totul celor exprimate de tovarășul Nicolae Ceaușescu, președintele Republicii Socialiste România, în mesajul adresat participanților la cel de al II-lea Congres internațional de tracologie, unde se subliniază că „România manifestă o preocupare constantă pentru dezvoltarea cercetărilor istorice în toate domeniile științelor umane, inclusiv tracologia, apreciază just importanța acestor domenii pentru îmbogățirea culturii naționale și universale, pentru educarea maselor în spiritul prieteniei și al înțelegerii cu alte popoare, al respectului și stimei față de înaltele valori ale umanității".*

Paginile revistei vor fi deschise cercetătorilor din domeniile arheologiei, istoriei, lingvisticii, etnografiei și antropologiei, dornici să se afirme și să aducă noi contribuții originale și de calitate, temeinic documentate și obiectiv interpretate, la elucidarea unor probleme de tracologie, de la începuturi și pînă în perioada romană tîrzie. Se va acorda prioritate publicării unor descoperiri de importanță deosebită, precum și studiilor de sinteză. Acestea vor fi editate atît în românește, cît și în unele limbi de circulație internațională. Pe lîngă studii, revista va mai cuprinde: discuții și comunicări, recenzii, note bibliografice și o cronică a vieții științifice de specialitate.

THRACO-DACICA, tomul II, București, 1981, p. 5—6.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Conducerea institutului nostru și comitetul de redacție își exprimă toată recunoștința față de forurile superioare de partid și de stat, față de tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România, pentru grija și înțelegerea arătate cercetării din domeniul tracologiei, prin înființarea institutului și înzestrarea acestuia cu un anuar propriu, cum este Thraco-Dacica.

Mulțumirile noastre se îndreaptă către Comitetul de Cultură și Educație Socialistă, Academia de Științe Sociale și Politice și Ministerului Educației și Învățămîntului, care ne-au acordat un sprijin permanent în buna desfășurare a activității de cercetare.

Pentru ca revista să reflecte preocupările din domeniul tracologiei pe plan general european, se va căuta ca pe viitor să se obțină și colaborarea unor specialiști de peste hotare. În felul acesta se va putea contribui la o întărire și o lărgire a raporturilor dintre cercetătorii din acest domeniu important, deschizîndu-se noi și valoroase perspective în activitatea dedicată tracologiei.

DUMITRU BERCIU

Directorul Institutului de tracologie

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Un tezaur de podoabe tracice descoperit la Hinova — Mehedinți

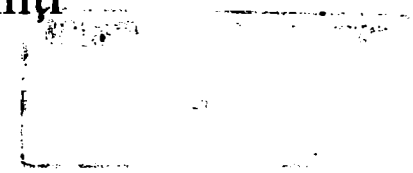

M. DAVIDESCU

Săpăturile arheologice în castelul roman tîrziu de la Hinova au fost începute în anul 1976, avînd un caracter de salvare, determinate de amenajarea unui teren de sport de către grănicerii din apropiere [1]. Întrucît castrul trebuia pus la adăpost și luate măsuri de conservare și consolidare, în anii următori s-au început lucrări pe scară largă, avînd drept scop cercetarea exhaustivă a fortificației, evacuarea întregii cantități de pămînt rezultat din săpături, consolidarea zidăriilor și împrejmuirea monumentului. Cercetările din anul 1980 au fost deci o continuare a celor precedente, ajungîndu-se cu săpătura la incinta de sud, cu turnurile de sud-vest și sud-est. Săpînd în adîncime, pînă la epuizarea straturilor de cultură romane, s-a ajuns pînă la depunerea galben-aluvionară a Dunării. În această depunere, la adîncimea de 1,30 m, în secțiunea I de stabilire a stratigrafiei depunerilor arheologice, încă din anul 1976 s-au descoperit două urne funerare din care una cu capac. Descoperirea acestor urne încă de la începutul săpăturilor ne-a determinat să urmărim și acest nivel pe toată suprafața castrului. Pe măsură ce săpăturile avansau, a mai apărut încă o urnă funerară, iar lîngă zidul turnului de nord-vest în aceeași poziție stratigrafică s-a descoperit un craniu ce provenea de la un mormînt de înhumație. Fundațiile turnului de nord-vest al castrului au distrus scheletul, cu excepția capului, ce a fost descoperit lîngă zid. În anul 1977, tot în zona turnului de nord-vest, dar în afară și în aceeași depunere galben-aluvionară, s-au mai descoperit două schelete întregi fără inventar. Săpăturile din anii următori nu au mai dus la descoperirea altor morminte plane, în schimb numărul urnelor funerare a crescut la 41, toate descoperite în aceeași poziție stratigrafică, constituind o necropolă plană de incinerație [2].

În ziua de 30 iulie 1980, ajungînd cu săpăturile în zona turnului de sud-vest, după ce fusese epuizat stratul de cultură roman, la baza acestuia, în depunerea galben-aluvionară și la aceeași adîncime, lîngă zidul de nord al turnului a fost descoperit un vas de pămînt de culoare negru-portocalie, plin cu podoabe de aur (fig. 1/1). Vasul este de formă bitronconică, înalt de 17 cm, diametrul gurii de 12 cm, iar diametrul fundului de 6 cm. Buza vasului este subțire, îngustă și puțin trasă în afară. Ca decor are patru cercuri ușor canelate, ce încep imediat de sub buză spre pîntec. Diametrul maxim al vasului este puternic reliefat, avînd și el ca decor aceleași caneluri, dar mult mai șterse și așezate în torsadă (fig. 1/2 ; 7/1).

Dacă constructorii romani ar fi trasat zidul turnului cu circa 30 cm mai spre sud, atunci cu siguranță că vasul și conținutul lui n-ar fi ajuns pînă la noi (fig. 7/2).

Întrucît asemenea descoperiri sînt extrem de rare, iar importanța celei de față e deosebită din punct de vedere istoric și arheologic, am socotit că este util să fie pusă la dispoziția tuturor celor interesați cît mai repede. De aceea studiul de față nu poate fi socotit complet, el urmînd a fi îmbunătățit și adîncit într-un timp nu prea îndepărtat.

[1] Pentru informații asupra fortificației romane de la Hinova, vezi M. Davidescu, Drobeta, 3, 1978, p. 76—86 ; idem, *Drobeta în secolele I—VII e.n.*, Craiova, 1980, p. 186.

[2] În acest articol nu ne ocupăm de prezentarea necropolei.

THRACO-DACICA, tomul II, București, 1981, p. 7—22.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

La golirea vasului de podoabe, la care a participat și Vasile Boroneanț, cercetător la Muzeul de istorie al municipiului București, au rezultat următoarele categorii de piese :

I. *Diademă* — o singură piesă (fig. 2/1 ; 8). Este confecționată dintr-o foaie subțire de aur, avînd grosimea de 1 mm, lungimea fiind de 59 cm, lățimea de 2,5 cm la mijloc, iar la capete 1,5 cm. La capete, foaia se rotunjește și este găurită, pentru a putea fi fixată pe un suport de piele sau textil. Greutatea piesei este de 20,652 g. Toată suprafața piesei este împărțită în registre și ornamentată cu același ornament executat în tehnica „au repoussé", modelul repetîndu-se de 14 ori. Ornamentul constă din cercuri punctate, înconjurate de o ghirlandă continuă. În fiecare registru există un cerc punctat la mijloc, avînd cîte două cercuri punctate sus și două cercuri punctate jos, toate așezate simetric față de cercul din mijloc. Toate aceste cercuri punctate sînt urmărite în exterior de o ghirlandă continuă. Atît sus cît și jos, dreapta și stînga, se profilează alte cercuri punctate ce se pierd în extremitățile benzii de aur. Fiecare registru ornamental compus din cercurile descrise mai sus este delimitat de alt registru prin trei arcuri de cerc larg deschise ce se înscriu pe toată lățimea foii de aur. Ornamentul constă din cercuri punctate însoțite de o ghirlandă continuă, totul fiind delimitat de arcuri largi de cerc, realizînd variate simboluri solare. Decorul cu simbolistică solară îl găsim către sfîrșitul epocii bronzului pe obiecte de metal, dar mai ales în ceramică. Localitatea Hinova se găsește în plină zonă culturală a cîmpurile de urne funerare de tip Gîrla Mare. Decorul acestei ceramici influențează puternic pe artizanii locali ce făureau obiecte de podoabă din bronz sau metal rar[3]. Înainte de 1921, se descoperea la Țigănași — deci tot în aceeași zonă — fastuosul tezaur cu podoabe de aur cunoscut sub denumirea de tezaurul de la Ostrovu Mare [4]. Motivul ornamental de pe diadema de aur de la Hinova îl găsim și pe falerele de aur în formă de discuri din acest tezaur, care au ca ornament cercuri concentrice și spirale continue, semicercuri deschise etc., toate reprezentînd simboluri solare [5]. Analogii pentru decorul diademei de la Hinova găsim și în falerele din tezaurul de la Țufalău datat la sfîrșitul epocii bronzului, în falera de la Săcuieni, precum și pe falera de la Vărșand [6]. Analogii asupra decorului de pe diademă mai pot fi făcute cu plăcuțele de os acoperite cu un strat de aur provenind din „mormîntul puț" de la Micene sau cu plăcuțele de aur din „mormîntul puț III" al cetățuii de la Micene [7]. Ne dăm seama, după lungimea foii de aur, că această bijuterie era purtată sau destinată unei femei. Vasile Pârvan observa că în Bronzul IV sau Hallstattul I pentru femei principala podoabă a capului este diadema și din fericire avem exemple de tot felul [8].

II. *Manșon deschis* (fig. 2/2 ; 9/1). Este confecționat dintr-o foaie lată și masivă de aur. Are forma rotundă, puțin turtită, cu diametrul de 8,4 cm. Lățimea foii groase de aur este de 5,2 cm. Greutatea — 580,3 g. Manșonul a fost executat prin ciocănire. Pe fața interioară se observă urmele loviturilor de ciocan. Fața exterioară este ornamentată prin caneluri adînci, mai exact șase șanțuri adînci despărțite prin creste ascuțite. Aceste șănțulețe nu merg de la un capăt la altul, ci ele se opresc la o depărtare de 1 cm de deschiderea manșonului. Pe această bandă de 1 cm din jurul deschiderii sînt împlîntați cîte cinci butoni masivi de o parte și de alta a deschiderii. Acești butoni centrali sînt confecționați separat de placă și au fost introduși după ce placa a fost găurită. Prinderea lor s-a făcut prin nituire. Unul din ei, nefiind nituit bine, încă se mai mișcă. Acest ornament perlat așezat în poziție verticală pe banda din jurul deschiderii completează destul de bine și cu maximum de efect ornamentul general al piesei.

Acest tip de brățară îl găsim în bronzul mijlociu și tîrziu, fiind cunoscut în general în Europa Centrală [9]. În Transilvania, în cîmpia Someșului, sînt cunoscute două exemplare din bronz descoperite la Cehăluț asemănătoare cu piesa noastră de aur, datate în bronz D [10]. În sud, sînt cunoscute piese de bronz asemănătoare pe coasta Adriaticii Orientale [11].

[3] D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, 1966, p. 204 ; *Istoria artelor plastice în România*, București, 1968, p. 61.

[4] Dr. Gh. Severeanu, *The gold treasure of the „Ostrovul Mare"*, apud Dorin și Valeria Popescu, *Asupra tezaurului de aur de la Ostrovul Mare*, SCIV, 6, 1955, 3—4.

[5] Ștefan Burda, *Tezaure de aur din România*, București, 1979, p. 13 ; *Trésors de l'art ancien en Roumanie*, Paris, 1970, nr. 59—103. Ion Miclea, Radu Florescu, *Preistoria Daciei*, București, 1980, p. 105, nr. 348, 349.

[6] V. Pârvan, *Getica*, București, 1926, p. 386 ; Dorin și Valeria Popescu, *op. cit.*, p. 870 ; Dorin Popescu, *Cercetări arheologice în Transilvania*, IV, București, 1956, p. 197.

[7] Fr. Matz, *Creta, Micene, Troia*, București, 1969, p. 173, pl. 84, 91.

[8] V. Pârvan, *op. cit*, p. 692.

[9] Amália Mozsolics, *Bronzefunde des Karpatenbeckens — Depot fundhorizonte von Hajdúsámson und Kosziderpaldás*, Budapesta, 1967, p. 79 ș.u.

[10] M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977, pl. 32, nr. 3, 4 ; Tiberiu Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei*, București, 1978, p. 102, pl. LXXII/11—12.

[11] Šime Batović, Vjesnik, 68, 1966. Ivan Marović, Vjesnik, 63—64, 1961, 1962, pl. 4, fig. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Fig. 1. Ilmova. Tezaur de podoabe tracice. 1 aspect din săpătură; 2 vas bitronconic.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

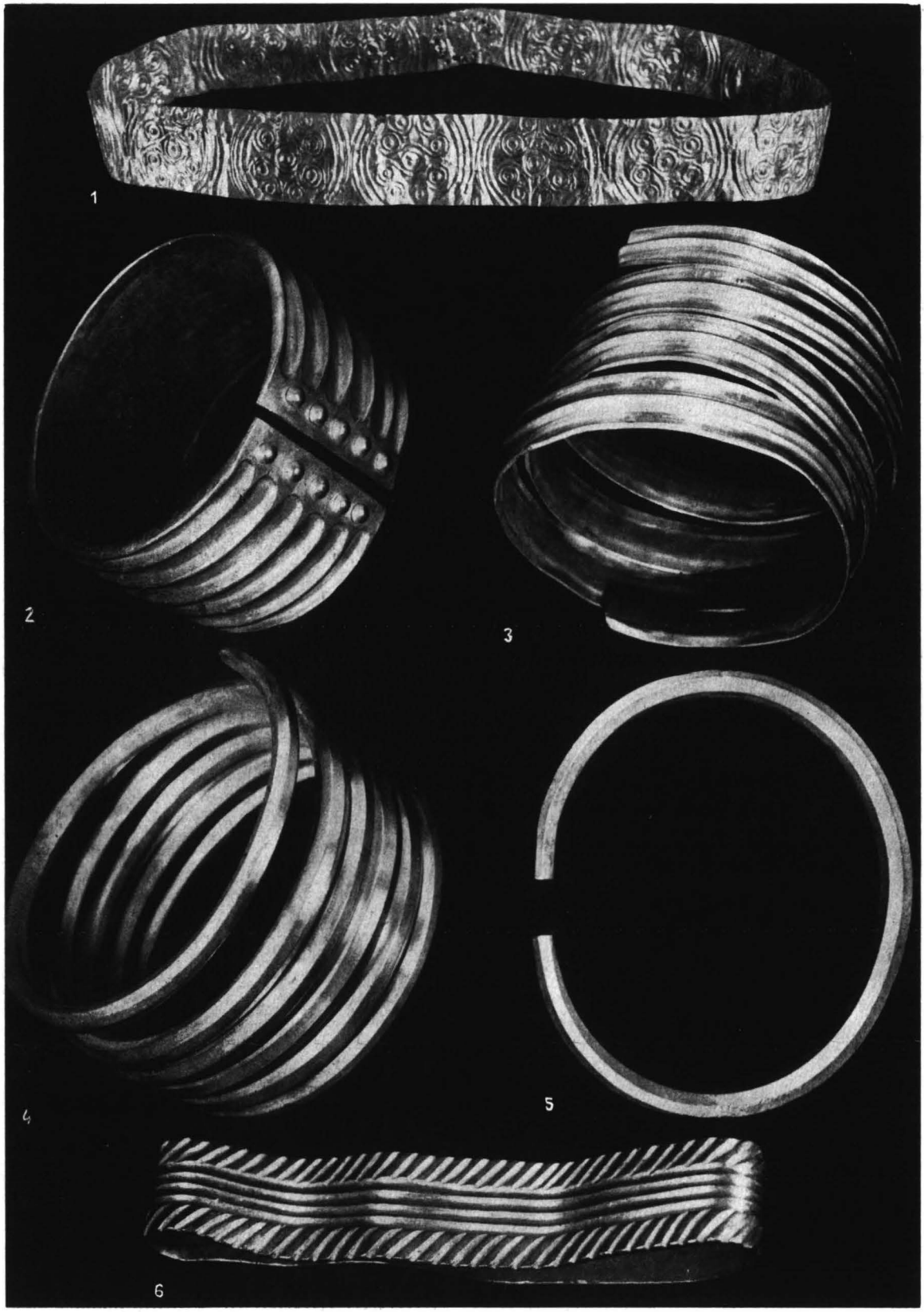

Fig. 2. Hinova. Tezaur de podoabe tracice. 1 diademă ; 2 manșon ; 3,4 brățări spiralice ; 5 brățară deschisă din bară masivă ; 6 brățară închisă din foaie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Fig. 3. Hinova. Tezaur de podoabe tracice. 1,2 brățări deschise din bară masivă ; 3, 5, 6 brățări spiralice din dublu fir de sîrmă ; 4 brățară deschisă din bandă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

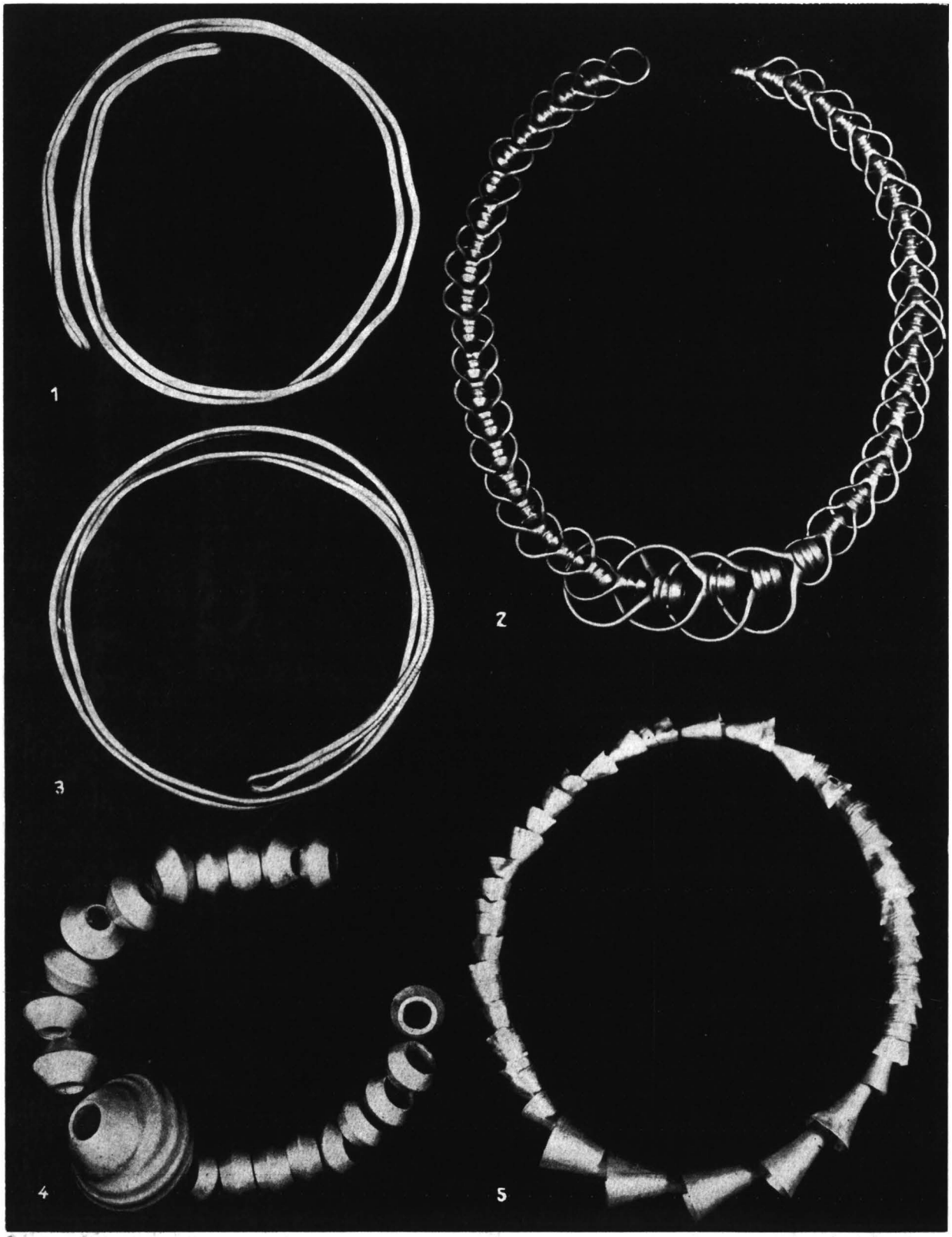

Fig. 4. Hinova. Tezaur de podoabe tracice. 1,3 brățări spiralice din dublu fir de sîrmă; 2 piese de colier de tipu cercelilor; 4 perle de tipul fusaiolelor; 5 piese de colier de tipul clopoțeilor (tutuli).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

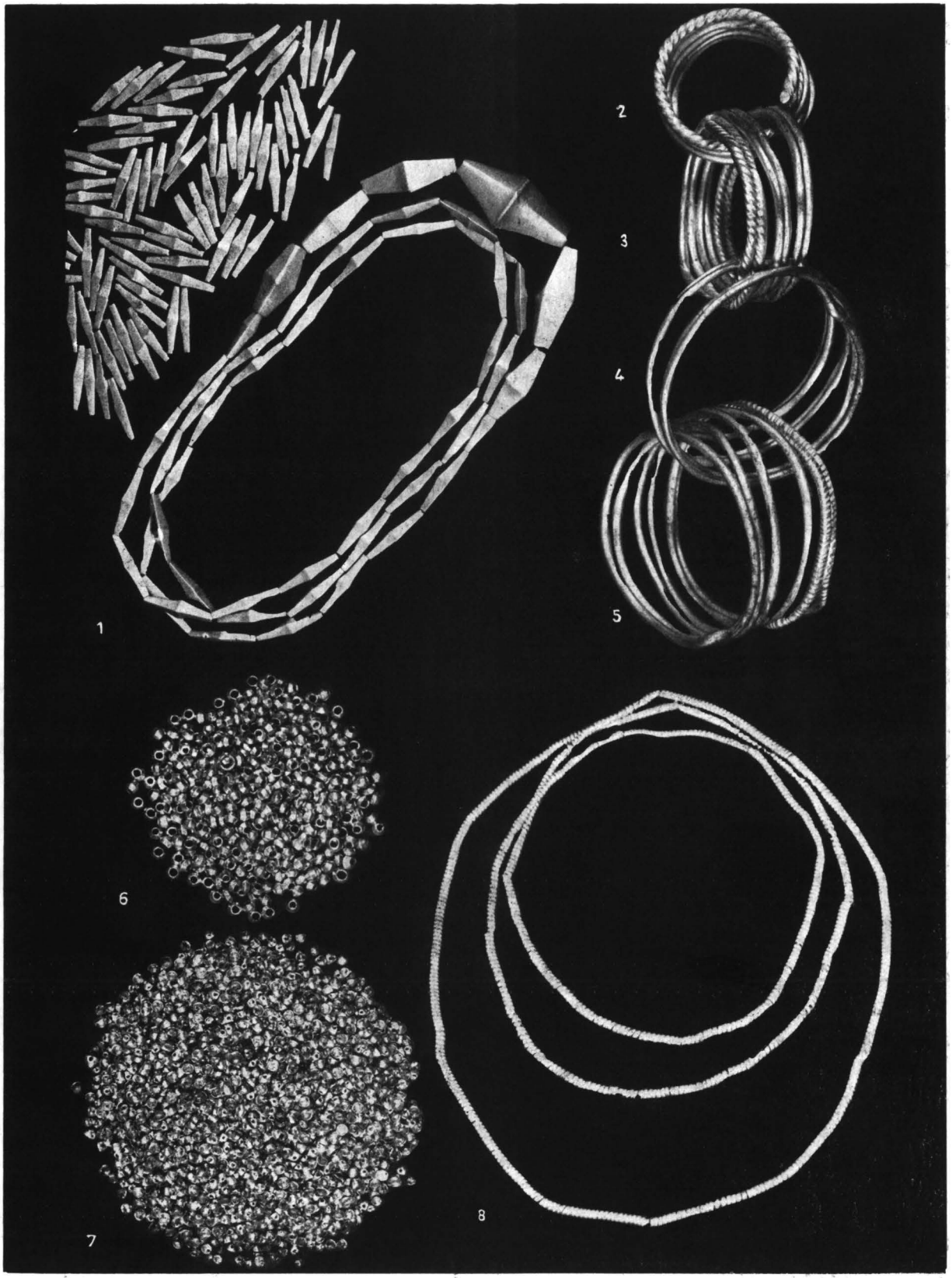

Fig. 5. Hinova. Tezaur de podoabe tracice. 1 mărgele de formă romboidală ; 2— 5 inele din spirale duble de sîrmă ; 6 perle de tipul fusaiolelor ; 7 mărgele de forma unui vîrf de con ; 8 saltaleone.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

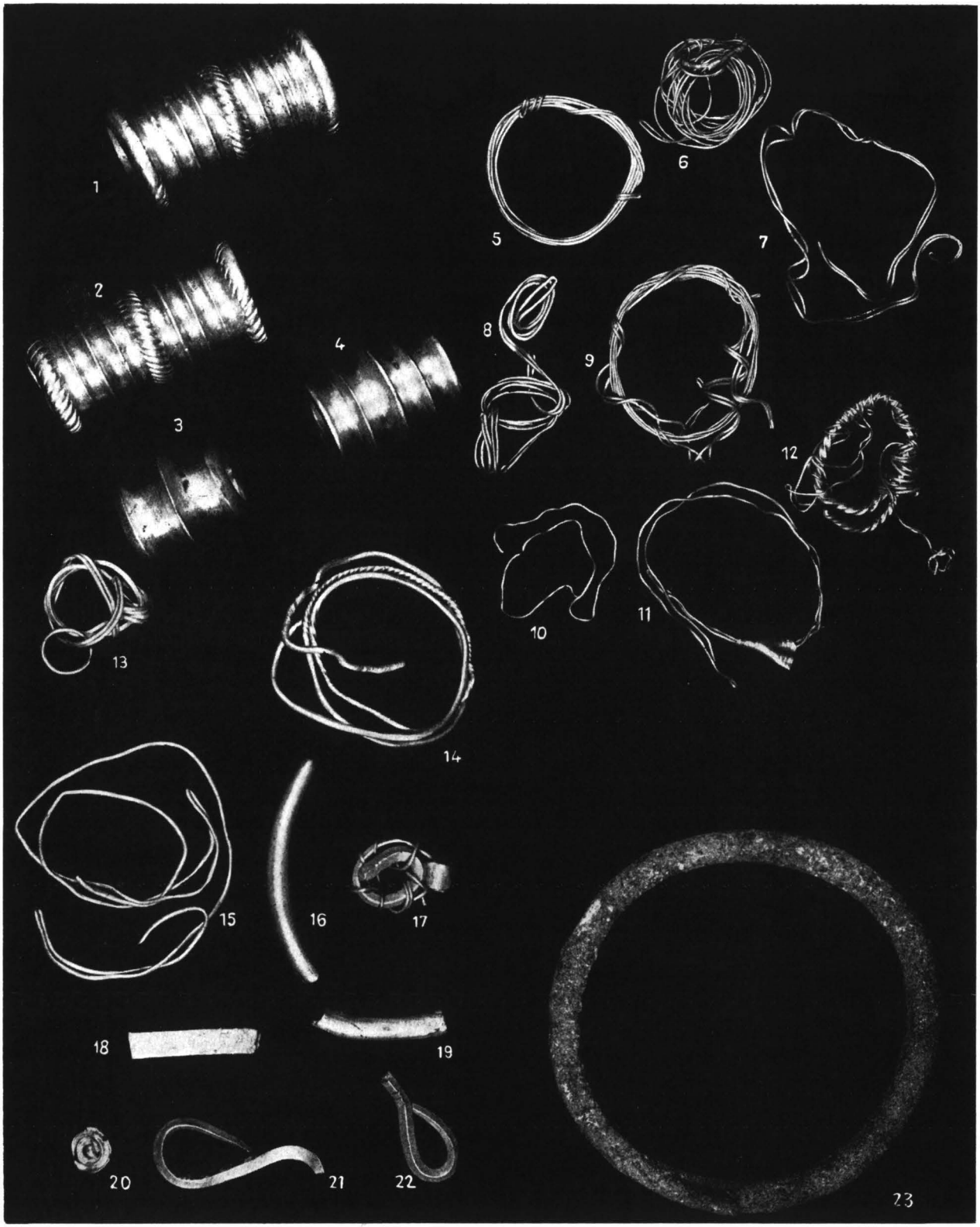

Fig. 6. Hinova. Tezaur de podoabe tracice. 1—4 mansoane cilindrice ; 5 brățară din dublu fir de sîrmă ; 6—22 fragmente de brățări, sîrme, gheme , 23 brățară de bronz cu capetele suprapuse.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

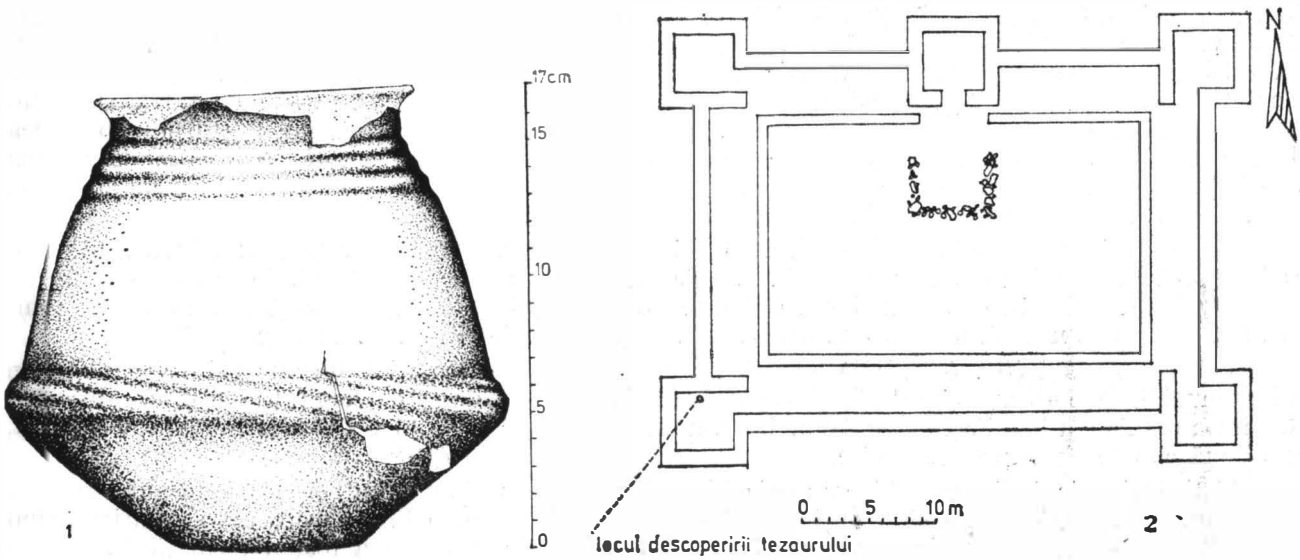

Fig. 7. Hinova. 1 vas bitronconic; 2 locul descoperiri tezaurului.

Piesa noastră are analogii cu obiecte de aur de acelaşi gen în cele două manşoane cilindrice de aur identificate în tezaurul Băncii Naţionale, dar fără loc de descoperire cunoscut [12]. Piese de aur care prezintă asemănări cu brăţara noastră de la Hinova sînt cele două apărătoare de braţ de la Mikhalkovo din Galiţia care sînt puse de către unii cercetători în legătură cu Hallstattul vechi [13], dar V. Pârvan făcea remarca, pe bună dreptate, că piesele de la Mikhalkovo sînt mai puţin pătrunse de spiritul hallstattatian, fără însă a se libera total de tradiţia bronzului getic [14].

III. *Brăţară spiralică* (fig. 2/3; 9/2). Este confecţionată dintr-o foaie mai subţire şi mai îngustă din aur. Lăţimea benzii de aur este de 1,5 cm. Această bandă a fost decorată prin două şănţuiri spre margini, despărţite de un pinten median. După ce a fost astfel ornamentată, banda a fost răsucită de patru ori, pentru a lua forma dorită. Deci brăţara se compune din patru spirale. Diametrul brăţării este de 7,7 cm, iar greutatea este de 262,55 g. Şi acest tip de brăţară îşi are originile în epoca bronzului. În depozitul de bronzuri de la Sînnicolau Român a fost descoperită o brăţară din tablă de bronz profilată pe mijloc, datînd din a doua perioadă a epocii bronzului (cultura Otomani) [15] care prezintă asemănări cu brăţara spiralică din aur de la Hinova. În sudul Dunării, la Lovas şi Vukovar, au fost descoperite două brăţări spiralice cu nervură mediană [16]. Acestea nu sînt decît varriante locale ale acestui tip de brăţară. Tot o variantă a acestui tip de brăţară este brăţara spiralică din tablă de bronz profilată pe mijloc, terminîndu-se la cele două capete în cerc, descoperită în depozitul de la Săpînţa [17], datată în Bronzul mijlociu, sau brăţara spiralică descoperită la Maglavit, dattată în secolul XV—XIV î.e.n. [18]. Piese asemănătoare din aur nu cunoaştem decît două benzi de aur, răsucite în spirală, cu nervură mediană puternic reliefată pe faţa exterioară, fără loc de descoperire cunnoscut, acum în Muzeul de istorie al R. S. România [19].

IV. *Brăţară spiralică* (fig. 2/4; 9/3). Este confecţionată dintr-o bară masivă de aur bătută în şase muchii. După batere, ea a fost răsucită de şase ori pentru a lua forma dorită. Grosimea barei

[12] Ştefan Burda, *op. cit.*, catalog nr. 18, fig. 48. Ion Miclea, Raddu Florescu, *op. cit.*, fig. 455.

[13] *Die Hallstatt Kultur. Frühform europäischer Einheit*, Inteernationale Ausstellung des Landes Oberösterreich, 25. April bis 26, Oktober 1980, Schloß, Lamberg, Steyr, p. 35, cataalog 2.40.

[14] V. Pârvan, *op. cit.*, p. 341.

[15] *Inventaria Archaeologica*, fasc. 1, Bucureşti, 1966, R. 13, nr. 2.

[16] Zdenko Vinski, Vjesnik, 1, 1958, p. 35, pl. I/1, pl. II/1 (Lovvas); Sime Batović, Vjesnik, 68, 1966, fig. 5, 11 (cultura libunnică, perioada de trecere de la epoca bronzului la prima epoocă a fierului).

[17] Dorin Popescu, *Über die bronzezeitlichen Streitäxte mit-Nackenscheibe*, Dacia, N. S., 7, 1963, p. 99, pl. 6, nr. 5, 6. D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939, p. 312, fig. 202, nr. 4; M. Petrescu-Dîmboviţa, *Depozitele ...*, p. 44, pl. 10, nr. 4, 5, pl. 11, fig. 5; *Inventaria archaeologica*, fasc. 1, 1966, R. 8, nr. 7, 8; *ibidem*, fasc. 4, 1967, R. 18, d, nr. 69.

[18] D. Berciu, *op. cit.*, p. 139; M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 48; Ion Miclea, Radu Florescu, *op. cit.*, catalog 432, fig. 432.

[19] Ştefan Burda, *op. cit.*, catalog 19; Ion Miclea, Radu Florescu, *op. cit.*, catalog 460, fig. 460.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

de aur este de 0,6 cm, iar diametrul de 7,6 cm. La capete, bara se subţiază, iar muchiile sînt teşite. Greutatea este de 497,13 g. Ca şi cele două descrise mai sus, este tot o brăţară de paradă. Originile acestei brăţări trebuie căutate tot în perioada de mijloc şi de sfirşit a Bronzului. Brăţara noastră prezintă analogii cu o brăţară spiralică dintr-un depozit de bronzuri de la Oradea, datat la sfirşitul celei de a doua perioade a epocii bronzului [20]. În sudul Dunării, analogii găsim în cultura liburnică şi dalmată de pe coasta orientală a Adriaticei, datînd din perioada de trecere de la Bronz la prima epocă a fierului [21]. Tradiţia se va continua şi mai tirziu, căci acest tip îl vom găsi chiar în zona noastră, în descoperirile de la Balta Verde [22].

V. *Brăţări deschise din bară masivă.* 1) Prima piesă (fig. 2/5 ; 9/5) este confecţionată dintr-o bară masivă de aur, bătută în opt muchii. La cele două capete bara se subţiază. Forma este rotundă, puţin ovalizată. Grosimea maximă a barei este de 0,9 cm, iar diametrul brăţării este de 9,2 cm. În afara celor opt muchii nu are alte ornamente. Greutatea piesei este de 202,7 g.

2) A doua piesă (fig. 3/1 ; 9/4) este făcută tot dintr-o bară masivă de aur prin ciocănire, în patru muchii. Are forma circulară, puţin deformată. La cele două extremităţi bara se subţiază. Grosimea maximă a barei este de 0,8 cm, iar greutatea este de 92,10 g. Deşi este o brăţară deschisă, cele două capete sînt aproape unite.

3) A treia piesă din această categorie (fig. 3/2 ; 9/6) este făcută dintr-o sîrmă de aur, groasă de 4 mm. Cele două capete sînt puţin subţiate şi rotunjite. Are o formă neregulată, iniţial fiind rotundă însă s-a deformat din cauza presiunii pămîntului din vas, sau a fost deformată pentru a intra în oala respectivă. Greutatea piesei este de 39,47 g.

Acest tip de brăţară din bară masivă de aur cu capetele deschise şi subţiate, cu secţiune rombică, uşor ovalizate, este frecvent în tezaure, fie numai din metal preţios, fie în amestec cu obiecte de bronz. Prezenţa lor în tezaurele din Transilvania, de la Birchiş, Căuaş IV, Sacoşu Mare şi Meseşeni ne arată preferinţa meşterilor din Bronzul tîrziu (D) şi Hallstattul timpuriu (A) pentru acest gen de brăţări [23]. Şi pentru a treia piesă avem analogii în nord-vestul Transilvaniei, în depozitele de bronz de la Domneşti I, II, Cehăluţ, Valea lui Mihai [24].

VI. *Brăţară deschisă din bandă* (fig. 3/4 ; 10/1). Are forma elipsoidală. Este confecţionată prin ciocănire dintr-o foaie de aur groasă de 1 mm. Lăţimea ei este de 1,7 cm. Ca ornament are pe suprafaţa exterioară o nervură ce împarte suprafaţa în două. Greutatea piesei este de 28,350 gr. Două exemplare asemănătoare din bronz au fost descoperite la Ghilod — Timişoara [25].

VII. *Brăţară închisă din foaie* (fig. 2/6 ; 10/2). Este confecţionată dintr-o foaie de aur groasă de 2 mm. A fost executată prin ciocănire. Lăţimea foii este de 1,5 cm. Ca ornament, are în lungime patru linii incizate. De o parte şi de alta, pe suprafaţa rămasă liberă, decorul este completat tot cu incizii aşezate oblic. Iniţial, brăţara a avut forma rotundă, acum fiind complet turtită, pentru a încăpea în vasul de pămînt. Greutatea 52 g. O brăţară asemănătoare cu cea de la Hinova, dar mult mai lată, cu incizii pe margine, a fost descoperită în tumulul de la Butte (Côte d'Or) [26].

VIII. *Brăţări spiralice din dublu fir de sîrmă.* 1) Prima brăţară (fig. 3/6 ; 10/4) este confecţionată din sîrmă de aur, groasă de 2 mm. E de presupus că sîrma ce servea la confecţionarea brăţărilor se obţinea cu ajutorul unor „trăgătoare de sîrmă" (filiere) încă din Hallstatt A [27]. După ce meşterul respectiv şi-a măsurat lungimea potrivită, a îndoit-o, unind-o la capete prin batere. După aceasta a răsucit-o de trei ori, obţinînd o brăţară spiralică din dublu fir de sîrmă. La capete, cele două sîrme fac cîte o mică buclă. La unul din capete are ca ornament striuri dese şi fine. Diametrul brăţării este de 8,1 cm. Greutatea este de 95,963 g.

2) A doua brăţară (fig. 3/5 ; 10/3) este asemănătoare cu prima, avînd trei spirale din dublu fir de sîrmă. Grosimea firului de sîrmă este tot de 2 mm. La un capăt şi ea are acelaşi ornament. Greutatea piesei este de 87,90 g.

[20] *Inventaria archaeologica*, fasc. nr. 1, 1966, R. 13, nr. 1.
[21] Sime Batović, *op. cit.*, fig. 5, 11.
[22] D. Berciu, *op. cit.*, nr. 104—106, p. 312, fig. 202, nr. 1.
[23] Tiberiu Bader, *op. cit.*, p. 101, pl. LXXXIX/3—3 ; M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 59 ; Mircea Rusu, ActaMN, 9, 1972, p. 31 ; pl. I, nr. 4—5, pl. II, nr. 2 ; Dorin Popescu, Tibiscus, 4, 1975, p. 11—75, Pl. III, nr. 1—7, pl. VII, 1—2.
[24] Tiberiu Bader, *Epoca bronzului...*, p. 100. M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 62, pl. 50, fig. 16.
[25] Ion Miclea, Radu Florescu, *op. cit.*, catalog nr. 400, foto 400.
[26] *Die Hallstatt Kultur. Frühform europäischer Einheit.* Catalog 10.2.
[27] Mircea Rusu, *op. cit.*, p. 39 ; S. Gabrovec, Arheološki Vestnik, 24, 1973, pl. 5, fig. 40—42.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

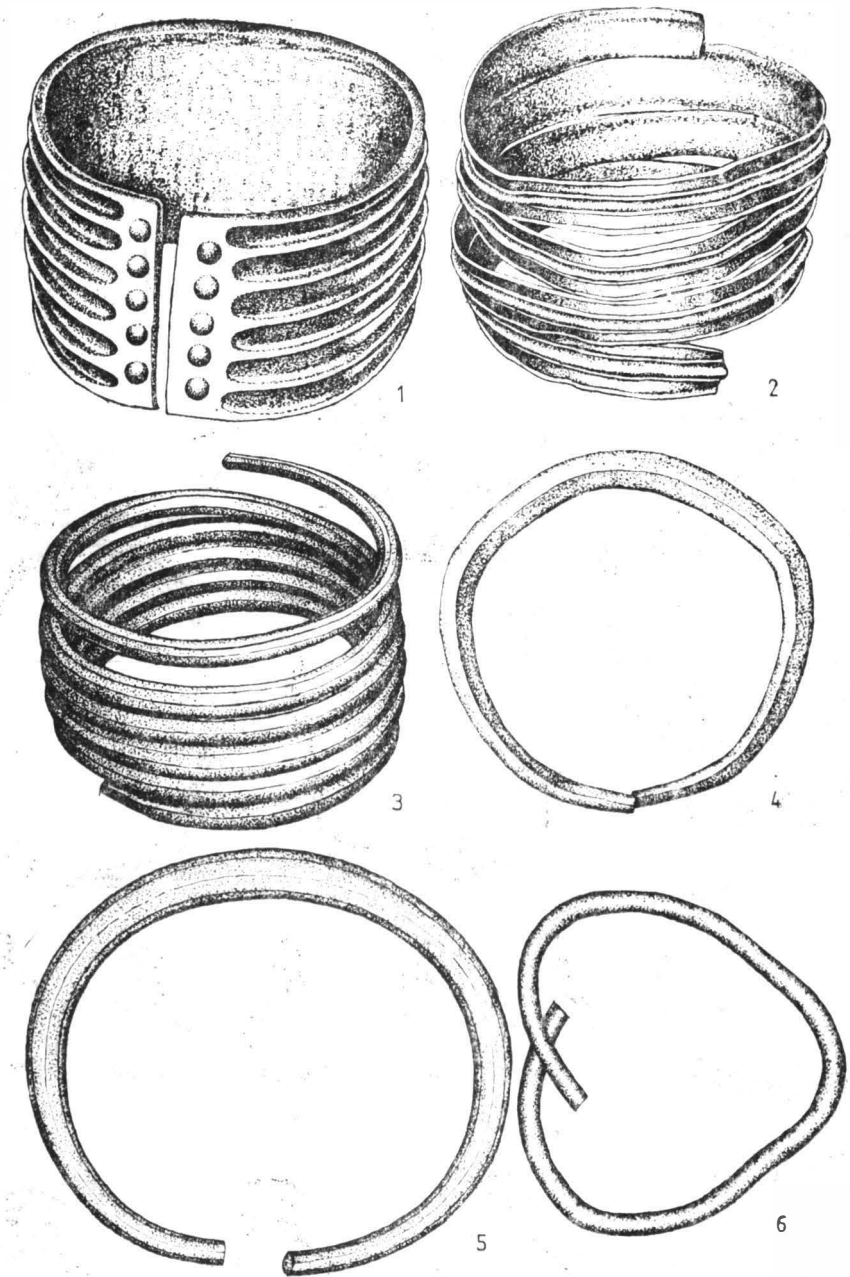

Fig. 9. Hinova Tezaur de podoabe tracice. 1 manşon; 2,3 brăţări spiralice; 1—6 brăţări deschise din bară masivă.

3) A treia brăţară (fig. 3/3; 10/6) face parte din aceeaşi categorie ca şi cele de mai sus. Are numai două spirale din dublu fir de sîrmă de aur. Grosimea firului este de 1,5 mm. Şi ea are la un capăt aceleaşi incizii fine şi dese. Greutatea piesei este de 19,22 g.

4) A patra piesă (fig. 4/3; 10/5) face parte din grupa de mai sus. Are formă circulară, fiind confecţionată din două spirale din dublu fir de sîrmă. La unul din capete, pe o lungime de 5 cm, are acelaşi ornament de striuri mărunte şi dese. Greutatea piesei este de 19,12 g.

5) A cincea brăţară (fig. 4/1; 10/8) este mult mai simplă. Ea se rezumă la o singură spirală din dublu fir de sîrmă. Grosimea firului de sîrmă este de 1,5 mm. Greutatea piesei este de 13,09 g.

6) A şasea piesă (fig. 6/5; 10/9) este tot o brăţară simplă confecţionată din trei spirale duble de sîrmă. Grosimea firului este tot de 1,5 mm. După felul cum se prezintă, adică cele trei spirale

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

duble fiind strînse şi legate prin înfăşurare cu cele două capete, credem că ea avea să fie folosită ca materie primă pentru producerea altor obiecte. Greutatea — 28,33 g.

Acest tip de brăţară din sîrmă de aur este cunoscut prin descoperirile făcute în Transilvania şi Banat, avînd o perioadă îndelungată de folosire, putînd fi datate cu multă exactitate la începutul

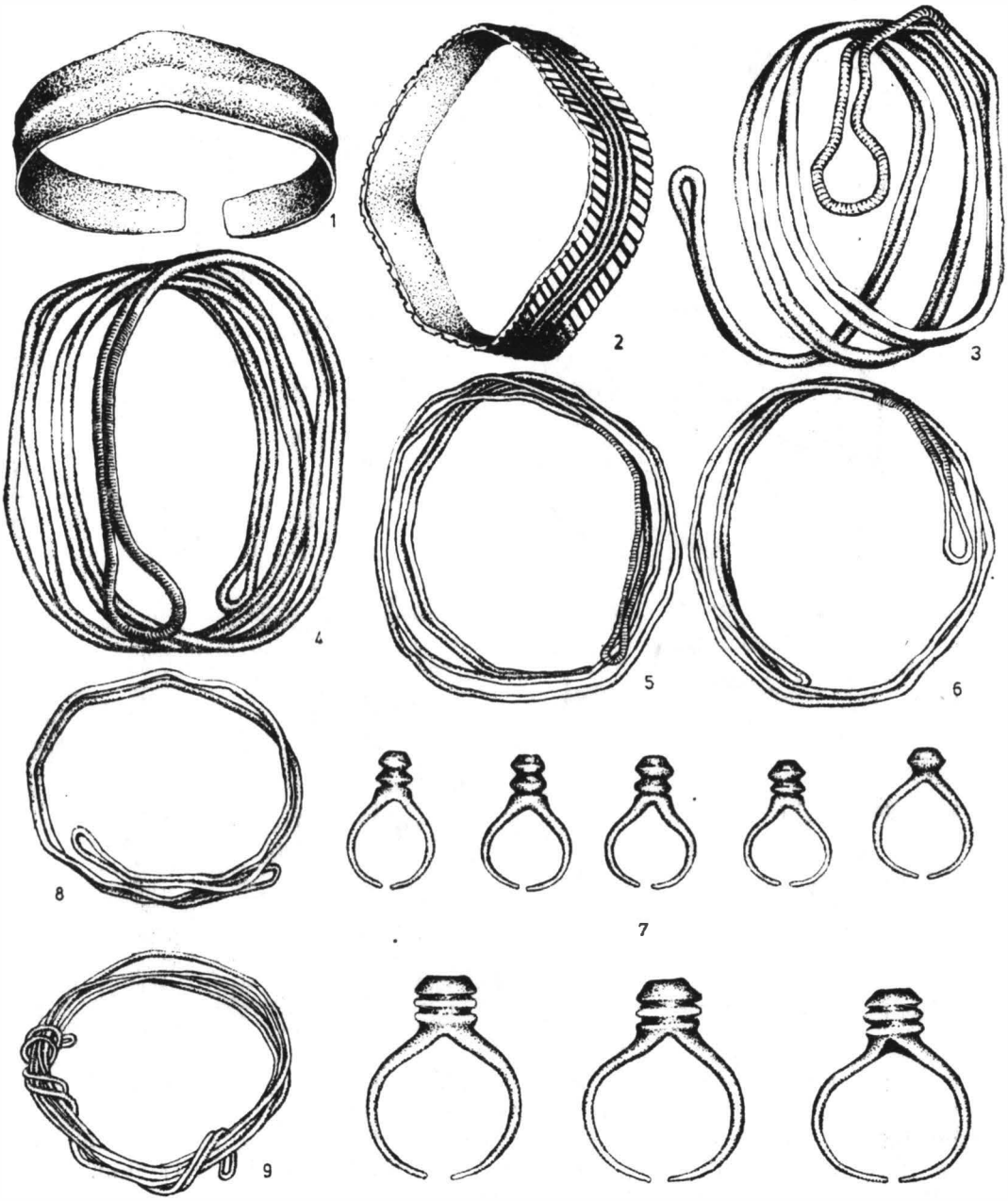

Fig. 10. Hinova. Tezaur de podoabe tracice. 1 brăţară deschisă din bandă ; 2 brăţară închisă din foaie ; 3—9 brăţări spiralice din dublu fir de sîrmă ; 7 piese de colier de tipul cerceilor.

primei epoci a fierului (**HaA**)[28] Aceste descoperiri sînt similare cu brăţările noastre spiralice de la Hinova, care, după cum se va vedea mai jos, datează — după complexul în care s-au găsit — de la sfîrşitul epocii bronzului şi începutul primei epoci a fierului. Brăţările din sîrmă au o durată mai

[28] Mircea Rusu, *op. cit.*, p. 38.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

lungă de folosire, atît cele de aur, cît şi cele de bronz, mergînd din Bronz D pînă în Hallstatt A—B 3, aşa cum le găsim în depozitul de bronzuri de la Topolnića din Iugoslavia [29]. Se mai pot face analogii cu brăţările spiralice de aur de la Kulimo din sudul Bosnici sau pot fi comparate cu descoperiri din morminte de la Glasinać şi cu mormintele de incineraţie de la Sirmium, sau Vatina [30]. Toate sînt datate în Bronzul mijlociu şi tîrziu (Bronz B şi C pentru metal). Analogii mai apropiate privind tot piese de acest fel de bronz le găsim în depozitul de bronzuri de la Sacoţi — Slătioara (Vîlcea) unde, alături de brăţări de bronz din bare rotunde în secţiune, s-au descoperit şi patru spirale lucrate din sîrmă de bronz. Prin analogiile făcute cu alte piese din depozite cunoscute şi datate, aceste brăţări au fost datate în Bronz D — Hallstatt A [31].

IX. *Piese de colier de tipul cerceilor* (fig. 4/2; 10/7). Alături de piesele descrise mai sus şi de altele care urmează a le prezenta s-au găsit şi 45 de piese de colier de tipul cerceilor. Mărimea şi greutăţile sînt diferite, fapt care ne determină să credem că toate, montate pe un fir de aur într-o anumită ordine, alcătuiau un colier de o rară frumuseţe. Majoritatea pieselor sînt confecţionate dintr-o bucată de sîrmă, groasă de 6 mm şi lungă de 1 cm. Acest fragment de sîrmă este perforat longitudinal, iar ca decor are două şanţuri adînci, delimitînd capul piesei în trei părţi distincte. Prin această decorare, partea superioară are forma unei fusaiole bitronconice. Sub fusaiolă urmează cele două cercuri de forma unor mărgele bitronconice care, împreună cu ea, formează capul piesei perforat longitudinal, pentru a putea fi înşirat pe firul de sîrmă din aur. Din bara groasă şi perforată (suportul de prindere) se desfac două braţe — drept şi stîng, semicirculare, ca braţele unei ancore. Ele pornesc de pe axul suportului de prindere, subţiindu-se spre capete, ajungînd să se întîlnească, fără însă a se uni. Deşi piesa este făcută dintr-o singură bucată, ea are două părţi distincte: partea superioară, masivă, ornamentată prin şanţuri adînci cu orificiul de prindere şi partea inferioară, constituită din cele două braţe ale sîrmei ce închid cercul. Este de remarcat că, deşi piesele sînt simple, în confecţionarea lor meşterul artizan foloseşte modelele meşterilor olari ai timpului. Astfel la fiecare piesă partea de prindere este constituită din trei bobiţe de forma fusaiolelor. Piesele, la partea superioară, poartă urme de lovire, ceea ce arată că au fost confecţionate prin ciocănire. Acest lucru se mai observă şi din faptul că atît ornamentul, cît şi cele două braţe nu sînt executate perfect — nu sînt egale şi nici grosimea barei de sîrmă nu este aceeaşi la toate piesele. De asemenea orificiile de prindere arată urme de frecare, prin mici sănţuleţe, fapt ce dovedeşte întrebuinţarea lor. Ca mărime, formă şi greutate între ele există mici diferenţe. O singură piesă face excepţie de la regulă. Partea de prindere se rezumă numai la o formă de fusaiolă bitronconică, avînd şi greutatea mai mică. Nu cunoaştem pînă acum analogii cu acest tip de piese.

Mărimea 2,5 cm	Mărimea 2,6 cm		Mărimea 2,7 cm
1 3,220 g	1 3,380 g	11 3,920 g	1 2,880 g
2 3,520 g	2 3,530 g	12 3,950 g	2 3,360 g
3 3,750 g	3 3,630 g	13 3,970 g	3 3,690 g
4 3,800 g	4 3,630 g	14 3,970 g	4 3,740 g
5 3,980 g	5 3,720 g	15 4,00 g	5 3,870 g
6 4,053 g	6 3,800 g	16 4,050 g	6 3,880 g
7 4,057 g	7 3,810 g	17 4,060 g	7 3,900 g
8 4,100 g	8 3,820 g	18 4,130 g	8 3,990 g
9 4,150 g	9 3,870 g	19 4,130 g	9 4,025 g
	10 3,870 g	20 4,370 g	10 4,050 g
			11 4,250 g
Mărimea 2,8 cm	**Mărimea 3,8 cm**	**Mărimea 3,9 cm**	**Mărimea 4 cm**
1 4,00 g	1 12,083 g	1 11,914 g	1 11,969 g
			2 11,906 g

Piese de colier tip cercel.

[29] Starinar, 21, 1970, p. 19—23 (tezaurul este contemporan culturii Basarabi).

[30] Zdenko Vinki, Vjenski, 1, 1958, p. 33.

[31] Ion Nania şi Sever Holtei, *Depozitul de bronzuri de la Sacoli Slătioara-Vîlcea*, în *Sesiunea de comunicări ştiinţifice a muzeelor de istorie. Decembrie 1964*, I, Bucureşti, 1971, p. 182, fig. 1/31—34.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

X) *Piese de colier de tipul clopoţeilor (tutuli)* (fig. 4/5; 11/1). Au fost descoperite 47 de exemplare de aceeaşi formă, dar de mărimi diferite (vezi tabelul cu mărimile). Ele sînt decorate simplu, în sensul că la baza pîlniei clopoţelului au două cercuri incizate. La partea superioară, care este masivă, avînd forma unei bare perforate longitudinal, are acelaşi ornament. După mărimea lor, cei 47 clopoţei alcătuiau un colier, avînd la mijloc exemplarele mari, iar spre extremităţi piesele mici. Prinderea lor era făcută pe un fir subţire de aur, dar nu atîrnau în jos cum firesc ar fi fost, ci orificiul de prindere era longitudinal, iar clopoţeii se înşirau intrînd unul în pîlnia celuilalt (fig. 4/5; 6/11). Clopoţeii au fost confecţionaţi prin batere. Dacă la exterior acest lucru nu este vizibil în pîlnia clopoţelului se observă la multe exemplare o sudare incompletă a foii de aur. Probabil că meşterul respectiv întîi a pregătit foaia de aur la dimensiunile cerute de mărimea clopoţelului a cărei suprafaţă a fost bătută mai mult sau mai puţin, a fost ornamentată prin incizie, după care a fost aşezată pe un calapod din material dur, care dădea forma dorită. Printre cele 47 de exemplare se găsesc cîteva neornamentate. Aceşti tutuli trebuiesc căutaţi în rîndul pieselor de bronz de mărimi diferite şi cu întrebuinţări diferite. Piesele de aur de acest gen sînt destul de rare. Analogia cea mai apropiată cu piesele de la Hinova o avem în tutulii (clopoţeii de bronz) descoperiţi în peştera de la Cioclovina — Hunedoara. Aceste ampyx-uri de formă conică se deosebesc de tutulii de la Hinova prin faptul că au cîte patru deschideri triunghiulare. Faţă de cei de la Hinova care serveau numai ca podoabă pentru o mare căpetenie a vremii, tutulii de la Cioclovina se pare că foloseau ca piese de harnaşament încadrîndu-se în seria depozitelor de bronz de tip Cincu-Suseni (Hallstatt A 1)[32].

înălţime	nr. bucăţi	diametru
2,3 cm	4 buc	1,5 cm
2,4 cm	7 buc	1,5 cm
2,5 cm	9 buc	1,5 cm
2,6 cm	5 buc	1,5 cm
2,7 cm	12 buc	1,5 cm

înălţime	nr. bucăţi	diametru
2,8 cm	3 buc	1,5 cm
3,00 cm	1 buc	1,7 cm
3,6 cm	1 buc	1,6 cm
5,2 cm	1 buc	2,6 cm
5,3 cm	4 buc	2,7 cm

Piese de colier de tip clopoţel. Greutate 233,05 g.

XI) *Saltaleone* (fig. 5/8; 11/2). Alături de celelalte piese înghesuite în oala de pămînt s-au găsit şi 16 saltaleone. Sînt piese de formă spiralică, din foaie de aur lată de 2 mm şi profilată pe mijloc. După baterea acestei foi înguste, de aur, ea a fost răsucită pe un corp dur, de o anumită grosime, piesele prezentîndu-se sub forma unui tub circular foarte îngust, orificiul interior fiind de cinci milimetri. Din cele 16 piese, numai opt bucăţi au lungimea de 8 cm, restul fiind de 15 cm, 15,5 cm, 16 cm şi 16,5 cm. Saltaleone constituie un alt tip de piese de colier. Greutatea tuturor pieselor este de 269,67 g.

Saltaleonii îi găsim confecţionaţi atît din bronz, unde numărul lor este destul de mare, cît şi din aur, aşa cum este în cazul nostru. Foaia îngustă de aur sau sîrma de aur era folosită pentru confecţionarea acestui tip de podoabe. Numărul cel mai mare de saltaleoni, 251 întregi sau fragmentari, îi cunoaştem din descoperirea din peştera de la Cioclovina, dintre care o parte mai păstrau fire din lînă [33]. Piesele sînt datate, ca întreg depozitul, în grupa Cincu — Suseni (Ha A 1). O piesă similară cu saltaleonii de la Hinova a fost descoperită în depozitul de bronzuri de la Sacoţi Slătioara (Vîlcea), depozit datat şi el tot în Ha A 1 în grupa Cincu — Suseni [34] Alte analogii le găsim în cele nouă fragmente de saltaleoni descoperite în depozitul de obiecte de bronz de la Ulmi — Liteni, care datează din bronzul tîrziu (secolul al XIII-lea î.e.n.)[35]. În sudul Dunării analogii găsim în Slovenia, la Liubliana [36].

[32] Mircea Rusu, Dacia, N. S. 7, 1963, p. 179, 184—190, 207, nr. 19; Eugen Comşa, ActaArchCarp. 8, 1966, 1—3, p. 169—174; M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 89, pl. 132/1; I. Miclea, R. Florescu, *op. cit.*, p. 118, catalog 443, foto 443.

[33] M. Petrescu-Dîmboviţa *op. cit.*, p. 89, pl. 132/10.

[34] Ion Nania, Sever Holtei, *op. cit.*, fig. 4/38.

[35] Marilena Florescu, ArhMold. 1, 1961, p. 121, fig. 4/2; M. Petrescu-Dîmboviţa, ArhMold. 2—3, 1961, p. 257—258; *Inventaria archaeologica*, fasc. 1, 1971, R 41, 10, 15; M. Petrescu-Dîmboviţa, *Depozitele...*, p. 77, pl. 88/16. *Inventaria archaeologica*, fasc. 4, 1967, R 18 d, nr. 65—66.

[36] S. Gabrovec, Arheoloski Vestnik, 24, 1973, p. 367—373, pl. 5/22—21.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

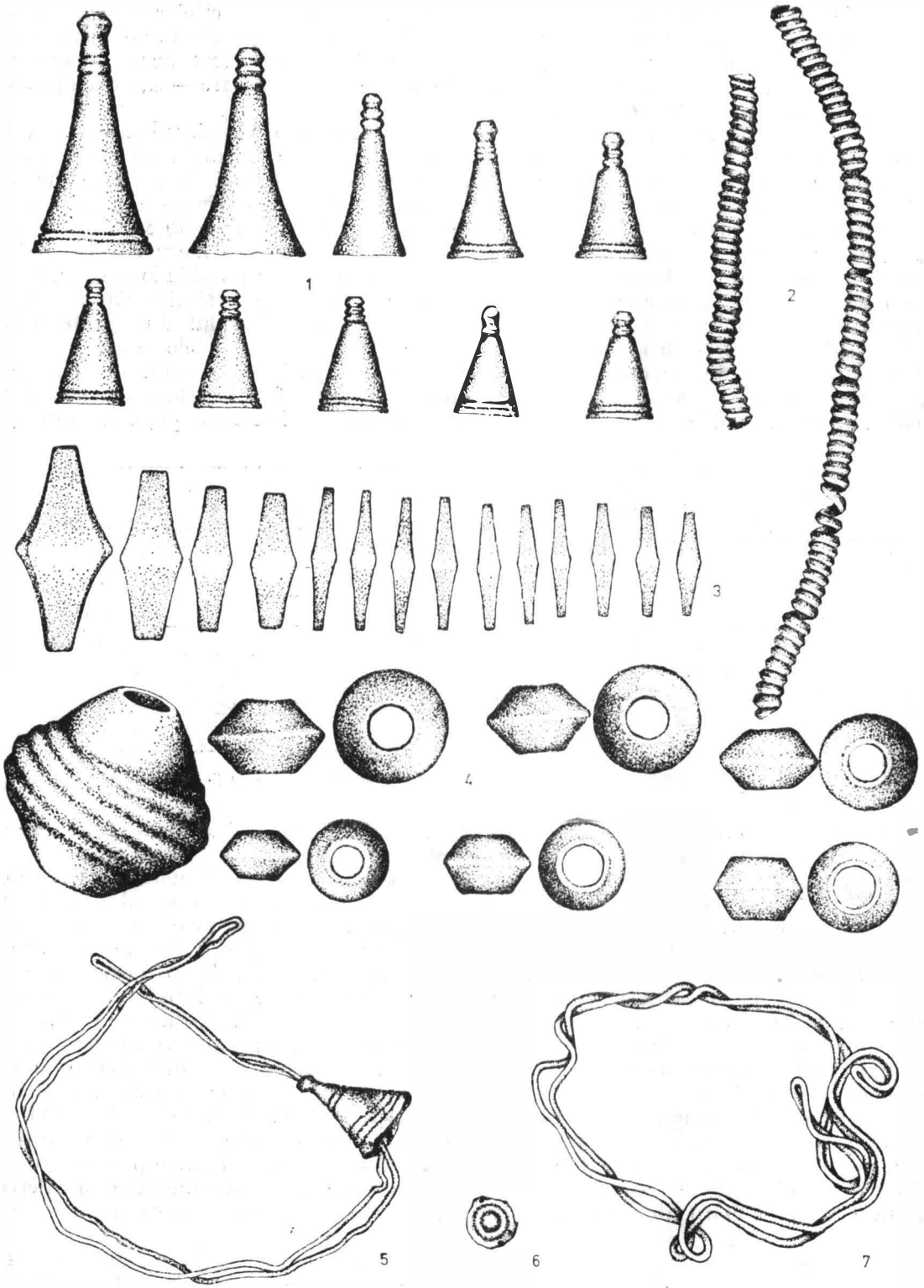

Fig. 11. Hinova. Tezaur de podoabe tracice. 1 piese de colier de tipul clopoţeilor ; 2 saltaleone ; 3 mărgele de formă romboidală ; 4 perle de tipul fusaiolelor ; 5— 7 fragmente de brăţări, sîrme, gheme.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

XII) *Mărgele de formă romboidală* (fig. 5/1 ; 11/3). Cu excepţia perlelor mici sau foarte mici, aceste piese sînt cele mai numeroase, numărul lor ridicîndu-se la 248. Toate sînt de formă romboidală, perforate longitudinal, fiind de mărimi şi greutăţi diferite. Mărgelele au fost făcute pentru mai multe coliere. Din această cauză în numărul acesta sînt exemplare mici — uşoare — sau exemplare mari — masive —, care constituiau axa colierului.

La prima vedere, par a fi executate prin turnare, dar la o examinare atentă, cu lupa, pe majoritatea pieselor se observă urme de lovire, mai cu seamă pe exemplarele mari. Acest lucru ne face să credem că au fost executate prin ciocănire, folosindu-se bucăţi din foaie de aur de diverse grosimi şi mărimi cărora, prin batere, li s-a dat forma dorită, rezolvîndu-se în acelaşi timp şi problema orificiului longitudinal de prindere. Execuţia prin ciocănire se observă şi din faptul că muchiile laturilor prezintă o serie de neregularităţi destul de vizibile, lucru ce nu ar fi rezultat prin metoda turnării. Mărgelele nu au decor. La capetele orificiilor de prindere la multe piese se vede cîte o teşitură a tablei de aur. Asta ar putea să fie un indiciu de folosire, dar tot aşa de bine aceste mici teşituri ar putea proveni fie de la batere, fie de la materialul dur (probabil lemn) pe care au fost bătute bucăţile de tablă. Acest lucru este mai vizibil la piesele mari. Forma aceasta, romboidală, de mărgele din metal (bronz sau aur) este mai puţin cunoscută. În marele depozit de bronzuri descoperit în peştera de la Cioclovina au fost găsite şi 3 043 perle (mărgele) dintre care circa 1 000 de chihlimbar de diferite forme şi dimensiuni datate ca şi celelalte piese în Hallstatt A 1[37].

lungime	nr. bucăţi	diametru orificiu	grosime
2,3 cm	2 buc	2 mm	4,5 mm
2,4 cm	7 buc	2 mm	4,5 mm
2,5 cm	81 buc	2 mm	5 mm
2,6 cm	57 buc	2 mm	5 mm
2,7 cm	60 buc	2 mm	5,1 mm
2,8 cm	11 buc	2 mm	5,1 mm
2,9 cm	1 buc	2 mm	5 mm

lungime	nr. bucăţi	diametru orificiu	grosime
3,00 cm	4 buc	2 mm	5,1 mm
3,1 cm	11 buc	2 mm	5,1 mm
3,2 cm	14 buc	2 mm	5,1 mm
3,00 cm	3 buc	4 mm	1,1 cm
3,2 cm	1 buc	4 mm	0,95 cm
3,7 cm	2 buc	4 mm	1,3 cm
4,6 cm	1 buc	4 mm	2,1 cm

Mărgele de formă romboidală. Greutate totală 1108,65 g.

XIII) *Perle de tipul fusaiolelor* (fig. 4/4 ; 11/4). Din perlele de tipul acesta avem două categorii. Prima categorie include un număr de 20 exemplare cu o înălţime între 5 mm şi 2,4 cm. Din ele se detaşează exemplarul înalt de 2,4 cm, care arată masiv, avînd diametrul maxim mai mare decît înălţimea (2,5 cm). Acest exemplar are forma bitronconică, iar pe diametrul maxim este canelat cu canelură în torsadă (fig. 11/4). Poartă urme vizibile de ciocănire. Celelalte perle au forma tot bitronconică şi ele avînd urme de ciocănire. Toate aceste 19 exemplare, avînd perla mare şi ornamentată la mijloc, constituiau un colier. Din a doua categorie de perle sînt 576 exemplare (fig. 5/6 ; 11/4). Au forma bitronconică şi înălţimea de 3,5 mm. Sînt goale în interior pentru a putea fi înşirate pe sfoară sau o sîrmă subţire de aur. Nu toate sînt la fel de mari, diferenţa însă este foarte mică între ele. Probabil că şi ele erau executate tot prin ciocănire. Greutate totală 146,6 g.

Analogii pentru aceste piese avem în primul rînd în exemplarele descoperite în depozitul de bronzuri de la Cioclovina[38]. În depozitul de la Ulmi — Liteni s-au descoperit şi 19 mărgele din pastă sticloasă care sînt asemănătoare cu cele de aur de la Hinova[39]. Perle de aur de tipul fusaiolelor, avînd forma bitronconică, masive şi frumos şlefuite, în număr de şapte, au fost descoperite într-un tezaur din judeţul Argeş, într-o localitate neprecizată. Şi acestea făceau parte probabil tot dintr-un colier, dacă se ţine seama de forma lor descrescîndă, socotite a fi contemporane cu falerele de la Ostrovu Mare[40]. Perla mare din tezaurul nostru cu decorul său canelat, asemănător cu cel de pe

[37] Eugen Comşa, *op. cit.*, 8, p. 169—174. M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 89, pl. 132/9, 9 b.

[38] Eugen Comşa, *op. cit.*, M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 89, pl. 132/9 d—f.

[39] Marilena Florescu, *op. cit.*, p. 121, fig. 4/1, fig. 5. M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 77, pl. 88/17 ; *Inventaria archaeologica*, Fasc. 7, 1971, R 41, 10.

[40] Ştefan Burda, *op. cit.*, p. 65, catalog 11 ; Ion Miclea, R. Florescu, *op. cit.*, p. 100, catalog 301, foto 301/10.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

vasul de pămînt în care a fost ascuns tezaurul, contribuie din plin la o judicioasă încadrare în timp a întregului tezaur.

XIV) *Mărgele foarte mici de forma unui vîrf de con* (fig. 5/7 ; 12/5). Mărimea unei asemenea mărgele este de circa 3 mm şi o greutate de circa 7,5 mg. Întreaga cantitate de mărgele de acest tip cîntăreşte 485,70 g. Sînt executate din foaie subţire de aur care a fost apoi modelată pe un suport de material dur, lemn sau os. Pentru a putea fi prinse sau mai bine-zis cusute pe un suport textil sau de piele fiecare piesă are două găuri de prindere. Un ac sau o sîrmă subţire de aur le putea înşira sau coase în rînduri continui pe un pieptar sau alt articol de îmbrăcăminte. De multe ori meşterul a greşit găurirea pieselor, perforîndu-le prea aproape de baza conului, fapt ce a dus la ruperea marginii şi din această cauză a fost nevoit să facă alte găuri. Aşa se explică faptul că unele piese au cîte patru orificii aşezate două cîte două în cruce.

înălţime	nr. bucăţi	diametru maxim	diametru orificiu	urme de batere
5 mm	5 buc	1 cm	4 mm	DA
6 mm	9 buc	1 cm	5 mm	DA
8 mm	4 buc	1,2 cm	5 mm	DA
7 mm	1 buc	1,1 cm	4 mm	DA
8 mm	1 buc	1,3 cm	5,5 mm	DA
2,4 cm	1 buc	2,5 cm	6 mm	DA

Perle de tip fusaiolă.

Analogii pentru aceste mărgele găsim în marea cantitate de tutuli descoperiţi în peştera de la Cioclovina şi în cele 418 mărgele descoperite la Lovas în Iugoslavia[41]. Mărgelele de la Lovas sînt şi ele în formă de con şi au cîte două găuri de prindere.

XV) *Manşoane cilindrice* (fig. 6/1—4 ; 12/6—9). Au fost descoperite patru exemplare dintre care două sînt asemănătoare, iar alte două sînt puţin diferite. Prima piesă seamănă cu un cilindru puţin deformat (fig. 6/1 ; 12/6) fiind înalt de 3 cm, iar diametrul de 1,4 cm.

Suprafaţa cilindrului este împărţită în două compartimente despărţite la mijloc de un brîu în relief, ornamentat prin incizie în diagonală. Cele două suprafeţe sînt ornamentate prin patru caneluri adînci, despărţite de trei cercuri în relief. Extremităţile piesei sînt îngroşate şi ornamentate prin incizii fine. Greutatea piesei este de 12,2 g. Cea de-a doua piesă (fig. 6/2 ; 12/7) seamănă cu prima, însă înălţimea este de 2,7 cm, iar greutatea de 12,05 g. Exemplarul numărul trei (fig. 6/3 ; 12/8) are înălţimea de 1,8 cm, diametrul de 0,6 cm, iar greutatea de 14,35 g. Este un manşon cilindric, puternic crestat prin patru şanţuri adînci. Cercul din mijloc este mai înalt şi desparte suprafaţa în două. Exemplarul numărul patru (fig. 6/4 ; 12/9) este înalt de 1,5 cm, diametrul de 0,6 cm, iar greutatea este de 10,58 g. Ca ornament, are două şanţuri adînci, despărţite de o creastă mediană. Toate exemplarele sînt făcute prin ciocănire. Piesa face parte dintr-o altă variantă a tipului de colier cu piese în formă cilindrică. Cele patru piese cilindrice descrise mai sus au analogii cu manşoanele cilindrice descoperite în tezaurul de la Turnu Măgurele[42]. Studiile făcute asupra acestui tezaur îl datează la sfîrşitul epocii bronzului şi începutul Hallstattului.

XVI) *Inele din spirale duble de sîrmă* (fig. 5/2—5 ; 12/10—13). Din acest tip au fost descoperite patru inele, dintre care trei sînt legate unul de altul (fig. 5/2—4 ; 12/10), iar o piesă a fost găsită separat (fig. 5/5 ; 12/13). Cele trei piese legate între ele sînt formate din trei spirale duble din sîrmă de aur. Inelul cel mai mic are diametrul de 2 cm. La unul din capete sîrma este ornamentată prin striuri fine şi mărunte făcute prin incizie. Capătul acesta ornamentat nu se mai termină cu o buclă ca celălalt, ci este tăiat cu dalta sau cleştele. Inelul din mijloc, este confecţionat din patru spirale duble avînd extremităţile ornamentate prin incizie fină şi deasă. Diametrul lui este de 2,7 cm. Al treilea inel din lanţ este confecţionat din trei spirale duble, avînd firul sîrmei mai subţire. Nu prezintă nici un fel de ornament. Greutatea totală a pieselor este de 27,80 g. Piesa singulară este confecţionată din patru spirale duble. La unul din capete acelaşi ornament fiind incizat. Diametrul piesei este de 3 cm. Greutatea este de 15,35 g. Cele patru inele făceau parte dintr-un colier, ele putînd fi separate sau dispuse în lanţuri aşa cum sînt ale noastre[43].

XVII) *Fragmente de brăţări, sîrme, gheme folosite ca materie primă:*

Piesa numărul 1 (fig. 6/9 ; 12/12). Iniţial a fost o brăţară simplă confecţionată din trei spirale din fir dublu de sîrmă de aur, fir cu o grosime de 2 mm, mai tîrziu ea a fost strînsă şi înfăşurată la cele două capete. Peste ea, astfel strînsă, a mai fost înfăşurată o altă brăţară, făcută tot dintr-un

[41] M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 89, pl. 132/5 ; Zdenko Vinski, Vjenski, 1, 1958, p. 31, pl. 4, fig. 2.

[42] M. G. Sutzu, RIAF, 1883, p. 2—15 ; Ştefan Burda, *op. cit.*, catalog 17, fig. 46 ; Ion Miclea, Radu Florescu, *op. cit.*, p. 119, catalog 458.

[43] SCIA, seria artă plastică, 15, 1964, 1, p. 64.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

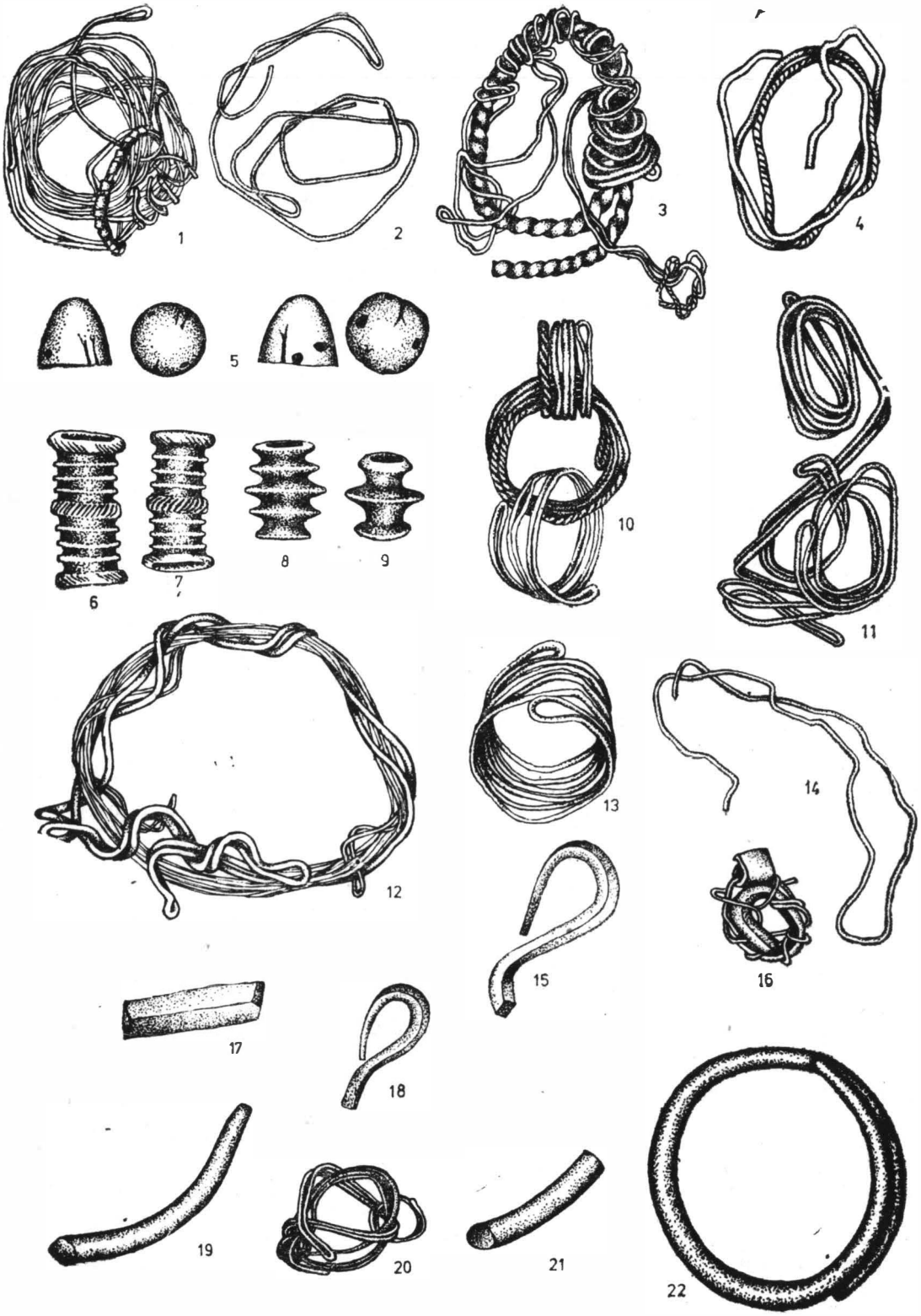

Fig. 12. Ulmova. Tezaur de podoabe tracice. 1—4, 12, 14—21 fragmente de brăţări, sîrme, gheme ; 5 mărgele de forma unui vîrf de con ; 6—9 manşoane cilindrice ; 10, 13 inele din spirale duble de sîrmă ; 22 brăţară de bronz cu capetele suprapuse

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

dublu fir de sîrmă, dar mult mai subţire, grosimea lui fiind de 0,7 mm. Greutatea piesei — 31,26 g.

Piesa numărul 2 (fig. 6/8; 12/11). Sînt de fapt două brăţări simple, înfăşurate una cu alta, luînd forma unui ghem. Grosimea unui fir de sîrmă la una din brăţări este de 2 mm, iar la cealaltă de 1,5 mm. Greutatea ghemului este de 25,22 g.

Piesa numărul 3 (fig. 6/7; 11/7). Şi ea iniţial a fost o brăţară simplă, confecţionată din dublu fir de sîrmă de aur. Grosimea firului este de 1,5 mm. Este deformată, fapt ce ne duce la concluzia că şi ea era trecută în seria materialului ce trebuia să fie folosit pentru confecţionarea altor podoabe. Greutatea 16,15 g.

Piesa numărul 4 (fig. 6/11; 11/5). Este o brăţară simplă, deformată, fiind iniţial confecţionată dintr-un dublu fir de sîrmă cu o grosime de 1 mm. Pe firul dublu al brăţării se găseşte introdus un clopoţel (tutul) din seria celor 47 exemplare descoperite izolat. Acest lucru ne arată şi felul cum erau înşiraţi în colier clopoţeii. Titlul aurului este de 600°/₀₀; greutatea = 11,68 g.

Piesa numărul 5 — ghem de sîrmă (fig. 6/6; 12/1) provenind de la mai multe brăţări simple. La capete se observă tăieturi făcute cu cleştele sau cu dalta. Greutatea 25,33 g.

Piesa numărul 6 (fig. 6/15; 12/2) sîrmă de aur provenind de la o brăţară simplă cu dublu fir. Este deformată şi tăiată cu cleştele sau dalta. Greutatea 5,84 g.

Piesa numărul 7 (fig. 6/20; 11/6), plăcuţă de aur de formă rotundă. Este perforată în două locuri. Nu poate fi determinat obiectul din care făcea parte. Greutatea 0,15 g. Titlul aurului 583°/₀₀.

Piesa numărul 8 (fig. 6/12; 12/3). Este o bară masivă de aur torsadată şi deformată. Prezintă urme de tăiere cu dalta la ambele capete. Pe bara deformată a fost înfăşurată o brăţară simplă, de sîrmă din două fire. Greutatea 48,85 g.

Piesa numărul 9 (fig. 6/14; 12/4). Este o brăţară din sîrmă de aur, din care a fost tăiată o parte cu dalta. Iniţial a avut ornament incizat aşezat în diagonală. Greutatea 12,230 g.

Piesa numărul 10 (fig. 6/10; 12/14). Fragment de sîrmă probabil de la o brăţară simplă. Prezintă tăieturi cu dalta la ambele capete. Greutatea 3,15 g,

Piesa numărul 11 (fig. 6/13; 12/20). Brăţară mică făcută din dublu fir de sîrmă înfăşurată şi deformată spre a fi păstrată ca materie primă. De ea este agăţat încă un ineluş din sîrmă de aur.

Piesa numărul 12 (fig. 6/17; 12/16). Fragment de brăţară masivă cu secţiunea rombică. Este strîns în formă circulară, înfăşurat cu o bucată de sîrmă, pe care era prins un mic manşon de aur. Se observă grija meşterului de a păstra orice bucăţică din metalul preţios. Greutatea 8 g. Titlul 583°/₀₀.

Piesa numărul 13 (fig. 6/16; 12/19). Fragment de brăţară masivă rotund în secţiune. Este bucata de la capătul brăţării care se subţiază. Prezintă urme de tăiere cu dalta. Greutatea 18,53 g.

Piesa numărul 14 (fig. 6/21; 12/15). Are forma unui cîrlig. Este un fragment dintr-o brăţară în patru muchii. Lungimea este de 3,6 cm, greutatea 7,13 g.

Piesa numărul 15 (fig. 6/18; 12/17) — fragment de lingou. Are forma pătrată. La ambele capete este tăiat cu dalta. Greutatea 13,80 g.

Piesa numărul 16 (fig. 6/22; 12/18). Are forma unui cîrlig. Brăţara din care provine era în patru muchii. Lungimea este de 2,6 cm, greutatea 3,68 g.

Piesa numărul 17 (fig. 6/19; 12/21) — este un fragment dintr-o brăţară cu secţiunea ovală, avînd lungimea de 2,7 cm. La cele două capete este tăiat cu dalta. Greutatea 13,18 g.

Numărul mare de sîrme sau gheme de sîrmă apărute în tezaure pledează pentru o frecventă şi multiplă întrebuinţare a lor. Din aceste sîrme se făureau cum am văzut mai sus numeroase brăţări, coliere sau alte podoabe [44]. Numărul acesta mare de piese constituite din fragmente de lingou, fragmente de brăţări, sîrme izolate sau gheme de sîrmă, alături de celelalte piese prelucrate, ne indică la Hinova existenţa unui atelier de prelucrarea aurului [45].

XVIII) *Brăţară de bronz cu capete suprapuse* (fig. 6/23; 12/22).

Împreună cu toate podoabele de aur prezentate mai sus, în acelaşi vas de pămînt, a fost găsită şi o brăţară de bronz. Ea face parte din tipul brăţărilor deschise, rotundă în secţiune. Brăţara a fost confecţionată prin turnare într-un tipar bivalv. La cele două capete bara de bronz se subţiază, capetele fiind petrecute mult unul peste altul. Diametrul piesei este de 5 cm. Tipul de brăţară este cunoscut şi mult întrebuinţat în Bronzul tîrziu şi Hallstattul timpuriu. Analogii cu brăţara de bronz

[44] M. Rusu, ActaNM, 9, 1973, p. 38.

[45] *Ibidem*, p. 42.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

de la Hinova avem în descoperirile de la Domăneşti II, Moftinu Mic, Satu Mare care sînt datate în Bronzul tîrziu şi Hallstatul timpuriu [46].

Prezenţa acestei brăţări de bronz alături de celelalte podoabe de aur ne face să credem că atelierul de la Hinova nu producea numai podoabe de aur, ci şi de bronz.

★

După ce am prezentat în mod succint piesele ce compuneau întreg tezaurul cu o parte din analogiile ce au putut fi făcute în timpul scurt avut la dispoziţie, vom încerca să încadrăm în timp importanta descoperire de la Hinova. Din cele de mai sus rezultă că avem de-a face cu mai multe categorii şi tipuri de piese care, la rîndul lor, pot fi împărţite în variante şi subvariante. Majoritatea pieselor noastre de aur îşi au corespondenţe în piese de bronz, dar şi în metal rar. E ştiut că piesele de aur circulă şi se fabrică din plin în epoca de înflorire a metalurgiei bronzului. Dintre toate piesele de la Hinova, diadema de aur are rădăcini mai adînci în epoca bronzului. Tradiţia locală s-a păstrat, iar ornamentul solar cu care este ornamentată diadema este acelaşi ca cel de pe falerele de aur de la Ostrovu Mare. Acest ornament nu este altceva decît o transpunere în metalul preţios a motivelor ornamentale de pe ceramica cîmpurilor de urne funerare de tip Gîrla Mare şi a influenţelor miceniene. Diadema nu poate să fie contemporană tezaurului de la Ostrovu Mare, căci falerele ca obiect de podoabă dispar spre sfîrşitul epocii bronzului şi numai ornamentul în S sau ghirlanda continuă se păstrează mai tîrziu [47]. Meşterul de la Hinova nu face altceva decît să transpună în podoaba comandată tradiţia locală transmisă din generaţie în generaţie.

Brăţările manşon sau spiralice, brăţările deschise din bară masivă de aur cu secţiune romboidală asemănătoare cu descoperirile de la Sacoşul Mare, Căuaşi sînt datate în Bronzul tîrziu şi Hallstattul timpuriu. În aceeaşi perioadă sînt datate şi brăţările spiralice din dublu fir de sîrmă de aur. Piesele de colier de forma clopoţeilor, a cerceilor, mărgelele romboidale, perlele de tip fusaiolă, saltaleonii, toate se încadrează la sfîrşitul epocii bronzului şi începutul primei epoci a fierului. Documentul care vine să întregească încadrarea în timp a întregului tezaur la sfîrşitul epocii bronzului şi începutul primei epoci a fierului este vasul de pămînt în care a fost descoperit tezaurul. Prin formă, culoare şi decoraţia în tehnica canelării se încadrează şi el în aceeaşi perioadă de timp, ţinînd probabil, din punct de vedere cultural, de cultura Ostrovu Banului [48]. După ce se vor încheia lucrările de săpături de la Hinova şi se va trece la studierea necropolei plane de incineraţie de sub castru se va ajunge probabil la o încadrare mai strînsă a întregului tezaur.

În actualul stadiu al cercetării se poate spune că tezaurul de la Hinova, cronologic, se încadrează la sfîrşitul epocii bronzului şi începutul primei epoci a fierului, cu observaţia că unele piese înmănunchează, în formele şi decorul lor, experienţa şi tradiţia locală moştenită de la multe generaţii anterioare. Un fapt este revelator în sensul că multe piese cum sînt brăţările din dublu fir de aur sau chiar brăţările cu secţiune rombică sînt folosite acum ca materie primă pentru confecţionarea altor podoabe.

Sfîrşitul epocii bronzului şi trecerea la prima epocă a fierului nu excelează prin obiecte cu o valoare artistică deosebită, ornamentul ocupînd acum un rol secundar. Valoarea artistică a obiectelor sau a decorului în general nu mai este asociată vreunei semnificaţii sociale sau rituale. Acest lucru se observă şi în olărit, urnele funerare sînt decorate puţin pretenţios. Cu toate acestea, tradiţia epocii bronzului, în care meşterii descoperiseră regulile decorativului, simetria, repetiţia sau alternanţa se păstrează şi este aplicată de artizanul de la Hinova atunci cînd a confecţionat diadema [49]. Celelalte piese sînt neornamentate, cu toate acestea sînt de o execuţie şi o fineţe remarcabilă, dovedind o pricepere şi un talent artistic deosebit chiar dacă podoabele au fost executate prin ciocănire [50].

După cum am văzut, la Hinova a existat un atelier local specializat în confecţionarea podoabelor de aur sau bronz, moştenind experienţa din generaţie în generaţie, gîndindu-ne că tot în aceeaşi zonă a fost descoperit şi tezaurul de la Ostrovu Mare. După numărul mare al pieselor, diversitatea, formele şi greutatea lor (4919,95 grame), atelierul nu producea numai pentru o singură persoană,

[46] M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 59, pl. 46, fig. 20, 22, 23; Tiberiu Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei* p. 102, pl. LXXI/12–13.

[47] Dorin şi Valeria Popescu, SCIV, 6, 1955, 3–4, p. 871.

[48] Sebastian Morintz şi Petre Roman, SCIV, 20, 1969, 3, p. 400 ş.u.

[49] *Istoria artelor plastice în România*, Bucureşti, 1968, p. 61.

[50] Mircea Rusu, ActaMN, 9, 1972, p. 32.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

ci pentru o întreagă pătură socială care începuse a se diferenția în cadrul societății de atunci. Înmulțirea acestor podoabe poate fi pusă pe seama unei singure persoane ajunsă la un înalt nivel al puterii sau în cazul nostru a unei întregi pături sociale, reprezentată printr-o aristocrație militară și religioasă. Această artistocrație dispunea de o situație economică și bunăstare excepțională pentru vremea respectivă, diferențiere ce se produsese în rîndurile numeroaselor triburi trace, așa cum o dovedesc numeroasele descoperiri arheologice din zonă.

Tezaurul de la Hinova nu reprezintă o descoperire singulară. Piese asemănătoare sau analogii se găsesc în tot spațiul carpato-pontic cu ramificații atît în Europa Centrală, cît și în sudul Dunării, mergînd pînă în Asia Mică.

Ascunderea tezaurului exprimă tensiune și instabilitate în relațiile dintre comunități sau dintre grupurile de comunități. Probabil că bogatul tezaur să fi fost ascuns ca un reflex al marilor migrații ale dorienilor și tracilor frigieni care, începînd din secolul al XIII-lea, au pătruns în Grecia continentală și insulară, respectiv în Asia Mică [51].

Titlurile în aur ale tuturor obiectelor au putut fi stabilite cu exactitate de Banca Națională care ne-a comunicat pentru toate piesele, cu excepția celor precizate în text, titluri între 900 și 1000 °/₀₀.

Un trésor d'objets de parure traces découvert à Hinova — Mehedinți

RÉSUMÉ

Sous les déchets romains du castrum tardif de Hinova, dans une couche de terre jaune alluvionnaire on a découvert, lors des fouilles archéologiques, un vase contenant des objets de parure en or. Modelé en pâte gris jaunâtre, le vase a une forme bitronconique et le bord légèrement évasé. Il est décoré dans la partie supérieure de 5 cannelures circulaires et de discrètes cannelures en torsade sur le ventre.

Le trésor comprend un diadème en feuille d'or travaillée au repoussé, trois bracelets massifs ayant la forme d'un manchon ou celle des pièces torsadées en feuille épaisse d'or, deux petits bracelets de femme, toujours en feuille ayant l'épaisseur d'un millimètre, ainsi que trois bracelets ouverts, en barre d'or massif. À ceux-ci s'ajoutent les pièces qui font partie des colliers. Aussi a-t-on trouvé 47 granules en forme de clochette (tutuli), 248 perles de forme rhomboïdale, ainsi que 20 perles en forme de fusaïole ayant diverses dimensions. La plus grande de celles-ci est décorée de torsades pareilles aux motifs cannelés sur le corps du vase qui contient le trésor. Parmi les plus petites pièces se trouvent 576 granules en forme de fusaïole et des granules coniques pesant 7,5 mg chacune et 485,70 g toutes. On a trouvé également 45 pièces ayant la forme des boucles d'oreille, 16 « saltaleone » en feuille d'or, 4 anneaux en double fil torsadé et 4 petits manchons appartenant probablement à un collier. Le trésor comporte encore 5 bracelets en double fil torsadé et 18 pièces parmi lesquelles il y a des fragments de bracelets, des boules de fil roulé et des lingots.

À côté de tous ces objets en or, on a trouvé un bracelet fermé, en barre de bronze à section circulaire.

Le trésor pèse 4 919,95 g.

Il est daté de la fin de l'Âge du Bronze et du début du Premier âge du Fer. Le vase contenant le trésor est daté de la même période, à savoir de la culture Ostrovu Banului.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Hinova. Trésor d'objets de parure thraces. 1 aspect durant les fouilles ; 2 vase bitronconique.
Fig. 2. Hinova. Trésor d'objets de parure thraces. 1 diadème ; 2 manchon ; 3,4 bracelets spiraliques ; 5 bracelet ouvert exécuté dans une barre massive ; 6 bracelet fermé exécuté dans une feuille.

[51] I. Miclea, Radu Florescu, *op. cit.*, p. 41 ; *Istoria artelor plastice în România*, p. 63.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Fig. 3. Hinova. Trésor d'objets de parure thraces. 1,2 bracelet ouvert exécuté dans une barre massive ; 3, 5, 6 bracelets spirlaliques façonnés dans un double fil d'or.

Fig. 4. Hinova. Trésor d'objets de parure thraces. 1,3 bracelets spiraliques façonnés dans un double fil d'or ; 2 pièces de collier du type boucle d'oreille ; 4 perles du type fusaïoles ; pièces de collier du type clochette (tutuli).

Fig. 5. Hinova. Trésor d'objets de parure thraces. 1 perles rhomboïdales ; 2—5 anneaux spiraliques exécutés dans un double fil d'or ; 6 perles du type fusaïoles ; 7 perles en forme de pointe de cône ; 8 saltaleone.

Fig. 6. Hinova. Trésor d'objets de parure thraces. 1—4 manchons cylindriques ; 5 bracelet exécuté dans un double fil d'or ; 6—22 fragments de bracelets, boules de fil roulé ; 23 bracelet de bronze aux extrémités chevauchantes.

Fig. 7. Hinova. 1 vase bitronconique ; 2 lieu des découvertes.

Fig. 8 Hinova. Diadème.

Fig. 9. Trésor d'objets de parure thraces. 1 manchon ; 2,3 bracelets spiraliques. 4—6 bracelets ouverts exécutés dans une barre massive.

Fig. 10. Hinova. Trésor d'objets de parure thraces. 1 bracelet ouvert exécuté dans une bande ; 2 bracelet fermé exécuté dans une feuille ; 3—9 bracelets spiraliques exécutés dans un double fil d'or ; 7 pièces de collier du type boucle d'oreille.

Fig. 11. Hinova. Trésor d'objets de parure thraces. 1 pièces de collier du type clochette (tutuli) ; 2 saltaleone ; 3 perles rhomboïdales ; 4 perles du type fusaïoles ; 5—7 fragments de bracelets, boules de fil roulé.

Fig. 12. Hinova. Trésor d'objets de parure thraces. 1—4, 12, 14—21 fragments de bracelets, fils, boules de fil roulé ; 5 perles en forme de pointe de cône ; 6—9 manchons cylindriques ; 10, 13 anneaux spiraliques exécutés dans un double fil d'or. 22 bracelet de bronze aux extrémités chevauchantes.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Quelques aspects du «problème scythe» dans l'aire thrace septentrionale*

EMIL MOSCALU

Au cours des années 1969—1974, nous avons fouillé la nécropole géto-dace de Canlia (dép. de Constanța), fouilles qui ont abouti à l'étude à peu près complète du site. La nécropole comprend 78 tombes, toutes d'incinération, plus 4 tombes d'incinération de l'époque romaine, du IIe siècle de n.è. (tombes n°s 22—24 et 32). Quatre autres nécropoles sont connues dans la même zone : deux à Bugeac-Ostrov, une à Satu Nou et une à Gura Canliei [1].

La plupart des tombes sont à urne ; dans quelques rares cas, il existait aussi des vases déposés à côté de celle-ci comme offrande. Nous n'avons relevé aucune tombe d'inhumation. Quelques-unes des tombes sont protégées par une seule pierre plate, posée verticalement auprès de l'urne, à la façon d'une moitié de ciste, mais il n'existe, dans toute la nécropole de Canlia, aucune tombe à ciste proprement dite, comme celles des nécropoles de Ravna, Kiulevča, Černa et Kragulevo, Cernavodă, Drumevo, Enisala. Les tombes d'incinération à ciste de pierre ne sont spécifiques que pour les Géto-Daces de la Dobroudja et de la zone de nord-ouest de la Bulgarie. La plus ancienne attestation à cet égard est fournie par les tombes des zones 2 et 3 de la nécropole de Ravna (VIe—Ve siècles av.n.è.), ainsi que par les nécropoles de Kragulevo et de Černa, dans la même zone [2]. La nécropole de Kiulevča (Šumen) peut être datée elle aussi du Ve siècle de n.è., sinon du siècle précédent [3]. En échange, les tombes de ce type trouvées dans les nécropoles de Drumevo et d'Enisala datent du IVe siècle av.n.è.[4]. Mais dans la nécropole de Slobozia, qui appartient au même aspect culturel que celles susmentionnées, aspect que nous avons nommé « Canlia »[5], il n'existe aucune tombe à ciste, mais seulement des tombes d'incinération à urne. Il faut dire que la nécropole de Slobozia ne dispose que de peu d'éléments de datation [6].

Le seul vase tourné présent dans cette nécropole s'intègre parfaitement dans la grande série des cruches grises, largement répandues dans le monde thrace, géto-dace, scythe et dans l'aspect culturel Szentes-Vekerzug (zone tiso-slovaque), que nous avons classées dans la série des cruches du type 6/a. Elles sont d'origine grecque, d'Anatolie, et apparaissent à Histria à l'époque archaïque, vers la fin du VIIe siècle av. n.è. et au siècle suivant, ainsi qu'à Apollonia, où elles ne sont connues qu'à partir de la seconde moitié du Ve siècle de n.è. ; elles étaient largement diffusées dans le milieu autochtone. Dans le milieu géto-dace, elles ont été adoptées une fois pour toutes comme forme

* La présente étude a été rédigée en janvier-février 1977 et rendue définitive en janvier-février 1978.

[1] M. Irimia, Pontica, 1, p. 193—234 ; idem, Pontica, 2, 1969, p. 23—42 ; B. Mitrea, C. Preda, N. Angelescu, Materiale, 7, 1961, p. 283 sqq. ; B. Mitrea, dans *Omagiu C. Daicoviciu*, Bucureşti, 1960, p. 409 sqq.

[2] M. Mirčev, Izvestija Sofia, 25, 1962, p. 97sqq. ; B. Hänsel, PZ, 49, 1974, p. 197 sqq., fig. 1 et 7 ; L. Bobceva, Izvestija Varna, 11 (26), 1975, p. 119, fig. 2/4, p. 123, fig. 5/1—6.

[3] Dremsizova-Nelčinova, Archeologija Sofia, 8, 1966, 4, p. 40 sqq.

[4] Idem. Arheologija Sofia, 7, 1965, 4, p. 5 sqq. ; M. Čičikova, dans *Actes du Ier Congrès international des études balkaniques et sud-est européennes*, 2, Sofia, 1969, p. 365—372 ; G. Simion, *Peuce* 2, 1971, p. 67 sqq. ; idem, *Thracica*, 3, 1974, p. 297, sqq. ; idem. Thraco-Dacica, 1, 1976, p. 148, fig. 3/4, fig. 4/3—4.

[5] E. Moscalu, CercetArhBuc, 1976, p. 275 sqq.

[6] C. Buzdugan, Carpica, 1, 1968, p. 192, fig. 5/1 ; I. Nestor, Dacia, 7—8, 1937—1940, p. 176.

THRACO-DACICA, tomul II, Bucureşti, 1981, p. 23—35.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

caractéristique et ont été produites — au tour — jusqu'aux IIe—Ier siècles av.n.è.[7]. C'est pourquoi la cruche du type 6/a de Slobozia ne constitue pas un élément certain de datation pour la nécropole. En revanche, on y a trouvé des flèches en bronze à triple arête, identiques à celles du tumulus Bašova Moghila de Duvanli, qui ont été assignées, par la céramique grecque adjacente, à la fin du Ve siècle av.n.è.[8].

Ainsi, la nécropole de Slobozia a pu être datée de façon certaine de la période 450—350 av.n.è. Cette datation est d'une importance particulière pour notre sujet, car la céramique de Slobozia est typique pour l'aspect culturel Canlia. La nécropole de Slobozia est située dans une zone proche de la nécropole tumulaire à tombes d'incinération de Bîrseşti, qui appartient à un aspect culturel différent de celui qui vient d'être cité, à savoir à l'aspect Bîrseşti-Ferigile. Celui-ci date de la seconde moitié du VIIe siècle—VIe siècle av.n.è. Ces deux aspects culturels sont, l'un et l'autre, géto-daces et ont le même rite funéraire, mais ils diffèrent par le rituel.

La céramique des deux aspects comprend des types identiques pour le fond, mais qui diffèrent par leurs variantes typologiques et par certains éléments de leur décor, qui permettent de les individualiser. Le fait que la nécropole de Slobozia date de la seconde moitié du Ve siècle et du IVe siècle av.n.è. montre que c'est alors que sont apparus dans la zone méridionale et centrale de la Moldavie les Géto-Daces représentants de l'aspect culturel Canlia, remplaçant l'aspect culturel Bîrseşti-Ferigile dans cette zone.

Par ailleurs, l'aspect Canlia identifié dans la nécropole de Ravna date du VIe siècle av.n.è., peut-être de sa seconde moitié[9], de même que l'établissement d'Alexandria, et leur apparition coïncide avec la fin de la nécropole éponyme de Ferigile. Il est difficile, à l'heure actuelle, de préciser à quelle date l'aspect culturel Ferigile prend fin, pour être remplacé par l'aspect Canlia, dans la zone sous-carpatique de la Munténie et de l'Olténie. Mais on peut affirmer dès maintenant que plusieurs types de céramique caractéristiques pour le premier aspect continuent à apparaître jusque dans la première moitié du IVe siècle et la première moitié du IIIe siècle av.n.è. à Zimnicea et à Orbeasca de Sus[10]. De même, la seconde phase d'habitat de l'établissement de Govora-Poieni, datée par une fibule celtique, confirme que l'aspect culturel Ferigile s'est maintenu jusqu'alors[11].

De toute façon, il est certain que, du Ve au IIIe siècle av.n.è., au moins le sud et le centre d'Olténie étaient peuplés de Géto-Daces représentant l'aspect Canlia, ainsi que l'indiquent les vases-cloche de Scăieşti et de Bratovoieşti.

La nécropole de Budureasca, située dans la zone est de l'aire Ferigile-Bîrseşti et qui a été en fonction à partir de la seconde moitié du IVe siècle av.n.è., comme l'indique sa céramique tournée, semble avoir appartenu à ce même aspect[12].

[7] P. Alexandrescu, Dacia, N 16, 1972, p. 117, fig. 3/3.5 ; à Histria elle n'apparaît que dans les niveaux archaïques (650—480 av.n.è.), étant une forme spécifique pour le Bucchero éolien, diffusée dans le nord-ouest de l'Anatolie ; V. Zirra, dans *Festschrift für Richard Pittioni*, 1976, p. 777 sqq. ; E. Moscalu, *Contribuţii la studiul formării culturii traco-geto-dacice. Ceramica din sec. VI—III î.e.n.* (sous presse).

[8] B. Filov, I. Velkov, V. Mikov, *Die Grabhugelfunde bei Duvanli in Südbulgarien*, Sofia, 1934, p. 78, fig. 92/4, 11 ; P. Alexandrescu, Thraco-Dacica, 1/1976, p. 119.

[9] B. Hänsel, *op. cit., loc. cit.*

[10] E. Moscalu, *op. cit.*, type I/f.

[11] V. Zirra, Dacia, N. S., 15, 1971, p. 226, fig. 23/1—2 ; Gh. Petre, Materiale, 9, 1970, p. 476 et 478, fig. 6. Tous ces vases sont connus à Ferigile, de sorte que s'ils proviennent du niveau II de cet établissement, ils indiquent que l'aspect Ferigile s'est prolongé jusque dans la première partie du IIIe siècle av. n.è. Le niveau I de Govora-Poieni appartient à l'aspect Ferigile du VIe siècle av.n.è.

[12] Information aimablement communiquée par V. Dupoi. Il existe également ici une fibule du type Glasinac à plaque triangulaire, mais aussi des boutons discoïdaux provenant de tasses du type Ferigile. On a trouvé dans la nécropole une monnaie d'Alexandre le Grand qui peut constituer un *terminus post quem*, mais aussi un *terminus ante quem*, dans le sens que la nécropole pouvait exister avant la date de l'achat de la monnaie. A notre avis, les boutons discoïdaux marquent un habitat Ferigile I, et dans ce cas la fibule Glasinac ne peut plus dater de la seconde moitié du IVe siècle av.n.è., mais doit appartenir à l'habitat Ferigile de la seconde moitié du VIIe siècle et du VIe siècle av. n.è. On a soutenu que les découvertes de la zone de Vraca prouvent que, là, les fibules du type Glasinac continuent à apparaître jusqu'au IVe siècle av.n.è., cf. G. Simion, Thracica, 7, 1, p. 303, note 64. L'auteur se réfère à l'article de B. Nikolov, IzvestijaSofia, 28, 1965, p. 170 et 196. Or, B. Nikolov date cette fibule des VIIe—VIe siècles av. n.è. Il est vrai qu'il publie aussi des tombes du IIIe siècle av.n.è., mais celles-ci ne renferment pas de fibules du type Glasinac. Mais il est vrai également que dans les tombes contenant le célèbre trésor, situées au centre de Vraca, une fibule a été trouvée dans une tombe d'inhumation, cf. I. Venedikov, Etudes Balkaniques, 5, 1965, p. 244 ; mais la fibule dont il s'agit est de type thrace. D'après les données dont on dispose à l'heure actuelle, il est peu probable que les fibules du type Glasinac aient encore existé aux IVe et IIIe siècles av.n.è., à une époque où la fibule thrace était utilisée à une large échelle. La datation de cette fibule au Ve siècle av.n.è. est également problématique, n'étant pas étayée d'arguments sûrs. Il existe, semble-t-il, une fibule du type Glasinac à plaque triangulaire à Duvanli (Mušovica Moghila), datée de la fin de la première moitié du Ve siècle av.n.è. sur la base de la céramique grecque, cf. P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 119. Cependant, la fibule de Mušovica Moghila ne provient pas du mobilier de la tombe centrale, mais du remblai du tumulus (cf. I. Velkov, IzvestijaSofia, 6, 1930—1931, p. 27. fig. 23 ; B. Filov, I. Velkov, V. Mikov, *op. cit.*, p. 82, fig. 105). Elle est donc plus ancienne et a été entraînée dans le remblai lors de l'érection du tumulus. Il se pourrait que la fibule ait été perdue par les constructeurs du tumulus et qu'elle soit donc contemporaine de la tombe centrale, mais c'est là une simple supposition. D'autre part, la tombe

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Par conséquent, l'aspect Canlia apparaît dans la région du Bas-Danube au cours du VIe siècle av.n.è., il se généralise ensuite dans les zones extra-carpatiques de la Roumanie et au sud du Mont Balkan, pour apparaître enfin, aux Ve—IIIe siècles, en Transylvanie, à Apahida et Fintînele II[13].

Pour revenir au rituel funéraire des Géto-Daces de la nécropole de Canlia, il convient de mentionner que nous n'y avons trouvé aucune tombe à remblai de pierres, ainsi qu'on peut voir dans la nécropole contemporaine de Bugeac, située à environ 10 km seulement de Canlia, et dans celle d'Enisala, qui date également du IVe siècle av.n.è.[14].

de Mušovica Moghila contient des fibules thraces en or (cf. B. Filov, I. Velkov, V. Mikov, *op. cit.*, p. 84, fig. 107), faisant partie du type I b (V. Mikov, IzvestijaSofia, 6, 1930—1931, p. 171 sqq, fig. 149/1—4). Il est ainsi prouvé qu'à la fin de la première moitié du Ve siècle av.n.è. la fibule thrace était en usage et l'on peut assigner en toute certitude son apparition au plus tard à la première moitié du Ve siècle av.n.è. Pour la zone géto-dace nord-danubienne on ne dispose d'aucun document archéologique qui permette de dater les fibules thraces au Ve siècle av.n.è. La plupart datent du IVe au IIe siècle av.n.è. (cf. A. D. Alexandrescu, Thraco-Dacica, 1, 1976, p. 131 sqq.), mais il est vrai qu'il existe très peu de découvertes du Ve siècle av.n.è. dans cette zone. Avant de pouvoir nier l'existence des fibules thraces au nord du Danube au Ve siècle, il faut attendre que des sites de cette époque aient été fouillés exhaustivement.

Les fibules thraces du tumulus n° 23 de Dobrina (cf. M. Mirčev, *op. cit.*, p. 50, fig. 14/48) ont été datées, sur la base des *lekythoi* grecs, de la fin du IVe et du début du IIIe siècle av.n.è. (cf. P. Alexandrescu, SCIVA, 25, 1974, 2, p. 213), tandis que les fibules du type Glasinac à plaque triangulaire se situent dans la phase I de cette nécropole, qui, sur la base des *oenohoé*, grecs, date très probablement de la première moitié du VIe siècle av.n.è. (cf. P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 213). La fibule Glasinac à plaque triangulaire de Tariverde provient du niveau I ou II antique de ce site (cf. D. Berciu — C. Preda, Materiale, 4, 1961, p. 80, fig. 61/1). Le niveau I date du deuxième quart du VIe siècle av.n.è. (cf. S. Dimitriu, dans *Histria*, 2, Bucureşti, 1966, p. 41), ce qui date aussi la fibule. Vers 550 av.n.è. ou peu après cette date, la fibule du même type trouvée dans dans la tombe n° XIV/b de la nécropole de Ravna (cf. M. Mirčev, *op. cit.*, p. 107, fig. 17/4) se situe dans la zone II de la nécropole, qui date de la seconde moitié du VIe siècle av.n.è., sinon même plus tôt (cf. B. Hänsel, *op. cit.*, p. 202, fig. 7). Cette dernière datation de la nécropole de Ravna est la plus proche de la réalité. Par conséquent, dans tous les sites sud-danubiens possédant des éléments de datation les fibules du type Glasinac à plaque triangulaire appartiennent au VIe siècle av.n.è. et l'on ne connaît jusqu'à présent aucun complexe archéologique qui dispose d'éléments certains permettant d'assigner les fibules du type Glasinac à plaque triangulaire au IVe siècle av.n.è. En vertu des arguments invoqués dans la présente discussion, nous estimons que l'établissement d'Alexandria doit lui aussi être daté du VIe siècle av.n.è. Sa céramique tournée ne contredit en rien cette datation. La céramique tournée en général — tout comme la céramique faite à la main d'ailleurs — n'offre par elle-même que peu d'éléments de datation dans les limites du VIe au IIIe siècle. D'autre part, on ne saurait nier l'existence de l'établissement d'Alexandria jusque dans la première partie du Ve siècle av.n.è., même s'il en résulte que les fibules en question doivent être datées de la même époque. On pourrait admettre théoriquement que la fibule du type Glasinac à plaque triangulaire a cessé d'être en usage chez les Géto-Daces dans la première moitié du Ve siècle av.n.è., mais sans arguments décisifs à l'appui. Un fait certain, c'est que, au moins au sud du Danube, la fibule thrace apparaît dans la première moitié du Ve siècle av.n.è. On ne connaît aucun cas d'utilisation concomitante des fibules thraces et de celles du type Glasinac. Mais, de toute façon, la documentation dont on dispose permet d'assigner l'apparition de la fibule thrace au plus tard dans la première moitié du Ve siècle av.n.è., date qui coïncide avec la disparition dans le milieu thrace, sinon aussi dans le milieu géto-dace, de la fibule du type Glasinac. (En ce qui concerne la nécropole de Ferigile, cf. K. Kilian, PZ, 50, 1975, Taf. 102; A. Lang, dans *Le IIe Congrès international de thracologie, Bucarest, 4—10 septembre 1976*, Résumés des rapports et communications, p. 87; A. Vulpe, *Résumés des rapports* ..., p. 145; idem, Dacia, N.S. 21, 1977, p. 81—111). Il faudrait discuter également la chronologie de la nécropole de Gogoşu, qui a été datée des VIe—Ve siècles av.n.è., et même du IVe, puis, récemment, du Hallstatt C_2—D_2 (650—450 av.n.è.) (cf. D. Berciu — E. Comşa, Materiale, 2, 1956, p. 482; A. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigele*, Bucureşti, 1966, p. 89; D.Berciu, *Zorile istoriei în Carpaţi şi la Dunăre*, Bucureşti, 1966, p. 255; V. Dumitrescu, Dacia, N. S., 12, 1968, p. 257 sqq.; I. H. Crişan, *Ceramica daco-getică*, Bucureşti, 1969, p. 39 et note 99; K. Kilian, *op. cit.*, pl. 102; A. Vulpe, MemAntiq, 2, 1970, p. 149 et 196; idem, Dacia, N.S., 21, 1977, p. 87 sqq.). A notre avis, la datation la plus proche de la réalité pour la nécropole de Gogoşu est le VIe siècle av.n.è., sans exclure la possibilité qu'elle ait continué à être en usage dans la première partie du Ve siècle. La cruche tournée de Gogoşu publiée par D. Berciu — E. Comşa, *op. cit.*, p. 417, fig. 140—141/6 ne contredit en rien cette datation, et voici pourquoi : au Musée de Varna, nous avons remarqué et dessiné une cruche d'un type identique à celui du vase de Gogoşu, faite en une pâte gris-brique, avec engobe poli de couleur gris noirâtre à nuances de brun; elle porte le n° d'inventaire 1 013, ce qui signifie qu'elle provient de la nécropole de Dobrina. M. Mirčev a, lui aussi, publié une cruche tournée, provenant de la nécropole de Dobrina, tumulus n° 12, ayant le même n° d'inventaire 1013, mais dont le profil diffère de celui du vase précédent (M. Mirčev, IzvestijaVarna, 1, 1965, pl. VI/21 (12)). Donc la cruche du Musée de Varna provient de la nécropole de Dobrina et si M. Mirčev ne l'a pas publiée, c'est parce qu'elle portait, par erreur, le même numéro d'inventaire que la pièce publiée. Ce fait nous offre un précieux point de repère chronologique pour la nécropole de Gogoşu, car les deux nécropoles font partie de la même série typologique, la phase I de Dobrina étant synchrone de la nécropole de Gogoşu, de sorte que celle-ci peut être datée du VIe siècle de n.è., très probablement de sa première moitié.

[13] I. H. Crişan, Alba Regia, 14, 1975, p. 186 sqq; E. Moscalu, Cercetări arheologice, 2, 1976, p. 77.

[14] M. Irimia, *op. cit.*, p. 219, fig. 3; G. Simion, Peuce, 2, p. 67, fig. 1—4; idem, Thraco-Dacica, 1, 1976, p. 148, fig. 3/1—2; idem, Thracica, 3, 1974, p. 297, fig. 6/A; I. H. Crişan, *Burebista şi epoca sa*, Bucureşti, 1977, p. 26, croit que la tombe n° 9 de Bugeac, dont le mobilier comprend un umbo de bouclier, est celtique. Or, le cimetière n° 2 de Bugeac date, sur la base du *kantharos* grec, du deuxième quart du IVe siècle av.n.è., cf. P. Alexandrescu, Thraco-Dacica, 1, 1976, p. 118. Il pourrait même avoir commencé à fonctionner au premier quart du même siècle et avoir continué à le faire jusque dans la seconde moitié du siècle. Il se pourrait aussi que le site fût antérieur à l'acquisition du *kantharos* grec. Les fragments de bronze de la tombe n° 9 de Bugeac (cf.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Le type de tombe à remblai de pierres existe au IVe siècle aussi bien au sud qu'au nord du Mont Balkan, à Orizovo (Čirpan) et à Liliace (Vraca)[15]. L'origine de ce type de tombe remonte aux VIIe—VIe siècles av. n.è., étant spécifique pour les nécropoles d'inhumation de Basarabi, Ostrovu Mare, Balta Verde III, Gogoşu, Icşelniţa (toutes dans le dép. de Mehedinţi), ainsi que pour les nécropoles du type Ferigile-Bîrseşti. Il est attesté également dans la phase I de la nécropole de Dobrina, qui date du VIe siècle (première moitié ?) av.n.è.[16]. Enfin, des tombes tumulaires à remblai de pierres existaient dans la seconde moitié du VIe siècle av.n.è. dans le milieu illyrien d'Atenica[17].

La diffusion du type de tombe tumulaire à remblai de pierres jusqu'au IVe siècle av.n.è. autant chez les Géto-Daces de la Dobroudja que chez ceux du nord-est de la Bulgarie et chez les Thraces établis au nord et au sud du Mont Balkan constitue un argument en faveur de son caractère thrace et annule, en échange, sa valeur comme argument pour attribuer les nécropoles des VIIe—VIe siècles av.n.è. de la zone des Portes de Fer aux Illyriens. Les tombes à remblai de pierres ne sont pas spécifiques pour les seules cultures de Ferigile-Bîrseşti et de Canlia, puisqu'on les trouve aussi dans les nécropoles de Bugeac, Enisala et Orizovo. Ce type de tombe a été utilisé par les Thraco-Géto-Daces du VIIe au IVe siècle av.n.è., sans qu'aucune découverte n'indique qu'il ait encore existé au IIIe siècle av.n.è.

En ce qui concerne les tombes à remblai de pierres de la nécropole de Bugeac, on a prétendu qu'elles sont plus anciennes, pour la simple raison que leur mobilier ne renferme pas de céramique tournée [18]. Or, il est difficile d'admettre la valeur d'un tel argument, car la céramique grise tournée est si fréquente, du VIe au IIIe siècle, dans le milieu géto-dace, que son absence dans une tombe peut être considérée comme accidentelle et ne saurait constituer un critère valable de datation. On peut préciser, à cet égard, qu'au sud du Danube, à Dobrina, la céramique tournée apparaît dès la première moitié du VIe siècle av.n.è., un peu plus tard à Ravna, puis au nord du Danube, à Curteni (dép. de Vaslui) et à Alexandria (dép. de Teleorman) durant la période 550—450 av.n.è.[19].

La nécropole de Canlia peut être datée à l'aide de cinq amphores thasiennes du type I/b qui y ont été utilisées comme urnes [20]. Pour la chronologie de ce type d'amphore, on aura recours surtout aux amphores d'Agighiol [21], que la céramique grecque adjacente date du second quart et du milieu du IVe siècle av.n.è.[22]. A. I. Melioucova montre que ce type d'amphore, présent entre autres à Agighiol, peut être aussi postérieur à l'an 350 av.n.è.[23].

Autant les amphores d'Agighiol que celles de Canlia présentent sur le col des signes rouges qui ont été interprétés comme des marques de capacité. Par conséquent, la date de ce type d'amphores dans la Dobroudja pouvant être située avec certitude à partir du deuxième quart du IVe siècle av.n.è., nous assignerons la nécropole de Canlia à la même période. Mais il existe d'autres éléments de datation qui permettent de prolonger le terme de fonctionnement de la nécropole jusque vers la fin du IVe siècle av.n.è. Cependant, ainsi que nous l'avons montré récemment, ce type d'amphore

M. Irimia, Pontica, 1, 1968, p. 219, fig. 28) n'ont pu appartenir à un umbo de bouclier. L'applique avec orifices de fixation *(ibidem*, fig. 29) appartient à une cotte de mailles du type connu dans le milieu scythe nord-pontique ou bien de celui attesté dans l'aspect culturel Szentes-Vekerzug de Tarnabod ou d'Artand (cf. M. Parducz, Evk, Eger, 7, 1969, p. 38 sqq., pl. III/1—6 et pl. IV; idem, ActaArchHung, 17, 1965, p. 194, pl. XI—XIII), qui date des VIe—Ve siècles av.n.è. Le bracelet à nodosités de la tombe n° 9 de Bugeac n'est pas celtique. Ce type de bracelet existe aussi à Albeşti (cf. D. Berciu — E. Moscalu, *op. cit.*, SCIV, 23, 1972, 4, p. 624, fig. 3/2), ainsi qu'à Murighiol (cf. E. Bujor, Dacia, N.S., 2, 1958, p. 131, fig. 7) et dans la nécropole de Canlia. Il faut tenir compte du fait qu'il existe des bracelets à boutons à Artand, où ils datent du deuxième quart du VIe siècle av.n.è. (cf. M. Parducz, ActaArchHung, 17, 1965, p. 194, pl. XI—XIII, p. 146, et 204 sqq., pl. 1—2), ainsi que dans la culture de Wysoka (cf. T. Sulimirscki, *Cultura Wysoka*, Krakow, 1931, p. 138, fig. 26/2, 18). Un bracelet à nodosités existe aussi à Slobozia (cf. C. Buzdugan, Carpica, 1968, p. 91, fig. 6/2). V. Zirra lui aussi les considère comme autochtones (cf. Alba Regia, 14, 1975, p. 52). D'où il résulte que, en affirmant que la tombe n° 9 de Bugeac est celtique, l'auteur susmentionné ne fait qu'émettre une opinion personnelle : en fait, cette tombe est géto-dace.

[15] D. Čoncev, GodisnikPlovdiv, 1, 1948, p. 17, fig. 3; D. Bučinski, IzvestijaSofia, 18, 1952, p. 364 sqq.

[16] D. Berciu — E. Comşa, Materiale, 2, p. 320 sqq, fig. 82—83, etc.; A. Vulpe, *Ferigile* ..., p. 15 sqq.; V. Dumitrescu, Dacia, N. S., 12, 1968, p. 180 sqq.; M. Nica, Historica, 3, 1973, p. 9 sqq., fig. 2; M. Mirčev, IzvestijaVarna, I (XVI), 1965, p. 35 sqq.

[17] M. Djucnić, B. Iovanović, *Illyrian princely necropolis at Atenica*, Cacak, 1966, p. 1 sqq., pl. XXVIII—XXXVI. — [18] M. Irimia, Pontica, 1, 1968, p. 231; D. Nicolaescu-Plopşor, Pontica, 7, 1974, p. 32.

[19] C. Iconomu, Communication au IIe Congrès international de thracologie, Bucureşti, 1976; idem, Dacia, N. S., 23, 1979, p. 79—91; C. Preda, SCIV, 21, 1970, 4, p. 571 sqq.

[20] A. M. Bonn, A. Bonn, *Les timbres amphoriques de Thasos*, Paris, 1957, p. 12, fig. 3/3.

[21] D. Berciu, *Arta traco-getică*, Bucureşti, 1969, p. 76, fig. 52; idem, *Contribution à l'étude de l'art thraco-gète*, Bucureşti, 1974, p. 84, fig. 39; idem, BERRGK, 50, 1969, p. 227, fig. 129.

[22] P. Alexandrescu, SCIV, 22, 1971, 4, p. 660—662.

[23] A. I. Melioukova, dans *Skifsko-Sibirski zverinii stil v iskoustvo narodov Evrazii*, Moskva, 1976, p. 123; A. M. Bonn, *loc. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

apparaît, dans le milieu scythe, dès le premier quart du IVe siècle, date qui doit être valable aussi pour certaines amphores du même type appartenant à la culture thraco-géto-dace. Il reste donc à voir si c'est la période 400—375 av.n.è. qui représente le moment d'apparition de ce type d'amphore. A noter que les amphores ont été mises au jour dans la partie est de la nécropole (tombes 1, 2, 13, 21), laquelle constitue une zone à part qui pourrait bien être la plus ancienne ; précisons que cette nécropole est typique pour l'aspect culturel Canlia.

Ce qui, dans l'ensemble de données fournies par la nécropole de Canlia, nous intéresse en premier lieu, ce sont certains problèmes soulevés par l'expertise anthropologique de ses ossements incinérés. Ainsi, on a constaté dans les tombes n°s 67, 7 (femelle), 76 (mâle, 35—40 ans) et 80 (double : mâle-adulte et enfant I) l'existence d'ossements de bovins et d'ovi-caprins, calcinés en même temps que le défunt, qui attestent chez les Géto-Daces la pratique consistant à déposer dans les tombes des offrandes de viande [24].

Les sacrifices d'animaux sont connus chez les Géto-Daces des IIe-Ier siècles av.n.è.[25]. Dans la nécropole contemporaine de Bugeac, on constate le même phénomène de dépôt d'offrandes de viande dans les tombes d'incinération, à cette différence près qu'ici, à côté des ovi-caprins, on trouve aussi des ossements de volailles [26]. Dans la nécropole géto-dace de Ferigile (seconde moitié du VIIe siècle et VIe siècle av.n.è.), ainsi que dans celle de Tigveni (seconde moitié du VIe siècle et, au plus tard, première partie du Ve siècle av.n.è.), on a relevé la même coutume consistant à déposer dans les tombes d'incinération des offrandes de viande, représentées par des volailles, des ovi-caprins, du gros bétail et du gibier [27].

Combien il est important de déterminer l'existence d'offrandes de viande dans les tombes géto-daces d'incinération, c'est ce qui ressort avec évidence des discussions sur l'attribution ethnique des tombes d'inhumation et d'incinération caractéristiques pour l'aspect culturel Ciumbrud de Transylvanie, datant des VIe—Ve siècles av.n.è. Un récent ouvrage présente très clairement les faits : « ...Il convient de souligner dès le début que la pratique des offrandes de viande n'est attestée en Roumanie, à l'époque Hallstatt tardif, que dans les tombes scythes de Transylvanie, cette coutume n'étant pas relevée dans les nécropoles de la population autochtone de cette époque, ni dans celles de l'époque suivante... Nous devons mentionner que la coutume des offrandes de viande n'est pas connue non plus chez les groupes de Thraces établis au sud du Danube (Dobrina, Ravna)... ni dans le monde illyrien, ni à Hallstatt. En Transylvanie, les offrandes de viande se rencontrent dans toutes les catégories de tombes (hommes, femmes et enfants)... Il est facile de tirer la conclusion. Tous les éléments du rituel funéraire, complètement négligés jusqu'à il n'y a pas longtemps, indiquent une nette délimitation, une différence entre ce groupe et la population autochtone et, d'autre part, marquent un rapport, ou plus exactement une identité jusque dans les moindres détails avec les nécropoles scythes de la région située au nord de la mer Noire »[28].

Or, les récentes déterminations d'offrandes de viande dans les nécropoles de Ferigile, Tigveni, Bugeac et Canlia infirment catégoriquement la thèse attribuant cette coutume exclusivement aux Scythes. S'il n'apparaît pas d'offrandes de viande dans les nécropoles de Dobrina et de Ravna, c'est, pour sûr, parce que les ossements calcinés que l'on y a recueillis n'ont pas fait l'objet d'analyses et ne sauraient constituer un argument *a silentio*.

A cela nous ajouterons que dans l'un des tumulus de Brezovo (Plovdiv), datant de la fin du Ve et du début du IVe siècle av.n.è., on a trouvé des ossements et des dents de mouton, de porcs domestiques et sauvages, de chiens ; de même qu'à Mumdzilar (Sveštari) ; à Vlaško Selo, des ossements de bovins se trouvaient sur le bûcher même [29].

Les offrandes de viande existaient d'ailleurs aussi chez les Illyriens, dans des tombes princières de la seconde moitié du VIe siècle av.n.è. (Ateniča), où plusieurs animaux furent sacrifiés lors des funérailles : 1 chien, 2 sangliers et 3 aurochs *(Bos primigenius)* [30].

La nécropole de Ferigile, qui a livré des *akinakaï* du type scythe, ne représente cependant pas la première apparition des offrandes de viande dans le milieu thrace : on en trouve en effet dans

[24] Expertise due à D. Botezatu.

[25] A. Vulpe, E. Popescu, Thraco-Dacica, 1, 1976, p. 217, 230 ; D. Nicolaescu-Plopşor, *ibidem*, p. 227—230.

[26] Idem, Pontica, 7, 1974, p. 35.

[27] D. Nicolaescu-Plopşor, W. Wolski, *Elemente de demografie şi ritual funerar la populaţiile vechi din România*, Bucureşti, 1975, p. 87 et 100.

[28] V. Vasilicv, File de istorie, 4, 1976, p. 97 sqq., note 29.

[29] I. Velkov, IzvestijaSofia, 12, 1938, p. 271 ; G. Feher, IzvestijaSofia, 8, 1934, p. 106 ; R. Popov, IzvestijaSofia, 2, 1923—1924, p. 113.

[30] M. Djucnić, B. Iovanović, *op. cit.*, p. 4 et 23, pl. VI/14 et XIV.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

la nécropole d'incinération de Cîrna, datant du Bronze C[31], et elles sont présentes de même, sous forme d'ossements de cheval, de bovins et d'un chevreuil entier, dans la tombe d'inhumation de Meri (dép. de Teleorman), qui contient de la céramique dérivant de la culture Gîrla Mare — Cîrna et date du Hallstatt A[32]. Les offrandes de viande existent aussi dans la nécropole de Mezöcsát, fouillée par E. Patek, qui date du Ha. B tardif et du Ha.C ancien, à savoir dans des tombes d'inhumation appartenant au Hallstatt autochtone pré-scythique [33]. Toutes ces données prouvent que les offrandes de viande dans les sépultures ne peuvent plus être considérées comme spécifiques pour les Scythes, puisqu'elles apparaissent dans le milieu thrace dès l'âge du bronze, qu'elles se maintiennent à l'époque Hallstatt A—D et qu'on les retrouve dans le milieu géto-dace jusqu'au IIe et au Ier siècles av.n.è. Ainsi, l'un des arguments en faveur du caractère scythe de l'aspect culturel Ciumbrud de Transylvanie est nul et non avenu.

Une autre particularité du rituel funéraire dans les tombes de l'aspect culturel Ciumbrud c'est la présence d'ossements de chevaux dans certaines tombes : à Cristeşti, Bratei, Ciumbrud [34]. On a affirmé à ce sujet que « ...les Géto-Daces ignorent la coutume consistant à s'enterrer avec un cheval entier, ou avec des parties de son corps, ou symboliquement par des pièces de harnachement. Cette coutume est propre aux peuples nomades ou, en général, peu sédentaires des régions de steppe et de sylvo-steppe »[35]. Il va de soi qu'une telle opinion est aujourd'hui périmée, puisque des ossements de cheval ont été trouvés dans la tombe thrace de Meri (Ha.A), comme nous venons de le mentionner. C'est là la première attestation d'un dépôt de parties de cheval dans les tombes autochtones, thraces. Sauf qu'il ne s'agit pas dans ce cas d'un dépôt exclusif d'ossements de chevaux, mais d'un dépôt mixte d'ossements de chevaux et d'autres animaux, ce qui revient à dire que le cheval n'y constituait pas l'offrande principale, tout comme dans les sépultures de l'aspect Ciumbrud. Ce point méritait d'être précisé, car par la suite le cheval deviendra un objet singulier d'offrande. Par ailleurs, les offrandes de chevaux datent, dans le monde égéen, de l'époque mycénienne. En Chypre, à Salamine, Paleopaphos, Tomassos, il existe des tombes à *dromos* renfermant des chevaux et des chars, qui datent de la période chypro-archaïque (700—600 av.n.è.)[36]. A Gordion, en Asie Mineure, la présence de chevaux dans les tombes remonte au VIIIe siècle av.n.è.[37].

Chez les Thraces et les Géto-Daces des IVe—IIIe siècles av.n.è., la coutume de déposer des chevaux dans les tombes apparaît parfois dans les nécropoles planes, mais elle est fréquente surtout dans les tombes tumulaires, qui dans leur grande majorité sont d'inhumation. Dans la nécropole géto-dace de Zimnicea, qui date de la période 350—50 av.n.è., on a trouvé des restes de chevaux harnachés, des squelettes de chevaux entiers ou seulement des têtes et des pieds de chevaux [38]. La tête et les pieds du cheval avaient été déposés, de même, dans la tombe tumulaire à trésor de Peretu (dép. de Teleorman), qui date de 375—340 av.n.è.[39]. La céramique faite à la main de cette tombe prouve qu'il s'agit d'une tombe géto-dace, même si les mêmes formes de vases se retrouvent autant dans les nécropoles des VIe—Ve siècles av.n.è. des zones tiso-slovaques (Tápioszele) que chez les Thraces méridionaux [40].

Dans le tumulus de Topraisar (dép. de Constanţa) il y avait un dépôt de la tête et des pieds d'un cheval, de même que dans l'établissement géto-dace des IIe—Ier siècles av.n.è. de Cătunu (dép. de Dîmboviţa) [41].

[31] D. Nicolaescu-Plopşor, dans V. Dumitrescu, *Necropola de incineraţie de la Cîrna*, Bucureşti, 1961, p. 373.

[32] E. Moscalu, Thraco-Dacica, 1, 1976, p. 78 ; A. Bolomey, *ibidem*, p. 87.

[33] *Zehn Jahre archäologische Forschung (1958—1968)*, Budapesta, 1970 (E. Patek), p. 119, p. 16 ; E. Patek, Acta-ArchHung, 13, 1961, p. 69 ; idem, *Symposium zu Problemen der jüngeren Hallstattzeit in Mitteleuropa*, Bratislava, 1974, p. 340, fig. 3—8.

[34] I. Nestor — E. Zaharia, Materiale, 7, 1961 ; p. 176 ; St. Ferenczi, Materiale, 7, 1961, p. 196 ; N. Vlasa, Apulum, 4, 1961, p. 19 sqq. ; K. Horedt, Materiale, 1, 1953, p. 802.

[35] I. H. Crişan, *Ceramica* ..., p. 24 et 29 ; Gh. Marinescu, File de istorie, 2, 1972, p. 26.

[36] P. Alexandrescu, StCl, 12, 1970, p. 152 ; V. Karaghiorghis, BCH, 87, 1963, 1, p. 285, fig. 29, 31, 32, p. 378 ; idem, RA, 1969, p. 57—80.

[37] N. K. Sandars, Thracica, 3, 1974, p. 195 sqq., fig. 1.

[38] A. D. Alexandrescu, Thracica, 3, 1974, p. 163.

[39] E. Moscalu — P. Voievozeanu, *Tumulul şi tezaurul de la Peretu*, communication au Colloque « L'aire thrace septentrionale du VIIIe au IVe siècle av.n.è. », Institut d'archéologie de Bucarest, novembre 1971. E. Moscalu — P. Voievozeanu, communication au Colloque « Les Géto-Daces du IVe au IIIe siècle av.n.è. », Cluj-Napoca, 17 novembre 1975 ; idem, communication à l'Institut d'archéologie de Sofia 25 décembre 1975 ; idem, communication au IIe Congrès de Thracologie, Bucarest, 8 septembre 1976.

[40] E. Moscalu, *Contribuţii* ..., type III et type XI/b.

[41] M. Irimia, Pontica, 9, 1976, p. 80 sqq. A Cătunu ils proviennent des fouilles pratiquées par C. Boruga.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Dans la tombe nº 162 de la nécropole de Tapioszele, il existait entre autres deux crânes de cheval ; la nécropole date des VIe—Ve siècles av.n.è.[42].

Dans le tumulus à construction de pierre d'Agighiol, qui date de la période 375—340 av.n.è., il y avait trois chevaux harnachés [43]. Récemment, on a affirmé que cette tombe est scythe [44]. Mais, ayant analysé cette découverte, nous avons montré que le vase fait à la main en une pâte noire polie est géto-dace. Ce type de cruche forme une série typologique, appartenant au type XVII/a des vases géto-daces faits à la main. Son aire de diffusion est la région balkano-carpatique, y compris la zone située à l'est des Carpates, étant attestée à Slobozia (dép. de Bacău), Hanska, Brăiliţa (Brăila), Teliţa (Tulcea), Bugeac (Constanţa), Sinii-Vir (Kolarovgrad). Ce type de cruche a été en usage du Ve au IIIe siècle av.n.è. [45].

Le vase d'Agighiol est d'une couleur noire luisante, qui nous permet d'affirmer qu'il est autochtone, même si sa forme existe dans la culture de Černyles, aussi surprenant qu'il soit de trouver encore un tel vase au milieu du IVe siècle av.n.è., lorsqu'on sait que ce mode de cuisson a commencé à disparaître dès le VIe siècle av.n.è.

La cruche de la tombe d'Agighiol nous fournit donc la certitude que celle-ci a appartenu à un autochtone géto-dace, à quelque chef de tribu ou d'union tribale du nord de la Dobroudja, comme ce *rex Histrianorum* qui a lutté contre les Scythes d'Ateas vers 339 av.n.è. ou le *basileus Moskonos* qui émet de la monnaie dans la même zone au IVe ou au IIIe siècle av.n.è.[46].

Des tombes renfermant des chevaux et attribuées aux autochtones sont connues aussi bien à Histria [47] que dans le milieu thrace à Kaloianovo [48], Iankovo, Liliače, Gorniani [49]. Des tombes à chevaux du type de celles de Zimnicea sont également connues dans les nécropoles des VIe—Ve siècles av.n.è. appartenant aux aspects culturels Szentes-Vekerzug-Chotin de Szentes-Vekerzug, Tápioszele et Chotin[50].

Ainsi, il apparaît clairement que l'habitude de déposer un cheval dans la tombe était courante dans le monde égéen et il se pourrait fort bien que les Scythes l'aient empruntée du monde oriental. Si l'on considère que les Thraces et les Géto-Daces ont adopté ces types de rituel funéraire sous l'influence de quelque autre population, cette influence n'est pas forcément venue du nord, de chez les Scythes, mais plus vraisemblablement des régions égéo-anatoliennes.

D'autre part, la présence du cheval dans l'offrande de viande du tumulus thrace de Meri (Hallstatt A) est significative et ne peut être interprétée, à notre avis, que d'une façon : à savoir que les Thraces ont instauré la pratique rituelle des offrandes funéraires de viande d'eux-mêmes, selon leur propre coutume et sans aucune influence du dehors. Dans le cadre de ce rituel, la viande de cheval n'est pas exceptée et, de là, il n'y a qu'un pas jusqu'à faire du cheval l'élément unique du sacrifice funéraire, acte qui possède certainement une autre signification que lorsque le cheval est un simple élément de l'offrande à côté d'autres animaux.

Le fait que les offrandes de viande (bœuf, mouton) apparaissent, à l'époque Hallstatt B2—C, dans la nécropole préscythique de Mezöcsát (zone de la Tisa) démontre une fois de plus que les précurseurs de l'aspect culturel Szentes-Vekerzug-Chotin, identifié dans les zones tiso-slovaques, connaissaient cette pratique funéraire avant l'arrivé dans ces parages des prétendus Scythes. C'est pourquoi il est fort probable que la pratique de l'enterrement séparé du cheval ou de l'introduction dans la tombe de la tête et des membres inférieurs du cheval dans les nécropoles planes de l'aspect culturel Szentes-Vekerzug-Chotin eût pour origine une tradition locale. Il faut remarquer à cet égard que dans l'aspect culturel Ciumbrud de Transylvanie il n'existe pas de tombes tumulaires. Or, il est bien connu que dans le milieu scythe les chevaux sacrifiés n'apparaissent que dans des tombes tumulaires.

[42] M. Párducz, ActaArchHung, 18, 1966, p. 51, pl. XXXIV/2.

[43] Voir note 21.

[44] Gh. Marinescu, File de istorie, 2, 1972, p. 30.

[45] E. Moscalu, *Contribuţii* ..., type XVII/A.

[46] C. Preda, SCIV, 15. 1964, 3, p. 401 sqq. ; Idem, Clio, 46, 1965, p. 263—269 ; R. Ocheşeanu, Pontica, 3, 1970, p. 125—129. Ce dernier auteur estime que les monnaies du basileus Mosconos datent du IIIe siècle av.n.è., parce que le titre de basileus n'apparaît chez les diadoques hellénistiques qu'après 306 av.n.è. (chez Lysimaque), mais il faut tenir compte du fait que Dromichaetes est appelé basileus par Diodore, XXI, 12, 2 et par Polyainos, VII, 25. Le titre de roi apparaît donc chez les Gètes, donné par les Grecs, dès le IVe siècle av.n.è.

[47] P. Alexandrescu, *Histria*, 2, 1966, p. 156 sqq.

[48] M. Čičikova, IzvestijaSofia, 31, 1969, p. 47, sqq.

[49] P. Alexandrescu, StCl, 12, 1970, p. 150 sqq.

[50] M. Párducz, ActaArchHung, 1952, 1—3, p. 156 ; M. Dusek, *Thrakische Gräberfeld der Hallstattzeit in Chotin*, Bratislava, 1966, p. 13, fig. 8.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Un autre problème est celui des coquillages de *Cypraea moneta*, dont on a dit qu'ils nous sont venus du Golfe Persique, véhiculés par les Scythes, et qu'ils ne sont connus que dans l'aire de l'aspect Ciumbrud en Roumanie, dans les nécropoles de Dobrina et de Ravna au sud du Danube et à Vače dans le milieu illyrien [51].

Or, il convient de préciser que les nécropoles de Dobrina et de Ravna appartiennent aux Gètes Crobyses. D'autre part, M. Mirčev montre que dans la tombe n° 8 de la nécropole de Dobrina, qui dans sa première phase date très probablement de la première moitié du VIe siècle av.n.è., on a trouvé des coquillages de *Cypraea lurida* et que dans la tombe n° 17 de Ravna, en dehors de ceux-ci, on a trouvé aussi des coquillages de *Ceritium vulgatum* [52].

Dans la nécropole géto-dace d'Enisala, qui date du IVe siècle, on a également trouvé des coquillages de *Cyprae moneta* [53], cependant qu'au sud du Mont Balkan, dans la nécropole des Odryses Bessi de Duvanli (Aarabadjiiskata Moghila), qui date du troisième quart du Ve siècle av.n.è., parmi d'autres coquillages, il y en a un qui pourrait être de *Cypraea moneta* ou *lurida* [54]. Des coquillages de *Cypraea moneta* ou *lurida* existent également dans la tombe d'inhumation de Cimbala (dép. de Bacău), qui date du VIe siècle ou du début du Ve siècle av. n.è.[55]. Il ressort des découvertes faites dans le cadre des aspects culturels Ciumbrud et Szentes-Vekerzug-Chotin que ces coquillage étaient portés en guise de perles.

Dans les nécropoles géto-daces de Dobrina, Ravna, Enisala, qui sont d'incinération, il est surprenant que des coquillages se soient conservés après la crémation.

On dit que les coquillages de *Cypraea moneta* sont originaires du Golfe Persique et ont été véhiculés par les Scythes ; et ce fait semble être confirmé par la tombe à mobilier funéraire du type persan de Pazyryk. Mais il semble également que ce n'était pas là l'unique voie par laquelle les coquillages de *Cypraea moneta* pouvaient arriver chez les Scythes nord-pontiques. En effet, si cette catégorie de coquillages constituait, pour des raisons qui nous échappent encore, un produit si recherché par les Scythes, ils pouvaient fort bien en recevoir par mer, par Naukratis, des Grecs. Du reste, il existe à Panticapaion la tête d'une statue de roi égyptien, ce qui indique que des produits égyptiens, parmi lesquels des coquillages, arrivaient dans les cités grecques nordpontiques.

Or, ni dans la nécropole de Ravna, ni dans celle de Dobrina, il n'y a aucun élément scythe, quoique dans d'autres découvertes du nord-est de la Bulgarie il existe des épingles à tête discoïdale datant du VIe siècle de n.è., pièces largement diffusées au nord de la mer Noire.

Dans la nécropole de Dobrina il existe une œnochoé grecque et la céramique grecque tournée récoltée autant dans cette nécropole que dans celle de Ravna reproduit exclusivement des formes grecques. Est-il vraisemblable, dès lors, que les Gètes qui habitaient ces deux sites n'aient importé que des coquillages pour colliers ? Bien sûr que non.

M. Mirčev considère d'ailleurs que les coquillages en question sont de l'espèce *Cypraea lurida*, qui pourraient provenir de la mer Noire, d'autant plus qu'à Duvanli il existe d'autres coquillages de mer.

Pour notre part, nous estimons qu'il faut élucider au préalable si les coquillages de Transylvanie n'appartiennent pas à l'espèce *Cypraea lurida* et si celle-ci existe ou non dans la mer Noire.

En principe, le fait que ces coquillages sont apparus dans les zones nord-carpatiques ne signifie pas forcément qu'ils y ont été apportés par les Scythes. Ils ont fort bien pu l'être en même temps que tant d'autres pièces du type oriental, dont la plupart étaient produites dans les villes grecques de la zone nord-pontique. Il ne serait point exclu que dans la Dobroudja et le nord-ouest de la Bulgarie aussi ils aient été apportés par les Scythes, car ceux-ci apparaissent dans la Dobroudja au VIe siècle av.n.è., à Tariverde aussi bien qu'à Histria [56]. Mais les faits se présentent tout autrement si ce type de coquillage avait été apporté par les Grecs, ou bien si la *Cypraea lurida* se trouve dans la mer Noire, car à Duvanli (Mušovica Moghila) on a trouvé aussi d'autres coquillages de mer qui formaient un collier. Il apparaît ainsi que chez les Thraces méridionaux et les Géto-Daces la coutume de porter des coquillages de *Cypraea lurida* ou *moneta* s'est répandue entre le VIe et le IVe siècles av.n.è., sans autre raison, selon nous, que parce que les colliers qu'on en faisait étaient à la mode.

[51] V. Vasiliev, *op. cit.*, p. 99.
[52] M. Mirčev, IzvestijaVarna, 1 (161), 1965, p. 41, pl. 9/38 ; idem, IzvestijaSofia, 25, 1962, p. 108 sqq., pl. 19/1.
[53] G. Simion, Traco-Dacica, 1, 1976, p. 155, fig. 8/5.
[54] B. Filov, V. Mikov, J. Velkov, *op. cit.*, p. 142, fig. 166/30–35.
[55] V. Căpitanu, Carpica, 1, 1968, p. 79, fig. 1.
[56] A. I. Melloukova, KSMoskva, 105, 1965, p. 53 ; E. Condurachi et collab., Materiale, 4, 1957, p. 81, fig. 60/1, 2 ; S. Dimitriu, dans *Histria*, 2, Bucureşti, 1966, p. 128 sqq.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Un autre aspect du problème de la présence des Scythes en Transylvanie est celui de l'origine des tombes d'inhumation des nécropoles de l'aspect Ciumbrud, qui — ainsi qu'il ressort des fouilles de Ciumbrud et de Băiţa — commencent à s'avérer birituelles. Toute une série de nouvelles découvertes confirment que le rite de l'inhumation y est connu dès le Hallstatt A et que, par conséquent, on peut considérer que les tombes d'inhumation des aspects culturels Ciumbrud et Szentes-Vekerzug-Chotin, ainsi que celles du type Trestiana de Moldavie, dérivent de celles, antérieures, appartenant au Hallstatt ancien thrace. L'idée, au fond, n'est pas nouvelle, car elle a souvent servi d'argument à D. Popescu [57] pour affirmer le caractère autochtone de l'aspect Ciumbrud, mais de son temps on ne connaissait que peu de tombes hallstattiennes d'inhumation préscythiques.

Pour la zone de la Tisa la situation est claire puisque, ainsi que nous l'avons déjà mentionné, il existe à Mezöcsat toute une nécropole d'inhumation où étaient pratiquées les offrandes de viande au Hallstatt B2—C et à Tisakeszi-Szodadomb une autre, appartenant à la culture de Gáva-Holyhradi, où les offrandes de viande sont également attestées. Or, celle-ci, suivant les dernières opinions, date du Ha A2—B2 [58]. La dernière tombe hallstattienne préscythique mentionnée peut expliquer fort bien l'origine des tombes à squelette recroquevillé présentes dans les nécropoles de l'aspect Szentes-Vekerzug-Chotín.

En Transylvanie on connaît les tombes d'inhumation de Săuleşti-Deva, qui datent du Ha A [59]. Au sud des Carpates, mentionnons les tombes d'inhumation du Ha A de Radovanu, Celei, Meri [60]. En Moldavie, nous avons la nécropole d'inhumation préscythique de Stoicani, datant du Ha B3—C1, dont tous les squelettes, sans exception, sont en position recroquevillée [61]. Dans la même zone, au VIe siècle av.n.è., peut-être aussi dans la première partie du siècle suivant, une série de tombes d'inhumation aux squelettes en décubitus dorsal, la plupart découvertes par hasard, qui renferment souvent des pièces à caractère oriental, telles qu'*akinakaï*, épingles à tête discoïdale, flèches en bronze à triple arête. Si à cela on ajoute que de pareilles tombes sont signalées à Cimbala, Trestiana, Huşi, Agapia, Rădeni, Mînzăteşti, Petricani, Comana [62], cet horizon de tombes d'inhumation apparaît comme homogène et c'est à bon droit que l'on a souligné que ces tombes ne peuvent dériver de celles de Stoicani, dont les squelettes sont recroquevillés [63]. D'autre part, dans le sud de la Moldavie, au VIe et peut-être au Ve siècle av.n.è., il y a la nécropole tumulaire de Bîrseşti [64]; puis, dans la seconde moitié du Ve siècle av.n.è., la nécropole géto-dace d'incinération plane de Slobozia; au Ha A—B2, il y a à Trifeşti des tombes d'incinération renfermant de la céramique du type Vatina tardif-Dubovac et, à Cucorăni, du Ha A2—B.

Mentionnons encore que le mobilier de la tombe d'inhumation de Trestiana comprend une tasse locale et deux fibules du type Glasinac, qui sont également locales, de sorte qu'il est certain que cette tombe pour le moins appartient aux Géto-Daces. Il faut bien se dire aussi que celles qui ont parmi leur mobilier des *akinakaï* ou des flèches à triple arête ne sauraient en aucun cas être attribuées aux Scythes, car les *akinakaï* se trouvent dans les nécropoles géto-daces d'incinération de Ferigile, Cepari, Curtea de Argeş et Bîrseşti [65], ce qui prouve qu'une grande partie de ces pièces étaient employées par les Géto-Daces et probablement fabriquées sur les lieux. Cette dernière supposition a été confirmée par l'*akinakaïs* appartenant à l'aspect Ciumbrud récemment découvert à Firminis, commune de Mirşid (Sălaj), à la gaine ajourée suivant le modèle de Ferigile, modèle largement diffusé dans les milieux gréco-illyro-thrace et géto-dace. Bien que les analogies publiées ne

[57] D. Popescu, SCIV, 9, 1958, 1, p. 9 sqq.; idem, Dacia, N.S., 6, 1962, p. 443; idem, SCIV, 18, 1967, 2, p. 338.

[58] T. Kemenczei, EvkMiskole, 1, 1971, p. 67, fig. 2.

[59] B. Bassa—L. Mărghitan, Apulum, 6, 1967, p. 105 sqq.; B. Bassa, Materiale, 9, 1970, p. 227 sqq.

[60] E. Comşa, SCIV, 15, 1964, 1, p. 127 sqq.; D. Tudor et E. Bujor, A. Matrosenco, Materiale, 7, 1961, p. 483, fig. 7; D. Tudor, *Sucidava*, Bucureşti, 1974, p. 21, fig. 45/1; A. Vulpe, MemAntiq, 2, 1970, note 102; E. Moscalu, Thraco-Dacica, 1, 1976, p. 78 sqq.

[61] M. Petrescu-Dîmboviţa, Materiale, 1, 1953, p. 166 sqq.; M. Petrescu-Dîmboviţa et M. Dinu, SCIVA, 25, 1974, 1, p. 87—91; M. Petrescu-Dîmboviţa, MemAntiq, 1976; B. Hänsel, Thracica, 3, 1974, p. 88.

[62] V. Căpitanu, Carpica, 1, 1968, p. 69, fig. 1; E. Păpuşoi, Carpica, 2, 1969, p. 87 sqq.; V. Palade — M. Ciucă, SCIV, 23, 1972, p. 288 sqq.; I. Mitrea, Studii, Bacău, 1970, p. 123, fig. 1/A et B; V. M. Bîrliba — I. Untaru, MemAntiq, 1971, p. 441; C. Buzdugan — G. Coman, SCIVA, 28, 1977, 2, p. 241; C. Buzdugan, SCIVA, 26, 1975, 1, p. 69; A. Niţu, Materiale, 1, 1953, p. 1.

[63] C. Iconomu, Cercetări Istorice, Iaşi, 1976, p. 63; I. Ioniţă, Materiale, 7, 1962, fig. 2—3; S. Teodoru, ArhMold, 8, 1975, p. 122 sqq.

[64] S. Morintz, Materiale, 3, 1957, p. 219; idem, Materiale, 5, 1959, p. 355; idem, Materiale, 6, 1959, p. 231; idem, Materiale, 7, 1961, p. 201; idem, Dacia, N. S., 1, 1957, p. 116.

[65] A. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile...* p. 58, fig. 19/20, pl. XV et XV/1; idem, Dacia, N.S., 21, 1977, p. 82, fig. 1/2; cf. également note 63.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

soient pas concluantes, une gaine récemment publiée par A. I. Terianojkin nous autorise à croire que la pièce de Mirşid est, malgré tout, d'origine orientale [66].

Il n'y a donc rien d'étonnant à ce que l'on rencontre à Stoicani des squelettes en position, recroquevillée et qu'au VIe siècle apparaissent des tombes d'inhumation aux squelettes étendus, qui sont également autochtones. Mieux encore : on voit apparaître par-ci par-là des tombes d'incinération.

Cette explication est valable aussi pour la tombe de Cimbala, où l'on constate le même dualisme du mobilier funéraire que dans les aspects Ciumbrud ou Szentes-Vekerzug-Chotin, avec leur association de pièces à caractère oriental (gréco-scythe) et autochtones. Des pièces du type oriental existent aussi à Cimbala (épingles à tête discoïdale et peut-être coquillages), voisinant avec celles autochtones représentées par la céramique, les épingles à trois pales [67] et le torquès en bronze aux extrémités élargies, mais on ne saurait pour autant, du moins dans le stade actuel des recherches, les attribuer à une population autochtone [68].

Il a semblé à certains auteurs que les tombes d'incinération de Ciumbrud et de Băiţa représentent le début de la « thracisation » de l'aspect Ciumbrud par l'adoption de l'incinération, considérée comme exclusivement thraco-géto-dace [69]. Or, une telle vue est simpliste, car si l'on adoptait comme critère de l'attribution ethnique le type d'enterrement, on en arriverait à distinguer dans l'aspect culturel Szentes-Vekerzug-Chotin non moins de quatre ethnies différentes, correspondant aux tombes d'inhumation en position recroquevillée, d'inhumation en position allongée, d'incinération à urne et d'incinération à même la fosse.

L'analyse de la tombe n° 3 de Ciumbrud, qui contient le squelette d'une femme inhumée et les ossements d'un enfant incinéré [70], est susceptible, à notre avis, de nous mettre sur la voie d'une nouvelle interprétation du biritualisme des VIe—Ve siècles av.n.è.

Un autre exemple intéressant de biritualisme nous est offert par la tombe n° 15 de Ravna, qui renferme deux urnes d'incinération et, au-dessus de la seconde urne, un crâne non incinéré. M. Mirčev considère que celui-ci appartient à une femme parce que, parmi les ossements incinérés, se trouve une fusaïole. La tombe est située dans la deuxième zone de la nécropole et date donc de la seconde moitié du VIe siècle av.n.è.[71].

A Ravna, par conséquent, sont attestées l'incinération du corps à côté de l'inhumation du crâne. Un crâne non incinéré existe aussi dans un tumulus de Koprinka (Seutopolis) datant de la seconde moitié du IVe siècle av.n.è. A peu près au milieu du tumulus, qui a 11,30 m de hauteur et 50 m de diamètre, se trouve une plate-forme de pierres mesurant 2,80 × 2 m sur 2,75 m de hauteur. A l'intérieur de cette tombe de pierres, on a trouvé le crâne non incinéré d'une fillette et les ossements incinérés de quatre adultes. La crémation a eu lieu ailleurs. K. Juglev considère que la tombe a été construite pour la fillette au crâne entier, dont seul le corps a été incinéré, et que les quatre personnes incinérées représentent des esclaves sacrifiés à l'occasion de ses funérailles [72].

[66] A. Matei, ActaMN, 14, 1977; en ce qui concerne l'aire de diffusion de ce genre d'étuis, cf. K. Kilian, PZ, 50, 1975, pl. 84/1 ; A. I. Terianojkin, *Kimerritsy*, Kiev, 1977, p. 63 et fig. 32/1.

[67] Il faut souligner que ces pièces ne sont pas attestées dans le milieu nord-pontique et qu'il n'y a pas lieu de les inclure dans la catégorie des pièces orientales, comme le fait C. Iconomu, *loc.cit.* Elles sont géto-daces (cf. D. Berciu, *Zorile istoriei...*, p. 272). Les pièces à trois pales apparaissent à Ciumbrud (St. Ferenczi, ActaMN, 1965, 2, p. 90, fig. 8/7), où elles datent du VIe siècle av.n.è. A Cimbala, elles datent des VIe—Ve siècles av.n.è. (V. Căpitanu, *op. cit.*) ; à Cernavodă, du Ve siècle (D. Berciu, Materiale, 7, 1961, p. 288, fig. 2/14 et 14/14) ; à Satu Mare, du IVe siècle (B. Mitrea, C. Preda, N. Anghelescu, Materiale, 7, 1961, p. 287, fig. 4) ; à Enisala, également du IVe siècle (G. Simion, Thraco-Dacica, 1, 1976, p. 155, fig. 713). Il est clair du point de vue chronologique que ces pièces ont circulé du VIe au IVe siècle av.n.è. Les plus anciennes sont celles du VIe siècle de Ciumbrud et de Cimbala, les plus récentes celles de Enisala et de Satu Nou. C'est pourquoi la tendance à avancer la datation jusqu'au IVe siècle en se fondant sur elles (G. Simion, Thracica, 3, 1974, p. 299) n'est pas justifiée, puisqu'elles sont attestées couramment entre le VIe et le IVe siècle.

Le miroir grec de Cernavodă (D. Berciu, *loc. cit.*) constitue un bon argument pour dater la nécropole en question au Ve siècle av.n.è., sinon même plus tôt, compte tenu des analogies qui existent pour ce type de miroir dans la nécropole de Tápioszele (M. Párducz, ActaArchHung, 18, 1966, p. 91, pl. XXXVII) et dans celle de Chotín (M. Dušek, *Thrakisches Gräberfeld...*, Bratislava, 1966, p. 85, pl. 1/10—12), qui a fonctionné à partir du milieu du VIe siècle. Même datation chez A. Stoia, Dacia, N. S., 19, 1975 et chez A. Vulpe, MemAntiq, 2, 1970, p. 202.

[68] A. Iconomu, *loc. cit*, : A. Vulpe, MemAntiq, 2, 1970, p. 202.

[69] I. H. Crişan, *Ceramica...*, p. 24 et 29 ; idem, Dacia, N. S., 9, 1965, p. 134 ; V. Vasiliev, Marisia, 6, 1967, p. 81 ; idem, File de istorie, 4, 1966 ; idem, dans *Le 11e Congrès international de Thracologie, Bucarest, 4—10 septembre 1976*. Résumés des rapports et communications, p. 142.

[70] St. Ferenczi, ActaMN, 2, 1965, p. 35 et 98 ; ; idem, ActaMN, 3, 1966, p. 58.

[71] M. Mirčev, IzvestijaSofia, 25, 1962, p. 107, fig. VIII/2.

[72] K. Juglev, Gosudarstvenyi Filologičeskii Istoričeski Fakultet Sofia, 47, 1952, 2, p. 282.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

A Soldăneşti, où les fouilles ont porté sur une nécropole appartenant à la culture de Basarabi, on a mis au jour 9 tombes, dont 6 étaient simples, 2 doubles et 1 triple. Toutes les tombes sont d'incinération, excepté celle d'un enfant de 6 à 7 ans, inhumé en position recroquevillée sur le côté gauche. La nécropole date du VIIIe ou du commencement du VIIe siècle av.n.è.[73].

A Alcedar on connaît des tombes en ciste de pierre appartenant à l'aspect Saharna-Solonceni (Hallstatt thrace) et datant des VIIe—VIe siècles. Dans la ciste A se trouve une tombe d'inhumation d'un enfant et une femme incinérée [74], c'est-à-dire l'inverse de la situation de Ciumbrud, mais avec la même signification.

Les cas Soldăneşti, Alcedar, Ravna et Koprinka prouvent donc, une fois de plus, que dans certaines circonstances les Thraco-Gètes pratiquaient l'inhumation partielle ou totale. Cette constatation nous autorise à croire que la double tombe de Ciumbrud possède la même signification, à savoir qu'une certaine famille, un certain groupe humain peuvent, à la même époque, pratiquer le biritualisme à côté du rite habituel, pour des raisons qui ne concernent pas directement la présente discussion.

Ce qui est important, c'est que l'apparition de l'incinération dans l'aspect culturel Ciumbrud ne peut plus être considérée comme un phénomène de « thracisation », ni l'incinération comme l'unique rite funéraire des Thraces et des Géto-Daces. Du reste, Hérodote—qui écrivait ses *Histoires* au Ve siècle av.n.è. — dit clairement (V, 8) : « Voici comment se font les enterrements des gens riches. On expose pendant trois jours le cadavre, puis on sacrifie toutes sortes d'animaux et, après un grand banquet, on enterre le défunt, soit en le brûlant, soit en l'inhumant. Ils érigent ensuite un tertre et organisent différents concours. C'est ainsi que se fait l'enterrement chez les Thraces ».

Ce simple passage eût été suffisant pour soutenir notre thèse. L'archéologie le confirme par les données que nous venons de fournir.

A partir de l'analyse de la nécropole de Heves appartenant à la période scythe, I. G. Szabo aboutit à la conclusion que la population établie durant cette période dans la vallée du Mureş (aspect culturel Ciumbrud) était apparentée à la population préscythique de la Plaine de la Tisa et que la population de la Transylvanie n'est pas scythe, mais tout au plus d'origine cimmérienne. Il estime que les éléments de culture orientale ont été introduits en Transylvanie par des populations préscythiques. L'auteur considère que l'inhumation en position recroquevillée appartient à une population immigrée de la Podolie. Mais la tombe de Gáva de Tisakesi Sodadomb montre que ces éléments dérivent de certains groupes culturels autochtones. I. G. Szabo souligne que l'origine des tombes d'incinération demeure inconnue, étant donné qu'à la fin du Hallstatt C la population de la zone de la Tisa ne connaissait pas l'incinération, et il considère que les tombes d'incinération à urne ou à même la fosse sont le résultat d'un clivage social. Néanmoins, compte tenu des données anthropologiques, I. G. Szabo croit qu'il existe des différences de race entre les morts incinérés et ceux inhumés, différences dues à des influences daces [75]. Espérons que les résultats de l'expertise anthropologique de Heves seront publiés.

Ainsi que nous l'avons démontré à partir des tombes doubles de Ciumbrud et d'Alcedar, ainsi que de celles de Soldăneşti, Ravna et Koprinca, datant du VIIe au IVe siècle av.n.è., autant dans l'aire thrace septentrionale que dans celle méridionale, le biritualisme dans le cadre d'une même famille et d'un même groupe humain est évident. Par conséquent, le biritualisme des nécropoles des types Ciumbrud et Szentes-Vekerzug-Chotin ne peut pas être expliqué seulement par la thracisation des Scythes. Dans l'analyse qu'il fait du phénomène en s'appuyant sur la nécropole birituelle de Szentlörincz, qui date de la période 450—300 av.n.è., E. G. Jerem montre que les différences de rituel ne supposent pas forcément l'existence de groupes ethniques différents, étant donné que le phénomène du biritualisme se constate chez des peuples différents, vivant à de grandes distances les uns des autres. Elle donne pour exemple du fait certaines nécropoles illyriennes qui offrent des cas analogues : à Volcje-Nive il existe 21 tombes d'inhumation et 1 d'incinération ; à Sanski-Most, 96 tombes d'inhumation et 80 d'incinération ; le même phénomène se constate à Jerzevina et à Donja Dolina [76].

[73] A. I. Melioukova, SA, 1, 1972, p. 62 ; idem, *Drevniaia koultoura Moldavii*, Kichinev, 1974 ; p. 22 ; idem, MIA-Moskva, 64, 1959, p. 64, fig. 19/2.

[74] A. L. Nikitin, V. I. Levin, KSMoskva, 103, 1965, 75, fig. 26 ; V. A. Ilinskaia, *Kourgani baseina r. Tiasmin*, Kiev, 1975, p. 74.

[75] I. G. Szabo, EvkEger, 7, 1969, p. 126 sqq.

[76] E. G. Jerem, ActaArchHung, 20, 1968, p. 180 sqq.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

A. I. Melioukova rejette, elle aussi, la thèse suivant laquelle il y aurait eu des Scythes en Transylvanie et dans les régions tiso-slovaques aux VIe et Ve siècles av.n.è. et considère que les tombes en question appartiennent à la population locale [77]. I. H. Crişan a publié plusieurs tombes d'incinération du VIe siècle av.n.è. qu'il attribue à la population autochtone [78], mais il omet de préciser qu'il s'agit d'anciennes découvertes et que l'on n'y a donc point exécuté de sondages pour voir s'il n'y avait pas aussi des tombes d'inhumation. Il n'est donc pas certain que ces nécropoles soient uniquement d'incinération ; s'il en était ainsi, tout serait beaucoup plus simple. De toute façon, le dualisme du mobilier funéraire des aspects Ciumbrud, Cimbala-Trestiana et Szentes-Vekerzug-Chotín est incontestable, si l'on tient compte de l'association de ses objets métalliques thraco-gètes (fibules du type Glasinac, certains types d'appliques, épingles à trois pales, *saltaleoni*) à des pièces de caractère oriental (*akinakès*, flèches à triple arête, appliques cruciformes, miroirs). Mais ici aussi il faut préciser que les pièces métalliques du type oriental sont en réalité, en grande mesure, des produits grecs [79].

En ce qui concerne la céramique des aspects Ciumbrud et Szentes-Vekerzug-Chotín, le doute n'est pas permis : elle est autochtone, toutes ses formes dérivant de la culture de Gàva-Holihrady, avec des racines qui vont jusqu'à l'âge du bronze [80] (cultures d'Otomani, Piliny et Vatina). Il existe toutefois à Cipău un vase de type scythe, mais qui peut être rapproché de vases à cordon alvéolaire de la culture de Wysoco (Podolie)[81], ce qui est certes insuffisant pour attester une présence effective des Scythes, alors que la céramique scythe fait défaut.

La présence de tels vases dans l'aspect Ciumbrud est facile à expliquer, si l'on admet qu'ils ont été apportés en même temps que les pièces métalliques grecques. C'est pourquoi, à notre avis, lorsque l'on analysera l'appartenance ethnique de l'aspect Ciumbrud, il faudra tenir compte des points de vue qui viennent d'être exposés.

La présence des tombes géto-daces d'inhumation est certaine à Poiana, les doutes qui ont été exprimés sur leur appartenance ethnique et culturelle (on a affirmé qu'elles seraient sarmates) étant dénués de fondement, dès lors que leur mobilier renferme des fibules thraces [82]. De même, la nécro-

[77] A. I. Meliucova, SA, 1955, 22, p. 246.

[78] I. H. Crişan, Dacia, N. S., 9, 1965, p. 133 sqq. ; idem, *Ceramica* ..., p. 27.

[79] M. Párducz, ActaArchHung, 1973, p. 27, 58 ; I. H. Crişan, Dacia, N.S., 9, 1965, p. 133 sqq. Idem, dans *Symposium zu Problemen*..., p. 102 ; V. Vasiliev, N. Chidioşan, SCIV, 23, 1972, 3, p. 452–457 ; V. Vasiliev, Marisia, 6, 1976, p. 49 sqq. ; idem, ActaMN, 7, 1970, p. 42 sqq. ; I. H. Crişan considère que le dépôt d'anneaux en bronze dans les tombes est une coutume scythe, cf. *Ceramica*..., p. 24. Or, dans la nécropole géto-dace d'incinération de Canlia nous en avons trouvé un dans la tombe n° 48. Si l'on objectait que cette nécropole date du IVe siècle av.n.è. et qu'elle pouvait par conséquent être influencée par les Scythes, un exemple encore plus convaincant nous est fourni par la nécropole de Stoicani, cf. M. Petrescu-Dîmboviţa, Materiale, 1, 1953, pl. IX, 14/f. 9. Dans leur analyse des pièces du type saltaleoni, V. Vasiliev et A. Zrinyi, File de istorie, 3, 1974, p. 112, citent celles du milieu illyrien, celles de Balta Verde et de Gogoşu, celles du milieu scythe et celles du Caucase, qui apparaissent dès l'âge du bronze. On arrive ainsi à la conclusion que les exemplaires existant dans les tombes scythes de Transylvanie peuvent néanmoins être considérés comme d'origine orientale. C'est pourquoi nous croyons qu'il vaut mieux les considérer comme non concluants sous le rapport ethnique, étant donné que dans la zone de la Tisa elles apparaissent dès l'âge du bronze A2–B et qu'elles sont communes jusqu'au bronze récent et au Hallstatt A–B (cf. F. Kosegyi, FoliaArch, 3, 1958, p. 50 sqq., pl. VIII/7 ; T. Kemenczei, EvkMiskolc, 5, 1965, pl. X/26–27, pl. XI/12–15, pl. VIII, pl. IX/20 ; E. Patek, dans *Symposium zu Problemen* ..., pl. VI/5). Il est toutefois une observation qui s'impose : dans son article *Asupra podoabelor scitice de metal preţios din Transilvania*, ActaMN, 7, 1970, p. 48 sqq., fig. 1/8–12, V. Vasiliev analyse les boucles d'oreilles en forme de lyre et conteste l'opinion de M. Dušek suivant laquelle ce type de boucle d'oreille ne peut constituer le prototype des boucles d'oreilles aux extrémités coniques, étant donné que les boucles d'oreilles en forme de lyre sur lesquelles se base l'argumentation de M. Dušek datent du milieu du Ve siècle av.n.è. Or, V. Vasiliev, a raison de considérer les boucles d'oreilles en forme de lyre comme faites par les Grecs, autant dans le milieu scythe qu'en Thrace, mais il ignore qu'il existe à Histria un moule pour ce type de boucles d'oreilles datant du VIe siècle av.n.è. (cf. M. Coja, Dacia, N. S., 6, 1962, p. 134, fig. 12/2). L'auteur de la découverte montre que les moules sont faits en calcaire de la Dobroudja, ce qui prouve qu'ils étaient confectionnés sur les lieux, dans les colonies grecques en milieu thrace et géto-dace. Par conséquent, l'hypothèse de M. Dušek demeure valable et V. Vasiliev se trompe, à notre avis, lorsque (*op. cit.*, fig. 7) il indique sur sa carte la diffusion de ce type de boucles d'oreilles comme partant du milieu scythe vers la Thrace, alors que ce sont des produits grecs qui se sont acheminés du sud au nord et qui étaient confectionnés à Histria et peut-être dans d'autres villes encore. Les beaux exemplaires grecs de Duvanli, Kouban et Nymphaion ont pu être produits dans les ateliers mêmes de la Grèce métropolitaine, dont l'existence et la prospérité étaient fondées en grande mesure sur leur commerce avec les peuples du bassin pontique. Mais il existe des moules pour le coulage de ce type de boucles d'oreilles dans les villes grecques de la côte septentrionale de la Mer Noire.

[80] I. H. Crişan, *Ceramica*..., p. 43 sqq.

[81] N. Vlassa, Apulum, 4, 1961, p. 31, fig. 9/4.

[82] D. Protase, *Riturile funerare la daci şi daco-romani*, Bucureşti, 1971, p. 37 sqq. ; C. Iconomu, *op. cit.*, p. 64 et 67. Pour le mobilier funéraire des tombes à inhumation de Poiana, voir R. Vulpe, SCIV, 3, 1953, p. 195, fig. 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

pole géto-dace de Hanska est constituée par 44 tombes, dont 9 d'inhumation (20,45 %), sur lesquelles 3 au squelette recroquevillé [83].

Ajoutons-leur les tombes d'inhumation de Peretu et d'Agighiol, dont l'attribution ethnique daco-gète est incontestable ; celles de la nécropole du village d'Istria, au squelette recroquevillé, datant des VIe—IIIe siècles av.n.è., considérées elles aussi comme autochtones [84] ; les inhumations en position allongée dans la nécropole de Corbu de Jos, datant de la fin du VIe siècle et du début du siècle suivant.

Les tombes d'inhumation existent également dans le milieu thrace à Vraca et à Kaloianovo (VIe siècle av.n.è.), ainsi qu'à Dunvali (Ve siècle av.n.è.)[85]. On pourrait citer bien d'autres tombes d'inhumation dans le milieu thrace, mais celles que nous venons d'énumérer suffisent à démontrer l'existence du rite de l'inhumation dans le milieu thraco-dace.

La tombe d'inhumation de Pietroşani (dép. de Constanţa) a été attribuée à un Scythe [86], mais cette attribution est plus que douteuse, si l'on considère que son mobilier contenait un vase bitronconique autochtone et que les flèches à trois arêtes étaient employées couramment par les Géto-Daces.

En échange, la nécropole plane d'inhumation de Chiscani (dép. de Brăila), qui est détruite en majeure partie, peut être assignée aux Scythes [87]. Elle a livré en effet des vases du type scythe, ainsi qu'un couteau en fer à manche en os qu'on peut rapprocher de plusieurs pièces spécifiques pour le milieu scythe. Le couteau était planté entre les côtés d'un bovidé à moitié déposé dans la tombe. Un *kantharos* du type attique, en pâte grise à engobe, permet de dater le cimetière du deuxième quart du IVe siècle, ce qui coïncide peut-être avec le moment Ateas [88]. Les vases-bocaux de Chiscani comportent des analogies dans le milieu scythe [89], mais aussi dans le milieu sarmate [90], de sorte que certaines des tombes de Chişcani pourraient être sarmates. Dans le proche voisinage de cette nécropole, à Brăiliţa, il en existe une autre formée exclusivement de tombes d'incinération géto-daces [91].

Notons qu'en Dobroudja on connaît pour le IVe siècle av.n.è. et le commencement du IIIes de grandes nécropoles d'incinération à Bugeac, Canlia, Enisala, Murighiol, Cernavoda, Telita, totalisant plus de 450 tombes et que, parmi celles-ci, il existe quand même quelques rares tombes d'inhumation (2 à Murighiol, plusieurs à Enisala), dont le mobilier ne diffère pas de celui des tombes d'incinération. Les tombes d'inhumation d'Enisala sont un peu plus concluantes [92].

L'inhumation a continué à être pratiquée, dans une proportion réduite, chez les Géto-Daces du IIe et du Ier siècles av.n.è.[93].

Les nouveaux arguments et les nouveaux points de vue exposés en rapport avec les aspects culturels Ciumbrud et Szentes-Vekerzug-Chotín correspondent, semble-t-il, aux opinions de M. Dušek[94], selon lequel la céramique desdits aspects culturels est autochtone, de même que le rite et le rituel funéraires relevés dans ces nécropoles ont de nets accents locaux. On peut se demander dès lors dans quelle mesure il est encore possible de mentionner la présence des Scythes dans l'aire thrace septentrionale, alors qu'il s'agit d'une simple influence culturelle, certainement gréco-scythe, qui comprend d'ailleurs toute la zone nord-carpatique. Dans les aspects culturels Ciumbrud et Szentes-Vekerzug-Chotín, la céramique est incontestablement locale, développée à partir de la culture de Gáva attestée du XIe au VIIIe siècle de n.è.

[83] I. T. Niculiţă, dans *Arheologičeski isledovania v Moldovii*, Kichinev, 1972, p. 105 sqq.

[84] C. Condurachi et collab. (V. Zirra), Materiale, 9, 1970, p. 215 sqq. ; M. Bucovală et M. Irimia, Pontica, 4, 1971, p. 41—56.

[85] M. Čičikova, IzvestijaSofia, 31, 1969, p. 46 sqq. ; B. Filov, I. Velkov, V. Mikov, *op. cit*, p. 82 ; I. Venedikov, *op. cit.*, p. 244 sqq.

[86] I. H. Crişan, *Ceramica...*, p. 220, note 670 ; N. Harţuche, Pontica, 4, 1971, p. 258 sqq.

[87] N. Harţuche — A. Anastasiu, Brăiliţa, 1968, p. 52, pl. 68—72 ; A. Vulpe, MemAntiq, 1970, p. 146 et 195.

[88] B. A. Sparkes — L. Talcott, Agora, XII, n°s 698—700.

[89] K. K. Marčenko, SA, 1972, 1, p. 128, fig. 2/2.

[90] *Histria*, 2, p. 210, pl. VII/3.

[91] Voir note 87.

[92] E. Bujor, dans *Trudi 7, Mejdounarodnovo antropologhičeskih i etnograficeskih naouk, Moskva, 3—10 avgusta 1964*, Moskva, 1970, p. 271 ; G. Simion, Thraco-Dacica, 1, 1976, p. 148, fig. 4/6 ; D. Protase, *Riturile funerare...*, p. 33.

[93] G. Trohani, L. Georgescu, M. St. Udrescu, Studii şi cercetări de antropologie, 9 ; 1972, p. 123—127.

[94] M. Dušek, *Thrakische Gräberfeld...*, p. 24 sqq. ; idem, SlovArch, 22, 1974, 2, p. 263 sqq.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Neue Daten über das Bestattungsritual und die Chronologie der getischen Nekropole von Bugeac

(Gemeinde Ostrov, jud. Constanța)

M. IRIMIA

Die ersten Untersuchungen des Gräberfeldes II von Bugeac (Punkt „Gheţărie") in der Gemeinde Ostrov fanden in den Jahren 1968—1969 statt, wobei 19 Brandgräber freigelegt wurden [1]. Die erwähnte archäologische Fundstätte liegt am Südwestausgang der Ortschaft in der Nähe der Fischzüchterei auf einem sanft absteigenden Gelände unmittelbar am Ufer des Bugeacsees.

1972 wurden etwa 75—100 m nordwestlich der früher untersuchten Gräbergruppe, zu wirtschaftlichen Zwecken, verschiedene Mulden und Gräben ausgehoben[2] und bei dieser Gelegenheit weitere Gräber entdeckt, von denen 14 samt dem größten Teil der Beigaben gerettet werden konnten.

Angesichts der Bedeutung dieser Funde in nicht allzu großer Entfernung von den zuerst aufgedeckten Gräbern in einer Zone, in der ständig gearbeitet wird, begann man 1977 wieder mit systematischen Grabungen in der Nekropole bei der „Gheţărie". Diese neuen Arbeiten fanden in der Zone der bereits erwähnten Gräben und Mulden etwa 90—100 m nordwestlich der 1968—1969 erforschten Gräber statt. 1977—1979 wurden 14 Schnitte verschiedener Ausmaße (S_4—S_{17}) in Abständen von je 0,25 oder 0,50 m durchgeführt, wobei die Einreihung der 1972 zufällig freigelegten Gräber und die integrale Durchforschung der ganzen Zone verfolgt wurden.

Der zwischen den ersten Grabungen (1968—1969) und den letztlich gefundenen Gräbern liegende Sektor, in dem weitere wichtige Beläge zu vermuten sind, bleibt einer zukünftigen Untersuchung vorbehalten.

In den Jahren 1977—1980 wurden 62 Gräber freigelegt, 9 davon 1977, 28 im Jahre 1978, 11 im Jahre 1979 und 14 im Jahre 1980.

Die Gesamtzahl der bisher in Bugeac durchforschten Gräber beläuft sich somit auf 81 [3].

In stratigraphischer Hinsicht ist in der Nekropolis II von Bugeac an der Oberfläche eine schwarze Humusschicht von 0,20—0,35 m Höhe festzustellen, auf die eine 0,20—0,35 m dicke graugelbe Mutterbodenschicht und darunter die gelblichgraue Schicht mit Keramikscherben, Steinen und sporadischen, in der Gräberzone etwas häufigeren Tierknochen und schließlich gewachsener, gelber Boden folgt. Manche Gräber reichen nur bis in den graugelben Mutterboden oder die direkt darunter liegende Schicht, andre dringen jedoch bis tief in den gewachsenen Boden ein.

[1] M. Irimia, Pontice, 1, 1968, S. 202—234 (Gräber Nr. 1—14); idem, Pontice, 2, 1969, S. 23—42 (Gräber Nr. 15—19).

[2] Auf Veranlassung der Leitung der Landwirtschaftlichen Produktionsgenossenschaft Ostrov, der dieses Gelände gehört. Aus den hier angelegten Gräben und Mulden sollte Humuserde für die Gärtnereien entnommen werden. Es wurde aber meist bis zu 0,70—0,80 m Tiefe gegraben, so daß die Arbeiten auch die in dieser Zone liegenden Gräber beeinträchtigten. Da uns die Arbeiter jedoch darauf aufmerksam machten, konnten die meisten Gräber zumindest teilweise untersucht und die Ergebnisse im Anschluß an die 1968—1969 veröffentlichten Funde unter Nr. 20—31/a, 31/b und 32 aufgenommen werden. Manche dieser Gräber sind jedoch vermutlich völlig zerstört worden, so daß wir keinerlei Information darüber besitzen.

[3] Der Unterschied zwischen der Gesamtzahl der freigelegten Gräber — 81 — und ihrer Ordnungszahlen — 1—80 — erklärt sich durch die Eintragung zweier Gräber unter Nr. 31, nämlich 31/a und 31/b.

THRACO-DACICA, tomul II, Bucureşti, 1981, p. 37—52.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Da sich das in den letzten Jahren geborgene Fundgut noch in Bearbeitung befindet, seien hier die Hauptmerkmale der Gräber dieser Nekropolis erörtert, wobei besonders auf zwei Gräber eingegangen werden soll, die uns neue Daten über die Chronologie des Gräberfeldes liefern.

★

Die bisherigen Untersuchungen in Bugeac haben erwiesen, daß hier als Ritual ausschließlich Brandbestattung anzutreffen ist. Folgende Haupttypen und deren Abarten des Bestattungsrituals lassen sich unterscheiden:

— Zum *ersten Typ* gehören die Gräber, in denen sich Knochenbrandreste und Opfergaben in *Urnen* befanden, die mit flachen oder tieferen Schüsseln, andersartigen Gefäßen oder auch nur mit einem Stein bedeckt waren. Manche Urnen hatten überhaupt keinen Deckel. Zu dieser Kategorie gehörig wurden bisher 25 Gräber (Nr. 1—3, 5, 7, 12 — früher veröffentlicht, ferner Nr. 21, 23, 25, 32, 35, 36, 42, 45, 49, 50, 55, 56, 61, 63, 70—72, 74, 78) gefunden, was 30,87% aller bisher in Bugeac aufgedeckten Grabfunde ausmacht. Die überwiegende Mehrheit der der Gräber dieses Typs — nämlich 84% — sind solche mit einer einzigen Urne. Als Abart desselben sind die Doppelgräber (Nr. 25(?), 63, 78), die 12% aller Urnengräber ausmachen, und die Gruppengräber (Nr. 61) mit 4% dieses Typs zu betrachten.

Den *zweiten Typ* bilden die *Steinkistengräber*, in denen Urne und Opfergaben vor allem seitlich durch einige Steinplatten oder größere Steinblöcke geschützt waren. Zu dieser Kategorie gehören vier Gräber (Nr. 24, 44, 73 und Nr. 4, das bereits früher veröffentlicht worden ist [4]). Dieser weniger zahlreich vertretene Typ umfaßt nur 4,94% der bisher in Bugeac entdeckten Funde.

Als *dritter Typ* sind die *Gräber mit Steinpackung* anzusehen, in denen sowohl die Urne mit den Brandresten als auch die Opfergaben durch eine Steinschicht geschützt waren. Zu diesem Typ gehören mit Sicherheit 16 Gräber (Nr. 6, 8, 9—11, 14—15, 19, 28—30, 31/a, 31/b, 34, 39, 75) also 19,75% aller bisherigen Grabfunde von Bugeac. Dem gleichen Typ kann wohl auch Grab Nr. 59 zugerechnet werden, in dem anstelle der Steinpackung eine Reihe von Scherben einer Amphore und eines handgefertigten Topfgefäßes die Urne bedecken. Dadurch würde der Prozentsatz dieses Grabertyps auf 20,99 ansteigen. Obwohl die meisten Gräber mit Steinpackungen ebenfalls nur eine einzige Urne enthielten (81,25%), wurden auch zwei Doppelgräber dieses Typs (Nr. 30 und 75, also 12,50% dieser Kategorie) und ein Gruppengrab mit drei Urnen (Nr. 28, d.h. 6,25 des Typs) freigelegt.

Der *vierte Typ* des Bestattungsrituals umfaßt die gewissermaßen aus *zwei gesonderten Teilen* bestehenden Grabstätten. Den ersten Bestandteil bilden einer oder mehrere, manchmal eine größere Anzahl von Steinen, die in der Nähe der Urne oder einem gewissen Abstand von dieser lagen, ohne sie zu schützen, vielmehr das Grab einfach „markierten". In ungefähr gleicher Tiefe wie die untersten Steine oder auch etwas tiefer befanden sich die Urnen und die Opfergaben — der zweite Bestandteil der Anlage niedergelegt. In diesen Fällen wurden wohl in der Grube zuerst die Urne und die Opfergefäße deponiert und bedeckt und anschließend in der gleichen Grube daneben oder in einer gewissen Entfernung die Steine hingestellt, die die Grabstätte markierten.

Zu diesem Typ gehören als *erste Gruppe* die Gräber, die mit 1—4 meist großen Steinen neben der Urne oder etwa 0,10—0,15 m von dieser entfernt markiert sind, ohne die Urne zu schützen. 13 Funde (Grab Nr. 20, 22, 27, 38, 46, 47, 51, 54, 57, 58, 66, 76—77) bilden diese Gruppe, d.h. 16,04% aller bisher in Bugeac aufgedeckten Gräber. Die weitaus meisten derselben (84,62%) enthalten eine einzige Urne. Nur in zweien (Nr. 20 und 76, also 15,38% dieser Gruppe) waren je zwei Urnen deponiert.

Die *zweite Gruppe* dieses Typs ist durch die Grabstätten vertreten, in denen der erste, sie kennzeichnende Bestandteil aus einem größeren Steinhaufen besteht, ohne die Urne zu schützen. Den zweiten Bestandteil bilden die in einer gewissen Entfernung (0,15—0,55 m) von den Steinen und gewöhnlich in der gleichen Tiefe wie diese niedergelegte Urne und die Opfergaben. Zu dieser Gruppe gehören bisher 22 Gräber (Nr. 15—18, 26(?), 33, 37, 40—41, 43, 48, 52—53, 60, 62, 64, 65, 67—69, 79—80), d.h. 27,16% der Gesamtzahl der untersuchten Grabstätten. Die meisten derselben enthalten ebenfalls nur eine einzige Urne. Nur fünf (Nr. 41, 52, 64, 67, 79) erwiesen sich als Doppelgräber, also 22,72% der Gesamtzahl dieser Gruppe, und weitere zwei als Gruppengräber mit je drei Urnen (Nr. 62, 65), d.h. 9,09% dieser Art.

Manchmal, etwa bei den Gräbern Nr. 35 und 80, waren Urne und Opfergaben zusätzlich durch Steinkisten geschützt. Dieser Gruppe ist auch das zufällig entdeckte Grab Nr. 26 zuzurech-

[4] M. Irimia, Pontice, 1, 1968, S. 207 und 231.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

nen, dessen Zubehör nicht mehr geborgen werden konnte. Ferner könnte man wohl Grab Nr. 62 hier einreihen, dessen Markierung in einem sehr massiven Block und einem großen Steinhaufen besteht.

Die Gräber dieses vierten Typs sind am häufigsten, da die beiden Gruppen zusammengerechnet 35 Grabstätten, also 43,20% aller bisher in der Nekropolis Bugeac-Ghețărie entdeckten Funde umfassen.

Bei diesem letzten Typ bilden die angehäuften Steine keine eigentliche „Packung" mehr, ebenso wie ein oder mehrere vereinzelte Steine der Urne nicht mehr als „Kiste" dienen konnten. Für beide Gruppen dieses Typs scheint trotz ihrer — im wesentlichen nur in der Anzahl der Steine bestehenden — Unterschiede die Tatsache ausschlaggebend zu sein, daß die vereinzelt oder in größeren Mengen angetroffenen Steine die gleiche Aufgabe hatten, nämlich das Grab einfach zu „markieren". Indessen wissen wir nicht, ob dieser Markierung oder Bezeichnung der Gräber auch irgendwelche oberhalb des Bodens sichtbaren Hinweise entsprachen, die für die betreffende menschliche Gemeinschaft leicht kenntlich waren, aber im Laufe der Zeit verschwunden sind. Den bisherigen Beobachtungen nach waren die Gräber von Bugeac — auch diejenigen mit Steinpackungen — flach, ohne Hügel. Die zur Markierung der Gräber dienenden einzelnen oder angehäuften Steine liegen manchmal in ziemlich großer Tiefe, mit ihrer Oberseite an der Basis des neuen Humusbodens, häufiger sogar in der darunter befindlichen Schicht, wobei die Dicke dieser Schichten auch von der Neigung des Geländes abhängt. Die meisten Steine liegen jedoch ebenso wie Urne und Opfergaben in der gewachsenen Bodenschicht. An Stellen mit steilerem Hang erscheinen die „Grabmarksteine" infolge der ständigen Bodenerosion manchmal in Tiefen von nur 0,23—0,27 m. Man darf aber vermuten, daß sie sogar ursprünglich nicht sehr tief eingegraben waren- da auch die einfachen Urnengräber dieser Zone in ähnlichen Tiefen lagen (etwa Gräber Nr. 42, 50, 56, 70, 72). An weniger abschüssigen Hängen und im flachen, also nichterodierten Gelände liegt die Oberschicht der Gräber etwas tiefer (0,35 m — Grab Nr. 46; 0,42 m — Grab Nr. 45; 0,45 m — Gräber Nr. 48 und 71; 0,58 m — Grab Nr. 51; 0,67 m — Grab Nr. 67; 0,74 m — Grab Nr. 74 usw.).

Der Boden der Grabgruben von Bugeac, der in den meisten Fällen nicht mehr zu unterscheiden war, befand sich in verschiedenen Tiefen. Manchmal, wie etwa bei Grab 16, dessen Boden bis in eine Tiefe von 2,05 m reichte [5], standen die Urnen und Opfergaben weit unter der heutigen Erdoberfläche.

In Bugeac wurden bisher keine übereinander geschichteten Gräber entdeckt, was wohl beweist, daß der dortigen Gemeinschaft die Anordnung der Nekropolis gut bekannt war, vielleicht nach bestimmten Merkmalen, die heute nicht mehr erhalten sind.

Zwei der Gräber von Bugeac (Nr. 8 und 10) — ohne Knochenreste jedoch mit anderem Zubehör — waren wahrscheinlich Zenotaphe [6].

Am zahlreichsten sind die Gräber mit einer einzigen Urne. Wie jedoch festgestellt wurde, könnte es sich auch bei diesen teilweise um Doppelbestattungen handeln, wobei die Knochenbrandreste beider Individuen in der gleichen Urne aufbewahrt worden sind, nämlich ein Mann und eine Frau jüngeren Alters in Grab Nr. 2, ein Infans I von 3—3 1/2 Jahren und ein Infans von 5—6 Jahren in Grab Nr. 5 [7]. Nr. 17 war ein Gruppengrab; in der Urne befanden sich Knochenbrandreste von zwei gleichaltrigen Infans I (5—5 1/2 Jahre), vermutlich Zwillinge, und neben der Urne diejenigen eines Infans II [8].

Von den in den Jahren 1972 und 1977—1980 entdeckten 62 Gräbern (Nr. 20—80 [9]) enthielten 12 je zwei Urnen (Nr. 20, 25(?), 30, 41, 52, 63, 64, 67, 75, 76, 78, 79), d.h. 19,25% der Gesamtzahl [10]. Diese waren wahrscheinlich Doppelgräber; manche könnten sogar Reste mehrerer Individuen enthalten haben, was jedoch erst eine anthropologische Analyse der Brandreste entscheiden wird.

Weitere fünf, also ca. 6,20% aller bisher aufgedeckten Gräber, sind Gruppengräber (Nr. 17, 28, 61, 62, 65) mit je drei Urnen [11]; ein einziges derselben (Nr. 61) enthielt sogar fünf Urnen.

[5] Idem, Pontice, 2, 1969, S. 27—29; der Boden der Urne befand sich 2,01 m tief, der als Unterlage dienende Stein 2,05 m unter der Erdoberfläche. Andre Gräber lagen allerdings nicht so tief, gewöhnlich nur bis zu — 1,60÷1,70 m; die Gräber Nr. 15, 17, 18 (Unterseite des als Unterlage dienenden Steins 1,97 m tief), 41, 64 usw.

[6] Idem, Pontice, 1, 1968, S. 231.

[7] Dardu Nicolăescu-Plopşor, Pontica, 7, S. 28—29, 35—36.

[8] *Ibidem*, S. 31, 35—36.

[9] Vgl. Anmerkung 3.

[10] Rechnet man hier auch die früher freigelegten Gräber Nr. 2 und 5 hinzu, wo sich in ein und derselben Urne die Knochen von zwei Individuen befanden, so beträgt der Anteil der Doppelgräber 17,28% der bisher untersuchten insgesamt 81 Grabstätten.

[11] Mit Ausnahme des Grabes Nr. 17, wo die Knochenbrandreste von zwei Individuen in einer einzigen Urne und diejenigen eines dritten neben der Urne lagen (nach Dardu Nicolăescu-Plopşor, Pontica, 7, S. 31, 35—36).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Was die Erklärung der Doppel — und Gruppengräber anbetrifft, könnte man vielleicht das gleichzeitige oder kurz aufeinanderfolgende Hinscheiden mehrerer Mitglieder einer und derselben Familie vermuten. Bei diesen Gräbern, vor allem bei denjenigen, wo sich die einzelnen Urnen in größeren Abständen voneinander befinden, erhebt sich die Frage, ob manche derselben nicht zu einem späteren Zeitpunkt deponiert sein könnten. Möglich wäre dies in einigen Fällen (vielleicht sogar bei Grab 61) gewesen, aber die während der Untersuchungen gemachten Erhebungen waren für eine einwandfreie Feststellung, ob alle Urnen gleichzeitig oder nacheinander niedergelegt worden sind, nicht ausreichend.

Bisher liegen noch keine sicheren Angaben über die Art der Einäscherung der Toten in Bugeac vor. Es wurden keine sogenannte Ofengräber oder andere Beweismittel gefunden, die auf eine Verbrennung an Ort und Stelle hindeuten könnten. Die Leichenverbrennung fand wohl meistens auf getrennten Scheiterhaufen statt. Wie jedoch anthropologische Untersuchungen erwiesen haben, gab es vermutlich auch gemeinschaftliche Brandstätten. So wurden in der Urne eines Infans I—II (Grab Nr. 9) auch Knochenreste von Jugendlichen gefunden, die wohl versehentlich auf der Brandstätte zusammen mit den Kinderknochen aufgelesen worden waren [12].

Sowohl bei Erwachsenen als auch bei Kindern wurden gleichzeitig auch Tieropfer mitverbrannt und dann die Knochenreste derselben oder ein Teil davon in der Urne aufbewahrt.

Ähnliche Bestattungsweisen wie die in Bugeac-Gheţărie vorgefundenen wurden auch aus anderen geto-dakischen Nekropolen der zweiten Eisenzeit gemeldet.

So wurden ungeschützte Urnenflachgräber auch in Adamclisi [13], Gura Canliei [14], Satu Nou [15], Mircea Vodă [16], Ostrov (Jud. Constanţa) [17], Murighiol [18], Enisala (Jud. Tulcea) [19], Brăiliţa (Jud. Brăila) [20], Dorobanţu [21], Grădiştea Călăraşi (Jud. Ialomiţa) [22], Chirnogi (Jud. Ilfov) [23], Bucureşti-Tei [24], Snagov (Jud. Ilfov) [25], Vaslui [26], Slobozia-Oneşti (Jud. Bacău) [27], Ostrovu Corbului (Jud. Mehedinţi) [28], Bicsadul Oltului (Jud. Covasna) [29], Ciumeşti (Jud. Satu Mare) [30] und andernorts aufgedeckt.

Die Brandbestattung in ungeschützten Urnen bildet, wie schon früher gezeigt wurde [31], die häufigste bei den Geto-Dakern in der zweiten Eisenzeit anzutreffende Bestattungsform. Die bisher in Bugeac entdeckten derartigen Gräber enthalten vielfach nur das Urnengefäß mit oder ohne Deckel, in dem die an der Brandstätte gesammelten Knochenreste ohne Asche, sehr selten Kohlenstücke, manchmal auch andere Gegenstände aufbewahrt sind. Für die Art von Gräbern dienten als Urnen größtenteils einfach Töpfe, seltener große handgearbeitete Schüsseln. Infolge der Gleichfarbigkeit des Bodens war die Form der Grüfte in Bugeac nicht festzustellen [32].

Die Steinkistengräber bilden einen Bestattungstyp mit einer manchmal nur unvollständig durch Steine oder durch einen aus unbehauenen Steinplatten bestehenden Kasten verschiedener Form und Größe geschützten Stätte. Solche Gräber wurden auch bei Cernavoda [33], Murighiol [34],

[12] *Ibidem*, S. 34—35.

[13] A. Aricescu in: *Sesiunea de comunicări ştiinţifice a muzeelor de istorie, decembrie 1964*, I, Bucureşti, 1971, S. 224.

[14] B. Mitrea, C. Preda, N. Anghelescu, Materiale, 8, 1962, S. 371—372.

[15] Idem, Materiale, 7, 1961, S. 283—289 und Abb. 1/1; idem Materiale, 8, 1962, S. 369—372.

[16] D. Protase, *Riturile funerare la daci şi daco-romani*, Bukarest, 1971, S. 27.

[17] A. Aricescu, *a.a.O.*, S. 223—224.

[18] Exp. Bujor, Materiale, 3, 1957, S. 247—250, Friedhof I, M 10, 12, 14, 16; Materiale, 5, 1959, S. 373—378, Friedhof I, M 17—19, 23—25, 27, 31—32; Friedhof II, m 2, 12 etc.; Materiale, 6, 1959, S. 325—329, Friedhof, I, M 35, 36; Friedhof II, m 20—22.

[19] S. Gavrilă, Peuce, 2, 1971, S. 76 Gräber mit direkt in der Grube deponierter Urne und Steinmantel (Abb. 8/a; 8/b, c; 9/a, b, c, d).

[20] N. Harţuche, în *Zilele culturii brăilene*, Brăila, 1970, S. 12—13.

[21] N. Anghelescu, SCIV, 6, 1955, 1—2, S. 320; N. Conovici, L. Georgescu, Pontica, 11, 1978, S. 43—50.

[22] N. Anghelescu, SCIV, 6, 1955, 1—2, S. 312—313 und Abb. 2/6; V. Culică, SCIV, 19, 1968, 1, S. 135—145.

[23] E. Comşa, SCIV, 5, 1954, 3—4, S. 191, Nr. 72.

[24] Dinu V. Rosetti, PMMB, 2, 1935, S. 64—65 und Abb. 42.

[25] *Ibidem*, S. 5—9 und 15—18.

[26] Al. Andronic, E. Neamţu, F. Banu, Materiale, 8, 1962, S. 91—93.

[27] C. Buzdugan, RevMuz, 2, 1965, Nr. special, S. 425—426; idem, Carpica, 1, 1968, S. 77—94.

[28] D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939, S. 206—207.

[29] Z. Székely, *Materiale şi cercetări de istorie veche a României*, Bucureşti, 1951, S. 90.

[30] Vl. Zirra, *Un cimitir celtic în nord-vestul României*, Baia Mare, 1966, S. 1—8, 105—115; I. H. Crişan, *Materiale dacice din necropola şi aşezarea de la Ciumeşti* ..., Baia Mare, 1966, S. 5—22.

[31] D. Protase, *a.a.O.*, S. 68.

[32] Es sei bemerkt, daß die Urnen in Slobozia-Oneşti in Gruben mit rechteckigem und in Bukarest (Dămăroaia, Tei) und Snagov in solchen mit zylindrischem Querschnitt deponiert waren (D. Protase, *a.a.O.*, S. 69).

[33] D. Berciu, Materiale, 4, 1957, S. 281 ff.

[34] Exp. Bujor, Materiale, 3, 1957, S. 247—250, Friedhof I, M 20, 26; Materiale, 5, 1959, Friedhof II, S, 373—378. Friedhof II, m 1, 3—4, 8—9; Materiale, 6, 1959, S. 325—329, Friedhof II, m 16 (Abb. 1), 18, 23, 24.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Viile [35], Enisala [36] entdeckt. Dieser Bestattungstyp ist vor allem in der Dobrudscha verbreitet, aber auch andernorts anzutreffen [37]. In Bugeac wurden sowohl Kistengräber als auch solche auf einer einfachen Steinschicht gefunden.

Die in Bugeac ziemlich zahlreichen Flachgräber mit Steinpackung sind anscheinend in andern Gräberfeldern seltener. Man könnte vielleicht auch einige Gräber in Murighiol dazurechnen [38]. Solche Gräber waren ferner in Corbu de Jos [39], Cernavoda — Păduricea Mică [40], Fîntîna Mare [41] und auch in der Flachgräbernekropolis von Ferigile [42] vorhanden. Dagegen sind sie den Hügelgräbern vom Typ Ferigile III in der gleichnamigen Ortschaft, in Tigveni [43] und Cepari [44] und im Gräberfeld von Ravna sehr ähnlich.

Die der ersten Gruppe des vierten Typs angehörenden Gräber, markiert durch 1—4 Steine in geringem Abstand von der Urne, die dieser aber keinen Schutz bieten, sind ebenfalls ziemlich selten in anderen Nekropolen. Eventuell könnte man dieser Abart eines der Gräber von Satu Nou zurechnen [45].

Eine besondere Variante bilden die Gräber der zweiten Gruppe vom Typ IV in Bugeac, bei denen den einen Bestandteil der Steinhaufen und den andern die Urne und die Opfergaben in einiger Entfernung von den Steinen bilden. Andre Flachgräber von diesem Typ sind uns nicht bekannt. Aber sowohl diese Gräber als auch diejenigen vom Bugeactyp III — mit Steinpackung — ähneln, obwohl sie flach sind, den im späten Hallstatt und im Latène stark verbreiteten Hügelgräbern mit Steinpackung [46].

Urnen in einfachen Gruben in der Art von Typ I aus Bugeac wurden auch in Ravna gefunden [47], und zwar in der westlichen Hälfte der Nekropolis, die von mehreren Forschern als der ersten Phase angehörig betrachtet wird [48]. Der weitaus größte Teil der Keramik aus diesen Gräbern war mit der Hand gearbeitet. In Ravna wurden ferner auch Steinkistengräber entdeckt, die der Phase II zugeordnet wurden und hauptsächlich Drehscheibenkeramik enthielten [49].

★

Die in den früheren Jahren in der Nekropolis Bugeac II zutage gebrachten Funde boten nur Elemente, die eine Datierung der untersuchten Gräber im 4. Jh.v.u.Z. gestatteten. Den bis dahin sichersten chronologischen Anhaltspunkt bildete der einhenkelige griechische Kantharos aus Grab Nr. 7, der dem zweiten Viertel des 4.Jh. zugeordnet wurde [50]. Das übrige damals entdeckte Fundgut ließ für die Gräber aus Bugeac nur eine pauschale Datierung im 4.Jh.v.u.Z. zu. Ausgehend von gewissen Merkmalen der Keramik vermutete man jedoch, daß in Zukunft auch klarere Beweise für einen früheren Beginn der Nekropolis erscheinen könnten [51]. Die neuen Funde liefern nun tatsächlich die ersten Beläge für einen früheren Ansatz mancher Gräber von Bugeac. Von den in letzter Zeit freigelegten Fundstellen sollen hier die Gräber 60 und 61 näher beschrieben werden, die in Anbetracht ihres Zubehörs auch für die Chronologie des Gräberfeldes II von Bugeac von besonderer Bedeutung sind.

Grab Nr. 60 (Abb. 1/1) erschien ursprünglich in Form einer nordwestlich ausgerichteten Gruppe 11 großer Steine von 1,45 m Länge und 0,75 m Breite. Die Steingruppe nahm den Raum von 0,23/0,27 m bis zu 0,90 m unter der Erdoberfläche ein. Ausgehend von der graugelblichen Erdschicht drang sie bis in den gelben gewachsenen Tonboden ein. Das Urnengefäß stand 0,55 m westlich von der Steingruppe in einer Tiefe von 0,84 m bis zu 1,07 m unter der heutigen Erdoberfläche. Als Urne diente ein Kratergefäß (Abb. 1/3), das von einer, mit der Öffnung nach unten aufgelegten Schüssel

[35] A. Aricescu, *a.a.O.*, S. 223 : idem, St. Cl. 3, 1961, S. 67—82.
[36] S. Gavrilă, a.a.O., S. 76 und Abb. 10, 11.
[37] beispielsweise in Tigveni (Information von A. Vulpe).
[38] Exp. Bujor, Materiale, 3, 1957, S. 247, cimitirul II, M 13 ; idem, Materiale, 5, 1959, S. 376, cimitirul II, m 10, 11.
[39] M. Bucovală, M. Irimia, Pontica, 4, 1971, S. 41—56 ; M. Irimia, Pontica, 8, 1975, S. 95—102.
[40] M. Irimia, Pontica, 6, 1973, S. 19.
[41] *Ibidem*, S. 21.
[42] A. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, Bukarest, 1967, S. 75—79.
[43] A. Vulpe, Eug. Popescu, Dacia, N. S., 16, 1972, S. 75 ff.
[44] Information von A. Vulpe.
[45] B. Mitrea, C. Preda, N. Anghelescu, Materiale, 7, 1961, S. 284, Abb. 1/1 ; ähnelt eigentlich eher einer unvollständigen Kiste.
[46] Es sei etwa an die Gräber der Nekropolen von Ferigile, Tigveni, Bîrseşti, Enisala, Dobrina, Braničevo u.a. erinnert.
[47] M. Mircev, Izvestija Sofia, 25, 1962, S. 97 ff.
[48] P. Alexandrescu, *Histria* II, Bukarest, 1966, S. 276 ; idem, Dacia, N. S., 21, 1977, S. 134—135 ; A. Vulpe, Mem-Antiq, 2, 1970, S. 193—195 ; idem, Dacia, N. S. 21, 1977, S. 89—90.
[49] Es handelt sich um die beiden Phasen der Nekropolis nach der von P. Alexandrescu und A. Vulpe vorgeschlagenen Unterteilung.
[50] M. Irimia, Pontice, 1, 1968, S. 214 und Abb. 22/a ; P. Alexandrescu, Thraco-Dacica, 1, 1976, S. 118, Nr. 6.
[51] M. Irimia, Pontice, 2, 1969, S. 40.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

(Abb. 1/4) bedeckt war. Unter den Knochenbrandresten befand sich eine Fibel (Abb. 3/5) und außerhalb der Urne ein eisernes Messer (Abb. 3/6).

Das *Gruppengrab Nr. 61* (Bild 1/2) wurde am Ostrande des Schnittes S_{11} in Form einer Gruppe von nebeneinanderliegenden Gefäßen ohne Steinkiste oder Steinpackung freigelegt. Die Urnen und Opfergefäße nahmen einen Raum von 1,75 m Länge und 1,25 m Breite ein. Die Beigaben waren in

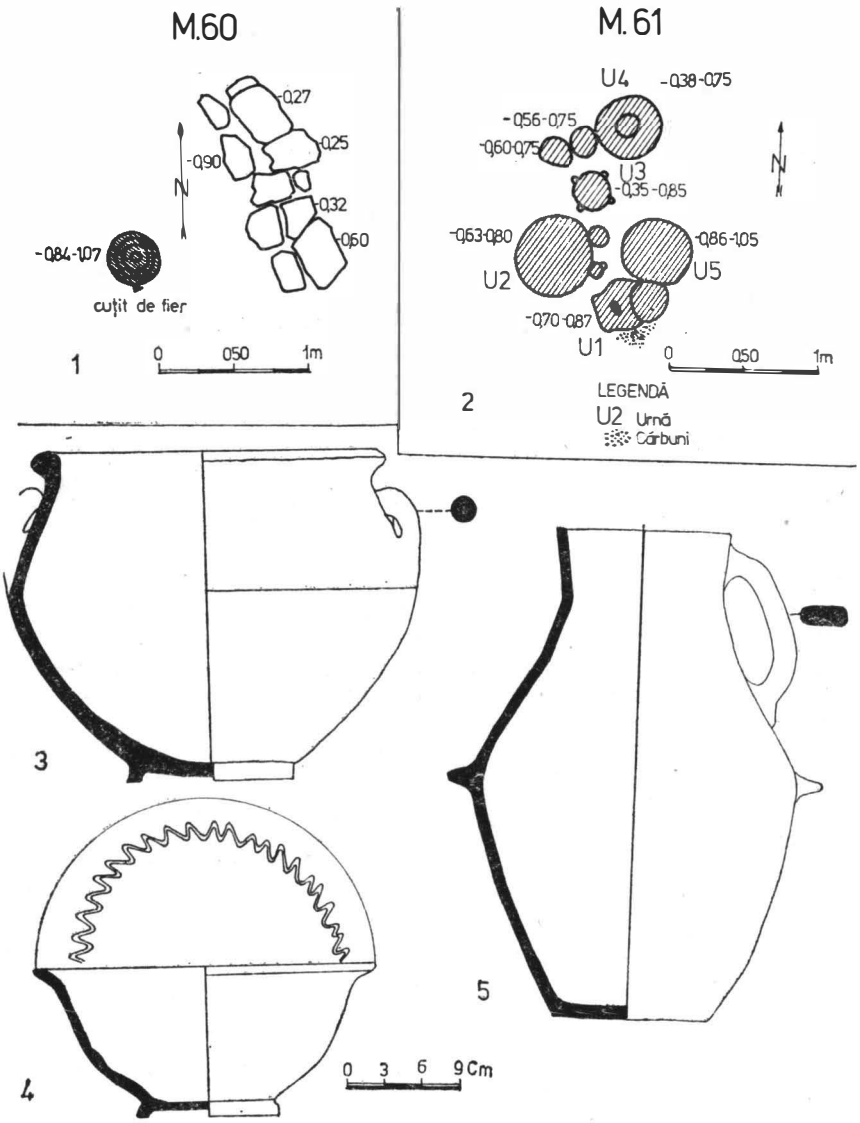

Abb. 1 Bugeac, Jud. Constanța, 1 Grab Nr. 60; 2 Grab Nr. 61; 3—4 Kraterurne und Deckelschüssel aus Grab Nr. 60; 5 Urne Nr. 1 aus Grab Nr. 61.

ungefähr gleicher Tiefe, vielleicht sogar in ein und derselben Grube niedergelegt; der Boden der Gefäße befand sich ca. 0,75—1,05 m unter der heutigen Oberfläche. Die Tiefenlage ihres oberen Randes war jedoch infolge der unterschiedlichen Höhe und auch Lage der einzelnen Stücke verschieden. So wurde etwa der obere Rand der höheren, aufrecht stehenden Gefäße nur 0,38 m, derjenige anderer, niedrigerer oder schräg liegender Gefäße 0,57—0,70 m unter der Erdoberfläche gemessen. Urne Nr. 1 (Abb. 1/5) lag auf der Seite am südlichen Ende des Grabes in 0,70—0,87 m Tiefe. Da das Gefäß infolge der Setzung des Bodens zerdrückt worden war, lagen die Knochenreste teilweise außerhalb desselben. Daneben befand sich eine Schüssel, vermutlich eine Opfergabe (Abb. 2/2). Ungefähr 12 cm westlich der ersten Urne wurde Urne 2 gefunden: eine ebenfalls infolge der Bodensetzung zer-

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

drückte drehscheibengefertigte graue Amphore (Abb. 2/1). Sie hatte eine gleichfalls *in situ* zerbrochene Schüssel als Deckel (Abb. 2/3). Zwischen diesen beiden Urnen befand sich eine vermutlich auch als Opfergabe dienende Tasse (Abb. 3/9); am NNW-Rand von Urne Nr. 2 stand in 0,70 —0,79 m Tiefe eine andres kleines Opfergefäß in Zylinderform (Abb. 3/3) und 10 cm nördlich von Urne Nr. 2 in einer Tiefe zwischen 0,53 m und 0,85 m die Urne Nr. 3 (Abb. 2/4). In dieser Urne befanden sich

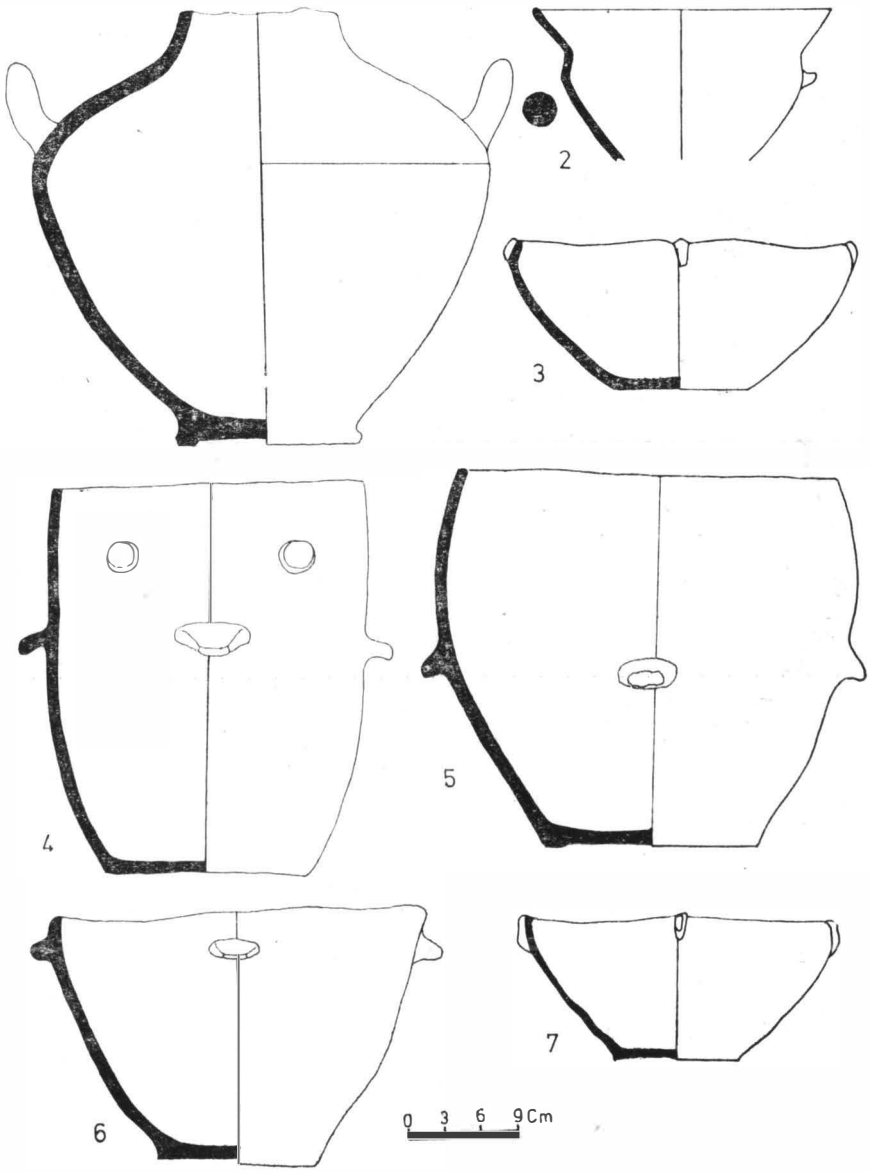

Abb. 2 Bugeac, Jud. Constanța. Gefäße aus Grab Nr. 61 : 1 Urne Nr. 2 ; 2 und 7 Opfergefäße ; 3 Deckel der Urne Nr. 2 ; 4 Urne Nr. 3 ; 5 Urne Nr. 4 ; 6 Deckel der Urne Nr. 4.

zwischen den verbrannten Knochen eine Bronzefibel (Abb. 3/7) und ein eisernes Messer (Abb. 3/8); 12 cm nördlich davon — 0,38 —0,75 m tief — fand man die Urne Nr. 4 (Abb. 2/5), von einem Kegelstumpfgefäß bedeckt (Abb. 2/6). Südwestlich von Urne Nr. 4 waren als Opfergaben ein Topfgefäß (Abb. 3/4) und eine handgearbeitete Schüssel (Abb. 2/7) niedergelegt. 15 cm östlich der Urne Nr. 2 und 5 cm nördlich der Urne Nr. 1 stand 0,86 —1,05 m tief die Urne Nr. 5 (Abb. 3/1) mit wenigen Knochenresten, von einer grauen Schüssel bedeckt (Abb. 3/2).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Trotz der großen Anzahl von Urnen und Opfergefäßen ist zu vermuten, daß diese alle einem einzigen Bestattungekomplex angehören. Keine derselben waren übereinander gelagert. Urnen und Opfergefäße standen entweder ganz dicht beieinander oder aber in kleinen Abständen. Alle Gefäße wurden in situ entweder unversehrt oder durch den Erddruck zerbrochen, aber jedenfalls ohne verstreute Scherben vorgefunden. Die Form der Gruft (oder der Grüfte) war nicht kenntlich. Das ist aber in Bugeac an allen Fundstellen dasselbe, da der Erdboden überall gleichfarbig ist und nur in

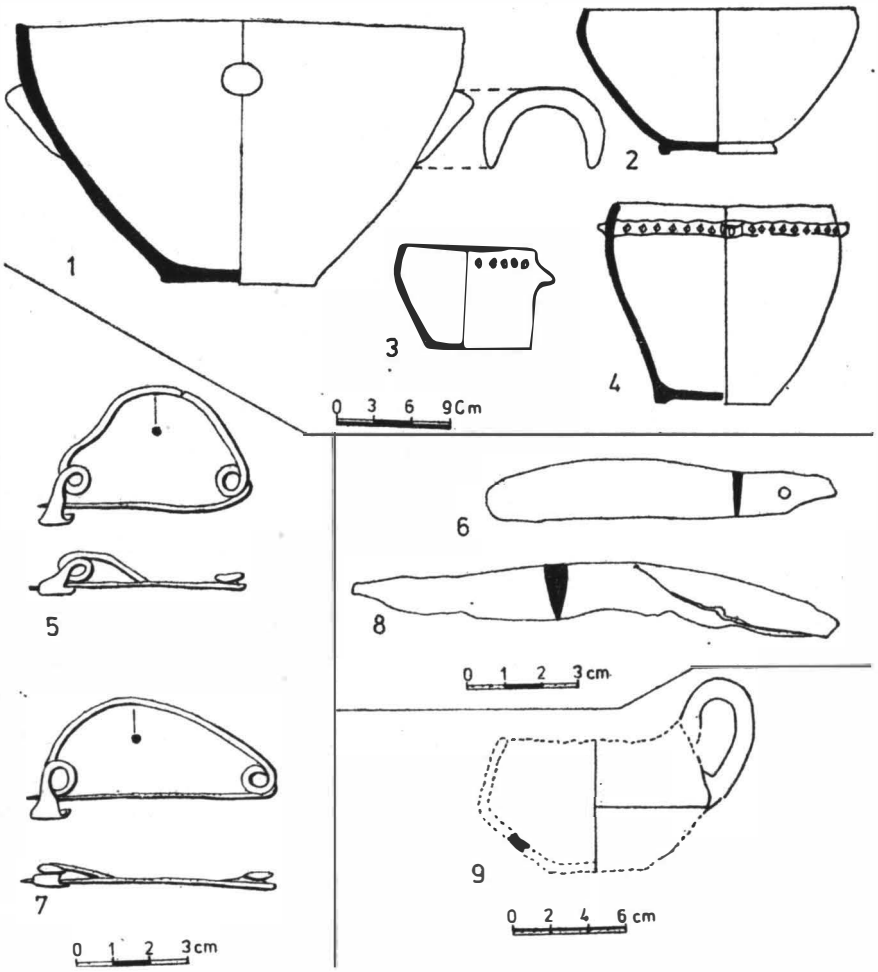

Abb. 3 Bugeac, Jud. Constanța. 1 Urne Nr. 5; 2 Deckel der Urne Nr. 5; 3, 4, 9 Opfergefäße; 5—6 Fibel und Messerchen aus der Urne des Grabes Nr. 60; 7—8 Fibel und Messerchen aus Urne Nr. 3 des Grabes Nr. 61.

wenigen Fällen die Kontur der Gräber unterscheiden läßt. Da sich alle Gefäße dicht beieinander, in fast gleicher Tiefe befanden, ließen sich keine etwaigen sukzessiven Bestattungen feststellen. Sollte es sich nicht um den gleichzeitigen Tod verschiedener Mitglieder einer Familie unter uns unbekannten Umständen gehandelt haben, so wären doch Todesfälle in relativ kurzen Zeitabständen möglich gewesen. Im Falle mehrerer, kurz aufeinander folgender Bestattungen — was wohl zu vermuten ist — bleibt allerdings die Tatsache etwas verwunderlich, daß dabei die Lage der Urnen und Opfergefäße nicht gestört wurde und sie auch nicht übereinanderstehen, obwohl sie sich so nahe beieinander befanden. Wahrscheinlich war die Grabstätte den Mitgliedern der betreffenden Gemeinschaft, die hier nachträglich zusätzliche Urnen und Opfergaben deponierten, gut bekannt, so daß dies ohne eine Störung der früher niedergelegten Gefaße vor sich gehen konnte.

Die Untersuchung des Zubehörs der beiden Gräber gibt zu einigen Bemerkungen Anlaß, die hier wiedergegeben seien.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

*

Urne Nr. 1 aus Grab Nr. 61 (Abb. 1/5), eine Art großer Kanne in Form eines Doppelkegelstumpfes mit massivem vertikalem Henkel ist nur der allgemeinen Form nach den Doppelkegelstumpfgefäßen von Tariverde [52] und Cernavoda [53] sowie auch einigen Gefäßen aus Grab Nr. 28 von Ravna [54], das der zweiten Phase des Gräberfeldes [55] bzw. der dritten Zone nach B. Hänsel [56] ähnlich. Die Art der Anbringung der Grifflappen bei unserer Urne, nämlich waagerecht in der Höhe ihres größten Umfangs und nicht schräg, unterhalb desselben — nähert dies Gefaß anderen, später ebenfalls in Bugeac geborgenen Stücken [57]. Urne Nr. 1 gleicht einem Exemplar aus Hîrşova, ebenfalls mit vertikal unter dem Rand angesetzten Henkel, das sich jedoch durch ein höheres Oberteil und schräge Stellung der Grifflappen von dieser unterscheidet. Das Gefäß aus Hîrşova wurde in weiten Grenzen im 5. Jh. v.u.Z. angesetzt [58]. Doppelkegelstumpfkannen von einem gewissermaßen verwandten Typ fand man ferner in Odobeşti — Titu [59], Dăbuleni [60], Cernavodă [61] und Frumuşiţa [62] (hier zusammen mit einem attischen *Kylix* aus der Mitte des 5.Jh.v.u.Z. [63]). Das Auftreten des Henkels bei diesem Gefäßtyp ist — jedenfalls für die pontischen Gegenden — als ein Ergebnis des Einflusses der griechischen Keramik auf die Lokalproduktion zu betrachten [64].

Urne Nr. 1 aus Grab Nr. 61 ähnelt auch einer einhenkeligen — Kanne aus Tumulus Nr. 42, Grab I von Ferigile [65], die jedoch nur einen einzigen flachen Grifflappen unterhalb ihres größten Umfangs besitzt. Dieses Hügelgrab wurde dem 5. Kombinationstyp entsprechend der Ferigile-Phase III eingereiht [66]. Kannen mit Doppelkegelprofil, jedoch mit je zwei Henkeln und andrer Grifflappenstellung sind auch in anderen Kombinationstypen aus den früheren Ferigile-Phasen vorhanden [67]. Eine zweihenkelige Doppelkegelstumpfkanne, jedoch mit in der Höhe des weitesten Umfangs waagerecht angesetzten flachen Grifflappen ebenso wie bei dem Stück aus Bugeac wurde auch im Grab VI des Tumulus 9 von Tigveni, das ebenfalls als in die Ferigile III-Phase gehörig betrachtet wird, geborgen [68].

Ein Gefäß mit deutlichem Doppelkegelstumpfprofil und waagerecht in Höhe des weitesten Umfangs angesetzten flachen Grifflappen wurde in Recea (Jud. Bacău) gefunden [69] und Ende 6. Jh./Anfang 5. Jh. v.u.Z. datiert.

Urne Nr. 3 (Abb. 2/4) mit dast senkrechter Wandung, flachen, etwas abwärts gezogenen Grifflappen auf dem weitesten Umfang und mit Knöpfen am Oberteil ähnelt einem früher in Bugeac freigelegten Stück [70], dessen Unterteil jedoch eine deutlichere Kegelstumpfform aufweist. Eher gleicht sie einem Stück aus Satu Nou [71] mit flachen Grifflappen aber ohne Knöpfe. In gewisser Hinsicht ähnliche Exemplare stammen auch aus Enisala [72], Canlia [73] und Grădiştea-Călăraşi [74]. Manche derselben sind aber etwas bauchiger, einigen fehlen die Knöpfe am Oberteil, und die Grifflappen setzen manchmal etwas unterhalb des größten Durchmessers an oder sind abwärts gezogen. Bei einem anderen Gefäß — aus Cernavodă — ist die Kegelstumpfform des Unterteils deutlicher und die Grifflappen gehen nach unten [75].

[52] D. Berciu, C. Preda, Materiale, 7, 1961, S. 277, Abb. 4 (in der Erdhütte 5).

[53] D. Berciu, Materiale, 4, 1957, S. 289 und Abb. 8 — rechts.

[54] M. Mircev, IzvestijaSofia, 25, 1962, Tafel 26/3,4.

[55] vgl. Anmerkung 47 weiter oben.

[56] B. Hänsel, PZ, 49, 1974, 2, S. 193—217 und Abb. 7.

[57] M. Irimia, Pontice, 1, 1968, S. 212—213, 226 und Abb 20 (in Grab Nr. 7, aufgrund des attischen *Kantharos* im zweiten Viertel des 4 Jh. v.u.Z. angesetzt).

[58] A. Aricescu, Pontica, 4, 1971, S. 352 und Abb. 1; A. Vulpe, *Ferigile*, S. 51

[59] D. Berciu, Apulum, 3, 1947—1949, S. 142, Abb. 1

[60] Idem, Arhivele Olteniei, XXI, 119—122, 1942, S. 9.

[61] Idem, Materiale, 4, S. 287 und Abb. 6 — rechts

[62] M. Petrescu-Dîmboviţa, SCS Iaşi, 1, 1953, S. 497 ff.

[63] P. Alexandrescu, Thraco-Dacica, 1, 1976, S. 120, Nr. 38.

[64] D. Berciu, Materiale, 4, S. 293—294.

[65] A. Vulpe, *Ferigile*, S. 49, 132 und Tafel X/5; Kanne Typ IV C mit Bandhenkel ohne Mittelrille.

[66] Idem, Dacia, N. S., 21, 1977, S. 84—85 und Abb. 17/B.

[67] Wie etwa im Tumulus 105, Grab I, Tumulus 92, Grab I, Tumulus 110; nach A. Vulpe, Dacia, N. S., 21, S. 82—84; Abb. 11/A, 14; 12/A, 5; 14/B 10.

[68] A. Vulpe, Eug. Popescu, Dacia, N. S., 16, 1972, S. 83, 87 und Abb. 10/9; A. Vulpe, Dacia, N. S., 21, S. 91 — Zeittafel.

[69] C. Buzdugan, Carpica, 1, 1968, S. 73—76, Abb. 1/1.

[70] M. Irimia, Pontica, 1, 1968, S. 203, 226 und Abb. 8.

[71] B. Mitrea, C. Preda, N. Anghelescu, Materiale, 8, 1962, Abb. 1/2.

[72] G. Simion, Peuce, 2, 1971, S. 75, Abb. 7/a (zwei verschiedene Griffe in Hufeisenform); S. 113, Abb. 28/c (Tumulus M 4—8 — von P. Alexandrescu im zweiten Viertel des 4. Jh. v.u.Z. angesetzt; gemäß Thraco-Dacica, 1, 1976, S. 120, 34); idem, Thraco-dacica, 1, 1976, S. 152, Abb. 5/9, 10

[73] N. Conovici, Pontica, 11, 1978, S. 36—37 und Tafel I/4.

[74] V. Cullcă, *a.a.O.*, S. 138 und Abb. 2/3.

[75] D. Berciu, Materiale, 4, S. 282—283 und Abb. 5/1; 6/1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Die hier beschriebene Urne hat wichtige Analogien zu mehreren in Ravna, besonders aus Gräbern der Phase II dieser Nekropolis [76] (Zonen II und III nach B. Hänsel) geborgenen Stücken sowie auch zu zwei älteren Gefäßen aus der ersten Phase des Bestehens dieses Gräberfeldes [77]. Unser Stück unterscheidet sich von denjenigen aus Ravna nur durch die etwas sanftere, weniger deutliche Kegelstumpflinie der unteren Hälfte und durch das Fehlen der Knöpfe bei einigen Gefäßen. Zwei andere einigermaßen ähnliche Gefäße — aus Braničevo [78] — haben wohl kegelförmige Unterteile aber keine Knöpfe am Oberteil.

Urne Nr. 4 (Abb. 2/5) in Glockenform mit flachen waagerechten Grifflappen unterhalb des größten Durchmessers hat ebenfalls zahlreiche Analogien. Drei andre, früher in den Gräberfeldern I und II von Bugeac freigelegte Gefaße [79] haben eine etwas veränderte Form mit Grifflappen in der Höhe des größten Durchmessers. Starke Anklänge bestehen auch zu zwei Stücken aus Satu Nou [80] und zwei andern aus Călăraşi [81]. Ein weiteres, der Form nach ähnliches Exemplar — aus Grădiştea Clinci [82] — hat außerdem am Oberteil Knöpfe und Griffe in Hufeisenform. Andre, dem unsrigen sehr ähnliche Gefaße wurden in Slobozia —Oneşti entdeckt [83]. Viele Stücke ähnlicher Form, manche davon jedoch mit zusätzlichen Knöpfen oder Hufeisengriffen am Oberteil wurden auch in Enisala entdeckt[84]. Ein Urnengefäß aus Cernavoda [85] und andre aus Poiana-Tecuci [86] ähneln ebenfalls dem hier beschriebenen Stück.

Andre wichtige Anhaltspunkte führen insbesondere zu Entdeckungen aus Ravna [87], und zwar aus den der 2. Phase (Zone II und III nach B. Hänsel) angehörenden Gräbern sowie zu einem Exemplar aus Braničevo [88].

Unseren Stücken ähnliche Gefäße mit fast gerader Wandung oder in Glockenform sind also stark verbreitet und waren über einen ziemlich langen Zeitraum im Gebrauch, was für ihre genauere Zeitbestimmung keinen allzu nützlichen Behelf liefert. Der Ansatz der Grifflappen bei den Glockengefäßen (unterhalb des Höchstdurchmessers und etwa abwärts gezogen) ähnliche manchen Fundstücken aus älteren Grabstätten von Satu Nou, Slobozia, Cernavodă und Ravna könnte einen Hinweis auf ihr höheres Alter als das andrer Gefäße bieten.

Das hohe Kegelstumpfgefäß mit einem Lochstreifen und vier gekerbten Griffen (Abb. 3/4) nähert sich einem solchen aus Cernavodă [89] (dessen Wandung jedoch etwas weniger schräg ist) und einigen, der Ferigile III — Phase entsprechenden Fundstücken aus Tigveni [90]. Ein Gefäß mit ähnlichem Profil aber größeren Griffen stammt aus Slobozia [91]. Die früher ebenfalls in Bugeac geborgenen Stücke vom gleichen Typ [92] unterscheiden sich von dem hier beschriebenen vor allem durch ihr Profil. Mehrere Analogien bestehen auch für dieses Gefäß in der Nekropolis von Ravna, und zwar bei manchen Funden aus der zweiten Phase der Nekropolis[93]. Andre Stücke mit ähnlichem Profil, aber ohne Lochstreifen sondern nur mit Grifflappen unterhalb des Randes und ein weiteres mit zwei Lochstreifen wurden ebenfalls in Ravna in Gräbern aus beiden Phasen der Nekropolis gefunden[94].

[76] M. Mirčev, IzvestijaSofia, 25, 1962, Gräber Nr. 6; 10; 22; 23 — Tafel 12/1; 14/4; 21/3, 5; 22/4 — Zone II; Gräber Nr. 24, 26 — Tafel 23/2; 24/5 — Zone III; nach B. Hänsel, *a.a.O.*, S. 202, Abb. 7; 8/24; 9/1; 11.

[77] M. Mirčev, *a.a.O.*, Grab Br. 5 — Tafel 9/5.

[78] Tv. Dremsizova, IzvestijaSofia, 25, 1962, S. 166—167 und Abb. 1/1, 2.

[79] M. Irimia, Pontice, 1, 1968, Gräber Nr. 1 und 3 (cimitirul 1), S. 194, und Abb. 4, 6; Grab Nr. 3 (cimitirul II), S. 206 und Abb. 12.

[80] B. Mitrea, *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, Bukarest, 1960, S. 410, Abb. 1/2; B. Mitrea, C. Preda, N. Anghelescu, Materiale, 7, S. 285 und Abb. 2.

[81] V. Culică, *a.a.O.*, S. 136—140, Abb. 1/2; 2/3.

[82] N. Conovici, Pontica, 11, 1978, S. 36 und Tafel I/2, 3.

[83] C. Buzdugan, a.a.O., S. 77 ff., Abb. 2/3; 3/1, 3; 4/1.

[84] S. Gavrilă, Peuce, 2, S. 55—87 und Abb. 17/a, b (Gräber 3 und 20 — flache Steinkistengräber); S. 101—102, Abb. 23/a (M 1 B, Nr. 7); S. 105, Abb. 26/a (M 2—B, Nr. 5); S. 110—111, Abb. 28/a, b (M 4—B, Nr. 1, 3; eine Skyphos-Schale aus diesem Tumulus, m 11, wurde zwischen 400 und 380 v.u.Z. und ein aryballischer Lecythos mit roten Figuren aus dem gleichen Grab im zweiten Viertel des 4. Jh. v.u.Z. angesetzt: nach P. Alexandrescu, Thraco-Dacica, 1, S. 120, Nr. 31, 34. Es wäre also nicht ausgeschlossen, daß die Gräber Nr. 1 und 3 des Tumulus etwas älter sind); S. 85—87 und Abb. 17/a—b (Flachgräber Nr. 3 und 20); idem, Thraco-Dacica, 1, 1976, S. 151 und Abb. 5/3, 7—10).

[85] D. Berciu, Materiale, 4, S. 282—284 und Abb. 5—6 — links.

[86] I. H. Crişan, *Ceramica daco-getică*, Bukarest, 1968, S. 72, Abb. 22/5, 6).

[87] M. Mirčev, IzvestijaSofia, 25, 1962, Gräber 22, 23, 26—Tafeln 22/3; 22/4; 24/5; nach B. Hänsel, *a.a.O.*, S. 202, Abb. 7.

[88] Tv. Dremsizova, *a.a.O.*, S. 166, Abb. 1.

[89] D. Berciu, *a.a.O.*, S. 288 und Abb. 5.

[90] A. Vulpe, Eug. Popescu, *a.a.O.*, S. 86, Abb. 8/4 (Tumulus 4, Gr. II); 13/13 (Tumulus 9, Gr. IV — jedoch mit einem etwas gebogenem Lochstreifen).

[91] C. Buzdugan, *a.a.O.*, S. 82, Abb. 4/2.

[92] M. Irimia, Pontice, 1, 1968, S. 204—205 und Abb. 10; S. 218 und Abb. 26.

[93] M. Mirčev, *a.a.O.*, Gräber: 1 — Tafel 9/4 (Zone I nach B. Hänsel, *a.a.O.*); 36—37 — Tafel 28/1; 29/4 (Zone II); 21 — Tafel 20/6 (Zone III); vgl. auch A. Vulpe, MemAntiq, 2, 1970, S. 194.

[94] *Ibidem*, Gräber: 5 — Tafel 10/2; 8 — Tafel 14/1; 15 — Tafel 17/5; 21 — Tafel 21/1; 28 — Tafel 25/3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Auch dieser Gefäßtyp mit langanhaltender Nutzungsperiode und langsamer Entwicklung verhilft zu keiner genaueren Datierung der Gräber, in denen er auftaucht. Einen wertvollen Hinweis für das Alter unseres Fundstücks könnten die engen Analogien zu den erwähnten Exemplaren aus Cernavodă, Slobozia, Tigveni und Ravna II liefern.

Das fast zylindrische Opfergabengefäß (Abb. 3/3) mit einer Lochreihe und flachem Grifflappen gehört vermutlich einem Topfgefaßtyp an. Zwei ähnliche Stücke (eines davon mit einer dreilappigen Tülle, vermutlich auf griechischen Einfluß zurückzuführen) wurden in Enisala gefunden [95]. Zwei andre sehr ähnliche Gefäße — allerdings etwas höher und ohne Lochstreifen — stammen aus einem Grab der Ravna II — Phase [96]. Andre Stücke mit ähnlichem Profil, jedoch nur mit einem Henkel — eigentlich Tassen — waren in Ravna bedeutend zahlreicher [97]. Ein ähnlich profiliertes Gefäß mit Grifflappen aber ohne Verzierung, einer späteren Periode angehörend, stammt aus Ghenci (Jud. Satu Mare)[98], was beweist, daß angenäherte Formen eine ziemlich langanhaltende Entwicklung gekannt haben.

Das Kegelstumpfgefaß mit sehr weiter Öffnung und kleinem Boden (Abb. 2/6) mit vier abwärts gezogenen Grifflappen unterhalb des Randes vertritt anscheinend einen höheren Schüsseltyp.

Zwei dem Fundstück aus Bugeac ähnliche Gefäße wurden in den Hügelgräbern 11 und 46 von Ferigile gefunden, die einer etwas früheren Bestehensperiode dieser Nekropolis angehören [99]. Einige unserem Fund sehr ähnliche Schüsseln stammen aus Ravna, und zwar aus Gräbern der zweiten Phase der Nekropolis [100].

Zu der gleichen Kategorie kegelstumpfförmiger Schüsseln gehört auch Urne Nr. 5 des Grabes Nr. 61 (Abb. 3/1), die sich von der vorher beschriebenen durch die beiden flachen Knöpfe und zwei waagerechte, sehr stark reliefierte Henkel in Hufeisenform unterscheidet. Eine ähnliche Schüssel mit vier waagerechten Grifflappen wurde in Satu Nou entdeckt [101]. Mehrere der Schüssel aus Bugeac sehr ähnliche, formgleiche Stücke mit Griffen vom gleichen Typ sind aus Gräbern der zweiten Phase der Ravna-Nekropolis bekannt [102].

Die handgearbeitete ausladende Schüssel mit einem einzigen Grifflappen auf der Schulter (Abb. 2/2), die neben Urne Nr. 1 stand, hat die ausladenden Hallstatt-Fundstücke aus den Gräberfeldern von Bîrseşti [103] und Ferigile zum Vorbild, wo diese ziemlich häufig sind [104]. Zwei der hier beschriebenen Schüssel sehr ähnliche Exemplare fand man in Ferigile, und zwar in Gräbern der Ferigile III-Phase, vom 5. Kombinationstyp [105]. Ein ähnliches Stück aus Tigveni [106] hat auf der Schulter anstelle der flachen Warze hufeisenförmige Griffe. Einige Scherben von Schüsseln ähnlicher Form stammen aus Gătejeşti [107]. Scherben von solchen ausladenden Schüsseln wurden ferner auch in Hălăneşti (Jud. Olt)[108], ein weiteres Exemplar in Recea (Jud. Bacău) [109] aus einem der Kulturgruppe Bîrseşti angehörenden Grab geborgen. In Dobrina und Ravna waren derartige Schüsseln nicht anzutreffen.

Im Zusammenhang mit den handgearbeiteten ausladenden Schüsseln wurde gezeigt, daß diese vor allem in der Vorkarpatenzone, in andern Gegenden aber nur ziemlich selten auftreten. Diese Beo-

[95] S. Gavrilă, Peuce, 2, M 4–B, Nr. 9, S. 114 und Abb. 30/a; M 6–B, Nr. 4, S. 117 und Abb. 118/b; idem, Thraco-Dacica, 1, 1976, S. 152, Abb. 5/16, 20.

[96] M. Mirčev, *a.a.O.*, Grab Nr. 17, Tafeln 18/6 und 19/2 (Zone III nach B. Hänsel).

[97] *Ibidem*, Gräber: 9 — Tafel 14/2 (Phase Ravna I — Zone I); 1 — Tafel 9/3; 15 — Tafel 18/4; 23 — Tafel 22/6; 36 — Tafel 28/4 (Phase Ravna II — Zonen II und III nach B. Hänsel).

[98] I.H. Crişan, *a.a.O.*, S. 303 und Tafel 37/10.

[99] A. Vulpe, *Ferigile*, S. 117, 135 und Tafel II/1, 3; idem. Dacia, 21, 1977, S. 84 und Abb. 13/A–3 (3. Kombinationstyp).

[100] M. Mirčev, *a.a.O.*, Gräber: 13 — Tafel 16/1; 17 — Tafel 18/2; 20 — Tafel 20/1; 38 — Tafel 30/2 (Zonen II und III nach B. Hänsel).

[101] B. Mitrea, C. Preda, N. Anghelescu, Materiale, 8, S. 370, Abb. 1/5.

[102] M. Mirčev, *a.a.O.*, Gräber: 7 — Tafel 13/2; 18 — Tafel 19/3 (unserem Fundstück fast identisch); 22 — Tafel 21/4 (mit hufeisenförmigen Griffen, aber ohne Knopf). Diese drei Gräber wurden von Hänsel (*a.a.O.*) alle der Zone II des Friedhofs zugeschrieben.

[103] S. Morintz, Materiale, 3, 1957, S. 221, Abb. 2/4; V, 1959, S. 357, Abb. 3/1; VI, 1959, S. 232, Abb. 1; VII, 1961, S. 202, Abb. 1/3; idem, Dacia, N. S., 1, 1957, S. 117 ff.

[104] A. Vulpe, *Ferigile*, S. 42, wo erwähnt wird, daß die ausladende Schüssel in der Hügelnekropolis von Ferigile 9% der gesamten Keramik ausmacht und ferner im Gräberfeld von Bîrseşti die am häufigsten anzutreffende Form (ca. 50% aller Keramikfunde — nach S. Morintz, Dacia, N. S., 1, 1957, S. 117 ff.) einnimmt. Hier auch Ausführungen über den Ursprung und die Verbreitung dieses Schüsseltyps in andern Kulturhorizonten.

[105] A. Vulpe, *Ferigile*. Hügelgräber, 9, 40, 42, S.41–44 (Typ I D a–s), S. 116, 131–132, Tafel II/19; idem, Dacia, N. 3., 21, S. 84–85, 91 (Zeittafel) und Abb. 17/B–10; 18/A–s; 18/D–1.

[106] A. Vulpe, Eug. Popescu, *a.a.O.*, S. 82 und Abb. 13/7 (Tumulus 9, Grab IV, Ferigile III-Phase).

[107] Gh. I. Petre, SCIV, 22, 1971, 4, S. 562, Abb. 5/5–6.

[108] Eug. Popescu, St. Com. Piteşti, 1, 1968, S. 57; nach A. Vulpe, Eug. Popescu, *a.a.O.*, Anmerkung 39.

[109] C. Buzdugan, Carpica, 1, 1968, S. 74, Abb. 1/2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

bachtung führt zu der Schlußfolgerung, daß die ausladende Schüssel insbesondere für das nordthrakische Gebiet kennzeichnend ist und ihr Erscheinen in weiter entfernten Gräberfeldern wohl auf die Verbreitung von Einflüssen aus der erwähnten Zone im späten Hallstatt zurückgeführt werden muß[110].

Die beiden handgearbeiteten Schüsseln (Abb. 2/3, 7) in Kegelstumpfform mit nach innen umgebogenem Rand und kleinen länglichen Warzen auf der Randaußenseite kennen auch in andren Nekropolen Analoga. In Ferigile sind solche Exemplare, seltener auch mit länglichen Warzen auf der Randaußenseite, aber vor allem mit Grifflappen auf der Schulter, insbesondere aus den früheren Phasen des Hügelgräberfeldes bekannt [111]. Andre Schüsseln mit Grifflappen am Rand wurden in Tigveni [112], Schüsseln mit Warzen auf der Schulter in Slobozia-Oneşti [113] freigelegt. Eine kleine Kegelstumpfschüssel aus Satu Nou hat mehrere längliche und zylindrische Warzen auf der Außenseite des Randes [114]. Schüsseln mit kleinen ovalen Warzen auf der Randaußenseite erschienen auch im Gräberfeld von Dobrina [115]. In Ravna waren unserem Fundstück ähnliche Exemplare, jedoch mit aufwärts gezogenen Warzen, in Gräbern aus der zweiten Phase der Nekropolis (Zone II nach B. Hänsel) vorhanden [116].

★

Das *Kratergefäß* (Abb. 1/3) aus Grab Nr. 60, das man als zum Typ III der Stücke dieser Art gehörig betrachten kann [117], nähert sich in gewissem Maße einem Fund aus Zimnicea [118], dagegen nur teilweise einem früher ebenfalls in Bugeac geborgenem Stück [119]. Es ähnelt auch Gefäßen aus Odessos [120] oder Ravna [121], ohne jedoch einem derselben identisch zu sein. Die Form der ausladenden Schüssel (Abb. 1/4), die als Deckel für das Kratergefäß aus Grab 60 diente, ähnelt einigen früheren Funden ebenfalls aus Bugeac [122] und einem Stück aus Enisala (mit Ausnahme des Bodens) [123]. Eine besondere Bemerkung verdient die Verzierung auf der Innenseite des Randes in Form einer schmalen eingeritzten Zickzacklinie. Eine einigermaßen ähnliche Verzierung auf dem breiten Rand einer drehscheibengearbeiteten Schüssel erscheint auf einer Scherbe aus der Ortschaft Alexandria [124], wo auch sonst zahlreiche Scherben von ausladenden Schüsseln in der erwähnten Technik anzutreffen sind.

Was die große, bauchige graue Amphore mit waagerechten Henkeln aus Grab Nr. 61 (Abb. 2/1) anbelangt, ist ein ähnliches, aber viel weniger bauchiges Gefäß aus Enisala bekannt [125]. Der Form nach nähert sich unser Fund ungefähr auch einer Amphore mit senkrechten Henkeln aus Zimnicea [126]. Da bisher weitere Anhaltspunkte fehlen, sind Aussagen über den Zeitraum, in dem diese Art von Gefäßen verbreiteter und charakteristisch waren, vorläufig nicht möglich.

Die graue Tasse mit hoch ständigem Henkel (Abb. 3/9), eine Opfergabe aus Grab Nr. 61, gehört einem stark verbreiteten Keramiktyp an, der schon frühzeitig in der thrako-getischen Welt auf der Drehscheibe gefertigt wurde. Unser Fundstück ähnelt vor allem einer Tasse aus Alexan-

[110] A. Vulpe, *Ferigile*, S. 44.

[111] *Ibidem*, S. 38–39, Tafel I/1–2, 4, 7, 9–10; II/7; idem, Dacia, N.S., 21, S. 82–85 und Abb. 8/2; 9/B–4; 13/A–1, 2; 13/B–2, 4, 5; 14/B–1–3; 15/A–4; 16/A–5. Alle gehören den Kombinationstypen 2–4 an.

[112] A. Vulpe, Eug. Popescu, *a.a.O.* S. 81 und Abb. 4/10 (Tumulus 2); 9/8 (Tumulus 6) usw.

[113] C. Buzdugan, Carpica, 1, S. 84–85 und Abb. 2/2, 8; 4/4.

[114] B. Mitrea, C. Preda, N. Anghelescu, Materiale, 7, S. 284, Abb 3/1.

[115] M. Mirčev, Izvestija Varna, 1, 16, 1965, Tumulus 18 (Tafel 6/22; 7/26–27).

[116] Idem, IzvestijaSofia, 25, 1962, Gräber 10, 14/a, 20, 22 — Tafeln 14/10; 16/5, 6; 20/3; 21/6; für die diesen beiden Phasen entsprechenden Gräber vgl. A. Vulpe, MemAntiq, 2, S. 194.

[117] P. Alexandrescu, Dacia, N.S., 21, 1977, S. 116–121.

[118] *Ibidem*, Abb. 2/13.

[119] M. Irimia, Pontice, 1, 1968, S. 207–208 und Abb. 14 (Grabfeld II, Grab Nr. 4).

[120] P. Alexandrescu, *a.a.O.*, S. 116 und Abb. 2/10.

[121] M. Mirčev, IsvestijaSofia, 25, 1962, S. 117, Tafel 28/5 (Grab 37 — zweite Phase des Gräberfelds; Zone II nach B. Hänsel).

[122] M. Irimia, Pontice, 1, 1968, S. 203, 229 und Abb. 9; idem, Pontica, 2, 1969, S. 30–32, Abb. 11 (Gräberfeld II, Gräber Nr. 1 und 17).

[123] S. Gavrilă, Peuce, 2, 1970, S. 88 und Abb. 18/d (Grab Nr. 29); idem, Thraco-Dacica, 1, 1976, S. 153, Abb. 6/13; P. Alexandrescu, *a.a.O.*, S. 120, Nr. 10 und Abb. 13/12.

[124] C. Preda, Materiale, 6, 1959, S. 255 und Abb. 5/7.

[125] Enisala, 1975, S XII p, Karree 10, Grab 6 (Information von G. Simion).

[126] P. Alexandrescu, *a.a.O.*, S. 118, Nr. 7 und Abb. 5/11.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

dria [127] und hinsichtlich der allgemeinen Form aus Gogoşu [128]. In Tigveni bargen zwei Hügelgräber der Ferigile III-Phase je eine unserem Fundstück ähnliche handgearbeitete Tasse mit überrandständigem Henkel [129]. Sowohl diese als auch andere derartige Gefäße aus Tigveni wurden als lokale handgearbeitete Nachbildungen der aus dem Unterdonaugebiet in die Kulturgruppe Ferigile III eingedrungenen Drehscheibenerzeugnisse betrachtet [130]. Die hier in Fragestehende Tasse aus Bugeac ist der im Tumulus 12 von Dobrina [131] entdeckten sehr ähnlich, die als eines der ältesten Drehscheibenerzeugnisse dieses Typs im thrako-getischen Lebenskreis gilt [132]. Im gleichen Maße ähnelt die Tasse aus Bugeac auch den beiden Fundstücken aus Istria-Sat [133], die einer frühen Periode der dortigen Nekropolis angehören. Eine relativ ähnliche Tasse aus Enisala [134] vertritt vermutlich eine höher entwickelte Form des gleichen Typs. Die Tasse aus Bugeac weist auch manche Ähnlichkeiten mit Fundstücken aus Gräbern der zweiten Phase des Gräberfeldes von Ravna auf [135].

Die graue Kegelstumpfschüssel (Abb. 3/2), die als Deckel für Urne Nr. 5 diente, gehört einem vor allem im 5.—4. Jh. v.u.Z. in der gesamten geto-thrakischen Welt weit verbreiteten Gefäßtyp an, so daß sich wohl eine Aufzählung der Analogien erübrigt. Es sei nur daran erinnert, daß Scherben von Drehscheibenschüsseln aus rötlichgelbem Brei auch in den frühen Siedlungen vom Typ Alexandria auftreten [136]. Graue Schüsseln wurden auch in Gräbern der zweiten Phase aus der Nekropolis von Ravna [137] sowie in fast allen Friedhöfen vom Typ Satu Nou — Murighiol gefunden. Diese Schüsseln gehören zu den von der bodenständigen Bevölkerung gerade infolge ihrer Ähnlichkeit mit den herkömmlichen Gefäßen häufig imitierten griechischen Küchengeschirrtypen [138].

Die beiden zweischleifigen Bogenfilbeln mit dreieckiger Fußplatte (Abb. 3/5, 7) gehören einem Typ — Glasinac II — an [139], der relativ lange Zeit benutzt wurde. Fibeln vom gleichen Typ wurden in Popeşti [140], Gura Padinei [141], Zimnicea [142] und auch in Soldăneşti [143] in der Moldauischen SSR geborgen. Ein derartiges Stück befand sich in einem Hügelgrab von Basarabi [144]. Eine Fibel mit Rhombuskörper wurde in Balta Verde [145], zwei weitere — jedoch mit verziertem Körper und eine derselben mit achteckigem Querschnitt — wurden in der Nekropolis von Gogoşu entdeckt [146]. Andere

[127] C. Preda, Dacia, N. S., 3, 1959, S. 182, Abb. 1/7 und 3/9; P. Alexandrescu, *a.a.O.*, S. 131, Nr. 7, Abb. 15/6.

[128] D. Berciu, E. Comşa, Materiale, 2, 1956, S. 417, Abb. 140 und 141/6; leider fehlt unserm Fundstück der Rand und dem aus Gogoşu der Henkel.

[129] A. Vulpe, Eug. Popescu, *a.a.O.*, S. 23 und Abb. 4/6 (Tumulus 2); 10/6 (Tumulus 9, Grab 6).

[130] *Ibidem*, S. 83—84; das Vorhandensein von Drehscheibenkeramik in den Gräbern vom Typ Ferigile III ist sowohl durch die Tassenscherben im Tumulus 10 von Tigveni als auch durch eine Drehscheibenkanne belegt, die zusammen mit fünf ähnlichen handgearbeiteten Stücken in Gătejeşti, ebenfalls in der Ferigile III-Phase gefunden wurde (nach Gh. I. Petre, *a.a.O.*, S. 557 ff. und Abb. 1/1—6).

[131] M. Mirčev, IzvestijaVarna, 1, 16, 1965, S. 45, S. 6/21.

[132] P. Alexandrescu, *a.a.O.*, S. 133—134; der Verfasser ist der Ansicht, daß die Tassen aus den Hügelgräbern 5 und 12 vermutlich sogar in der ersten Hälfte des 6 Jh. v.u.Z. aufgrund einer Assoziation der Tasse aus Tumulus 5 mit einer griechischen Oenochoe anzusetzten sind.

[133] Vl. Zirra, Materiale, 9, 1970, S. 215 und Abb. 29; P. Alexandrescu, *a.a.O.*, S. 130, Nr. 1—2 und Abb. 1; idem, *Histria*, 4, Bukarest, 1978, Cot 738.

[134] S. Gavrilă, Thraco-Dacica, 1, 1976, S. 153, Abb. 6/10.

[135] M. Mirčev, Izvestja Sofia, 25, 1962, Tafel 11/3 (Grab 6), 14/6 (Grab 10), 15/3 (Grab 11), 22/1 (Grab 22), 24/4 (Grab 25), 28/3 (Grab 36). Alle Gräber gehören den Zonen II und III (nach B. Hänsel) an.

[136] C. Preda, Materiale, 6, 1959, S. 251—261; idem, Materiale, 7, 1961, S. 209—212; idem, Dacia, N. S., 3, 1959, S. 179—194; idem, SCIV, 11, 1960, 1, S. 25—36; idem, SCIV, 21, 1970, 4, S. 571—578; in Bălăneşti, nach Eug. Popescu, St. Com. Piteşti, 1, 1968, S. 57—66.

[137] M. Mirčev, Izvestija Sofia, 25, 1962, Gräber: 6 — Tafel 11/1, 6; 12/2, 5; 11 — Tafel 15/2; 13 — Tafel 15/3; 18 — Tafel 19/4; 22 — Tafel 22/2; 36 — Tafel 28/2; 38 — Tafel 30/4 (Zonen II und III nach Hänsel).

[138] M. Irimia, Thracia, 3, 1974, S. 129—130; P. Alexandrescu, Dacia, N. S., 21, S. 137.

[139] D. Berciu, Dacia, N. S., 1, 1957, S. 354—357.

[140] R. Vulpe, Materiale, 3, 1957, S. 229—230 und Abb. 22/1; der Verfasser datiert sie nach typologischen Kriterien im 6. Jh. v.u.Z. Das Fundstück scheint kreisförmigen Querschnitt zu haben.

[141] Arhivele Olteniei, 101—104, 1930, Abb. 212, 2 a—b und 213 (Rekonstruktion). Die Fibeln stammen aus einem der gleichnamigen Kulturgruppe angehörenden Hügelgrab; diese Kulturgruppe wird chronologisch mit Ferigile II und III oder der Nekropolis von Gogoşu parallelisiert (gemäß A. Vulpe, MemAntiq. 2, 1970, S. 196).

[142] M. Petrescu-Dîmboviţa, Materiale, 1, 1953, S. 203; es wird nur erwähnt, daß das Fundstück aus einem Grab herrührt.

[143] I. H. Crişan, *Ceramica daco-getică*, Bukarest, 1969, S. 40; der Verfasser zeigt, daß die Fibel im Brandgräberfeld gefunden und ins 7.—6. Jh. v.u.Z. datiert wurde.

[144] Vl. Dumitrescu, Dacia, N. S., 12, 1968, S. 213, Abb. 21/2 und 22/2.

[145] Im Erdmantel des Tumulus 12, in der Nähe von Grab 5; nach D. Berciu, Eug. Comşa, Materiale, 2, 1956, S. 349 und Abb. 69/2. Sie gehört ebenso wie das Fundstück von Basarabi zum Typ 7 b nach der Klassifizierung von S. Gabrovec, Godišnjak-Sarajevo, 8, 1970, S. 27, Karte 6.

[146] D. Berciu, Eug. Comşa, Materiale, 2, 1956, Tumulus 24, Gr. 1, S. 422, Abb. 147/2; 179/9 und Tumulus 40, Gr. 3, S. 436—437, Abb. 159/2; 179/2. Entsprechen Typ 1 c nach S. Gabrovec, *a.a.O.*, S. 25, Karte 4. K. Killian, *Fibeln in Thessalien*, 1975, S. 74, datiert die hier erwähnten Fibeln aus Gogoşu im Zeitraum 650—550 v.u.Z. (apud P. Alexandrescu, Dacia, N. S., 21, 1977, S. 135, Note 90).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

drei Fibeln (mit Rhombusquerschnitt, eine derselben mit verziertem Körper und dreieckiger Fußplatte) stammen aus Alexandria[147]. Von vier in Dobrina geborgenen Fibeln wurden drei[148], die den Fundstücken aus Basarabi, Balta Verde und Alexandria relativ ähneln, aus Gräbern zutage gefördert, die B. Hänsel als mit der Zone I von Ravna zeitgleich betrachtet[149]. Die vierte Fibel kommt aus einem Grab, das B. Hänsel der dem Zeitraum zwischen den Zonen Ravna I und II entsprechenden Periode zuschreibt[150]. Eine weitere Fibel vom gleichen Typ wurde in Ravna in einem Grab gefunden, das vermutlich einer Übergangsstufe zwischen den einfachen Urnengräbern mit handgearbeiteter Keramik (Ravna I-Phase) und den Steinkistengräbern (Ravna II) angehört[151].

Eine den Fundstücken aus Bugeac sehr ähnliche Fibel mit Kreisquerschnitt erschien in der Frühschicht von Tariverde zuasammen mit attischer Keramik mit schwarzen Figuren aus dem 6.Jh.v.u.Z.[152]. Zwei Exemplare vom gleichen Typ, ebenfalls mit rundem Querschnitt, wurden in Ferigile in den Tumuli 74 (Grab Nr. 1) und 40, der Ferigile Sud-Phase angehörend, entdeckt[153].

P. Alexandrescu schrieb vor nicht allzu langer Zeit[154], daß die zweischleifigen Bogenfibeln mit dreieckiger Fußplatte nicht später als das 6.Jh.v.u.Z. anzusetzen seien. Andre Forscher sind der Ansicht, daß man die Endperiode dieses Typs, der langfristig im Gebrauch war, noch nicht genau festlegen könne, da diese Fibeln möglicherweise auch noch im 5. oder sogar 4.Jh.v.u.Z. weiter existiert haben[155].

Die beiden kleinen Messer mit leicht gekrümmter Klinge aus der Urne von Grab 60 (Abb. 3/6) und aus Urne 3 des Grabes 61 (Abb. 3/8) gehören einem in den Späthallstatt — und den Frühlatène-Nekropolen häufigen Typ an.Ähnliche Stücke wurden in Ferigile (Typ A 1)[156], Dobrina[157], Ravna[158] und den späteren Gräberfeldern von Tigveni, Satu Nou, Murighiol, Enisala u.a. entdeckt.

Wie die Untersuchung des Totenzubehörs ergeben hat, führen nur wenige Anklänge zu den früheren Funden aus Bugeac oder aus Grădiştea Călăraşi, Murighiol, Enisala, Braničevo usw., die pauschal ins 4.Jh. v.u.Z. datiert werden. Und zwar erinnern an jene Fundbestände vor allem manche Elemente der beiden Gefäße mit fast gerader Wandung und in Glockenform (Urne 3 und 4 aus Grab Nr. 61), die jedoch lange Zeit gebräuchlichen Typen angehören, und deren Entwicklung auf den verschiedenen Stufen sehr schwer zu verfolgen ist.

Dagegen weisen mehrere Elemente auf Beläge hin, die aus Zeiten vor dem 4.Jh.v.u.Z. stammen. So stoßt man bei manchen der handgearbeiteten Gefäße (darunter die Urnenkanne mit senkrechtem Henkel aus Grab Nr. 61, das Kegelstumpfgefäß mit Lochstreifen, die Kegelstumpfschüsseln mit abwärtsgezogenen bzw. hufeisenförmigen Griffen, die ausladende flache Schüssel mit Griffen auf der Schulter) auf Analogien bei Fundstücken vor allem aus dem Ferigile III-Horizont sowohl der eponymen Ortschaft als auch von Gătejeşti, insbesondere aber von Tigveni. Die Kegelstumpfschüssel mit abwärts gezogenen Grifflappen und die beiden Schüsseln mit nach innen gebogenem Rand und kleinen ovalen Warzen auf der Randaußenseite, die von Hallstattgefäßen abgeleitet sind, besitzen Analoga auch in den früheren Phasen der Ferigile-Nekropolis. Ebenfalls zur Ferigile III-Phase führen uns die beiden Fibeln mit dreieckiger Fußplatte und die kleinen Eisenmesser. Selbst die graue Tasse

[147] C. Preda, Dacia, N. S., 3, 1959, S. 185, Abb. 4/1—3; idem, Materiale, 7, 1961, S. 209 und Abb. 2/1; entsprechend Typ 7 b nach S. Gabrovec, *a.a.O.*, S. 27, Karte 6.

[148] M. Mirčev, IzvestijaVarna, 1965, im Tumulus 8, Tafel 13/a, zusammen mit einem großen doppelkegelstumpfförmigen Gefäß „mit einem starken ausschwingenden und längeren Hals" (nach B. Hänsel); im Tumulus 9, Abb. 46/v, 50/b zusammen mit einem handgearbeiteten doppelgekegelstumpfförmigen Gefäß „mit einem bauchigen Körper".

[149] B. Hänsel, *a.a.O.*, S. 204 ff., Abb. 9/18—21; 10/1—5; die Fibeln werden der ersten zentralen Bestattung im Hügelgrab 8 bzw. der dritten westlichen Sekundärbestattung im Hügelgrab 9 zugerechnet; obwohl Hänsel hervorhebt, daß die zentralen Bestattungen älteren Datums sind als diejenigen am Rande des gleichen Tumulus, kann er sich über den zwischen ihnen bestehenden Zeitunterschied nicht äußern, da, wie er meint, zu wenig Anhaltspunkte dafür vorhanden sind. Er nimmt wohl einen früheren Beginn für die Nekropolis von Dobrina an, zieht aber doch eine zeitliche Parallelle zwischen der großen Masse der hier untersuchten Funde und Zone I von Ravna.

[150] M. Mirčev, *a.a.O.*, Tumulus 12 — Zentrale Bestattung, Tafel 13; erschien gemeinsam mit einem relativ reichen Zubehör, darunter auch eine graue Drehscheibentasse mit flachem Fuß; B. Hänsel, *a.a.O.*, S. 208 - 209 und Abb. 10/6—14.

[151] M. Mirčev, IzvestijaSofia, Grab 14b, Tafel 17/4; vgl. auch P. Alexandrescu, Dacia, N. S., 21, 1977, Note 90.

[152] D. Berciu, Materiale, 4, 1957, P. 81, Abb. 61/1.

[153] A. Vulpe, *Ferigile*, S. 49, Tafel 23/3, 4; die Fibel aus Tumulus 40 gehört dem 5. Kombinationstyp an; gemäß A. Vulpe, Dacia, N. S., 21, S. 84—85 und Abb. 18/A—a.

[154] Dacia, N. S., 21, 1977, S. 135.

[155] D. Berciu, Materiale, 4, 1957, S. 81; A. Vulpe, *Ferigile*, S. 69; idem, Dacia, N. S., 21, S. 90; B. Hänsel, *a.a.O.*, S. 216.

[156] A. Vulpe, *Ferigile*, S. 62 und Tafel 18/1—14 (der hier am zahlreichsten vertretene Typ).

[157] M. Mirčev, IzvestijaVarna, Tafel 10/40; 11/42; 43—a, b.

[158] Idem, Izvestija Sofia, 25, 1962, Tafel 32/1—b, v, e; 2—b, v, etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

aus Drehscheibenkeramik nähert sich manchen Fundstücken aus Gătejeşti und Tigveni, die ebenfalls dem Kulturhorizont Ferigile III angehören.

Es sei dabei aber ausdrücklich bemerkt, daß die erwähnten Analogien oder Gleichartigkeiten nicht zur chronologischen Parallele mit der Ferigile III- Phase berechtigen, sondern nur die hier beschriebenen Fundbestände aus Bugeac dem dieser Kulturgruppe entsprechenden Zeitraum nähern. Hinsichtlich der Zeitbestimmung der Ferigile III- Phase äußerte sich A. Vulpe kürzlich dahingehend, daß eine Datierung derselben ins 5. Jh.v.u.Z. wohl am plausibelsten wäre [159].

Andre Fundstücke, vor allem die ausladende Schüssel mit einem Grifflappen auf der Schulter, weisen in die Richtung der Fundgruppen vom Typ Bîrseşti, deren Entwicklung allgemein im Hallstatt D angesetzt wird. Die Phasen dieser Kulturgruppe werden im großen und ganzen als mit denen der Ferigile-Gruppe parallel laufend angesehen [160]. Die Funde von Slobozia-Oneşti, denen auch manche Gefäße aus den hier untersuchten Gräbern gleichen (etwa die glockenförmige Urne, das Kegelstumpfgefäß mit Lochstreifen und die Schüsseln mit Warzen an der Randaußenseite) werden als eine späte Phase der Kulturgruppe Bîrseşti betrachtet, die in chronologischer Hinsicht Ferigile III entspricht [161].

Was den zeitlichen Ansatz des Fundgutes vom Typ Alexandria anbelangt, dem sich vor allem die Drehscheibentasse aus Grab Nr. 61 und in gewissem Maße auch die Fibeln und einige Verzierungselemente oder Formen der Keramik nähern, gehen die Meinungen sehr stark auseinander: sie schwanken zwischen Ende des 6. und Mitte des 4.Jh.v.u.Z.[162]. Die Fibeln mit dreieckiger Fußplatte, auf die sich die Versuche einer Datierung der Fundverbände aus Alexandria zum großen Teil stützen, bilden, wie wir bereits gesehen haben, keinen verläßlichen chronologischen Anhaltspunkt. Die Drehscheibentassen aus Istria-Sat, die dem Stück aus Grab Nr. 61 von Bugeac in gewissem Maße ähneln, lassen sich nicht mit Sicherheit chronologisch einreihen, da sie nicht mit irgendwelchem anderen Totenzubehör kombiniert waren.

Die teilweise Ähnlichkeit der Urnen 3 und 4 und des Lochstreifengefäßes aus Grab Nr. 61 mit manchen Fundstücken aus Cernavoda liefert nur einen Hinweis für das Alter und die Verwandtschaft mit denjenigen aus Bugeac, ohne daß auch ein zeitlicher Vergleich gezogen werden könnte. Die Fundkomplexe aus Cernavoda, die zu den frühesten dieses Typs in der Dobrudscha zählen, wurden mit der Ravna I — Phase als zeitgleich betrachtet [163]. Die Ähnlichkeit zwischen den gleichen Urnen 3 und 4 aus Grab Nr. 61 oder dem Kegelstumpfgefäß mit Hufeisengriffen und manchen Fundstücken aus Satu Nou ist natürlich, da die Anfänge dieser Nekropolis im 5 Jh.v.u.Z. liegen [164].

Die gewissen Anlehnungen der Schüsseln mit kleinen länglichen Warzen an der Randaußenseite und der Drehscheibentasse aus Grab Nr. 61 und auch der Fibeln an manche Funde aus Dobrina sind nicht für eine genaue Chronologie entscheidend, sondern bilden nur Hinweise auf das höhere Alter der hier beschriebenen Gräber im Vergleich zu den früher in Bugeac freigelegten.

Dagegen bestehen zahlreiche Analogien für das fast gesamte hier beschriebene Grabzubehör unter den Beigaben der Steinkistengräber von Ravna (2. Phase nach Mirčev, P. Alexandrescu und A. Vulpe oder Zone II und III nach B. Hänsel).

Was die absolute Chronologie dieser Nekropolis anbetrifft, vermutet B. Hänsel, daß Zone I pauschal in die erste Hälfte des 6.Jh.v.u.Z. gehört, ihr Beginn vielleicht sogar noch früheren Datums ist, also dem 7. Jh. entstammen könnte. Zone II, die in der ersten Hälfte oder noch wahrscheinlicher gegen die Mitte des 6.Jh.v.u.Z. einsetzte, hätte sich bis etwa 500 v.u.Z. oder auch bis zu einem noch etwas jungeren Zeitpunkt entwickelt. Dann wären die Bestattungen mit den Gräbern der Zone III während des ganzen 5.Jh., vielleicht sogar bis in den Anfang des 4. Jh. v.u.Z. hinein fortgesetzt worden [165]. Das Bestehen von drei Phasen in Ravna wurde von P. Alexandrescu angefochten, der die ursprünglich angenommene Unterteilung in zwei Phasen für zutreffender hält. Seiner Ansicht nach

[159] A. Vulpe, Dacia, N. S., 21, S. 90–91. Der Verfasser fügt hinzu, daß bei Tigveni ein Grab freigelegt wurde, dessen Zubehör neue Belege für die Datierung der Ferigile III-Phase in der erste Hälfte des 5. Jh. v.u.Z. liefert.

[160] S. Morintz, *a.a.O.*; idem, *Dicţionar de istorie veche a României*, Bukarest, 1976, S. 93–94; A. Vulpe, MemAntiq, 2, 1970, S. 192–193.

[161] A. Vulpe, MemAntiq, 2, 1970, S. 192–193.

[162] C. Preda, Dacia, N. S., 3, 1959, S. 187; idem, Materiale, 6, 1959, S. 251 ff.; idem, Materiale, 7, 1961, S. 209 ff.; idem, SCIV, 21, 1970, S. 758; D. Berciu, SCIV, 12, 1960, 2, S. 261–263; idem, Dacia, N. S., 5, 1961, S. 163–185; Em. Condurachi, SCIV, 16, 1965, 1, S. 43–50; I. H. Crişan, *Ceramica geto-dacică*, S. 40–41, 95–97.

[163] A. Vulpe, MemAntiq, 2, 1970, S. 195.

[164] B. Mitrea, C. Preda, N. Anghelescu, Materiale, 7, 1961, S. 286; idem, Materiale, 8, 1962, S. 371.

[165] B. Hänsel, *a.a.O.*, S. 210–216.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

sollte die erste Phase im 6. Jh.v.u.Z. angesetzt werden ; die zweite Phase hätte ihm zufolge länger, nämlich bis Ende des 6. Jh., vielleicht sogar Anfang des 5.Jh.v.u.Z. gedauert [166]. A. Vulpe, der es für weniger wichtig erachtet, in wieviel Phasen man die Ravna-Nekropolis unterteilt, da diese ja doch eine kontinuierliche Entwicklung ausweist, akzeptiert im großen und ganzen die von P. Alexandrescu angeregte Datierung, jedoch mit folgendem Zusatz : mißt man der Fibel mit dreieckiger Fußplatte aus Grab Nr. 14 b von Ravna keine für die Chronologie allzu große Bedeutung bei, so sprechen die meisten Züge der Drehscheibenkeramik für einen Ansatz der letzten Phase dieser Nekropolis im 5.Jh. v.u.Z. [167]. Ferner nimmt er an, daß die Situation der Fibel mit dreieckiger Fußplatte aus dem Hügelgrab 40 von Ferigile chronologisch derjenigen aus dem Grab 14 b von Ravna ähnlich ist, was im Gegensatz zu der Meinung von P. Alexandrescu [168] voraussetzt, daß dieser Schmucktyp auch im 5.Jh.v.u.Z. existiert hat [169]. Obwohl die Verknüpfung zwischen den Nekropolen von Dobrina, Ravna und Ferigile nicht so eng ist, daß sie sichere Anhaltspunkte für eine absolute Chronologie liefern könnte, wurde nachgewiesen, daß genügend Ähnlichkeiten zwischen Ferigile III (5. Kombinationstyp) und den Steinkistengräbern in Ravna (Zone III nach B. Hänsel) bestehen, die zumindest Annahme eines teilweisen Synchronismus zulassen [170].

Die beiden Gräber von Bugeac haben viel Gemeinsames sowohl mit der Kulturgruppe Ferigile III als auch mit derjenigen der Steinkistengräber von Ravna, wobei jedoch die der letztgenannten Gruppe ähnlichen Elemente häufiger sind. Es kann dabei trotzdem nicht von einer völligen Identität mit einer dieser beiden Kulturgruppen die Rede sein. Räumt man wiederum den beiden Fibeln keine allzugroße Bedeutung für die Zeitbestimmung ein, da sie — wie gesagt — einem langandauern den gebräuchlichen Typ angehören, so liefert die hier freigelegte Keramik genügend Anhaltspunkte für die chronologische Eingliederung der hier behandelten Gräber. Sie sind zwischen die Funde von Piatra Frecăţei [171], Cernavodă, Petroşani [172] und die frühesten Gräber von Satu Nou einzureihen und scheinen den letzteren näher zu stehen als den ersteren. Außerdem sind sie früheren Datums als die übrigen, bisher in Bugeac freigelegten Grabfunde und überhaupt der gesamte Horizont der getischen Nekropolen in der Dobrudscha, vom Typ Murighiol, Satu Nou, Enisala. Was die absolute Chronologie anbetrifft, könnten die beiden Gräber der ersten Hälfte des 5.Jh.v.u.Z. angehören, ohne daß vorläufig eine genauere Datierung möglich wäre.

Obwohl beide Gräber den gleichen Fibeltyp enthielten, scheint Grab Nr. 60, in dem sich kein handgearbeitetes Gefäß sondern nur Drehscheibenkeramik befand, neueren Datums zu sein.

Die Fortsetzung der Untersuchungen und eine eingehendere Prüfung des gesamten Fundbestandes aus Bugeac werden wohl zu genaueren Anhaltspunkten für die Zeitbestimmung dieser wichtigen Nekropolis führen.

[166] P. Alexandrescu, Dacia, N. S., 21, 1977, S. 123, Note 42 ; S. 133—135 und Note 79.
[167] A. Vulpe, Dacia, N. S., 21, 1977, S. 89—90.
[168] Dacia, N. S., 21, 1977, S. 134 und Note 90.
[169] A. Vulpe, *a.a.O.*
[170] B. Hänsel, *a.a.O.*, S. 216 ; A. Vulpe, *a.a.O.*
[171] G. Simion, Thraco-Dacica, 1, 1976, S. 144—145.
[172] N. Harţuche, Pontica, 4, 1971, S. 258—260 und Abb. 1/3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Despre unele rezultate ale cercetărilor de la Ocniţa — Vîlcea

D. BERCIU

În perioada 1960—1980 au fost întreprinse săpături arheologice în sectorul Cosota-Ocniţa, dependent administrativ de oraşul Ocnele Mari, localitate binecunoscută prin bogatele sale mine de sare, exploatate încă din epoca preistorică. Mediul fizico-geografic oferea încă de atunci condiţii prielnice de locuire. În depresiunea Ocnele Mari-Ocniţa se găseau ape minerale şi ape sărate, pe care omul le-a folosit în nevoile gospodăreşti. În jurul salinelor s-au aşezat oamenii din faza tîrzie a neoliticului. Este vorba de cultura Sălcuţa, iar apoi de comunităţile culturii Coţofeni din perioada de tranziţie spre epoca bronzului. Ele s-au aşezat cu deosebire pe înălţimile în jurul salinelor. La Ocniţa au fost descoperite materiale de tip Coţofeni în întreg sectorul Cosota şi mai ales pe înălţimea notată de noi cu „Cetatea 1" (= C1). Aci a existat o puternică locuire a purtătorilor culturii Coţofeni, care a fost continuată de oamenii culturii Glina din epoca timpurie a bronzului, de acei ai culturii Verbicioara din perioada mijlocie şi tîrzie a epocii bronzului tracic, precum şi de oamenii culturii hallstattiene de tip Basarabi şi de tip Ferigile. În punctul numit de localnici „Fundătura Cosotei" se află o aşezare civilă din epoca Latène, înconjurată pe trei laturi de înălţimile Cetăţii 1, Cetăţii 2 şi Cetăţii 3 şi de terasele adiacente ale Cetăţii 1. Spre vest, aşezarea se deschidea spre pîrîul Sărat şi vechile ocne de la Ocniţa, înconjurate şi ele de aşezări din epocile străveche şi romană. Pe latura de est a Cetăţii se află aşezarea din Valea Bradului, intens locuită şi ea de către geto-daci.

În strînsă dependenţă şi întrepătrundere cu aşezarea din punctul zis „Fundătura Cosotei" se găseşte necropola geto-dacă. În felul acesta s-a putut vorbi de un complex dacic la Ocniţa, format din aşezări civile (cea principală în punctul „Fundătura Cosotei"), o necropolă cu numeroase morminte de incineraţie, precum şi trei înălţimi fortificate. La acestea se adaugă cele şapte terase ale Cetăţii 1 şi cele trei terase ale Cetăţii 3, care au fortificaţii artificiale. La Ocniţa, respectiv pe teritoriul satului Cosota, s-a localizat centrul politic, militar, economic şi religios Buridava. În prezent este singura *dava (oppidum, polis)* geto-dacică localizată în mod concret şi definitiv pe baza unui document contemporan. În 1973 s-au descoperit cîteva fragmente ceramice cu scriere cu litere latine majuscule şi altele cu litere greceşti şi în limba greacă. Printre primele se găsea un fragment pe care se scrijelase o inscripţie *(sgraffito)* BURIDAVA, care redă exact numele centrului dacilor menţionaţi de geograful Ptolemeu sub denumirea de *Buridavensioi* : cu alte cuvinte, cei care locuiesc la Buridava sau au aici centrul lor politic şi militar. Pe alte fragmente a fost scris chiar numele *BUR* adică numele comunităţii burilor dacici. Aceste izvoare ne uşurează presupunerea că Buridava putea să fie centrul unei uniuni tribale evoluate şi apoi — după moartea lui Burebista (prin anii 44 î.e.n.) —, centrul unei formaţiuni de caracter microstatal, care ducea mai departe tradiţia statală fundată de Burebista. Pornind de la localizarea de către V. Pârvan a dacilor buridavensi consemnaţi de Ptolemeu în ţinuturile jud. Vîlcea şi ale Argeşului, precum şi de la un studiu al meu din 1931 *(Burii-Buridava-Burebista*, Craiova), de data aceasta se aduc argumente noi şi izvoare arheologice cu totul necunoscute acum o jumătate de secol, potrivit cărora formaţiunea social-politică a dacilor *buridavenses* poate fi localizată în nord-estul Olteniei, în nord-vestul Munteniei şi în ţinuturile imediat învecinate de la nord de Carpaţi. Este aci tocmai un ţinut de statornică tradiţie statală care stă la baza constituirii formaţiunilor prestatale româneşti.

Tot cu litere latine au fost scrise şi alte cinci inscripţii care redau numele *REB*, care este un antroponim de origine certă traco-getică.

THRACO-DACICA, tomul II, Bucureşti, 1981, p. 53—63.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Deosebit de interesantă, şi oarecum senzaţională, este inscripţia greacă purtînd titlul de basileu şi numele regelui Thiamarcus. Această inscripţie a fost descoperită în două etape, în 1973 şi în 1980. Fragmentul găsit în 1980 venea să completeze şi să precizeze conţinutul fragmentelor descoperite cu şapte ani mai înainte, în 1973. Textul inscripţiei greceşti este următorul: *Basileus Thiamarcus epoiei* (în transcriere latină); în traducere *„Regele Thiamarcus a făcut"*. Conţinutul acestei inscripţii ne-a prilejuit posibilitatea a formula ipoteza existenţei la Ocniţa a unor ateliere de olărit, al căror proprietar era regele însuşi, întrucît cuvîntul *epoiei* — respectiv *fecit* în limba latină, — nu-l poate indica decît pe proprietar. Se ştie că împăraţii romani, ca de pildă Nero, erau proprietari de atari ateliere, în care se lucra cu sclavi. Nu este exclus ca regele să fi fost în acelaşi timp şi marele preot al centrului. Numele Thiamarcus este tot de origine traco-dacică, întocmai ca şi Reb. În felul acesta, inscripţia de la Ocniţa documentează prezenţa unui rege succesor al lui Burebista într-una din cele cinci „părţi" sau „microstate", despre care ne informează Strabon.

Trebuie de asemenea să se arate că descoperirea inscripţiilor cu litere latine datînd din secolul I î.e.n. dovedeşte că dacii cunoşteau şi foloseau alfabetul şi scrierea latină cu un secol şi jumătate înainte de cucerirea Daciei de către romani, în 106 e.n. Este deci vorba de un fenomen care preceda cucerirea şi marchează un aspect al procesului sintezei daco-romane, al romanizării. Dealtfel, în ultimii ani au fost descoperite şi în alte aşezări civile sau fortificate geto-dace dovezi de scriere cu litere latine, ca în cetatea de piatră de la Polovragi, jud. Gorj sau Crăsani, jud. Ialomiţa. Pe un denar republican roman (anii 52—50 î.e.n.) din tezaurul monetar descoperit la Cetăţeni, jud Argeş, a fost scris numele PETR, foarte probabil al unui negustor local.

Aşezarea civilă din punctul numit „Fundătura Cosotei" are un strat de cultură din a doua epocă a fierului, împărţit în trei nivele şi subnivele. Sub solul arabil actual sau sub solul de pădure — ca în sectorul de sud —, se află un orizont de pămînt eterogen, conţinînd materiale arheologice din diferite epoci, toate amestecate din cauza şiroaielor de apă de pe pantele cetăţilor, care şi ele au fost locuite, după ce au fost în prealabil terasate. Acest orizont eterogen a fost notat de noi fie cu „nivelul IV", fie cu „orizontul IV". În orice caz, observaţiile stratigrafice privind acest „nivel" nu pot servi ca punct de referinţă. Nivelul I este nivelul inferior. El nu se întîlneşte în întreaga aşezare. Acolo, unde a fost posibil, acest nivel a putut fi subdivizat în I *a* şi I *b*.

Din punct de vedere cronologic, conţinutul nivelului I, datează din secolul al II-lea î.e.n. Unele materiale însă sînt mai vechi, ele situîndu-se către sfîrşitul secolului al III-lea î.e.n. Dar aceste materiale sînt sporadice. Descoperiri făcute în staţiunea balneară de la Ocniţa în apropiere de „vechea ocnă", datează din secolul al IV-lea î.e.n. Ne referim la ceramica lucrată la roată şi la vîrfurile de săgeată de bronz cu trei dungi. Începutul locuirii dacice în sectorul Ocniţa-Cosota datează din secolele IV—III î.e.n., dar abia în secolul al II-lea î.e.n. avem de-a face cu o locuire intensă. Bogata documentare arheologică din nivelul I marchează concret această locuire. Nivelul I suprapune direct solul nisipos sau, uneori, vechiul humus preistoric, care nu se întîlneşte pretutindeni. În nivelul I predomină încă ceramica lucrată cu mîna. Grupa de tradiţie hallstattiană este destul de frecventă şi ea face, de fapt, legătura genetică cu epoca precedentă. Se distinge o specie ceramică de culoare neagră şi cu slip negru lustruit puternic. Alături de aceasta se întîlneşte o grupă cărămizie, tot de tradiţie hallstattiană. Formele sînt cele tradiţionale. Grupa ceramică lucrată cu roata începe să se înmulţească. Ea este, de fapt, foarte frecventă. S-a realizat şi un progres tehnic faţă de ceramica cenuşie din secolul al III-lea î.e.n. Merită a fi menţionată grupa ceramică zgrunţuroasă, lucrată la roată, care este încă sporadică, dar totuşi prezenţa ei dovedeşte utilizarea unei specii ceramice, despre care se credea că s-a răspîndit la daci abia în perioada stăpînirii romane şi în cea daco-romană. În nivelul I se cunoaşte şi ceramica pictată locală, aşa încît încă din secolul al II-lea î.e.n. se răspîndeşte şi acest produs al atelierelor locale, pe care îl întîlnim şi în nivelul II din aşezarea şi pe Cetatea I şi terasele adiacente. Specia ceramică lucrată la roată păstrează încă o culoare neagră-cenuşie în care este de recunoscut tradiţia hallstattiană şi etapa evolutiv-cronologică mai veche. Formele de vase pornesc atît de la prototipuri dacice, dar şi de la cele elenistico-romane. Cea mai frecventă formă este fructiera şi apoi strachina. Semnalăm aci răspîndirea vasului-ploscă, pe care îl vom întîlni ulterior şi în grupa ceramicii pictate. Cît priveşte obiectele de fier, trebuie să notăm în primul rînd brăzdarul de fier descoperit în orizontul inferior al nivelului I (ceea ce înseamnă că brăzdarul de plug de fier era folosit la sfîrşitul secolului al III-lea î.e.n.). S-au descoperit în nivelul I vîrfuri de săgeată, o furculiţă de fier, ace de cusut cu ureche, seceri de fier, pinteni de fier, fibule de bronz, printre care merită a fi semnalată fibula cu mască, care este unicat, mărgele de sticlă importate etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Fig. 1. Fragmente cu inscripția REB și forme de vase întregite.

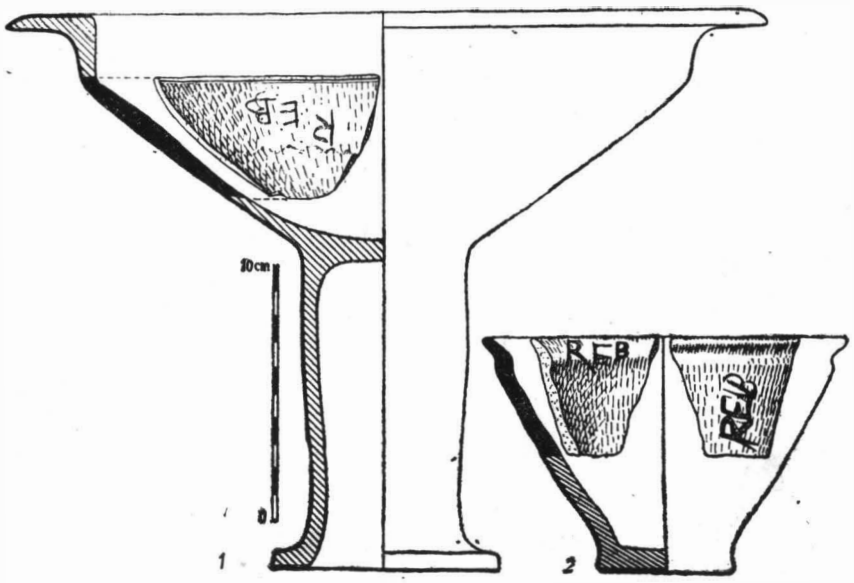

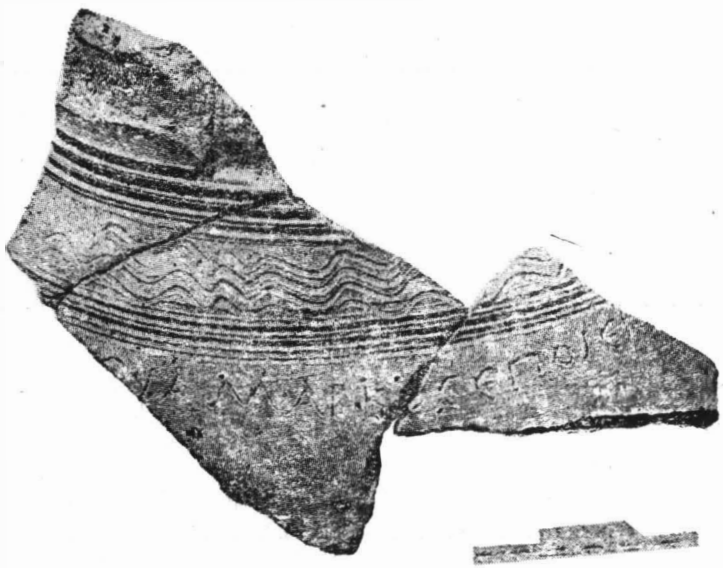

Fig. 2. Inscripția în limba greacă.

Fig. 3. Inscripția întregită: *Basileys Thiamarkos epoiei.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Nivelul II are un bogat conținut și este bine sesizat în întreaga așezare, unde, în general, au fost delimitate două subnivele : II *a* și II *b*. Din punct de vedere cronologic nivelul II cuprinde în general materiale arheologice și monede datînd din secolul I î.e.n., respectiv din prima și a doua jumătate a acestuia. Cea mai bogată documentare — ca de pildă pe Cetatea 1 — datează din epoca lui Burebista. În nivelul II s-au descoperit primele inscripții menționate anterior. Nivelului II îi aparține și interesantul depozit de obiecte de bronz și fier, printre care și impozantul „cățel de vatră" avînd la ambele capete protome de taur cu coarne. În acest nivel sporesc și monedele republicane romane. Două monede tradiționale geto-dace de argint provin din descoperiri întîmplătoare și izolate. Grupa ceramică lucrată cu mîna, de tradiție încă hallstattiană, persistă. Formele sînt în general cele întîlnite în nivelul I : castroane, opaițe, căni, vase-borcan, vase-pepene, întîlnite și în morminte etc.

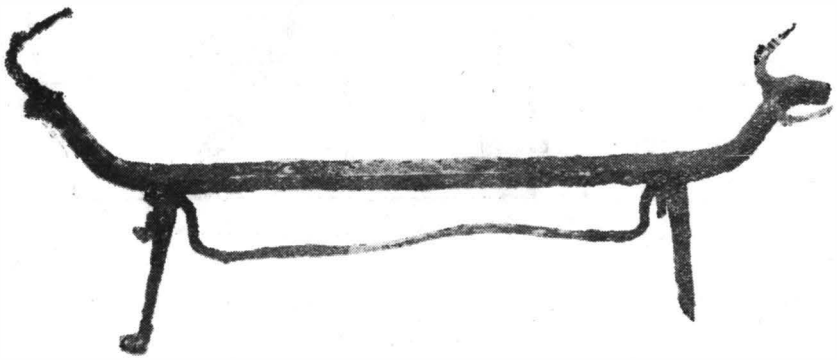

Fig. 4. „Cățelul de vatră" din depozitul de obiecte, cu capete de taur.

Ceramica lucrată cu roata este acum mai frecventă față de perioada nivelului I. S-a îmbogățit gama de forme și s-a perfecționat tehnica. Se folosește, în continuare, specia lucrată la roată și aspră la pipăit (specia zisă de noi zgrunțuroasă). Cea mai frecventă este grupa ceramicii de culoare cenușie. Una dintre formele de bază ale nivelului II este cana bitronconică, avînd o toartă supraînălțată. Fructierele descoperite au un profil mai evoluat față de exemplarele din nivelul I. De pildă, umărul unghiular a dispărut. Strachinile sînt numeroase și cuprind mai multe variante tipologice. Ceramica pictată este în nivelul II foarte frecventă și constituie unul dintre produsele importante ale atelierelor locale. Această grupă cuprinde o ceramică de lux. Se folosește pictura pe vase de cea mai bună tradiție autohtonă. În primul rînd menționăm cana bitronconică. Motivele decorative au un caracter geometric. Culoarea picturii este roșie-brună, apare însă și pictura cu fond alb și motive în culoare roșie-brună. În nivelul II s-au întîlnit și produse romane, de import, pictate cu culoare roșie specifică.

Uneltele de fier sînt numeroase : topoare, securi, seceri, dălți, cuțite, ustensile de dogar, tîmplar, ferăstraie, dălți, undițe, furculițe, chei, apoi vîrfuri de săgeată, pinteni.

Fibulele descoperite în nivelul II sînt numeroase și ele ne-au îngăduit să stabilim o tipologie și cronologie a lor, așa cum reiese aceasta din datele stratigrafice. Sînt frecvente fibulele zise „stark profilierte Fibeln". În orizontul superior al nivelului II — ceea ce înseamnă sfîrșitul secolului I î.e.n. și începutul secolului următor, — s-a descoperit o fibulă cu disc și cu email. Pe disc se găsește un buton înalt. Un asemenea tip de fibulă apare în asociere cu alte tipuri de fibule romane timpurii și fibule tîrzii de tip Latène. Fibula cu port-agrafa ajurată apare în Raetia în perioada imperială romană timpurie. H. J. Eggers datează acest tip de fibulă la începutul erei noastre. Fibule în felul celei de la Ocnița, — cu analogii la exemplarele de la Brigetio, — au o mare răspîndire în provinciile romane de la Rhin. Se face dovada că produse ale atelierelor italice, ale celor din Galia și de la Rhin s-au răspîndit în Dacia preromană înainte de cucerire.

Mai trebuie subliniat că în nivelul II s-au descoperit creuzete, destul de numeroase, majoritatea însă în stare fragmentară. Ele stau în legătură cu atelierele de argintar locale. Ca importuri romane sau elenistico-romane menționăm brățări de sticlă, perle de sticlă, fragmente de caserole de bronz, oglinzi din metal alb, amfore etc. Cele patru torți de caserole descoperite la Ocnița provin din atelierele italice, ajunse în Valea Oltului pe calea sudică și sud-vestică. Au fost descoperite și cîteva fragmente de vase de metal, fier sau bronz.

În nivelul II a fost descoperit în 1967, un important depozit de obiecte de bronz și fier, în număr de 33, care a fost semnalat mai înainte. Aci trebuie adăugați și numeroșii „căței de vatră" de lut descoperiți în stratul de cultură, nivelul II.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Materialele descoperite în nivelul III al aşezării civile oglindesc un stadiu mai evoluat care s-a petrecut în toate domeniile. Se înmulţesc de data aceasta importurile romane. Împulsul factorului roman este o caracteristică a acestui nivel. Civilizaţia geto-dacică îşi păstrează şi acum toată vitalitatea şi originalitatea nealterată.

În privinţa ceramicei se constată o oarecare decădere, pe care o constatăm atît în tehnică, dar şi în forme şi ornamentare. Ceramica lucrată cu mîna este mai primitivă în ceea ce priveşte tehnica şi mai săracă în ornamentare. Cît priveşte formele vaselor lucrate cu mîna sau cu roata, ele rămîn cele din perioadele anterioare, dar din punct de vedere tipologic şi cronologic reprezintă un pas înainte. În ceramica lucrată cu roata se constată o culoare cenuşie mai deschisă a lutului şi a slipului.

Obiectele de fier s-au înmulţit. Ele au fost descoperite pretutindeni în nivelul III, în fiecare locuinţă sau chiar în afara acestora. S-a descoperit toată gama de unelte şi podoabe de fier. Unele unelte fac parte din uneltele perfecţionate. Apar topoare, seceri, foarfeci, dălţi, pinteni, vîrfuri de săgeată, catarămi de bronz, rîşniţe din tuf vulcanic, oglinzi, fibule, pandantivi de bronz, brăţări de sticlă, perle de sticlă, vase de sticlă sau de metal etc.

Un loc special îl ocupă ceramica geto-dacică de tip delian. Au fost descoperite destul de numeroase fragmente de boluri sau cupe de tip delian, dar lucrate în ateliere locale geto-dacice şi care încetează către jumătatea secolului I î.e.n. Fragmentele de tip delian descoperite pînă în 1978 la Ocniţa se încadrează în răstimpul dintre secolul al II-lea î.e.n., şi jumătatea secolului I î.e.n. Ele au fost descoperite în aşezarea civilă, în necropolă şi pe Cetatea 1, cu terasele adiacente. Pare certă constatarea că fragmentele de „cupe deliene" de la Ocniţa nu provin din schimburi cu alte centre geto-dacice, ci sînt produse ale atelierelor locale. Au fost descoperite 17 fragmente.

Cetatea 1 are o acropolă care a fost amenajată după tăierea vîrfului înălţimii pe care exista un strat de cultură Coţofeni, Glina şi, sporadic, Verbicioara. Straturile de cultură preistorică au fost săpate şi pămîntul dus pe marginea de nord a acropolei, unde a format valul de apărare, pe care s-a

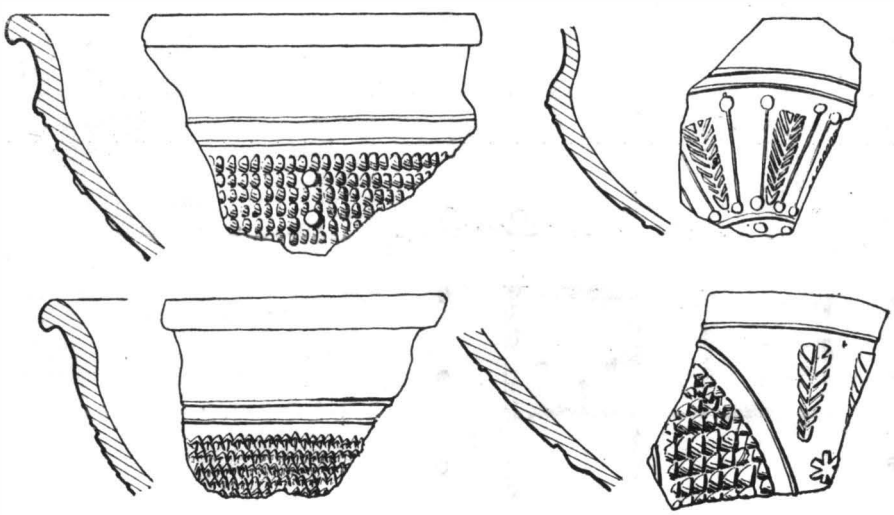

Fig. 5. Fragmente de boluri de tip delian.

ridicat palisada. Din perioada secolului al II-lea î.e.n., datează şanţul palisadei de pe marginea acropolei.

În secolul I î.e.n. s-a ridicat o palisadă impunătoare (formată din bîrne şi scînduri), fixată într-un şanţ săpat în stîncă, pe alocuri pînă la adîncimea de 1 m. Acest şanţ se găseşte pe marginea pantei de sud a acropolei, de la care pornea prăpastia care constituia o apărare naturală. Panta sudică a acropolei a fost locuită, atît în perioada nivelurilor I, II cît şi III, corespunzătoare celor din aşezarea civilă. Unele elemente de cultură indică şi o prezenţă mai timpurie. Ne referim la o brăţară cu butoni, din bronz.

Acropola Cetăţii 1 a fost prevăzută şi cu turnuri de pază şi luptă. Un asemenea turn s-a descoperit pe latura de nord. Pe acropolă au fost construite edificii de lemn, de caracter în general politic, economic, religios, dar poate şi administrativ. În Orizontul III, adică din secolul I e.n., datează

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Fig. 6. Masca de bronz din încăperea 3 de pe Getatea 1.

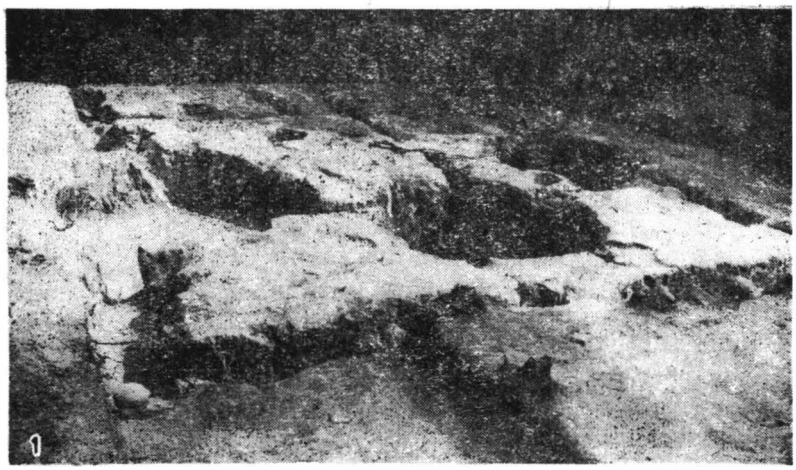

Fig. 7. 1 şanţurile de temelie ale sanctuarului din secolul I e.n. (suprapunînd încăperile 2, 3 şi 4); 2 vas pictat descoperit în încăperea 2.

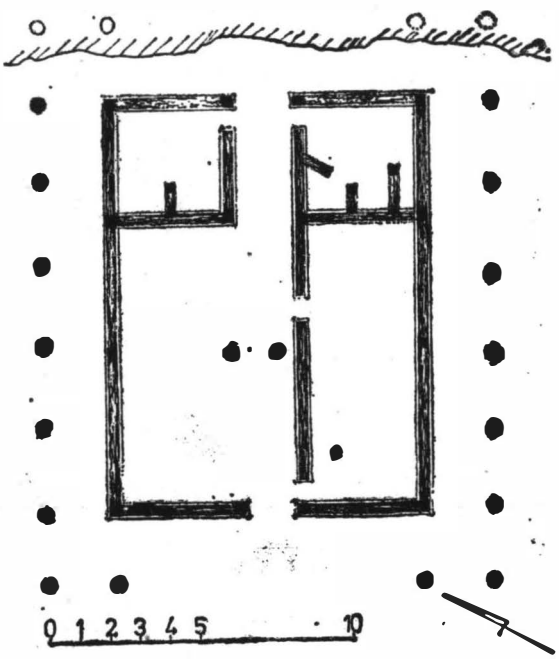

Fig. 8. Planul sanctuarului din secolul I e.n.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

sanctuarul patrulater cu colonade pe laturi, cu şanţuri săpate în stîncă pentru temelia pereţilor. În perioada nivelului II, mai precis în orizontul II *b* (a doua jumătate a secolului I î.e.n. — începutul secolului I e.n.) s-a ridicat un sanctuar patrulater, cu acoperiş, în interiorul căruia se găseau trei încăperi subterane, adică încăperea 2, încăperea 3 şi încăperea 4, săpate în stîncă. În perioada anterioară documentată, printre altele, de încăperea 6, a existat desigur, un alt sanctuar, care acoperea, de asemenea, încăperi subterane. Se pare totuşi că sanctuarul patrulater, cu temeliile săpate în stîncă (fig. 7/1) şi cu coloane (fig. 8), care suprapune încăperile 2—4 şi care datează din secolul I e.n., nu a avut încăperi subterane. Cert este că avem de-a face cu sanctuare care aveau acoperiş şi care în secolele II—I î.e.n. adăposteau încăperi subterane. Cea mai bogată în material dintre atare încăperi subterane este, fără îndoială, încăperea 2, în care s-au găsit inscripţiile greceşti şi cu litere latine, spada romană-gladius, monede de la împăratul Augustus, cele şapte figurine antropomorfe, bogata ceramică pictată (fig. 7/2), uneltele şi podoabele etc. În încăperea 3 — care era în interiorul unui sanctuar —, s-a găsit o mască din placă de bronz, o piesă unică pînă acum în civilizaţia geto-dacică şi în arta locală (fig. 6). Această piesă este considerată de noi ca un produs local. Ea reprezintă, probabil, o divinitate a războiului. Descoperirile din încăperile 2 şi 3, complexe închise, îngăduie o stabilire mai precisă a cronologiei unor elemente de civilizaţie geto-dacică. Avem în vedere nu numai ceramica, dar şi fibulele în formă de linguriţă sau tipul zis „puternic profilat". De reţinut că spada (gladius) romană (fig. 11), rămasă încă în teacă, este de asemenea o piesă deosebit de importantă, asupra căreia ne-am oprit în monografia amintită.

De Cetatea 1 se leagă şi terasele I—VII. Pînă în prezent (1980) s-au făcut cercetări pe terasele I—VI, urmînd ca în 1981 să se poată încerca un sondaj pe terasa VII, ultima spre Pîrîul Cosotei. Pe terasa II s-a descoperit o cisternă săpată în stîncă. Ea a fost în uz în secolul al II-lea î.e.n.,

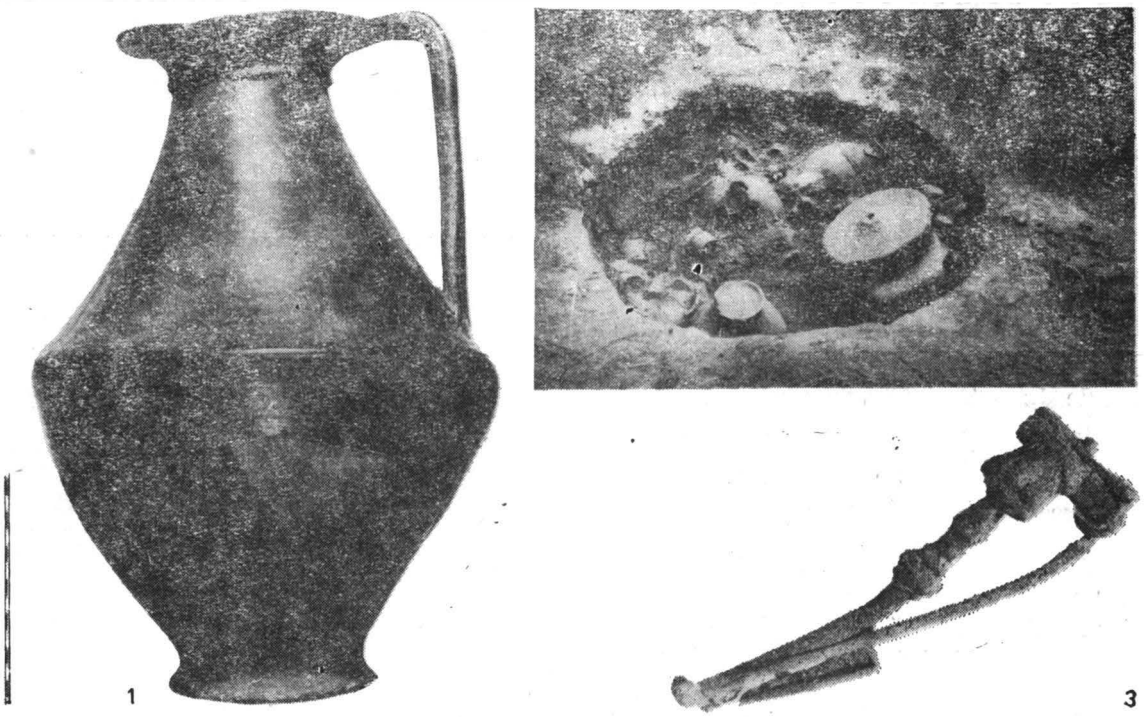

Fig. 9. cană din groapa 3, terasa II(1); 2 groapa de mormînt nr. 2, terasa II; 3 fibulă de bronz cu mască, nivelul I.

poate şi spre sfîrşitul secolului III î.e.n., dar, din cauza prăbuşirii peretelui de sud, spaţiul cisternei a devenit loc de aşezare de locuinţe şi uneori chiar loc de morminte. Au fost descoperite aici două morminte de incineraţie (M. 1 şi M. 2) . Pe Terasa II s-au descoperit şi morminte cu gropi săpate în stîncă (fig. 9/2) şi cu un bogat inventar (vase, rîşniţă, creuzete etc). Într-una din aceste gropi s-a descoperit o mare cană bitronconică (fig. 9/1).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Pe terasa VI s-a determinat un turn-foişor de veghe şi luptă, avînd în faţă palisadă de apărare, pentru care se găsesc bune analogii pe Columna lui Traian (fig. 10/1), analogii şi pentru palisadă (fig. 10/2).

Au fost descoperite, dar fortuit, doar două monede geto-dacice tradiţionale. În rest, aproape toate monedele sînt romane (republicane şi imperiale). Majoritatea monedelor romane sînt din secolul I-î.e.n. Multe datează din perioada lui Burebista, iar majoritatea, cele imperiale, din vremea împăratului Augustus. în vremea căruia s-au petrecut evenimente importante la Dunărea Mijlocie şi la

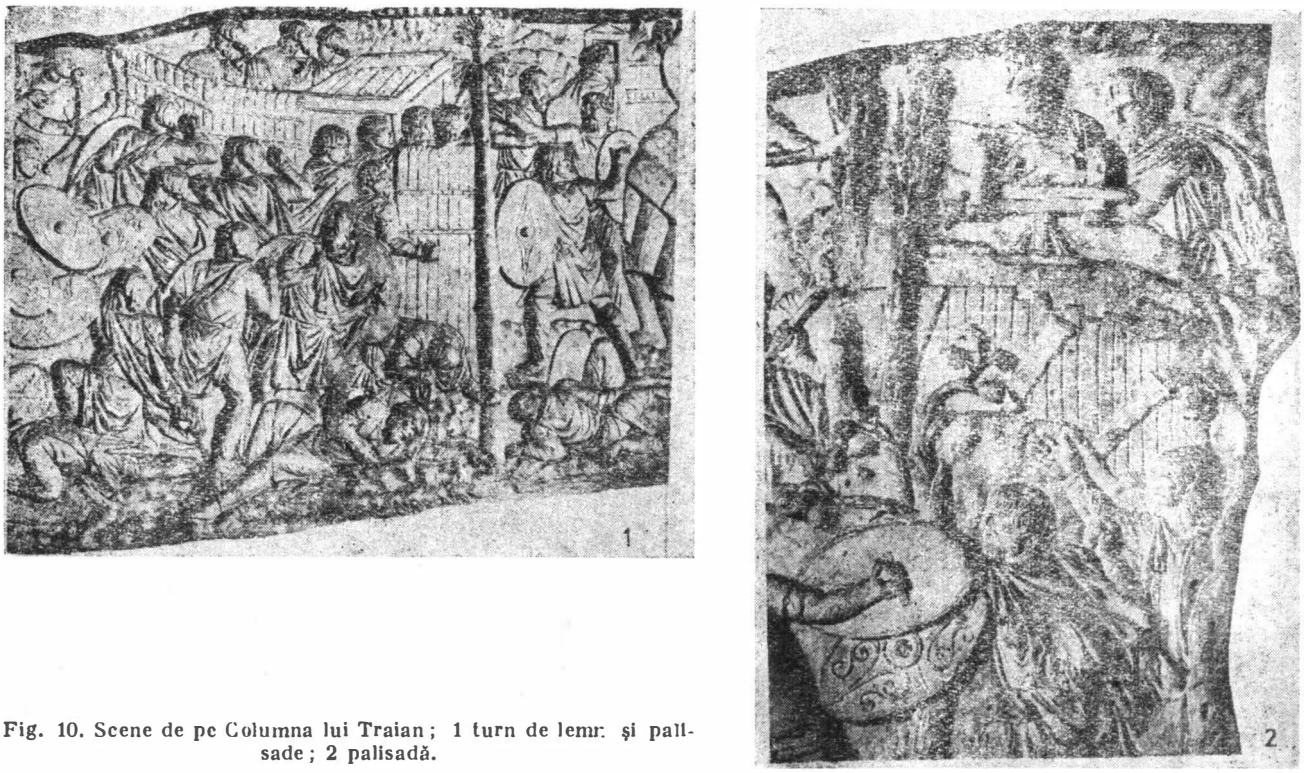

Fig. 10. Scene de pe Columna lui Traian; 1 turn de lemn şi palisade; 2 palisadă.

Dunărea de Jos, stăpînirea romană ajungînd pe linia Dunării. Descoperirile monetare romane marchează pătrunderea denarului republican roman în zona „Subcarpaţilor Vîlceni" şi a văii Oltului înainte de cucerire. În centrul de la Ocniţa nu se constată nici o întrerupere în difuzarea monedei romane după anul 44 î.e.n., cînd Burebista a ieşit de pe scena istoriei.

În ceea ce priveşte necropola complexului de la Ocniţa-Cosota amintim că pînă în 1980 au fost descoperite peste 381 morminte de incineraţie, în groapă, de diferite tipuri. Mormintele cu urnă sînt mai rare, dar nu lipsesc. Semnalăm M. 57 şi 58, precum şi mormîntul de pe terasa I, de care am vorbit. Menţionăm că în trei morminte au fost descoperite monede, care făceau parte din conţinutul mormintelor şi care dovedesc că la geto-daci se răspîndise credinţa mediteraneeană, pe care o întîlnim la lumea greco-romană, a trecerii Styxului. Pe de altă parte merită a fi semnalată descoperirea unor gropi arse anterior depunerii resturilor de la incinerare, ceea ce dovedeşte că şi acest ritual era deja practicat de daci înainte de cucerire şi deci chiar în domeniul foarte sensibil al credinţelor începuse să se manifeste fenomenul romanizării. Necropola se întrepătrunde cu aşezarea civilă. Zona cea mai veche a necropolei pare să fi fost pe panta Cetăţii 1, unde au fost descoperite gropi cilindrice şi materiale în general vechi.

Incinerarea se făcea în altă parte. Doar într-un singur caz se pare, că s-a dat de resturile unui rug de incinerare *(ustrinum)*. Mormintele sînt în gropi care ating uneori solul viu, altă dată sînt săpate direct în stîncă (tuf dacitic), în formă de nişă, şanţ sau gropi rotunde. Inventarul mormintelor variază, unele conţinînd foarte puţine obiecte, sau nici un obiect.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Mai trebuie amintit că Cetatea 3 era prevăzută cu palisadă şi terase de luptă. Aci s-a descoperit şi un turn de veghe şi luptă. Cît priveşte Cetatea 2 aceasta s-a prăbuşit spre Valea Bradului, încît aci nu s-a mai putut să se efectueze săpături.

Pe panta de sud a acropolei înălţimii nr. 1 (C_1 — numită şi Colina Sacră) s-a dat, în cursul săpăturilor din 1979 în şanţul B_3, peste o locuinţă de suprafaţă, în interiorul căreia s-au descoperit cîteva fragmente ceramice, printre care unul dintr-un opaiţ cu pereţi groşi şi înclinaţi mult, avînd o toartă ce pleacă de sub buza vasului şi se sprijină pe corpul acestuia, mai sus de bază.

Într-o latură a locuinţei la adîncimea de 0,30 m s-a descoperit un vas — *oenochoe* — de bronz, aşezat pe o parte, cu gura spre nord-est. În poziţia aceasta a ajuns în decursul vremurilor. El va fi fost poate aşezat în poziţie normală. Vasul (fig. 12) este lucrat din placă de bronz, într-o tehnică specială. Mai întîi au fost făcute cele trei părţi componente (plus toarta care lipseşte din vechime): gîtul vasului, corpul şi piedestalul, care după aceea au fost sudate. Urmele sudării sînt foarte vizibile, mai ales pe linia unirii corpului cu gîtul vasului. Vasul este acoperit cu o patină albastră verzuie, pe alocuri căzută din vechime. Urmele prinderii torţii pe marginea buzei vasului şi pe partea bombată a corpului acestuia se păstrează foarte clar. Nu putem preciza dacă la baza torţii şi la capătul superior al său existau protome de animale, delfini sau măşti umane, cum de regulă întîlnim pe vase de acest fel.

Gura vasului este trilobată, gîtul este strîmt şi scund (înalt de 0,043 m). El se detaşează de corpul vasului printr-o bandă în relief delimitată de cîte un şănţuleţ. Corpul este puternic bombat, cu un diametru de 0,10 m şi înălţimea de 0,07 m, ceea ce dă vasului un aspect de vas scund, cu un profil care corespunde din punct de vedere tipologic şi cronologic unei anumite perioade după cum vom vedea mai departe. Peretele corpului este foarte subţire, el îngroşîndu-se doar spre baza vasului, care este în formă inelară, avînd pe suprafaţa de sprijinire patru inele în relief concentrice. Înălţimea vasului este de 0,122 m; diametrul fundului este de 0,065 m. Vasul datează din secolul I e.n.

Locuinţa aparţine nivelului III de pe înălţimea respectivă şi implicit nivelului respectiv din întregul complex dacic de la Ocniţa-Cosota. Din punct de vedere cronologic, nivelul III datează din secolul I e.n. Stratigrafic, locuinţa în care s-a găsit vasul este bine încadrată în nivelul III. Grosimea stratului de cultură e de 0,15 şi 0,35 m. Pămîntul are o culoare brun-cenuşie, cu pigmenţi de chirpici ars, caracteristice pretutindeni nivelului III. Pe marginea de sud a locuinţei se aflau gropile celor doi stîlpi, care susţineau acoperişul şi care perforau nivelul II, pe care îl suprapunea locuinţa. Gropile aveau o adîncime de 0,40 m şi un diam. de 0,30 × 0,30 m, şi respectiv de 0,35 × 0,35m şi au fost săpate în tuful dacitic de la baza nivelului III. Pe de altă parte şi materialul arheologic — în realitate puţin — datează din perioada nivelului III. În felul acesta, poziţia stratigrafică a vasului nostru şi asocierea lui cu alte materiale îl situează în răstimpul nivelului III, adică în general în secolul I e.n. Totuşi, o analiză mai adîncă a vasului de la Ocniţa poate să ne ducă la o datare mai strînsă şi la o încadrare mai largă din punct de vedere istoric.

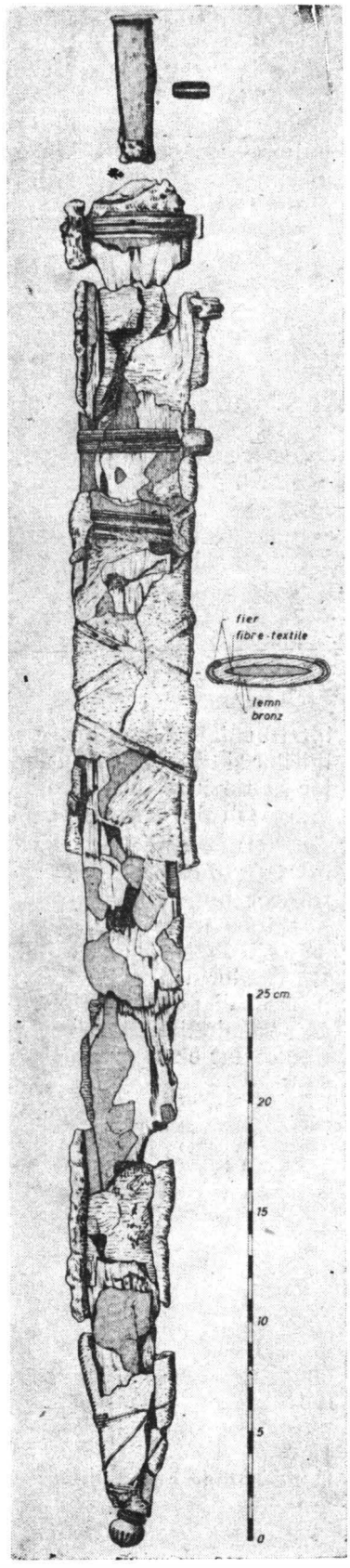

Fig. 11. Spada romană (gladius).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

În complexul de la Buridava dacică au fost descoperite numeroase importuri romane, printre care şi vase de metal, cu deosebire de bronz, în afară de cel amintit mai înainte. Este vorba de caserole (evident, fragmentare), strecurători, ataşe, torţi mobile, o amforetă întreagă etc.

Ţinînd seama şi de celelalte categorii de importuri romane descoperite la Ocniţa, se constată că de la sfîrşitul secolului al II-lea î.e.n. şi în epoca lui Burebista — în special — , se înmulţesc aceste importuri, pe măsură ce se intensifică şi difuzarea denarului republican roman. Cu cît ne apropiem de începutul secolului I e.n., cu atît pătrunderea bunurilor de civilizaţie romană la nord de Dunăre şi peste Carpaţi sporeşte. Aceasta se datoreşte împrejurării create de instalarea puterii romane în Macedonia, Illyricum, apoi în Tracia, cînd contactul între geţii sud-dunăreni şi romani se făcea direct, iar după stabilirea frontierei pe Dunărea Mijlocie şi Dunărea de Jos în vremea lui Augustus, difuzarea importurilor romane în zona extracarpatică şi intracarpatică va cunoaşte o intensitate crescîndă. Fără îndoială că este de presupus prezenţa negustorilor romani, dar la Dunăre se creaseră din epoca lui Augustus împrejurări similare celor de pe Rhin şi Dunărea Superioară, unde importurile romane se înmulţesc şi pătrund adînc în Germania extraprovincială, datorită faptului că la începutul imperiului contactele dintre germani şi romani se făceau direct, fără a mai fi nevoie de calea intermediară a celţilor. Acelaşi lucru se petrecea acum cu lumea geto-dacă, rolul de intermediari ai illirilor şi tracilor sudici încetînd, iar acela al negustorilor greci diminuîndu-se treptat, ca apoi locul lor să fie luat de cei romani. În aceste condiţii noi s-a răspîndit şi vasul de la Ocniţa, pe Dunăre şi pe valea Oltului spre Carpaţi.

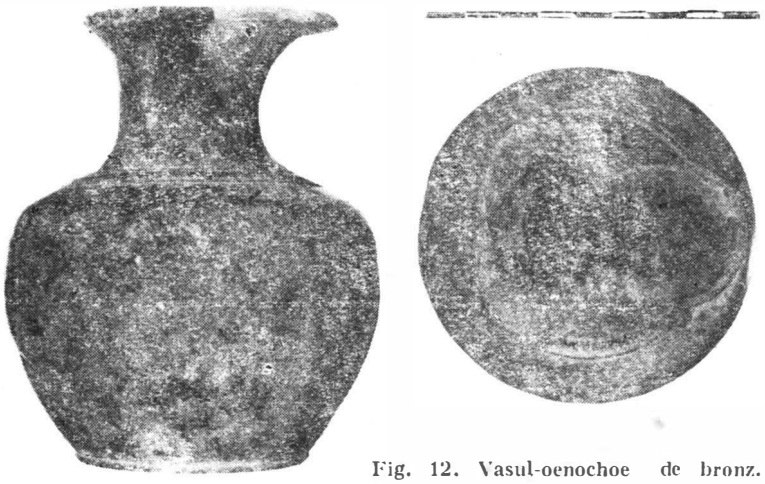

Fig. 12. Vasul-oenochoe de bronz.

Cana-oenochoe de la Buridava dacică face parte dintr-o mare grupă de vase cu toarte supraînălţate, decorată şi cu gura treflată sau trilobată. După H. J. Eggers, care a urmărit răspîndirea tuturor importurilor romane în Germania extraprovincială, acest vas aparţine tipului 125, întîlnit în Danemarca, între Elba şi Vistula, dar şi pînă departe în Britania, unde apare în morminte sau în depozite. Un vas cu profil analog exemplarului de la Ocniţa este datat de H. J. Eggers şi în perioada B_2. În Germania acest tip de cană apare în perioada de răspîndire şi a tipului de fibulă zisă „puternic profilată" pe care Eggers îl fixează în perioada B_1. Asemenea fibule de bronz sau de argint sînt larg răspîndite în Dacia preromană. La Ocniţa s-a descoperit un număr foarte mare de asemenea fibule, dar ele aparţin aici şi secolului I î.e.n.

À propos de quelques résultats sur les recherches d'Ocnița — Vîlcea

RÉSUMÉ

L'auteur attire ici l'attention des spécialistes sur les résultats les plus importants obtenus au cours des fouilles effectuées à Ocniţa-Vîlcea durant les années 1960—1980. Une présentation plus détalliée des découvertes se trouve dans sa monographie intitulée *Buridava Dacică*, t. I (en cours de publication), avec résumé français. A Ocniţa, dép. de Vîlcea, a été localisé le centre politique des Daces *buridavensioi* (mentionnés par Ptolémée), Buridava. La site comprend l'établissement civil, la nécropole et trois hauteurs fortifiées, dont l'une peut être considérée comme la Colina Sacra. En

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

effet, sur son acropole, ont été dégagées les fondations d'un sanctuaire rectangulaire du Ier siècle de n.è., pourvu d'une toiture. On a également pu déterminer sur l'acropole les traces d'un autre sanctuaire rectangulaire, à l'interieur duquel se trouvaient trois grandes chambres souterraines. C'est ici qu'on a trouvé deux monnaies de l'époque d'Auguste, un *gladius* romain et des inscriptions latines *(Buridava, Bur, Reb)* et grecques *(Basileys Thiamarkos epoiei)*.

Pour les détails et les interprétations, voir la monographie *Buridava dacică*.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Fragments avec l'inscription REB et formes de vases remontés.
Fig. 2. Inscription en langue grecque.
Fig. 3. Inscription en langue grecque complétée : *Bacileys Thiamarkos epoiei*.
Fig. 4. Le chenet du dépôt, avec des têtes de taureau aux extrémités.
Fig. 5. Fragments du bol de type délien.
Fig. 6. Masque de bronze de la chambre 3 de la Cité 1.
Fig. 7. 1 fossée de fondation du sanctuaire du Ier siècle de n.è. (se superposant aux chambres 2, 3 et 4) ; 2 vase peint découvert dans la chambre 2.
Fig. 8. Plan du sanctuaire du Ier siècle de n.è.
Fig. 9. Cruche de la fosse 2, terrasse II (1) ; 2 fosse de la sépulture n° 2, terrasse II ; 3 fibule de bronze à masque, niveau I.
Fig. 10. Scènes de la Colonne de Trajan ; 1 tour de bois et palissades ; 2 palissade.
Fig. 11. Glaive romain (gladius), dans son fourreau.
Fig. 12. Vase — œnochoé de bronze.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Monede descoperite în așezarea getică de la Sprîncenata (jud. Olt)

CONSTANTIN PREDA și MIHAI BUTOI

Așezarea întărită cu șanț și val de apărare de pe terasa stîngă a Oltului, dintre satele Viespești și Sprîncenata, menționată doar în „Chestionarul Odobescu" și în *Marele dicționar geografic al României*, a format obiectul unor recente săpături arheologice sistematice, în cursul anilor 1976—1981. Rezultatele deosebit de importante obținute în aceste campanii justifică programarea și în anii viitori, a cercetărilor, intenționîndu-se dezvelirea așezării în întregime.

Primele cercetări au dus la descoperiri dintre cele mai interesante și la formularea unor concluzii de caracter mai general privind această nou identificată davă getică. Situată pe un bot de terasă, aceasta ocupă o suprafață relativ mică, fiind în schimb foarte intens locuită. Straturile de depuneri arheologice ajung să măsoare aici nu mai puțin de 2 m grosime, ele întinzîndu-se pe o perioadă cronologică cuprinsă aproximativ între mijlocul secolului al II-lea î.e.n. și începutul secolului I e.n.

În cuprinsul straturilor de cultură s-au întîlnit urme de locuințe de suprafață și bordeie, precum și o mare cantitate de ceramică geto-dacică, atît lucrată cu mîna, cît și la roată. La acestea se adaugă și unele obiecte de piatră, os, lut și metal, rîșnițe de piatră, fusaiole etc,. și un mare număr de gropi de provizii, în formă de clopot. Printre descoperirile făcute pînă în prezent se numără și un mic tezaur de denari romani republicani, o monedă dacică și alta histriană. Întrucît publicarea materialelor arheologice va necesita un timp mai îndelungat, ne-am propus să aducem ceva mai devreme la cunoștința specialiștilor acest lot de monede și să le subliniem pe scurt semnificația și importanța.

Iată mai întîi care sînt monedele descoperite, pe categorii și în ordinea lor cronologică.

I. *Histria* (autonomă)

Av. Capul lui Apollon laureat spre dr.
Rv. ΙΣΤΡΙΗ. Vultur pe delfin spre dr., dedesubt, ΗΡΟΔ.
AE, ↑, 3,97 g; 19 mm (fig. 1.1).
C. Preda, *Histria*, III, nr. 252 (pl. IV, 5).

II. *Geto-dacică* (tip Inotești-Răcoasa)

Av. Cap uman, mult stilizat, spre dr., alcătuit din ovale, globule, linii simple și unghiulare, un X și un grup de globule-rozetă.
Rv. Cal mult stilizat, spre st., cu corpul din două globule mari, unite printr-o linie; în locul călărețului, o globulă, iar sub cal *II* și două globule.
AR, ↑, 6,94 g; 31 mm (fig. 1, 2).
C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, București, 1973, pl. LIV, 12.

III. *Tezaur de denari romani republicani*

1. *M. Fourius Philus*
Denar, ←, 3,91 g; 20 mm.
Sydenham, 529, It. centrală, a. 110—108; Crawford, Roma, 281, a. 119.
2. *M. Herennius*
Denar, ↗, 3,67 g; 18 mm.
Sydenham, 567, It. de sud, a. 101; Crawford, Roma, a. 308/1 *a.* a 108—107.
3. *L. Thorius Balbus*
Denar, ↓, 3,75 g; 19 mm.
Sydenham, 598, It. de nord, a. 100—95; Crawford, Roma, 316, a. 105.
4. *P. Servilius Rullus*
Denar, →, 3,80 g; 19 mm.
Sydenham, 601, It. de nord, a. 100—95; Crawford, Roma, 328 a. 100.
5. *Q. Titius*
Denar, ↓, 3,52 g; 18 mm.
Sydenham, 692, It., a. 88; Crawford, Roma, 341/2, a. 90.
6. *M. Volteius*
Denar, ↓, 3,87 g; 18 mm.
Sydenham, Roma, 777, a. 76; Crawford, Roma, 385/4, a. 78.
7. *Mn. Aquillius*
Denar, ↓, 3,65 g; 18 mm.
Sydenham, 798, Italia, a. 68; Crawford, Roma, 401, a. 71.

THRACO-DACICA, tomul II, București, 1981, p. 65—71.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

8. *Mn. Acilius*
Denar, →, 3,75 g; 17 mm.
Sydenham, 922, Roma, a. 55; Crawford, Roma, 442, a. 49.

9. *Paullus Lepidus*
Denar, ↓, 3,75 g; 18 mm.
Sydenham, 926, Roma, a. 55; Crawford, Roma, 415/1, a. 62.

10. *Iuba* I (60–46 î.e.n.), *Numidia.*
Denar, ↙, 3,95 g; 18 mm.
Head[2], p. 885.

11. *Caesar*
Denar, ↑ 3,87 g; 19 mm.
Sydenham, 1006, Gallia, a. 54–51; Crawford, monetărie militară, 443/1, a. 49–48.

12. *Idem*
Denar, ↓, 3,80 g; 17 mm.
Sydenham, 1013, Gallia, a. 18; Crawford, 458/1, Africa, a. 47–46.

13. *L. Aemilius Buca*
Denar, ↓, 3,30 g; 20 mm.
Sydenham, 1060 Roma, a. 44; Crawford 480, Roma, a. 44.

14. *Iunius Brutus – P. Servillius Casca Longus*
Denar, ↑, 3,60 g; 19 mm.
Sydenham, 1298, Est, a. 43–42; Crawford, 507, 2, Est, a. 43–412.

15. *P. Clodius*
Denar, →, 3,93 g. 20 mm.
Sydenham, 1117, Roma, a. 41; Crawford, 494/25, a. Roma, a. 42.

16. *M. Antonius M. Barbatius*
Denar, ↑, 3,98 g; 20 mm.
Sydenham, 1181, Asia Mică, Efes, a. 41; Crawford, 517/2 a. 41.
(monetărie însoţitoare).

17. *Augustus, L. Mescenius Rufus*
Denar, ↑, 3,75 g; 19 mm.
RIC, Roma, 155, a. 16 î.e.n.

18. *Augustus, C. Antestius Vetus*
Denar, ↑, 3,31 g; 20 mm.
Hibrid, pt. rv. RIC, 162; BMC, 95, av.122–126; a. 16 î.e.n.

b. *Monedă descoperită izolat*
L. Papius Celsus
Av. Capul lui Iuno Sospita spre dr.
Rv. Lupoaică, spre dr.; în faţă vultur cu aripile deschise; deasupra CELSVS III. VIR., iar jos L. PAPIVS
Denar, ↑, 3,26 g; 19 mm.
Grueber R,. 4018, a. 46 î.e.n. Sydenham, R., 964, a. 46 î.e.n.; Crawford, R. 472/1, a. 45 î.e.n.
(Găsită S. XII, car. 6–0,85 m).

IV. *Romană imperială*

Augustus, M. Maecilius Tullus
Av. CAESAR AVGVST. PONT MAX [TPIBVNIC POT.]. Capul lui Augustus spre dr.
Rv. S. [C]. M. MAECILIVS TVLLVS III. VIR. A.A.A.F.F. Contramarca IMP (în ligatură).
As. →, 8,5 g; 26 mm (fig. 1,3).
Grueber, II, 106, 4685, a 5 î.e.n.; Giard, 674, a. 7 î.e.n.; cu contramarcă, 683, datată, p. 36, probabil în vremea lui Claudius, în Gallia.

I. Descoperirile numismatice înfăţişate mai sus, cu datele lor de ordin tehnic, pun probleme diferite şi de aceea vom încerca mai întîi să subliniem importanţa pe care o prezintă fiecare categorie de monede în parte.

Prima dintre monede, aşa cum reiese din catalogul precedent, este o emisiune de bronz a oraşului vest-pontic Histria. Ca tip monetar, aceasta se integrează în seria emisiunilor cu capul lui Apollon, variantă tîrzie, mult diferită de cele care se apropie de aversul monedelor ca atare, necunoscut de Pick [1], este prezent doar prin cîteva exemplare descoperite la Histria. Capul lui Apollon apare aici mai prelung şi cu altă manieră de tratare a detaliilor, specifică epocii elenistice tîrzii, unde nu mai întîlnim elementele de fineţe ale epocii clasice. Aceeaşi trăsătură mai puţin îngrijită se remarcă şi în redarea emblemei oraşului, vulturul pe delfin. În plus, pe revers, sub delfin, este înscris numele prescurtat al unui magistrat monetar [2], ΠΡΟΔ (fig. 1,1).

Emisiunile de acest tip sînt datate în secolul al II-lea î.e.n., înclinîndu-se spre prima parte a veacului respectiv [3]. Prezenţa unei piese din această categorie în aşezarea de la Sprîncenata ar îngădui coborîrea cronologiei monedelor respective pînă la mijlocul, dacă nu chiar şi în a doua jumătate a secolului al II-lea î.e.n. Din păcate, moneda de faţă s-a găsit întîmplător la suprafaţa aşezării, fiind scoasă foarte probabil cu prilejul săpării unor gropi moderne. Din această cauză nu putem şti cîtuşi de puţin din care nivel de locuire provine. Prezenţa ei într-unul din straturile de depuneri ale aşezării ne-ar fi slujit la fixarea unei mai exacte cronologii. Chiar şi în aceste condiţii, moneda care se leagă în mod sigur de aşezare, poate fi luată ca reper cronologic. Admiţînd că în nici un caz ea nu poate să coboare mai jos de a doua jumătate a secolului al II-lea î.e.n., afară numai dacă nu admitem o rămînere a ei mai îndelungată în circulaţie, fapt mai rar întîlnit la emisiunile de bronz, am avea o primă şi importantă dovadă că la această dată aşezarea se afla cel puţin la începuturile sale. Excluzînd eventualitatea că moneda histriană ar fi contemporană cu cel mai vechi nivel de locuire, pe care-l întîlnim doar sub forma unui strat destul de subţire de cenuşă şi arsură, pe alocuri chiar greu de urmărit şi de identificat, cu resturi ceramice lucrate cu mîna, puternic lustruite

[1] B. Pick, *Die antiken Münzen Nordgriechenlands, Daciens und Moesiens*, Berlin, 1, 1, 1898, nr. 458, doar ca tip general.

[2] C. Preda, *Histria*, III, 1973, p. 105, nr. 252–257, 264 (pl. IV. 5).

[3] *Ibidem*, p. 38.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

la suprafață, am fi îndreptățiți să fixăm începutul davei de la Sprîncenata către mijlocul secolului al II-lea î.e.n. Rămîne însă ca descoperiri viitoare să poată confirma o asemenea cronologie, pe care ne-o oferă în acest moment al cercetărilor moneda de bronz histriană și unele tipuri ceramice ale celui mai vechi nivel de locuire.

Descoperirea monedei histriene în așezarea getică de la Sprîncenata ridică o problemă deosebit de importantă privind circulația monetară a Histriei și a raporturilor greco-băștinașe. Se știe că didrahmele de argint histriene din secolele V—VI î.e.n. au cunoscut o largă răspîndire în teritoriul geto-dacic[4]. Printre descoperirile de acest gen care au atins sau au depășit linia Oltului se numără în mod sigur o piesă găsită la Obîrșia [5] (jud. Olt) și alta probabilă la Bistreț u [6] (jud. Dolj), la care s-ar mai putea adăuga și un presupus tezaur ce ar fi apărut la Cremenari [7] (jud. Vîlcea). Cît privește emisiunile de bronz, exceptînd pe cele cu roata, aproape că nu au depășit spre nord linia Dunării. Nu știm, de exemplu, ca pînă acum să se fi descoperit vreo monedă de bronz histriană în așezările getice din Cîmpia Dunării, mai des în cele situate mai sus de linia fluviului. Prezența celor cîteva exemplare în cetatea dacică de la Costești [8] (în Munții Orăștiei) nu este, cum pe bună dreptate s-a apreciat, rezultatul unui proces de circulație sau de schimburi, și ca atare nu pot intra în discuția noastră. De aceea, descoperirea de la Sprîncenata constituie o excepție, surprinzînd prin distanța mare la care a ajuns. Ea trebuie să fi pătruns pînă aici ca urmare a schimburilor intertribale. Nu credem că ar putea fi vorba în acest caz de rezultatul unor raporturi directe ale geților din această zonă și grecii histrieni. Moneda, ca și cele cîteva fragmente ceramice elenistice descoperite în cursul săpăturilor, trebuie înțelese ca fiind expresia unor relații de schimb greco-băștinașe indirecte, realizate prin intermediul comunităților traco-getice situate de-a lungul Dunării.

II. În a doua categorie a descoperirilor numismatice de la Sprîncenata se înscrie moneda geto-dacică, găsită în secțiunea V, la adîncimea de 0,70 m, în cuprinsul nivelului al treilea de locuire (fig. 1, 2). Moneda face parte din rîndul emisiunilor de tip Inotești-Răcoasa [9], răspîndite mai ales în nord-estul Munteniei și în zona sudică a Moldovei, dar destul de prezente și în Cîmpia Munteană, descoperiri mai însemnate fiind tezaurul de la Pipera [10] și exemplarele din dava de la Popești [11]. Cea mai îndepărtată descoperire, care depășea pînă în prezent limita de vest a ariei de răspîndire a tipului monetar Inotești-Răcoasa, o reprezintă un mic tezaur găsit în satul Teleormanul, com. Mîrzănești (jud. Teleorman). Nici-o astfel de monedă nu apăruse pînă acum la vest de Vedea [12]. Chiar presupusul tezaur de la Mîrzănești se detașează, fiind destul de izolat față de aria principală de răspîndire a monedelor de tip Inotești-Răcoasa.

Moneda din așezarea de la Sprîncenata, a cărei prezență la această depărtare ne apare oarecum surprinzătoare, reprezintă, cel puțin în stadiul actual al cercetărilor, cea mai de vest descoperire de acest fel. Întrucît ea rămîne totuși destul de izolată n-am putea încă vorbi de o extindere a limitelor ariei de răspîndire a acestui tip monetar getic pînă la linia Oltului. Ar urma doar să vedem în această monedă rezultatul schimburilor dintre comunitatea getică de pe cursul inferior al Oltului și cea a geților de pe valea Argeșului. În acest cadru am putea integra eventual și cupele de tip delian cu decor în relief descoperite la Sprîncenata, ajunse aici probabil din importantul centru de la Popești.

Moneda getică la care ne referim pune în discuție, pe lîngă unele aspecte de circulație, și problema de cronologie. Din cercetările numismatice mai recente rezultă că tipul monetar Inotești-Răcoasa derivă stilistic și continuă în timp emisiunile de tip Vîrteju-București, fiind datat în principal în primele 3—4 decenii ale secolului I î.e.n. [13]. O asemenea datare este confirmată de cercetările arheologice mai noi și corespunde în general situației economice și social-politice a Daciei din această perioadă. Amintim de exemplu că odată cu Burebista, geto-dacii abandonează vechile monetării de tip greco-macedonean și deschid ateliere noi în care se emit monede de tip roman republican [14] (Tilișca).

Exemplarul din dava de la Sprîncenata s-a găsit în al 3-lea nivel de locuire, penultimul în ordine cronologică, nivel în care a apărut și tezaurul de denari romani republicani, ce se încheie cu două

[4] B. Mitrea, StCl, 7, 1965, p. 163—165.
[5] C. Preda, *op. cit.*, .p. 28.
[6] B. Mitrea, *op. cit.*
[7] O. Iliescu, SCN, 2, 1958, p. 449.
[8] M. Macrea, AISC, 2, 1933—1935, p. 147—163.
[9] C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, București, 1973, p. 247—270.
[10] *Ibidem*, p. 265 (vezi harta, fig. 15, p. 196).
[11] *Ibidem.*
[12] M. Chițescu, SCIVA, 30, 1979, 4, p. 501—506, publică o monedă de același tip găsită la Dulceanca (jud. Teleorman).
[13] C. Preda, și I. T. Dragomir, SCN, 6, 1971, p. 38.
[14] N. Lupu, JNG, 17, 1967, p. 102—121; C. Preda, *op. cit.*, p. 345—352.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

emisiuni de la Augustus din anul 16 î.e.n. Această împrejurare ne-a permis să plasăm acest nivel de locuire în a doua jumătate a secolului I î.e.n. O astfel de datare ne-ar obliga și la coborîrea în timp a monedei getice, după mijlocul secolului I î.e.n. În acest caz trebuie să admitem o rămînere mai îndelungată în circulație a unor piese din categoria respectivă și nu o coborîre a datei de emitere a tipului în general. Persistența în circulație a unor astfel de monede, ulterior perioadei lor de emitere, este cu atît mai mult de acceptat, cu cît se știe că aceste emisiuni sînt cele mai tîrzii monede bătute de geți. Descoperirea monedei în discuție la o distanță relativ mare de centrul monetar din care provine reprezintă o dovadă în plus a datării ei tîrzii.

În legătură cu tipul monetar Inotești-Răcoasa, remarcam și cu alt prilej că aria lui principală de răspîndire cuprinde, pe lîngă nord-estul Munteniei și sud-vestul Moldovei și o bună parte a jumătății de est a Cîmpiei muntene, inclusiv valea inferioară a Argeșului, cu importanta așezare de la Popești și cu numeroasele așezări getice din preajma Bucureștiului [15]. Încercam cu aceeași ocazie să tragem concluzia că o asemenea arie de răspîndire ar fi o dovadă a unor raporturi foarte strînse și unitare între geții din centrul Munteniei și cei dintre Buzău și Siret, raporturi ce pot indica realizarea unei unificări unional-tribale, respectiv a unei formațiuni politice prestatale. Un asemenea proces de unificare corespunde noilor condiții de dezvoltare din Dacia și ar putea fi legate eventual de primele acțiuni ale lui Burebista, anterioare anilor 70 î.e.n. Extinderea spre vest pînă în bazinul inferior al Oltului trebuie să se fi realizat de același mare rege geto-dac ulterior unificării celor două mari uniuni de triburi Vîrteju-București (piefigi) și Inotești-Răcoasa (siensi).

III. În categoria a treia a descoperirilor monetare de la Sprîncenata se includ denarii romani republicani, grupați după cum am văzut, într-un mic tezaur alcătuit din 18 exemplare. Monedele n-au fost găsite, așa cum se obișnuiește în cazul tezaurelor, depuse într-un recipient oarecare, ci răspîndite pe o suprafață restrînsă, de circa 1 m, la baza nivelului al 3-lea de locuire, la adîncimea de 1 m. Cu toate acestea, prezența tuturor monedelor pe un spațiu destul de restrîns și la același nivel, ne dă dreptul să le considerăm ca aparținînd unui tezaur și să le tratăm ca atare.

Cei 18 denari au date de emisiuni diferite, eșalonîndu-se pe o perioadă de timp cuprinsă între 110—108 și 16 î.e.n., data celei mai recente emisiuni a tezaurului.

Grupîndu-le oarecum pe perioade de timp mai limitate constatăm că primii trei denari (1—3) sînt emisinui din ultimul deceniu al secolului al II-lea î.e.n. Alte șapte exemplare acoperă intervalul de timp din prima jumătate a secolului I î.e.n., iar restul de opt piese reprezintă emisiuni din a doua jumătate a aceluiași secol. O asemenea ordine cronologică este specifică, în liniile sale generale, aproape tuturor tezaurelor de denari romani republicani descoperite în Dacia.

În privința greutății se remarcă la cele mai multe din monede (12 AR) valori ridicate, cuprinse între 3,98 și 3,73 g, egale sau foarte apropiate de cea oficială. Patru dintre denari cîntăresc între 3,67 și 3,52 g, iar alți doi (nr. 13 și 18) coboară mult sub greutatea normală, ajungînd la 3,30 și respectiv 3,31 g.

Încercările din ultima vreme de a găsi și stabili criterii pe baza cărora să se poată deosebi denarii de tip Tilișca, emiși în Dacia, de cei veniți din atelierele romane par să fi realizat unele progrese. Monedele hibride în primul rînd și cele cu greutăți foarte scăzute par să se includă printre emisiunile de tip roman din Dacia epocii lui Burebista [16]. În cazul marilor tezaure, unde un tip monetar este reprezentat prin mai multe exemplare și unde sînt posibile comparații de ordin tehnic stilistic și artistic de detaliu, pot fi separate unele grupe de emisiuni cu anumite particularități de stil, relieful reprezentărilor mai aplatizat, simplificări în redarea unor amănunte din compoziția tipului monetar, greșeli sau stîngăcii ale legendei, care ar urma să fie trecute în rîndul monedelor locale geto-dacice [17].

Aplicînd unele din aceste criterii la tezaurul nostru ar urma să considerăm ca emisiune dacică, denarul descris la nr. 18, emis în vremea lui Augustus și a magistratului monetar Antistius Vetus. Moneda are o greutate doar de 3,31 g și este o piesă hibridă, avînd capul lui Augustus pe avers (de tipul RIC, 162), iar pe revers pe Apollon sacrificînd și legenda *C. ANTISTIVS VETVS III. VIR APOLONI ACTIO* (tip BMC, 95). N-am putea avea aceeași certitudine și în cazul monedei lui L. Aemilius Buca (nr. 13 din catalog), numai pentru motivul că ea cîntărește doar 3,30 g. Criteriul

[15] C. Preda și I. T. Dragomir, *op. cit.*

[16] B. Mitrea, în *Unitate și continuitate în formarea poporului român*, București, 1968, p. 61. M. Chițescu. Mem. Antiq., 3, 1971, p. 209—250 ; M. Crawford, JRS, 67, 1977, p. 117—124 ; idem, SCN, 7, 1980, p. 51—52.

[17] M. Chițescu, SCN, 7, 1980, p. 53—70.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

greutăţii scăzute nu poate singur să fie hotăritor. El poate ajuta, dacă lui i se mai adaugă şi alte observaţii de genul celor menţionate mai sus.

Ultimele două monede ale tezaurului, adică cele mai recente, sînt emisiuni din anul 16 î.e.n., care ne-ar putea indica momentul încheierii procesului de acumulare şi totodată data ascunderii sau a rămînerii lui sub dărîmăturile unei locuinţe distruse. Felul în care s-au găsit monedele, dispersate pe o anumită suprafaţă, ar sugera că acestea s-au împrăştiat probabil dintr-un recipient, în timpul distrugerii locuinţei sub ale cărei dărîmături a rămas. Dacă ipoteza noastră se dovedeşte a fi plauzibilă, atunci am putea fixa momentul final al penultimului nivel de locuire şi începutul ultimei faze de vieţuire a aşezării getice de la Sprîncenata către sfîrşitul secolului I î.e.n., ceea ce ar corespunde şi cu celelalte date oferite de materialul arheologic şi observaţiile stratigrafice.

Tezaurul asupra căruia am stăruit nu este singurul descoperit la Sprîncenata. În 1960, în punctul „Livada Cucoanei", situat la circa 6—700 m spre vest de piciorul terasei şi de aşezare totodată, spre lunca Oltului, s-a găsit în timpul săpării unor şanţuri de irigaţie un tezaur alcătuit din 110 denari romani republicani, aflat acum în colecţiile Muzeului judeţean Argeş. Cronologia monedelor se eşalonează pe o perioadă destul de lungă începînd cu emisiuni din anii 172—151 şi încheind cu un denar din anul 45 î.e.n. [18]. Nu ne gîndim cîtuşi de puţin să facem vreo apropiere între cauzele comune care au pricinuit îngroparea acestui tezaur şi împrejurările ce par a fi dus la rămînerea în stratul de cultură a celui apărut în aşezare. Dar sîntem pe deplin convinşi că şi depozitul găsit în lunca Oltului se leagă direct de viaţa şi istoria aceleiaşi aşezări. Ambele descoperiri reprezintă dovezi directe şi importante ale relaţiilor geţilor din această zonă cu lumea romană şi totodată ale pătrunderii produselor şi influenţei romane în mediul geto-dacic nord-dunărean.

VI. Din ultima categorie de monede descoperite pînă în prezent la Sprîncenata face parte un as emis în timpul domniei lui Augustus, fie în anul 5 î.e.n., după Grueber, fie în anul 7 î.e.n., după Giard. Moneda s-a găsit în ultimul nivel de locuire şi este cea mai recentă emisiune din toată seria descoperirilor numismatice din aşezare. Faptul acesta, la care se mai poate adăuga şi împrejurarea că avem de-a face cu o emisiune de bronz, ne îngăduie să fixăm cu ceva mai multă certitudine data finală a aşezării. Descriind moneda, am arătat că aceasta a fost contramarcată după data ei de emitere. Tipul de contramarcă, *IMP* monogramat, ar fi, după opinia lui Giard, ulterior domniei lui Augustus, şi ar putea fi plasat, foarte probabil, în timpul lui Claudiu [19] (fig. 1, 3).

O astfel de datare, pentru confirmarea căreia ar mai putea fi asociate şi alte descoperiri, în special ceramica de import, ne obligă să situăm sfîrşitul aşezării antice de la Sprîncenata ulterior primelor două decenii ale secolului I e.n. O astfel de datare repune în discuţie întreaga problemă a sfîrşitului aşezărilor getice de la sud de Carpaţi. După cum se ştie, data finală a acestora, cu foarte puţine excepţii, era pusă în mod global în legătură cu acţiunea lui Aelius Catus de strămutare a unei părţi a geţilor nord-danubieni la sud de fluviu [20]. Informaţia aceasta transmisă de izvoare pare să fie cel puţin în parte confirmată şi de cercetările arheologice. Rezultatele obţinute de pe urma săpăturilor întreprinse pînă în prezent în principalele aşezări din Cîmpia Dunării (Popeşti, Zimnicea, Piscu Crăsani) au arătat destul de limpede că în pragul secolului I e.n. toate aceste centre geto-dacice încetează să mai fie locuite. În mod firesc şi logic s-a făcut legătura directă între această constatare arheologică şi informaţiile scrise referitoare la acţiunea lui Aelius Catus [21]. Concluzia aceasta continuă să se menţină în liniile sale generale şi ca urmare a recentelor cercetări arheologice.

Deşi situaţia pare destul de limpede, totuşi unele rezultate, cum sînt cele de la Sprîncenata, ne obligă la o revizuire a acestei teze, în sensul unei conturări a ei mai clare. Împrejurarea că există aşezări de la sud de Carpaţi care depăşesc momentul Aelius-Catus înseamnă că acţiunea acestuia a avut un caracter mult mai restrîns. Aceasta n-a afectat şi, credem noi, nici nu putea afecta întreaga regiune dintre Dunăre şi Carpaţi, ea trebuind să se limiteze de fapt doar la o anumită zonă, care ar fi putut fi cea din bazinul mijlociu şi inferior al Argeşului.

Oricum, acţiunea lui Catus nu s-a putut îndepărta foarte mult de linia Dunării, încît să fi afectat şi zona de dealuri subcarpatice. Tinosul [22], Pietroasele [23] şi, recent, Ocniţa [24] şi Sprîncenata, demonstrează limpede că aici viaţa nu s-a stins în împrejurările legate de campania lui Aelius Catus. Urmele

[18] I. Nania, StCom Piteşti, 4, 1972, p. 205—219.

[19] J. B Jiard, *Catalogues des monnaies de l'Empire Romain*, I, *Auguste*, Paris, 1976, p. 36.

[20] Strabon, *Geografia*, VII, 3, 10; V. Pârvan, *Getica*, Bucureşti, 1926 p. 94 şi urm.

[21] R. Vulpe, în *Studia Thracologica*, Bucureşti, 1976, p. 139; idem, *Aşezări getice din Muntenia*, Bucureşti, 1966, p. 16.

[22] *Ibidem*, *Studia*..., p. 138—143 şi *Aşezări*..., p. 16 şi 50.

[23] Fl. Preda şi V. Dupoi, AUB, 23, 1974, 1, p. 226—228 şi 27, 1978, p. 54—57; SCN, 7, 1980, p. 147.

[24] D. Berciu, Drobeta, 3, 1978, p. 5—17.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

de locuire depăşesc acest moment, unele dintre ele urcînd destul de mult în timp în secolul I e.n., poate chiar pînă la cucerirea romană, cum este cazul davelor de la Ocniţa, Tuinosu şi Pietroasele.

Ţinînd seama de datele oferite de noile descoperiri şi de analiza amănunţită a acestora din punct de vedere cronologic, problema sfîrşitului aşezărilor getice dintre Dunăre şi Carpaţi trebuie pusă şi discutată în mod diferenţiat. Pe baza acestora se poate face afirmaţia că nu toate aşezările getice din regiunea amintită şi-au încetat existenţa în pragul secolului I e.n. ca urmare a acţiunii lui Aelius Catus. Astfel, ar fi de admis existenţa unei anumite grupe de aşezări care într-adevăr îşi datorează

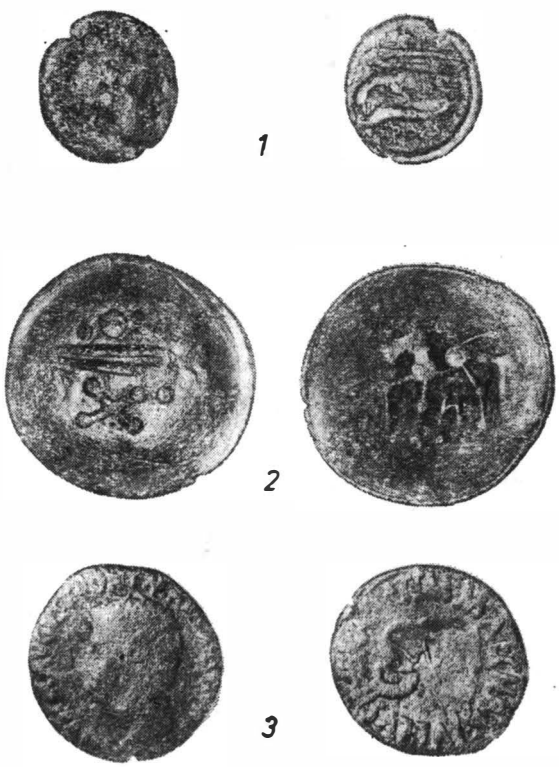

Fig 1. Monede descoperite în aşezarea getică de la Sprîncenata (jud. Olt).

sfîrşitul evenimentelor amintite, printre acestea numărîndu-se cele din imediata vecinătate a Dunării şi de pe cursul inferio r al principalelor rîuri. Interesant de remarcat este faptul că chiar şi în aceste cazuri, aşezările n-au sfîrşit prin incendii, deci n-au fost distruse. Ultimele straturi de locuire indică fără excepţie, o încetare a lor prin abandonare sau retragere treptată a populaţiei. Deci se poate presupune că acţiunea lui Aelius Catus de strămutare la sud de Dunăre a geţilor din cîmpia muntеană n-a fost o campanie militară în adevăratul sens al cuvîntului, încît să se poată vorbi de un transfer forţat. Realităţile arheologice la care ne-am referit, ca şi caracterul politicii romane din această perioadă, ar pleda mai de grabă pentru un transfer paşnic, ca urmare a unei înţelegeri intervenite între cele două părţi. De asemenea, aceleaşi date arheologice lasă să se întrevadă că chiar şi în aceste situaţii nu se poate vorbi de o părăsire totală, ci doar de una cvasi-majoritară. Unele descoperiri mai noi, ca şi în cazul celor de la Piscu Crăsani [25], reprezintă dovezi certe de locuire getică, sporadică însă, şi în prima parte a secolului I e.n.

O a doua categorie de aşezări în care s-ar include şi dava de la Sprîncenata, trebuie să fi fost afectate indirect sau numai parţial de operaţia de strămutare pusă pe seama lui Aelius Catus. Sfîrşitul acestora poate fi legat eventual de acţiunea similară a lui Tib. Plautius Silvanus Aelianus [26] din pe-

[25] N. Conovici, în comunicarea ţinută la Institutul de arheologie, la sesiunea din 1980, a pus problema prezenţei unor elemente de locuire getică din prima jumătate a secolului I e.n.

[26] V. Pârvan, *Histria*, IV, ARMSI, 38, 1916, p. 558–593; idem, *Getica*, p. 104; D. M. Pippidi, *Contribuţii la istoria veche a României*, ed. a II-a, Bucureşti, 1968, p. 287–328; E. Condurachi, SCIV, 9, 1958, 1, p. 119–130; R. Vulpe, *Studia Thracologica*, p. 136 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

rioada 57—67 e.n. sau în general de politica romană de slăbire a malului sting al Dunării, care va determina retragerea treptată a ultimilor geți din toate așezările de cîmpie spre zona dealurilor subcarpatice, poate chiar și în Dacia intracarpatică.

Într-o a treia grupă am putea integra așezările a căror locuire durează pînă în perioada marilor războaie daco-romane. Din rîndul acestora fac parte davele de la Ocnița, Tinosu și Pietroasele, eventual și cea de la Cetățeni. La acestea se adaugă fără îndoială și cele de la est de Carpați și din Dacia intracarpatică, așezări care nu intră în discuția de față, deoarece, în regiunile respective, întreaga dezvoltare a istoriei și civilizației geto-dacilor nu cunoaște tulburări anterioare cuceririi Daciei, similare celor care au afectat pe geții dintre Dunăre și Carpați.

Desigur repunerea în discuție a datei și cauzelor care au pricinuit sfîrșitul mai timpuriu al așezărilor geto-dacice sud-carpatice, ca urmare a recentelor descoperiri monetare din dava de la Sprîncenata, ne obligă să privim diferențiat și nuanțat concluziile de pînă acum, care dădeau o soluție globală și generală a problemei. Chiar dacă unele dintre încheierile noastre mai comportă încă discuții, apare ca sigur faptul că nu toate așezările geto-dacice dintre Dunăre și Carpați au încetat să mai existe ca urmare a campaniei lui Aelius Catus, al cărei caracter trebuie să fi fost mult mai limitat decît se admitea pînă în prezent. Totodată se constată că este nevoie de noi descoperiri și de o analiză mai profundă a acestora, în vederea unei fundamentări mai serioase a încercărilor și formulărilor la care ne-am oprit în prezentarea de față.

Monnaies trouvées dans l'établissement géte de Sprîncenata (dép. d'Olt)

RÉSUMÉ

Pendant les fouilles archéologiques pratiquées en 1976—1981, dans l'établissement géto-dace de Sprîncenata (dép. d'Olt), sise sur une terrasse sur le côté gauche du cours inférieur de l'Olt, on a mis au jour une monnaie en bronze frappée à Histria (fig. 1, 1), une pièce géto-dace (fig. 1, 2), un dépôt de 18 deniers romains républicains et une monnaie en bronze d'Auguste (fig. 1,3). La monnaie histrienne est du type Preda, *Histria III*, n° 252 et remonte au IIe siècle av.n.è., alors que la pièce géto-dace est du type Inotești-Răcoasa et représente le témoignage le plus « occidental » des monnaies de cette catégorie, dont l'aire de diffusion est limitée, remontant au point de vue chronologique au commencement du Ier siècle av.n.è. Quant au dépôt de deniers romains républicaines, il a été livré par la dernière couche culturelle, les pièces qui le composent d'échelonnant dans l'intervalle des années 110—16 av. n.è. La dernière en date de ces monnaies est une émission d'Auguste-Antestius Vetus ; il s'agit d'un denier hybride. Ces pièces offrent une preuve des rapports des Gètes de la *dava* de Sprîncenata avec le monde gréco-romain aux IIe—Ier siècles av.n.è.

La monnaie en bronze d'Auguste, trouvée dans le dernier niveau d'habitation, a été contremarquée peut-être pendant le règne de Claudius. En se fondant sur cette monnaie, la date finale de l'établissement peut être fixée jusqu'à environ le milieu du Ier siècle de n.è., ultérieure donc à la campagne nord-danubienne d'Aelius Catus.

EXPLICATION DE LA FIGURE

Fig. 1. Monnales trouvées dans l'établissement gète de Sprîncenata (dép. d'Olt).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Dacii liberi din Muntenia și relațiile lor cu romanii

GH. BICHIR

Stabilirea frontierei Imperiului roman pe Dunăre a neliniștit pe geto-daci, care-și vedeau interesele periclitate de noua forță politică și militară în plină ascensiune, ce ocupase și teritoriile geților sud-dunăreni. De aceea, au căutat să răspundă acestor acțiuni prin atacuri și incursiuni în imperiu, în speranța că vor îndepărta pericolul și vor determina pe romani să renunțe la noi cuceriri[1].

Ajuns la cîrma imperiului, Augustus și-a dat seama că cucerirea Daciei ar fi cerut romanilor un efort prea mare (în oameni și materiale de război) pe o perioadă de timp mai îndelungată, și atunci, pentru a preveni noi atacuri, a întărit paza frontierei și a creat de-a lungul ei, în teritoriul dușman, o zonă lipsită de populație. Este politica *„spațiului de siguranță"*, practicată de romani și la alte frontiere[2]. și pusă în practică la Dunărea de Jos din ordinul lui Augustus de Aelius Catus (probabil Sextus Aelius Catus, consul în anul 4 e.n.), care conform știrilor transmise de Strabon (VII, 3, 10), a transplantat la sud de Dunăre 50 000 de geți. Probabil că după moartea lui Augustus, geții au reocupat această zonă[3], așa încît, la mijlocul secolului I e.n., cînd atacurile geto-dacilor și în special ale sarmaților roxolani s-au întețit, legatul Moesiei, Tiberius Plautius Silvanus Aelianus, a fost nevoit să repete acțiunea lui Aelius Catus, transferînd la sud de Dunăre un număr mai mare de „transdanubieni" — peste 100 000, așa cum specifică inscripția tiburtină [4], cifră evident exagerată, chiar dacă ea înglobează și alte seminții, în afară de geți, așa cum ar fi unele grupuri de sarmați din preajma limanului Nistrului. Se pare că acțiunea lui Plautius Aelianus a urmărit să lărgească această zonă de protecție a frontierei, lipsită de populație, pentru a putea fi mai ușor supravegheată, micșorînd astfel pericolul unui atac venit prin surprindere și luînd inamicului posibilitatea de a se aproviziona cu alimente de la populația ce locuia în regiune. Dar în afară de motivele strategice, hotărîrea pare să fi fost luată și din rațiuni de ordin economic. Întrucît în perioada dintre strămutarea făcută de Aelius Catus și cea a lui Plautius Aelianus, Moesia fusese organizată ca provincie, probabil că autoritățile romane simțeau nevoia să sporească numărul brațelor de muncă, cît și al contribuabililor [5]. Dealtfel inscripția de pe mausoleul familiei Plautilor de la Ponte Lucano de lîngă Tibur menționează în rîndul 11 că „transdanubienii" au fost aduși în Moesia ca tributari — *ad praestanda tributa*.

Pornind de la aceste izvoare care vorbesc despre transplantări de populație la sud de Dunăre, A. Alföldi și alți cercetători considerau că Muntenia a fost golită de populație și în locul geților transferați în imperiu au pătruns aici sarmații roxolani [6].

Aparent, în lipsă de alte dovezi, ipoteza lui A. Alföldi părea tentantă și reputatul învățat își exprima speranța, la cel de-al VI-lea Congres internațional de arheologie și antropologie care a avut loc la Berlin în 1939, că cercetările arheologice o vor confirma. Într-adevăr, cercetările arheologice au început să lămurească această problemă, dar nu în sensul presupus de amintitul cercetător, ci în sensul că în Cîmpia Română și respectiv în Muntenia nu se cunosc morminte sarmatice anterioare secolului al II-lea e.n.[7], iar populația geto-dacică a continuat să trăiască în zona colinară după

[1] *Cf.* R. Vulpe, Dacia, N. S., 5, 1961, p. 366.

[2] *Cf.* D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, ed. a II-a, București, 1967, p. 306—307 (Se va cita mai departe *Contribuții* [2]).

[3] *Cf.* Gh. Bichir, Transilvania, 6, 1980, p. 50.

[4] CIL, XIV, 3 608; ILS, 986.

[5] Vezi întreaga discuție, la D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 287—337.

[6] A. Alföldi, *Bericht über den VI. Internationalen Kongres für Archäologie*, Berlin, 1940, p. 528—538.

[7] Vezi Gh. Bichir, *Les Sarmates sur le territoire de la Roumanie*, în *Actes du VIIIe Congrès International des sciences*

THRACO-DACICA, tomul II, București, 1981, p. 73—92.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

cum arată descoperirile arheologice [8], aşa încît, teza golirii Munteniei de populaţie getică şi pătrunderea în acest spaţiu geografic a sarmaţilor roxolani este respinsă atît de cercetările arheologice, cît şi de principiile care au stat la baza politicii pe care romanii au dus-o în secolul I e.n. la Dunărea de Jos.

Descoperirile arheologice arată că o serie de dave mai importante din Cîmpia Dunării (Zimnicea, Radovanu, Popeşti) îşi încetează existenţa în timpul domniei lui Augustus, probabil ca urmare a măsurilor luate de Aelius Catus [9]. În timpul lui Plautius Aelianus „spaţiul de siguranţă" se extinde ceva mai la nord, pe linia Tinosu (Prahova) — Mătăsaru (Dîmboviţa), afectînd şi sudul Moldovei, aşa cum arată cercetările arheologice de la Mătăsaru, punctul Pănesti [10], Barboşi-Galaţi [11] şi Orlovka în Bugeac [12]. În toate aceste localităţi s-a constatat distrugerea aşezărilor getice prin incendiu, fapt ce arată că mutarea „transdanubienilor" n-a fost „pacifică şi s-a făcut prin bună înţelegere" aşa cum s-a presupus de unii învăţaţi [13], ci a avut loc probabil în urma unor lupte, sfîrşind prin incendierea aşezărilor şi mutarea populaţiei în imperiu [14].

Că romanii au urmărit să creeze o zonă de protecţie numai de-a lungul frontierei şi nu au pătruns prea adînc în teritoriul getic o dovedeşte faptul că importanta aşezare de la Poiana din sudul Moldovei nu încetează în această vreme [15].

Lipsind observaţiile arheologice în teren, nu ştim dacă acţiunea lui Aelianus a afectat şi sudul Olteniei şi cu atît mai mult nu cunoaştem în ce măsură ea s-a extins şi mai spre vest, în Banat, aşa cum s-a presupus de unii cercetători [16]. Dar revenind la Muntenia, subliniem faptul că romanii au transplantat în imperiu numai populaţie din cîmpie şi rămîne de văzut în ce măsură acţiunea lor a afectat numai aşezările mai importante [17] sau şi satele mai modeste situate în locuri mai retrase. Oricum ar fi însă, sigur geto-dacii au revenit pe aceste meleaguri începînd probabil chiar cu epoca lui Traian, cînd întregul teritoriu al Munteniei şi sudul Moldovei au fost înglobate la Moesia Inferior (anii 101—117), aşa cum reiese din papirusul Hunt [18]. Acest document (care datează probabil din anii 103—108) [19] conţine situaţia de efectiv *(pridianum)* a unei trupe auxiliare — *Cohors I Hispanorum veterana quingenaria equitata* — , ce-şi avea detaşamente staţionate la Piroboridava (în sudul Moldovei, la Poiana) [20] şi Buridava (pe malul drept al Oltului, la Stolniceni — Rm. Vîlcea) [21] locali-

préhistoriques et protohistoriques, I, Belgrad, 1971, p. 275—285 (Se va cita mai departe, *Les Sarmates*); idem, *Relations between the Sarmatians and the Free Dacians*, Bucureşti, 1975, p. 55—65 (Se va cita mai departe *Relations)*; idem, Dacia, N. S., 21, 1977, p. 167—197.

[8] Vezi datele la Gh. Bichir, Thraco-Dacica, 1, 1976, p.300: idem, SCIVA, 27, 1976, 2, p. 211—212.

[9] Cf. R. Vulpe, Dacia, N. S., 4, 1960, p. 317—319.

[10] Rezultatul primului sondaj făcut în 1964 este consemnat în raportul de săpături; vezi Gh. Bichir şi Eug. Popescu, Materiale, 9, 1970, p. 274. Pentru Tinosu D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 307, nota 69, unde sînt amintite şi aşezările de la Radu Vodă şi Mihai Vodă, distruse tot prin incendiu.

[11] Cf. N Gostar, Apulum, 5, 1965, p. 145.

[12] Cu prilejul unei călătorii de studiu făcută la Odessa în 1978 am discutat pe această temă cu R. D. Bondari, conducătoarea săpăturilor de la Orlovka şi am văzut imensul material scos din săpături. Aici în afară de importanta aşezare getică ce încetează în vremea lui Plautius Aelianus există şi o staţiune romană, probabil anticul Aliobrix, în care s-a găsit de asemenea material daco-carpic. Pentru săpăturile de la Orlovka vezi I. D. Golovko, R. D. Bondari, A. G. Zaghinailo, KS Odessa, 1963, p. 68—80; R. D. Bondari, în *Arheologiceskie issledovanija na Ukraine v 1968 g*, 3, Kiev, 1971, p . 69; idem, VDI, 3, 1973, p. 154—155.

[13] V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, Bucureşti, 1926, p. 104.

[14] Este posibil ca necropola de la Enisala (M. Babeş, SCIV, 22, 1971, 1, p. 19—45) a cărui început nu poate fi coborît mai jos de mijlocul secolului I e.n. să aparţină unor geţi care au fost transferaţi de Aelianus din sudul Basarabiei. Interesant că luaţi dintr-o zonă de lacuri aşa cum se constată pe malul sting al Dunării, au fost instalaţi tot într-o regiune de lacuri aşa cum este cazul la Enisala. Pentru existenţa necropolei de la Enisala şi în a doua jumătate a secolului I e.n., pe lîngă unele indicii semnalate de M. Babeş *(op. cit.)*, vezi mai recent vasele de sticlă şi alte obiecte provenind din aceeaşi necropolă şi expuse în Muzeul din Tulcea. La Enisala există şi o aşezare getică dobrogeană din perioada Hurebista-Ovidiu, care se află la sud de necropolă (Cf. M. Babeş, *op. cit.*, p. 21).

[15] Cf. R. Vulpe, *op. cit.*, p. 327; B. Mitrea, SCIV, 8, 1957, 1—4, p. 166—173.

[16] Vezi M. Garaşanin, Sbornic Filozofiskoi faculteta, 7, 1963, p. 53. Cf. D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 307, nota 67.

[17] Vezi D. Tudor, Apulum, 12, 1974, p. 110—111.

[18] A. S. Hunt, în *Raccolta di studi in onore di Giacomo Lumbroso*, Milano, 1925, p. 265—273; G. Cantacuzino, RHSEE, 5, 1928, p. 39—71; R.O.Fink, JRS, 48, 1958, p. 107—116; R. Syme, JRS, 49, 1959, p. 26—33; R. Vulpe, StCl, 2, 1960, p. 338—340; idem, Dacia, N.S., 5, 1961, p. 369—372; J. F. Gilliam, în *Hommage à Albert Grenier*, Bruxelles, 1962, 2, p. 749 şi urm.

[19] R. Syme, JRS, 49, 1959, p. 26—33; J. F. Gilliam, *op. cit.*, p. 749 şi urm.; D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 322—323. Recent s-a descoperit în Dobrogea un miliariu *(milliarium)* care confirmă această datare.

[20] Pentru localizarea Piroboridavei la Poiana-Tecuci vezi R. Vulpe, *Piroboridava. Consideraţii arheologice şi istorice asupra cetăţii de la Poiana în Moldova de Jos*, Bucureşti, 1931, p. 32—33; idem, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, Bucureşti, 1938, p. 123; idem, StCl, 2, 1960, p. 342; idem, Dacia, N. S., 4, 1960, p. 324 şi Al. Vulpe, StCl, 6, 1964, p. 233—246. Împotriva localizării Piroboridavei la Poiana pe baza indicaţiilor lui Ptolemeu (III, 10, 8) şi a unor date arheologice şi numismatice, vezi E. Polaschek, RE, XX, col. 1 723; B. Mitrea, SCIV, 8, 1957, 1—4, p. 177—179; R. Syme, JRS, 49, 1959, p. 31 şi N. Gostar, Apulum, 5, 1965, p. 146—147.

[21] Începînd din 1971, săpăturile de la Stolniceni au fost reluate de Gh. Bichir. Pentru cercetările anterioare Cf. D. Tudor, OR[4], p. 214—217.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

tăți care se aflau *intra-provinciam* [22]. Din papirus reiese că soldații amintitei cohorte ridicau tribut regulat de grîne *(annona)* ca într-o provincie. De la cine ar fi luat romanii aceste dări de grîne dacă provincia n-ar fi fost locuită de geto-daci? Or, este știut că geto-dacii, agricultori sedentari, și nu sarmații-nomazi erau prețuți în cultura grîului, după cum consemnează izvoarele scrise (Arian, *Anabasis*, I, 4, 1—2) și descoperirile arheologice.

Iată cum, în mod indirect, papirusul Hunt atestă prezența geto-dacilor, cultivatori de grîu, în Muntenia și respinge ipoteza conform căreia acest ținut era lipsit de populație getică în această vreme.

Prin poziția sa geografică Muntenia interesa în mod special pe romani și nu putea fi lăsată la voia întîmplării. De fapt, istoria Munteniei din primele secole ale erei noastre se rezumă la sforțările făcute de romani pentru menținerea acestor teritorii sub supravegherea imperiului, întărind astfel eficacitatea limesului dunărean, la început prin amintita politică a *„spațiului de siguranță"*, dusă de Augustus și Nero, iar mai tîrziu, în vremea lui Traian, prin construirea castrelor din zona subcarpatică (Drajna de Sus, Mălăești, Tîrgșor, Rucăr și Voinești) [23], a unor capete de pod pe malul sting al Dunării, cum ar fi cel de la Barboși [24] etc. În vremea lui Antoninus Pius [25], sau anterior lui [26], a fost construit limesul transalutan, în vestul Munteniei, care avea drept scop protejarea (dublarea) limesului de pe Olt. Așa încît, se poate spune că Muntenia a avut un statut aparte de alte teritorii rămase în afara provinciei romane Dacia, deoarece Muntenia a fost temporar stăpînită de romani și continuu supravegheată.

Cunoașterea istoriei și culturii dacilor liberi din această zonă se datorește aproape exclusiv cercetărilor din ultimul pătrar de veac. Notăm că pînă în 1958—1959 se cunoștea o singură descoperire ce putea fi atribuită secolelor II—III e.n., la București — Lacul Tei [27]; în prezent, descoperiri de acest fel s-au făcut în circa 120 puncte. Partea de nord-est a Munteniei a fost locuită de carpi, așa cum presupuneam cu aproape două decenii în urmă, cînd am făcut cercetări în zonă și am identificat așezarea de la Zorești (Valea Teancului)[28]. În prezent, asemenea vestigii se mai cunosc la Gruiu Dării (sat Dara, com. Pietroasele) [29], Gura Nișcovului [30], Izvoru Dulce [31], Bălteni [32] (toate în județul Buzău) și la Jirlău (jud. Brăila) [33]. Toate aceste descoperiri aparțin fazei mai tîrzii a culturii carpice și se încadrează în limitele secolului al III-lea [34]. La Bălteni și Izvoru Dulce așezările sînt suprapuse

[22] Trupe din Moesia Inferior se găseau staționate în această vreme și în Oltenia și sud-estul Transilvaniei, regiuni înglobate apoi în provincia Dacia Inferior la sfîrșitul domniei lui Traian (Cf. D. Tudor, *op. cit*,. p. 163—164; I. Bogdan-Cătăniciu, Acta MN, 6, 1969, p. 477—481). Menționăm că trupe a căror garnizoane se aflau în Moesia Inferior erau staționate și în castrele din regiunea subcarpatică a Munteniei. Astfel la Drajna de Sus s-au găsit cărămizi cu ștampile aparținînd următoarelor unități; *Legio I Italica*, *Legio XI Claudia*, *Legio V Macedonica* și *Cohors I. Fl. Commagenorum* (Cf. Gh. Ștefan, Dacia, 11—12, 1948, p. 123 și 141). Ștampile cu *Legio XI Claudia* au fost descoperite și în termele castrului de la Tîrgșor (Cf. Gh. Diaconu, *Tîrgșor, Necropola din secolele III—IV e.n.*, București, 1965, p. 11, pl. 6), iar la Mălăești s-au găsit ștampile cu *Legio V Macedonica* (C. Zagoriț, *Castrul roman de la Mălăești*, Ploiești, 1940; Gr. Florescu, în *Omagiul lui Constantin Daicoviciu*, București, 1960, p. 125). În burgul de la Rucăr este documentată *Cohors II Flavia Bessorum* (Cf. I. Bogdan Cătăniciu, SCIVA, 25, 1974, 2, p. 282, fig. 4 a—b).

[23] Castrul de la Voinești a fost sondat în 1980 de C. Petolescu. După unele informații castre ar fi mai existat la *Ciolanu*, *Năieni*, *Șartinga* și *Oratia*, toate în județul Buzău, *Filipești* în jud. Brăila și *Gherghița* aproape de confluența Prahovei, la Silistea, în Bărăgan (Cf. Gr. G. Tocilescu, *Fouilles et recherches*, 1900, p. 118 și R. Vulpe, Dacia, N.S., 5, 1961, p. 375, nota 45).

[24] Cf. N. Gostar, Apulum, 5, 1965, p. 145—146. Alte capete de pod pe malul sting al Dunării se presupun a fi fost la: *Dichiseni* — Altinum (Oltina); *Reșca Pietroșani* — Trimammium; *Piua Pietrei* la vărsarea Ialomiței; *Ciocănești* la vest de Călărași și *Spanțov* la est de Oltenița. Vezi R. Vulpe, Dacia, N. S., 5, 1961, p. 375 și nota 46, unde se dau și trimiterile respective. Procopius, *De bello Gothico*, III, 14, 32, menționează o fortăreață cu numele de *Turris* pe care Traian ar fi construit-o pe malul sting al Dunării. Multă vreme s-a crezut că burgul amintit de Procopius poate fi identificat cu un turn explorat lîngă Turnu Măgurele (Gr. G. Tocilescu, *Monumente epigrafice și sculpturale*, București, 1902, p. 248—251). Săpăturile arheologice conduse de Gr. Florescu au stabilit că este vorba de o cetățuie romano-bizantină din sec. IV—VI e.n. (Cf. RIR, 15, 1945, p. 432—464; D. Tudor, OR[4], p. 308, crede că burgul amintit de Procopius trebuie căutat prin apropiere.

[25] Cf. E Karneman, Klio, 7, 1907, p. 105; iddm, Klio, 9, 1909, p. 500—501. Pentru construirea lui în vremea lui Septimius Severus vezi D. Tudor *op. cit.*, p. 253—257.

[26] I. Bogdan-Cătăniciu, în *Actes du IXe Congrès International d'études sur les frontières romaines*, Mamaia, 6—13 sept. 1972, București, 1974, p. 264.

[27] Cf. D. V. Rosetti, *Cîteva așezări și locuințe preistorice din preajma Bucureștilor*, București, 1932, p. 13—15.

[28] Cf. Gh. Bichir, SCIV, 16, 1965, 4, 676, harta de la fig. 1; idem, Dacia, N. S., 11, 1967, p. 178, fig. 1; idem, *Archaeology and History of the Carpi*, I, BAR, Oxford, 1976, p. 152; idem, vol. II, pl. I/210 (Se va cita mai departe *Archaeology and History*).

[29] Săpături Florentina Preda și V. Dupoiu.

[30] Cf. *Archaeology and History*, I, p. 152; idem, II, pl. I/209; M. Tzony, Pontica, 10, 1977, p. 345—348.

[31] M. Constantinescu, SCIVA, 29, 1978, 1, p. 124—129.

[32] Gh. Bichir, SCIV, 16, 1965, 4, p. 686, 691, 693—694; idem, *Cultura carpică*, București, 1973, p. 25.

[33] Cf. Gh. Bichir, Muzeul Național, 3, 1976, p. 123; idem, Ilfov-File de Istorie, 1, 1978, p. 96.

[34] Pentru cronologia culturii carpice vezi Gh. Bichir, *Cultura carpică*, p. 147—154; idem, *Archaeology and History*, I, p. 137—144.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

de vestigii aparținînd culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov, lucru dealtfel cunoscut atît în cadrul culturii Militari-Chilia (Tîrgșor), cît și a celei de tip carpic (Vîrtișcoiu, Poienești, Căbești-Milești etc.)[35]. În ceea ce privește cultura Militari-Chilia, și la ea ne referim în primul rînd cînd vorbim despre dacii liberi din Muntenia, cercetări și săpături mai intense s-au făcut la Mătăsaru (jud. Dîmbovița) [36], Chilia [37], Colonești-Mărunței (fost Maldăr, în jud. Olt) [38], Tîrgșor (jud. Prahova) [39] și Străulești lîngă București [40], iar pe scară mai redusă la Dulceanca [41], Udeni [42] (jud. Teleorman), Scornicești [43], Vulturești [44], Colonești-Gușești [45] (jud. Olt), Bragadiru-Moară [46] și Militari [47] pe teritoriul Municipiului București și în alte locuri [48].

Studiind topografia așezărilor de tip Militari-Chilia, constatăm că dacii liberi din Muntenia n-au avut preferință pentru o anumită formă de relief, ci s-au instalat oriunde au găsit condiții prielnice de trai și în primul rînd o sursă de apă. Așa se explică faptul că toate așezările se află pe malurile unor rîuri sau în apropierea unor izvoare naturale. Se întîlnesc așezări atît pe terasele înalte ale rîurilor (Ipotești, Vulturești, Cucuieți pe Olt, Udeni pe Jîrnav etc.), cît și pe cele joase (Mătăsaru pe Tinoasa, Scornicești pe Plapcea Mică, Colonești-Mărunței (Maldăr) și Colonești-Gușești pe Vedița, Străulești pe Colentina, Dulceanca pe Burdea etc.). Așezările de tip Militari-Chilia nu lipsesc nici de pe promontorii (Dumitrești, jud. Olt) sau pante de deal (Bragadiru-Zimnicea). Nu se cunosc așezări fortificate.

Săpăturile arheologice efectuate la Mătăsaru (jud. Dîmbovița), localitate situată la limita de nord a Cîmpiei Române, au permis să se identifice o importantă așezare în cadrul căreia s-au documentat două niveluri de locuire, databile între domnia lui Hadrian și începutul secolului al IV-lea [49].

Ca și carpii, costobocii și geto-dacii în general, dacii liberi din Muntenia trăiau în bordeie și locuințe de suprafață grupate în cadrul aceleiași așezări.

Bordeiele au forma rectangulară sau pătrată cu colțurile rotunjite și relativ frecvent rotund-ovală. Tipurile de bordeie coexistă în ambele niveluri de locuire la Mătăsaru, de asemenea în așezarea de la Colonești-Mărunței (Maldăr). Dimensiunile bordeielor diferă de la o încăpere la alta. Cel mai mare bordei de la Mătăsaru (B. 5 a, de formă rectangular-ovală) are dimensiunile de 7,75 × 6 m, iar adîncimea de 0,80 m și aparține nivelului III_2 (mai nou). Cele mai mici bordeie au fost B. 1 (de formă rectangulară cu colțurile rotunjite, nivel III_1) și B 10 (de formă rotund-ovală, nivel III_2) avînd dimensiunile de 2,80 × 2,50 m și respectiv 2,80 × 2,55 m, cu adîncimile de 0,90 primul și 0,60 al doilea. Menționăm că majoritatea bordeielor de la Mătăsaru aveau dimensiuni ce oscilau între 3 și 5m, iar profunzimea între 0,70—0,80 m, de la nivelul antic de săpare. La unele bordeie de la Mătăsaru s-a constatat că intrarea se făcea printr-un gîrlici cu trepte. La Mătăsaru, Colonești-Mărunței (Maldăr) și Dulceanca s-au descoperit bordeie care aveau în interior laviță din pămînt cruțat, fie pe una din laturi, fie de jur împrejurul pereților. De asemenea, în aceleași stațiuni, mai sus amintite, s-au găsit și bordeie care au avut în interior gropi cilindrice, mai adînci la Dulceana și mai puțin adînci la Mătăsaru și Colonești-Mărunței. Gropile se aflau fie în centrul încăperii, fie pe una din laturi.

Locuințele de suprafață au forma rectangulară sau pătrată și au fost construite din chirpici pe un schelet de nuiele.

La locuințele nr. 2, nr. 3 și nr. 5 de la Mătăsaru au fost puse la baza pereților, drept temelie, pietre de rîu. În mijlocul fiecărei locuințe se afla vatra de foc de formă rotund-ovală sau rectangulară, a cărei mărime era în raport direct cu suprafața încăperii. Vetrele erau construite din lut pe un pat de pietricele de rîu sau direct pe pămînt. La vatra locuinței nr. 6 (Mătăsaru, nivel III_2) printre pietrele de rîu s-au găsit și cioburi din nivelul mai vechi, zgurificate.

[35] Cf. Gh. Bichir, SCIVA, 29, 1978, 3, p. 390.

[36] Cf. Gh. Bichir și Eug. Popescu, StComPitești, 1, 1968, p. 91—96; idem, Materiale, 9, 1970, p. 271—278; Gh. Bichir, Valachica, 1, Tîrgoviște, 1969, p. 16—18.

[37] Cf. S. Morintz, Dacia, N. S., 5, 1961, p. 395—414.

[38] Cf. Gh. Bichir, Dacia, N. S., 24, 1980, p. 157—180.

[39] Gh. Diaconu, *op. cit.*, p. 30—35; idem, SCIVA, 28, 1977, 2, p. 209—215.

[40] M. Constantiniu și P. I. Panait, București, 6, 1968, p. 43—62; M. Constantiniu, București, 7, 1969, p. 13—28.

[41] Suzana Dolinescu-Ferche, *Așezări din secolele III și VI e.n., în sud-vestul Munteniei. Cercetările de la Dulceanca*, București, 1974.

[42] Cf. Gh. Bichir, Dacia, N. S., 24, 1980, p. 157—180.

[43] *Ibidem.*

[44] *Ibidem.*

[45] Idem, Materiale, Craiova, 1980 (sub tipar).

[46] Săpături Mioara Turcu.

[47] Vl. Zirra și Gh. Cazimir, CAB, 1, 1963, p. 49—56; M. Zgîbea, în același volum, p. 373—378.

[48] Vezi Gh. Bichir, Dacia, N. S., 24, 1980, p. 157—180.

[49] *Ibidem*; idem, RevIst, 33, 1980, 3, p. 463; idem, *2050 de ani*, p. 152.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Spre deosebire de locuințele de suprafață care au toate vetre de foc, bordeiele sînt în proporție de circa 95% lipsite de asemenea instalații; în mod obișnuit vetrele se află în afara bordeielor, în imediata lor apropiere. În unele bordeie de la Chilia (unul)[50], Mătăsaru (patru) și Dulceanca (două)[51] s-au descoperit cuptoare menajere (de copt pîine).

În toate așezările fără excepție predomină bordeiele. Faptul că în unele așezări s-au identificat numai bordeie (Chilia, Militari etc.) acest lucru se datorește cercetărilor limitate. La Mătăsaru s-au descoperit locuințe de suprafață și bordeie în ambele niveluri de locuire. Cei mai înstăriți își construiau locuințe mai spațioase, iar bordeiele aveau podeaua lutuită (lipită cu un strat gros de lut), așa cum s-a constatat la Colonești-Gușești[52], Colonești-Mărunței (B.8)[53] și Mătăsaru la mai multe construcții de acest fel. Proviziile și le păstrau în gropi special amenajate, care după deteriorare erau folosite ca gropi de gunoi.

Un loc important în cadrul culturii Militari-Chilia îl ocupă necropolele, deoarece studiul lor ne permite să cunoaștem mai bine cultura materială și spirituală a dacilor liberi din această zonă. În comparație cu situația din Moldova, unde numărul necropolelor și al mormintelor carpice este destul de mare (50 de necropole cu peste 1 500 de morminte)[54], în Muntenia numărul acestora este mult mai mic. Se cunosc necropole la Chilia[55], Scornicești[56], Mătăsaru[57], Tîrgșor[58], Tei-București[59] Măgurele[60] și Lipia[61], iar morminte izolate la Budești, Vasilați[62] și Curcani[63] în jud. Călărași și Costești de Vale[64] în jud. Dîmbovița.

Pe baza observațiilor făcute pe teren se constată că dacii liberi din Muntenia au folosite ritul funerar al incinerației și au practicat în linii mari aceleași variante de rit și ritual funerar întîlnite la geto-dacii din Latène și dacii liberi din celelalte regiuni. Reținem observația că pînă în prezent în Muntenia nu s-au descoperit morminte de înhumație, incinerația fiind singurul rit funerar documentat. Ca și la carpii din Moldova sau dacii liberi din Crișana și regiunca Sătmarului, necropolele purtătorilor culturii Militari-Chilia sînt plane și se află în imediata apropiere a așezărilor (Mătăsaru, Scornicești, Chilia, Tîrgșor, Tei-București).

Faptul că la unele morminte din necropola de la Tîrgșor s-au găsit vase arse secundar nu îndreptățește ipoteza autorului săpăturilor, că în aceste cazuri am avea de-a face cu taifali[65], dat fiind faptul că acest lucru a fost constatat și în Latène-ul geto-dacic[66]. El este cunoscut de asemenea într-o serie de necropole carpice (Pădureni, Bărboasa, Sohodor, Văleni-Botești etc.[67]), ca și în cadrul culturii Militari-Chilia la Scornicești și Chilia, unde lipsesc alte elemente care să poată fi puse în legătură cu taifalii.

Ca și ritul funerar, ocupațiile principale ale purtătorilor culturii Militari-Chilia erau cele specifice geto-dacilor — agricultura și păstoritul. În așezări s-au descoperit o serie de unelte de fier cum sînt brăzdarul de la București-Lacul Tei și secerile de la Mătăsaru (15 exemplare), Udeni, Colonești-Mărunței etc.[68].

Nelipsite din așezările de tip Militari-Chilia sînt rîșnițele pentru măcinat. La Mătăsaru apar frecvent rîșnițele de tip roman și rar de tot se mai întîlnesc rîșnițe de tip primitiv. În majoritatea cazurilor este vorba însă de exemplare fragmentare. Două din rîșnițele găsite la Mătăsaru în nivelul III_1 sînt masive, avînd grosimea de 0,15 m (fig. 3/6). După Ovidiu *(Epistulae ex Ponto*, III, 8, 11), măcinatul cerealelor la rîșniță cădea în sarcina femeilor *(Femina pro lana cerealia numera frangit)*.

Din rîndul plantelor cultivate, pentru care avem dovezi arheologice, amintim grîul, meiul și cînepa, ale căror boabe și tulpini carbonizate s-au găsit în unele bordeie și gropi de provizii; pe mai multe bucăți de chirpici s-au păstrat imprimate chiar urme ale spicului de grîu. La Mătăsaru

[50] S. Morintz, Materiale, 8, 1962, p. 517.

[51] S. Dolinescu-Ferche, *op. cit.*, p. 23, fig. 4 și p. 32, fig. 12.

[52] Săpăturile Gh. Bichir.

[53] *Ibidem.*

[54] Cf. Gh. Bichir, *Archaeology and History*, I, p. 18–32; idem, vol. II, pl. III.

[55] Cf. *supra*, nota 37.

[56] Cf. *supra* nota 43.

[57] Cf. *supra* nota 36.

[58] Cf. Gh. Diaconu, *Tîrgșor*, p. 30–35.

[59] Cercetări D. V. Rosetti.

[60] Cf. S. Morintz, Dacia, N. S., 5, 1961, p. 406.

[61] V. Enăchiuc Mihai, Ilfov — File de istorie, 1, 1978, p. 71.

[62] S. Popescu-Ialomița și Vl. Zîrra, AUB, 5, 1956, seria științe sociale (istorie), p. 87, nota 35; Gh. Bichir, Ilfov-File de istorie, 1, 1978, p. 96.

[63] B. Mitrea și C. Deculescu, SCIV, 17, 1966, 3, p. 541–542 și fig. 3.

[64] Cf. *infra*, nota 103.

[65] Gh. Diaconu, *Tîrgșor*, p. 31, 33, 35, 118 și urm.; idem, SCIV, 15, 1964, 4, p. 471–473.

[66] Cf. Gh. Bichir, *Archaeology and History*, I, p. 23; idem, Transilvania, 6, 1980, p. 52; V. Căpitanu, Muzeul Național, 2, 1975, p. 329 și urm.

[67] Gh. Bichir, *Archaeology and History*, I, p. 23.

[68] Cf. *infra*, nota 103.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

boabele de grîu aparţin speciilor *Triticum compactum* şi *Triticum vulgare* (cu bobul lung), specii cunoscute şi în perioada anterioară la geto-daci, judecînd după descoperirile făcute la Grădiştea Muncelului [69], Cetăţeni[70], Popeşti[71] etc. De notat că spre deosebire de Mătăsaru unde s-au găsit numai

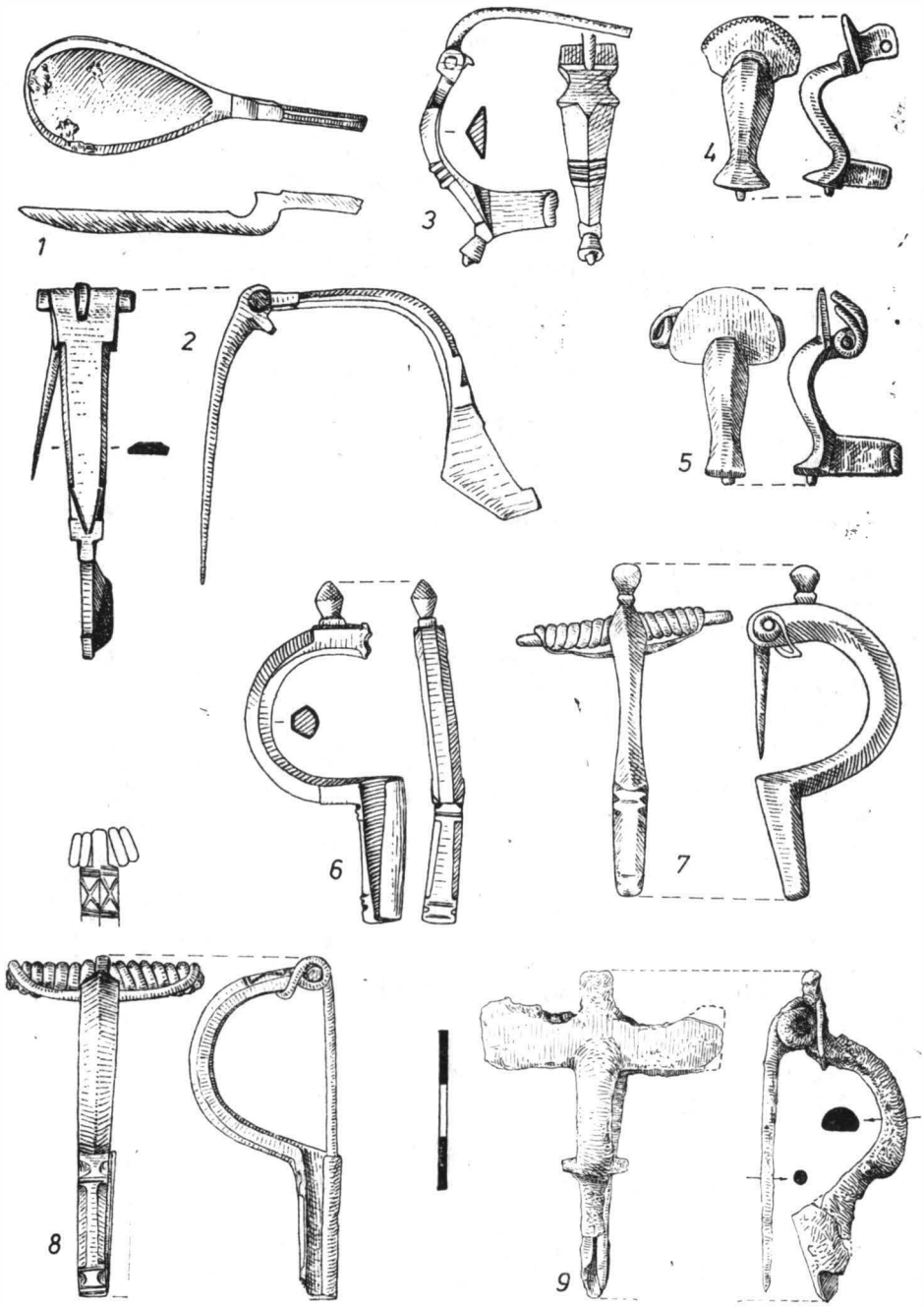

Fig. 1. Mătăsaru ; 1, linguriţă de argint ; 2—9 fibule de bronz (1—3, nivel III_1 ; 4—9, nivel III_2)

boabe de grîu aparţinînd speciei *Triticum vulgare* cu bob lung, la Grădiştea Muncelului s-a descoperit şi *Triticum vulgare* cu bobul rotund [72].

[69] Cf. C. Daicoviciu şi colab., SCIV, 4, 1953, 1—2, p. 193—194.

[70] Cf. Fl. Mîrţu, SCŞMI, 1, 1971, p. 312.

[71] R. Vulpe şi colab., SCIV, 6, 1955, 1—2, p. 247.

[72] Cf. *supra*, nota 69.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Despre priceperea geto-dacilor în cultivarea grîului, şi în special a geţilor din Cîmpia Română, vorbesc şi unele izvoare scrise [73]. La Mătăsaru s-au găsit boabe de grîu carbonizat în gropile nr. 125 (niv. III_2) şi 150 (niv. III_1), iar boabe de mei carbonizat *(Panicum sp.)* pe fundul unui vas (fragmentar) poros, în B_{18} şi în gropile nr. 182 şi nr. 187 (niv. III_2). Prezenţa cînepii a fost documentată prin tulpini fragmentare găsite în trei gropi (Gr. 32, gr. 148 şi gr. 184). Tot la Mătăsaru în gr. 184 au mai fost descoperite şi seminţe de mohor *(Setaria viridis)*. Este posibil ca dacii liberi din secolele II—IV e.n. să fi cultivat şi alte soiuri de plante, documentate la geto-dacii din Latène cum ar fi, orzul, năutul, bobul, lintea etc., dar lipsindu-ne documentarea pentru această vreme nu vrem să insistăm asupra lor.

Probabil că dacii liberi, ca şi geto-dacii înaintea lor, practicau asolamentele, constînd atît în rotaţia culturilor, cît şi a lăsării unor terenuri un an pîrloagă, pentru a se odihni [74]. Despre schimbarea continuă a terenurilor la geţi, în aşa fel încît aceleaşi ogoare să nu fie cultivate doi ani consecutiv, găsim ştiri la Horaţiu [75]. Aproximativ acelaşi lucru pe care-l menţionează Horaţiu despre geţi îl spunea şi Caesar despre suebi [76]. Productivitatea muncii în agricultură a sporit mult datorită folosirii plugului cu brăzdar şi cuţit de fier, ca şi a altor unelte de fier (seceri, săpăligi etc.), permiţînd acumularea unor rezerve mai mari de produse agricole, unele dintre ele putînd lua chiar drumul exportului către lumea romană.

Poetul Ovidiu *(Epistulae ex Ponto*, I, 8, 54) spune că plugul era tras de boi. La dezvoltarea agriculturii şi a comerţului a contribuit într-o mare măsură şi carul. Geto-dacii au folosit carul cu patru roţi (roata avînd cîte opt spiţe). Tipuri ale carelor utilizate de geto-daci s-au păstrat pe monumentul triumfal de la Adamclisi (metopele 9, 35, 37). Carul ca mijloc de trafic şi transport a jucat un rol important în istoria economică şi militară a geto-dacilor.

Din relatările lui Strabon (VII, 3, 11) reiese că la geţi cultura viţei de vie era destul de răspîndită (în special în regiunea de dealuri)[77]. În legătură cu această îndeletnicire pot fi puse cosoarele de fier, unelte care în regiunile de bălţi puteau servi şi la tăierea stufului, papurii şi a răchitei. În cadrul aşezărilor de tip Militari-Chilia acest tip de unealtă este cunoscut la Bucureşti-Militari printr-un mic exemplar întreg [78] şi la Mătăsaru prin mai multe exemplare fragmentare, dintre care unul este aproape întreg [79]. Cosoarele de la Mătăsaru se leagă tipologic de cele descoperite la Căţelu Nou (trei exemplare) şi atribuite de autorul săpăturilor Latène-ului geto-dacic (secolele III—I î.e.n.)[80]. Cosoare de fier s-au găsit şi în alte aşezări geto-dacice (Grădiştea-Muncelului, Popeşti)[81] dar acestea sînt diferite de cele cunoscute la Mătăsaru şi Căţelu Nou, datorită faptului că au tijă la mîner ca cele de la Bucureşti-Militari şi manşon pentru fixat coada. Acest lucru ar indica fie existenţa a două tipuri de cosoare în Latène-ul geto-dacic, fie că exemplarele de la Căţelu Nou ar putea aparţine orizontului cultural din secolele II—III e.n., documentat în cadrul aceleiaşi staţiuni [82].

Alături de agricultură un loc important în activitatea purtătorilor culturii Militari-Chilia îl ocupa păstoritul, în special în zonele montane şi lunca Dunării, ca şi în regiunile cu păduri întinse. În afară de carne, lapte şi brînză [83], oile şi caprele erau foarte preţuite pentru blana şi lîna lor din care oamenii îşi confecţionau îmbrăcămintea şi alte lucruri necesare traiului, date fiind condiţiile de climă mai aspră din regiunile noastre, în special iarna. Dar ovi-caprinele nu erau crescute numai de păstori [84], ci şi de agricultori, desigur în număr mai mic (pentru nevoile casei), împreună cu alte animale necesare muncilor agricole, alimentaţiei şi confecţionării îmbrăcămintei. Judecînd după cercetările făcute de noi la Mătăsaru, Scorniceşti, Colonesti-Mărunţei, Vulturesti şi Udeni se poate preciza că, în zona de cîmpie, ponderea o aveau vitele cornute. În funcţie de oasele de animale domestice descoperite (în aşezările mai sus amintite), frecvenţa cea mai înaltă o are *Bos taurus*, îi urmează în ordine porcinele *(sus scrofa domesticus)*, ovi-caprinele *(ovicaprinae)* şi calul *(Equus caballus)*.

[73] Arian, *Anabasis*, I, 4,1; Gh. Bichir, Ilfov-File de istorie, 1, Bucureşti, 1978, p. 93.

[74] Cf. V. Pârvan, *op. cit.*, p. 136; A. Bodor, SCIV, 7, 1956, 3—4, p. 258; Gh. Bichir, *Cultura carpică*, p. 47; idem, *Archaeology and History*, I, p. 34.

[75] Horaţiu, *Carmina*, III, 24, p. 9—16.

[76] Caesar, *De Bello Gallico*, IV, 1.

[77] Cf. V. Pârvan, *Getica*, p. 137.

[78] Vl. Zirra şi Gh. Cazimir, CAB, 1, 1963, p. 55 şi fig. 7/6.

[79] Gh. Bichir şi Eug. Popescu, StComPiteşti, 1, 1968, p. 86 şi fig. 2/5.

[80] V. Leahu, CAB, 1, 1963, p. 30, fig. 21/2; idem, CAB, 2, 1965, p. 61, fig. 37/1 şi 38/4.

[81] C. Daicoviciu şi colab., SCIV, 3, 1952, p. 300, fig. 20; R. Vulpe, Materiale, 5, 1959, p. 346, fig. 11/1.

[82] Cf. Gh. Bichir şi Eug. Popescu, *op. cit.*, p. 94.

[83] Columella, *De re rustica*, VII, 2, afirmă că cei mai mulţi dintre geţi sînt „*galaktopotai*" (γαλακτοπόται) adică se hrănesc numai cu lapte, lucru ce desigur este exagerat.

[84] Despre păşunatul oilor şi caprelor la geţi găsim date la poetul Ovidiu, *Epistulae ex Ponto*, II, 7, 51—52.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

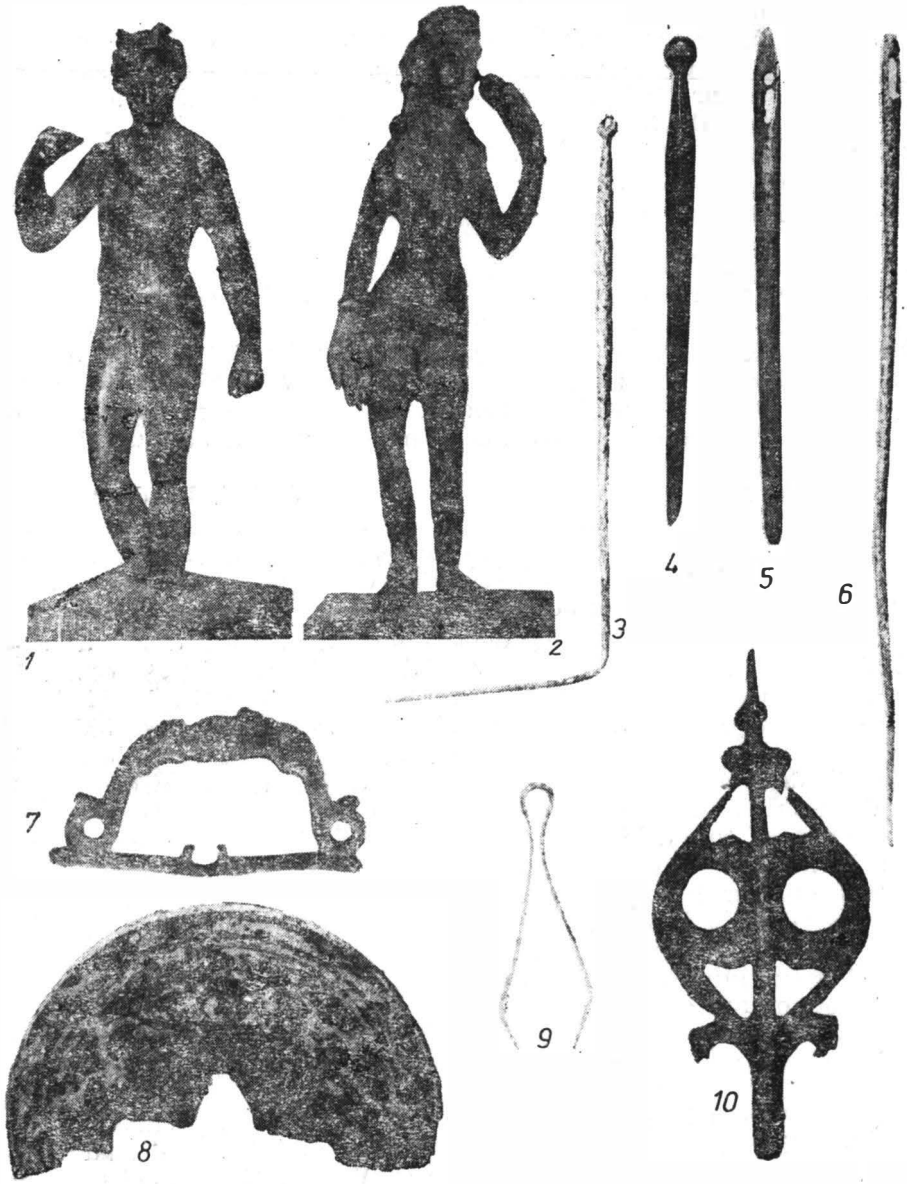

Fig. 2. Piese romane de import: 1—3, 6—10 de bronz; 4—5 de os. 1—2 Bucureşti-Lacul Tei; 3,6—10 Mătăsaru; 4—5 Costeşti-Stîrci, jud. Argeş (după Paul Dicu).

Boul domestic era folosit în scopuri utilitare, la tracţiune (la car şi plug), dar totodată şi ca furnizor de carne, judecînd după observaţia făcută de conf. S. Haimovici, că o bună parte din oase provin de la indivizi ce nu au atins încă maturitatea pentru a fi folosiţi la tracţiune. Se pare că vacile erau crescute în special pentru lapte şi carne şi nu prea erau folosite la tracţiune (vezi Ovidius, *Epistulae ex Ponto*, I, 8, 54). Pe lîngă bovine, un loc important în acoperirea necesităţilor de hrană îl ocupau porcinele, care erau crescute, evident, ca furnizoare de carne, dată fiind marea cantitate de oase provenite de la animale tinere. În cadrul ovicaprinelor, oaia era mult mai frecventă decît capra, ale cărei oase apar rar de tot în aşezările de tip Militari-Chilia la care ne-am referit mai sus. În funcţie de materialul osteologic descoperit, calul era folosit în măsură mult mai mică decît boul la muncile agricole şi la tracţiune în general. La Mătăsaru, într-o groapă de cult, s-a descoperit un craniu de cal întreg.

În legătură cu creşterea vitelor trebuie puse şi cele trei tălăngi de fier, descoperite la Mătăsaru, şi care erau legate la gîtul unor animale pentru a nu se rătăci de turmă (oi sau bovine) sau la

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

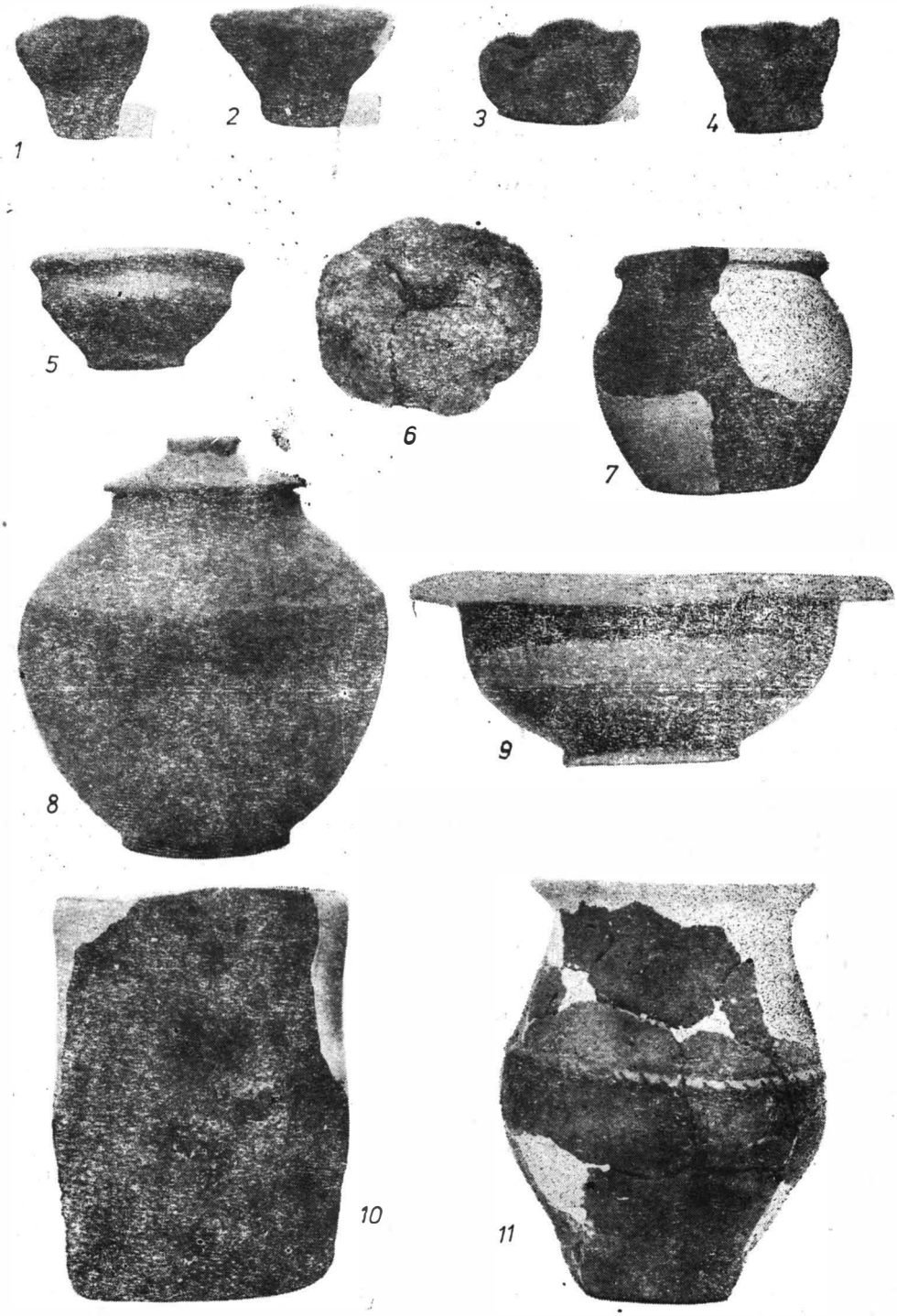

Fig. 3. Ceramică lucrată cu mîna (1—4, 10—11) și la roată (5,7, 8—9); 6 rișniță de piatră. 1—4, 6—11 Mătăsaru (8, 11 necropolă, restul așezare; 1—4, 9 nivel III_1; 7, 10 nivel III_2); 5 Udeni.

gîtul unor animale de tracțiune (boi sau cai) care să-și anunțe trecerea evitînd astfel eventuale accidente.

Cîinele este reprezentat în general de exemplare de talie mijlocie spre mare. În unele gropi de cult descoperite la Mătăsaru, Udeni, București-Militari și Lacul Tei, s-au găsit chiar schelete întregi[85].

[85] Cf. Gh. Bichir, Dacia, N. S., 11, 1967, p. 219; idem, Dacia, N. S., 17, 1973, p. 253.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Creşterea păsărilor de curte este atestată de oase şi chiar coji de ouă descoperite în unele gropi de provizii la Mătăsaru. Cele mai frecvente oase de păsări de curte întîlnite în aşezări (Mătăsaru, Udeni, Coloneşti-Măruntei) sînt cele de găini ; în aşezarea de pe malul Tinoasei de la Mătăsaru s-au găsit chiar pinteni de cocoş.

Producţia meşteşugărească sătească a constituit, alături de agricultură şi păstorit, principalul factor care a impulsionat dezvoltarea societăţii geto-dacilor din secolele II—IV e.n. Dacă unele obiecte de caracter casnic şi gospodăresc erau realizate în sînul celor mai multe dintre familii, pentru producerea uneltelor agricole şi cea mai mare parte a ustensilelor necesare oamenilor în activitatea lor de zi cu zi se cerea o anumită specializare care impunea anumite cunoştinţe tehnologice, pentru fiecare ramură de activitate. Aceste produse nu se puteau realiza decît în cadrul unor ateliere de către oameni cu o bună pregătire, fie în ceea ce priveşte metalurgia fierului şi a bronzului, fie în prelucrarea lemnului sau modelarea şi arderea ceramicii.

Dovezile practicării metalurgiei fierului în aşezările de tip Militari-Chilia le constituie zgura descoperită în cantităţi relativ mari la Mătăsaru, Coloneşti-Măruntei, Scorniceşti [86] şi în mai mică cantitate la Bucureşti-Militari şi Dulceanca.

În unele aşezări cum a fost cea de la Militari-Bucureşti au existat şi ateliere de turnat oglinzi dintr-un aliaj ce conţinea : Cu, Pb, Sn, Sb, As şi Zn [87].

La Mătăsaru şi Dulceanca [88] s-au găsit şi deşeuri de tablă de bronz, fapt ce arată că în cadrul aşezărilor respective se lucrau, sau reparau, obiecte şi vase din bronz, unele dintre ele ajunse aici pe calea schimbului din Imperiul roman.

Prelucrarea lemnului este atestată arheologic de prezenţa în aşezări a unor unelte de fier folosite de tîmplari, dulgheri, rotari şi dogari. Astfel la Mătăsaru, s-au găsit în ambele niveluri de locuire dălţi de fier, de mărimi diferite, burghie, priboaie, două topoare şi fragmente dintr-o cuţitoaie, tipuri de unelte cunoscute dealtfel atît în mediul geto-dacic anterior, cît şi în cel carpic contemporan [89]. Dezvoltarea prelucrării lemnului a fost favorizată şi de existenţa numeroaselor păduri, aflate nu numai în zona montană şi subcarpatică, ci şi în cea de cîmpie (vezi de exemplu Codrii Vlăsiei). La Coloneşti-Gueşti aşezarea se află îşi astăzi la marginea unei păduri seculare de foioase. Analiza probelor de lemn descoperite la Mătăsaru arată că ele provin de la următoarele specii : stejar, salcîm, ulm, salcie, plop (?) şi prun.

Alături de metalurgia fierului şi prelucrarea lemnului, olăritul ocupa un loc important în preocupările dacilor liberi. Multiplele întrebuinţări pe care le aveau vasele de lut (vase de gătit şi păstrat alimentele, recipiente pentru apă, urne funerare etc.), justifică existenţa unor olari specializaţi, în toate aşezările mai importante, aşa cum arată cuptoarele de ars vase descoperite la Mătăsaru, Coloneşti-Măruntei şi Străulesti lîngă Bucureşti. Cuptoarele de la Mătăsaru sînt de tipul cu perete median, iar cele de la Străulesti (2)[90] de tipul cu pilon central. Important de subliniat este faptul că ambele tipuri de cuptoare sînt documentate şi în Latène-ul geto-dacic la Căţelu Nou lîngă Bucureşti, Poiana-Tecuci, Poiana-Dulcesti (punctul Broşteanu) Bîtca Doamnei (Piatra Neamţ) şi Deva [91]. Ele sînt bine documentate atît la carpi, cît şi la dacii liberi din vest şi continuă să fie folosite şi în cadrul culturii Sîntana de Mureş-Cerneahov [92]. Torsul, împletitul şi ţesutul erau îndeletniciri casnice care cădeau în sarcina femeilor. La Bucov[93] şi la Mătăsaru s-au identificat urmele a două argele în care au funcţionat războaie de tip vertical. În restul aşezărilor aceste îndeletniciri sînt atestate de fusaiole şi greutăţi de lut pentru războiul de ţesut de tip vertical.

Ceramica constituia materialul cel mai numeros întîlnit în aşezări şi necropole. În ceramica dacilor liberi din Muntenia se constată pe lîngă tradiţia Latène-ului geto-dacic şi o puternică influenţă romană, de asemenea unele elemente împrumutate de la sarmaţi, populaţii cu care au convieţuit în zona de cîmpie şi s-au influenţat reciproc [94].

[86] Notăm că la Coloneşti-Măruntei s-au găsit peste 20 kg de zgură metalică.

[87] Vezi Gh. Bichir, *Cultura carpică*, p. 106—111.

[88] S. Dolinescu-Ferche, *op. cit.*, p. 34, fig. 14/1.

[89] Vezi Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 51—52.

[90] M. Constantiniu şi P. I. Panait, Bucureşti, 6, 1968, p. 53—56, fig. 4 ; M. Constantiniu, Bucureşti, 7, 1969, p. 16—17.

[91] Vezi datele la Gh. Bichir, SCIV, 17, 1966, 3, p. 489—509 ; idem, *Cultura carpică*, p. 57—62 ; idem, *Archaeology and History*, I, p. 38—49.

[92] *Ibidem.*

[93] Cf. M. Comşa, în *Liber Josepho Kostrzewski*, Varşovia, 1972, p. 284—287 ; idem, Studii şi materiale privind trecutul istoric al jud. Prahova, 3, 1970, p. 15—18.

[94] Vezi Gh. Bichir, *Relations*, p. 59—64 ; idem, Dacia, N. S., 21, 1977, p. 167 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Descoperirile arheologice arată că se menţin cele două categorii ceramice cunoscute în Latène-ul geto-dacic : ceramica modelată cu mîna şi cea lucrată la roată, alături de care apare, în mod firesc, ceramica de aspect zgrunţuros (de tip provincial roman), lucrată tot pe loc (fig. 9/1—10) şi ceramica romană de import (fig. 5/1 ; 6/1 ; 7/3, 6. Ceramica lucrată cu mîna este reprezentată în primul rînd de ceaşca dacică, adevărat stindard al civilizaţiei geto-dacice şi vasul borcan cu brîu

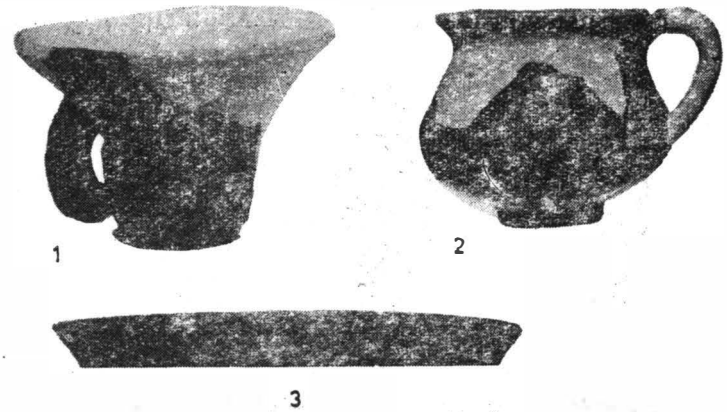

Fig. 4. Ceramică : 1—4 Scorniceşti, aşezarea nr. 1 ; 5 Mătăsaru (nivel III_a) vas de provizii cenuşiu, înalt, de 0,72 m.

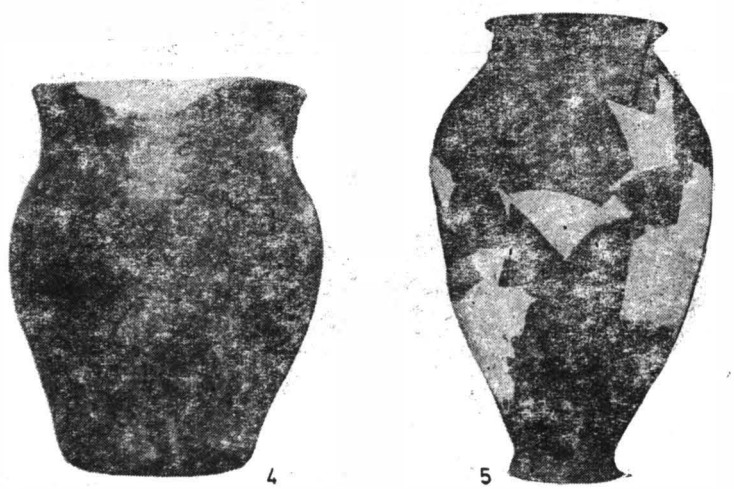

alveolar, forme a căror apartenenţă etnică la geto-daci nu mai poate fi contestată de nimeni (fig. 4/1 ; 6/4, 7).

În cadrul culturii Militari-Chilia, ca şi în complexele carpice, nu se mai întîlneşte ceramica neagră cu luciu, destul de frecventă în Latène. Dealtfel, această specie ceramică apare extrem de sporadic şi în secolul I e.n., aşa cum au arătat cercetările noastre de la Cuciulata, jud. Braşov [95]. În ceea ce priveşte formele, menţionăm că vasele din secolele II—III e.n. capătă adesea un profil mai zvelt, avînd în majoritatea cazurilor baza mai îngustă decît gura. Observaţii se pot face şi în legătură cu ornamentul care în complexele de tip Militari-Chilia apare mai rar, iar la unele vase se constată tendinţa de coborîre a brîului în relief alveolat (mai rar crestat) către diametrul maxim al vasului (fig. 3/11). În faza tîrzie a culturii Militari-Chilia, devin relativ frecvente şi vasele-borcan lipsite de ornament (fig. 3/10). De notat că în complexele de tip Militari-Chilia nu s-au găsit vase care să fie ornamentate cu brîie alveolare pe întreg corpul vasului (în diverse poziţii) ca în mediul carpic [96].

[95] Cf. Gh. Bichir, StComSibiu, 14, 1980, p. 150.

[96] Vezi *Cultura carpică*, p. 66, fig. 11 ; pl. XLIII/1 ; XLIX/1 ; LIV/1, 7—9 ; LV/1—11 ; LVI/1—9, 20—23 ; LIX/5 ; idem, *Archaeology and History*, II, pl. XLIII/1, LVI, LIX/5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Dealtfel vasele din complexele Militari-Chilia sînt mai sărace în ornament decît cele carpice. Ca şi la carpi însă apar rar proeminenţele conice sau cilindrice dispuse pe corpul vasului.

Dacă în ceea ce priveşte ceramica lucrată cu mîna, influenţa romană nu poate fi constatată, în schimb, ea este uşor sesizabilă la marea majoritate a formelor modelate la roată, chiar şi atunci cînd vasele sînt lucrate în tehnică geto-dacică şi nu provincial romană.

Reţine atenţia faptul că fructiera, formă de bază a Latène-ului geto-dacic şi a culturii carpice, apare extrem de rar în cadrul culturii Militari-Chilia, lipsind complet la : Mătăsaru, Chilia, Dulceanca,

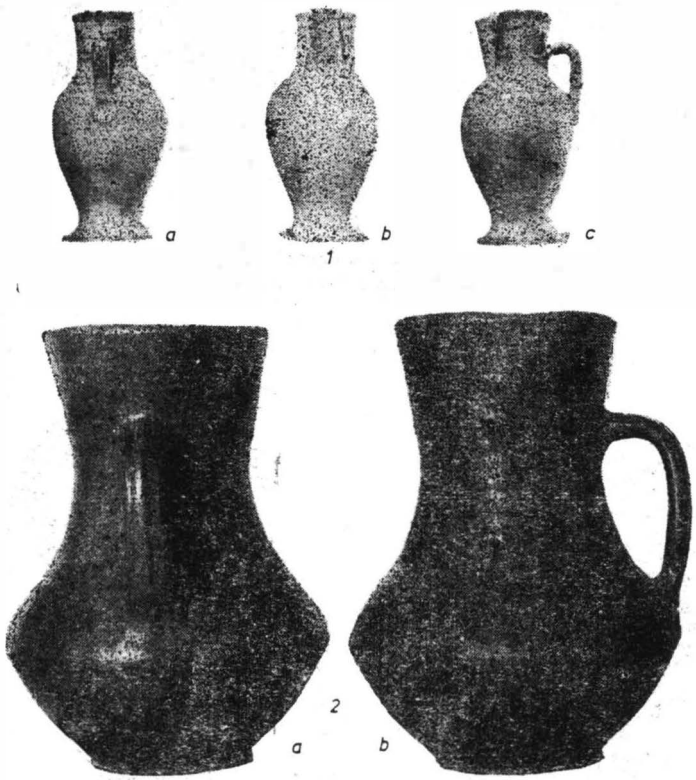

Fig. 5. 1 a—c Urluieni, cană romană ; 2 a—b Mărunţei-Olt, cană dacică descoperită într-un mormînt sarmatic.

Colonești-Mărunţei (Maldăr), Colonești-Guești, Scornicești, Udeni, Vulturești, Bragadiru-Zimnicea etc. Ea a apărut la Tîrgşor şi Străulești, aşezări în care s-au mai găsit şi alte materiale ceramice în „condiţii stratigrafice clare" cum ar fi cele atribuite culturii Przeworsk [97] sau dacilor liberi din secolele II—III e.n. [98], care în realitate aparţin Latène-ului vechi [99].

Noi nu contestăm prezenţa fructierei (posibilitatea ca ea să apară) în complexele Militari-Chilia, ci doar remarcăm faptul că pînă în prezent ea lipseşte complet în 98% din staţiunile cunoscute. Chiar dacă fragmentele din cele două staţiuni amintite mai sus aparţin secolelor II—III e.n., totuşi nu se poate spune că fructiera este o formă frecventă în cadrul culturii Militari-Chilia [100], aşa cum

[97] Gh. Diaconu, SCIV, 19, 1968, 3, p. 449 cu nota 47; M. Constantiniu, Bucureşti, 6, 1968, p. 61—62.

[98] Gh. Diaconu, SCIVA, 28, 1977, 2, p. 257—260.

[99] Cf. Gh. Bichir, *2050 de ani*, p. 151—152.

[100] Într-o notă publicată în SCIVA, 30, 1979, 3, p. 427—435, Magda Tzony, deşi n-a văzut materialele de la Străulești şi Lacul Tei, ci a avut doar informaţii despre ele (vezi p. 434, nota 30), caută să arate că fragmentul de fructieră de la Străulești (unul singur într-o aşezare, în care se găsesc şi urme Latène tîrzii) ca şi fructierele de la Tei-București (material sigur Latène, văzut de noi) ar aparţine secolelor II—III e.n. Probabil, pentru a convinge pe cititori că cele cîteva fragmente de fructieră de la Tîrgşoru Vechi, pe care le publică, nu sînt Latène, a mărit distanţa dintre aşezarea din secolele II—III şi cea considerată de ea că aparţine secolului al II-lea l.e.n. la 700—800 m (vezi p. 435), distanţă care la Gh. Diaconu în monografia *Tîrgşor*, p. 119 este de 150 m, iar în Dacia N.S., 19, 1975, p. 266, unde discută un alt fragment de fructieră, distanţa se măreşte la 250—300 m.

Dealtfel concluzia ce se desprinde din articolul publicat în SCIVA, 30, 1979, 3, p. 427—435, este aceea că autoarea nu e documentată asupra formei de vas menţionate şi nu-i cunoaşte nici tipologia, nici evoluţia. Ceea ce trebuie remarcat este doar curajul de a discuta materiale pe care nu le-a văzut

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Fig. 6. Scorniceşti; 1—9 ceramică; 10 suport frigare; 1—8, 10 aşezarea nr. 1; 9 necropolă; 1 vas roman de import.

este ceaşca dacică şi vasul-borcan cu brîu alveolar, ci că în aceste complexe fructiera apare destul de sporadic [101].

nici măcar în desen. Interesant e şi faptul că ne atribuie nouă lucruri pe care nu le-am spus, nici în articolul la care se referă (SCIV, 22, 1971, 4, p. 663—670), nici în altă parte. După M. Tzony noi am fi scris că fructierele „semnalate în diverse puncte din Dacia, Moesia Inferior (Dobrogea) sau la dacii liberi de la sud de Carpaţi s-ar datora mai degrabă unui aport etnic sau cultural carpic" (vezi p. 427 cu nota 1, unde mai sînt citaţi M. Comşa şi C. Scorpan). Dacă ar fi citit cu atenţie articolul nostru din SCIV, 22, 1971, 4, intitulat *„Precizări în legătură cu unele lucrări recent apărute"*, ar fi constatat că noi spunem că nu toate vestigiile din Dobrogea considerate de C. Scorpan ca aparţinînd carpilor sînt carpice. Dealtfel, poziţia noastră în privinţa fructierei este expusă clar şi în *Cultura carpică*, p. 77—78, cu nota 211 şi la care M. Tzony nu se referă deloc!

Îmbucurător este totuşi faptul că în încheiere M. Tzony admite ca descoperiri carpice în Dobrogea exact pe acelea pe care le-am stabilit noi cu aproape un deceniu înaintea ei (vezi p. 433), cu toate că nu ne citează pentru acest lucru.

[101] Menţionăm că fragmentul de fructieră publicat de Gh. Diaconu ca provenind dintr-un mormînt (M. 321) de tip Sîntana de Mureş-Cerneahov (vezi Dacia, N. S., 19, 1975, p. 265—266, fig. 2/4; idem, Thraco-Dacica, 1, 1976, p. 314, fig. 2/6, unde fragmentul apare fructieră întreagă!)

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

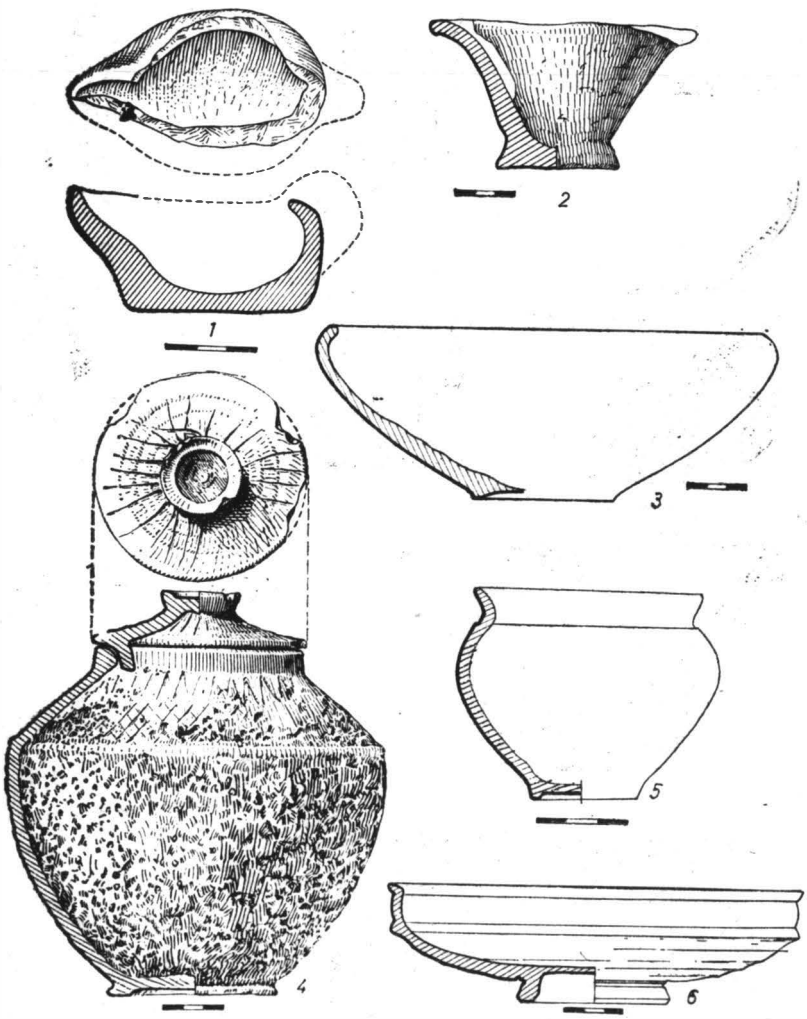

Fig. 7. Ceramică; 1 Colonești-Mărunței (Maldăr), imitația locală după un opaiț roman; 2—6 Mătăsaru (4 necropolă; 2—3, 5—6, așezare; 2,5 nivel III_3, 3,6 nivel III_1).

Destul de interesantă este apariția fragmentelor de Krausengefässe în așezările de la Mătăsaru, Udeni și Colonești-Mărunței (Maldăr), complexe care pot fi datate și la începutul secolului al IV-lea[102]. Asupra celorlalte forme ceramice lucrate la roată nu mai insistăm aici deoarece o vom face cu un alt prilej[103].

În producția locală se simte din plin influența romană. Notăm că, în ceea ce privește ceramica, meșterii locali și-au însușit procedee tehnice noi, care constau în prepararea pastei, modelarea și arderea vaselor ce imită adesea forme romane. Elocventă în acest sens este specia ceramică de aspect zgrunțuros, frecvent întîlnită în complexele de tip Militari-Chilia (fig. 9/1—10) și care prin tehnică de lucru, forme și ardere amintește de ceramica de uz comun de tip provincial roman. Ea începe să fie folosită în acest sens și de dacii liberi în dauna ceramicei de tradiție dacică lucrată cu mîna, care este în continuă descreștere.

este tipic Latène (secolele I î.e.n. — I e.n.) judecînd după detaliile de profil. Dealtfel o așezare din secolul I î.e.n. se află în zonă (Cf. Gh. Diaconu, *Tîrgșor*, p. 11; M. Tzony, Gh. Diaconu, Materiale, Oradea, 1979, p. 263). Acest tip de fructieră (ne referim la fragmentul original și nu la restituirea formei în desen) nu este nicăieri cunoscut în aria culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov, nici chiar în Moldova unde orizontul cerneahovian se altoește pe cel carpic, în care fructiera (de un tip mai evoluat decît cea din M. 231 de la Tîrgșor) este o formă foarte frecventă (vezi *Cultura carpică*, p. 76—78 și pl. XCVIII/5, 7; XCIX/1—5; C/1—4; CI/1—6; CII/1—6; CIII/1—6; CLI/1, 3). În cadrul culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov se cunosc fructiere (mai bine zis cupe cu picior) total diferite de cea de la Tîrgșor, la Ciurchi-Iași și Băiceni-Silițe (cf. I. Ioniță, ArhMold, 4, 1966, p. 204, fig. 10/1—2).

[102] Vezi Gh. Bichir, Dacia, N. S., 24, 1980, p. 157—180.

[103] Toate aceste probleme sînt tratate în monografia dedicată dacilor liberi din Muntenia ce va fi predată în curînd la tipar.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

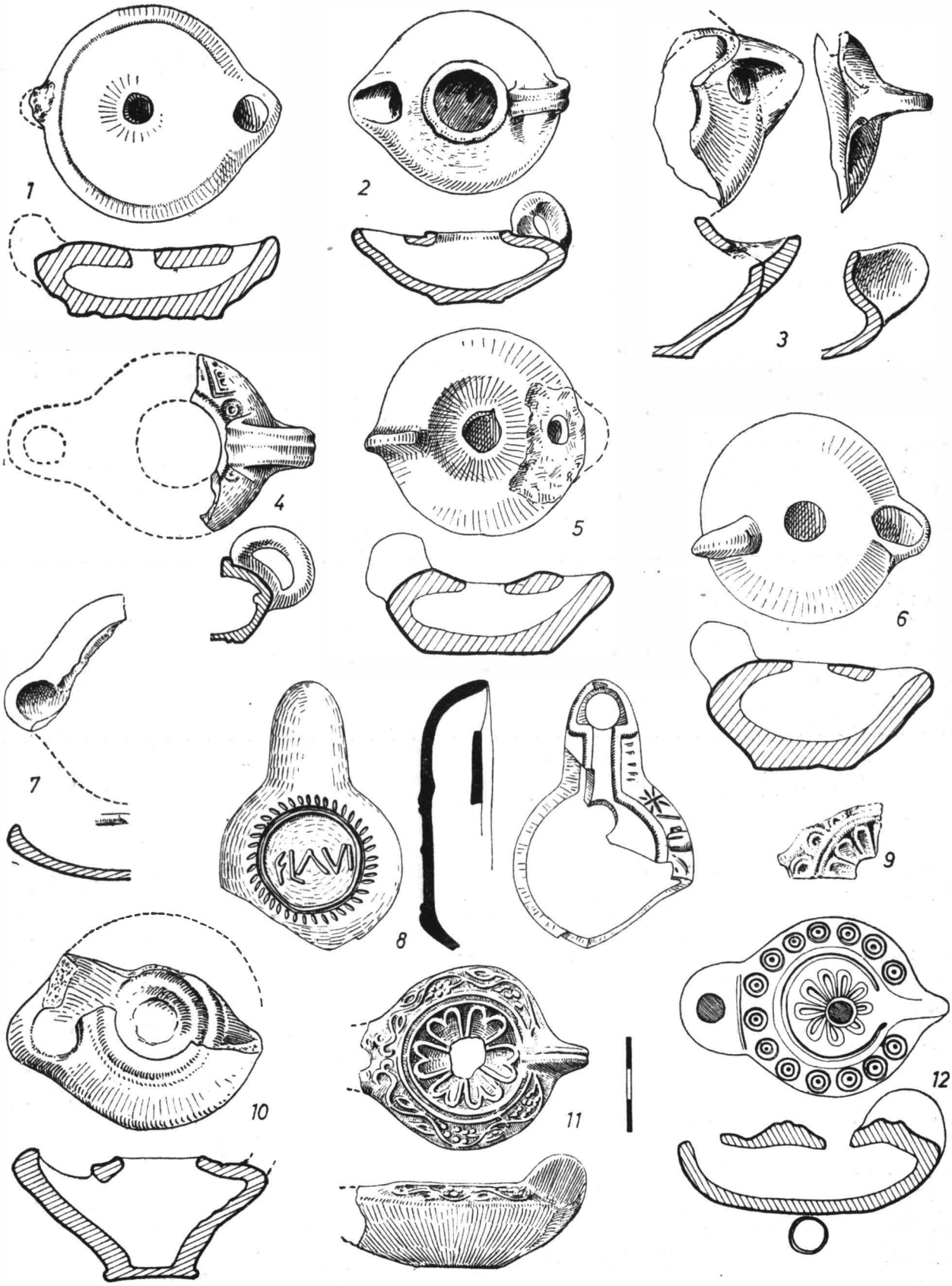

Fig. 8. Opaiţe romane ; 1—3, 9 Mătăsaru (1, nivel III_1 ; 2—3,9 nivel III_2) ; 4 Vultureşti ; 5 Scorniceşti, aşezarea nr. 1 ; 6 Bucureşti—Palatul Justiţiei ; 7 Colonesti-Gueşti ; 8 Bucureşti-Lacul Tei ; 10—11 Colonesti-Mărunţei (Maldăr) ; 12 Dulceanca.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Notăm că la Mătăsaru şi Coloneşti-Mărunţei (Maldăr), unde am făcut statistici pentru fiecare specie ceramică în parte, ceramica de aspect zgrunţuros (de tip provincial roman), lucrată de olarii locali, reprezintă în unele complexe 35% din întregul material modelat la roată. Un loc aparte în cadrul aşezărilor de tip Militari-Chilia îl ocupă ceramica romană de import, folosită în special de pătura mai înstărită a populaţiei, pentru oamenii de rînd ea constituia un lux. Sînt nelipsite din complexele dacilor liberi amforele, opaiţele (Bucureşti-Lacul Tei, Bucureşti — Precupeţii Noi, Bucureşti — Palatul justiţiei, Mătăsaru, Scorniceşti, Coloneşti-Mărunţei, Dulceanca etc. (fig. 8/1—12); la Străuleşti lîngă Bucureşti s-a găsit şi un exemplar de bronz) paterele şi alte forme [104]. La Scorniceşti o amforă romană a fost folosită drept urnă de un localnic.

Relativ numeroase sînt şi alte produse romane de import venite în special din Dacia şi Moesia Inferior, dar şi din alte provincii, cum ar fi Pannonia. Ele constau în unelte, arme, accesorii pentru veştminte (fibule, catarame) etc. [105] (fig. 1/2—9; 2/3—10). La Bucureşti-Lacul Tei s-au descoperit două statuete de bronz reprezentînd pe Apollon şi Venus (fig. 2/1—2), iar la Mătăsaru (jud. Dîmboviţa) ustensile dintr-o trusă medicală. În aşezări apar relativ frecvent şi monedele romane, iar în 20 de localităţi s-au identificat tezaure de monede romane. Produsele din import, monedele şi tezaurele amintite reflectă strînsele legături economice ce existau între autohtoni şi Imperiul roman.

La Mătăsaru (jud. Dîmboviţa) şi Socetu (com. Stejaru, jud. Teleorman) s-au descoperit fragmente ceramice cu inscripţii, fapt ce denotă că în aşezările respective existau oameni care ştiau să scrie şi să vorbească latineşte [106]. Vasele, din care provin fragmentele cu inscripţii, au fost lucrate în cadrul aşezărilor unde au fost descoperite şi toate aparţin secolului al III-lea, cele de la Mătăsaru datîndu-se la începutul secolului al III-lea e.n. [107]. Inscripţiile de la Mătăsaru au fost făcute după arderea vaselor, probabil de proprietarii lor, iar cea de la Socetu, a fost trasată în pasta moale (înainte de arderea vasului) de către olar, care-şi face reclamă (se laudă) că a făcut o farfurie bună): *AVRELI(V)S SILVAN(V?)S FECIT PATAELAM* (corect *patellam*) *BONAM* („Aurelius Silvanus a făcut această farfurie bună").

Dezvoltată din aspectul tîrziu al Latène-ului geto-dacic şi îmbogăţită de aportul carpic şi cel sarmatic, cultura Militari-Chilia s-a definit ca o cultură deosebită oarecum de cea a carpilor şi costobocilor, tocmai datorită puternicei influenţe romane; judecată în ansamblu, ea poate fi considerată ca o cultură daco-romană. Deşi cultura Militari-Chilia poate fi socotită daco-romană, totuşi noi am folosit denumirea de daci liberi şi nu pe cea de daco-romani, întrucît Muntenia n-a fost stăpînită efectiv de romani decît o scurtă perioadă de timp, de asemenea pentru a arăta că şi dacii liberi au fost atraşi în procesul de romanizare.

Datată pînă nu demult numai în a doua jumătate a secolului al III-lea e.n. [108], cultura Militari-Chilia poate fi bine documentată pe bază de monede, fibule şi alte materiale în secolele II—IV e.n. [109].

Începutul aşezării de la Mătăsaru, cel mai important obiectiv cercetat, poate fi fixat în funcţie de monede, fibule şi unele forme ceramice romane de import (opaiţe, boluri etc.) în timpul domniei lui Hadrian; aşezarea exista sigur în vremea lui Antoninus Pius. Este de presupus că nu după multă vreme de la retragerea trupelor romane din castrele situate în zona subcarpatică, a luat fiinţă aşezarea de la Mătăsaru. Primul nivel de locuire de la Mătăsaru notat cu III_1 încetează în vremea lui Caracalla şi este de pus în legătură cu atacul caprilor din anul 214, care în funcţie de observaţiile făcute de noi la Stolniceni-Buridava, reiese că acesta a afectat şi Dacia Inferior nu numai Moesia Inferior [110]. Tot acum încetează şi aşezările de la Scorniceşti (aşezarea nr. 1) şi Coloneşti-Gueşti. Interesant este faptul că după trecerea pericolului oamenii revin pe aceeaşi vatră la Mătăsaru, iar la Scorniceşti şi Coloneşti-Gueşti se aşează în locuri noi situate la o distanţă de numai cîteva sute de metri la Scorniceşti (aşezarea nr. 2 pe malul drept al Plapcei Mici) şi circa 3 km la Coloneşti (aşezarea de la Mărunţei-Şcoală). Nivelul III_2 de la Mătăsaru începe cu monede de la Elagabal (una din ele emisă în anul 220), fapt ce demonstrează că viaţa şi-a reluat cursul imediat după trecerea pericolului [111].

[104] Vezi datele la Gh. Bichir, Dacia, N. S., 24, 1980, p. 157—180.
[105] Cf. Gh. Bichir, Thraco-Dacica, 1, 1976, p. 302—304; idem, Dacia, N. S., 24, 1980, p. 157—180.
[106] Vezi datele la Gh. Bichir, SCIVA, 29, 1978, 3, p. 385—395.
[107] *Ibidem*.
[108] Cf. S. Morintz, *op. cit*,. p. 402—407.
[109] Vezi Dacia, N. S., 24, 1980, p. 157—180
[110] *Ibidem*; idem, *2050 de ani*, p. 152.
[111] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

După respingerea atacului carpic din 214, dîndu-şi seama de pericolul care îl reprezintă aceştia pentru Imperiul roman, Caracalla, ridică castrul de la Pietroasele [112], fortificaţie care nu după multă vreme (către mijlocul secolului al III-lea) va fi ocupată de carpii care pătrund în zonă. Noi înclinăm

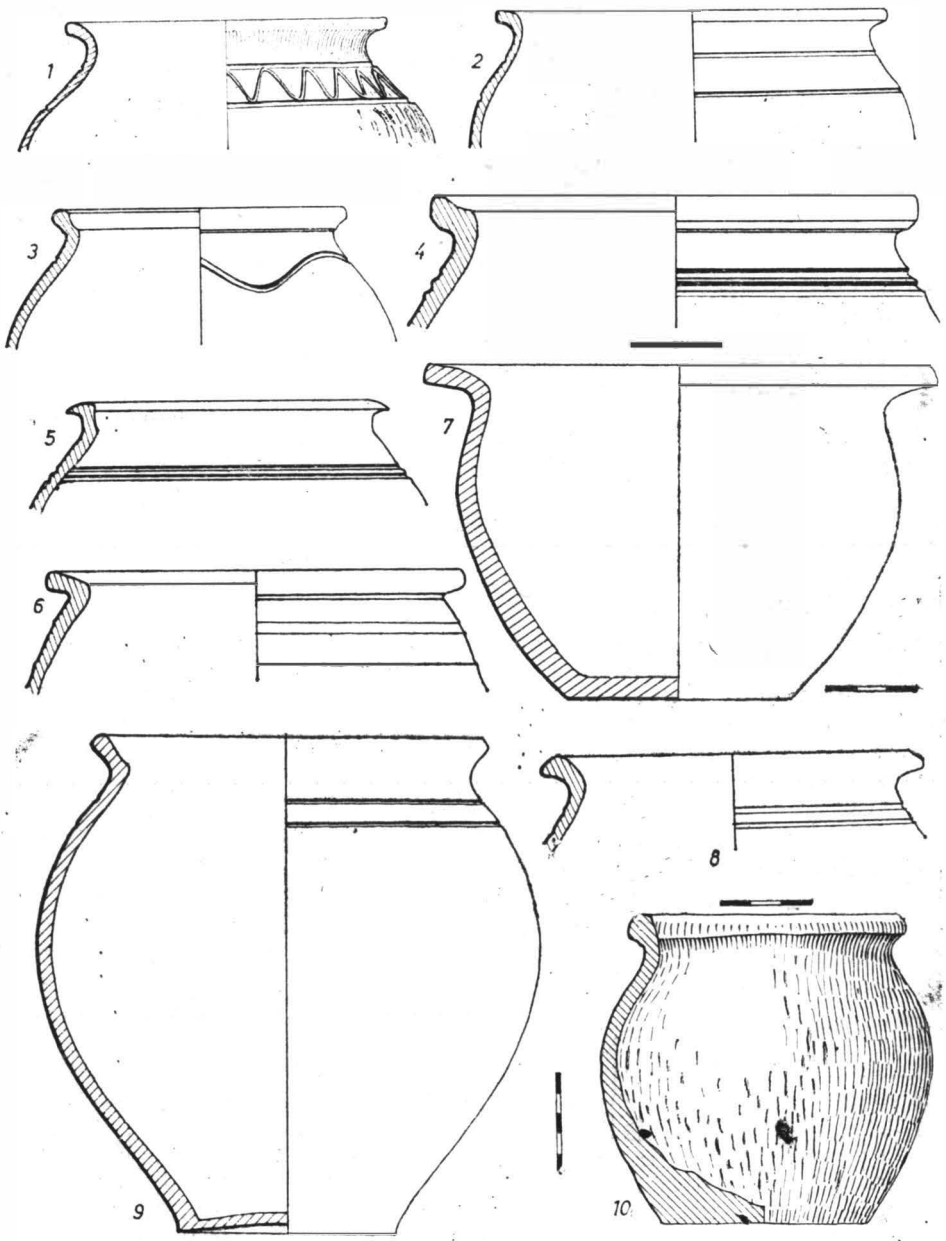

Fig. 9. Mătăsaru, ceramică zgrunţuroasă de tip provincial roman.

să credem că aici trebuie localizat *Castellum Carporum* despre care vorbeşte inscripţia (stelă funerară) de la Intercisa (Dunapentele) şi respectiv cetatea menţionată de Zosimos (I, 20). Aşa cum remarcam cu un deceniu în urmă *Castellum Carporum* nu putea exista decît în teritoriul stăpînit de carpi şi nu departe de frontiera ţării carpilor, căci romanii nu se puteau aventura prea mult în teritoriul

[112] Cf. Gh. Diaconu, SCIVA, 31, 1980, 1, p. 282—283. Pentru Pietroasele şi alte ipoteze cu privire la acest ansamblu, vezi Gh. Diaconu şi colab., Dacia, N. S., 21, 1977, p. 199—220.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

„barbar" [113]. De asemenea, pornind de la indicaţiile lui Zosimos [114], înclinăm să credem că este vorba de o fortificaţie de piatră şi nu de pămînt aşa cum socoteau alţi cercetători [115].

În ceea ce priveşte sfîrşitul culturii Militari-Chilia, în stadiul actual al cercetărilor se poate spune că unele aşezări au putut înceta la sfîrşitul secolului al III-lea, iar altele situate în centrul şi vestul Munteniei, au dăinuit sigur şi în primele decenii ale secolului al IV-lea, aşa cum demonstrează cercetările de la Udeni (unde s-au descoperit două monede de la Galerius-Maximian, una din ele din anul 302—303), Mătăsaru, Colonești-Mărunţei etc. [116]. La această concluzie ne duce şi analiza materialelor de tip Sîntana de Mureş, întrucît lipsesc complexele de acest fel care să poată fi datate sigur, la sfîrşitul secolului al III-lea sau chiar începutul celui următor, deşi descoperirile de tip Sîntana de Mureş sînt relativ numeroase şi este vorba în primul rînd de necropole, care oferă suficiente elemente de datare, dar toate, sau aproape toate, pot fi plasate în timp către mijlocul şi în a doua jumătate a secolului al IV-lea [117]. Încercarea făcută de unii cercetători de a pune începutul şi sfîrşitul acestei culturi numai pe seama unor evenimente istorice, în lipsă de dovezi arheologice, nu credem că rezolvă problema, fie şi datorită faptului că cultura Sîntana de Mureş este o cultură eterogenă şi datele istorice se referă adesea la un anumit grup etnic, în speţă la goţi. Chiar dacă grupuri izolate s-au putut infiltra în estul şi centrul Munteniei la sfîrşitul secolului al III-lea (excludem ipoteza conform căreia în timpul dezastrului de la Abritus (251) goţii se aflau în Cîmpia Română) marea lor majoritate se pare că au pătruns în secolul al IV-lea, după înfrîngerea carpilor de către Constantin cel Mare în perioada 313—318. Prezenţa culturii carpice şi la începutul secolului al IV-lea este şi ea un argument în favoarea acestei teze. Probabil că goţii nu şi-au putut extinde autoritatea asupra teritoriului extracarpatic al Daciei, ocupat astăzi de vestigiile de tip Sîntana de Mureş, decît cu asentimentul Imperiului roman, după ce au obţinut statutul de federaţi în 332 [118].

Aşa cum s-a constatat la Mătăsaru, Udeni, Colonești-Mărunţei (Maldăr) şi Dulceanca [119], aşezările respective au fost distruse prin incendiu. Este posibil ca aşezările de la Udeni şi Mătăsaru să fi fost distruse de grupurile de goţi care s-au instalat în apropierea fostelor aşezări ale dacilor liberi [120], iar in situaţia de la Colonești-Mărunţei (Maldăr), ca şi din alte aşezări din zonă, de raiduri ale vizigoţilor, în măsura în care nu se vor identifica şi în vestul Munteniei urme de locuire de tip Sîntana de Mureş-Cerneahov, care să arate că goţii au pătruns şi în această zonă.

Cercetările arheologice confirmă în mod strălucit faptul că şi după încetarea culturii Militari-Chilia, ca şi a celei carpice dealtfel, populaţia locală continuă să trăiască în număr mare alături de noii veniţi — goţii — care au stăpînit aceste regiuni în calitate de federaţi ai Imperiului roman, imperiu, ce continua să domine din punct de vedere economic şi politic regiunile carpato-danubiene [121].

Cercetările pe care le-am făcut la Scorniceşti, Colonești-Mărunţei (Maldăr), Colonești-Gueşti şi Vultureşti arată că nu se mai poate susţine ipoteza conform căreia la vest de *Limes Transalutanus*, influenţa romană este mai puternică decît în restul Munteniei, iar cea sarmatică ar lipsi.

Deşi partea de vest a Munteniei a stat o perioadă mai lungă de timp sub stăpînirea efectivă romană (în timpul existenţei limesului transalutan), totuşi arheologic nu se constată diferenţe între situaţia din centrul Munteniei şi cea din vest, fapt ce arată că, deşi restul Munteniei nu a fost stăpînit efectiv, totuşi a fost continuu supravegheat şi controlat de romani, aşa încît din punct de vedere economic şi politic era dependent de Imperiul roman. Şi la vest şi la est de *Limes Transalutanus* s-au găsit fibule de tip roman, ace de os şi bronz, fragmente de *terra sigillata*, opaiţe, fragmente de vase de metal, monede, tezaure monetare şi fragmente ceramice cu inscripţii latine. Mai mult, aşa cum am amintit, în centrul Munteniei, la Bucureşti-Tei, s-au descoperit două statuete de bronz reprezentînd pe zeul Apollon şi zeiţa Venus, la Străuleşti un opaiţ de bronz, iar la Mătăsaru piese dintr-o trusă medicală, obiecte care lipsesc pînă în prezent la vest de *Limes Transalutanus*. Ceramica de aspect zgrunţuros, de tip provincial roman, este prezentă în ambele regiuni, reproducînd aceleaşi forme, la fel ceramica fină lucrată la roată şi cea de uz comun modelată cu mîna.

Datarea pînă nu demult a vestigiilor de tip Chilia numai în a doua jumătate a secolului al III-lea a făcut pe unii cercetători să presupună că, în perioada existenţei limes-ului transalutan,

[113] Cf. Gh. Bichir, SCIV, 22, 1971, 2, p. 194.

[114] Zosimos foloseşte denumirea de φροῦριον.

[115] Vezi întreaga discuţie cu privire la această problemă la Gh. Bichir, *Cultura carpică*, p. 182—183; idem, *Archaeology and History*, I, p. 170—171.

[116] Cf. *supra* nota 109.

[117] *Ibidem*.

[118] *Ibidem*; idem, Revist, 33, 1980, 3, p. 464.

[119] Pentru Dulceanca vezi S. Dolinescu-Ferche, *op. cit.*, p. 125.

[120] Pentru Mătăsaru acest lucru îl socoteam posibil încă din 1964. Cf. Ştiinţă şi tehnică, 16, seria a II-a 1964, 8, p. 22—23.

[121] Cf. *supra*, nota 109.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

populaţia locală din partea de vest a Munteniei ar fi fost evacuată. Descoperirea aşezărilor de la Scorniceşti şi Coloneşti-Gueşti, complexe datate în secolul al II-lea şi la începutul celui următor, ca şi existenţa celor de la Coloneşti-Mărunţei (Maldăr) şi Chilia, şi în prima jumătate a secolului al III-lea, infirmă aceste supoziţii şi arată că în această zonă a existat populaţie care a trăit într-un strîns contact cu lumea romană [122]. La fel nu se mai poate susţine ipoteza conform căreia între limes-ul alutan şi cel transalutan n-ar fi existat aşezări mai întinse. Este suficient să amintim că aşezarea de la Chilia se întinde pe o lungime de circa 1 km, iar cea de la Coloneşti-Mărunţei (Maldăr) ocupă o suprafaţă de circa 7—8 ha.

Un fapt ce trebuie subliniat este acela că atacul carpilor din 245 şi părăsirea de către trupele romane a limes-ului transalutan nu au provocat distrugeri aşezărilor de tip Militari-Chilia, nici măcar a celor din apropierea limes-ului, aşa cum s-a constatat la Coloneşti-Mărunţei (Maldăr) şi Dulceanca [123]. Dealtfel nici carpii şi nici romanii nu aveau interesul s-o facă, ci, din contră, căutau să protejeze aceste aşezări în care locuiau şi carpi şi unii dintre veteranii care făcuseră serviciul militar pe *Limes Transalutanus*.

Fragmentele ceramice cu inscripţii, alături de celelalte materiale de provenienţă romană descoperite în complexele de tip Militari-Chilia, atît la vest, cît şi la est de *Limes Transalutanus*, arată că populaţia dacică din această regiune se afla în secolele II—III e.n. în plin proces de romanizare, proces care s-a desăvîrşit în secolele IV—VI e.n., cînd stăpînirea romană şi apoi romano-bizantină a revenit din nou la nord de Dunăre [124].

La romanizarea populaţei autohtone au contribuit şi soldaţii care păzeau castrele de pe *Limes Transalutanus*, mulţi dintre ei, după lăsarea la vatră, stabilindu-se în zonă. Alături de castre, la romanizarea Munteniei au mai contribuit drumurile comerciale care legau Moesia Inferior de Dacia şi capetele de pod ce se aflau în stînga Dunării şi care au fost păstrate de romani (şi apoi de romano-bizantini) pînă în secolul al VI-lea e.n. Sensibili şi receptivi la influenţa romană, într-o măsură mult mai mare decît alţi „barbari", dacii liberi din Muntenia au contribuit din plin la etnogeneza poporului român. Ei au constituit un factor de permanenţă şi continuitate în spaţiul dintre Dunăre şi Carpaţi, asimilînd pe mulţi dintre migratorii cu care au venit în contact.

Les Daces libres de la Valachie et leurs relations avec les Romains

RÉSUMÉ

L'auteur examine les principaux problèmes de l'histoire et de la culture des Daces libres de la Valachie et exprime son opinion au sujet de certaines thèses erronées formulées par différents chercheurs. Il souligne les liens étroits de la culture matérielle et spirituelle avec celle des Géto-Daces de l'époque antérieure. L'héritage du LaTène géto-dace se manifeste chez les Daces libres dans leurs types d'habitations, leurs activités, leurs croyances, rite et rituel funéraire et tout particulièrement, dans leur céramique.

La civilisation des Daces libres des IIe—IVe siècles de n.è. est profondément marquée par l'influence romaine. On retrouve partout des produits romains d'importation : récipients, outils, armes, figurines de bronze (fig. 2/1—2), lampes (fig. 9), cuillères d'argent (fig. 1/1), fibules de bronze (fig. 1/2—9), pièces détachées d'une trousse médicale, etc. (fig. 1 fig. 2, fig. 5/1, fig. 8/5—8, fig. 9), ainsi que les monnaies impériales. Même les fours à potier indigènes livraient une céramique d'aspect grumeleux, de type romain provincial. Les inscriptions de Mătăsaru et Socetu, trouvées dans des sites habités par la population indigène (de type Militari-Chilia), qui sont datées avec certitude dans les limites du IIIe siècles de n.è., prouvent la présence de gens sachant parler et écrire le latin.

[122] *Ibidem.*

[123] *Ibidem* şi S. Dolinescu-Ferche, *op. cit.*, p. 125.

[124] Cf. Gh. Bichir, SCIVA, 29, 1978, 3, p. 185—195; idem, RevIst, 32, 1979, 9, op. 1771—1772; M. Comşa, NÉH, 3, 1965, p. 24 şi urm.; D. Tudor, Apulum, 12, 1974, p. 110—117; Ligia Bârzu, *Continuitatea creaţiei materiale şi spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii*, Bucureşti, 1979, p. 53 şi urm.: R. Vulpe, NÉH, 6, 1980, 1, p. 71—80.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Les vestiges archéologiques mis au jour en Valachie, contrée cernée par l'Empire romain et englobée même dans celui-ci temporairement au cours des IIe—IIIe n.è. siècles, montrent qu' à cette époque elle se trouve en plein processus de romanisation. Ce processus s'achève durant les IVe—VIe n.è. siècles, lorsque la région nord-danubienne rentre de nouveau sous le contrôle romain.

Les Daces libres ont été facteurs de permanence et continuité en Valachie et ont largement participé à l'ethnogenèse du peuple roumain.

EXPLICATIONS DES FIGURES

Fig. 1. Mătăsaru ; 1 cuillère d'argent ; 2—9 fibules de bronze (1—3 horizon III_1 ; 4—9 horizon III_2).
Fig. 2. Produits romains d'importation ; 1—3, 6—10 de bronze ; 4—9 de os. 1—2 Bucarest — Lacul Tei, 3,6—10 Mătăsaru ; 4—5 Costeşti-Stîrci, dép. d'Argeş (d'après Paul Dicu).
Fig. 3. Céramique confectionnée à la main (1—4, 10—11) et au tour (5, 7, 8—9) ; 6 meule à bras. 1—4, 6—11 Mătăsaru (8,11 nécropole ; 1—4, 7—11 établissement : 1—4, 9 horizon III_1 ; 7,10 horizon III_2) ; 5 Udeni.
Fig. 4. Céramique. 1—4 Scorniceşti, établissement n° 1 ; 5 Mătăsaru (horizon III_2) vase à provisions gris, haut de 0,72 m.
Fig. 5. 1 a—c Urlueni, cruche romaine ; 2 a—b Măruntei-Olt, cruchon de type géto-dace, découvert dans une tombe sarmatique.
Fig. 6. Scorniceşti : 1—9 céramique : 10 support de broche. 1—8, 10 établissement n° 1 ; 9 nécropole ; 1 vase romain d'importation.
Fig. 7. Céramique : 1 Coloneşti-Măruntei (ex. Maldăr), lampe qui imite les formes romaines ; 2—6 Mătăsaru (4 nécropole ; 2—3,5—6 établissement ; 2,5 horizon III_2, 3,6 horizon III_1).
Fig. 8. Lampes romains en terre cuite : 1—3, 9 Mătăsaru (1, horizon III_1 ; 2—3, 9 horizon III_2) ; 4 Vultureşti ; 5 Scorniceşti, établissement n° 1 ; 6 Bucarest-Palais de la Justice ; 7 Coloneşti-Gueşti ; 8 Bucarest-Lacul Tei ; 10—11 Coloneşti-Măruntei (ex. Maldăr) ; 12 Dulceanca.
Fig. 9. Mătăsaru, céramique d'aspect grumeleux (de type romain provincial) confectionnée sur place.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Quelques données relatives à la vie quotidienne chez les Daces, les Romains et les Roumains

MARIA COMȘA

Nous nous proposons d'étudier ci-après, dans la mesure où la documentation actuelle le permet, quelques éléments de la vie quotidienne chez les Daces, les Romains et les Roumains (précisons que dans ce dernier cas il s'agit des paysans roumains). C'est dans cet ordre d'idées que nous tâcherons de dégager des données archéologiques, ethnologiques et linguistiques les caractères constants susceptibles d'attester une continuité de vie pendant tout le premier millénaire de notre ère, ainsi que pendant les périodes ultérieures, dans l'ensemble du territoire roumain.

Voyons, pour commencer, le logis et ses parties composantes. Si l'on prend pour point de départ le nom même de la maison en roumain, on se retrouve face à un terme d'origine latine : roum. *casă* < lat. *casa* [1]. En latin, le terme s'appliquait à une hutte ou autre habitation modeste[2], contrastant avec le *domus*, qui désignait une maison plus importante (= maison citadine). La majeure partie des éléments qui composent la maison sont, en roumain, d'origine latine, à savoir : mur = *perete*, pl. *pereți* < lat. *paries*, *-tis*, pl. *parietes* [3] ; fenêtre = *fereastră* < lat. *fenestra*, désignant une ouverture ovale pratiquée dans le mur et recouverte de baudruche [4] ; porte = *ușă* < lat. *ostia* (lat. cl. *ostium*), c'est-à-dire une porte, de maison ou de tombeau, une entrée, une ouverture dans l'acception figurée du terme. Digne d'une mention spéciale nous semble une autre partie de la maison, d'étymologie latine, à savoir l'élément architectonique désigné par le mot roumain de *fruntar* qui tire ses origines du latin *frons*, *-tis*. Ce terme, qui est encore en usage dans le nord de l'Olténie (dép. de Gorj) et en Transylvanie, s'applique à une grosse poutre surplombant, sur la façade, les piliers de bois du porche. Parfois, cette poutre est joliment ornée de motifs parmi lesquels on retrouve les symboles solaires. A notre avis, le « fruntar » représente, en fait, l'adaptation par le paysan roumain du fronton antique aux constructions en bois de son architecture traditionnelle.

Un autre mot roumain pour désigner des habitations très modestes — sorte de hutte, entièrement ou à demi enfouie dans la terre — est celui de *bordei*, mot dont l'étymologie est d'origine autochtone [5]. Notons que si modestes soient-ils, les « bordeie » sont dotés comme n'importe quelle maison d'un toit, de portes, de « fenêtres », etc. Pour le toit, la langue roumaine use du mot *acoperiș*, qui s'applique à n'importe quelle toiture de maison, de hutte ou d'abris saisonniers. Le

[1] Il convient de préciser que nous allons utiliser dans la présente étude les signes conventionnels propres à la linguistique, à savoir : le signe < = dérivé de ... ; le signe> = a donné dans la langue respective... ; le signe* = terme non attesté par écrit, supposé.

[2] *Casa* signifiait aussi chez les Romains les maisonnettes édifiées par les enfants en jouant, cf. Ion Nădejde et Aurelia Nădejde Gesticone, *Dicționar latin român*, Bucarest, 1938, art. *casa*, p. 81 (ci-après = DLR).

[3] Dans le latin classique, *paries*, *-etis* pl. *parietes* était un terme désignant aussi bien la paroi que le mur, au sens propre comme au sens figuré, *ibidem*, p. 473.

[4] Cette sorte d'habitations à fenêtres primitives (un trou ovale recouvert de baudruche) étaient encore attestées dernièrement dans le département de Gorj ; elles ont été ramenées au Musée d'Architecture Rustique de Gorj, leur commune d'origine étant Curtișoara, dans le voisinage de Tg. Jiu, cf. le Guide du Musée, 1975, nº 16 (village de Racoti, la maison de Ion Gîrcu), nº 21 (village d'Olari, la maison du prêtre Udriște). Cette sorte de maisons, dont les fenêtres (des trous dans le mur) étaient fermées par des vessies de bœuf ou de porc, sont mentionnées au XVIIIe siècle par le voyageur étranger Johann Freidel, qui en a vu aux abords de la rive danubienne du Banat, cf. Nicolae Secară, Tibiscus, 2, 1972, p. 327.

[5] I. I. Russu, *Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez*, București, 1970, p. 101.

THRACO-DACICA, tome II, București, 1981, p. 93—109.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

nom dérive du verbe *a acoperi* < lat. *acco(o)perire* [6]. Ce toit peut se présenter soit à quatre pentes (généralement lorsqu'il s'agit de la toiture d'une maison), soit à deux pentes (pour les huttes et les abris saisonniers). En roumain, les pentes du toit sont nommées : *ape* — terme qui, selon nous, découlerait du latin *apex*, signifiant sommet, pointe, cime et, au sens figuré, le point le plus élevé [7] et les Romains aussi lui donnaient ce sens-là. Dans la terminologie astronomique, l'*apex* désigne le point le plus haut de la voûte céleste.

Il est avéré que les maisons antiques étaient orientées en fonction des points cardinaux. Outre le caractère pratique d'une telle orientation, qui tenait compte du climat (en présentant un front réduit aux vents froids du Nord et du Nord-Est), il convient de retenir aussi son aspect magique et religieux. En effet, cette orientation était en rapport avec le culte des astres et surtout avec celui du soleil, qui tenait une place importante notamment chez les Thraco-Daces.

Ce qu'en roumain on appelle *talpa casei* (« la semelle de la maison »), qu'il s'agisse d'habitation enfouie dans la terre ou d'habitation de surface, est une expression, selon nous, toujours d'origine latine [8]. C'est aussi le cas des termes : *culmea casei* (« chevet de la maison »), du lat. *culmen* = *culme ; căpriori* (« chevrons du toit ») < lat. *capreolus ; sapă* (le chevron du coin de la maison) < lat. *sappa ; cununa casei* (« couronne de la maison ») < lat. *corona* — dans certaines régions du pays on l'appelle par le terme de *cosoroabă*, mot d'étymologie obscure [9].

Le mot *grindă* peut désigner tantôt la poutre ou la solive, tantôt une pièce de mobilier (sorte de support pour les linges, les oreillers, etc.) ; de toute façon, il est d'origine slave ; *grenda*. Cependant, le roumain dispose aussi d'un synonyme régional — en usage en Transylvanie — qui dérive du latin : *coardă* < lat. *chorda* [10].

D'étymologie slave est également le mot désignant le seuil : *prag* < sl. *pragŭ*, de même que celui désignant l'entrée des habitations enfouies dans la terre : *gîrlici* [11]. Les maisons paysannes sont souvent dotées d'une sorte de marche, élargie en terrasse, sur le devant (parfois prolongée le long des façades latérales) dite *prispă* < ukr. *pryspa*. Enfin, toujours d'origine slave est le régionalisme (en usage dans l'ouest et le nord du pays) *obloc* ou *oblac* [12] synonyme de *fereastră* (fenêtre).

Généralement, la population romaine de la classe laborieuse habitait chaque famille une seule pièce, la pièce où se trouvait le foyer : l'*atrium* (*ater* = noir de fumée) [13]. Cette remarque s'applique aussi au paysan roumain, qui de nos jours encore montre sa préférence marquée pour la pièce chauffée, celle du foyer [14], où il passe sa vie quotidienne.

A l'ordinaire, la toiture était faite de : *paie* (paille ou, plutôt, chaume) < lat. *palium ; stuf* (roseaux) < lat. *styphus* ou *trestie* (roseau) < sl. *tristĭ* — du moins c'était là l'usage pour les habitations de la plaine. Dans les régions montagneuses on se sert surtout de ce qu'on appelle *şindrilă*, rég. şindilă (échandoles) cf. all. *Schindel ;* rég. en dép. de Vîlcea) *şiţă* (= échandoles) cf. sb. *štica* (= échandoles roseau) ou encore *draniţă*, ukr. *dranyca* — le chaume n'y paraissant que rarement.

[6] Cf. le terme *acoperi*, DELRM, Bucarest, 1958, p. 6.

[7] *Ibidem*, le terme de *apex*, p. 35. Pour les autres sens nombreux qu'il avait chez les Romains, cf. DLR, *apex*, p. 37.

[8] *Talpa, -ae* en latin désignait la taupe, mais il ne faut pas écarter la possibilité que ce mot désignât, dans le latin vulgaire « la lèvre ». Le hongrois use du mot *talp*, dans le même sens, car il s'agit probablement d'un emprunt du latin. Les sens multiples du terme en roumain impliquent son ancienneté.

[9] D'après certains spécialistes, il serait d'origine hongroise : koszorú = couronne, DELRM, p. 191, origine incertaine. De même le mot *cunună* dérive peu probablement du lat. *corona*. En tenant compte des données ethnographiques, ainsi que des sens multiples qu'il a dans la langue roumaine il s'agit plutôt d'un nom d'origine thraco-dace.

[10] Pour l'origine des termes se rapportant à la toiture des maisons, cf. DELRM, aux articles respectifs.

[11] Il est probable que le mot *gîrlici* ait à sa base le sl. *gorlica, gorlo* = gorge ; cf. aussi le sb. *grlić* avec la même origine, cf. DELRM, *gîrlici*, p. 338. A Radovanu dép. de Ilfov nous avons découvert pour girlici le nom de *chipeng*, mot d'origine inconnue.

[12] Pandele Olteanu, Romanoslavica, 1, Bucarest, 1958, p. 186.

[13] Les habitations romaines comptaient, pour commencer, une pièce unique. Par la suite allait se distinguer la maison du type citadin (pompéienne ou d'influence grecque). Dans la maison pompéienne et dans celle de style gréco-romain, la vie quotidienne se passait surtout dans le *tablinum* (= la salle à manger). A l'exception de l'*atrium* (sorte de grande entrée, auparavant la pièce chauffée), du *triclinium*, la pièce habitée (auparavant sorte de remise ouverte) et de l'*exhedra* (la chambre d'amis), les autres pièces (destinées surtout à servir de débarras pour les divers objets nécessaires à la famille), étaient de petites dimensions, cf. Nicolae Lascu, *Cum trăiau romanii*, Bucarest, 1965, p. 156—163.

[14] Après l'extinction progressive des villes romaines de Dacie et à une époque ultérieure, de Scythie Mineure (Dobroudja), les autochtones passaient leur vie quotidienne en famille dans une seule pièce. Ce ne sera qu'à la fin du IXe et au commencement du siècle suivant qu'on reverra, dans certaines agglomérations en train d'évoluer vers des formes citadines, les habitations de dimensions plus importantes, dont certaines à deux pièces, cf. Maria Comşa, *Cultura materială veche românească (Aşezările din secolele VIII—X de la Bucov-Ploieşti)*, Bucarest, 1978, p. 26 et 146 ; Eugen Comşa, dans Dinogetia, I, Bucarest, 1967, p. 31 et 45—46 ; Paul Stahl, Muzeul Bruckenthal, Studii şi Comunicări, 9, Sibiu, 1958 ; Georgeta Stoica, *Arhitectura interiorului locuinţei ţărăneşti*, Rîmnicu Vîlcea, 1974.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Maison et huttes étaient éclairées à la chandelle, *lumînare* (< lat. *luminaria*) *de seu* ou rég. (Bihor) *său* (< lat *sebum*), avec des cierges *lumînare de ceară* (< lat. *cera*) ou au moyen des lampes à huile et des lucernes *(opaiț* — terme d'étymologie obscure). Dans l'ouest de la Roumanie, ou désigne la chandelle par le mot *lumină*, pl. *-i* (lat. *lumen, -inis*).

Un legs important des Daces en ce qui concerne l'agencement intérieur du logis est celui du foyer, roum. *vatra*, qui est une installation pour l'entretien du feu typique des habitations daces, fussent-elles enfouies dans la terre ou à la surface du sol. Or, cette sorte d'installation est attestée sans césure tout au long du Ier millénaire de n.è., ainsi qu'en plein Moyen Age, dans une bonne partie du territoire roumain. Dans certaines zones, notamment à la montagne, elle persiste de nos jours encore.

C'est que, une bonne partie de la vie quotidienne des familles paysannes se déroule autour du feu *(la foc)*. Toute une série d'activités journalières y sont liées. Or, la plupart des verbes et des noms les désignant sont d'origine latine, à savoir : a *aprinde (focul)* (allumer le feu) < lat. *appre(he)ndere;* a *stinge (focul)* (éteindre le feu) < lat. *stingere; focul* (le feu) < lat. *focus; flacără* (flamme) < lat. *flaccula* (cf. lat. cl. *facula* = petite torche, scintillement) ; *scînteie* (étincelle) < lat. pop. *scantilia* et lat. cl. *scintilla; cenușă* (cendre) < lat. pop. *cinusia* et lat. cl. *cinnus; fum* (fumée) lat. *fumus; tăciune* (tison) lat. *titio, -onis; cărbune* (charbon) < lat *carbo, -onis;* para (focului) (flambée) est en revanche d'origine slave (< sl. *para*), de même que *jar* (braise) qui vient du sl. *žarŭ*. Enfin, le mot *scrum* (cendre) est d'origine autochtone dace [15].

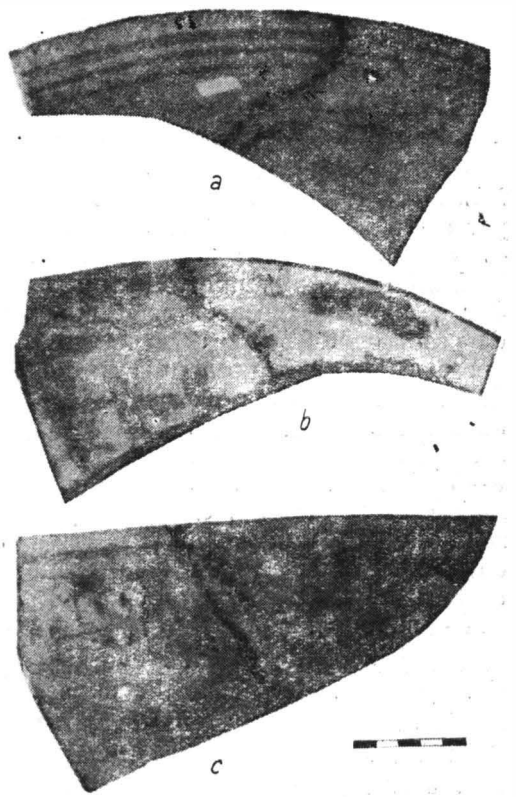

Fig. 1 Buridava (Stolniceni), dép. de Vîlcea. Fragment d'un vase, imitation d'après une *terra sigillata*, ayant représenté en relief un lit avec chevet (Ire moitié du IIIe siècle n.è.).

Toujours d'étymologie latine est le mot désignant le récipient (sorte de couvercle) utilisé pour la mise au four du pain *țest* < lat. *testum*. Le four à pain est de la même origine latine, bien que les Daces l'eussent connu avant la conquête : *cuptor* < lat. *coctorium*. Toutefois, à l'époque romaine — contrairement à ce qui se passait chez les Daces, dont les fours à pain étaient aménagés en général à l'extérieur des habitations — le pain commence à être cuit aussi dans des fours aménagés à l'intérieur des maisons [16]. Un autre mot d'origine latine est *corfă* < lat. *corbis*, qui désigne dans la région de Lăpuș (= Țara Lăpușului) une des parties composantes du four.

Un élément de l'agencement intérieur de l'habitation des montagnards roumains conservé de nos jours encore est ce qu'on appelle *celar* (< lat. *cella*, « endroit pour les réserves d'aliments »). Au début, cette pièce avait la même destination que chez les Romains, c'est-à-dire qu'il s'agissait d'une sorte de débarras pour les denrées alimentaires, les outils, etc.[17], mais ce sens devait évoluer avec le temps, désignant à présent un espace habité. Egalement d'origine latine est le mot *tindă*, qui désigne la pièce de l'entrée, souvent celle avec le foyer (* lat. *tenda* < *tendere*) [18].

[15] Cf. DELRM aux articles respectifs. I. I. Russu, *op. cit.*, p. 91, 105—106.

[16] Maria Comșa, *op. cit.*, p. 148 ; idem, Dacia, N. S., 21, 1977, p. 314, nota 40 ; Idem, *Ilfov, file de istorie*, Bucarest, 1978, p. 111—115 ; Georgeta Stoica, *Arhitectura...*, Glossaire, p. 185.

[17] Paul Stahl, Muzeul Bruckenthal, Studii și comunicări, Sibiu, 9, 1958, p. 91 ; Le *celar* servait dans les départements de Romanați et de Dolj, surtout en tant que magasin d'aliments, alors que dans les régions de Vîlcea, de Hațeg et des Alpes transylvains, c'était plutôt une pièce habitée ; Paul Petrescu, dans *Arta populară în Vîlcea*, Rîmnicu Vîlcea, 1972, p. 60—61.

[18] DELRM, *tindă*, p. 861, pour les Aroumains de la Dobroudja, venus quelques décennies auparavant de la Péninsule balkanique la *tenda* signifie une tente tissue du poil de chèvre, cf. Paul Petrescu et Alexandru Guduvan, dans *Arta populară a aromânilor din Dobrogea*, Bucarest, 1979, p. 9 et figs 67 et 68.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Chez les Romains, les couches pauvres habitaient des maisons sans plafond, avec un trou au centre du toit pour l'évacuation de la fumée. Récemment encore, quelques vieilles maisons de la plaine de Bihor conservaient ce type de cheminée [19]. Par contre, nous estimons d'origine autochtone la cheminée à hotte suspendue, ainsi que celle à arcades, que les ethnologues ont relevées dans une bonne partie du territoire roumain [20].

Parmi les annexes de l'habitation, notons le puits, pour lequel le roumain use de deux termes, tous les deux d'origine latine : *puţ* < lat. *puteus* et *fîntînă* < lat. *fontana*. Son importance pour la nourriture des hommes et des bêtes est inutile à souligner.

Le mobilier, ainsi que les tissus habillant le logis ont également leur importance. Malheureusement, les conditions climatiques de la Roumanie n'ont guère été propices à la conservation des documents de ce genre entre les autres vestiges archéologiques. C'est pourquoi, il faut essayer de combler les lacunes à leur sujet avec le concours de l'ethnologie.

Une pièce essentielle de mobilier est le lit, en roumain *pat*, du mot néo-grec *patos* [21]. Toutefois, il est fort possible que dans ce domaine se soit exercée une influence grecque antique et que par cette filière le mot désignant le lit remonte jusqu'aux Daces [22]. Le type le plus simple de lit est celui appuyé sur 4—6 pieux : il s'agit d'un échafaudage de bois dit *căpriori* (de même que l'échafaudage qui supporte la toiture des maisons et des huttes), sur lequel on dispose des planches. Sur ce plancher en bois on étend en guise de matelas une paillase (un sac en tissu grossier rempli de paille ou de foin) ; dans certaines zones de la plaine, marécageuses, la paillasse était remplacée par des nattes [23], alors qu'à la montagne on usait des peaux de mouton et de chèvre. Ce type de lit a dû persister dans le territoire roumain depuis le néolithique, transmis d'une époque à l'autre jusqu'aux temps modernes. Cependant, il convient de noter que les couches pauvres de l'Empire romain usaient elles aussi de ce même type de lit (un plancher de bois reposant sur 4—5 pieds) [24]. Enfin, les Slaves descendus au VIe siècle dans les terres roumaines et venant d'une région boisée ont pu, de leur côté, y amener ce type de lit. Ceci expliquerait pourquoi si le mot roumain *pat* est d'étymologie grecque et susceptible de prendre source chez les Daces, les parties composantes de ce type de lit sont désignées par des noms d'origine latine et slave, à savoir : *căprior* < lat. *capreolus* ; *scîndură* < lat. *scandula* ; *par* < lat. *palus* ; *picior* < lat. *pes, pedis* ; *pod* < sl. *podŭ*.

Un type de lit plus évolué est le lit mobile à quatre pieds, avec ou sans chevet (fig. 1 ; fig. 2/6). Les chevets de lit dans la zone de Rădăuţi portent le nom de *tăblii înalte* [25]. Ce type de lit est attesté au point de vue archéologique grâce à un fragment de grand bol. Il s'agit d'une imitation locale de *terra sigillata*, modelée dans une pâte mélangée de sable et d'une teinte rose à la surface, avec l'âme cendrée. Le rebord du récipient est aplati horizontalement, le registre

[19] Nicolae Lascu, *op. cit.*, p. 155. En 1955, nous avions encore trouvé quelques vieilles maisons dont la *tinde* n'avait pas de plafond plan et qui était dotée d'une cheminée au centre (continuant, à notre avis, l'antique agencement des maisons paysannes romaines), dans la commune de Sînandrei-Bihor, aux environs de la ville d'Oradea. Le trou enduit d'argile du toit, ainsi que toute l'installation visant à évacuer la fumée portant jadis le nom d'étymologie latine *fumar* (< lat. *fumus* = fumée), nom qui a été gardé encore dans la zone de Rădăuţi, cf. Maria Cioară, *Zona etnografică Rădăuţi*, Bucarest, 1979, p. 87, devait prendre aussi un nom d'origine slave, à savoir celui de *horn* cf. ukr. *horn*.

[20] Maria Comşa, *Cultura materială veche românească*, p. 22 ; Georgeta Stoica, *Arhitectura* . . ., p. 165. Nous avons trouvé un spécimen de souche de cheminée suspendue dans le cas d'une vieille maison paysanne de Bucov-Ploieşti, en 1956 (maison actuellement démolie). Cette catégorie de cheminées sont également attestées dans le sud de la Moldavie (selon le renseignement oral de Gh. Bichir). Malgré son origine autochtone, cette installation devait recevoir par la suite et garder des noms d'origine slave : *coş* < sl. *koši*, DELRM, p. 192 ; *hogeac* < sl. *oceag* = foyer ; *horn* < ukr *horn*, DELRM, p. 365 ; *cameniţă* < sl. *kamenica* < sl. *kamena*=pierre.

[21] DELRM, *pat*, p. 589.

[22] C'est vers une conclusion de ce genre que conduit aussi le fait de la généralité dans l'ensemble du territoire roumain du nom *pat* ; l'ancienneté de ce mot se trouve également attestée de ce qu'il désigne aussi le « lit d'un cours d'eau ».

[23] Si l'on tenait compte de l'étymologie paléoslave et slave du terme de *rogojină* (cf. sb. *rogožina* et bg. *rogožina*), il s'ensuivrait que cette natte de roseaux fut introduite on tout au moins fort appréciée par les Slaves.

[24] Nicolae Lascu, *op. cit.*, p. 164 ; Pour les types des lits chez les Roumains cf. Paul Petrescu et Radu Maier dans *Arta populară românească*, Bucureşti, 1969, p. 212 et 214.

[25] Le terme de *căpătîi* (chevet) descend du latin *capitanaeum* ; de même, *tăblie* < *tablă* < lat. *tabula*. Le lit de la région de Rădăuţi porte aussi le nom roumain de *prici* (nom qui pourrait avoir une étymologie slave). Cette sorte de lit, fait de planches, reposait sur deux « chèvres » ; roum. *capra* < lat. *capra*, plantées dans la terre ; il était destiné à permettre le repos de plusieurs personnes à la fois. Pour les varlantes du lit surétagé l'ainsi nommé « lit de parade » (*patul de paradă, patul cu coviltir* lat. *convertere* = couvrir, ou *patul cu tămaie*) cf. Valeriu Butură, *op. cit.*, p. 110 et la bibliographie indiquée là ; I. Iurasciuc, Satu Mare, 1972, p. 334.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

supérieur orné de plusieurs traits parallèles, obtenus au moyen d'un bâtonnet épointé. L'extérieur du récipient, au-dessous du rebord, est orné d'une scène érotique ayant pour champ un lit mobile à chevet [26] (fig. 1). Compte tenu de ce document, il est à supposer que les Romains ont introduit le lit à chevet dans le territoire actuel de la Roumanie, sans exclure toutefois la possibilité que

Fig. 2 Coffres de dot (« lăzi de zestre », 1—5) et lit de vieille tradition. 1 Plopiș, dép. de Maramureș ; 2 Piatra Șoimului, dép. de Neamț ; 3 Runcu, dép. de Gorj ; 4 Jucu, dép. de Cluj ; 5 Cehu Silvaniei, dép. de Sălaj ; 6 aux environs de Rădăuți.

les Daces l'aient connu ; les gens aisés de ces derniers auraient pu l'adopter sous l'influence de la Grèce antique.

[26] Gheorghe I. Petre, SCIV, 19, 1968, 1, p. 153 et fig. 4/4 p. 152 ; Gh. I. Petre et Mioara Popescu-Dobrotineanu, *About certain behavior concerning the nuptiality*, Actes du XXIIe Congrès International de Médecine, Bucarest—Constanța (30 août — 5 septembre 1970), p. 175—176.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

L'oreiller porte en roumain le nom de *pernă* ou *perină* (notamment dans le cas des oreillers à plumes ou à duvet — le duvet d'oie tout particulièrement). Ce terme est d'étymologie paléoslave [27].

Divers tissus, plus ou moins compacts, recouvraient le lit et les murs. Ils sont désignés en roumain par le terme de *covor* ou *scoarţă* qui signifient « tapis », avec les synonymes *peretar* et *zavesă* [28]. Le terme de *scoarţă* est d'étymologie latine *scortea*.

Une autre pièce de mobilier d'origine antique et répandue partout dans les terres roumaines est ce qu'on appelle « le coffre de dot » : *lada de zestre*, qui dans certaines régions porte aussi le nom de *lacră* ou *lăcriţă* (fig. 2/1—5). Le terme de *ladă* est d'origine plus récente et d'étymologie allemande *(Lade)*, en revanche le mot *zestre* (dot) est de profonde signification archaïque. En effet, il descend du latin *dextrae*, devenue *dzestre* dans le roumain ancien et *zestre* dans le parler actuel. Comme pièce de mobilier, les origines de ce genre de coffre remontent loin dans le temps : en effet, les Grecs antiques se servaient de cette sorte de coffres, joliment ornés et de tailles diverses (φωριαμός ou χηχός).

On en trouve la mention et parfois aussi la description chez Homère [29]. C'est l'influence hellénique qui devait les introduire en Dacie, adoptés comme pièces de mobilier d'abord par les couches aisées et petit à petit par la masse du peuple aussi. Le mobilier peint avec des couleurs naturelles en usage dans le département de Gorj et de la zone de Codru (des Forêts) à l'est de la ville de Satu Mare, représente sans doute une tradition léguée par les Daces, qui, eux, l'avaient adoptée des Grecs en l'adaptant selon leur goût. Quant au mot latin *dextrae* qui a donné le terme roumain de *zestre* (dot), son sens initial était de « promesse solennelle ». Il s'agit de la promesse solennelle par laquelle étaient liés les parents de la mariée et de la liste-inventaire des objets que les parents de la fille s'engageaient à remettre à leur gendre [30].

Pour ce qui est des synonymes *lacră* et *lăcriţă*, en usage dans certaines parties de la Transylvanie, ainsi qu'en-deçà des Carpates, dans ce qu'on appelle « le pays de Loviştea », du département de Vîlcea et dans la région auprès de la ville de Curtea de Argeş certains spécialistes proposent une étymologie bulgare, du terme *rakla* [31], par métathèse. Toutefois, compte tenu des régions où ce mot est employé, cette étymologie bulgare semble bien peu probable. Nous pencherions plutôt à y voir la métathèse du lat. *arcula* (= boîte, coffre).

Sur le « coffre de dot » on a mis des tissus (= roum. *pînzeturi* < *pînză* = toile, mot d'origine dace) [32].

L'antique nom roumain de la table, *masă*, vient du latin *mensa*. Plusieurs types de table, susceptibles de remonter à l'Antiquité, voire à une haute époque archaïque, sont attestés par l'ethnologie. Il y a la table ronde et basse (fig. 3/1, 4) ; la table d'hôtes, utilisée en Olténie, de forme rectangulaire oblongue avec l'un des bouts arrondi, ce qui lui confère un aspect en quelque sorte anthropomorphique (fig. 3/5) ; la haute table carrée ou légèrement rectangulaire qui cache, parfois, sous elle, un coffre [33] (fig. 3/8 ; fig. 4/1, 3).

[27] Cf. sb. *perina* et ukr. *peryna*. Les noms d'origine latine *culcita* ou *cervical*, pour les oreillers remplis de paille ou de varechs ou encore *pluma* pour celui à plumes) ne se sont pas conservés. Dans la même situation se trouvent les termes désignant le matelas (lat. *torus*) et le drap (lat. *strangulum*), pour lesquels le roumain a gardé les mots d'origine turque : *saltea*, dans le premier cas, *cearceaf* dans le second. Par contre, pour désigner la couverture (lat. *opertorium*), dans certaines régions du pays on use du mot *acoperitoare* du < a *acoperi* < lat. *acco (o)perire*.

[28] *Covor* (tapis) < ukr. *kovor; peretar* (tapis suspendu au mur) < *perete* < lat. *paries, — etis; zavesă, zăveasă, zăveadă, zăvastră* < sl. *zavesa*. Sous l'influence turque, le roumain a adopté aussi les noms de *cergă* < tc. *čerge* (petite tente) ; *chilim* < tc. *kilim* (= tapis) ; *tol* < tc. *cul* (carpette). Ce dernier mot pourrait aussi dériver de ngr. *tzuli*. Il n'est pas exclu qu'il représente aussi une antique influence grecque transmise par la filière dace — compte tenu de ce qu'il trouve un large usage dans le dép. de Bihor, zone pas influencée par les Turcs.

[29] Richard Engelmann, *Leben der Griechen und Römer*, Berlin, 1893, p. 260.

[30] Cf. DELRM, *zestre*, p. 954. D'après I. I. Russu, *op. cit.*, p. 101, le mot *zestre* est d'origine autochtone dace.

[31] Georgeta Stoica, *Arhitectura...*, p. 185 ; ce coffre de dot est appelé dans le dép. de Hunedoara *sicrin* (< lat. scrimnum ; cf. hung. szekrény = armoire) ; *ibidem*, p. 186 ; dans les régions méridionales du pays on use surtout du nom *sipet* (cf. tc. *sipet* — désignant un coffre ayant la même destination). Cf. DELRM, *sipet*, pp. 773. Pour les données ethnographiques roumaines concernant cette pièce du mobilier traditionnel cf. Georgeta Stoica, *Arhitectura ..., passim* ; T. Bănăţeanu, Cibinium, 1967/1968, Sibiu, 1969, p. 317 ; Paul Petrescu et Octavian Maier, *op. cit.*, p. 213—215 et 219—222 ; Hedviga Formagiu, Milcana Păuncev et Smărăndiţa Stanciu, Marmaţia, I, Baia Mare, 1969, p. 82 et suiv. ; N. Mateescu, Studii şi comunicări, Piteşti, 2, 1969, p. 289 ; I. Iurasciuc, *op. cit.*, p. 329 ; Tereza Mozeş et Ioan Godea, *Muzeul Ţării Crişurilor. Ghidul Secţiei de etnografie*, Oradea, 1973, p. 30 ; Florica Pop, File de istorie, Bistriţa, 1974, p. 412—431 ; Maria Cioară, *op. cit.*, p. 64—67.

[32] I. I. Russu, *op. cit.*, p. 101.

[33] Georgeta Stoica, *Arhitectura...*, fig. 16, p. 46 ; fig. 37, p. 60, figs 79 et 89 ; fig. 101, p. 106, ainsi que la pl. 10 ; Iurasciuc, *op. cit.*, p. 330—331 ; N. Mateescu, *op. cit.*, p. 281 ; Tereza Mozeş et Ioan Godea, *op. cit.*, p. 31, table de Ferice ; Valeriu Butură, *op. cit.*, p. 111—112 ; Elena Udrişte, *Creslăturile în lemn din Gorj*, Tg. Jiu, 1972, p. 63—65 ; Paul Petrescu et Radu Maier, *op. cit*, p. 209 et 216 ; Ioniţă G. Andron, Studii şi comunicări, Satu Mare, 1969, p. 199 ; N. Mateescu, *op. cit.*, p. 289.

Dans la zone de Lăpuş ce type de table s'appelle *secrie* < lat. *scrimnum*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Pour ce qui est de la chaise, le terme roumain de *scaun* est d'étymologie latine *scamna*. Chez les Romains, la *scamna* était une sorte de banc — quelques planches réunies et disposées sur quatre pieds. Le mobilier rustique de Transylvanie garde encore cette espèce de banc sans dossier et qu'on appelle tout simplement *scîndură* (< lat. *scandula*)[34]. Le nom latin de *sella* ou de *subsellia* ne s'est pas conservé en roumain pour désigner les chaises, qui — comme on le sait — accusaient des formes variées : courbe, concave, carrée ou à demi-circulaire [35]. On constate la même variété chez les Roumains, dont les chaises sont fidèles à la tradition antique et archaïque, qu'il s'agisse de chaises sans dossier ou de chaises à dossier (fig. 5 et fig. 6). Une partie de ces types de chaises peuvent avoir été introduits par les Romains, mais certains autres, de facture primitive — les chaises creusées dans des troncs d'arbre ou bien celles à dossier ornées de figures anthropomorphiques ou zoomorphiques — doivent appartenir à une époque antérieure, les unes remontant même jusqu'au néolithique [36] (fig. 3/2, 4, 6—9 ; fig. 5 ; fig. 6).

Chez les Romains, il y avait l'habitude de recouvrir d'un coussin les chaises ou d'une couverture enveloppant aussi leur dossier [37]. Cette tradition est relevée de nos jours encore en Transylvanie et dans l'ouest du pays, lorsqu'il s'agit d'une chaise destinée aux hôtes, afin de les honorer et de témoigner de l'estime qu'on leur porte.

Chez les Romains, toujours, aux murs des pièces habitées étaient adossées toutes sortes de placards [38]. L'antique tradition roumaine dans ce domaine comporte : la table-placard (fig. 4/2) ; le haut placard du nord de l'Olténie ; un petit placard, sorte de rayonnage, dit *podişor* suspendu au mur et destiné à contenir de menus objets (fig. 4/4, 5, 6) ; le coin, *colţar* ou *podişor de colţ*, qui est soit un placard, soit une espèce de tablette d'angle, suspendue au mur et à la base triangulaire ; les boîtes à documents [39]. Dans la zone du Codru (à l'est de Satu-Mare), on trouve l'armoire avec le nom latin de *armareu* (= armoire ou armoire suspendu), < lat. *armarium* [40].

En Transylvanie et dans l'ouest du pays, on use d'une sorte de placard à double porte, un peu plus haut qu'une table ; son nom roumain est *almar* ou *almareu*. Certains spécialistes font dériver ce nom du hongrois *almarióm* [41]. Comme ce mot hongrois est d'origine latine, il nous semblerait plutôt que les termes roumains d'*almar*, *almareu*, ainsi que le hongrois *almarióm* descendent du latin *almarium* (< adj. lat. *almus* = nourricier), qui désignait le placard vaissellier et, en même temps, contenant des aliments (donc une espèce de garde-manger).

D'origine archaïque sont aussi, sans doute, certaines autres catégories d'armoires ou de rayonnages, en dépit de leurs noms respectifs, d'époque plus récente. Nous avons en vue les : *blidar* (vaissellier) dont le nom dérive de *blid* (plat, assiette) < sl. *bliudŭ ; lingurar* (fig. 7/1) du roum. *lingură* (cuillère) < lat. *lingula* et désignant le rayonnage destiné au couvert ; *poliţă* (< sl. *polica*) — sorte de tablette suspendue. Adossé au mur, il y a dans les maisons des paysans roumains une sorte de banc rudimentaire, dit *laviţă* (rég. *laiţă*), nom d'étymologie slave, *lavica*.

Au premier millénaire de n.è. (à partir des IIe—IIIe siècles), on constate la présence dans certaines huttes d'un mobilier (lits, bancs, tables même) aménagé dans l'argile qui en constitue le fond. Parfois aussi, des trous rectangulaires y étaient pratiqués, afin de recevoir la vaisselle du ménage [42].

[34] Georgeta Stoica, *Arhitectura* ..., p. 186.

[35] Nicolae Lascu, *op. cit.*, p. 164.

[36] Georgeta Stoica, *Arhitectura* ..., pp. 26—27, 52, 89, 107—109 ; 134, 141 et la pl. 12 ; p. 45 , pl. 52 ; idem, dans *Arta populară din Vîlcea*, p. 193 ; Elena Udriste, *op. cit.*, pp. 64, 65 ; Tereza Mozeş et Ioan Godea, *op. cit.*, chaises de Chişcău et Buceava, p. 33 ; N. Mateescu, *op. cit.*, p. 289 ; Paul Petrescu şi Octavian Maier, *op. cit.*, p. 208 ; Vladimir Dumitrescu, *Arta culturii Cucuteni*, Bucarest, 1979, p. 77 fig. 61/a—b ; Eugen Comşa, *Piese de mobilier din epoca neolitică pe teritoriul României*, communication à la session scientifique du Musée d'archéologie de Constanţa, Pontica '79.

[37] Nicolae Lascu, *op. cit.*, p. 164.

[38] *Ibidem*, p. 165.

[39] Paul Petrescu dans *Arta populară românească*, p. 98 ; Paul Petrescu et Octavian Maier, *op. cit.*, p. 210 ; Georgeta Stoica, *Arhitectura* ..., fig. 6, p. 28 ; fig. 90—91, p. 100 ; fig. 102, p. 106, fig. 105, p. 107 ; fig. 139, p. 136 ; pl.II, 47 ; fig. 140, p. 137 ; etc. ; Ioniţă G. Andron, *op. cit.*, p. 156—197. Cf. chez nous fig. 7/6.

[40] I. Iurasciuc, *op. cit.*, p. 331. Plus tard l'antique nom roumain dérivé du latin *armarium* a été remplacé par le mot d'étymologie turque de *dulap* (tc. *dolap*, terme désignant aussi bien une pièce de mobilier pour les vêtements et les lignes, que la planche de bois).

[41] DELRM, *almar*, p. 21.

[42] Pour l'exemplification, cf. Gh. Bichir, *Cultura carpică*, Bucarest, 1973, pl. XII/2 et pl. XIII/2 ; Suzana Dolinescu-Ferche, *Aşezări din secolul III şi IV e.n. în sud-vestul Munteniei. Cercetările de la Dulceanca*, Bucarest, 1974, fig. 12, p. 33 ; fig. 23, p. 40 ; fig. 59, p. 54 ; fig. 42, p. 56 ; fig. 46, p. 59 ; fig. 49. p. 60 ; fig. 83, p. 84 ; fig. 93, p. 88 ; fig. 107, p. 97 ; fig. 114, p. 112 ; Maria Comşa, *Cultura materială veche românească*, fig. 6/1, p. 17 ; fig. 8/3, 4, p. 20 ; fig. 10/1, 2, p. 23. Au cours des périodes ultérieures, ce mobilier d'argile sera remplacé par les meubles de bois. Jusqu'à naguère, encore, les artisans spécialisés dans la confection des pièces de mobilier les vendaient dans des régions assez éloignées de leur résidence. Par exemple, ceux du département de Vîlcea vendaient leurs produits loin dans la plaine (les départements de Dolj, Romanaţi, Mehedinţi), cf. Georgeta Stoica, *Arta populară în Vîlcea*, p. 186—187.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

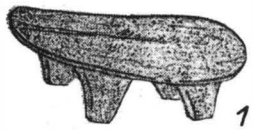

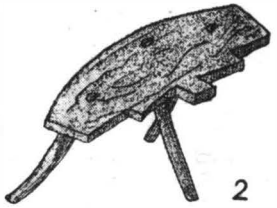

Fig. 3 Chaises, tables et récipients (10—12) de tradition ancienne: 1 Polovragi, dép. de Gorj; 2,7 Castranova, dép. de Dolj; 3 Pietroasa, dép. de Bihor; 4 Negrileşti, dép. de Vrancea; 5,6 Ţicleni, dép. de Gorj; 8 Zăpodeni, dép. de Vaslui; 9 dép. de Dolj; 10—12 Corni, dép. de Vaslui, (Cofiţă, 10; Cofă 11; botă 12).

Fig. 4 Table à caisse «mese cu ladă» ou «secrie», 1, 3), table-armoire (2) et placards (Podişoare) (4—6). 1 Berevoieşti, dép. de Argeş; 2 Runcu, dép. de Gorj; 3,6 Plopiş, dép. de Maramureş; 4 Cîmpul lui Neag, dép. de Hunedoara; 5 Moişeni, dép. de Satu Mare.

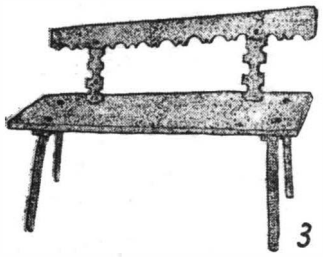

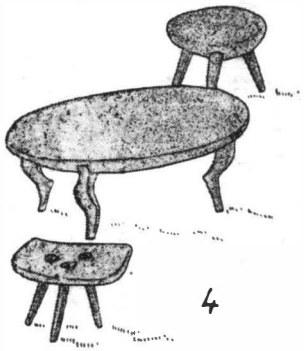

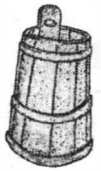

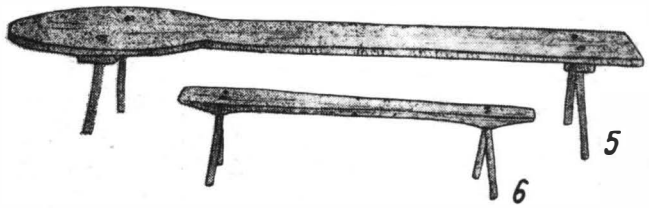

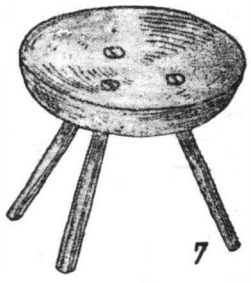

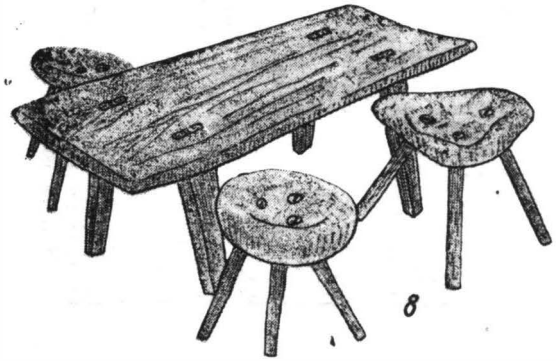

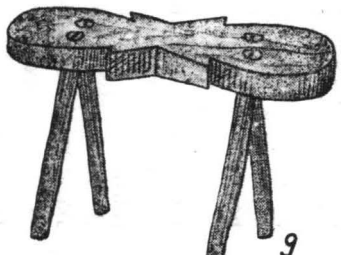

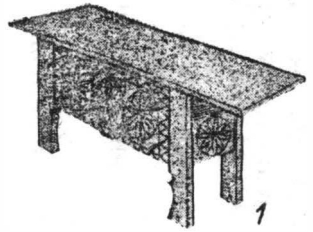

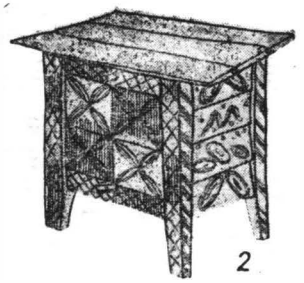

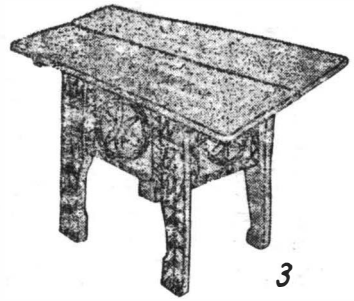

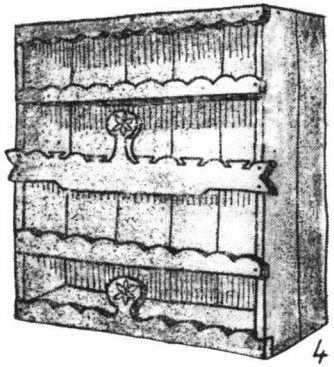

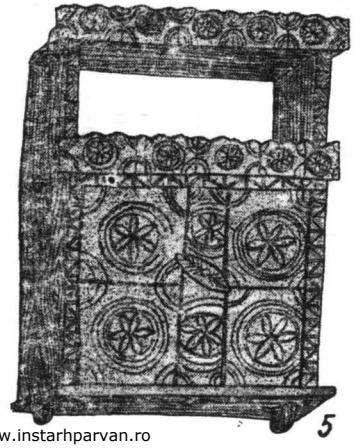

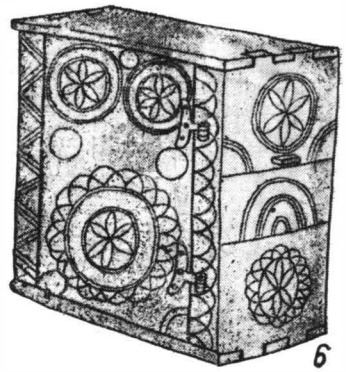

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

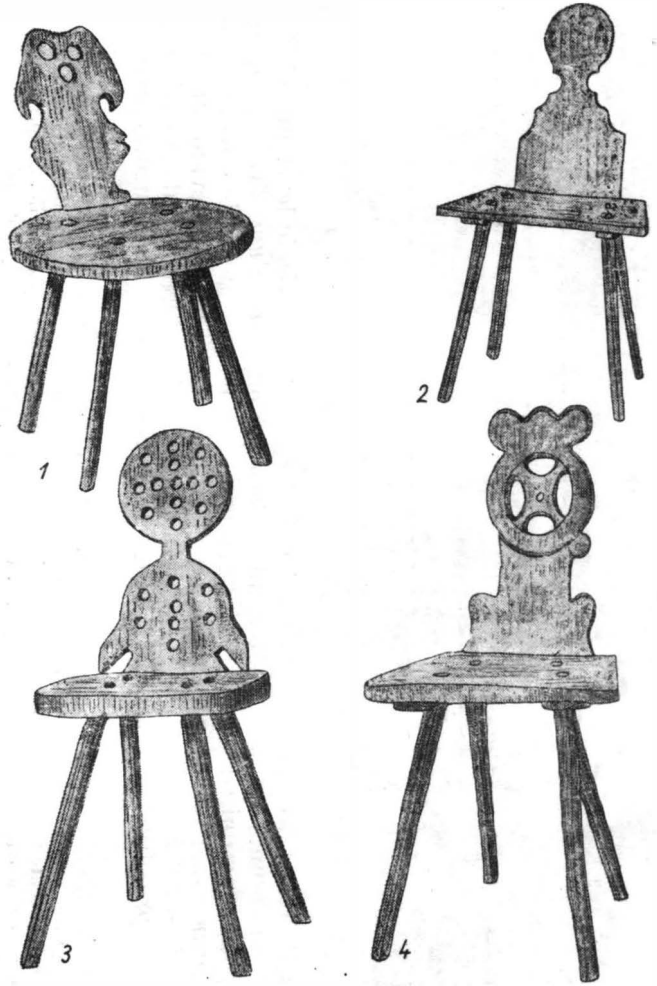

Fig. 5 Chaises d'ancienne tradition : 1,3 Chișcău dép. de Bihor ; 2 dép. de Gorj ; 4 Buceava, dép. de Bihor.

Fig. 6 Chaises d'ancienne tradition : 1 Cupșeni dép. de Maramureș ; 2 dép. de Cluj ; 3 dép. de Maramureș ; 4,7 Cîmpeni, dép. de Bihor ; 5 Cîmpu lui Neag, dép. de Hunedoara ; 6 Plopiș, dép. de Maramureș ; 8 dép. de Cluj ; 9 Chișcău, dép. de Bihor. →

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Dans d'autres cas, celle-ci était disposée sur une sorte de banc bas, fait de planches, ou bien sur une table basse, presque carrée, encore en usage dans certaines zones du pays, où elle porte le nom de *comarnic* (< sl. *komora* = cellier, garde-manger) [43]. L'ethnologie atteste, de son côté, la présence de ces bancs *(laviţă, poliţă)* réservés à la vaisselle [44].

Un moment important de la vie quotidienne est celui où tout le travail s'arrête pour qu'on puisse assouvir sa faim et l'étude des mets servis aux différentes heures du jour ne manque pas

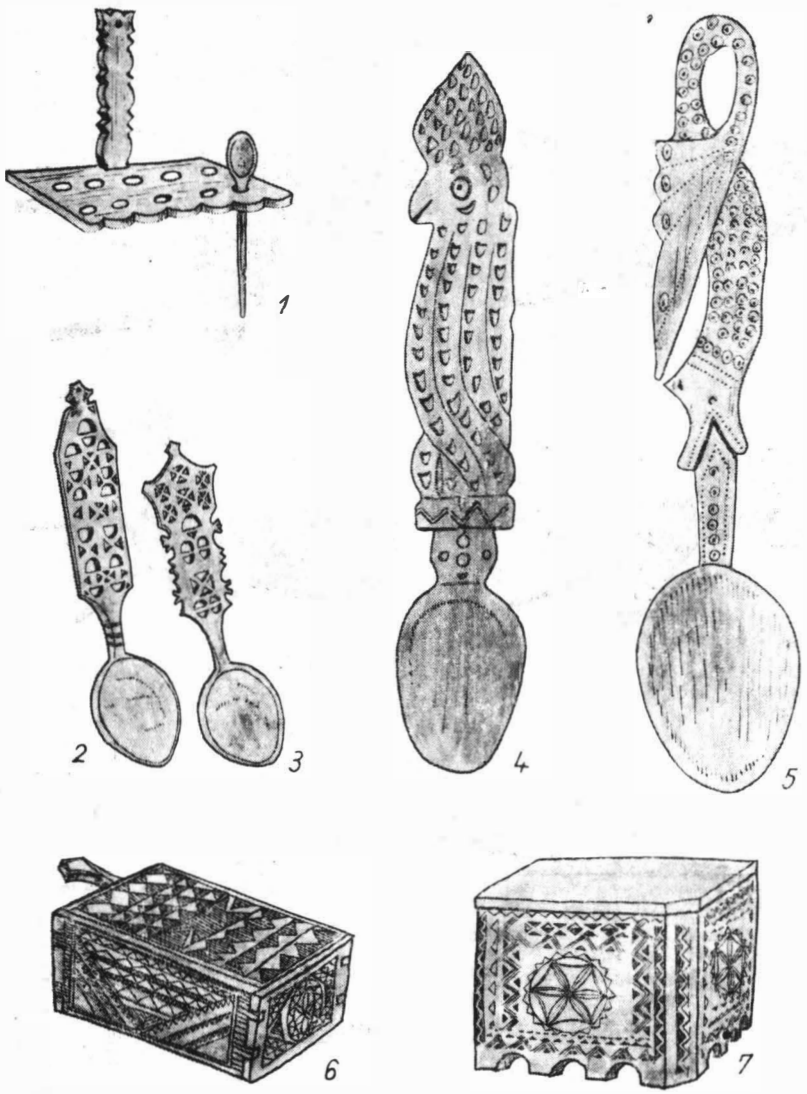

Fig. 7 Porte-cuillères (« lingurar », 1), cuillères (2—5), cassette pour garder les documents (6) et salière (7) en bois, d'ancienne tradition, 1 Bunila, dép. de Hunedoara ; 2,3 dép. de Hunedoara ; 4 Sălătrucel, dép. de Vîlcea ; 5 Runcu, dép. de Gorj ; Moişeni, dép. de Satu Mare ; 7 Curtişoara, dép. de Gorj.

d'intérêt. Le matin, les Romains prenaient le petit déjeuner très tôt, peu après le lever du soleil. A cette heure matinale, ils se résumaient à un goûter, dit *ientaculum* ou *iantaculum*. Trois ou quatre heures plus tard — surtout ceux qui travaillaient aux champs — se nourrissaient de quelque chose de plus consistant, le *prandium ;* parfois, ce *prandium* était pris sans s'asseoir devant une table *(sine mensa prandium*, Sénèque, *Epitres*, 83, 6). Les familles pauvres finissaient lors du *prandium* les restes de la veille. Entre le *prandium* et le *vespera* (qu'on servait vers le soir), les Romains prenaient

[43] Eugen Comşa, dans Dinogetia, I, 1967, p. 42 ; là, dans la hutte n° 94 a, plusieurs récipients trouvés sur un rayonnage assez large (1,20 × 0,80 m) contenaient du millet carbonisé. Ce serait un argument en faveur de l'étymologie roum. *comarnic* < sl. *komora*, lieu où l'on conserve les aliments, qui a donné aussi le terme roumain de *cămară*.

[44] Georgeta Stoica, *Arhitectura* ..., fig. 87, p. 97, pl. 37 ; fig. 149, 150, p. 143, etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

un autre goûter, appelé *merenda*. Cependant que le *vespera* n'était qu'un simple goûter, la *cena* (le repas du soir) était le plus copieux et les paysans romains la prenaient dans l'*atrium*, près du foyer [45].

En ce qui concerne les Roumains, ils n'ont pas gardé le nom de *ientaculum*, peut-être aussi en raison du fait qu'ils n'ont pas l'habitude de déjeuner si tôt. En revanche, le *prandium* se trouve à l'origine du roum. *prînz*, désignant un repas assez consistant. Toutefois, il y a des régions où un goûter pris vers six heures du matin s'appelle *prînzul mic* (petit déjeuner, si l'on veut), alors que le grand déjeuner *(prînzul mare)* est pris aux champs, vers neuf heures.

Si le latin *merenda* s'est conservé en roumain, ce n'est pas pour désigner un repas du jour, mais pour les provisions alimentaires prises aux champs ou en voyage, sous la forme de *merinde*[46].

Le mot *vespera* n'apparaît plus dans le vocabulaire roumain pour désigner le goûter du soir, fort probablement parce que le paysan roumain ne goûtait guère au champ en fin d'après-midi, par contre il prenait sa *cină* une fois rentré le soir. Cette *cină* (< lat. *cena)* demeure de nos jours encore le repas le plus important, le plus consistant de toute la journée, le repas pris, comme chez les Romains, « autour du feu », à proximité du foyer [47].

Intéressant de noter la hiérarchie observée chez les Romains dans la disposition des membres de la famille à table [48]. Alors que le père, le chef de la famille, mangeait allongé sur un lit (selon la coutume à Rome, généralement connue, de prendre tous les repas couché et non assis), sa femme s'asseyait à ses pieds et les enfants sur des chaises sans dossier. Dans les familles nombreuses, une table à part leur était destinée. De même, une table à part était réservée aux esclaves dans les familles aisées [49]. Cette coutume persiste de nos jours, chez le paysan roumain ; par exemple, en Olténie, on fait manger les enfants à part [50]. Dans la zone plainière du département de Bihor (là où s'est maintenue la tradition de la pièce dite *tindă* avec cheminée centrale sans plafond plat, tradition rappelant l'antique *atrium* romain) on observait également une hiérarchie dans la disposition des commensaux. La table, dans ce cas-là, était carrée et haute sur pieds ; la place d'honneur, généralement tenue par le père, était parfois cédée au grand-père ; venaient ensuite la mère et la grand-mère, ainsi que les enfants au-dessus de dix ans ; les moins de dix ans s'asseyaient à côté, autour d'une petite table basse et mangeaient souvent d'un grand bol commun [51].

La table sur laquelle on prenait les repas était recouverte (à partir du IIe siècle de n.è.) d'une pièce de toile blanche, ce que les Romains appelaient *velum* [52], équivalent de la nappe actuelle, dite chez les Roumains *față de masă* [53].

En ce qui concerne la vaisselle et les divers récipients en terre cuite ou de bois, il faut noter en tout premier lieu l'écuelle, roum. *strachina* (néogr. *ostrakina)*. On ne saurait exclure la possibilité que ce terme se fût conservé depuis la haute antiquité, entré dans le vocabulaire roumain par la filière dace. Quantité d'autres noms de récipients et ustensiles de cuisine ont en roumain des noms d'étymologie latine. En voici quelques exemples : roum. *oală* < lat. *olla* ; roum. *ulcea* < lat. *ollicella*, dim. d'*olla* ; roum. rég. de Bihor ol *(uăl)* = cruche < lat. *ollum* ; roum. *ulcior* < lat. ollicellum ; roum. *urcior* < lat. *urceolus ;* roum. *cuțit* < lat. * *cotitus* [54] ; roum. *lingură* < lat. *lingula* (fig. 7/2—5) ; roum. *furculiță*[55] < roum. *furcă* < lat. *forca ;* roum. *strecurătoare* < vb. lat. *extracolare* (filtrer) ; roum.

[45] Nicolae Lascu, *op. cit.*, p. 217.

[46] Dans la région plainière du département de Bihor, on use de l'expression *a merge cu merinde* ou *a duce merinde* (porter des vivres à ceux qui travaillent au champ).

[47] Dans une étape ultérieure, alors que la maison romaine des villes devenait plus complexe, l'une des pièces était réservée au repas du soir *(cină)*, ce qui lui a valu le nom latin de *cenaculum*, cf. Nicolae Lascu, *op. cit.*, p. 156. Pour ce qui est du repas du soir *(cină)* chez les Roumains ; cf. Georgeta Stoica, *Arhitectura...*, p. 18 ; Ion Vlăduțiu dans *Arta populară în Vîlcea*, p. 28 la fig. en haut.

[48] Il est fort probable que les Daces et les Gètes aient eu eux aussi cette coutume, mais pour le moment elle n'est pas attestée par des documents.

[49] Nicolae Lascu, *op. cit.*, p. 341 — 342.

[50] Informations orales reçues de Gh. Popilian.

[51] L'auteur a pu constater cette coutume chez son grand-père, alors qu'elle était encore enfant (moins de dix ans), dans la commune de Sînandrei-Bihor.

[52] Nicolae Lascu, *op. cit.*, p. 344 ; Le mot latin *velum* donna le roum. *văl*, mais ayant un autre sens (par exemple, celui de voile de mariée).

[53] La nappe, en roumain *față de masă* est également d'origine latine, se composant des mots : roum. *față* (face) < lat. facia et *masă* < lat. *mensa* réunis par la préposition *de*. Toutefois, généralement le paysan roumain (et nous pensons que c'était aussi le cas du paysan romain) n'use d'une nappe que pour honorer des hôtes ou lors des fêtes.

[54] DELRM, *cuțit*, p. 210 en latin classique *culter ;* cf. DLR, *culter*, p. 153.

[55] Roum. *țingurar* = pièce du mobilier où l'on suspend les cuillères (fig. 7/1). Cf. Georgeta Stoica, *op. cit.*, p. 137, fig. 142 ; Paul Petrescu et Radu Maier, *op. cit.*, fig. 106, p. 220 ; I. Iurasciuc, *op. cit.*, p. 331—333. En ce qui concerne la cuillère, il peut s'agir soit de la cuillère en bois pour la soupe, soit de la louche, toujours de bois, pour le service, qui en roumain porte le nom de polonic. La fourchette de l'Antiquité était celle à deux dents, pour les viandes grillées — c'était une fourchette de fer. Mais, on connaissait aussi la fourchette de bois, à deux ou trois dents (attestée notamment en Moldavie, jusqu'à nos jours). Quant à la fourchette en tant que couvert, elle n'a été introduite qu'au Moyen Age.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

sărăriţă (salière) (fig. 7/7) < roum *sare* < lat. *sal*, -is ; roum. *piuă*, *piuliţă* (mortier pour le sel) < lat. *piva* (fig. 9/1) ; roum. *găleată* < lat. *galetta ;* roum. *ciutură* (seau) < lat. *cytola* (cf. aussi le gr. *kotilos* > sl. *kotĕl* = chaudron), (fig. 9/5—7) ; roum. *căldare* < lat. *caldaria ;* roum. *putină* < lat. *putina ;* roum. *căuş* < lat.* *cau* < *cavus* + suff. *-uş* (cf. aussi le sl. *kovš) ;* roum. *cupă* (il s'agit de la coupe de

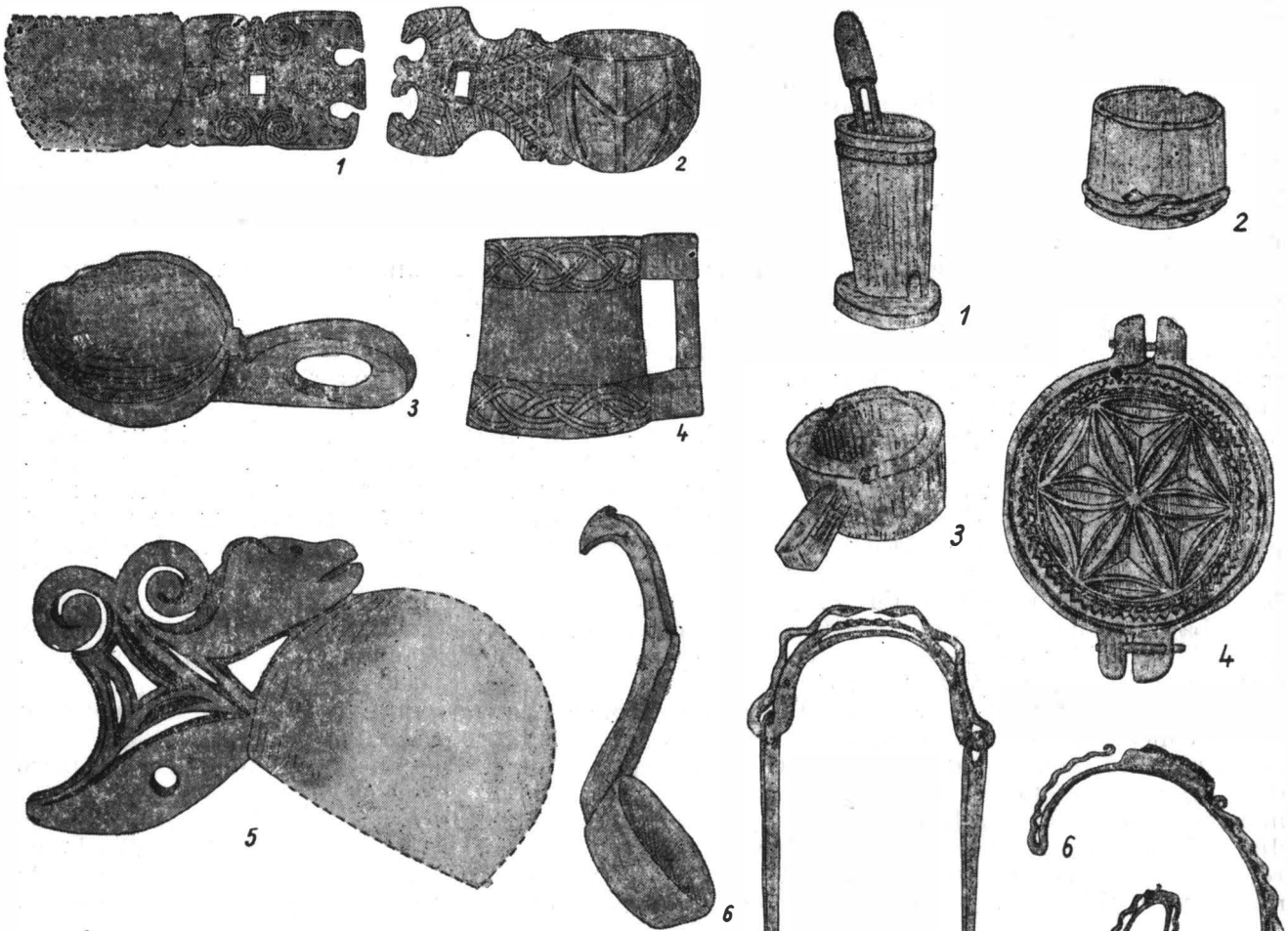

Fig. 8 Coupes (« cupe », « căpeţe », ou « cîpeţe », 1, 2, 4, 5) et cuiller (« căuşe », 3, 6) en bois. 1. La zone des Pădureni de Hunedoara ; 2 Les Carpates de la Roumanie ; 3, 4, 6 dép. de Gorj ; 5 Transylvanie :

Fig. 9 Différents objets utilisés dans le ménage d'ancienne tradition : 1, 3 Arbore, dép. de Suceava (1, 3 égrugéoir = piuliţă) ; 2 Orşova comm. de Gurghiu, dép. de Mureş (coupe = cupă) ; 4 dép. de Vrancea (moule pour le fromage à la pie) ; 5—7 Drăghiceni, dép. de Olt.

bois du berger) < lat. *cuppa ;* roum. *cîpeţ*, *căpeţ* < *cupă*, avec la même origine latine (fig. 8 et fig. 9/2, 3).

La terminologie de cette catégorie de récipients et d'ustensiles appartenant au fonds daco-romain devait être enrichie par l'apport slave. On lui doit les mots roumains : *blid* (plat, assiette) < psl. *bliudŭ ; solniţă* (salière) < psl. *sol* + suff. *-iţă ; borcan* (pot), cf. bg. *burkan ; ciubăr* (baquet) cf. bg. *čebăr ; cofă* (broc en bois), cf. bg. *kofa* [56] *; cobiliţă* (palanche), cf. ab. *kobilica ; polonic* (louche), cf. ukr. *polonik* (fig. 3/10—12).

[56] *Ciubăr* (baquet) et *cofă* (seau, broc) pourraient bien représenter des vestiges de la langue thrace conservés par le roumain et le bulgare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

On constate la même pérennité de la terminologie latine quand il s'agit des victuailles essentielles ou de leur préparation. Notons, tout d'abord, en ce sens le pain ; roum. *pîine* < lat. *panis ;* pour le préparer, il faut de la farine ; roum. *făină* (dans l'ouest de la Roumanie : *fărină)* < lat. *farina ;* lamură (la meilleure partie de la farine) <lat. lam(i)nula ou lam(i)na ; l'action de passer celle-ci à travers le tamis, le sas ou le blutoir donne le verbe roumain *a cerne* < lat. *cernere ; a frămînta* (pétrir)< lat. *fermentare ;* la pâte s'appelle en roum. *aluat* < lat. *allevatum, allevatus* < *allevare* (= qui se lève, fermente) ; l'auge où l'on pétrit la pâte s'appelle *albie* < lat. *alveus ; cîrpător* (pelle avec laquelle on tire le pain du four) < lat. *coopertorium,* mais le sas, tamis ou blutoir porte un nom d'étymologie slave *sita* < sl. *sito* [57]. Chez les Roumains, le pain se présente sous différentes formes et qualités, dont quelques-unes d'antique tradition. En effet, les paysans roumains mangeaient du pain dit « noir », celui dont se nourrissaient aussi les esclaves et la couche pauvre des villes romaines *(panis ater, panis surdidus* ou *panis rusticus)* ; mais, ils connaissaient aussi le pain dit « secondaire » (dont la farine a été passée par deux fois au sas) *(panis secundaris),* ainsi que le pain des riches, ayant subi un triple blutage *(panis candidus, panis limpidus, panis flore, panis e polline),* c'est-à-dire le pain blanc [58].

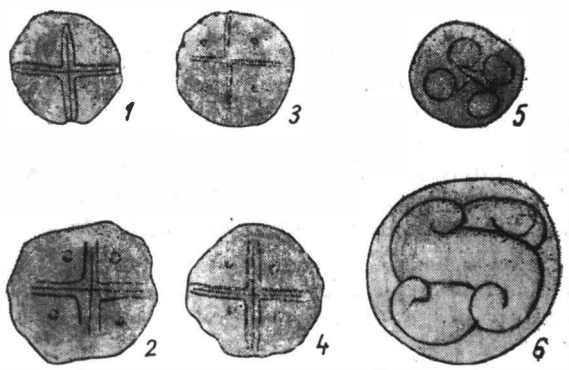

Fig. 10 Pains en argile des Xe—XIIe siècles découverts à Garvăn—Dinogetia (1—5) représentant le *panis quadratus* (2—4 avec le symbole de la maison ou du mariage) et le pain actuel (6) du dép. de Vîlcea (avec le symbole solaire).

Donc, les Roumains connaissent tous ces sortiments de pain. C'est ainsi que, notamment dans les régions sud-carpatiques, on mange beaucoup le pain avec un important pourcentage de son, dit « le pain maison », quant au pain noir et le pain secondaire (obtenu d'un mélange de farines), de même que le pain blanc, on en fait usage dans tout le territoire roumain.

Pour ce qui est de la forme du pain, les Romains utilisaient une gamme variée, qui s'est généralement conservée chez les Roumains. Le plus courant était celui de contour circulaire : un pain rond, de dimensions convenables et divisé en quatre par deux entailles entrecroisées ; c'était le *panis quadratus* et un quart de ce pain portait le nom de *quadra* [59]. Or, ce type de pain est attesté dans le territoire roumain aux Xe—XIIe siècles, donc dès le haut Moyen Age, à *Dinogetia* [60] (fig. 10/1 —5), et sa tradition devait se prolonger au-delà de cette époque. C'est ce qui expliquerait le fait qu'en Olténie, de même que dans le reste des régions occidentales du pays (Bihor) [61] on usait de l'expression « un *codru* de pîine » (« un morceau plus grand de pain »), *codru* < lat. *quatro,* mot roumain qui au début désignait le quart d'un pain circulaire entaillé en croix.

Mais les Romains savaient confectionner aussi des pâtisseries diverses et des gâteaux de farine, dont la tradition s'est conservée chez les Roumains. Aussi, leurs noms latins se retrouvent-ils légèrement modifiés dans le vocabulaire roumain : *plăcintă* (pâtisserie) < lat. *placenta ; turtă* (galette)< lat. *turta* [*panis*], quelques-unes de ces pâtisseries (peut-être sous une autre forme) ont dû être connues également par les Daces. Dans certaines régions de la Transylvanie et de l'ouest du pays on use du terme *pită* (pain), qui est, à notre avis, d'étymologie latine ; il s'agirait du mot latin *patina* désignant une sorte de galette cuite dans une poêle à frire du même nom [62]. Chez les Romains étaient aussi beaucoup goûtées une sorte de brioches, mises au four sans le support d'aucun récipient. Elles

[57] Sur quelques-uns de ces termes cf. C. C. Giurescu, RIR, I, Bucarest, 1931, p. 375 et suiv et la bibliographie indiquée.

[58] Nicolae Lascu, *op. cit.,* p. 221. Cette espèce de pain est attesté chez les Romains par les textes antiques aussi bien que par les peintures murales.

[59] *Ibidem,* p. 219 et 222.

[60] I. Barnes, *Dinogetia,* I, 1967, fig. 180/2, 11, 12, 15, p. 329.

[61] Pour ce qui est de l'Olténie, nous avons reçu des informations orales de la part de Lucian Roşu et de Gh. Popilian, que nous remercions encore une fois. Pour l'ouest du pays nous avons noté il y a déjà une quarantaine d'années, dans la commune de Sînandrei-Bihor, cette expression utilisée notamment alors qu'on demandait du pain à quelqu'un. Mais là, il ne s'agissait plus d'un quart de ce pain de taille moyenne, entaillé en croix ; l'expression s'appliquait à un morceau plus grand de pain, car avec le temps, ce pain avait changé de taille, étant devenu plus grand (50—60 cm de diamètre), ce qui devait changer le sens initial du terme d'origine latine.

[62] Nicolae Lascu, *op. cit.,* p. 221 et p. 251. Une telle galette nommée *pită* existe chez les Aroumains, cf. Paul Petrescu et Alexandru Guduvan, *op. cit.,* p. 9 et 31.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

étaient connues, en partie du moins, par les Daces aussi et certaines variantes nouvelles ont été ajoutées plus tard, par les Slaves. Pour ces brioches, le roumain emploie le terme de *cozonac* (cf. bg. *kuzunac* et ngr. *kudunak*) et aussi celui de *colac* (cf. sb. et bg. *kolak*, pl. *kolač*, ainsi que le hongrois *kalács*). À leur confection est rattaché le verbe *a dospi* (lever, fermenter) < sl. *dospeti*.

Un met d'antique tradition, que les Daces ont dû sans doute utiliser, est celui représenté par l'actuelle *mămăligă (polenta)*, le *terci* (bouille) ou le *păsat*, rég. en dép. du Bihor *pisat* < lat. *pisatum*, préparés surtout de millet broyé [63], de même que le *cîrpător* (petite table sur laquelle on étend la pâte) < lat. *cooperatorium*.

L'empreinte latine demeure aussi dans la terminologie des aliments essentiels. Si le lait (roum. *lapte* < lat. *lac, -tis*) était préféré moins frais, l'emploi du lait nature passant pour une preuve de « barbarie » [64], ses dérivés étaient connus et appréciés, surtout sous la forme de divers fromages. Les Romains mangeaient le fromageon (roum. *caş* < lat. *casseum* ou *ccasseus*) [65], frais ou conservé (salé ou sauré), ainsi que le lait caillé provenant d'une femelle qui vient de mettre bas *(coraslă, colastră, curereastă* < lat. **colastra = colostra*) ou le lait caillé en général (roum. *lapte acru*; lat. *melca*) [66]. Les Thraco-Daces connaissaient eux aussi le fromage, qui fait partie de la série d'aliments d'antique tradition chez les Roumains [67]. Ce sont, en revanche, les populations germaniques qui introduisirent le beurre, sans grande utilisation chez les Romains [68] et peu utilisé aussi chez les Roumains avant l'âge moderne. Mais pour les Thraces au sud du Danube il y a des sources écrites, qui mentionnent l'utilisation du beurre aussi [69]. Quant à la crème, ce sont les Slaves qui l'ont introduite dans l'alimentation roumaine : *smîntînă* < sl. *smetana*.

Un autre aliment essentiel est la viande [70] roum. *carne* < lat. *carne, -is*, fraîche ou conservée (salée ou saurée). L'habitude de conserver la viande en la trempant dans une saumure et la faisant ensuite sécher à la fumée s'est conservée chez les Roumains de Transylvanie et de l'ouest du pays jusqu'à nos jours.

Le miel (roum. *miere* < lat. *mel, -is*) remplaçait pendant l'Antiquité le sucre. On employait tant le miel des abeilles sauvages [71], que celui des ruches patiemment soignées par l'homme. Bien que le roumain ait conservé le terme latin pour désigner le miel, l'apiculture connaissait une large diffusion chez les Daces. Tout comme les Romains, les Roumains connaissent différentes variétés de miel, sélectionnées suivant les fleurs et les saisons [72].

[63] Cf. DELRM, aux articles respectifs, les mots *mămăligă* et *terci* n'ont pas une origine bien claire. Ce qu'on sait, c'est que le terme *terci (puls)* s'appliquait à une sorte de bouillon de millet ou d'une espèce de blé *(alac)* cultivé dans les zones montagneuses ; par la suite, on devait le préparer aussi du blé commun et c'était un mets caractéristique des Romains, cf. Nicolae Lascu, *op. cit.*, p. 218.

[64] Nicolae Lascu, *op. cit.*, p. 222. Les antiques se nourrissaient du lait des moutons, des vaches et des chèvres — ces dernières passant, tout comme à l'époque moderne, pour « les vaches du pauvre ». Après l'arrivée des Avares en Europe, on commença à boire aussi le lait de bufflonne, animal d'origine asiatique acclimatisé en Roumanie, notamment en Transylvanie et dans l'ouest du pays. Il est probable, par ailleurs, que le lait de l'ânesse ait été introduit dans l'alimentation lui aussi à la suite de l'arrivée dans les territoires roumains des populations de la steppe, bien qu'il pût avoir été utilisé aussi à une époque antérieure, par les Géto-Daces.

[65] *Casseus* était le nom d'un fromage conservé, mais aussi celui d'une autre espèce de fromage, frais, et d'une substance destinée à faire cailler le lait. Celle-ci était préparée par les Romains d'un mélange d'écorce de figuier, fleurs d'épine et graines de safran, cf. Nicolae Lascu, *op. cit.*, p. 224. Les moules utilisés pour ce fromage gardent encore, dans les régions roumaines des massifs de Vrancea et de Breţcu des motifs décoratifs remontant à la haute antiquité (d'origine dace et romaine, comme, par exemple, la rosette (fig. 9/4).

[66] Pour cette espèce de lait, les Roumains usent aussi bien d'un syntagme d'origine latine : *lapte acru* (lat. *lac, -tis* + *acer*), que de deux termes d'origine slave : *sămăchişe* < sl. *samokislo* (qui s'aigrit tout seul), mot en usage dans la plaine de Bihor ; *lapte covăsit*, c'est-à-dire « lait caillé », *covăsit* se rattachant aux bg. *kovasja* et sb. *kvasiti*. Il paraît que les Romains préparaient aussi une sorte de yaourt, mais les Roumains le connaissent sous son nom turc, adopté à une période de beaucoup ultérieure.

[67] Le mot *brînză* (pour désigner le fromage en général) est d'origine thraco-gète ; il n'a jamais été remplacé, en roumain, par un terme d'origine latine et, qui plus est, il a passé du roumain dans les langues slaves du voisinage.

[68] Pline l'Ancien, XXVIII, 133—134, affirme que les « Barbares » s'en servaient pour leur cuisine, ainsi que pour en préparer certains médicaments, cf. Nicolae Lascu, *op. cit.*, p. 225.

[69] Grigore Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, Bucureşti, 1880, p. 399.

[70] Les Romains mangeaient de la viande provenant de divers animaux (bœuf, porc, lièvre), de volailles et d'oiseaux (poule, pigeon et paon) et du poisson. Les recherches archéologiques attestent leur préférence pour cette sorte de viandes, mais elles montrent aussi que de temps en temps ils mangeaient aussi de la chair d'oie et, sous l'influence des peuples de la steppe, même de la viande de cheval. Le poisson était un mets plus rare, si l'on excepte la région danubienne où il constituait toujours le plat de résistence.

[71] L'habitude de récolter le miel des abeilles sauvages s'est conservée de nos jours encore dans certaines régions de la montagne ; nous avons été à même de saisir cette pratique dernièrement encore, à Slon-Prahova, en 1979.

[72] *Istoria României*, Bucarest, 1960, p. 180 ; Nicolae Lascu, *op. cit.*, p. 226.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

A part les graisses animales, on utilisait aussi l'huile végétale, obtenue des plantes autochtones, ainsi que celle d'importation [73] — cette dernière, naturellement, seulement durant certaines périodes historiques. Le roumain use pour désigner les différentes substances grasses d'une terminologie d'origine tantôt latine, tantôt slave (roum. *untură* (graisse de porc) < lat. *unctura; grăsime* (graisse), gras < lat. *crassus; ulei* (huile), *oloi*, *olej* < lat. *oleum;* cf. sl. olej; *clisă* (lard) cf. bg. *klisa*). Pendant le premier millénaire de n.è. jusqu'au commencement de notre siècle, hors l'huile d'olives importée on utilisait l'huile de millet, lin, colza, citrouille, noix ou chènevis.

Certaines espèces de légumes et de fruits faisaient également partie de la série des aliments de base en usage chez les Daces et les Romains, d'abord, chez les Roumains, ensuite [74].

Les Romains utilisaient le vinaigre pour en assaisonner leurs mets, ce qui a donné dans le vocabulaire roumain le nom *oţet* < lat. *acetum*. Cette coutume romaine d'assaisonner les plats au vinaigre persiste de nos jours encore en Transylvanie, dans les zones occidentales du pays, en Olténie (Petite Valachie), ainsi que dans la région subcarpatique de Valachie. Il paraît que les Daces assaisonnaient leurs mets à l'aide des fruits verts ou de l'eau de saumure dans laquelle on avait fait, auparavant, aigrir les choux; celle-ci porte en roumain également le nom de *moare* < lat. *muria*. Les Slaves ont eu eux aussi un apport à ce domaine de l'art culinaire, en introduisant l'usage de ce que le roumain appelle *borş* (eau dans laquelle, pour l'aigrir, on fait fermenter du son) [75]. Il convient aussi de noter la famille du mot sel, en roumain *sare;* en effet, à part le roumain *sărătură* < *sare* < lat. *sal, -is*, cette langue connaît encore le mot *slatină* < sl. *slatina*, avec le même sens de chose très salée, ainsi que le nom de la saumure, roum. *saramură* < ngr. *salamura* — ce dernier nom pouvant remonter au grec archaïque.

Au point de vue des boissons, les Romains préféraient le vin — le vin sucré autant que le vin poivré *(vina condita, vina piperata)* le vieux vin aussi — sans oublier l'eau sucrée et les jus de fruits. Les Daces connaissaient, déjà avant la conquête romaine, le vin et l'eau-de-vie de prunes (l'actuelle *ţuica* des Roumains), pas trop forte; il est également probable qu'ils savaient faire vieillir le vin.

De nos jours, les Roumains savent préparer le vin sucré, qu'ils font cuire avant de le boire, surtout durant les hivers froids. Le vin sucré et poivré, de même que le vin cuit et l'eau sucrée jouissaient d'une large diffusion dans l'ouest du pays (Bihor), alors que dans les régions montagneuses les jus de fruits sont appréciés maintenant encore.

Mais la boisson par excellence était l'eau, en roum. *apă* < lat. *aqua*. Notons à son sujet, outre cette étymologie latine l'existence d'un radical dace* *ap, Apus* = rivière. Le mot latin avec ce même sens a pu superposer le radical dace [76].

Il convient d'ajouter, pour finir cette série d'exemples, que bien des mots liés aux activités de la vie quotidienne dans la langue roumaine sont également d'origine latine. En voici quelques-uns : *a se scula* (se lever, s'éveiller) < *excubulo, -are; a umbla* (aller) < *ambulo, -are; a merge*, rég. *mere* (marcher) < *mergo, -ere; a veni* (venir) < *venio, -ire; a mînca* (manger) < *manduco, -are; a bea* (boire) < *bibo, -ĕre; a toca* (hacher) < *toccare; a tăia* (tailler) < *taliare; a dimica* (rég. du Bihor, réduire en petits morceaux, par ex. le pain) < *dimicare*; *flămînd* (affamé) < *flamando; a sătura* (rassasier) < *saturare*; *sătul* (rassasié) < *satullus; dulce* (doux) < *dulcis; amar* (amer) < *amarus; acru* (aigre) < *acrus; sărat* (salé) < *a săra* (saler) < *salare; a visa* (rêver) < *vis* < *visum* < *video*, dérivé donc de ce verbe latin qui a donné aussi le verbe roumain *a vedea* (voir); *a dormi* (dormir) < *dormio, -ire;* mais

[73] Quantité d'amphores grecques, mises au jour dans la zone extracarpatique de la Dacie préromaine, témoigne de l'intensité du commerce du vin et de l'huile d'olives, commerce qui devait se continuer par la suite encore, jusqu'au IVe siècle de n.è. y compris. cf. *Istoria României*, I, 1960, p. 503–504; D. Tudor, Apulum, VII, 1, 1968, p. 391–399; Emilia Doruţiu, SCIV, 23, 1972, 1, p. 57; Emilia Zaharia et Nicolae Zaharia, Arh. Mold., 1, 1960, p. 216; Mihai Brudiu, Muzeul Naţional, 3, 1976, p. 159–163.

[74] Maria Comşa, *Grădinăritul în mileniul I e.n. pe teritoriul României*, communication à la session scientifique « Pontica '79 », Constanţa; idem, *Date privind pomicultura pe teritoriul României în mileniul I e.n.*, communication à la session scientifique du Musée du département de Gorj, Tg. Jiu.

[75] Notons que, alors que dans l'ex-territoire de la Dacie romaine et dans les zones avoisinantes, l'assaisonnement des mets se fait encore selon le système romain (avec du vinaigre, au point même qu'il arrive qu'on mange du pain trempé dans une sauce de vinaigre), dans l'est et le sud-est du pays, l'assaisonnement suit soit l'antique tradition dace (raisin vert, abricot ou eau de saumure), cf. à ce sujet Maria Comşa. *Pomicultura...*, soit la coutume slave (avec du *borş*). Dans la première zone susmentionnée, les mets liquides portent le nom roumain de *zeamă* ou *zamă* < latin *zema;* et le grec *zema;* cf. aussi au mot dace *zetima* = source d'eau, chez I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, Bucureşti, 1967, p. 129. Il est possible que le nom grec ait été utilisé par les Daces aussi. Dans les autres zones, les potages aigres portent le nom de *borş*. Plus tard, sous l'influence turque, s'exerçant dans toute la région balkanique, ils ont pris aussi le nom de *ciorbă*.

[76] *Izvoarele Istoriei României*, Bucarest, I, 1964, pp. 67 et 161.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

pour le repos, les Roumains usent aussi d'un verbe d'étymologie slave : *a se odihni*, reg. *hodini*, *odini* cf. bg. *odachna(si)*.

★

Il s'ensuit de ce que nous venons d'exposer qu'un processus de fusion très poussé s'est exercé sur la culture matérielle combinant les éléments d'origine dace ou gétique avec ceux d'origine romaine. Les Gètes, surtout ceux de la plaine, ont légué à la culture matérielle roumaine la hutte enfouie dans la terre, ainsi que la maison à la surface du sol, munies à l'intérieur d'un foyer ouvert. Quant aux Daces, qui habitaient notamment la zone montagneuse du pays ils léguèrent à leurs descendants les habitations en bois, transmettant jusqu'à l'aube des temps actuels certaines techniques du bâtiment de haute antiquité. A notre avis, on leur doit la manière dont sont jointes les poutres de bois constituant les murs de la maison et réunies selon le système dit « joint à la roumaine » [77]. Les Romains ont légué aux Roumains un nombre plutôt réduit d'éléments dans le domaine des constructions. En effet, les divers types d'habitations spécifiques à la population roumaine reposent dans leur majeure partie sur ceux des maisons daces [78].

Ce qu'on appelle « fruntar », les piliers de bois servant de support à la toiture ou d'encadrement de la « prispa » et des portes sont décorés de motifs sculptés dans le bois, d'antique tradition. La plus authentique tradition autochtone se révèle de la sorte notamment dans le cas des maisons en usage dans les départements du nord de l'Olténie et du nord de la Transylvanie (Gorj, Oaş, Maramureş), qui font preuve d'une florissante civilisation du bois. Pour ce qui est des Romains, ils ont ajouté, comme nous l'avons vu, des éléments nouveaux à l'agencement intérieur des habitations : ils ont introduit, par exemple, le four aménagé à l'intérieur de celle-ci, ainsi que le cellier et autres dépendances utiles pour l'espace habité.

On constate une situation analogue en ce qui concerne le mobilier. Par la filière dace ont persisté jusqu'à nous le lit et le coffre de dot, ainsi que toutes sortes de tables et de chaises, ornées de motifs d'antique tradition. Aux pièces du mobilier d'origine dace, les Romains ont ajouté certains sortiments nouveaux : le lit mobile, avec ou sans chevet, le haut lit « de parade », les divers types d'armoires, ainsi que d'autres types de tables et de chaises ; on leur doit les armoires et les rayonnages de coin, les boites à différentes destinations, etc.

L'étude de l'intérieur des habitations, fondée sur l'ethnologie et la linguistique, montre clairement que les Roumains ont généralement gardé le mobilier et certains éléments caractérisant une population à l'existence modeste, à laquelle était étranger le faste de Rome, ce qui ne l'a point empêchée d'orner l'ensemble avec beaucoup d'originalité et un goût très sûr. Notons en ce sens que l'ensemble archéologique de Grădiştea Muncelului a livré toute une série de compas daces offrant de grandes analogies ethnologiques avec ceux en usage de nos jours dans le nord de l'Olténie pour l'exécution des enjolivements sur bois du mobilier [79]. Des motifs géométriques — dont

[77] On retrouve ces systèmes de construction originaux dans toutes les réglons du pays (le nord de l'Olténie, les Carpates méridionales, le Maramureş, l'Oaş, la Bucovine, etc.) où s'est conservée « l'archaïque civilisation du bois », cf. Paul Petrescu, *Arta populară în Vîlcea*, p. 53—57 ; Maria Cioară, *op. cit.*, p. 97.

[78] Le type absolument primitif de la maison romaine est illustré par la hutte paysanne de contour circulaire ; c'est à partir du plan de ces habitations qui allait évoluer vers la maison quadrilatère, cf. Nicolae Lascu, *op. cit.*, p. 154—155. Des habitations ainsi que, probablement, quelques bergeries de plan circulaire ont été attestées également chez les Daces du massif d'Orăştie, cf. H. Daicoviciu, *Les bergeries daces des monts d'Orăştie*, dans *Actes du VIIe Congrès International des sciences préhistoriques et protohistoriques, Prague, 21—27 août 1966*, Prague, 1971, p. 1030—1033. Les Gètes de la plaine et les Carpes usalent de leur côté de huttes circulaires ou légèrement ovales, cf. Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 24 et la bibliographie. Il s'ensuit que sous l'influence grecque et romaine, ce type d'habitations a pénétré chez les Daces aussi, car dans la zone méditerranéenne, le plan circulaire des maisons et des huttes se révèle typique non seulement pour l'Antiquité, mais pour les temps actuels aussi. Le plan circulaire sera encore attesté par les huttes de l'agglomération daco-romaine d'Obreja (comm. de Mihalţ, dép. d'Alba), datées des IIIe—IVe siècles de n.è. (cf. D. Proatase, ActaMN, 8, 1971, p. 137, 140). Des huttes dont le plan est ovale ou à peu près circulaire datées du VIe siècle de n.è. ont été attestées à Cipău, au lieu dit Girle, au centre de la Transylvanie, sans foyer dans l'intérieur, cf. K. Horedt, SCIV, V, 1954, 1—2, p. 221 ; Idem, SCIV, 6, 1955, 3—4, p. 660, ainsi qu'à Bucarest, à Cătelu Nou, ces dernières dotées d'un four aménagé dans l'argile, à l'intérieur, cf. Valeriu Leahu, CAB, 2, 1965, p. 67—68. Ce plan circulaire devait persister jusque dans l'époque contemporaine, moins fréquemment dans le cas des habitations véritables, mais surtout pour les bergeries et leurs annexes, cf. Paul Stahl, Studii şi comunicări, Sibiu, 9, 1958, p. 62—65, Romulus Vulcănescu, RRH, IV, 4, 1965, p. 710—722, avec les figs 8—10 ; Paul Petrescu, *Les constructions circulaires des paysans roumains*, dans *Actes du VIe Congrès international des sciences anthropologiques et ethnologiques*, Ethnologie, 2, 1, Paris, 1963, p. 607—610 ; N. Dunăre, Apulum, 8, 1974, p. 525—539 ; Paul Petrescu dans *Arta populară în Vîlcea*, p. 55 ; Ioan Toşa, Studii şi comunicări, Satu Mare, 1975, p. 215—219.

[79] Ion Glodariu, *Civilizaţia fierului la daci*, Cluj-Napoca, 1979, fig. 47/8—12 ; cf. Georgeta Stoica, *Arta populară din Vîlcea*, p. 181—187 et la figure à la p. 192 ; idem, Cibinium, Sibiu, 1969—1973 ; p. 215—231 ; *Ghidul Muzeului tehnicii populare*, Sibiu, 1974, p. 120. D'après quelques spécialistes le nom roumain de *ţîrcălău* ou *ţărcălău* (compas pour ornementer le mobilier populaire par des cercles ou demi-cercles

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

la rosette, simple ou complexe (motif solaire, symbole de la vie et de la fécondité) était très répandue — ornent les divers types d'armoires, de lits, de coffres et autres objets d'intérieur. On les retrouve sur le manche des cuillères et jusque sur les fromages de l'espèce conservée *(caș)*. Certains motifs exécutés sur bois relevés dans le département de Gorj (similaires de manière frappante aux ornements de la poterie néolithique de type Vădastra, épanouie en Olténie), avec leurs lignes zigzagantes, ainsi que les motifs zoomorphes et anthropomorphes décorant les dossiers des chaises et les chevets des lits (Rădăuți), ainsi que les manches des cuillères, les quenouilles, les bâtons des bergers, etc. remontent bien loin dans le temps ; ils remontent plus loin que les époques romaine et dace, pour tirer leur origine du néolithique. D'âge en âge, certains motifs antiques se sont transmis jusqu'au seuil de l'époque contemporaine, en usant de la filière dace. C'est par exemple le cas du motif du serpent, utilisé aussi bien dans l'architecture, que dans l'ornementation des objets d'usage courant (manches de cuillères, anses stylisées des coupes et puisoirs, etc.), motif qui se rattache aux Daces en tout premier lieu. Par ailleurs, il convient de noter que la rosette simple, entre les motifs roumains de la décoration du bois, reproduit la forme de celle relevée sur les monuments de pierre édifiés par les Romains.

Dans le domaine de l'oraire et du contenu des repas, la constatation qui s'impose est la similitude frappante entre l'usage romain et la tradition observée par le paysan roumain. Cette remarque s'applique aussi à toute une série d'actes de la vie quotidienne.

Comme notre exposé l'a déjà relevé, aux éléments de tradition dace et romaine s'ajoutent certains autres, introduits par les Slaves. Ils se laissent saisir dans certains détails de l'aménagement des maisons, dans le domaine de la nourriture, etc. Ces éléments ont enrichi le fonds autochtone, sans rien enlever à ses caractères typiques — qu'il s'agisse du type d'habitation ou du mode de vie propres aux paysans roumains. En dépit des différentes influences étrangères qui se sont exercées sur lui [80], ce peuple a conservé intactes les caractéristiques qui lui confèrent des traits méditerranéens, en rapport avec son ascendance dace et romaine.

La terminologie d'origine romaine du roumain, pour tout ce que concerne la maison, l'espace habité, le mobilier, la nourriture, etc. est un témoignage éloquent de la profondeur atteinte par la romanisation en Dacie. En effet, là, ce processus ne s'est point limité — comme dans d'autres provinces de l'Empire romain — aux couches supérieures de la société, mais il a pénétré profondément au sein des couches populaires. Les données fournies par les diverses disciplines des sciences humaines dont nous nous sommes servies ci-dessus (archéologie, ethnologie, linguistique) prouvent de manière évidente que la romanisation de la Dacie a été un processus de profondeur, qui se laisse encore saisir de nos jours dans le moindre détail de la vie quotidienne du peuple roumain.

incisés) provient du hongrois *circalom*. D'après nous, il provient du *lat. circulum* = cercle, outil employé pour faire des cercles, ornement caractéristique pour le mobilier populaire roumain (fig. 2 ; fig. 4).

[80] Pendant le Moyen Âge avancé, on note une influence turque, manifestée notamment dans la zone extracarpatique, dont témoignent surtout certaines pièces du mobilier et de la cuisine. Toutefois, cette influence turque ne s'avérera guère assez profonde pour modifier tant soit peu l'architecture ou le mode de vie du peuple roumain. Dans le même ordre d'idées, notons aussi l'influence néo-grecque manifestée vers la fin du Moyen Âge surtout dans la cuisine roumaine.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Contribuţie privind ritul funerar al purtătorilor culturii Monteoru

(Necropola nr. 3 de la Sărata Monteoru)

EUGEN COMŞA

Cercetările arheologice de la Sărata Monteoru, jud. Buzău, efectuate sub conducerea prof. Ion Nestor, au avut — după cum se ştie — drept rezultat descoperirea a numeroase aşezări şi necropole din cursul evoluţiei comunităţilor culturii Monteoru [1]. Diferitele complexe studiate erau situate pe creasta, pe terasele de la poalele Dealului Cetăţuia, precum şi pe pantele dealurilor învecinate.

În cadrul acţiunii de valorificare a rezultatelor săpăturilor mai vechi, în cele ce urmează ne vom referi la descoperirile arheologice făcute pe Dealul Leagănului, în cuprinsul unei necropole modeste, cunoscută sub denumirea de „Cimitirul nr. 3" [2] (fig. 1).

Vreme îndelungată, dealul amintit, aflat la cîteva sute de metri la nord-est de Dealul Cetăţuia, a fost acoperit de pădure. La începutul anului 1949, o parte din panta de sud-est a Dealului Leagănului s-a defrişat, iar apoi — pe o porţiune destul de întinsă — terenul a fost desfundat pe o adîncime apreciabilă, pentru a se planta viţă de vie. Cu acel prilej s-au deranjat cîteva amenajări de piatră obişnuite pentru mormintele culturii Monteoru şi chiar unele schelete, indicînd existenţa în acel loc a unei necropole. Mormintele distruse se aflau pe marginea unei terase (cu lungimea de circa 60 m şi cu o lăţime de aproximativ 15 m) situată pe panta de sud-est a Dealului Leagănului.

Săpăturile arheologice din cadrul necropolei nr. 3 au fost efectuate în vara anului 1949. Prin amabilitatea regretatului prof. Ion Nestor mi-a fost încredinţată conducerea lucrărilor din acel sector al şantierului. La începutul săpăturilor efectuate în 1949 [3], s-a făcut un şanţ de sondaj, pe toată lungimea terasei amintite, apoi ne-am concentrat atenţia asupra porţiunii de sud-vest a terasei, acolo unde se aflau grupate mormintele descoperite de noi (fig. 2).

Sondajele făcute au permis să constatăm că pe o parte a locului cercetat, în vechime a fost o viroagă, care cu timpul s-a astupat cu pămînt adus de apele de şiroire de pe pantele vecine. În pămîntul de umplutură al virogii s-au găsit bucăţele de cărbune şi o serie de fragmente ceramice de tip Monteoru, dintr-o fază mai veche, anume din faza Monteoru I C 2 [4]. Ele constituie un indiciu că undeva mai sus, pe o altă terasă sau chiar pe creasta dealului, sînt resturi de locuire din faza respectivă. Din observaţiile stratigrafice făcute rezultă că în perioada de cînd datează necropola nr. 3, terenul arăta deja aproximativ ca în zilele noastre, avînd aspect de terasă.

Atunci cînd s-a desfundat terenul pentru vie — după cum reiese din spusele celor ce au lucrat acolo — s-au distrus în întregime sau în parte patru schelete aflate înspre marginea de sud-vest a terasei. În aceeaşi zonă se găsea şi grupul de 10 morminte studiate prin săpăturile din 1949.

[1] O parte din aceste complexe au fost menţionate de prof. Ion Nestor, în *Raport general asupra săpăturilor de la Sărata Monteoru*, în *Raport MNA*, Bucureşti, 1944, p. 21.

[2] Ion Nestor, Eug. Zaharia, V. Bălan, Eug. Comşa, Gr. Pesca, SCIV, 1, 1950, 1, p. 53—56.

[3] *Ibidem*, p. 53—56.

[4] *Ibidem*, p. 54.

THRACO-DACICA, tomul II, Bucureşti, 1981, p. 111—124.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

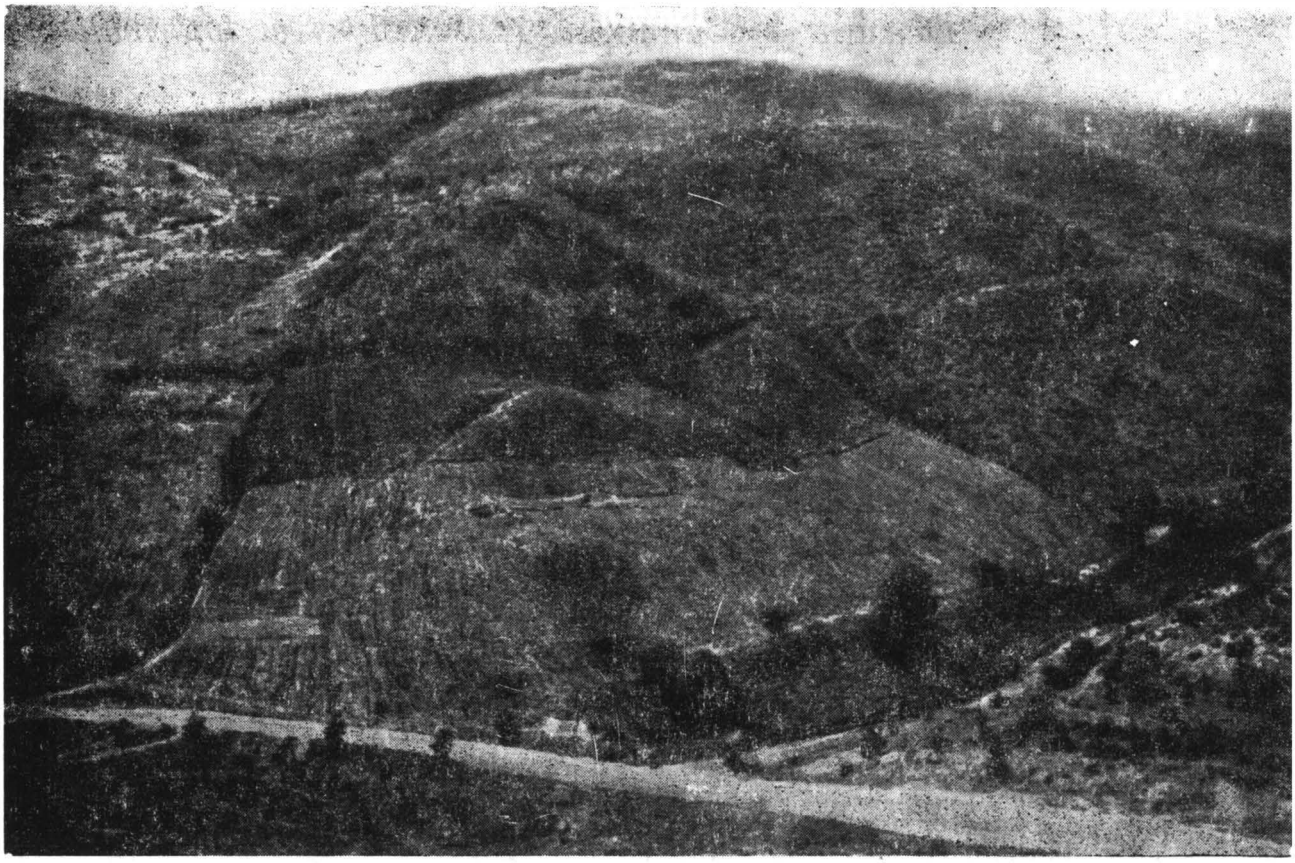

Fig. 1. Vedere dinspre sud-vest a Dealului Leagănului, cu terasa necropolei nr. 3.

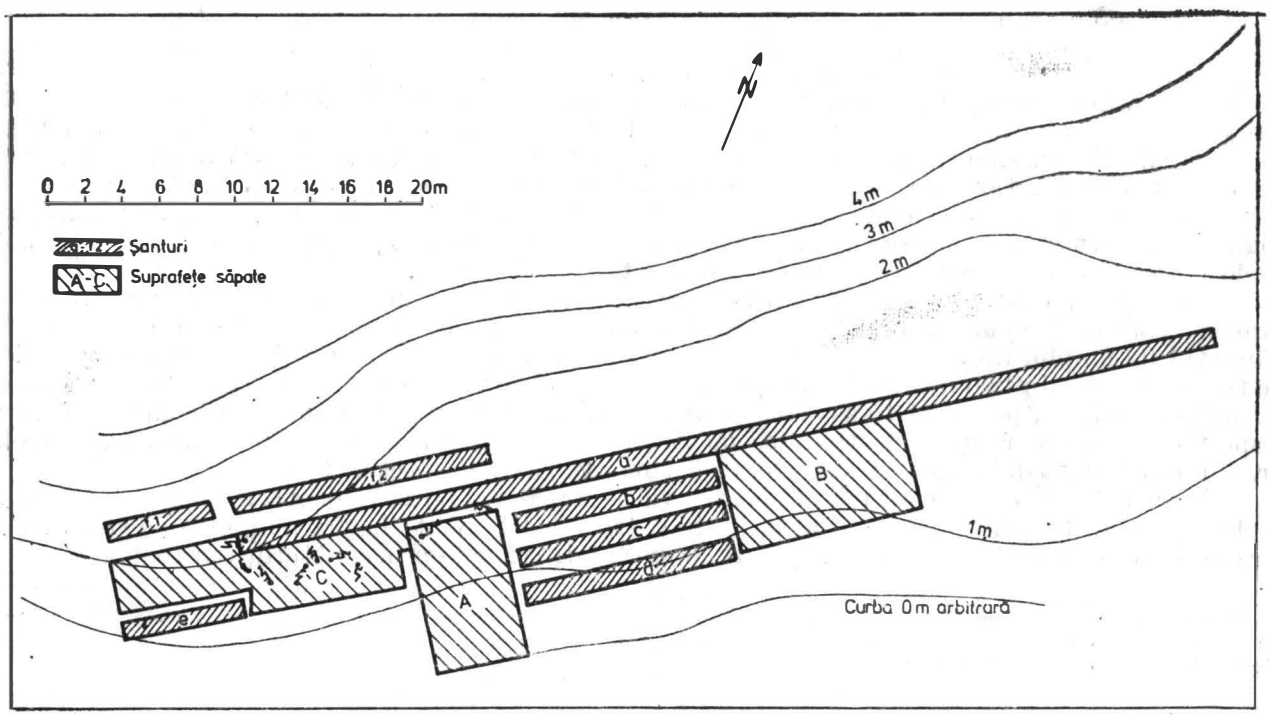

Fig. 2. Planul săpăturilor din sectorul necropolei nr. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Pentru a se putea înțelege mai ușor concluziile noastre, dăm pe scurt descrierea acelor morminte [5]:

M 1: Schelet probabil de femeie adultă, chircit moderat pe partea stîngă (fig. 3), orientat cu craniul spre SSE 138°. Craniul destul de bine păstrat, cu fruntea teșită și prognatism. Toți dinții erau intacți și la locul lor. Are bărbie proeminentă. Coloana vertebrală în poziție normală. Ambele mîini erau îndoite din cot. Palma dreaptă așezată lîngă antebrațul stîng, iar palma stîngă era

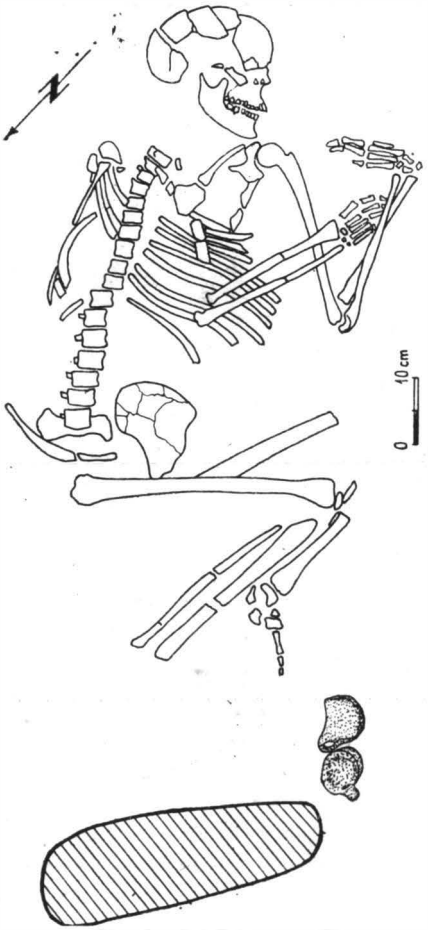

Fig. 3. Scheletul din M1.

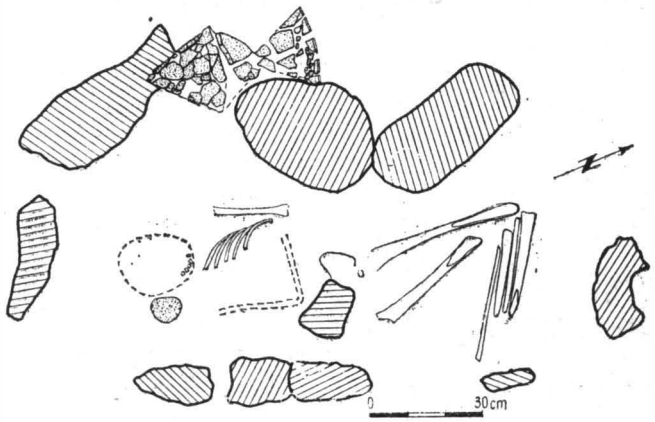

Fig. 4. Scheletul din M2.

îndreptată spre obraz. Picioarele strînse, formînd unghi drept cu coloana vertebrală. Aproape de picioare se afla o lespede mare, așezată paralel cu femurul drept. Persoana a avut în viață înălțimea de circa 1,68 m.

Între laba piciorului stîng și lespede s-au găsit două vase de lut unul cu două torți înalte, ornamentat cu dungi paralele, alcătuite din liniuțe oblice și altul (fig. 15/1) o ceșcuță (tot cu 2 torți) așezată alături de vasul amintit. La spate, lîngă bazin, s-a găsit un inel de buclă, în formă de frunză, lucrat din tablă subțire de bronz (fig. 18/3). Alături era o pietricică de formă neregulată (de 2,5 cm diametru), din rocă albă, pare a fi arsă parțial. La partea superioară are un orificiu (fig. 15/3), iar mai jos o crestătură cu două găurele în părți.

M 2: Schelet chircit moderat (fig. 4), pe partea stîngă, cu craniul orientat spre SSV 202°. A aparținut unei femei destul de tinere. Craniul s-a păstrat foarte rău. Din calota craniană și din oasele feței erau doar bucățele mici. Mandibula se afla în poziție verticală, cu dinții pe loc, intacți. Caninii proeminenți. Mîinile au fost pe jumătate îndoite. Din oasele lungi s-au păstrat numai porțiuni mici. Din coloana vertebrală nu a mai rămas nimic. Picioarele au fost îndoite formînd unghi de 45° (între femure și tibii). Labele picioarelor erau sprijinite pe una din pietre. Persoana a avut circa 1,67 cm înălțime.

Lîngă craniu se afla un inel de buclă (verigă deschisă) de bronz (fig. 18/1), iar la gît o mărgică ovoidă, perforată, tot de bronz. Lîngă ceafă, aproape sprijinită de craniu, era o ceșcuță cu o tortiță (fig. 14/2). În dreptul bazinului s-a găsit un cățel de vatră, fragmentar, de lut ars, ornamentat cu linii în relief crestate, cu alveole. În mormînt era și un vas de ofrandă (cu fundul ascuțit) destul de mare (45 cm înălțime) turtit pe loc, așezat spre exteriorul grupului de pietre din fața craniului. Vasul era cu gura spre NE și fundul ascuțit spre SV. El este decorat pe umeri cu ghirlandă din trei linii incizate, iar pe conul dinspre fund are două torți.

[5] Nu menționăm adîncimea la care se aflau scheletele, deoarece măsurătorile făcute nu pot fi semnificative, dat fiind faptul că în decursul veacurilor trecute, pe terasă s-a depus un strat de pămînt cărat de ape de pe deal, iar prin desfundarea terenului, probabil stratul de la suprafață a fost împrăștiat, în parte, pe coastă spre a se mări întinderea terasei.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

În jurul scheletului fuseseră așezate, de-a lungul marginilor gropii, pietre de diferite mărimi. Pe latura din față se aflau trei bolovani mari, cîte o piatră mai mică era la cap și la picioare. Alte trei pietre s-au găsit pe latura din spate. Nu este exclus ca o parte din pietre să fi fost scoase cu prilejul desfundării terenului.

M3 : Schelet chircit pe partea stîngă (fig. 5), cu craniul orientat pe direcția ESE 98°. Din schelet s-a păstrat numai o parte din oase. Craniul era în stare destul de bună. Mîna dreaptă îndoită mai puțin. Pe cînd cea stîngă avea oasele paralele. Coloana vertebrală era arcuită accentuat.

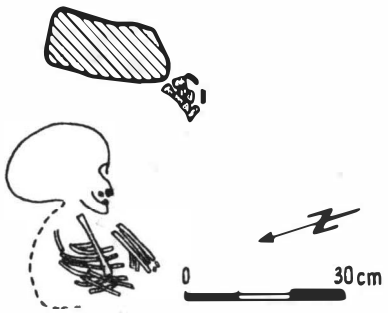

Fig. 5. Scheletul din M3.

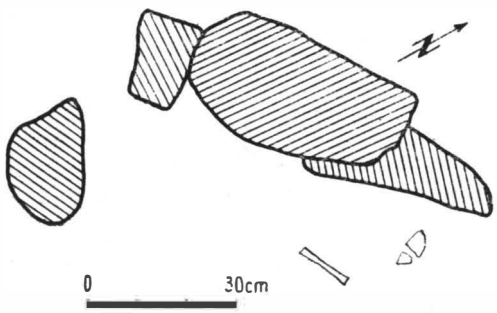

Fig. 6. Scheletul din M4.

Fig. 7. Scheletul din M5.

Scheletul a aparținut unui copil de 10—12 ani, mort în timpul schimbării dinților. Unii sînt în formă de „lopățele".

Lîngă craniu s-a păstrat o piatră așezată pe muchie. În dreptul craniului, la o oarecare distanță s-a găsit o ceșcuță cu o singură toartă, puțin lățită la mijloc, cu gura îndreptată spre cap.

M4 : Din schelet s-au păstrat numai o parte din craniu și resturi mărunte din alte oase[6] (fig. 6). Lîngă craniu s-a găsit un inel de buclă, din fir subțire (gros de cca 1 mm) de aur. Înspre marginile gropii s-au păstrat patru pietre mari.

M5 : Schelet chircit moderat pe partea stîngă (fig. 7), cu craniul orientat spre NNV 323°. Craniul este conservat prost. În mandibulă se păstrau o parte din dinți, tociți. Brațul drept este în unghi obtuz, pe cînd cel stîng este îndoit accentuat. Palma stîngă era îndreptată spre obraz. Coloana vertebrală a fost mult arcuită. Femurele, ajunse unul peste altul, formau unghi drept cu coloana vertebrală. Scheletul a aparținut unei tinere de circa 20 ani, cu înălțimea de aproximativ 1,50 m. Pe ambele brațe, lîngă coate (la capătul de sus al antebrațelor), avea cîte o brățară din bară de bronz. Fiecare era de alt tip, cea de pe mîna dreaptă este cu capetele deschise (fig. 19/4), iar cealaltă este cu extremitățile suprapuse (fig. 19/5).

În același mormînt s-au descoperit : lîngă craniu un inel de buclă de aur (fig. 19/1) și la gît paisprezece mărgele mici (fig. 19/2) și o spirală (saltaleoni) de aur (fig. 19/3).

M6 : Schelet de adult, chircit accentuat pe partea stîngă (fig. 8), cu craniul orientat spre SSV 205°. A aparținut probabil unui bărbat, care a avut circa 1,84 m înălțime. Craniul era turtit pe loc. A avut frunte înaltă. Dantura este destul de frumoasă, deși dinții sînt teșiți, iar unul cariat. Mîna stîngă a fost îndoită accentuat (are oasele lungi paralele), iar oasele mîinii drepte formau între ele un unghi de 60°. Palma stîngă era îndreptată spre obraz, iar oasele palmei drepte au ajuns între humerusul și radiusul mîinii stîngi.

În preajma craniului, la spate se afla o piatră mică, iar o lespede mai mare, de gresie roșie, era așezată pe muchie, lîngă bazin.

M7 : Schelet de bărbat, matur, chircit moderat, pe partea stîngă (fig. 9), cu craniul orientat pe direcția NNE 37°. Craniul este bine păstrat, puțin înclinat înainte. Maxilarul superior are toți dinții pe loc. Coloana vertebrală este în poziție normală. Neobișnuită este poziția brațului stîng. În loc să fie îndoit, este întins și avea palma sub genunchi. Oasele lungi ale mîinii drepte formează unghi

[6] S-au păstrat pe loc trei bolovani de pe o latură lungă și un altul de pe o latură scurtă. În funcție de linia laturii lungi s-a calculat orientarea scheletului, care a avut craniul orientat spre ENE 60°.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

drept între ele. Palma mîinii drepte era îndreptată spre craniu. Picioarele au fost îndoite accentuat. Laba piciorului stîng era întinsă în prelungirea tibiei sale, deci nu era în unghi drept cum ar fi normal. Persoana a avut înălțimea de circa 1,75 m.

Lîngă schelet fuseseră așezate două vase : unul pus la spate lîngă omoplatul drept, pe o parte, cu o tortiță în sus (fig. 15/2), iar celălalt (cu torți înalte) se afla între genunchi, cu gura în sus (fig. 16).

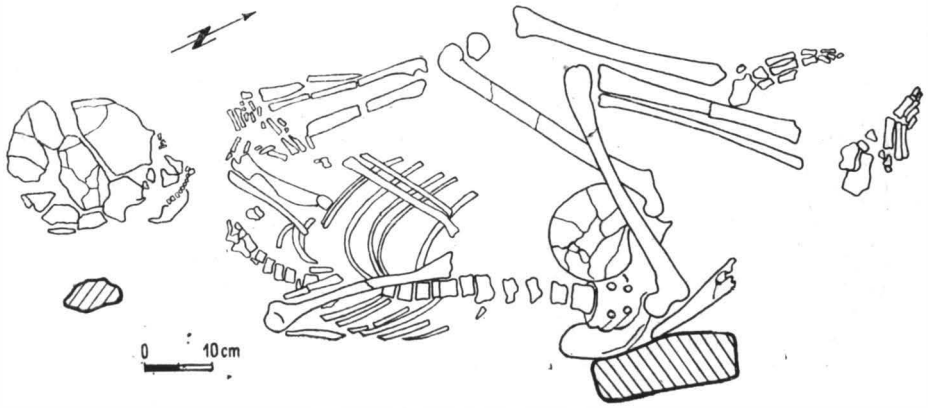

Fig. 8. Scheletul din M6.

Fundul gropii a fost puțin înclinat, așa că scheletul a rămas cu craniul și cu genunchii mai sus decît celelalte părți ale lui.

M8 : Schelet chircit moderat pe partea stîngă (fig. 10), cu craniul orientat spre ESE, 115°. În funcție de grija cu care a fost înmormîntat și de inventarul destul de bogat, credem că a aparținut unei femei. Craniul era spart în bucăți din cauza presiunii solului. O serie de dinți lipsesc și alveolele sînt obturate, indiciu să scheletul a fost al unei persoane în vîrstă. Avea bărbia proeminentă. Oasele lungi ale brațului stîng sînt paralele între ele. Palma mîinii stîngi era îndreptată spre obraz. Oasele mîinii drepte formează unghi obtuz, humerusul fiind oblic pe coloana vertebrală. Bazinul era sprijinit de o piatră. Femurul drept în unghi drept cu coloana vertebrală. Ambele tibii formează unghi de circa 45° cu femurele lor. Persoana a avut înălțimea de circa, 1,64 m.

Între tibii fusese așezat un vas mare, din pastă fină, de culoare neagră, ornamentat cu benzi paralele, orizontale, de linii oblice, scurte (fig. 17).

În dreptul feței a avut o ceșcuță cu gura spre craniu. La urechea dreaptă s-a găsit un inel de buclă, în formă de frunză, de bronz (fig. 18/2).

Este un mormînt cu scheletul mărginit de pietre. Sînt opt blocuri de calcar : patru mari, celelalte mai mici. Este posibil să fi fost și alte blocuri în dreptul părții superioare a scheletului.

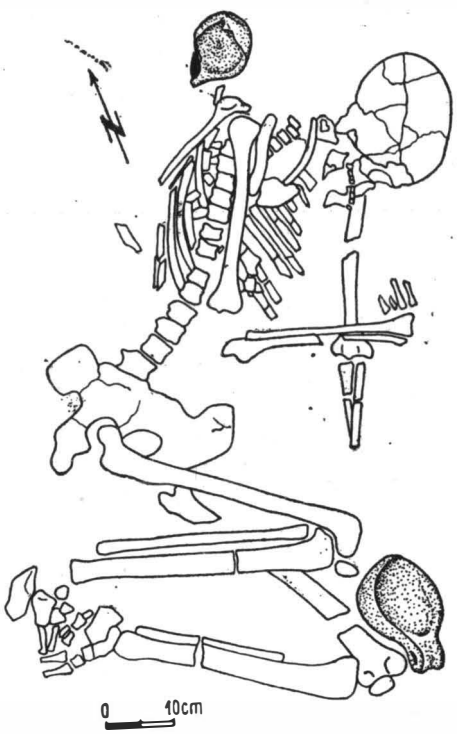

Fig. 9. Scheletul din M7.

M9 : Schelet de bărbat, chircit pe stînga (fig. 11) cu craniul orientat spre VSV 237°. Craniul bine păstrat, prezintă prognatism. De pe maxilarul inferior lipsesc aproape toți dinții și alveolele sînt oburate, indiciu că scheletul a fost al unui individ în vîrstă. Humerusul drept era paralel cu coloana vertebrală, antebrațul strîns mult lîngă humerus. Palma dreaptă se afla sub bărbie, cu pumnul strîns în jos. Humerusul stîng a fost paralel cu radiusul drept, iar antebrațul răsucit, cu oasele lungi puțin ridicate. Persoana a avut înălțimea de cca 1,80 m.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Drept inventar a avut numai o ceşcuţă cu două torţi aşezată în dreptul palmelor şi un topor de luptă din piatră.

M10 : Schelet chircit (fig. 12) accentuat (se poate spune că era ghemuit şi probabil legat), orientat cu craniul spre SSE 157°. Craniul era sfărîmat în bucăţele. În maxilarul superior s-au păstrat toţi dinţii. Oasele lungi ale mîinilor erau aproape paralele între ele şi cu coloana vertebrală. Genunchii

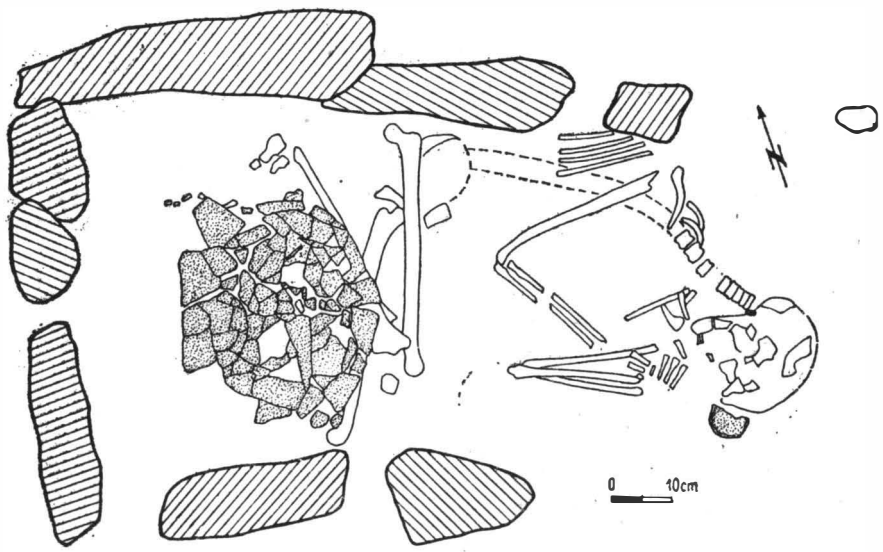

Fig. 10. Scheletul din M8.

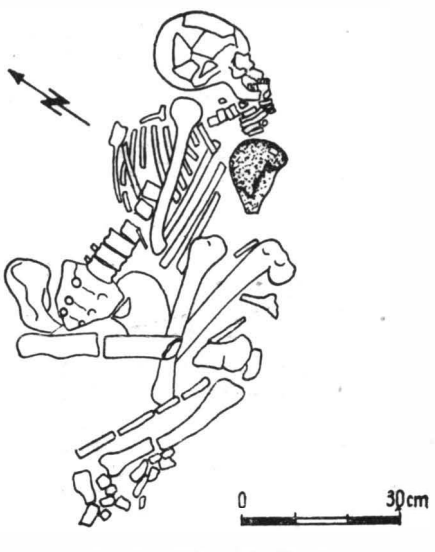

Fig. 11. Scheletul din M9.

au fost aproape de bărbie. Individul a avut circa 20 de ani (măseaua minţii se afla încă în alveolă). Restul dinţilor sînt în bună stare.

La picioare avea o piatră de calcar pusă pe muchie. Pe picioare era un pietroi mare de calcar, în parte înroşit de foc. În mijlocul pietrei, de formă aproape semicirculară, sînt două adînciturі rotunde (cu diametrul de 2 cm). Mai sus, în parte pe bazin, e o altă piatră mare de calcar. În dreptul palmelor era pusă o ceşcuţă.

Toate aceste zece morminte au fost de înhumaţie. Ele erau răspîndite, la intervale inegale, în cuprinsul unei fîşii de teren de aproximativ 16 m lungime şi cu o lăţime de circa 5 m (fig. 13). Analiza poziţiei lor în cuprinsul suprafeţei amintite, ne duce însă la observaţia că mormintele au făcut parte din trei grupuri mici, distincte :

a. Unul alcătuit din două morminte (doi adulţi), aflate între marginea de nord-est a fîşiei de teren.

b. Alte patru morminte au fost grupate în zona centrală, anume trei s-au găsit cu craniile relativ apropiate, în jurul aceluiaşi punct. Cel de-al patrulea schelet din grup era alăturat.

c. Cele trei morminte din ultimul grup erau dispuse oarecum în şir, avînd două morminte de adulţi la extremităţi şi unul de copil la mijloc.

Din cauza desfundării terenului (fig. 14/1), nu ştim dacă deasupra mormintelor descoperite au fost făcute în vechime amenajări alcătuite din pietre (de tipul cercurilor). Grupul de patru morminte din zona centrală a necropolei pare a sugera existenţa unor astfel de amenajări distruse.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

La nivelul scheletelor, în diferite morminte, s-au găsit pietre mai mari sau mai mici, de regulă lespezi, puse pe muchie. Au fost folosite două feluri de roci locale. Unele pietre sînt de gresie de culoare închisă, iar altele sînt de calcar alb. Ambele categorii de pietre se întîlnesc în aceleași morminte.

În seria mormintelor studiate de noi situația utilizării pietrelor se prezintă astfel :

a. În trei morminte (M5, 7 și 9) nu s-au găsit pietre.

b. Un singur mormînt (M3), de copil, a avut o piatră lîngă cap.

c. În două morminte (M1 și 10) se afla cîte o piatră, lîngă sau la oarecare distanță de picioare. La cel de-al doilea pe picioare erau puse sau căzute alte două pietre.

d. Un mormînt (M6) a avut o piatră așezată la spate, lîngă bazin.

e. S-au găsit și trei morminte înconjurate în întregime (M2) sau în mare parte cu pietre mari (M4 și 8). La acestea din urmă lipsesc o serie de pietre. Nu este exclus să fi fost scoase cu prilejul desfundării terenului.

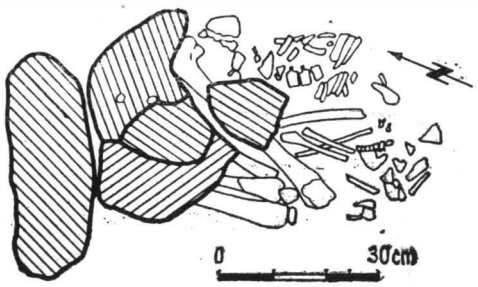

Fig. 12. Scheletul din M10.

Din înșirarea făcută rezultă că în perioada formării necropolei la purtătorii culturii Monteoru nu exista o regulă precisă, de durată, ci se constată o variabilitate destul de mare în privința căptușirii cu bolovani sau cu lespezi de piatră a malurilor gropilor funerare.

Ținînd seama de faptul că baza pietrelor era la nivelul scheletelor, sîntem în măsură să precizăm că gropile funerare, deși nu s-au putut delimita clar în timpul săpăturilor, erau de dimensiuni apreciabile, depășind destul de mult, atît în lungime, cît și în lărgime locul ocupat de schelet și de vasele de lut.

Din comparația făcută între mormintele din cele trei grupuri, am ajuns la constatarea că nici unul din mormintele făcînd parte din grupul central nu a fost înconjurat cu pietre. În schimb, în grupul estic, unul din morminte (M2) era împrejmuit cu pietre mari, tot așa și un altul (M8) din grupul

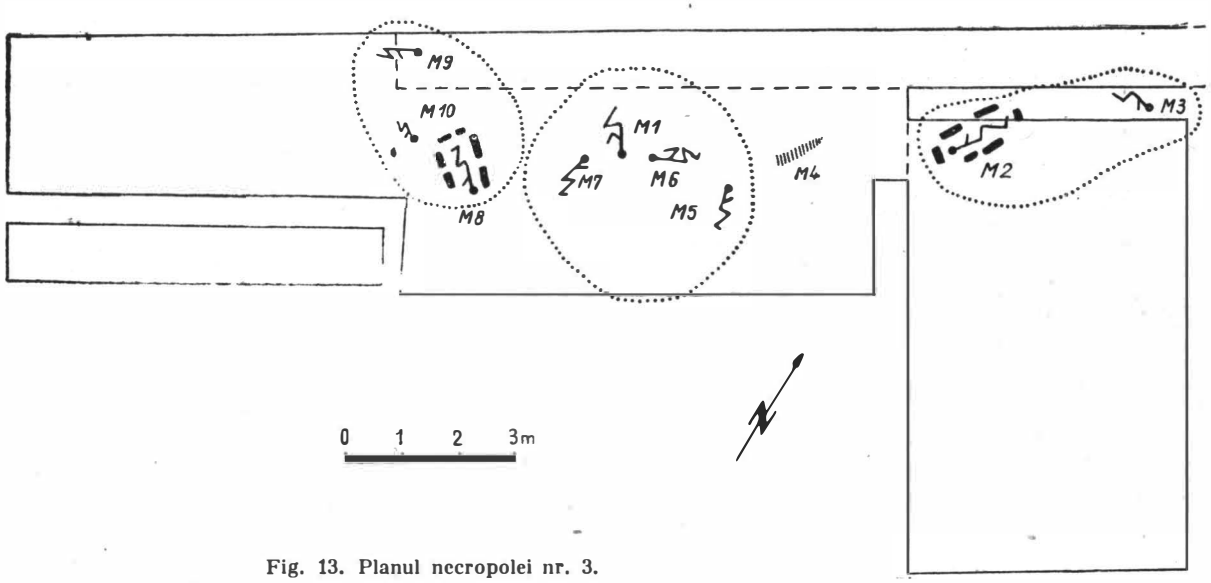

Fig. 13. Planul necropolei nr. 3.

vestic. Mormîntul izolat (M4) dintre grupul central și cel estic a fost, de asemenea, înconjurat cu pietre.

Toate cele zece schelete descoperite erau în poziție chircită, în majoritatea cazurilor, chircirea era moderată, și mai rar, accentuată. Se cuvine subliniat că toate cele zece schelete au fost depuse în groapa funerară *chircite pe partea stîngă*, ceea ce se poate considera ca fiind o regulă pentru perioada și zona respectivă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Analiza datelor duce la concluzia că orientarea scheletelor prezintă o variabilitate mare. Majoritatea scheletelor (5) au fost orientate cu craniul pe direcţii din sectorul cuprins între ENE 60° şi SSE 157°, iar altele trei erau îndreptate cu craniul spre sectorul dintre SSV 202° şi VSV 237°. Ultimele două sînt cu totul deosebite, unul era orientat pe direcţia NNV 323° şi altul pe direcţia NNE 37°. După părerea noastră, în cadrul necropolei studiate, altele au fost criteriile de orientare a scheletelor, decît punctele cardinale. Dacă vom analiza orientarea scheletelor din grupul central, vom observa că s-a ţinut seama de un anumit punct, poate era chiar marcat pe teren, în jurul căruia, parcă în chip de „vîrtej", au fost îngropaţi cei decedaţi.

Craniul scheletelor era, de obicei, în poziţie normală, dar în patru cazuri el era înclinat spre piept.

Poziţia mîinilor prezintă unele deosebiri :

a. În cazuri rare, ambele au fost aşezate cu palmele în dreptul obrazului.

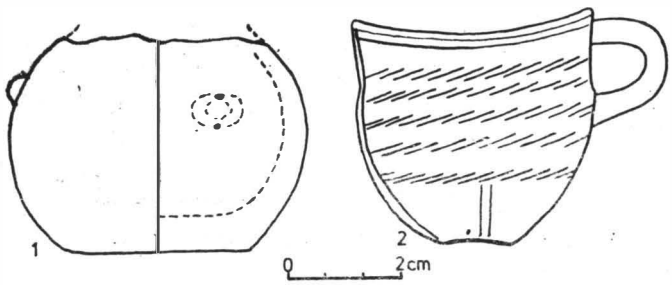

Fig. 14. 1 Vas descoperit la desfundarea terenului necropolei, înainte de începerea săpăturilor ; 2 Ceaşcă din M2.

b. Se constată totuşi o regulă, pusă în practică în mai multe cazuri, anume mîna stîngă era îndoită accentuat, avînd palma întinsă şi îndreptată spre faţă. Braţul drept era îndoit mai puţin şi pus cu palma la sau lîngă cotul stîng.

c. Într-un caz mîna stîngă a fost întinsă (spre genunchiul stîng), iar cea dreaptă pusă cu palma tot lîngă cotul stîng.

De obicei, picioarele au fost îndoite moderat. În majoritatea cazurilor femurele formează un unghi aproape drept cu coloana vertebrală şi un unghi de circa 45° cu tibiile şi peroneele corespunzătoare.

Analiza inventarului funerar duce la constatarea că aproape în fiecare mormînt s-au găsit vase de lut ars sau obiecte de metal. Numai în M9 se afla un topor de luptă (din piatră).

Vase de lut ars s-au aflat în şapte morminte. În trei din ele s-a descoperit cîte un vas, iar în alte patru morminte erau cîte două vase diferite. Ceramica lipseşte din trei morminte, poate deranjate.

În cele şapte morminte amintite s-au găsit, de regulă, cești izolate sau rar în asociere cu un vas mai mare, cu corpul globular, fie cu un vas tipic cu două torţi supraînălţate, sau cu un vas de ofrandă specific, cu fundul ascuţit şi cu gura în formă de pîlnie.

În raport cu scheletele vasele au fost aşezate astfel :

a. În M 3, 8, 9 şi 10 cești le erau puse în apropierea feţei (lîngă frunte sau lîngă palme).

b. În M2 şi 7 s-a aşezat cîte o ceaşcă lîngă ceafa celui decedat.

c. O ceaşcă a fost pusă şi lîngă genunchi (în M7).

d. În M1 s-au descoperit două cești aşezate la picioare, în faţă.

Cîte două vase se aflau în M1 (două cești la picioare), M7 (o ceaşcă la umăr şi una la genunchi) şi în M8 (un vas mare depus pe picioare şi o ceaşcă lîngă obraz).

Cești le sînt, de obicei, de circa 10 cm înălţime, au cîte o toartă şi decorul format dintr-un grup de caneluri orizontale, fiecare cu creasta acoperită cu cîte un şir de liniuţe incizate, scurte şi oblice (fig. 14/2). O ceaşcă prevăzută cu două torţi are decorul similar, dar asociat cu un şir orizontal de romburi prelungi, cu suprafaţa haşurată (fig. 16). O altă ceaşcă are, pe partea inferioară, linii incizate în ghirlandă. Vasul mare globular are decorul alcătuit din caneluri crestate, ca şi cești le, iar vasul mare de ofrandă (din M2) este ornamentat pe umeri cu o ghirlandă de trei linii incizate. Acelaşi vas are, pe partea conică, 2 torţi.

În dreptul bazinului, în mormîntul nr. 2 se afla un căţel de vatră, fragmentar, de lut ars, ornamentat cu linii în relief crestate, cu alveole.

Pe temeiul elementelor caracteristice ceramicii (corelată cu observaţiile stratigrafice minuţioase făcute pe Dealul Cetăţuia de la Sărata Monteoru), pe baza cărora s-a elaborat periodizarea culturii Monteoru, pot fi plasate în timp şi feluritele obiecte de metal, de bronz şi de aur, descoperite într-o serie de morminte din cuprinsul necropolei nr. 3, în asociere cu vasele de lut, constituind împreună complexele închise, bine datate.

I. În cadrul necropolei s-au descoperit o serie de podoabe de bronz.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Inele de buclă:

a) Un inel de buclă (fig. 18/1) din mormîntul nr. 2 este din sîrmă (în secţiune, faţa exterioară este semicirculară şi cea din interior în unghi). Inelul are forma ovală, cu partea inferioară mai lată. Extremităţile sîrmei sînt ascuţite şi petrecute pînă în dreptul jumătăţii diametrului lung. Inelul de buclă descris (după clasificarea Eugeniei Zaharia) face parte din seria tipului B, varianta *a* [7].

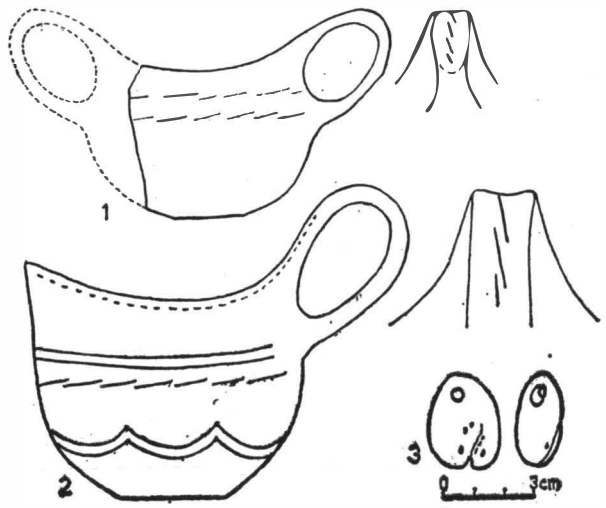

Fig. 15. 1 Vas din M1; 2. Vas din M7 şi 3. Piatră din M1.

Fig. 16. Ceaşcă din M7.

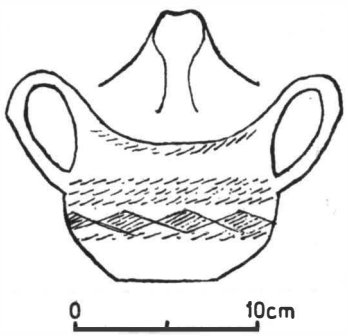

Inele similare au mai fost descoperite şi în cuprinsul necropolelor nr. 2 şi nr. 4 de la Sărata Monteoru[8], precum şi în M2 de la Poiana [9].

b) În M2 s-a mai găsit un inel de buclă, în formă de frunză, în stare de conservare foarte proastă (fig. 18/3). Nu-i putem preciza detaliile. Frunza avea cel puţin 4 cm lungime şi 1,4 cm lăţime.

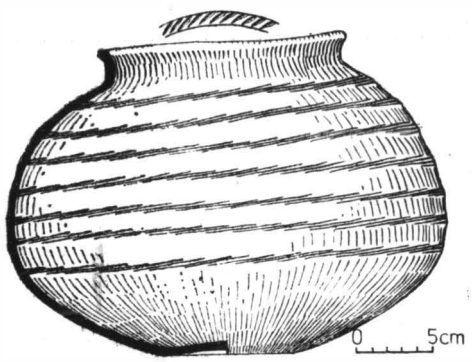

Fig. 17. Vas globular din M8.

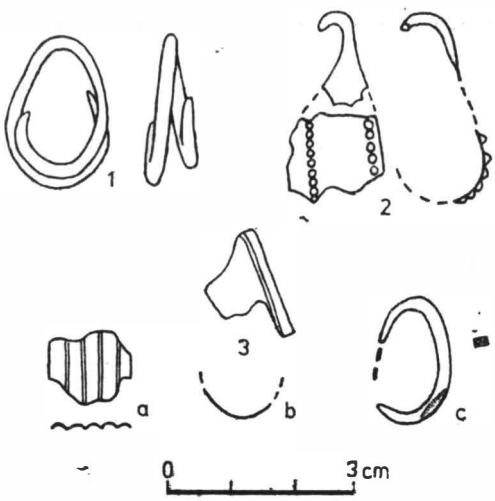

Fig. 18. Inele de buclă de bronz descoperite în cadrul necropolei nr. 3 (1 şi 3 din M6; 2 din M8).

La exterior este ornamentată cu cinci nervuri în relief, longitudinale, paralele şi alăturate. Privite cu lupa par a fi acoperite cu crestături scurte şi oblice.

Un inel de buclă asemănător, în formă de frunză, se afla şi în M. 8 (fig. 18/2). Frunza era lată de aproape 2 cm şi ornamentată de-a lungul marginilor cu două şiruri de proeminenţe mici, rotunde, realizate „au repoussé".

[7] Eugenia Zaharia, Dacia, N. S., 3, 1959, p. 115—116.
[8] *Ibidem*, p. 115—116.
[9] Ecaterina Vulpe, Dacia, 5—6, 1935—1936 (1938), p. 153.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Inelele de buclă în formă de frunză, conform clasificării Eugeniei Zaharia, fac parte din tipul C, varianta a[10]. O serie de inele de buclă de acelaşi tip (Ca) s-au descoperit în diferite morminte din necropolele nr. 2 şi nr. 4 de la Sărata Monteoru [11].

Brăţări de bronz:

Două brăţări de bronz s-au aflat în M5. Una din brăţări s-a găsit pe antebraţul stîng (fig. 19/5)[12] şi alta pe cel drept (fig. 19/4) [13]. Ambele au fost purtate lîngă cot.

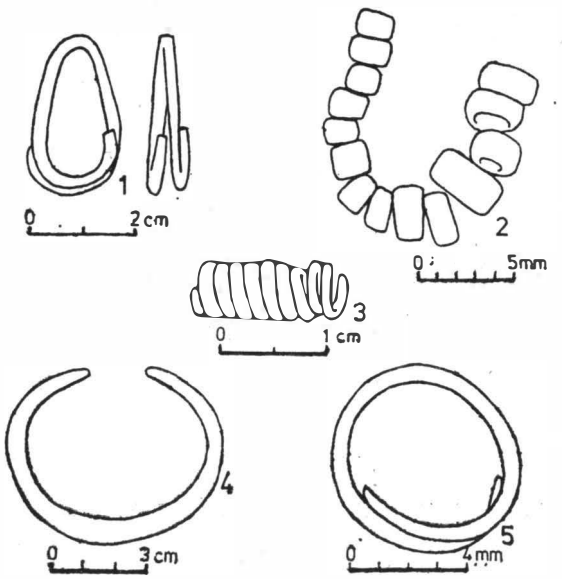

Fig. 19. Podoabe de aur (1—3) şi brăţări de bronz descoperite în M5 din necropola nr. 3.

II. S-au descoperit şi **obiecte de aur:**

a) Un inel de buclă lucrat din fir rotund în secţiune (fig. 19/1). Are forma ovală prelungă. Extremităţile sînt subţiate, dar boante şi petrecute [14]. Inelul face parte din tipul B, varianta a, după aceeaşi clasificare [15].

b) Inel de buclă de aur lucrat din sîrmă cu secţiune rotundă, faţetată în lungime[16]. Conform clasificării amintite face parte tot din tipul B, varianta a[17].

c) 14 mărgele tăiate din tuburi cu diametru diferit (fig. 19/2). O parte din ele au formă de butoiaş [18]. Mărgele asemănătoare s-au descoperit şi în cuprinsul necropolei nr. 2 (M77) [19].

d) O spirală (saltaleoni) lucrată din fir subţire, cu secţiunea plan-convexă[20] (fig. 19/3).

Primul din aceste obiecte a fost scos la iveală în M4, iar celelalte din M5. Inelul de buclă din acesta din urmă se afla lîngă craniu, iar mărgelele, între care fusese intercalată spirala, s-au găsit în dreptul gîtului. Prin urmare, în M5 erau atît podoabe de aur, cît şi cele două brăţări de bronz, toate împreună formînd un complex închis.

Din cauza condiţiilor precare de zacere, oasele scheletelor din necropola nr. 3 de la Sărata Monteoru au fost foarte prost păstrate. În unele cazuri din oase au mai rămas slabe urme de culoare albicioasă. Seria de schelete fiind mică, este evident că observaţiile cu privire la durata vieţii şi la mortalitatea pe sexe, nu pot fi generalizate. Socotim totuşi că datele obţinute sînt semnificative şi merită să le menţionăm. În precizările noastre ne-am ghidat în funcţie de mărimea oaselor şi scheletelor şi mai cu seamă după inventarul mormintelor.

Din cele zece schelete cercetate numai unul a fost de copil, ceea ce ar reprezenta 10%. S-ar părea că mortalitatea copiilor în acea vreme a fost foarte redusă, dar cifra este prea mică, în raport

[10] Eug. Zaharia, *op. cit.*, p. 121—127. Astfel de piese s-au făcut şi folosit începînd din faza Monteoru I a şi pînă la sfîrşitul evoluţiei culturii.

[11] *Ibidem*, p. 121—122.

[12] Brăţară de bronz din bară cu secţiunea de formă aprox. ovală. Extremităţile sînt suprapuse. Dimensiuni: diam. maxim 6,7 cm. diametrul minim de 6 cm. Brăţara a fost lucrată din metal cu următoarea compoziţie: Sn = 6,1; Pb = 0,03; As = 0,13; Sb = urme; Ag = ~ 0,01; Ni = 0,03; Au = urme; Fe = urme (analiza nr. 8 597 după S. Junghans, E. Sangmeister şi Manfred Schröder, *Kupfer und Bronze in der frühen Metallzeit Europas*, Berlin, 1968, p. 240—241).

[13] Brăţară de bronz deschisă, din bară cu secţiunea ovală. Extremităţile sînt subţiate. Dimensiuni: grosimea maximă a barei = 2,5 cm; diam. maxim = 7 cm; diam. minim = 5,8 cm. Brăţara a fost lucrată din metal cu următoarea compoziţie: Sn = 7,7; Pb = 0,03; As = 0,2; Sb = urme; Ag = <0,01; Ni = urme; Au = urme; Fe = +(Analiza nr. 8 596, *ibidem*, p. 240—241).

[14] Inel de buclă de aur, lucrat din sîrmă avînd în secţiune forma rotundă. Extremităţile sînt ascuţite, arcuite şi petrecute. Greutate 1,620 g. Dimensiuni: înălţime 1,5 cm, lăţime 0,9 cm.

[15] Eug. Zaharia, *op. cit.*, p. 115—116.

[16] Inelul are formă ovală cu un capăt arcuit, altul în unghi. Greutate 1,16 g. Dimensiuni: grosimea maximă a firului 1,5 mm, înălţime 1,5 cm, lăţime maximă 9 mm.

[17] Eug. Zaharia, *op. cit.*, p. 115—116.

[18] Mărgelele au fost tăiate din tuburi de aur cu diferite diametre. După tăiere au fost ciocănite, aşa fel că au căpătat forma de butoiaş. Sînt trei grupuri de mărgele: 1) Unele sînt cu diam. de 2—2,5 mm şi înălţimea de 1,5—2 mm; 2) Altele au diam. de 3—3,5 mm şi înălţimea de 1,5—2 mm; 3) O singură mărgea a avut 4 mm diam. şi înălţimea de 2,5 mm. Greutatea totală 1,80 g.

[19] Informaţii de la Eug. Zaharia căreia îi mulţumim şi pe această cale.

[20] Piesa are zece spire. Greutate 0,8154 g. Dimensiuni: lungimea 1,5 cm, diam. maxim 4 mm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

cu realitatea istorică [21], deoarece este posibil ca din cadrul necropolei nr. 3, cu prilejul desfundării terenului, să fi fost distruse o serie de morminte de copii.

Şase schelete au aparţinut unor femei (60%). Este un procent foarte ridicat şi semnificativ. Numai trei schelete erau de bărbaţi (30%).

Prin urmare, în cadrul grupului de schelete păstrat, numărul mormintelor de femei a fost dublu în raport cu acela de bărbaţi.

În privinţa grupelor de vîrstă constatăm că numai un schelet a fost de copil (10%), patru au aparţinut unor indivizi tineri, în jur de 20 de ani (40%), trei au fost de adulţi (30%) şi două schelete (20%) au fost ale unor persoane în vîrstă, cu o serie de dinţi căzuţi şi cu alveolele obturate. Din aceste date rezultă că majoritatea (7 = 70%) indivizilor din comunitatea analizată au murit avînd vîrsta între circa 20 şi 40 de ani şi numai 2 (= 20%) au ajuns la o vîrstă mai înaintată.

Gruparea pe sexe şi vîrste este şi mai grăitoare :

Din cele şase schelete de femei : patru (respectiv 66,6%) au murit la vîrsta de circa 20 ani. Un schelet (16,7%) a fost al unei femei adulte şi un altul (tot 16,7%) a aparţinut unei femei în vîrstă. Ţinem să subliniem procentul foarte ridicat al deceselor femeilor în jurul vîrstei de 20 de ani, fenomen de pus în legătură cu perioada naşterilor.

Scheletele de bărbaţi au fost numai două de adulţi şi unul de bătrîn.

La scheletele mai bine păstrate am încercat să calculăm talia. Cifrele obţinute sînt semnificative, dar desigur ele prezintă o mică aproximaţie. Măsurătorile făcute pe patru schelete de femei, duc la constatarea că ele au avut talia de : 1,50 m, 1,57 m, 1,64 m şi maximum 1,68 m. Bărbaţii din acelaşi grup au avut talie înaltă de : 1,75 m, 1,81 m şi 1,84 m.

★

Necropola nr. 3 de la Sărata Monteoru, în funcţie de caracteristicele ceramicii şi ale obiectelor de metal (de bronz şi de aur) scoase la lumină, conform periodizării elaborate de prof. Ion Nestor, a fost datată — cu prilejul publicării în anul 1950 a raportului preliminar — în faza Monteoru I *a* [22]. Ţinînd însă seama de rezultatele cercetărilor ulterioare, necropola se plasează în timp, cel mai devreme la sfîrşitul fazei Monteoru I *a* şi în cea mai mare parte în faza Monteoru II *a*.

Complexul funerar prezentat în cele de mai sus, prin numărul redus de morminte şi prin inventarul nu prea bogat, nu ne poate duce la concluzii istorice mai importante, dacă l-am judeca desprins de contextul descoperirilor din cadrul marelui complex din epoca bronzului de la Sărata Monteoru, făcute în decurs de trei decenii de cercetări sistematice de către prof. Ion Nestor şi colaboratorii săi.

Din datele publicate pînă în prezent rezultă că în cadrul complexului amintit se cunosc, în jurul Dealului Cetăţuia, şase necropole aparţinînd purtătorilor culturii Monteoru şi anume :

a) Cimitirul nr. 1, de la poalele de vest ale Dealului Cetăţuia, în „Valea Călugărului", necropolă datată în faza Monteoru II *b* [23].

b) Cimitirul nr. 2, aflat pe malul stîng al pîrîului Sărata, la poalele Dealului Călugărului, datat în faza Monteoru I *a* [24]. În cuprinsul acestei necropole sînt şi morminte mai tîrzii [25].

c) Cimitirul nr. 3, pe terasa de pe panta Dealului Leagănului datat la sfîrşitul fazei Monteoru I *a* şi în faza Monteoru II *a* [26].

d) Cimitirul nr. 4, de pe panta de nord a Dealului Cetăţuia, datat în principal în faza Monteoru II *a* [27].

e) O necropolă a fost semnalată pe un deal apropiat, în via lui Nicu Isar [28]. În funcţie de materialele adunate de la suprafaţa solului, acea necropolă a fost datată în faza Monteoru I *a*.

f) O ultimă necropolă a fost semnalată pe un alt deal vecin spre sud. Datarea ei încă nu a fost precizată [29].

Numai din simpla analiză a datelor referitoare la necropolele cunoscute pînă acum, constatăm că, deşi în cadrul complexului de la Sărata Monteoru sînt definite clar opt faze de evoluţie a comunităţilor culturii Monteoru, prin straturi de cultură, mai mult sau mai puţin bogate, în urme de

[21] Faptul este confirmat de situaţia constatată în cadrul necropolei nr. 4, unde din primele 77 de morminte, 34 erau de copii (SCIV, 2, 1951, 1—2, p. 164).

[22] Ion Nestor şi colab., *op. cit.*, 1950, p. 53.

[23] *Ibidem*, p. 25.

[24] Ion Nestor, *op. cit.*, 1944, p. 24—26.

[25] *Ibidem*, p. 24.

[26] Ion Nestor şi colab., *op. cit.*, 1950, p. 53—56.

[27] Ion Nestor, Alexandrina Alexandrescu şi Eugenia Petrescu-Zaharia, Vlad Zirra, SCIV, 4, 1953, 1—2, p. 78; Ion Nestor, Eugenia Zaharia, SCIV, 6, 1955, 3—4, p. 504.

[28] Ion Nestor, *op. cit.*, 1944, p. 25.

[29] După cum rezultă din informaţii adunate de la localnici.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

locuinţe şi de locuire, pînă acum s-au putut descoperi numai necropolele din fazele Monteoru I *a*, Monteoru II *a* şi Monteoru II *b*. La acestea trebuie adăugat complexul funerar, de un caracter special, din Poiana Scoruş, datat dintr-o fază mai veche (Monteoru I c 3)[30].

Este semnificativ faptul că din cele şase necropole enumerate patru şi anume : necropolele 2, în parte 3 şi 4, apoi 5, datează din faza Monteoru I *a*. La aceste date se cuvine să adăugăm observaţia că necropola nr. 4, cea mai vastă, cuprinzînd circa 300 de morminte, a fost începută, probabil, în timpul fazei Monteoru I *a* şi s-a constituit în principal, după cum arată descoperitorii, în cursul fazei Monteoru II *a*[31]. Datele de ansamblu expuse confirmă concluzia la care au ajuns prof. Ion Nestor şi colaboratorii săi, anume că locuirea cea mai intensă din vremea culturii Monteoru, în zona localităţii Sărata Monteoru, s-a desfăşurat în cursul fazelor succesive Monteoru I *a* şi Monteoru II *a*. Se remarcă şi constatarea că necropolele din perioada amintită s-au aflat, unele la distanţă destul de mare de zona principală de locuire de pe Dealul Cetăţuia. Ne referim la necropola nr. 3 studiată aici, ce se găsea pe o terasă, pe coasta Dealului Leagănului. Aceasta, ca şi necropola nr. 5 de pe locul lui Nicu Isar, este posibil să fie puse în legătură cu alte aşezări modeste din faza Monteoru I *a* — Monteoru II *a*. În schimb, necropola nr. 2, însumînd peste 100 de morminte, aflată la poalele Dealului Cetăţuia, aparţinea desigur aşezării principale şi totuşi se află la o distanţă apreciabilă de ea.

Am semnalat că o parte din necropola nr. 4 are o serie de morminte, care prin inventar şi prin piesele de metal poate fi pusă în legătură cu faza Monteoru I *a*[32], de aceea considerăm că terenul necropolei a început să fie folosit la sfîrşitul fazei Monteoru I *a* şi apoi vreme îndelungată în timpul fazei Monteoru II *a*[33]. Se cuvine să subliniem o observaţie făcută, că folosirea unui teren în pantă, impropriu pentru o necropolă, pare să indice, cum dealtfel s-a remarcat [34], că începuse o perioadă de frămîntări, cînd nu mai puteau fi folosite în linişte terenurile aflate la o distanţă ceva mai mare, potrivite pentru necropole.

Cu prilejul cercetării necropolei nr. 2 din faza Monteoru I *a* s-a făcut observaţia că mormintele din cuprinsul ei formează grupări mai mari, discontinui, de morminte, avînd între ele porţiuni de teren libere [35]. În cadrul necropolei nr. 2, care de fapt reprezintă numai marginea de răsărit a fostei necropole (restul a fost distrus de apele pîrîului Sărata), au fost descoperite trei grupuri de morminte însumînd circa 100 de indivizi [31]. Poate unui astfel de grup îi corespunde şi necropola nr. 3.

În lipsa unor date amănunţite, cu privire la amenajările făcute din pietre, din zona necropolei nr. 2, sîntem nevoiţi să ne mărginim la modestele constatări făcute în cadrul necropolei studiate aici.

Ţinînd seama de faptul că din analiza necropolei nr. 3 a rezultat că este alcătuită din trei grupuri mici de morminte, am continuat aprofundarea problemelor. Astfel, analizînd grupul central, format din trei schelete dispuse cu craniile în „vîrtej", în jurul unui punct comun, considerăm că o astfel de asociere de morminte nu se putea realiza în timp, decît în funcţie de existenţa unui sau unor semne aflate la suprafaţa terenului, reprezentate probabil printr-un ring de pietre şi poate stîlpi de lemn, în dreptul fiecărui mormînt. Ipoteza noastră poate fi continuată cu observaţia referitoare la celelalte două grupuri de morminte, care sînt alăturate la est şi la vest grupului central şi, prin urmare, s-ar putea admite că ambele grupuri sînt ulterioare grupului central. În acest caz, ipoteticul grup de morminte cu ring de pietre ar fi puţin mai vechi, iar celelalte două grupuri, laterale, caracterizate fiecare prin existenţa cîte unui mormînt cu groapa căptuşită cu lespezi, ar corespunde unei etape mai tîrzii, cu unele obiceiuri puţin modificate.

Pentru a argumenta cele arătate mai sus, cu privire la eventuala diferenţă în timp între grupul central de morminte şi cele două grupuri laterale, am analizat comparativ poziţia vaselor de lut ars în raport cu scheletele. Au rezultat următoarele observaţii :

a. Ceştile din cadrul grupului central au fost aşezate la : ceafă, la genunchi sau la picioare.

b. În grupele laterale de morminte, în majoritatea cazurilor, ceştile au fost puse în dreptul feţei, într-un singur mormînt ceaşca se afla la ceafă, ca şi la mormintele din grupul central. Într-unul din morminte apare şi un vas mare, aşezat pe picioare, iar în altul un vas de ofrandă cu fundul ascuţit. Astfel de vase lipsesc din mormintele grupului central, deşi ornamentarea este comună.

Din punct de vedere social este firesc să admitem că gruparea mormintelor reflectă raporturi între indivizii îngropaţi în cadrul fiecărui grup. Presupunem că este vorba de o grupare pe familii.

[30] Ion Nestor şi colab., *op. cit.*, 1953, p. 79—81.
[31] Ion Nestor, Eugenia Zaharia, *op. cit.*, 1955, p. 504.
[32] Ion Nestor, şi colab., *op. cit.*, 1950, p. 54 ; Eugenia Zaharia, Alexandrina Alexandrescu, SCIV, 2, 1951, 1—2, p. 162 şi p. 163.
[33] Ion Nestor, şi colab., *op. cit*,. 1955, p. 504.
[34] *Ibidem*, p. 504.
[35] Ion Nestor, *op. cit.*, 1944, p. 24.
[36] *Ibidem*, p. 24.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Existența mormintelor mărginite cu pietre oglindește o grijă deosebită pentru persoanele respective, iar deosebirile apreciabile în privința inventarului între morminte pot fi explicate doar printr-o diferențiere socială, respectiv prin prezența unor oameni înstăriți, în raport cu alții săraci. Pentru această afirmație mai sînt necesare și alte argumente, ce vor rezulta pe măsura publicării și celorlalte necropole de la Sărata Monteoru. Am subliniat cele mai de sus deoarece nu putem trece cu vederea faptul că în grupurile de morminte la care ne-am referit (considerate familiale) se întîlnesc, unul lîngă altul, morminte cu inventar bogat și altele cu inventar redus.

Se cuvine să subliniem și constatarea că, deși necropola nr. 3 este modestă ca număr de morminte, procentual, prin cantitatea și calitatea pieselor de inventar, dovedește că a aparținut unei comunități destul de bogate în obiecte de bronz și de aur, care, pentru a le obține, întreținea legături cu felurite comunități de la sud și de la nord de zona corespunzătoare a Carpaților. Dealurile din preajma Săratei Monteoru au pante abrupte și sol care nu era prielnic agriculturii. În schimb, în regiune puteau fi crescute multe vite. O altă bogăție a zonei o constituie sarea. De aceea presupunem că membrii comunității studiate, în schimbul obiectelor scumpe de metal, puteau oferi numai vite și sare.

În lipsa datelor amănunțite referitoare la necropolele nr. 2 și nr. 4 de la Sărata Monteoru, cu care am fi putut compara observațiile noastre, sîntem nevoiți să facem o comparație cu singura necropolă — probabil puțin mai veche și în parte contemporană cu necropola nr. 3 — publicată mai amănunțit. Ne referim la necropola aparținînd culturii Monteoru, de la Poiana (jud. Galați), studiată de Ecaterina Vulpe [37].

Nu este posibil ca în această lucrare să dăm prea multe amănunte, de aceea vom aminti numai unele observații făcute cu ocazia comparării datelor despre cele două necropole.

Nu cunoaștem cauza, dar la nici un mormînt de la Poiana nu s-a căptușit cu pietre groapa funerară, în timp ce la Monteoru — deși este vorba de o perioadă apropiată în timp — la majoritatea mormintelor s-au folosit bolovani și lespezi.

Vorbind despre necropola nr. 3 de la Sărata Monteoru am amintit despre gruparea mormintelor. La Poiana, judecînd în funcție de planul general publicat [38], se observă că 14 morminte din 28 erau grupate într-o zonă restrînsă de teren și parcă au fost dispuse pe două șiruri paralele, iar restul mormintelor sînt răzlețe.

Se cuvine subliniat că atît scheletele din necropola nr. 3 de la Sărata Monteoru, cît și cele 28 schelete din necropola de la Poiana, au fost toate de *înhumație*. Toate scheletele descoperite în ambele necropole s-au găsit în *poziție chircită* și așezate toate pe aceeași parte, anume pe *partea stîngă*.

Spre deosebire de scheletele din necropola nr. 3 de la Sărata Monteoru, la care nu se constată o regulă în ceea ce privește orientarea craniului, în necropola de la Poiana [39], majoritatea (16 din 28) scheletelor erau cu craniul orientat pe direcția nord-vest, oglindind deci o anumită regulă de ritual (un obicei), respectată de toți membrii comunității.

În privința inventarului funerar și la Poiana se întîlnesc cești cu o toartă, dar variabilitatea formelor ceramice este mai mare [40]. Vasele din mormintele de la Poiana au fost depuse la ceafă, în dreptul feței sau la picioare [41]. În ambele necropole s-a găsit cîte un vas cu două torți înalte [42]. La Poiana se remarcă lipsa vaselor de ofrandă cu fundul ascuțit.

În necropola de la Poiana s-a descoperit o podoabă de aur în formă de pandantiv [43] (fără analogii în necropola studiată de noi) și inele de buclă de două feluri : unele de tip B și altele de tip C, după clasificarea Eugeniei Zaharia, ca și cele aflate în cadrul necropolei nr. 3 de la Sărata Monteoru. La Poiana, în plus, într-un mormînt se afla și o mărgea de faianță [44].

Deosebirile observate în privința ritualului și inventarului funerar între cele două necropole pot fi de ordin cronologic sau se datoresc unor obicciuri puțin diferite, specifice comunităților de tip Monteoru, din perioada amintită, din cele două zone avute în vedere.

Cu aceasta încheiem scurta noastră sinteză cu privire la problemele ridicate cu prilejul studierii necropolei nr. 3 de la Sărata Monteoru.

[37] Ecaterina Vulpe, *op. cit.*, p. 151—163.
[38] *Ibidem*, p. 152, fig. 2.
[39] *Ibidem*, p. 152, fig. 2 și p. 156.
[40] *Ibidem*, p. 157 (fig. 5) —159.
[41] *Ibidem*, p. 157.
[42] *Ibidem*, p. 158, fig. 6.
[43] *Ibidem*, p. 162 și p. 163, fig. 14/1 (Pare a fi un inel de buclă).
[44] *Ibidem*, p. 162.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Contribution concernant le rite funéraire des porteurs de la culture Monteoru

(La necropole n° 3 de Sărata Monteoru)

RÉSUMÉ

En 1949 à Sărata Monteoru (Dép. Buzău) a été fouillée une petite nécropole qui s'étendait sur une terrasse de la colline nommée « Dealul Leagănului », dans le voisinage de l'agglomération qui a occupé la colline nommée « Cetăţuia » (La citadelle).

Les dix tombes restées intactes sont disposées en trois groupes. Les squelettes ont été placés sur la côte gauche en position accroupie. La paume de la main gauche se trouve à côté du visage, tandis que la paume de la main droite répose sur le coude gauche. L'orientation des squelettes est très différente. Chaque tombe a contenu des pots en terre cuite (surtout des tasses) et des objets en bronze (anneaux des boucles, bracelets) ou en or (anneaux de boucles, des spirales, des perles).

Cette nécropole est datée de la fin de la Ire phase et surtout de la phase II *a* de la culture Monteoru.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1 *Sărata Monteoru.* La colline nommée « Dealul Leagănului » avec la terrasse de la nécropole n°3 (Vue du sud-ouest).
Fig. 2 Le plan des fouilles du secteur de la nécropole n° 3.
Fig. 3—12 Les squelettes des tombes n°s 1—10.
Fig. 13 Le plan de la nécropole n° 3.
Fig. 14 Vase trouvé avant le commencement des fouilles sur le territoire de la nécropole n° 3 ; 2. Tasse, tombe n° 2.
Fig. 15 1. Vase, tombe n° 1 ; 2. Vase, tombe n° 7 ; 3. Pierre, tombe n° 1.
Fig. 16 Tasse, tombe n° 7.
Fig. 17 Vase globulaire, tombe n° 8.
Fig. 18. Boucle de tempe en bronze : 1,3 tombe n° 6, 2 tombe n° 8.
Fig. 19. Parures en or (1—3) et bracelets en bronze, tombe n° 5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Unele consideraţii privitoare la funcţia secerilor de bronz la tracii din spaţiul carpato-ponto-dunărean

M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA

Dintre obiectele de bronz foarte des întîlnite la tracii din spaţiul carpato-ponto-dunărean, îndeosebi în depozitele de la sfîrşitul epocii bronzului şi din Hallstattul timpuriu (secolele XIII—VIII î.e.n.), se numără secera de bronz, care apare aici pentru prima dată, într-un număr redus, la sfîrşitul Bronzului timpuriu şi în Bronzul mijlociu (aproximativ mijlocul secolului al XVI-lea î.e.n.).

Avînd în vedere frecvenţa mare în acest spaţiu a acestei categorii de obiecte, V. Pârvan, încă din 1926, atrăgea atenţia asupra necesităţii unei lucrări serioase şi complete asupra tipologiei secerilor de bronz din Dacia, subliniind importanţa studierii acestei categorii de obiecte pentru înţelegerea istorico-culturală a vremurilor respective [1]. Referindu-se la varietatea formelor şi motivelor decorative, precum şi la prezenţa formelor de turnat seceri din Dacia, autorul a pus în discuţie problema atît a originii locale, cît şi a celei străine a secerilor de bronz din acest teritoriu, admiţînd o coexistare a diferitelor forme de seceri de bronz pînă tîrziu [2].

Acest deziderat al lui V. Pârvan de a avea o lucrare completă privitoare la secerile de bronz de pe teritoriul României s-a relizat de abia în ultima vreme, într-o monografie apărută în 1978 [3].

În această lucrare se tratează pentru prima dată la un loc, în mod special, secerile de bronz de pe teritoriul României, care au fost încadrate în următoarele cinci tipuri : seceri de tip arhaic (fig. 1, 1—7), seceri cu buton (fig. 1,8—10), seceri cu limbă la mîner (fig. 1, 11—15), seceri cu cîrlig (fig. 2, 1—3) şi seceri cu ciotul de la turnat neîndepărtat în dreptul butonului sau a cîrligului (fig. 2, 4).

Dintre aceste tipuri de seceri, pînă la apariţia lucrării mai sus menţionate, s-au bucurat de o mai mare atenţie unele variante ale secerilor cu buton, precum şi secerile cu cîrlig, care au fost studiate mai mult sau mai puţin aprofundat. De asemenea, de o oarecare atenţie s-au bucurat şi secerile cu ciotul de la turnat neîndepărtat, cunoscute în general sub denumirea improprie de seceri „à patte", dată de către I. Andrieşescu [4]. În schimb, secerile cu limbă la mîner, în ciuda numărului lor extrem de mare, în comparaţie cu celelalte tipuri de seceri din acest spaţiu, nu au fost studiate în mod special.

În lucrarea monografică din 1978 sînt studiate toate tipurile de seceri din spaţiul carpato-ponto-dunărean, fiind clasificate din punct de verere tipologic şi, pe cît posibil, regional şi cronologic. În acest scop, s-a pornit de la *corpus*-ul depozitelor şi descoperirilor izolate de seceri de bronz de pe teritoriul României, păstrate în muzeele din ţară şi străinătate, deosebindu-se, după particularităţile de formă, dimensiuni şi elemente plastice, variantele respective ale celor cinci tipuri de seceri mai sus menţionate. La rîndul ei, fiecare variantă este atestată prin numărul de exemplare care îi aparţin din depozite şi descoperiri izolate. În felul acesta se poate cunoaşte şi statistic atît repartiţia secerilor din acest spaţiu pe variante şi timpul cît au fost în uz, cît şi numărul total de seceri de bronz din spaţiul respectiv, bineînţeles cu unele limite datorită atît dificultăţilor de clasificare netă în toate cazurile

[1] V. Pârvan, *Getica*, Bucureşti, 1926, p. 408.

[2] *Ibidem*.

[3] M. Petrescu-Dîmboviţa, *Die Sicheln in Rumänien mit Corpus der jung- und spätbronzezeitlichen Horte Rumäniens*, vol. XVIII, 3, din colecţia Prähistorische Bronzefunde (sub redacţia prof. H. Müller-Karpe), München, 1978.

[4] I. Andrieşescu, Dacia, 3, 1925, p. 378 şi urm.

THRACO-DACICA, tomul II, Bucureşti, 1981, p. 125—131.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

a secerilor pe variante şi tipuri, cît şi a cunoaşterii cu exactitate a numărului total de seceri din unele descoperiri mai vechi.

Rezultatele obţinute, prin folosirea unei asemenea metodologii în tratarea secerilor de bronz de pe teritoriul României, confirmă punctul de vedere exprimat încă din 1904 de H. Schmidt, potrivit căruia studiul limitat, izolat, al secerilor de bronz nu duce la nimic[5]. De asemenea, deosebirea variantelor de seceri în cadrul seriilor de depozite, stabilite pe baza asocierilor directe şi crucişe de obiecte de bronz şi în legătură cu grupele culturale contemporane cu aceste seceri, sprijină opinia lui H. Schmidt privitoare la aportul studiului secerilor de bronz la lămurirea unor probleme de ordin cronologic[6].

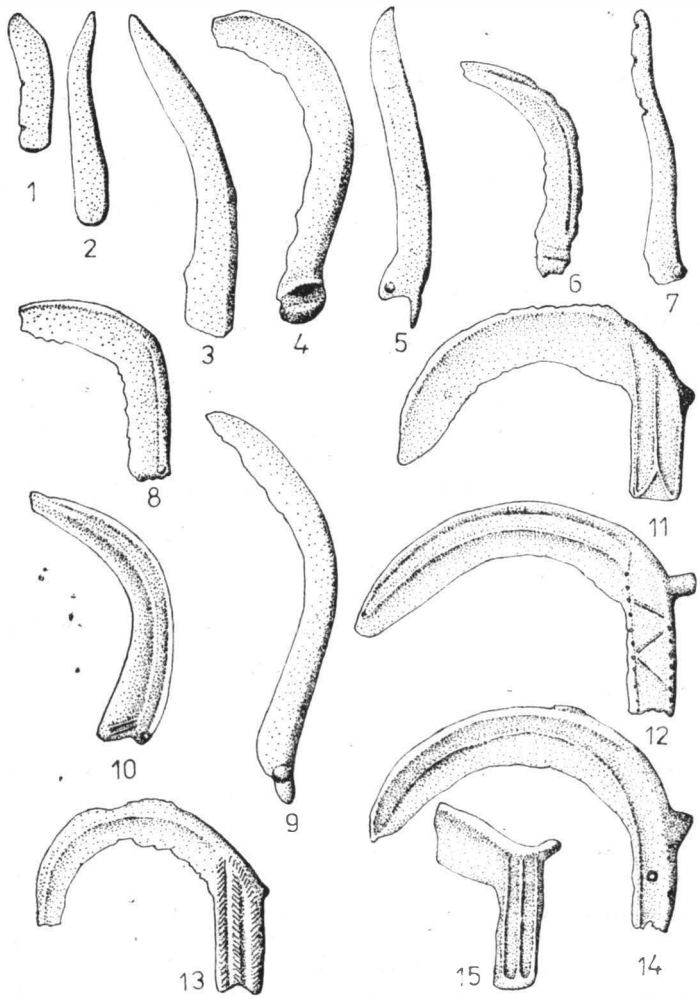

Fig. 1. Seceri de tip arhaic (1 Deva I: 2 Sighişoara; 3 Cătelu Nou; 4 Breaza; 5 Satu Mare; 6—7 Otomani); seceri cu buton (8 Popeşti; 9 Constanţa-Palas; 10 Pecica II) şi seceri cu limbă la mîner (11 Cincu; 12, 14—15 Şpălnaca II; 13 Uioara de Sus). Depozite (1,5, 8—15) şi descoperiri izolate (2—4, 6—7) (După M. Petrescu-Dîmboviţa, *Die Sicheln in Rumänien*....)

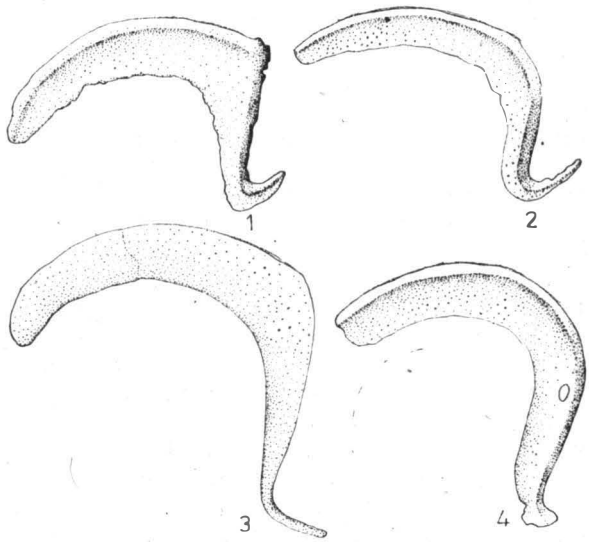

Fig. 2. Seceri cu cîrlig (1—2 Drajna de Jos; 3 Constanţa-Palas) şi seceri cu ciotul de la turnat neîndepărtat (4 Drajna de Jos). Depozite (1—4). După M. Petrescu-Dîmboviţa, *Die Sicheln in Rumänien*...).

În cele ce urmează ne vom referi la funcţia îndeplinită de diferitele tipuri şi variante de seceră de bronz de pe teritoriul României, punînd în discuţie teza folosirii lor pentru agricultură.

Astfel, în ceea ce priveşte secerile de tip arhaic, sub care denumire cuprindem cele mai vechi exemplare de seceri de metal de la sfîrşitul Bronzului timpuriu şi din Bronzul mijlociu, nu se poate afirma cu certitudine că toate cele trei tipuri ale acestei categorii de seceri, deosebite recent, ar fi servit exclusiv pentru agricultură. În legătură cu această problemă, este posibil ca cele trei variante ale tipului I Deva (fig. 1, 1)[7], Sighişoara (fig. 1, 2)[8] şi Cătelu Nou (fig. 1, 3)[9], prin forma puţin arcuită a lamei, apropiată de a *Krumesser*-elor de silex sau piatră, puteau fi folosite nu numai

[5] H. Schmidt, Zeitschrift für Ethnologie, 36, 1904, 1, p. 425.

[6] *Ibidem*.

[7] I. Nestor, Dacia, 9—10, 1941—1944, p. 165 şi urm., fig. 3.

[8] K. Horedt, Dacia, N. S., 4, 1960, p. 129, fig. 13/1.

[9] V. Leahu, Cercetări arheologice în Bucureşti, 2, 1965, p. 45 şi fig. 28; idem, SCIV, 17, 1966, 1, p. 4, n. 4; idem, *Istoria oraşului Bucureşti*, I, Bucureşti, 1965, p. 33, fig. 8; idem, *Cultura Tei*, Bucureşti, 1966, p. 70—71, pl. III/4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

ca seceri, ci şi drept cuţite. În general, este dificil să se deosebească tipul acesta de seceră de cel de cuţit, folosindu-se în acest scop, după unii autori, criterii mai mult sau mai puţin arbitrare în legătură îndeosebi cu profilul lamei [10]. De fapt, ceea ce pledează pentru a fi seceră în epoca bronzului din Europa este atît concavitatea tăişului, ceea ce permite cuprinderea dintr-o lovitură a unui smoc de păioase, cît şi disimetria secţiunii transversale a lamei, în sensul că faţa interioară, orientată în timpul lucrului spre pămînt, este plată şi cea superioară piezişă spre tăiş şi îngroşată în dreptul spaţiului lamei [11]. În schimb, secerile din Orient prezintă aproape întotdeauna tăişul ascuţit pe cele două feţe[12].

Luînd în consideraţie aceste criterii, este posibil ca variantele tipului I să fi fost folosite ca seceri şi în anumite cazuri drept cuţite, îndeosebi varianta Sighişoara, cu lama tăişului dreaptă pe cea mai mare parte din lungimea ei. Faţă de această explicaţie, s-a mai încercat şi o alta, potrivit căreia piesa miniatură din depozitul de la Deva să fi servit drept bară. Aceasta nu ar fi exclus, avîndu-se în vedere faptul că din acest depozit fac parte şi coliere-bare, ca şi în depozitul de la Maglavit, din Oltenia, formă mai mult sau mai puţin brută sub care a circulat metalul în procesul de schimb[13].

În schimb, varianta Breaza [14] a tipului II (fig. 1, 4), cu lama mai arcuită şi cu o dungă îngroşată pe bază, a îndeplinit în mod neîndoielnic funcţia de seceră. Aceeaşi funcţie este posibil s-o fi avut şi variantele Satu Mare (fig. 1, 5) [15] şi Otomani [16] (fig. 1,6—7) ale tipului III , cu buton, nefiind însă exclusă posibilitatea ca aceste variante din cauza formelor lor aproape drepte să fi îndeplinit în unele cazuri şi funcţia de cuţit.

În orice caz, funcţia de seceră îndeplinită de exemplarele acestor variante de seceră, din care cele ale primului tip sînt rudimentare, constituie, cum s-a remarcat, dovada progresului realizat faţă de lucrul efectuat cu *Krummesser*-ele de piatră, atît în ceea ce priveşte cultivarea plantelor, cît şi mărirea suprafeţelor cultivate [17].

În ceea ce priveşte funcţia îndeplinită de secerile de tip cu buton, ca şi în genere de celelalte tipuri de seceri, cu limbă la mîner şi cu cîrlig, foarte des întîlnite în depozitele de bronzuri de la sfîrşitul epocii bronzului şi începutul Hallstattului din spaţiul carpato-ponto-dunărean, se pune în general accentul pe rolul acestor unelte în agricultură, subliniindu-se progresul realizat în acest domeniu al economiei prin folosirea lor [18]. În acest scop, s-a presupus că a evoluat în general şi lama, de la forma dreaptă de cuţit la aceea arcuită de seceră, pentru a se cuprinde mai bine paiele ce le apuca secerătorul cu mîna [19]. De asemenea, probabil pentru a se facilita tăierea snopului, unele seceri cu buton prezintă la partea superioară a tăişului zimţi sau vălurire, cum este cazul secerilor de acest fel din depozitele de la Popeşti (jud. Cluj) (fig. 1, 8) şi Constanţa-Palas (fig. 1, 9), ca să nu citǎm decît cîteva din exemplarele cu particularităţi mai vizibile.

În general, după particularităţile lor de uzură, se pare că aceste unelte nu au fost folosite mai îndelung pentru secerat, ajungînd, în condiţii care trebuie de precizat de la caz la caz, singure sau împreună cu alte obiecte, în pămînt, datorită desigur şi valorii pe care o reprezintă metalul din care erau produse [20].

În ce măsură exemplarele cu lama puţin arcuită sau aproape dreaptă ar fi servit drept cuţite pentru grădinărit şi vie [21] sau eventual pentru tăierea frunzelor, cum s-a presupus în acest din urmă caz de A. Sandklej, pentru nordul Europei, nu se poate şti [22].

[10] J. Deshayes, *Les outils de bronze, de l'Indus au Danube, IV—II millénaire*, Paris, 1960, p. 335.

[11] *Ibidem.*

[12] *Ibidem.*

[13] I. Nestor, *op. cit.*, p. 167 şi urm.; idem, cap. al II-lea din *Istoria României*, I, Bucureşti, 1960, p. 117 şi urm.

[14] M. Roska, ArchÉrt, 104, 1941, p. 15 şi urm., cu fig.; idem, Repertórium, I, 37, nr. 81, fig. 32; D. Popescu, *Die frühe- und mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen*, Bucureşti, 1944, fig. 46, 1; Bernhard Hänsel, *Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken, Beiträge zur ur- und frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeer — Kulturraumes*, VII, Bonn, 1968, p. 183, nr. 5, pl. 36, 5.

[15] B. Milleker, Starinar, 3, 1940, 15, p. 14, pl. 8, jos; R. Hachmann, *Die frühe Bronzezeit im westlichen Ostseegebiet und ihre mittel- und südosteuropäischen Beziehungen, 6, Beiheft zum Atlas der Urgeschichte*, Hamburg, 1957, p. 221, pl. 61/3—6; B. Hänsel, *op. cit.*, p. 28, 48 şi pl. 27/12; Al. Vulpe, *Äxte und Beile in Rumänien*, în Prähistorische Bronzefunde, 9, 1970, 2, p. 74, nr. 328.

[16] I. Ordentlich, Dacia, N. S., 7, 1963, p. 137, fig. 16/14.

[17] I. Nestor, în *Istoria României*, I, p. 116.

[18] J. Deshayes, *op. cit.*, p. 351. Cf. pentru folosirea secerilor de bronz în agricultură şi ceea ce s-a scris de J. Déchelette, *Manuel d'archéologie préhistorique, celtique et gallo-romaine*, II, Paris, 1924, p. 266; C. S. Nicolaescu-Plopşor, *Însemnări asupra agriculturii preistorice de pe pămîntul românesc*, Bucureşti, 1922, p. 10; V. Pârvan, *Getica*, p. 294, ş.a.

[19] C. S. Nicolaescu-Plopşor, *op. cit.*

[20] Cf. W. A. v. Brunn, PZ, 36, 1958, p. 42. După autor, în ceea ce priveşte secerile din depozitul de la Franklehen se constată un procent mai ridicat de folosire a exemplarele cu două dungi de întărire, la acelea produse în aceeaşi formă sau cu un decor mai bogat (*ibidem*, p. 41).

[21] Cf. A. M. Tallgren, ESA, 11, 1937, p. 119.

[22] Cf. W. A. v. Brunn, *Mitteldeutsche Hortfunde der jüngeren Bronzezeit*, Berlin, 1968, 36, nota 75, care nu respinge această ipoteză.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

În orice caz, pentru agricultură secerile, pe lîngă arcuirea respectivă mai mult sau mai puţin pronunţată, trebuie să fi avut şi dimensiuni corespunzătoare, exemplarele mai mici fiind excluse pentru o asemenea întrebuinţare. Pe lîngă funcţiile menţionate, nu este de loc exclus ca unele seceri cu buton şi de alt tip, cu anumite particularităţi de formă, dimensiuni şi greutate, să fi îndeplinit pentru schimb şi funcţia de monedă de metal [23].

În afară de aceste funcţii, nu sînt dovezi potrivit cărora secerile de mici dimensiuni sau cu anumite semne să fi avut în spaţiul carpato-ponto-dunărean, ca dealtfel şi în cel central-european, valoarea votivă, ca în cazul secerilor din sanctuarul lui Artemis Orthia de la Sparta, întrucît acest obicei, pornit din Creta, nu s-a încetăţenit pe continent înainte de secolul al VIII-lea î.e.n.[24].

De asemenea, nu sînt date că unele din ele ar fi fost folosite ca arme, ca în Orient mai ales, unde se cunosc topoare în formă de seceri, şi nici ca arme şi unelte, părînd puţin probabil ca acelaşi obiect să fi fost folosit alternativ ca armă şi unealtă [25].

În sprijinul tezei potrivit căreia secerile cu buton ar fi servit pentru agricultură pot fi invocate şi dungile întăritoare de la capătul inferior (fig. 1, 10), care, aşa cum s-a arătat de H. Schmidt, J. Déchelette, O. Kleemann, K. Bernjakovič ş.a., au avut un scop pur practic, ca şi alte semne în relief, servind la fixarea lamei de mîner, din care motiv au fost acoperite prin înmănuşare [26]. Această explicaţie nu exclude nici posibilitatea la care se referă W. A.v. Brunn, potrivit căreia dungile de pe mîner, ca şi semnele unghiulare şi alte motive, să fi servit şi pentru deosebirea secerilor din diferite forme de turnat, iar canalele din formele de turnat, corespunzătoare acestor dungi, să fi facilitat curgerea mai bună a metalului fluid [27]. Aceluiaşi scop practic i-au corespuns mai mult ca sigur şi dungile întăritoare de pe lamă, precum şi butonul. În ceea ce priveşte acesta din urmă, s-a admis de toţi cei care s-au ocupat cu această problemă, că butonul introdus în mînerul de lemn a avut rolul să-l fixeze [28]. Dealtfel, descoperirea unor mînere din lemn pentru seceri de acest fel din palafite, cu o formă destul de complicată, adaptată ingenios la degetele mîinii [29], constituie cea mai bună dovadă pentru înmănuşarea acestor seceri.

Relativ la fixarea secerii într-un mîner, s-a presupus că acesta era compus din două jumătăţi legate între ele, dintre care una cu un orificiu pentru introducerea mînerului şi cu canale corespunzătoare dosului îngroşat şi dungilor întăritoare [30]. În acest caz, butonul avea rolul de a asigura poziţia lamei în raport cu mînerul, neputîndu-se şti dacă prelungea axul secerii sau era perpendicular ori oblic faţă de el [31].

În ceea ce priveşte tipul de seceră cu limbă la mîner, deosebit ca formă de cel cu buton, avînd lama tăişului cvasi-perpendicular pe axul mînerului [32] şi cu o frecvenţă mult mai mare la sfîrşitul epocii bronzului şi începutul Hallstattului, se interpretează, în general, tot ca o unealtă pentru agricultură, folosită cu mîna dreaptă [33] şi uneori în mod cu totul excepţional şi cu cea stîngă, după cum o atestă, printre altele, un exemplar cu mînerul pe partea stîngă din al doilea depozit de la Kosziderpadlás de pe teritoriul Ungariei [34]. După cum s-a arătat însă de către J. Csalog, pe bază de experimentări personale, recoltatul cerealelor cu acest tip de seceră nu era întru totul asemănător celui actual, în sensul că în epoca respectivă se recolta numai partea cea mai de sus a cerealelor, care conţinea spicele, cuprinzîndu-se snopul cu mîna stîngă şi tăindu-se cu secera din mîna dreaptă cu o mişcare înapoi piezişă, ca să rămînă spicele în mîna stîngă [35]. Din experienţa autorului rezultă că paiele au fost dislocate şi tăiate, nu în direcţia normală astăzi de la vîrful lamei către mîner, ci invers, separîndu-se în acest fel spicele [36]. În legătură cu modul de utilizare al acestor seceri, s-a încercat să se dea şi o altă explicaţie de către J. Deshayes, potrivit căreia secerile acestea ar fi fost mînuite cu

[23] Vezi A. M. Tallgren, ESA, 2, 1926, p. 193; O. Kleemann, PZ, 30–31, 1939–1940, p. 209 şi W. A. v. Brunn, *op. cit.*, p. 65 şi urm.

[24] Pentru această problemă vezi J. Deshayes, *op. cit.*, p. 350 şi W. A. v. Brunn, *op. cit.*, p. 66 şi urm.

[25] J. Deshayes, *op. cit.*, p. 350 şi urm.

[26] Cf. H. Schmidt, *op. cit.*, p. 426 şi urm; J. Déchelette, *op. cit.*, p. 268; K. Bernjakovič, SlovArch, 8, 1960, 2, p. 329; O. Kleemann, *Der Bronzefund von Weissig und seine Bedeutung für die Kulturgruppenforschung Ostmitteleuropas*, XXXII–XXXIII, 1941–1942, p. 200.

[27] W. A. v. Brunn, *op. cit.*, p. 15 şi urm, p. 36, 38, 47 şi urm.

[28] H. Schmidt, *op. cit.*, p. 423; O. Montelius, *Svedish Antiquities*, Stockholm, 1922, p. 35, nr. 1 021; St.Foltiny, Antiquitas, 1, 1955, p. 94; J. Csalog, ActaArch, 12, 1960, p. 65 şi fig. 3/6.

[29] J. Déchelette, *op. cit.*, II, p. 270.

[30] J. Deshayes, *op. cit.*, I, p. 348; K. Bernjakovič, *op. cit.*

[31] *Ibidem*. Vezi pentru această problemă încercarea de reconstituire în desen la J. Csalog, *op. cit.*, p. 65, fig. 3/6.

[32] Vezi pentru această particularitate J. Deshayes, *op. cit.*, p. 349.

[33] H. Schmidt, *op. cit.*, p. 426.

[34] A. Moszolics, *Bronzefunde des Karpatenbeckens*, Budapesta, 1967, p. 67.

[35] J. Csalog, *op. cit.*, p. 63.

[36] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

mişcări oblice de la dreapta la stînga şi dinainte înapoi, ca la cultivatorii egipteni, cum o atestă, după el, numeroasele basoreliefuri egiptene [37].

Ca şi în cazul secerilor cu buton, secerile cu limbă la mîner prezintă diferite semne pe mîner şi dungi pe lamă (fig. 1, 11—12) cu scop practic şi nu decorativ, servind pentru întărirea mînerului şi a lamei.

Semnele de pe mînerul secerilor cu limbă la mîner, deosebite total de cele de pe secerile cu buton, s-au interpretat în mod deosebit, ca reprezentînd un sistem numeric (puţin probabil), mărci de turnat, semne de posesiune sau în legătură cu greutatea ori compoziţia metalului, precum şi servind pentru întărirea mînerului care era acoperit, la rîndul lor canalele din formele de turnat, corespunzătoare acestor dungi, facilitînd scurgerea metalului în forma de turnat [38].

În sprijinul tezei potrivit căreia aceste semne ar fi avut un scop practic, şi nu decorativ, se pot invoca şi crestăturile (fig. 1, 13) sau alveolele (fig. 1, 12) de pe dungile mînerului acestui tip de seceră, particularitate frecventă la secerile estice şi foarte rar la cele vestice [39], care particularitate a fost pusă în legătură cu o mai bună fixare a secerii în mînerul de lemn[40]. În acest scop, tăişul dispare în dreptul mînerului, iar acesta este prevăzut la partea lui superioară, pe dreapta, deseori cu ciotul de la turnat, iar pe lamă, uneori, cu un orificiu (fig. 1,14) şi mai rar două pentru cuiele de fixare ale mînerului de lemn, care orificiu neexistînd pe formele de turnat, s-a dedus că s-ar putea să provină de la introducerea acestor cuie în mînerul de bronz [41].

În ceea ce priveşte ciotul de la turnat, care uneori lipseşte, fără ca tipul respectiv de seceră să fi suferit schimbări, indiferent dacă se introducea sau nu în lemnul mînerului, în ultimul caz rămînînd vizibil, servea pentru fixarea mînerului, cum s-a recunoscut încă din 1904 de către H. Schmidt şi după aceea de majoritatea acelora care au discutat rolul acestei particularităţi a tipului de seceră cu limbă la mîner [42]. Faţă de această opinie generală relativ la rolul funcţional al ciotului de la turnat, s-a exprimat, de către J. Csalog, şi o alta contrară, singulară şi puţin plauzibilă, potrivit căreia acest element are un rol decorativ, reprezentînd, atunci cînd există, o supravieţuire în metal a ciotului de lemn, rămas după îndepărtarea ramurii principale, în scopul obţinerii unui obiect de tăiat, constituit dintr-un mîner de lemn cu silexuri introduse în el [43]. Mai mult încă, autorul consideră că varianta italică, din grupul terramarelor, a secerilor cu limbă la mîner, caracterizată printr-un prag în dreptul părţii superioare a mînerului, atestată şi în spaţiul dintre Carpaţi şi Dunărea mijlocie (fig. 1, 15), poate fi pusă şi ea în legătură cu acest obiect de tăiat din lemn, dînd impresia că i s-a retezat ramura principală [44].

În orice caz, pentru explicarea acestei particularităţi a secerilor cu limbă la mîner nu se poate pierde din vedere în primul rînd faptul că ea reprezintă din punct de vedere tehnic un rest de la turnat, corespunzător canalului prin care s-a introdus metalul în formă, şi apoi posibilitatea, admisă de majoritatea cercetătorilor, de a fi servit la o mai bună fixare a mînerului, condiţie necesară pentru o mai bună şi mai îndelungată folosire a acestei unelte la recoltatul cerealelor.

În afară de această explicaţie care pare cea mai plauzibilă, potrivit căreia secera cu limbă la mîner a servit pentru agricultură, nu se poate şti în ce măsură unele din exemplarele acestui tip de seceră ar fi fost folosite şi pentru alte scopuri, ca de exemplu pentru grădinărit sau chiar în vii, cum presupune A. M. Tallgren pentru unele piese din regiunea nord-pontică, în sensul că marginea ascuţită ar fi fost utilizată pentru tăiatul mlădiţelor, aracilor subţiri şi rămurelelor, iar „ciotul" de pe dos pentru ramuri mai mari [45].

În fine, ultima categorie de seceri care ne interesează aici este aceea a secerilor de tip cu cîrlig, cunoscute şi sub denumirea de tip transilvănean, bine ilustrată şi ea pe teritoriul României prin numeroase exemplare de la sfîrşitul epocii bronzului şi din Hallstattul timpuriu, dintre care un loc de frunte îl ocupă acelea din depozitul de la Drajna de Jos (jud. Prahova) (fig. 2,1—2)[46]. Spre deosebire însă de celelalte tipuri de seceră, despre care a fost vorba pînă aici, secerile cu cîrlig, foarte

[37] J. Deshayes, *op. cit.*, p. 349.

[38] Pentru aceste interpretări vezi W. Angeli şi H. Nenninger, Mitteilungen der Antropologischen Gesellschaft in Wien, 93—94, 1961, p. 84 şi urm, şi W. A. v. Brunn, *op. cit.*, p. 49 şi urm.

[39] Fr. Holste, Bayerische Vorgeschichtsblätter, 13, 1936, p. 11.

[40] H. Schmidt, *op. cit.*, p. 420; St. Foltiny, *op. cit.*, p. 95; W. Angeli şi H. Nenninger, *op. cit.*, p. 85.

[41] H. Schmidt, *op. cit.*, p. 420.

[42] *Ibidem*; p. 419; A. M. Tallgren, ESA, 11, 1937, p. 118. Autorul se întreabă dacă nu servea pentru fixarea mînerului sau reprezintă un detaliu tehnic, în legătură cu metoda turnării; K. Bernjaković, *op. cit.*, p. 330.

[43] J. Csalog, *op. cit.*, p. 63.

[44] *Ibidem.*

[45] A. M. Tallgren, *op. cit.*, p. 119.

[46] I. Andrieşescu, *op. cit.*, p. 345 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

răspîndite în spaţiul carpato-dunărean, şi mai rare în regiunile vecine, au atras mai mult atenţia specialiştilor, exprimîndu-se diferite opinii îndeosebi relativ la originea lor [47].

În ceea ce ne priveşte, considerăm că în primul rînd trebuie deosebite pentru spaţiul din nordul Mării Negre, aşa cum s-a făcut de M. Roska şi alţii, secerile cu cîrlig de tip transilvănean, introduse acolo dinspre Transilvania, unde au fost produse, de secerile de tip răsăritean cu cîrligul subţire şi uneori lung, originare din nordul Mării Negre şi care au pătruns în mod excepţional şi pe teritoriul României, după cum o atestă cele două exemplare din depozitul de la Constanţa-Palas din Dobrogea (fig. 2, 3). În al doilea rînd, trebuie avută în vedere posibilitatea ca să fi avut un rol la apariţia acestui tip de seceră din spaţiul carpato-dunărean relaţiile cu estul, atestate prin pătrunderea la sfîrşitul epocii bronzului a grupului Srubno-Cvalinsk, datorită căruia se explică unele particularităţi ale acestui tip de seceră din spaţiul respectiv.

Deci, în ceea ce priveşte originea lor, fără a exclude orice contact cu tipul de seceră cu cîrlig din nordul Mării Negre, secerile cu cîrlig din spaţiul carpato-dunărean se deosebesc, prin particularităţile lor morfologice, reprezentînd un tip de seceră specific pentru acest spaţiu, care, ţinînd seama de marea lui răspîndire în Transilvania, pe drept cuvînt poate fi denumit transilvănean.

Din punct de vedere funcţional, nu încape nici o îndoială că exemplarele aparţinînd celor cîteva variante ale acestui tip de seceră, cel mai apropiat de secerile actuale, au servit pentru agricultură, cîrligul cu care sînt prevăzute folosind pentru întărirea mînerului.

Întrucît această funcţie nu a fost contestată şi nici alte ipoteze nu s-au formulat cu privire la funcţia îndeplinită de acest tip de seceri, considerăm că nu este cazul să mai insistăm aici asupra lui.

În încheiere, din analiza funcţiei îndeplinită de secera de bronz, se desprinde concluzia că această unealtă din Bronzul mijlociu şi pînă în Hallstattul timpuriu inclusiv a avut un rol important în cultivarea plantelor din spaţiul carpato-ponto-dunărean. Paralel cu aceasta, în unele cazuri, ea putea să fi fost folosită drept cuţit, este vorba de unele variante de tip arhaic din Bronzul mijlociu, sau ca echivalentul în metal pentru schimburi. Nu se poate însă şti în ce măsură unele din secerile cu buton sau cu limbă la mîner ar fi servit şi pentru grădinărit sau vie. De asemenea, nu sînt date relativ la folosirea unor exemplare ca arme sau ca arme şi unelte, ca în Orient, precum şi în scop votiv.

Quelques considérations concernant la fonction des faucilles en bronze chez les Thraces de l'espace carpato-ponto-danubien

RÉSUMÉ

Tous les types de faucilles en bronze ainsi que leurs variantes de l'espace carpato-ponto-danubien ont été traités, pour la première fois dans leur ensemble, dans la monographie de l'auteur, parue à Munich, en 1978 : *Die Sicheln in Rumänien mit Corpus der jung- und spätbronzezeitlichen Horte Rumäniens*, dans PBF, rédigée par prof. H. Müller-Karpe.

Dans cet article, en s'étayant surtout sur les données dont ce travail fait mention, l'auteur met en discussion le problème de la fonction des différents types et variantes de faucilles en bronze depuis le bronze moyen jusqu'au Hallstatt inférieur y compris.

Ainsi, en ce qui concerne les variantes du type I archaïque (fig. 1/1—7), il est possible qu'elles fussent utilisées en tant que faucilles et, dans certains cas, comme couteaux. Mais, il ne faut pas exclure la possibilité que la pièce miniature du dépôt de Deva (fig. 1/1) ait servi de barre. En échange, les variantes du type II (fig. 1/4, 6) ont eu la fonction de faucilles et celles du type III de couteaux, en même temps (fig. 1/5, 7).

A leur tour, les faucilles à bouton (fig. 1/8—10), prévues d'une languette au poignée (fig. 1/11—15), celles à crochet (fig. 2/1—3) et celles dont le nodule n'avait pas été séparé après le coulage (fig. 2/4)

[47] Pentru această problemă vezi T. Ortvay, Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, 1887, p. 39; H. Schmidt, *op. cit.*, p. 431 şi urm.; M. Roska, ESA, 12 1938, p. 164; K. Zurowski, Preglad Archeologiczny, 8, 1949, 2, p. 184; A. M. Tallgren, *op. cit.*, p. 192; idem, ESA, 12, 1938, p. 189 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

ont été utilisées dans l'agriculture. Il est fort probable que certaines faucilles à bouton où d'autres types ayant certaines particularités de forme, dimensions où poids, aient accompli, en échange, la fonction de monnaie-objet.

Les rayures renforçantes se trouvant sur la partie inférieure et sur la lame des faucilles à bouton (fig. 1/8, 10) ainsi que le bouton même (fig. 1/8—10) avaient une fin pratique, étant destinées à fixer la lame sur la manche, au cas ou ce type de faucille était utilisé dans l'agriculture. Ce fait n'exclut pas non plus la possibilité que les rayures sur la manche aient servi à distinguer les faucilles provenant des différentes formes de coulage.

La faucille à languette sur la manche a été utilisée en premier lieu dans l'agriculture ; les spécialistes essaient d'expliquer, sur la base des expérimentations effectuées à nos jours, leur mode d'emploi différent de celui connu actuellement.

Les signes se trouvant sur la manche de ce type de faucille ont eu une importance pratique, servant à la consolidation de la manche où bien ont représenté un système numérique (ce qui est peu probable), marques de coulage, marques de possession où la composition du métal. Le crochet de coulage ainsi que les orifices de la manche ont servi, de même, pour le fixage de la manche.

On ne connaît pas la mesure dans laquelle ce type de faucille aurait servi, tel qu'il fut supposé pour d'autres régions, pour le jardinage ou même pour des travaux viticoles, à la coupe des sarments, des échalas où des branches.

Enfin, les faucilles à crochet, surtout du type transylvain, et moins du type oriental, qui rappelaient, seulement pour ce qui est de la forme, des faucilles actuelles ont servi sans aucun doute dans l'agriculture.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Faucilles de type archaïque (1 Deva I ; 2 Sighişoara ; 3 Căţelu Nou ; 4 Breaza ; 5 Satu Mare ; 6—7 Otomani) ; faucilles à bouton 8 Popeşti ; 9 Constanţa-Palas ; 10 Pecica II) et faucilles à languette (11 Cincu ; 12, 14—15 Şpălnaca II ; 13 Uioara de Sus). Dépôts (1, 5, 8—15) et découvertes isolées) (2—4, 6—7) (D'après M. Petrescu-Dîmboviţa, *Die Sicheln in Rumänien* ....)

Fig. 2. Faucilles à crochet (1—2 Drajna de Jos ; 3 Constanţa-Palas) et faucilles dont le nodule n'a pas été séparé après le coulage (4 Drajna de Jos). Dépôt (1—4) (D'après M. Petrescu-Dîmboviţa, *Die Sicheln in Rumänien* ....)

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Contribuţii la cunoaşterea epocii bronzului şi a Hallstatt-ului timpuriu în judeţul Suceava

MIRCEA IGNAT

Studierea genezei populaţiilor tracice şi a culturii acestora, în primele secole ale afirmării lor, este una din cele mai importante probleme ale istoriei vechi a spaţiului carpato-dunărean, dar, în acelaşi timp, şi dificilă din multe puncte de vedere, printre care şi cel al spaţiului foarte larg unde trebuie să se extindă cercetarea. Această arie vastă dezvăluie însă şi unele zone mai puţin cunoscute. În cele ce urmează, ne străduim, tocmai, să completăm documentaţia pentru o asemenea zonă.

Reunirea tuturor informaţiilor privind descoperirile mai vechi, publicarea cercetărilor mai noi, ca şi a pieselor inedite, deşi provin de pe un spaţiu restrîns, este utilă şi necesară pentru a putea întregi cu materiale tipice acea arie vastă în care s-au născut şi au evoluat populaţiile tracice. Lucrarea de faţă se referă numai la o zonă limitată la teritoriul judeţului Suceava, acolo unde am putut aduna un număr mai mare de informaţii şi descoperiri [1]. Toate acestea reprezintă, de fapt, un eşantion al situaţiei din Podişul Sucevei şi caracterizează, totodată, un anumit stadiu al cercetării.

★

Spre deosebire de perioada de tranziţie de la neolitic la epoca bronzului, atestată prin numeroase descoperiri aparţinînd mai ales culturii amforelor sferice [2], primele două etape ale epocii bronzului sînt vag reprezentate prin materiale în general găsite întîmplător, greu de încadrat cronologic şi cultural. Situaţia este evidentă, mai ales pentru prima etapă care practic rămîne necunoscută. Acesteia i s-ar putea atribui descoperirea unui mormînt de incineraţie în cutie de piatră la Şerbăneşti [3] (com. Zvoriştea), a unui topor de tip Baniabic [4] şi cîteva fragmente ceramice provenite prin săpăturile arheologice de la Dolheştii Mari [5] şi Mihoveni [6] (com. Scheia), care sînt totuşi prea puţine pentru conturarea aspectelor culturale ale Bronzului timpuriu în această zonă.

În epoca bronzului se pot data şi cîteva fragmente ceramice descoperite întîmplător pe teritoriul oraşului Suceava [7], dintre care se remarcă un fragment dintr-o ceaşcă din pastă neagră cu urme fine de caneluri verticale şi o toartă din pastă roşie, supraînălţată, în formă de *ansa lunata* (fig. 1/5). La aceste descoperiri s-ar adăuga mai multe topoare din piatră ce pot fi atribuite epocii bronzului, fără alte precizări cronologice, eventual unele ar putea aparţine chiar şi epocii finale a eneoliticului [8]. În această categorie distingem următoarele tipuri : un ciocan dublu (fig. 1/6), găsit la Corni [9] (com. Liteni), un topor la care se observă o îngroşare specifică a porţiunii din dreptul găurii

[1] Mulţumim şi cu acest prilej colegilor şi tuturor colecţionarilor care au avut bunăvoinţa să ne dea informaţii sau să ne ofere unele din piesele pe care le publicăm.

[2] M. Dinu, ArhMold, 1, 1961, p. 45–47 ; Gr. Foit, StMat-Suceava, 3, 1973, p. 217–226 ; V. Spinei şi I. Nistor, SCIV, 19, 1968, 4, p. 621–628. La aceste descoperiri se mai pot adăuga numeroase topoare de silex, din care unele se pot atribui epocii de tranziţie ; cf. V. Spinei, MemAntiq, 3, 1971, p. 79–135 ; D. N. Popovici, Suceava, 4, 1975, p. 65–73.

[3] M. Ignat şi D. N. Popovici, Suceava, 6, 1979, p. 657–662.

[4] D. N. Popovici, Comunicare la Sesiunea „Petrodava 2000", organizată de Muzeul din Piatra Neamţ, 1979.

[5] M. Dinu, Materiale, 7, 1961, p. 123–124.

[6] N. Ursulescu şi P. Batariuc, Suceava, 5, 1978, p. 90.

[7] Fragmentele au fost găsite în anul 1962, fără să avem alte precizări topografice. Cu prilejul unor cercetări arheologice mai vechi, la Suceava, s-au mai descoperit şi alte urme din epoca bronzului, fără a se preciza cărei culturi aparţin — SCIV, 4, 1953, 1–2, p. 343 ; 6, 1955, 3–4, p. 782 şi Gh. Diaconu, Materiale, 6, 1959, p. 913.

[8] E. Comşa, SCIV, 23, 1973, 2, p. 258–261.

[9] V. Ciurea, *Preistoria — viaţa omului primitiv în vechiul ţinut al Sucevei*, extras din „Natura", 1931, p. 14.

THRACO-DACICA, tomul II, Bucureşti, 1981, p. 133–146.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

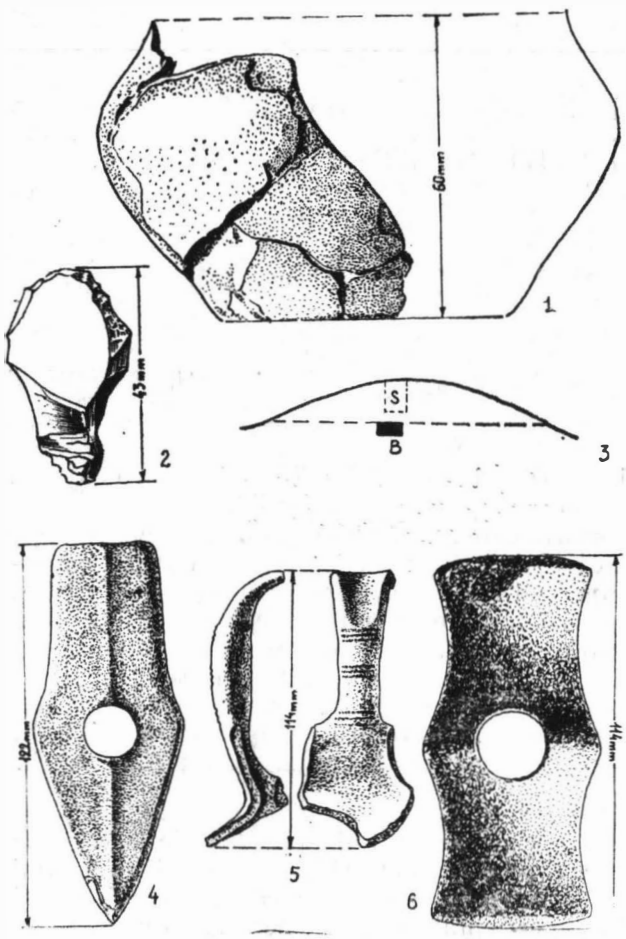

Fig. 1. Necropola tumulară de la Horodnic : 1 vas fragmentar, 2 aşchie de silex, 3 profilul unui tumul cercetat în 1893 (S — mormînt de înhumaţie, B — mormînt de incineraţie), după Kaindl ; descoperiri din epoca bronzului : 4 Călugăreni, 5 Suceava, 6 Corni.

de înmănuşare, găsit la Iaslovăţ [10] (com. Emil Bodnăraş) şi mai multe topoare care au pe o faţă o dungă în relief, bine conturată, care imită cusătura de la turnat a celor din metal, între care amintim toporul de la Călugăreni — fig. 1/4 — (com. Adîncata). Fiind foarte puţine, lipsite de precizarea contextului în care au fost descoperite, topoarele de piatră ca şi fragmentele ceramice amintite, dificil de încadrat cronologic, nu suplinesc lipsa altor categorii de informaţii, astfel că, în stadiul actual al cercetărilor, documentaţia noastră referitoare la Bronzul timpuriu şi mijlociu în zona Sucevei rămîne lacunară.

★

În Bronzul mijlociu acest teritoriu se înscrie în aria de răspîndire a culturii Costişa [11], însă, din cîte cunoaştem, urmele acesteia sînt sporadice. Pînă în prezent au fost semnalate numai două puncte. Unul datorat recunoaşterilor arheologice de suprafaţă pe teritoriul localităţii Baia, iar celălalt la Botoşana, unde cu prilejul cercetării unor aşezări aparţinînd Latène-ului şi secolelor V—VII e.n. s-a găsit şi un nivel cu urme sporadice, în cea mai mare parte deranjate de locuirile ulterioare, care a fost atribuit culturii Costişa [12].

Între vestigiile aparţinînd epocii bronzului din nord-vestul Moldovei cele mai semnificative sînt descoperirile de la Horodnicu de Jos (com. Horodnic), unde se află o întinsă necropolă tumulară, semnalată în documente încă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea [13]. Primele cercetări sistematice au fost efectuate în anii 1893 şi 1894 de către arheologul vienez J. Szombathy în cadrul unor investigaţii de recunoaştere arheologică în Bucovina [14]. Rezultatele acestor cercetări merită să fie reamintite în cele ce urmează, întrucît ele prezintă un interes deosebit şi sînt puţin cunoscute cercetătorilor.

După observaţiile lui Szombathy[15], tumulii erau răspîndiţi în grupe mici pe o fîşie de peste 10 km. Primul grup era format din patru movile foarte aplatizate. Al doilea grup, situat la 750 m nord-vest de primul, consta din cinci movile impunătoare. Cea mai mare dintre acestea a fost cercetată de profesorul H. Klausser din Rădăuţi, săpînd în vîrful ei un puţ adînc de 5 m. La această adîncime s-a găsit un strat cu urme de calcar ars, oscioare şi un fragment ceramic. Ceilalţi tumuli au fost săpaţi,

[10] R. F. Kaindl, *Geschichte der Bukowina*, Erster Abschnitt, Cernăuţi, 1896, p. 10. pl. 1/5.

[11] Cf. A. Vulpe, Dacia, 5, 1961, p. 107, fig. 1.

[12] Pentru Baia, Dan Teodor şi Ion Ioniţă, ArhMold, 5, 1967, p. 323 : pentru Botoşana S. Teodor, Suceava, 6, 1979 p. 45—46.

[13] Într-un document din 1786 se menţionau ca puncte de reper ale hotarului localităţii Horodnic mai multe movile,,... lîngă drumul al doilea de la Horodnic la Frătăuţi o nouă movilă pe o movilă veche de hotar, în care s-au găsit cărbuni şi hîrburi ca dovezi adevărate a unui semn hotarnic vechi (apoi), ... pe o movilă veche, în care s-au aflat unele hîrburi foarte vechi", v. D. Olinescu, BSGR, 7, 1886, p. 73.

[14] J. Szombathy, JahrBLM, 2, 1894, p. 18—19. Este posibil ca în necropolă primele cercetări să fi fost efectuate încă din anul 1882. Prin scrisoarea nr. 1 682, din 18 iunie 1882, Academia Română trimitea etnografului bucovinean S. Fl. Marian suma de 500 lei pentru săpături în tumulii de la Horodnic şi Pătrăuţi, semnalaţi de acesta înaltului for ştiinţific, printr-o scrisoare din 4 iunie a aceluiaşi an. Nu cunoaştem rezultatele acestor săpături sau dacă au fost pînă la urmă întreprinse. Se remarcă că, la sfîrşitul secolului trecut, necropola de la Horodnic era bine cunoscută — v. „Fondul memorial-documentar S. Fl. Marian" — Suceava — *Corespondenţă către S. Fl. Marian*, nr. inv. 4.

[15] J. Szombathy, *op. cit*,. p. 18. Cercetările au mai fost amintite sumar şi de R. F. Kaindl, Romänische Revue, 10, 1894, 2.—3. Heft, Viena, p. 110.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

după aceeași „metodă", de către locuitorii din împrejurimi, găsindu-se un craniu și un vas întreg „în formă de oală", care apoi s-au pierdut. De la această grupă, movilele funerare se înșiruie spre nord, pînă la Voitinel, pe creasta dealului Vîrful Colnicului. Aici s-au observat un număr de 33 de tumuli în cinci grupe, care în parte au fost săpați. Mai departe, J. Szombathy observă 12 tumuli de-a lungul drumului dintre Brădetu Nou și Brădetu Vechi, dintre care cinci izolați și șapte grupați lîngă cota 478. În sfîrșit, trei tumuli au fost reperați lîngă șoseaua care duce de la Rădăuți la Vicov. Deci, în total, la sfîrșitul secolului al XIX-lea, din această întinsă necropolă tumulară se puteau vedea 57 de tumuli, dintre care, atunci, mulți erau distruși.

J. Szombathy sapă în anul 1893 trei tumuli, iar în anul următor alți trei tumuli. Tumuli cercetați în anul 1893 erau situați pe dealul numit Vîrful Colnicului [16]. Primul avea un diametru de 12 m și o înălțime de 1,70 m, cuprinzînd două morminte (fig. 1/3). Cel mai vechi era un mormînt de incinerație, așezat într-o groapă largă de 60 cm și adîncă de 20 cm, săpată în pămîntul viu, care conținea o cantitate moderată de cărbune, cîteva fragmente de oase calcinate, un ciocan frumos de piatră, o placă mică de piatră, șlefuită, în unghiuri drepte, prevăzută cu găuri de mici dimensiuni la cele patru colțuri și două fragmente de lame de silex. Celălalt mormînt se afla într-un strat „bituminos", situat la circa 50 cm deasupra solului viu, foarte aproape de centrul tumului. Era un mormînt de înhumație, în care scheletul, aparținînd unui matur, se afla în poziție chircită. În afară de cîteva fragmente ceramice risipite în mantaua tumului nu s-a mai găsit nimic în această movilă [17].

Cel de-al doilea tumul săpat în anul 1893, cu diametrul de 14 m și înălțimea de 1,3 m, cuprindea în centrul său, la nivelul solului viu, un schelet în poziție chircită, fără alt inventar deosebit. Sub schelet a apărut o albiere care cobora sub nivelul vechi de călcare cu circa 30 cm, în care, totuși, nu s-au descoperit piese.

În cel de-al treilea tumul (cu diametrul de 7 m și înălțimea de 60 cm), s-a putut recunoaște sub nivelul de călcare ceva „ca un fel de strat de cultură", alte elemente lipsind.

Reluînd cercetările în anul următor, J. Szombathy mai sapă tumuli din grupa a doua, care consta din două movile și din grupa a treia formată din trei movile [18]. Ca rezultate ale acestor săpături se consemnează că s-au găsit în două movile din grupa a treia, morminte de incinerație în vase de uz comun, dintr-o ceramică foarte prost păstrată, calificată, de autorul cercetării, ca fiind neolitică și două așchii de silex, iar într-un tumul din grupa a doua s-a dezvelit un mormînt în cutie de piatră cu un schelet fără inventar. După Szombathy acest mormînt, ca și cel de înhumație dezvelit în anul 1893, ar aparține, pe baza observațiilor stratigrafice, unei trepte de cultură mai noi, celelalte fiind atribuite epocii neolitice [19].

Din păcate, alte date despre aceste importante cercetări nu s-au păstrat [20], la fel ca și piesele descoperite. De atunci și pînă în prezent foarte mulți din acești tumuli au fost distruși, această acțiune continuînd și în prezent, ceea ce ne-a determinat ca, în anul 1976, să întreprindem o săpătură de salvare. Cercetările s-au desfășurat pe dealul Virful Colnicului, unde, din numărul de 33 de tumuli observați la sfîrșitul secolului trecut de J. Szombathy, se mai văd încă 15 movile, multe dintre ele cu distrugeri evidente. S-au cercetat trei tumuli, dintre care doi aveau urme proaspete ale unor săpături recente, datorate lucrărilor gospodărești, și unul care părea intact. Din păcate, cercetarea acestuia din urmă nu a contribuit cu nimic la elucidarea problemelor ridicate de această necropolă, fiind lipsit de orice urmă arheologică (tumul cenotaf sau movilă de hotar?).

Numai în unul din cei doi tumuli, deranjați recent, aproximativ, în centrul acestuia, la o adîncime de —0,95 m, s-a dezvelit un mormînt de incinerație cu oasele depuse direct pe sol, la baza tumului, lîngă care s-a găsit un mic vas globular și o așchie de silex (fig. 1/2). Vasul, într-o stare foarte rea de conservare, cu buza lipsă și cu profilul gîtului reconstituit cu aproximație (fig. 1/1), a fost lucrat cu mîna, dintr-o pastă friabilă de culoare cenușiu-cărămizie, cu miezul de culoare mai închisă, avînd ca degresant nisip cu o granulație mai mare. Suprafața exterioară a vasului nu este ornamentată, fiind acoperită, în porțiunile mai bine păstrate, cu un slip lustruit de culoare cărămiziu-închis.

[16] J. Szombathy, *op. cit.*, p. 18. Situația stratigrafică a fost sesizată și de Kaindl, *Geschichte der Bukowina*, p. 7—8 și pl. II/17, după care reproducem profilul de la fig. 1/3.

[17] J. Szombathy, *op. cit.*, p. 19. Același text și în MAGW, 24, 1894, p. 200—201.

[18] Idem, JahrBLM, 3, 1895, p. 22.

[19] Deși Szombathy datează tumuli de la Horodnic în neolitic, el remarcă că aceștia sînt mai tîrzii decît descoperirile de la Sipeniț — cf. *Die österreichisch-ungarische Monarchi in Wort und Bild*, 20. Band. *Bukowina*, Viena, 1899, p. 54. Nu putem preciza dacă tot șirul de tumuli aparține aceleiași necropole. Săpăturile mai vechi ale lui Klausser (v. mai sus) au dat probabil și de tumuli cu incinerație pe loc.

[20] Din cîteva informații foarte sumare s-ar părea că săpăturile au fost reluate la Horodnic, în anii 1902 și 1903, fără să cunoaștem rezultatele acestora — v. MKHD, 28, 1902, p. 341 și 29, 1903, p. 298; cf. R. F. Kaindl, MAGW, 33, 1903, p. 82—83 — ultima lucrare ne-a fost inaccesibilă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Avînd în vedere starea proastă de conservare și lipsa unor elemente de decor, vasul este dificil de încadrat cultural. Atît pasta, cît și forma lui ar indica apartenența sa la epoca bronzului, fără să putem face alte precizări.

Se impune și observația că acest tumul avea mantaua formată din două straturi de pămînt, unul din ele fiind de culoare mai închisă, amîndouă însă amestecate cu foarte mult prundiș. În profil apăreau, sporadic, bucățele mici de cărbune, dar fără nici un fel de urme de ardere pe loc.

Rezultatele cercetărilor recente nu ne oferă elemente noi care să completeze informațiile referitoare la această necropolă. Avînd în vedere atît trăsăturile specifice ale ritului și ritualului funerar, cît și inventarul mormintelor încadrăm necropola tumulară de la Horodnic în rîndul monumentelor culturii Komarov. Tumuli care să cuprindă morminte de incinerație (în groapă sau în urnă) și morminte de înhumație (în poziție întinsă sau chircită) sînt caracteristici acestei culturi [21], iar morminte de înhumație în cutii de piatră sînt tipice pentru grupul Belopotok [22] al acestei culturi. Ne lipsesc însă elementele necesare încadrării cronologice mai fine ca și posibilitatea stabilirii unor legături dintre această necropolă și cultura Costișa. De asemenea, suprapunerile unor morminte, observate prin cercetările de la sfîrșitul secolului trecut, documentează existența unor faze distincte în evoluția necropolei, fapte care ne atrag atenția asupra acestui interesant monument, ceea ce impune continuarea săpăturilor care ar putea să ne permită cunoașterea mai bună a epocii mijlocii a bronzului în nord-vestul Moldovei.

★

O situație specială o prezintă descoperirile aparținînd culturii Noua. Identificarea prin cercetările de suprafață a numeroase așezări dovedește, spre deosebire de perioadele anterioare, o intensă locuire a zonei în Bronzul final. La așezările aparținînd culturii Noua semnalate prin investigațiile mai vechi [23], adăugăm alte cîteva puncte, în care s-au găsit prin cercetările de suprafață piese deosebite (unelte, arme sau obiecte de podoabă).

Numeroasele cosoare de silex găsite pe teritoriul județului Suceava, cu dimensiuni variabile și din silex provenind din cariere diferite, pot fi puse în legătură și cu monumentele culturii Noua [24]. Astfel, un cosor de silex, de mari dimensiuni (fig. 2/1), a fost găsit în așezarea de la Mihăiești (com. Horodniceni). De asemenea, între piesele ce se pot atribui culturii Noua amintim și un omoplat crestat descoperit în așezarea de la Vornicenii Mici (com. Moara), un vîrf de săgeată din silex, cu baza concavă (fig. 2/5), provenit din așezarea de la Bosanci, unde a mai fost găsit și un fragment de ac din bronz, cu secțiunea rectangulară spre vîrf și rombică în partea superioară (fig. 2/3).

Dintre toate așezările cea mai bogată este cea de la Siliștea-Scheii [25], unde s-au făcut și cercetări sistematice între anii 1960—1961. Materialele aparținînd culturii Noua nu provin însă din complexe închise, cele mai multe fiind recuperate din pămîntul excavat pentru construirea liniei ferate Suceava-Păltinoasa. Pe lîngă o cantitate apreciabilă de ceramică, între care remarcăm forme tipice (fig. 2/4; 7/1, 3), s-au găsit și obiecte din bronz, piatră sau os. Dintre acestea numai o seceră cu buton a fost publicată [26], dar se mai pot menționa și alte piese: un mic con de tablă din bronz (fig. 2/2) ornamentat prin incizie, folosit, probabil, ca piesă de podoabă pentru harnașament, un colț de mistreț (?) perforat și o măciucă lucrată dintr-o rocă dură, neagră, de formă bitronconică (fig. 2/6; 7/2). Din cîte cunoaștem obiecte asemănătoare nu au fost găsite în așezările culturii Noua.

Probleme foarte interesante pune și descoperirea întîmplătoare, la săparea unui șanț pentru drenaj, a unei psalii din corn, în așezarea culturii Noua de la Calafindești. Psalia (fig. 2/7), cu o lungime de 13,4 cm, are două orificii de prindere și este ornamentată numai pe una din laturi, prin linii incizate paralele. Astfel de psalii se cunosc din Bronzul mijlociu pînă la începutul Hallstatt-ului [27].

[21] I. K. Sveșnikov, Arheologia Polski, 12, 1967, 1, p. 102.

[22] *Ibidem*, p. 102.

[23] „Fălticeni" (trei așezări), „Preutești", „Vadu Moldovei" (Ciumulești) — D. Teodor și I. Ioniță, *op. cit.*, p. 323; „Volovăț" — La Siliște — N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Zaharia, *Așezări din Moldova de la paleolitic pînă în secolul al XVIII-lea*, București, 1970, p. 304—305; „Mihoveni" — N. Ursulescu și P. Batariuc, *op. cit.*, p. 90; „Botoșana" — S. Teodor, *op. cit.*, ; cf. N. Ursulescu, StMatSuceava, 3, 1973, p. 13 și 55 (citează existența a 15 așezări, fără să le enumere).

[24] Menționarea și ilustrarea tuturor cosoarelor de silex, deși foarte utilă, este imposibilă, întrucît mai fiecare colecție școlară posedă asemenea piese și, apoi, ar depăși ceea ce și-a propus lucrarea de față. Unele cosoare ar putea aparține și altor culturi, cf. A. C. Florescu, ArhMold, 2—3, 1964, p. 158—159; Al. Păunescu, *Evoluția uneltelor și armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României*, București, 1970 p. 69—82.

[25] Gr. Foit, StMatSuceava, 1, 1969, p. 23 — autorul nu publică materialul Noua.

[26] M. Petrescu-Dîmbovița, ArhMold, 2—3, 1964, p. 260, fig. 6/2.

[27] Psalii din corn sînt cunoscute din Bronzul mijlociu — cf. T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei — Cultura pretracică și tracică*, București, 1978, p. 59; J. Vladár, SlovArch, 19, 1971, 1, p. 5—9. Psalii din corn au apărut și în depozitul de la Cioclovina (Ha A_1), v. I. Emödi, SCIVA, 29, 1978, 4, p. 487 și 190.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Cele mai bune analogii pentru psalia de la Calafindești le găsim în lumea răsăriteană, în cultura Sabatinovka, unde sînt piese aproape identice [28].

★

Între materialele aparținînd epocii bronzului și Hallstatt-ului timpuriu remarcăm și numeroase piese de bronz. La descoperirile cunoscute mai demult (Rotunda [29], Preutești [30], Scheia [31], Botoșana [32] și depozitele de la Basarabi [33] și Suceava [34]), mai adăugăm 12 descoperiri inedite și alte două descoperiri menționate, la sfîrșitul secolului trecut, în publicații de o circulație mai restrînsă.

Piesele, unele deosebit de interesante — din care două sînt unice pe teritoriul Moldovei —, se înscriu într-un repertoriu variat de unelte, arme și obiecte de podoabă, între care și un mic depozit. Toate acestea se încadrează în epoca bronzului și în primele două perioade ale Hallstatt-ului. În general, sînt piese disparate, găsite întîmplător și din păcate la majoritatea nu li se mai pot preciza nici un fel de date privind contextul în care au fost găsite.

1. *Cajvana.* Pe teritoriul satului, la o dată și în împrejurări necunoscute, s-a găsit un topor cu disc la ceafă. Acesta a fost păstrat de către inginerul agronom Bințu și din anul 1979 intră în colecția Muzeului județean Suceava (nr. inv. C/157). Cercetările de teren nu au contribuit, pînă în prezent, la obținerea unor date suplimentare cu privire la condițiile de descoperire a acestei piese și nici în punctul indicat, dealtfel cu multă aproximație, ca fiind locul de găsire a toporului nu au apărut materiale arheologice. Se

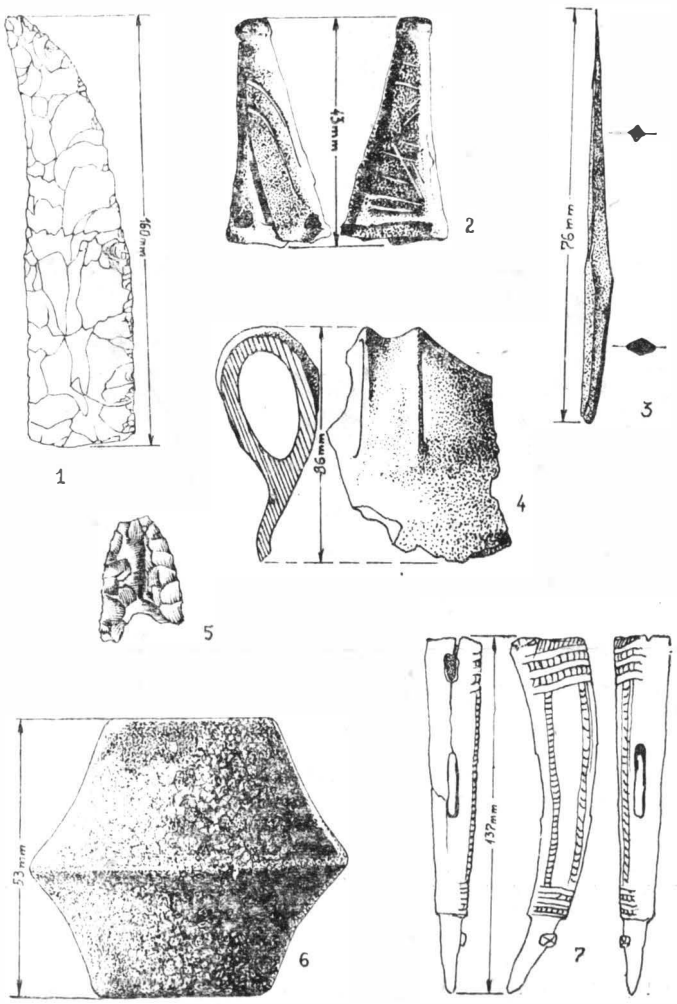

Fig. 2. Descoperiri aparținînd culturii Noua: 1 Mihăiești; 2, 4, 6 Siliștea Scheii; 3,5 Bosanci; 7 Calafindești.

[28] A. I. Terenojchin, SA, 1, 1965, p. 65 și 69; M. M. Cerednicenko, ArheologijaKiev, 22, 1977, p. 9, fig. 2 și 3, v. mai ales fig. 2/7, 8 și 3/4.

[29] V. Ciurea, *op. cit.*, p. 14—15; M. Petrescu-Dîmbovița, SCIV, 4, 1953, 3—4, p. 465, fig. 14/6.

[30] V. Ciurea, *op. cit.*, p. 10—11; Idem, Dacia, 3—4, 1927—1932, p. 50; M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, p. 465, fig. 14/4. Tot în același loc („Cetățuia", pe malul sting al Branei), în anul 1959 a fost descoperit un alt celt — v. M. Petrescu-Dîmbovița, ArhMold, 2—3, 1964, p. 261, fig. 6/7. Descoperirea celor două piese trebuie legată de existența unei locuiri hallstattiene, confirmată de recentele săpături arheologice efectuate de N. Ursulescu și D. N. Popovici — cf. Suceava, 5, 1978, p. 581.

[31] V. nota 25 și 26.

[32] La Botoșana, în locul unde s-au cercetat urmele sporadice ale unor așezări Costișa, Noua și din Hallstatt-ul timpuriu, s-a găsit o piesă de bronz, pe care autoarea cercetării o interpretează ca fiind daltă (S. Teodor, *op. cit.*). Nu ar fi exclus totuși ca această piesă să fie un fragment din lama unei săbii, ruptă din vechime.

[33] V. Ciurea, *op. cit.*, p. 11—12; Idem, Dacia, 3—4, 1927—1932, p. 51; M. Petrescu-Dîmbovița, SCIV, 4, 1953, 3—4, p. 450; Idem, *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977, p. 152 (citat în continuare *Depozitele de bronzuri*) Informații despre acest depozit diferite de cele din lucrarea lui Ciurea și la C. Moisil, care a avut prilejul să consulte manuscrisul lui Buțureanu. După Moisil (BCMI, 3, 1910, 4, p. 173), depozitul avea următoarea compoziție: „două toporașe de bronz, două vîrfuri de lance, o seceră și două fragmente de brățări, toate din bronz. Toporașele au minerele găurite pentru a se fixa coada și cîte o toartă pentru înțepenirea ei, vîrfurile de lance sînt unul în două, altul în trei muchii, avînd fiecare cîte o gaură mică în partea unde se înfigea coada, în scop de a se putea fixa printr-un cui. Secera ruptă în patru bucăți, știrbită în mai multe locuri, minerul ei are trei găurele pentru fixarea cozii prin cuie". Buțureanu într-o lucrare ce amintește stațiunile pe care le-a cercetat se referă și la descoperirile de la Basarabi, „unde, alături de piatră șlefuită, găsim instrumente de bronz, precum vîrfuri de lăncii, săgeți, secere, topoare și fibule" (ARMSI, 18, 1895—1896, București, 1896, p. 131). Din toate aceste informații nu se poate reconstitui compoziția depozitului.

[34] L. Chițescu, Cercetări arheologice. București, 1, 1975, p. 254—256; Idem, SCIVA, 27, 1976, 1, p. 103—106.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Fig. 3. Toporul cu disc la ceafă găsit la Cajvana (aproximativ 1/2 din mărimea naturală).

spune că alături de acesta s-ar fi găsit şi o „cască nemţească" (?), care s-a pierdut. Din păcate, nu avem alte date despre această interesantă descoperire.

Toporul s-a păstrat în condiţii relativ bune (fig. 3). Tăişul este tocit şi un colţ este proaspăt tăiat, probabil de către descoperitor pentru a verifica metalul din care era confecţionat toporul. Acesta este acoperit cu o patină nobilă, de culoare verde. Ici-colo (la tăiş, pe disc şi în unele porţiuni de pe feţele înguste), această patină este desprinsă, probabil datorită tot descoperitorului. Pe una din feţele laterale patina este zgîriată mult. Peste ea, în unele porţiuni sînt depuneri care nu au fost încă curăţite. Toate acestea îngreuiază distingerea clară a elementelor care compun ornamentaţia. La gaura de înmănuşare, spre interior se observă mici rupturi din vechime, la fel sînt vizibile astfel de aşchieri vechi pe marginea discului. În interiorul găurii de înmănuşare nu se observă nici o adîncitură. Menţionăm că discul este puţin asimetric faţă de axul pe care îl formează linia mediană conturată pe feţele înguste. Sub disc se observă cusătura de la turnat deşi a fost bine pilită.

În ceea ce priveşte ornamentaţia, deosebit de fin şi simetric gravată, se observă că feţele laterale au aceleaşi elemente ornamentale şi aceeaşi dispunere a decorului şi că cele înguste sînt simetrice din acest punct de vedere, cu toate că între aceste feţe paralele sînt şi mici deosebiri, unele greu de observat din cauza stării de conservare a piesei. Discul, uşor bombat, este şi el ornamentat. Numai insistăm asupra dispunerii elementelor ornamentale, întrucît acestea sînt vizibile pe desen şi ele sînt similare pieselor de acelaşi tip, deşi, în ansamblu, decorul toporului de la Cajvana nu este identic cu cel de pe alte piese cunoscute de noi. Aceasta se datoreşte şi faptului că astfel de topoare nu erau produse de serie, deşi puteau fi lucrate în acelaşi atelier.

Încadrarea tipologică, deşi la prima vedere ar părea facilă, pune totuşi o serie de probleme. Pe discul bombat, aproximativ în mijloc, este o spărtură proaspătă, totuşi pe una din laturile acestei spărturi se observă o mică ridicătură ce ar putea sugera prezenţa iniţială a unui mic spin, care nu ar fi depăşit, în nici un caz, un diametru mai mare de 6—7 mm. Deci toporul de la Cajvana se înscrie în tipul A_2, după tipologia lui I. Nestor şi A. Vulpe [35] şi excludem posibilitatea ca această piesă să fie similară celor de la Criţ şi Sajólad, ca verigă de legătură între tipurile A_1 şi A_2[36]. La aceasta se opune nu numai prezenţa acelei urme a spinului, ci, mai ales, modul de ornamentare, care îşi găseşte cele mai bune analogii între piesele ce se înscriu în tipul A_2, în special cu topoarele de la Apa, Someşeni şi unul din topoarele de la Gaura [37].

În şirul cronologic al topoarelor cu disc, de tip A, schiţat de A. Vulpe : $A_1 \rightarrow A_2$ (Apa → Gaura → Săpinţa), toporul de la Cajvana poate fi introdus, pe baza analogiei formei, dar şi a elementelor ornamentale, între topoarele de la Apa şi Gaura (nr. 300 din catalogul lui A. Vulpe)[38].

[35] A. Vulpe, PBF, IX/2, p. 13—25 şi 66—70 — unde se găseşte întreaga bibliografie şi discuţie a problemei.
[36] *Ibidem*, p. 66.
[37] *Ibidem*, p. 68—69.
[38] *Ibidem*, p. 69.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Din cîte cunoaştem toporul ornamentat cu disc de la Cajvana este, pînă în prezent, unic pe teritoriul Moldovei, ceea ce ne determină să revenim în cele ce urmează asupra acestei importante descoperiri, în contextul discutării tuturor materialelor arheologice aparţinînd epocii bronzului din nord-vestul Moldovei.

2. *Corni* (com. Liteni). După relatarea învăţătorului Emil Grigore, acum cîteva decenii, cu ocazia unor lucrări gospodăreşti, acesta a găsit în curtea sa un cuţit din fier cu mînerul din bronz, care, apoi a fost păstrat prin grija profesorilor Gh. Popa şi V. Onofrei din Liteni în colecţia şcolară din localitate, pînă în anul 1979, cînd trece în proprietatea Muzeului judeţean Suceava. Din păcate, condiţiile de descoperire a acestei importante piese nu mai pot fi reconstituite. Efectuarea unui mic sondaj în locul indicat de descoperitor nu a contribuit la aflarea unor date suplimentare. Cel mai plauzibil este faptul că descoperitorul nu-şi mai aminteşte exact locul şi împrejurările în care a găsit această piesă.

Cuţitul este bine păstrat (fig. 4). Lama de fier cu o lungime de 18,8 cm şi o lăţime maximă de 3 cm, deşi ruginită şi cu tăişul în mai multe locuri ştirbit, are un miez metalic surprinzător de consistent, muchia avînd o grosime maximă de 0,4 cm. Atît muchia, cît şi tăişul prezintă rupturi vechi şi unele mici îndoituri. Lama, cu secţiune triunghiulară, străbate minerul, capătul ei apărînd ca o pată de rugină în mijlocul discului, unde face corp comun cu butonul foarte puţin conturat.

Mînerul cuţitului este din bronz fiind oval în secţiune. Patina acestuia a fost „curăţată" în cursul păstrării prin diferite colecţii. Discul mînerului este puţin asimetric faţă de axul acestuia, iar butonul de pe disc abia perceptibil. Garda are deschiderea în formă de potcoavă şi fără găuri pentru niturile de fixare. Mînerul prezintă trei nervuri orizontale, bine reliefate. Ornamentaţia este compusă din spirale continui, încadrate de spirale şi linii formate din mici triunghiuri. Se remarcă simetria şi uniformitatea elementelor ornamentale. Pe discul mînerului nu se observă nici un decor.

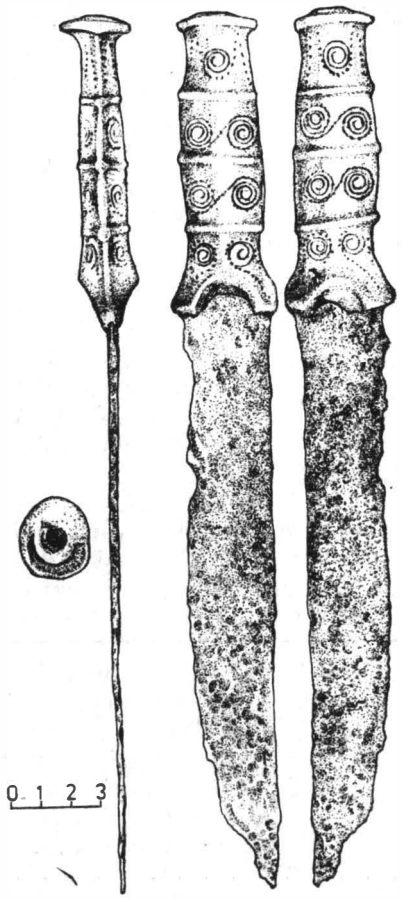

Fig. 4. Cuţitul de luptă descoperit la Corni.

Problemele pe care le ridică studierea acestei piese sînt multiple şi dificile. Încadrarea tipologică şi cronologică este determinată de răspunsul la întrebarea dacă lama şi mînerul constituie elementele iniţiale ale aceleiaşi piese sau lama cuţitului a fost adăugată ulterior unui mîner de sabie mai vechi. Răspunsul ar putea să-l ofere numai o atentă cercetare a piesei, dar cum nu s-a făcut încă o curăţire şi o radiografie a acesteia nu se poate da o soluţie definitivă. Sudura perfectă care se observă la deschiderea în formă de potcoavă a gărzii mînerului, între acesta şi lama cuţitului ar indica faptul că mînerul a fost realizat prin metoda supraturnării *(Überfangguss)*. Totodată observăm însă că limba cuţitului străbate mînerul, fiind vizibilă în mijlocul butonului de pe disc, buton care se poate distinge numai pe o latură, restul făcînd corp comun cu discul datorită ciocănirii, probabil, pentru fixarea mai solidă a lamei. Folosirea metodei supraturnării ar exclude necesitatea celei de-a doua operaţii prin care s-a deformat atît butonul, cît şi o parte din discul mînerului. Evident, atît analiza atentă după curăţirea perfectă a piesei şi compararea acesteia cu alte descoperiri similare ar putea oferi o rezolvare plauzibilă a problemei. Pînă atunci, credem totuşi că realizarea acestui cuţit s-a făcut prin metoda supraturnării.

Forma mînerului are cele mai bune analogii cu mînerele săbiilor de tip Liptau [39]. Lipsa la gardă a niturilor de fixare nu este ceva neobişnuit la categoria săbiilor cu disc la mîner, a se vedea un fragment de sabie din depozitul de la Otok-Privlaka [40], datat în Ha A_1 şi o sabie din depozitul

[39] J. Hrala, ArchRozhl, 6, 1954, 2, p. 285—286.

[40] Fr. Holste, *Zur Chronologie der südostcuropäischen Depotfunde der Urnenfeldzeit — Ein Vortragsmanuskript aus dem Jahre 1939*, Marburg/Lahn, 1962, p. 12.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

de la Prejmer [41], din Ha A_2. Decorul spiralic se întîlneşte, deşi nu identic, pe unele săbii cu disc la mîner, între care şi la cele de tip Liptau [42] avîndu-şi originea în culturile epocii bronzului [43]. După majoritatea cercetătorilor încadrarea cronologică a acestui tip de sabie este fixată în Ha A [44].

Existenţa lamei de fier la un nivel atît de timpuriu nu poate să ne mai surprindă. Sînt chiar descoperiri mai timpurii, care documentează existenţa fierului [45]. Descoperirea, în ultima vreme, a numeroase cuţite de fier în complexe hallstattiene timpurii, din care cîteva şi în nordul Moldovei [46], arată răspîndirea noului metal. Tipul de lamă a cuţitului de la Corni nu-şi are analogii perfecte, de fapt această categorie de obiecte se caracterizează, aşa cum s-a remarcat, printr-o mare varietate, neexistînd două piese identice [47]. După toate elementele, tipologic, încadrăm această piesă în rîndul cuţitelor de luptă, care vor da naştere în Hallstatt-ul tîrziu cuţitului de luptă tracic [48]. Remarcăm o serie de trăsături comune între cuţitul de luptă de la Corni şi alte descoperiri hallstattiene timpurii, cum ar fi : asocierea bronz-fier, a se vedea cuţitul de la Rozavlea, datat încă în B.D. [49]; imitarea unor mînere ale săbiilor de bronz contemporane, cum ar fi cuţitul de fier de la Hida, cu mînerul de bronz în forma unei săbii cu antene [50], realizat şi acesta prin metoda supraturnării şi chiar folosirea acestei metode la confecţionarea unor piese din Ha A [51]. Toate acestea şi mai ales mînerul care reproduce pe cel al unei săbii de tip Liptau, ne îngăduie să datăm cuţitul de luptă de la Corni în Hallstatt A.

3. *Dumbrăveni.* Pe teritoriul localităţii s-au găsit, după informaţiile noastre, în locuri diferite pe care nu le putem totuşi indica şi la intervale de timp neprecizate, trei celturi de bronz. Prezenţa a trei topoare, în aceeaşi localitate, nu exclude posibilitatea descoperirii unui depozit, ulterior risipit, dar nu avem nici un indiciu care să ne permită susţinerea acestei posibilităţi, astfel că piesele se vor prezenta individual. Topoarele au făcut parte din colecţia şcolii din localitate, primele două fiind astăzi pierdute.

a) Topor celt cu marginea dreaptă şi cu un decor din dungi în relief verticale şi orizontale (fig. 5/1). După formă ar aparţine Ha B.

b) Topor de tip transilvănean (fig. 5/3 şi 7/7). Ca şi piesa precedentă s-a pierdut. După formă şi decor, celtul se înscrie în varianta B_4, stabilită de M. Rusu şi aparţine, foarte probabil, Ha A_1 [52].

c) Topor celt de tip transilvănean cu toarta de prindere ruptă din vechime (fig. 5/2), încadrat în tipul numit de către I. Nestor şi M. Petrescu-Dîmboviţa, varianta răsăriteană a celtului de tip transilvănean, sau C_3 după M. Rusu [53]. Toporul aparţine bronzului D sau eventual Ha A_1.

4. *Fălticeni.* La sfîrşitul secolului trecut s-a găsit în Fălticeni sau în împrejurimile oraşului un celt de bronz cu patina parţial distrusă, lung de 10 cm şi cu tăişul lat de 5 cm [54]. Este probabil ca celtul păstrat în Muzeul Fălticeni (nr. inv. 1 144) cu loc de proveniență necunoscut să fie chiar piesa aici amintită.

5. *Grămeşti.* În locul „Bolniţă", s-a găsit un celt de bronz din care se păstrează numai tăişul, ruptura fiind din vechime (fig. 5/4). Orice încadrare tipologică şi cronologică este imposibilă. Menţionăm că, în acelaşi loc, s-au găsit şi numeroase fragmente ceramice hallstattiene timpurii.

6. *Liteni.* În vatra satului, în grădina preotului Mihăilescu, cu prilejul lucrărilor agricole, s-a găsit o seceră de bronz cu cîrlig (fig. 5/7). Secera se păstrează, în prezent, în colecţia şcolară din Liteni.

[41] Al. Alexandrescu, Dacia, N. S., 10, 1966, p. 127, pl. XII/1.

[42] J. Hrala, *op. cit.*, fig. 107/2 şi 111/4; K. Bernjakovič, SlovArch, 8, 1960, 2, p. 325–392; S. I. Peniak, KSMoscova, 115, 1969, p. 39–44, fig. 15/1–2.

[43] A. Vulpe, Dacia, N. S., 19, 1975, p. 69–76. Unele elemente ale decorului de pe cuţitul de la Corni amintesc de motivele de pe ceramica culturii Suciu de Sus — v. C. Kacsó, Dacia, N. S., 19, 1975, p. 55, fig. 5–8.

[44] J. Hrala, *op. cit.*, p. 286; Al. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 127.

[45] I. K. Sveşnikov, *op. cit.*, p. 104 (descoperirea unui ac de fier în mediu Komarov tîrziu). Pentru începuturile metalurgiei fierului pe teritoriul României, v. A. László, ActaArchHung, 29 (1–2), 1977, p. 53–75. Vezi şi pumnalul de fier de la Ganovce, Slovacia, care datează probabil din secolul al XIV-lea î.e.n. (J. Vladár, *Die Dolche in der Slowakei*, München), şi celtul de la Lăpuş, probabil din secolul al XIII-lea î.e.n. (C. Kacsó, *op. cit.*, p. 50, fig. 1/16).

[46] A. László, SCIV, 26, 1975, 1, p. 20; S. Teodor şi P. Sadurschi, Materiale şi cercetări arheologice, Oradea, 1979, p. 82.

[47] A. László, *op. cit.*, p. 28.

[48] A. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, Bucureşti, 1967, p. 61–62.

[49] C. Kacsó şi I. Mitrea, SCIVA, 27, 1976, 4, p. 539.

[50] K. Horedt, Dacia, N. S., 8, 1964, p. 123–124; M. Petrescu-Dîmboviţa, *Depozitele de bronzuri*, p. 142–143.

[51] M. Rusu, *In memoriam Constantini Daicoviciu*, Cluj-Napoca, 1974, p. 353–354. Pe lîngă cuţitul de la Hida mai sînt alte două piese lucrate prin tehnica supraturnării, descoperite în Banat; un ac cu capul discoidal şi un pumnal, ambele datate în Ha A.

[52] M. Rusu, Sargetia, 4, 1966, p. 25–26.

[53] *Ibidem*, p. 26–27.

[54] R. F. Kaindl, Romänische Revue. Viena, 8, 1892, 5. Heft, p. 267.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

7. *Mereşti* (com. Vulturești). Pe dealul numit „Cetatea" s-a găsit întîmplător un vîrf de lance din bronz. Din păcate, descoperitorii au intervenit asupra piesei ascuţindu-i lama şi vîrful, rotunjind puţin din partea inferioară a lamei (aproximativ 2—3 mm). Totodată au tăiat din tubul de înmănuşare, îndreptînd ruptura de la capătul acestuia. Vîrful de lance este foliform cu nervura mediană puternic pronunţată, fiind ornamentat prin gravură fină cu linii, linii punctate şi triunghiuri haşurate. Pe suprafaţa piesei se observă ciupituri, cu dimensiuni variabile, provenite de la golurile de turnat (fig. 5/6).

Săpăturile arheologice efectuate în acest punct, care au avut caracterul unor sondaje preliminare, au relevat existenţa unei cetăţi de pămînt datată, în mod larg, în secolele IV—III î.e.n.[55]. Modul de realizare şi mai ales de ornamentare a piesei ne determină să atribuim însă acest vîrf de lance epocii bronzului, eventual Hallstatt-ului timpuriu. Întrucît acest tip de armă în cursul evoluţiei sale cunoaşte puţine modificări, încadrarea tipologică este dificilă, mai ales că la exemplarul de la Mereşti îi lipseşte partea inferioară a tubului de înmănuşare, unde s-ar fi putut observa găurile de fixare. Totuşi modul de ornamentare (triunghiuri haşurate ca şi la topoarele cu disc la ceafă) ne determină să datăm piesa în cea de-a doua parte a epocii mijlocii a bronzului[56].

8. *Părhăuţi* (com. Todireşti). În apropierea satului s-a găsit întîmplător un topor celt de bronz, cu decor în formă de aripioare (fig. 5/5), care poate fi datat în Ha B.

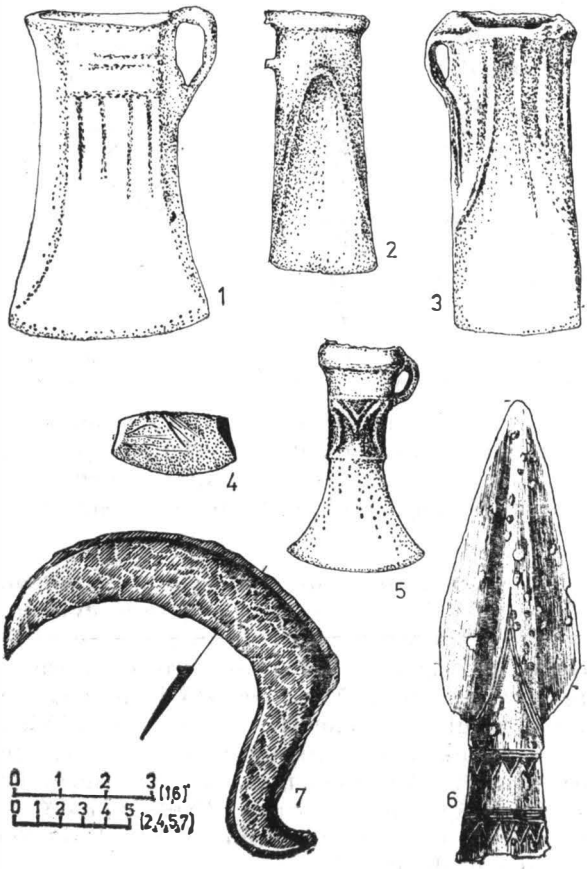

Fig. 5. Obiecte de bronz descoperite izolat; 1—3 Dumbrăveni, 4 Grămeşti, 5 Părhăuţi. 6 Mereşti, 7 Liteni.

9. *Securiceni* (com. Udeşti). La sfîrşitul secolului al XIX-lea, cu prilejul construirii unei case, s-a găsit un vîrf de lance de bronz patinat (fig. 7/6), cu o lungime de 14,5 cm şi lăţimea maximă de 3 cm. Tubul de înmănuşare avea două găuri de fixare în dreptul lamei şi o a treia gaură datorată coroziunii[57]. Vîrful de lance s-a păstrat în colecţia Muzeului judeţean Suceava, pînă în anul 1968, cînd s-a pierdut. Avem însă o fotografie a piesei care corespunde cu desenul publicat de Kaindl. Deşi lama este mult corodată, se observă profilarea muchiei mediane şi arcuirea părţii inferioare a lamei, ceea ce ne determină să datăm vîrful de lance de la Securiceni în Bronzul tîrziu, eventual în Hallstatt-ul timpuriu.

10. *Siminicea.* Pe teritoriul comunei s-a găsit întîmplător un celt de bronz de tip transilvănean, varianta răsăriteană, sau C_3 după M. Rusu (fig. 6/1). Toporul se poate data în B. D. sau eventual în Ha A_1. Menţionăm că toarta de prindere este turtită din vechime.

11. *Suceava.* Pe terenul Staţiunii agricole experimentale din sud-vestul oraşului, în timpul lucrărilor agricole s-a găsit întîmplător o spirală de bronz cu patină nobilă care, probabil, făcea parte dintr-o fibulă (fig. 6/2). Spirala este pătrată în secţiune, iar bara de prindere rotundă. Din păcate, starea fragmentară a piesei ne împiedică să precizăm cărui tip de fibulă îi aparţine, foarte probabil, ea reprezintă spirala laterală a unei fibule de tip *passementerie*, cunoscută şi prin alte descoperiri din Moldova[58].

[55] Săpături efectuate de D. N. Popovici şi M. Ignat — v. Suceava, 4, 1977, p. 319.

[56] Se cunosc puţine vîrfuri de lance ornamentate (v. M. Petrescu-Dîmboviţa, *Depozitele de bronzuri*, p. 49, 88, 125, 127, 130, 138), cele din depozitele de la Cincu (Ha A_1), Arad II, Brad, Giurgiova şi Zagon II (Ha B_2) au un decor deosebit, numai decorul de pe vîrful de lance din depozitul de la Păuliş (Bronz mijlociu) este oarecum asemănător cu cel de pe vîrful de lance de la Mereşti.

[57] JahrBLM, 1, 1893, p. 60, nota 8, aceeaşi informaţie şi în MKHD, 16, N. F., Viena, 1890, p. 69, nota 8. În ultima publicaţie piesa este greşit ilustrată, cf. R. F. Kaindl, *Geschichte der Bukowina*, p. 15 şi pl. II/15.

[58] M. Petrescu-Dîmboviţa, *Omagiu lui C. Daicoviciu*, Bucureşti, 1960, p. 431—440.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

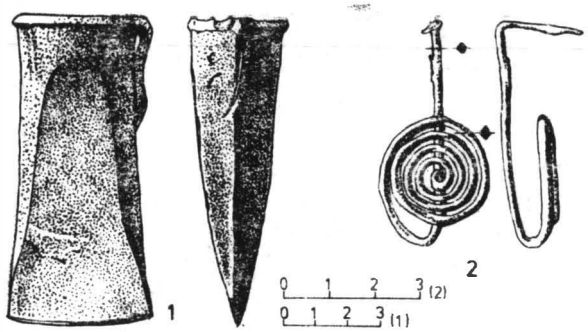

Fig. 6. Obiecte de bronz. 1 Siminicea. 2 Suceava.

12. *Todireşti.* În anul 1956, cu prilejul unor lucrări de construcţie efectuate în staţia de cale ferată Todireşti, s-a găsit, în condiţii pe care nu le cunoaştem, un mic depozit. Din relatările prof. Todiraş, prezent la faţa locului, după ce piesele au fost scoase din pămînt, ar fi vorba despre un depozit format numai din 12 seceri din bronz, identice ca formă, din care şase de dimensiuni mai mari şi alte şase de dimensiuni mai mici. Prof. Todiraş a reţinut cîte un exemplar din fiecare categorie (cele două seceri păstrîndu-se, în prezent, la Muzeul sătesc de la Botoşana), restul pieselor fiind pierdute.

Piesele se înscriu în tipul denumit „secera cu cîrlig" (fig. 7/4—5). Avînd în vedere condiţiile de găsire şi compoziţia uniformă a depozitului încadrarea acestuia este dificilă. Cel mai plauzibil ar fi atribuirea depozitului seriei Rîseşti — Băleni (= Uriu-Domăneşti), deci să se dateze în B.D.[59], deşi nu este exclus ca acest mic depozit să aparţină şi Hallstatt-ului timpuriu, avînd în vedere că secera cu cîrlig este una din uneltele care este întîlnită şi în depozitele aparţinînd Ha A [60].

*

Prezentarea celor mai semnificative materiale arheologice aparţinînd epocii bronzului de pe teritoriul judeţului Suceava scoate în evidenţă lipsa unor descoperiri abundente pentru primele două perioade ale acesteia şi faptul nu pare a fi întîmplător, deşi ar putea fi datorat şi unei lacune a cercetării. Depistarea a numeroase aşezări aparţinînd bronzului final şi Hallstatt-ului timpuriu relevă, încă o dată, că această lacună nu se datoreşte numai hazardului cercetărilor de suprafaţă. Fenomenul este general pe o arie largă, a fost observat şi explicat ca o consecinţă a pătrunderii unor populaţii care foloseau ca rit funerar înmormîntările tumulare cu sau fără ocru [61]. În această categorie pentru zona noastră a fost încadrată şi descoperirea unui mormînt cu ocru la Broşteni [62] (com. Drăguşeni), la care adăugăm o descoperire mai veche aparţinînd lui Gh. Diamandi, care, la începutul secolului, săpînd o movilă la Salcea, a găsit mai multe schelete avînd lîngă ele unelte de piatră şlefuite [63].

Prezenţa acestor populaţii răsăritene care îşi înhumau morţii în movile, a căror intensitate de vieţuire în această regiune acoperită, atunci ca şi acum, de păduri întinse, nu o cunoaştem, a determinat totuşi o locuire sporadică în anumite etape ale Bronzului timpuriu şi mijlociu. Spre deosebire de estul Munteniei şi Dobrogea, unde nu se cunosc aşezări din această perioadă, zona de nord-vest a Moldovei, improprie modului de trai al unor păstori nomazi, nu a cunoscut o întrerupere totală a vieţii sedentare. Foarte probabil, aici avem de-a face numai cu incursiuni temporare ale acestor populaţii, care, la diferite intervale, curmau existenţa aşezărilor. Ca o dovadă că, în anumite momente, viaţa se relua sînt şi cele cîteva descoperiri amintite mai sus, e drept puţine, dar ele reflectă şi un anumit stadiu al cercetărilor.

Din materialele care ne stau la îndemînă se observă în Podişul Sucevei în Bronzul timpuriu şi mijlociu, un anumit curent nordic provenit din spaţiul de geneză şi evoluţie al culturii Komarov, la care se adaugă şi unul din Transilvania de nord-vest. În acest sens, trebuie să subliniem prezenţa a două descoperiri mai importante : necropola tumulară de la Horodnicu de Jos şi toporul cu disc la ceafă de la Cajvana. Din păcate, despre prima din aceste descoperiri se poate remarca numai necesitatea reluării săpăturilor în acest complex monument pe care îl atribuim culturii Costişa — Belopotok, a cărui încadrare cronologică poate fi determinată tocmai de o astfel de perioadă de linişte, corespunzătoare fazelor Monteoru I C_3 — I C_2, cînd, pentru un timp, au încetat migraţiile populaţiilor care foloseau mormintele tumulare cu sau fără ocru [64].

[59] Idem, *Depozitele de bronzuri*, p. 21 şi 29 ; M. Rusu, *op. cit.*, p. 31.

[60] M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 24.

[61] Sebastian Morintz, *Contribuţii arheologice la istoria tracilor timpurii*, I, Bucureşti, 1978, p. 86—100.

[62] M. Petrescu-Dîmboviţa, SCIV, 2, 1950, 1, p. 117—118 ; cf. S. Morintz, *op. cit.*, p. 92.

[63] C. Moisil, BCMI, 3, 1910, 3, p. 175. Din păcate lucrarea originală a lui Gh. Diamandi nu ne-a fost accesibilă.

[64] Prin cercetările de suprafaţă s-a stabilit pentru centrul Moldovei o intensă locuire corespunzătoare fazelor Monteoru I C_3 — I C_2 (M. Florescu şi V. Căpitanu, ArhMold, 6, 1969, p. 271), după care nu s-au găsit materiale mai tîrzii, probabil datorită populaţiilor răsăritene — cf. S. Morintz, *op. cit.*, p. 110 v. şi M. Florescu, Dacia, N. S., 14, 1970, p. 79.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Descoperirea izolată a unui topor ornamentat cu disc pune probleme interesante însă dificil de rezolvat. Sigur este că această piesă se poate data în partea a doua a epocii mijlocii a bronzului și că ea este probabil o piesă de import, provenită din nord-vestul Transilvaniei. Majoritatea cercetătorilor (I. Nestor, J. Werner, A. Vulpe), care s-au ocupat de topoarele cu disc la ceafă, au subliniat că tipul A este o formă elegantă, dar mai puțin utilă pentru folosirea în practică, ca armă de luptă, ceea ce a determinat ca acest tip să nu se răspîndească în afara zonei de origine, transilvănene, fiind produs în aria culturilor Wietenberg și Otomani, culturi care au avut un caracter expansiv [65]. Toporul de la Cajvana fiind o excepție față de aria de origine a răspîndirii topoarelor cu disc la ceafă de tip A, ar putea sugera ori o pătrundere a purtătorilor culturii Wietenberg în nord-vestul Moldovei, ori ar documenta relațiile de schimb intertribale pe un spațiu geografic foarte mare. Credem, în stadiul actual al cercetării, că cea de-a doua soluție este mai veridică, întrucît se cunosc anumite relații între culturile Wietenberg și Komarov [66]. Descoperirea unui topor de tip A_2 la Săpînța [67] indică probabil drumul pe care a fost difuzat și toporul de la Cajvana, în cazul de față prin pasurile Carpaților Păduroși [68]. De fapt, situația toporului de la Cajvana nu este izolată, a se vedea descoperirile din orizonturile cronologice următoare: la Borlești și Izvoare [69] (topoare de tip B_1) și cele din depozitul de la Prelipce [70] (topoare de tip B_2 — depozit din seria Uriu-Domănești). Acest curent de bunuri și apoi chiar de populații din bazinul Tisei Superioare va continua și va atinge o intensitate maximă la sfîrșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului, cînd se va extinde cultura hallstattiană tracică [71].

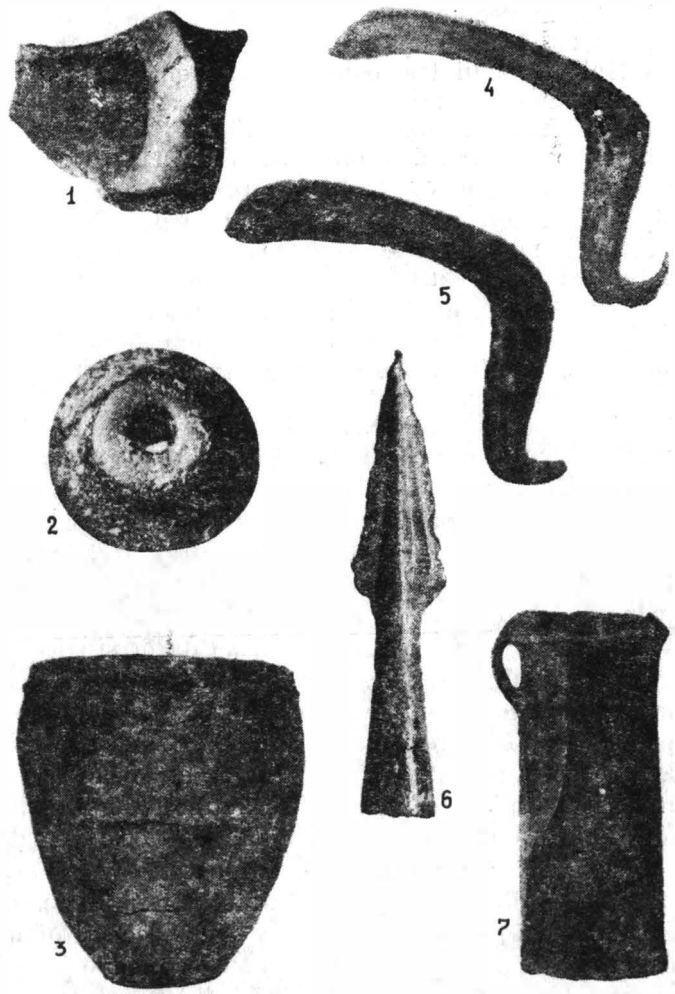

Fig. 7. Descoperiri din epoca bronzului și începutul Hallstatt-ului: 1—3 Siliștea Scheii, 4—5 Todirești, 6 Securiceni, 7 Dumbrăveni.

În contrast cu epocile anterioare, descoperirile aparținînd culturii Noua, dintre care mai interesante ar fi psalia de la Calafindești și măciuca din piatră de la Siliștea Scheii, deși se reduc numai la materiale care au fost adunate prin cercetări de suprafață, documentează existența a numeroase și bogate așezări, ceea ce ne permite să afirmăm că această zonă era intens populată la sfîrșitul epocii bronzului. Psalia de la Calafindești, dealtfel ca și alte descoperiri din Moldova, indică pentru Bronzul final legături intense cu lumea răsăriteană, din aria culturii Sabatinovka.

Aceeași constatare cu privire la densitatea de locuire o subliniem referindu-ne și la descoperirile arheologice aparținînd Hallstatt-ului timpuriu, care sînt numeroase, fiind reprezentate prin așezări

[65] A. Vulpe, PBF, IX/2, p. 25.

[66] I. K. Sveșnikov, *op. cit.*, Despre elementele culturii Wietenberg în cadrul culturii Monteoru, v. M. Florescu, Danubius, 5, 1971, p. 71—72, iar relații ale culturii Suciu cu Komarov, v. A. Vulpe, Dacia, N. S., 19, 1975, p. 73.

[67] A. Vulpe, PBF, IX/2, p. 70, v. și harta de la pl. 50/A.

[68] Asupra circulației prin pasurile Carpaților Păduroși a se vedea lucrarea, deși mai veche, a lui J. Pasternak, *Ruské karpaty v archeologii*, Praga, 1928.

[69] A. Vulpe, *op. cit.*, p. 73—74.

[70] *Ibidem*, p. 78, nota 3. Subliniem că locul de descoperire a depozitului este, așa cum a demonstrat I. Nestor și A. Vulpe, la Prelipce (U.R.S.S.) și nu la Siret (România), așa cum a fost amintit în unele publicații.

[71] A. László, Cercetări istorice, 7, 1976, p. 62—72; S. Morintz, Revista de istorie, 30, 1977, 8, p. 1484—1487; v. și G. Smirnova, SCIVA, 25, 1974, 3, p. 359—360.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

situate, în general, pe înălțimi, dar și prin necropole. Amintim aici așezările de la Grănicești [72], Botoșana [73] și necropola tumulară de la Volovăț-Dealu Burlei [74] prin care s-a definit aspectul cultural al Hallstatt-ului tracic în această zonă. Pe baza tuturor descoperirilor pe care le cunoaștem în momentul de față [75] putem afirma că zona cercetată se încadrează în aria de răspîndire și evoluție a orizontului cu ceramică canelată, încă din faza inițială de răspîndire a acestei culturi (Hallstatt A), etapă pe care am denumit-o Mahala III — Volovăț [76].

Se pune problema cunoașterii fazelor de evoluție a culturii hallstattiene timpurii, dar din lipsa unor cercetări mai ample nu se pot stabili astfel de etape. Descoperirile întîmplătoare de la Hînțești (com. Adîncata) cuprinzînd fragmente ceramice roșii, cu suprafața neagră, lustruită și canelate ne indică, foarte probabil, și alte faze de evoluție a Hallstatt-ului timpuriu [77].

Existența unei fortificații de pămînt la Preutești [78] arată că între procesul de dezvoltare a societății tracice din Moldova de nord-vest și cel din Transilvania sînt asemănări. Descoperirea unor piese de bronz care provin din centrele metalurgice transilvănene sînt alte dovezi ale legăturilor dintre provinciile menționate [79]. Cuțitul de luptă de la Corni produs, foarte probabil, în bazinul Tisei Superioare, unde sînt răspîndite săbiile de tip Liptau și unde se remarcă, totodată, existența unui centru în care se cunoștea metalurgia fierului la un nivel cronologic foarte timpuriu, este încă o dovadă a ceea ce s-a afirmat mai sus.

În ceea ce privește descoperirile de depozite și de piese izolate de bronz se impune observația că Podișul Sucevei (în care se încadrează și teritoriul județului Suceava) se înscrie printre zonele cele mai bogate din Moldova în astfel de descoperiri, nu atît prin numărul acestora, cît, mai ales, prin varietatea lor funcțională — unelte, arme, obiecte de podoabă — și cronologică. Și acest fenomen nu este întîmplător, ci se datorește legăturilor dintre această zonă cu centrele metalurgice din nordul Transilvaniei, legături care își au începuturile încă din epoca bronzului. Celor mai multe obiecte cărora li se poate recunoaște originea indică clar acest lucru și nu este exclus ca prezența unora dintre acestea să se datorească extinderii purtătorilor orizontului cu ceramică canelată, care în aria de geneză au cunoscut o dezvoltare deosebită a metalurgiei bronzului. Cronologic majoritatea pieselor aparțin bronzului tîrziu și Hallstatt-ului A, dar nu lipsesc descoperiri care să se dateze în bronzul mijlociu și în Hallstatt B.

Revenind la teritoriul județului Suceava se constată că repartizarea geografică a descoperirilor de obiecte de bronz are o anumită semnificație. Cele mai multe descoperiri sînt plasate pe văile rîurilor mari — Siret și Suceava — care constituiau drumuri de largă circulație. De asemenea, descoperirile de pe valea Somuzului Mare trebuie puse în legătură cu așezările semnalate aici, între care și cea fortificată de la Preutești. În sfîrșit, putem cita un depozit și cîteva piese care provin din bazinul Solonețului și aceasta nu excludem să se datorească bogatelor zăcăminte de sare, întrucît concentrarea unor astfel de descoperiri în zonele salifere este un fenomen obișnuit în epoca bronzului și la începutul Hallstatt-ului [80].

Studierea epocii bronzului și a Hallstatt-ului timpuriu în zona Sucevei este abia la începuturi. Din cele de mai sus au reieșit numeroase lacune datorate tocmai acestui stadiu al cercetărilor, ceea ce a determinat și interpretarea uneori neclară a materialelor existente. Totuși, conturarea sigură a celui mai vechi nivel de cultură hallstattiană timpurie, pe teritoriul județului Suceava, documentează că zona s-a integrat, încă din Hallstatt A, într-un spațiu foarte larg, unde s-a constituit o civilizație unitară în trăsăturile ei principale, care poate fi atribuită cu certitudine neamurilor tracice.

[72] Săpături efectuate de A. László.

[73] S. Teodor, Suceava, 6, 1979 p. 45—46.

[74] M. Ignat, Suceava, 5, 1978, p. 107—120.

[75] O listă a descoperirilor hallstattiene timpurii din Moldova la A. László, *op. cit.*, p. 72—74. În ceea ce privește descoperirile din județul Suceava am putea adăuga așezarea de la Grămești — „Bolniță" (v. mai sus). Punctul semnalat la Zahărești — „Bîtcă" nu se confirmă însă.

[76] M. Ignat, *Thraco-Dacica*, 1, 1976, p. 104—105; idem, Suceava, 5, 1978, p. 119—120.

[77] Idem, Thraco-Dacica, 1, 1976, p. 105.

[78] V. nota 30. Pentru situația din Transilvania : M. Rusu, *Actes du VIII-e Congrès international des sciences prehistoriques et protohistoriques*, 3, Belgrad, 1973, p. 109.

[79] M. Petrescu-Dîmbovița, SCIV, 4, 1953, 3—4, p. 480—481 ; idem, Arh-Mold, 2—3, 1964, p. 261—265.

[80] M. Rusu, *Metalurgia bronzului din Transilvania la începutul Hallstattului*, rezumatul tezei de doctorat, Iași, 1972.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Contributions à l'étude de l'Age du Bronze et du Hallstattien ancien dans le département de Suceava

RÉSUMÉ

L'étude des matériaux archéologiques les plus significatifs des deux premières périodes de l'Age du Bronze dans le département de Suceava met en relief le faible nombre des découvertes. Cela n'est pas dû au seul hasard des recherches, mais représente un phénomène général, résultant de la pénétration de populations venues de l'est, qui enterraient leurs morts dans des sépultures tumulaires avec ou sans ocre (voir note 61). Dans la zone susmentionnée, on connaît deux découvertes de cette nature (voir notes 62 et 63).

Toutefois, la pénétration de ces populations n'a pas représenté une interruption totale de la vie sédentaire dans cette région. Quelques découvertes attestent bien cela. Les matériaux qui sont à notre disposition nous permettent de remarquer l'existence, dans le Plateau de Suceava, à l'Age du Bronze ancien et moyen, d'un courant nordique, et d'un autre venu de Transylvanie. Mentionnons en ce sens deux découvertes plus importantes : la nécropole tumulaire de Horodnicul de Jos, et la hache de Cajvana, munie d'un disque au talon. La nécropole de Horodnic, dont le début des fouilles remonte au siècle dernier (voir notes 13—20), peut être attribuée à la civilisation de Costișa — Belopotok. La hache de bataille de Cajvana (fig. 3) peut être datée de la seconde moitié du Bronze moyen. Il s'agit, bien sûr, d'une pièce d'importation, originaire du nord-ouest de la Transylvanie. La hache est du type A_2 (voir note 35), et atteste que les relations d'échange intertribales concernaient un espace géographique très vaste.

Les découvertes du type Noua, bien qu'elles se réduisent aux seuls matériaux issus de recherches de surface, témoignent de l'existence de nombreux établissements. Cela implique que cette zone, à la fin de l'Age du Bronze, était densément peuplée. Le montant de harnais de Calafindești (fig. 2/7) indique, comme d'autres découvertes d'ailleurs, l'existence de liaisons intenses avec l'est, à savoir l'aire de la civilisation de Sabatinovka.

Cette constatation au sujet de la densité de population est également valable pour le Hallstattien ancien (voir note 75). Sur la base des découvertes archéologiques, nous pouvons affirmer que la zone en question s'encadre dans l'aire de diffusion et l'évolution de l'horizon à céramique cannelée, depuis le Hallstattien A déjà, étape qui a reçu pour le nord de la Moldavie la dénomination de Mahala III-Volovăț (voir note 76).

En ce qui concerne les découvertes de pièces de bronze, nous pouvons dire que notre zone s'inscrit parmi les régions de Moldavie les plus riches en telles découvertes. Aux découvertes qui ont été déjà publiées (voir notes 29—34), nous ajoutons encore une série de pièces, à savoir : sept cognées, une faucille, deux pointes de lance, un fragment de fibule et un dépôt de faucilles. Ce phénomène n'est pas fortuit : il s'explique par les liaisons qui existaient alors entre cette zone et les centres métallurgiques du nord de la Transylvanie, liaisons dont les débuts remontent à l'Age du Bronze. La plupart des objets à l'origine connue indiquent clairement cela ; et il n'est pas exclu que la présence d'une partie d'entre eux soit due à l'extension des porteurs à céramique cannelée, dans l'aire d'origine desquels la métallurgie du bronze a connu un important développement. L'existence d'une fortification de terre à Preutești (voir note 30) montre qu'il y a des ressemblances entre le processus de développement de la société thrace dans le nord-ouest de la Moldavie et celui de Transylvanie. Le petit couteau de lutte de Corni (fig. 4) — daté de Ha A —, originaire, très probablement, du bassin de la Tisza supérieure, où sont répandues les épées du type Liptau (voir notes 39 et 42), et où l'on remarque l'existence, à un niveau chronologique très ancien, d'un centre qui connaissait la métallurgie du fer (voir notes 45—46) en est encore une preuve. Chronologiquement, la majorité des pièces appartiennent au Bronze final et à l'étape Ha A (Dumbrăveni b — fig. 5/3 et 7/7 ; Dumbrăveni c — fig. 5/2 ; Liteni — fig. 5/7 ; Securiceni — fig. 7/6 ; Siminicea — fig. 6/1 ; Todirești — fig. 7/4—5). Mais il existe également des découvertes qui datent du Bronze moyen et de Ha B (Dumbrăveni a — fig. 5/1 ; Părhăuți — fig. 5/5 ; Suceava — fig. 6/2).

L'étude de l'Age du Bronze et du Hallstattien ancien dans le département de Suceava est à peine à ses débuts. Toutefois, la démarcation claire du plus ancien niveau culturel Hallstattien

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

ancien démontre que la zone s'est intégrée, dès l'étape Ha A, dans un espace très large, où s'est constituée une civilisation unitaire, dans ses lignes principales, et qui peut être attribuée avec certitude aux Thraces.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Nécropole tumulaire de Horodnic : 1 — vase fragmentaire ; 2 — éclat de silex ; 3 — profil d'un tumulus fouillé en 1893 (S — sépulture d'inhumation, B — sépulture d'incinération), d'après Kaindl ; découvertes de l'Age du Bronz ; 4 — Călugăreni, 5 — Suceava, 6 — Corni.

Fig. 2. Découvertes appartenant à la civilisation de Noua : 1 — Mihăieşti ; 2, 4, 6 — Siliştea Scheii ; 3,5 — Bosanci ; 7 — Calafindeşti.

Fig. 3. Hache munie d'un disque au talon, découverte à Cajvana.

Fig. 4. Petit couteau de lutte découvert à Corni.

Fig. 5. Objets de bronze (découvertes isolement) : 1—3 — Dumbrăveni, 4 — Grămeşti, 5 — Părhăuţi, 6 — Mereşti, 7 — Liteni.

Fig. 6. Objets de bronze : 1 — Siminicea, 2 — Suceava.

Fig. 7. Découvertes de l'Age du Bronze et du Hallstattien ancien : 1—3 — Siliştea Scheii, 4—5 — Todireşti, 6 — Securiceni, 7 — Dumbrăveni.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Cîteva elemente de cultură Noua și hallstattiene, descoperite în Moldova centrală

SILVIA MARINESCU-BÎLCU

În zona piemontană a Neamțului (din Moldova de centru-vest), cu dealuri ce depășesc 400 m înălțime, pe o terasă mijlocie din stînga pîrîului Topolița, se află așezarea de pe „Rîpa lui Bodai" (inițial numită probabil Budăi = izvoare) [1], satul Tîrpești, com. Petricani, jud. Neamț.

Terasa avînd o poziție dominantă se prelungește mult spre nord, pînă aproape de zonele împădurite ale Boiștei (mult mai înalte), de care o desparte actuala șosea ce leagă Tîrgu Neamț de Piatra Neamț — prin Războieni. Spre est terasa se extinde către satul Răbîia, iar la sud are rîpa cc coboară brusc în albia pîrîului Topolița, care o separă de satul Tîrpești.

Izvoarele bogate de la poalele terasei, pîriul de munte de la baza ei, pămîntul ei fertil ca și pădurile din preajmă au facilitat încă din neolitic stabilirea comunităților umane pe botul ei. Aceste condiții prielnice oferite de Rîpa lui Bodai au fost de natură să găzduiască însă în continuare numeroase comunități din diversele perioade pre- și protoistorice care au evoluat pe actualul teritoriu al țării noastre.

Din păcate aceste dese și uneori destul de îndelungate locuiri au distrus sau răvășit, de cele mai adeseori, straturile de cultură sau complexele arheologice anterioare. Acesta este și cazul locuirilor pe care urmează să le discutăm, locuiri din care ni s-au păstrat numai diverse fragmente ceramice, unelte sau obiecte specifice.

Exceptînd cîteva torți în bandă, una avînd de o parte și de alta cîte două mici proeminențe (fig. 6/31), alta pornită de sub buză (fig. 2/12 ; 6/29) și aplicată pe o bază mult lățită și trasă în sus (similară oarecum torților de tip Glina), care s-ar putea încadra într-o etapă de început a epocii bronzului din Moldova (sau chiar s-ar putea atașa materialului din perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului), restul materialului epocii bronzului descoperit aparține etapei I a culturii Noua, etapă în care se întîlnește persistența elementelor decorative de tradiție Monteoru, Komarovo-Costișa și Sighișoara-Wietenberg.

Semnalăm în primul rînd cești de tradiție Monteoru, lucrate dintr-o pastă relativ bună, arse inegal de la negru-cenușiu la brun-cenușiu pătat, avînd diverse dimensiuni și torți supraînălțate (fig. 3/11 ; 6/27, 30, 32). Decorul modest constă dintr-o linie incizată sau o simplă adîncitură orizontală plasată la baza gîtului, subliniată de unul sau două șiruri de împunsături dispuse fie imediat sub ea, fie de o parte și de alta a ei. Pe un vas de dimensiuni mai mari (dar din care s-a păstrat numai un fragment), sub șirul de împunsături au fost trasate caneluri verticale largi, foarte fine.

Alături de aceste cești și de vase mari cu torți late (probabil supraînălțate) întîlnim vase cu gît scurt, marginea buzei ușor trasă în afară și decor din caneluri atît pe gît, cît și pe corp (fig. 6/33), precum și fragmente de buze răsfrînte ușor și îngroșate, avînd pe gît decor de linii paralele incizate orizontal (fig. 6/27). Nu lipsesc nici șirurile de scobituri sub care se desfășoară un decor fin

[1] C. Matasă, BCMI, 31, 1938, fasc. 97, p. 116, menționează așezarea sub numele de „Ripa lui Budăi", dar toți locuitorii satului numesc punctul „Rîpa lui Bodai". Vechea denumire de *budăi* = izvoare — datorată sigur izvoarelor bogate de la poalele terasei — s-a transformat demult într-un nume propriu.

THRACO-DACICA, tomul II, București, 1981, p. 147—159.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

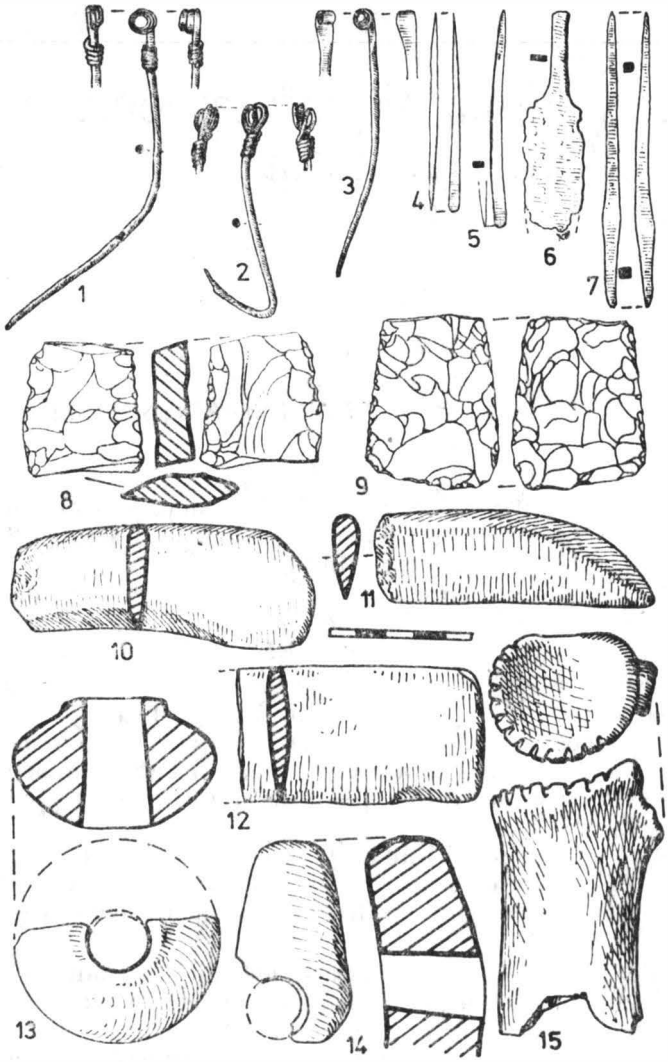

Fig. 1. Tîrpești. Obiecte de metal (1—7), silex (8—9), piatră (10—14) și os (15) aparținînd culturii Noua.

incizat, nici fasciculele unghiulare incizate pe corpul ceșcuțelor (fig. 6/18) sub grupa de linii orizontale, nici benzile înguste obținute tot cu ajutorul liniilor incizate, benzi completate cu împunsături (fig. 6/25), nici triunghiurile incizate, combinate de asemenea cu șiruri de împunsături și nici decorul care folosește incizia largă și foarte puțin adîncită. Punctele imprimate par a fi mai rare.

Atrage atenția în acest context și materialul de „tradiție Costișa" lucrat dintr-o pastă cu impurități, ars inegal, decorat de asemenea cu combinații de linii și împunsături, uneori cu un motiv în formă de brăduț (fig. 2/7, 10; 6/15, 17), alteori cu triunghiuri hașurate neregulate și combinate de asemenea cu linii incizate și împunsături (fig. 2/6; 6/20—21) sau chiar cu puncte. Semnalăm și aici în unele cazuri buzele îngroșate și cu marginea ușor trasă în afară. În aceeași categorie se încadrează și un fragment de strachină cu umărul rotunjit și duble proeminențe pe buză, lucrată dintr-o pastă mai bună, dar care a suferit de pe urma arderii secundare. Decorul se reduce la linii fin incizate pe umăr (fig. 2/1; 6/8); starea fragmentară a piesei nu permite însă precizări suplimentare. Un fragment de ceașcă, de culoare brun-cărămizie (care a avut însă un înveliș, lustruit cu grijă) a fost decorat, la baza gîtului, cu o linie orizontală încadrată de două șiruri de împunsături și cu scurte liniuțe dispuse vertical (din loc în loc), mărginite de asemenea de șiruri de împunsături (fig. 2/2; 6/16).

Cu fine împunsături pe marginea buzei și cu cerculețe combinate tot cu împunsături sînt decorate și unele fragmente de străchini (fig. 6/19). Uneori benzile late, rezervate cu ajutorul liniilor adînc incizate, sînt umplute cu un șir de romburi hașurate (fig. 2/3; 6/11).

Cel mai interesant este însă materialul de tradiție Sighișoara-Wietenberg lucrat dintr-o pastă relativ bună, arsă la diverse nuanțe cărămizii, brune, sau cenușii, cu buzele caracteristice puternic răsfrînte, și ornamentate, fie cu tipicele triunghiuri imprimate (fig. 2/4; 6/13), fie cu S-uri răsturnate (fig. 2/11; 6/14), încadrate de linii împunse succesiv (dealtfel și S-urile sînt realizate în aceeași tehnică), fie cu linii scurte dispuse unghiular pe margine (fig. 2/11 : 6/14). Sub buză un alt șir de împunsături succesive este subliniat de un șir de puncte, buza avînd așa cum am arătat diverse ornamente obținute cu aceleași tehnici decorative. Nu lipsește nici decorul de linii incizate dispus variat și combinat cu împunsături (fig. 2/4; 6/9). Sînt prezente, alături de tortițele tipice în bandă, și proeminențele perforate vertical (fig. 2/4, 14; 6/9—10). Tot aici menționăm și unicul fragment descoperit la Tîrpești al cărui decor constă dintr-un fragment de brîu-cîrlig decorat cu crestături extrem de fine (fig. 2/9; 6/7). Cu totul ieșite din comun sînt cîteva fragmente de strachină cu buza puternic evazată, lucrată dintr-o pastă fină arsă la cenușiu în miezul peretelui și la brun-cenușiu la exterior. Învelișul, în compoziția căruia a intrat și o anumită cantitate de mică, a fost lustruit cu deosebită grijă, pînă la obținerea unui luciu metalic (fig. 6/12).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Alături de materialul descris mai sus este de semnalat ceramica lucrată din pastă neomogenă, adeseori de calitate inferioară, din care au fost modelate majoritatea vaselor, arse la diverse nuanţe de brun-cărămiziu, mai rar cenuşiu sau negru cenuşiu. Starea fragmentară a materialului nu permite prea multe precizări în legătură cu formele. Menţionăm cîteva fragmente provenite de la gîturile

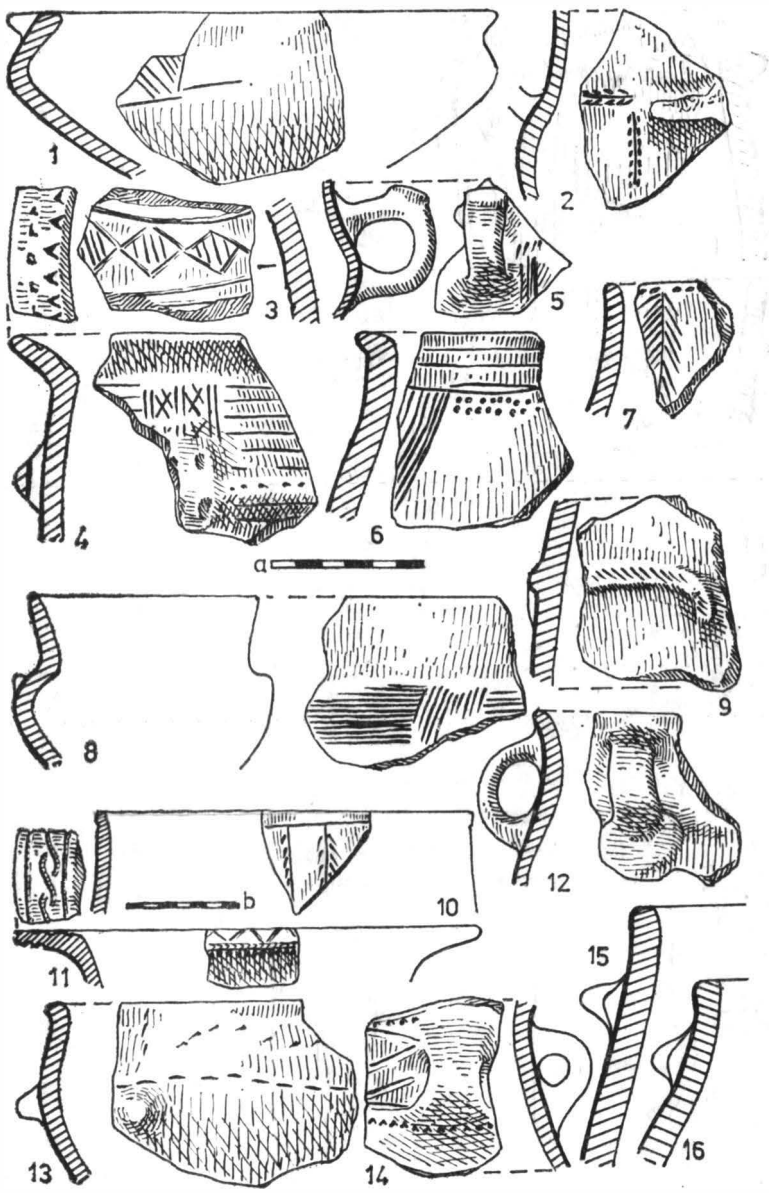

Fig. 2. Tîrpeşti. Ceramică Noua I. 1—9, 12—16 scara a; 10—11 scara b.

înalte ale unor vase cu buza dreaptă şi uşor profilată sau chiar răsfrîntă, cu corpul probabil tronconic, avînd prinse pe gît (dar mult sub buză) torţi în bandă lată (fig. 7/14). Urmează în ordine întreaga gamă de vase tipice Noua I. Strachina semisferică cu buza dreaptă sau uşor răsfrîntă în afară, avînd pe linia diametrului maxim proeminenţe şi fiind fie lipsită de decor, fie ornamentată cu simple şiruri de înpunsături neglijente dispus pe umăr şi gît (fig. 2/13 ; 6/24). Apoi străchinile tronconice, cu buza îngroşată şi teşită spre interior, prevăzută sub margine cu un brîu în relief şi destul de probabil şi cu proeminenţe (fig. 3/17), precum şi străchinile cu umărul profilat (fig. 7/4—5, 9, 12 etc.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Cel mai frecvent întîlnit este însă „vasul sac" (fig. 2/15—16; 3/1—10, 12—16, 18—19; 7/1—3, 6—8, 10—11, 13, 15—24), cu buza îngroșată sau nu, gura dreaptă sau evazată (uneori destul de puternic) avînd de regulă sub buză brîuri în relief subliniate uneori de proeminențe. Adeseori brîurile sînt masive și alveolate sau crestate; se întîlnesc și proeminențe alveolate sau crestate și rar crestături sau alveole pe buză. Nu lipsesc nici caracteristicile șiruri de găuri, plasate imediat sub buză

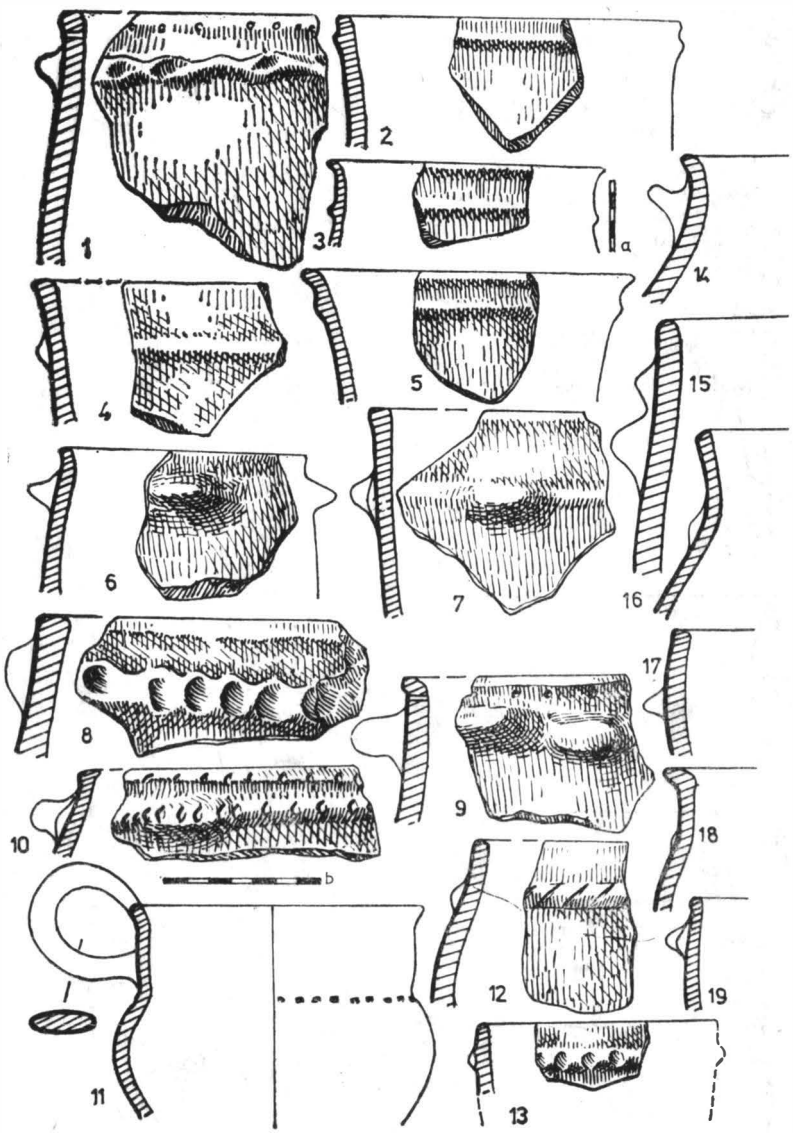

Fig. 3. Tîrpești. Ceramică Noua I. 2, 3,5 scara a; 1,1, 6—19 scara b.

(fig. 3/1,9; 7/6, 10, 17—18), găuri străpunse atît din interior spre exterior, cît și invers. Destul de frecvente sînt buzele îngroșate puțin spre exterior.

Extrem de rară (de fapt într-un singur exemplar) este ceașca tipică cu toartă cu buton și decor de linii incizate combinate cu șir de împunsături fine (fig. 2/5; 6/22). Exemplarul în discuție a fost lucrat dintr-o pastă ceva mai bună și ars la negru-cenușiu. O altă ceașcă demnă de menționat este lucrată dintr-o pastă relativ bună, conținînd totuși diverse impurități, arsă la negru-cenușiu în interior și la aceleași nuanțe (dar pătate în cenușiu deschis) la exterior. Gîtul înalt puțin evazat, corpul globular, proeminențe pe umăr și decor de linii fin incizate (dînd impresia unor pliseuri) pe umăr (fig. 2/8; 6/26). Vasul în formă de sac este însă, cum am mai arătat, elementul predominant cantitativ în comparație cu ceștile lucrate din pastă fină.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Alături de materialul ceramic descris mai sus, încadrîndu-se aceleiaşi perioade cronologico-culturale, se cuvin menţionate şi uneltele de silex, os şi piatră, care — deşi puţin numeroase şi în stare fragmentară — sînt totuşi caracteristice.

Este vorba în primul rînd de două fragmente de cuţite curbe de silex (fig. 1/8—9) — Krummesser — , unul lucrat dintr-o rocă de nuanţă alburie, celălalt din una cenuşiu-negricioasă, şi în al doilea rînd de cîteva fragmente de cuţite curbe de gresie (fig. 1/10—12) bine ascuţite şi frumos şlefuite. Acestea din urmă apar pentru prima dată în bronzul timpuriu — cultura Glina III — Schneckenberg B — continuîndu-se în culturile Bronzului mijlociu. Exemplarele de la Tîrpeşti nu pot fi atribuite decît orizontului Noua. Aceluiaşi orizont îi aparţine şi un fragment de măciucă cu marginea perforaţiei profilată (fig. 1/13), precum şi un fragment de topor-ciocan, de asemenea perforat (fig. 1/14). Ambele au fost lucrate din andezit şi şlefuite cu deosebită grijă. Prezenţi în inventarul aşezării noastre sînt şi omoplaţii de bou [2] cu marginea cavităţii glenoide crestată (fig. 1/15; 7/25—27). Această unealtă, considerată ca definind una dintre trăsăturile fundamentale ale culturii Noua, suscită încă discuţii contradictorii în legătură cu întrebuinţarea ei; ea a fost după părerea unora folosită la prelucrarea pieilor. Pe teritoriul României asemenea piese nu s-au mai descoperit şi în cadrul altor culturi.

Seria uneltelor culturii care ne reţine atenţia continuă cu două fragmente de cuţite de bronz, aflate într-o foarte proastă stare de conservare (fig. 4/5). Alte piese de bronz sînt: un pumnal de mici dimensiuni (fig. 1/6) cu minер foarte scurt şi ascuţit la capăt, pentru a fi probabil mai uşor prins într-o coadă de lemn sau chiar de os; cîteva ace-dăltiţă, două de mici dimensiuni lucrate dintr-un aliaj cu mult staniu (fig. 1/4—5; 6/3) şi un împungător-dăltiţă mare avînd mijlocul îngroşat şi secţiunea romboidală (fig. 1/7; 6/5), în compoziţia căruia cuprul este de 98,21% (deoarece cuprul complexează, zincul nu a putut fi determinat).

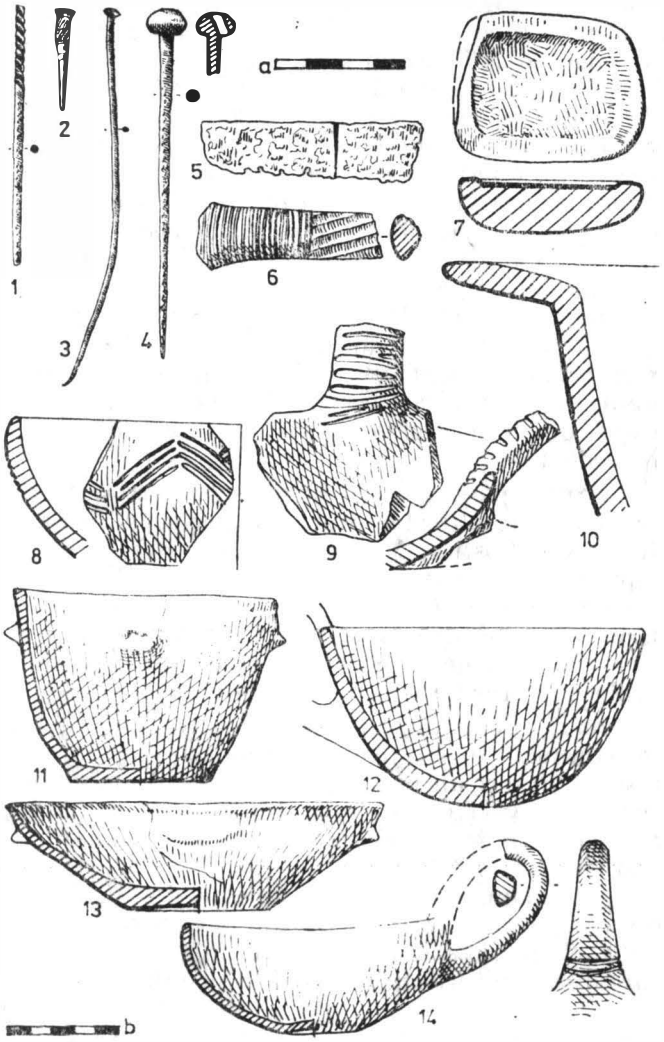

Fig. 4. Tîrpeşti. Ace de bronz (1—2), tipar de piatră (7) şi ceramică hallstattiană (6,8—14); 1—5 ac şi cuţit de bronz — cultura Noua. 1—9 scara a; 10—14 scara b.

Cît priveşte obiectele de podoabă ele se reduc la două ace de tip cipriot — *Schleifennadel* — similare acelora descoperite la Sabatinovka, Girbovăţ [3] şi în alte staţiuni ale aceleiaşi culturi (fig. 1/1—2; 6/1—2). Acele sînt lucrate din bronz, cuprul fiind în proporţie de 92,94%.

Din cupru 100%, a fost însă lucrat un alt ac cu capul răsucit spiralic (fig. 1/3; 6/5) — *Rollennadel* — cu analogii la Valea Lupului [4] şi în alte staţiuni Noua — Sabatinovka; iar din bronz cu un conţinut

[2] Toate piesele de la Tîrpeşti sînt lucrate din omoplaţi de bovidee. În schimb la Girbovăţ s-a descoperit un exemplar tăiat pe un omoplat de oaie (informaţie Adrian Florescu), iar la Bîrlad piese lucrate pe omoplat de cal (v. S. Haimovici, ArhMold, 2—3, 1964, fig. 1/2, stînga).

[3] A. Florescu, ArhMold, 2—3, 1964, p. 143—216, fig. 22/1—3.

[4] *Ibidem*, fig. 23/13. Destul de recent K. Horedt a reluat cele două ace — Rollennadel — de la Noşlac (v. K. Horedt, JahresschriftBerlin, 60, 1976, p. 175—181, fig. 1/b—c) atribuindu-le culturii Petreşti. După cum se ştie ele au fost aduse la cunoştinţa specialiştilor de către N. Vlassa (v. ActaMN, 4, 1967, p. 420—422, fig. 14/1—2) care le-a folosit pentru stabilirea de sincronisme între cultura Petreşti, faza Troia II şi

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

redus de cupru un alt ac bine ascuțit la virf, avînd capul globular perforat vertical (fig. 4/4 ;6/6). Cele mai bune analogii pentru această ultimă piesă le găsim în depozitul de la Băleni[5], precum și în acele de la Tătărani[6].

Așa cum am arătat de la început, în inventarul ceramic al stațiunii de pe Ripa lui Bodai este de semnalat prezența unor elemente decorative — eterogene — de tradiție Komarovo-Costișa, Sighișoara-Wietenberg, Monteoru, care dau nota caracteristică a primei faze a culturii Noua. Și prin aceste caracteristici așezarea noastră se apropie de acelea din sudul și nordul Moldovei (Girbovăț-Zahareasca, Cavadinești I, Corlăteni I, Trușești — Movila din șesul Jijiei 1—2)[7], precum și de unele din Transilvania, cum ar fi de pildă aceea de la Nicoleni[8].

În două ample și excelente studii de sinteză asupra culturii Noua, Adrian Florescu a demonstrat că marele complex Noua — Sabatinovka reprezintă sinteza elementelor specifice bronzului mijlociu, din regiunile centrale și orientale carpato-danubiene și din cele nord-vest pontice, cu participarea unui curent est european de factură Srubno-Hvalinsk. Proces complex, el se concretizează în confruntarea și interferența creatoare a celor doi factori componenți: pe de o parte autohtonii de origine carpato-danubiană sau nord-vest pontică, pe de altă parte factorul estic. Fenomen amplu, care se manifestă ca o convulsie etno-culturală, el determină și un nou mod de viață, diferit de acela al perioadei precedente[9].

După părerea aceluiași autor, repertoriul ceramic al culturii Noua este în primul rînd rezultatul contribuției culturilor bronzului mijlociu care au precedat-o imediat în aria ei de difuziune, adică Komarovo-Costișa, Monteoru, Sighișoara-Wietenberg și Tei[10]. Gama aceasta bogată și variată de motive a fost eliminată treptat, manifestîndu-se o tendință de uniformizare, decorul ceramicii culturii Noua fiind mult simplificat și reducîndu-se la elementele utilitare în detrimentul celor estetice[11], fapt explicabil dacă avem în vedere epoca de mari perturbații în care ne aflăm.

Pe baza descoperirilor făcute pînă în anul 1967, A. Florescu a stabilit două etape (I și II) în evoluția culturii Noua.

Prima etapă constă din dislocarea trăsăturilor specifice ale culturilor bronzului mijlociu în urma imixtiunii în aceste regiuni a unui curent Srubno-Hvalinsk, și din angajarea elementelor culturale respective într-un proces de sinteză culturală. Aceasta este etapa formării grupului Noua. Caracteristicile acestei etape Noua I (distincte de acelea ale fazei Noua II) sînt tocmai persistențele în aria sa a reminiscențelor din culturile bronzului mijlociu, care dealtfel imprimă și coloritul regional al culturii Noua[12].

Așa cum am arătat materialele de la Tîrpești aparțin fazei Noua I, dar locuirea a fost de scurtă durată, în perimetrul săpat din stațiune nedescoperindu-se urmele vreunei așezări de tip Zolniki. Nu excludem însă ca pe restul întinsei terase de la Ripa lui Bodai să fi existat o astfel de așezare, pe care însă săpăturile noastre nu au surprins-o.

★

Ca în majoritatea așezărilor de tip Noua de pe teritoriul Moldovei și R.S.S. Ucrainene[13], și la Tîrpești locuirea Noua a fost succedată de una hallstattiană. Cu excepția a două gropi de mici dimensiuni, descoperite în marginea unor locuințe cucuteniene, gropi destul de sărace în material,

nivelul Alișar I B, sincronisme contestate de majoritatea cercetătorilor. Din desenele publicate, cel puțin unul dintre ace (v. N. Vlassa, *op. cit.*, fig. 11/1) pare a fi avut la partea superioară un fir răsucit spiralic pe corp; din păcate nici în textul lui N. Vlassa nici în acela al lui K. Horedt nu se dau deslușiri sau descrieri suplimentare, ambii autori ilustrînd numai prin desen această importantă descoperire. Poate o fotografie ar fi fost în măsură să aducă un plus de date. Acele de la Noșlac ar putea totuși să fie mai tîrzii și să aparțină culturii Noua. Cît privește acul de la Tîrpești, faptul că el este din cupru 100% nu poate constitui un argument pentru datarea lui în eneolitic, întrucît cuprul curat s-a folosit (după cum se știe) la Volga și pentru confecționarea secerilor.

[5] I. T. Dragomir, Danubius, 1, 1967, p. 89—105, fig. 6/5. Autorul atribuie acest ac culturii Noua.

[6] C. Iconomu, Cercetîstlași, 1977, p. 218, fig. 21—23. Spre deosebire de piesa de la Tătărani, capul globular al acului de la Tîrpești nu este decorat, iar pe tijă nu are nici o piesă mobilă. C. Iconomu (*op. cit.*, p. 228) datează depozitul de la Tătărani în secolele XIII—XII î.e.n., atribuindu-l intervalului dintre sfîrșitul culturii Noua II și începutul hallstattului A 1.

[7] A. Florescu, *op. cit.*, p. 187 și urm.; idem, Dacia, N.S., 11, 1967, p. 70.

[8] A. Florescu, ArhMold, 2—3, 1964, p. 198.

[9] Vezi nota 7.

[10] A. Florescu, Dacia, N. S., 11, 1967, p. 61 și urm.

[11] *Ibidem*, p. 70—71.

[12] Vezi nota 7.

[13] Situații similare întîlnim la Trușești — Movila din șesul Jijiei, Corlăteni — Pe Țarină, Andrieșeni, Zapodeni, Cavadinești, cît și la Mahala în nord-vestul R.S.S. Ucrainene (v.A. Florescu, ArhMold, 2—3, 1964, p. 190), precum și la Lichitișeni și Valea Lupului (informație A. Florescu cărula îi mulțumim și pe această cale).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

descoperirile care aparţin acestui nivel n-au fost făcute în complexe închise şi au suferit la rîndul lor răvăşiri de pe urma ocupanţilor terasei din vremurile posterioare Hallstattului. Fără să fie numeros, materialul ceramic este totuşi tipic epocii (fig. 4/1—3, 6—14 ; 5 ; 8—9).

Vasele mari (păstrate însă într-o stare extrem de fragmentară) au fost lucrate dintr-o pastă cu puţine impurităţi, destul de bine arsă la negru în exterior şi brun-cărămiziu în interior sau numai la brun-cărămiziu, uneori cu diverse pete negre. Pereţii acestor vase au grosimi ce variază între 1—2 cm, formele însă sînt greu de precizat. Remarcăm totuşi pereţi bombaţi, brîuri subliniate de proeminenţe trase în jos, simple sau cu şa, torţi late, buze răsfrînte şi canelate, gîturi înalte (fig. 5/1 ; 8/19 ; 9/2—3). Decorul constă aproape exclusiv din caneluri orizontale, combinate într-un singur caz cu o ghirlandă

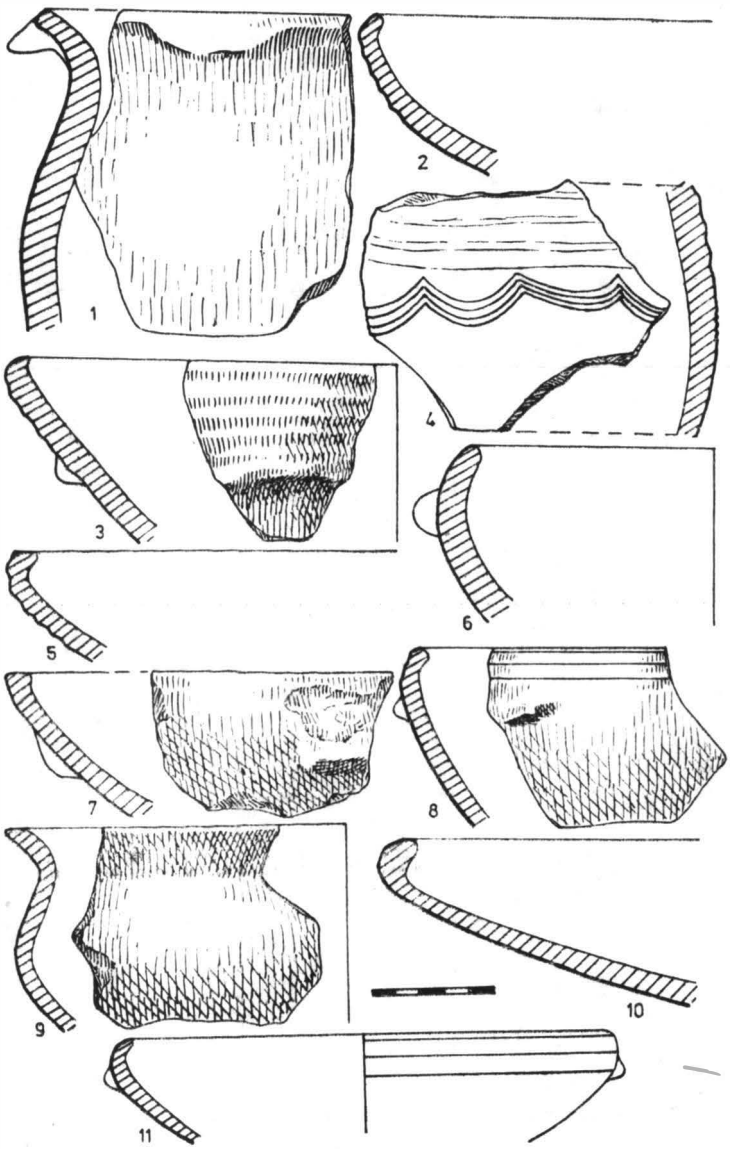

Fig. 5. Tîrpeşti. Ceramica hallstattiană.

executată cu ajutorul unui grup de patru linii extrem de fin incizate (fig. 5/4 ; 8/24). Suprafaţa a fost lustruită cu deosebită grijă, dar acizii din sol au distrus de cele mai adeseori acest lustru metalic.

În categoria acestor vase mari, cu corpul relativ bitronconic, gîtul înalt tronconic, buza evazată şi profilată sau complet răsfrîntă în afară (fig. 5/1 ; 9/4) sînt de menţionat unele care au ca unic decor simple proeminenţe (fig. 5/1). Lucrate dintr-o pastă de calitate mai proastă, arse inegal la brun-

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

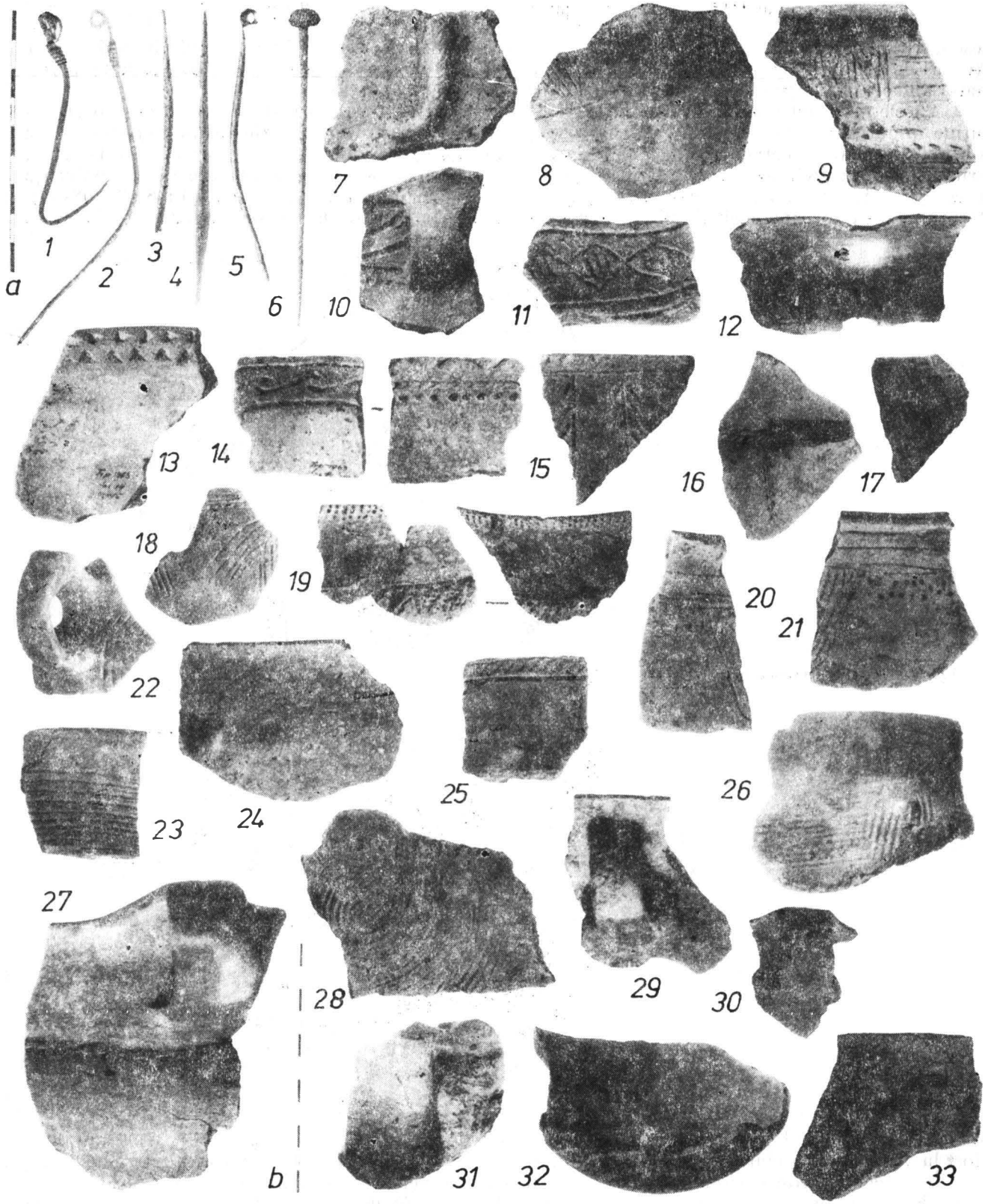

Fig. 6 Tîrpeşti. Obiecte de metal (1—6) şi ceramică (7—33) aparţinînd culturii Noua.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

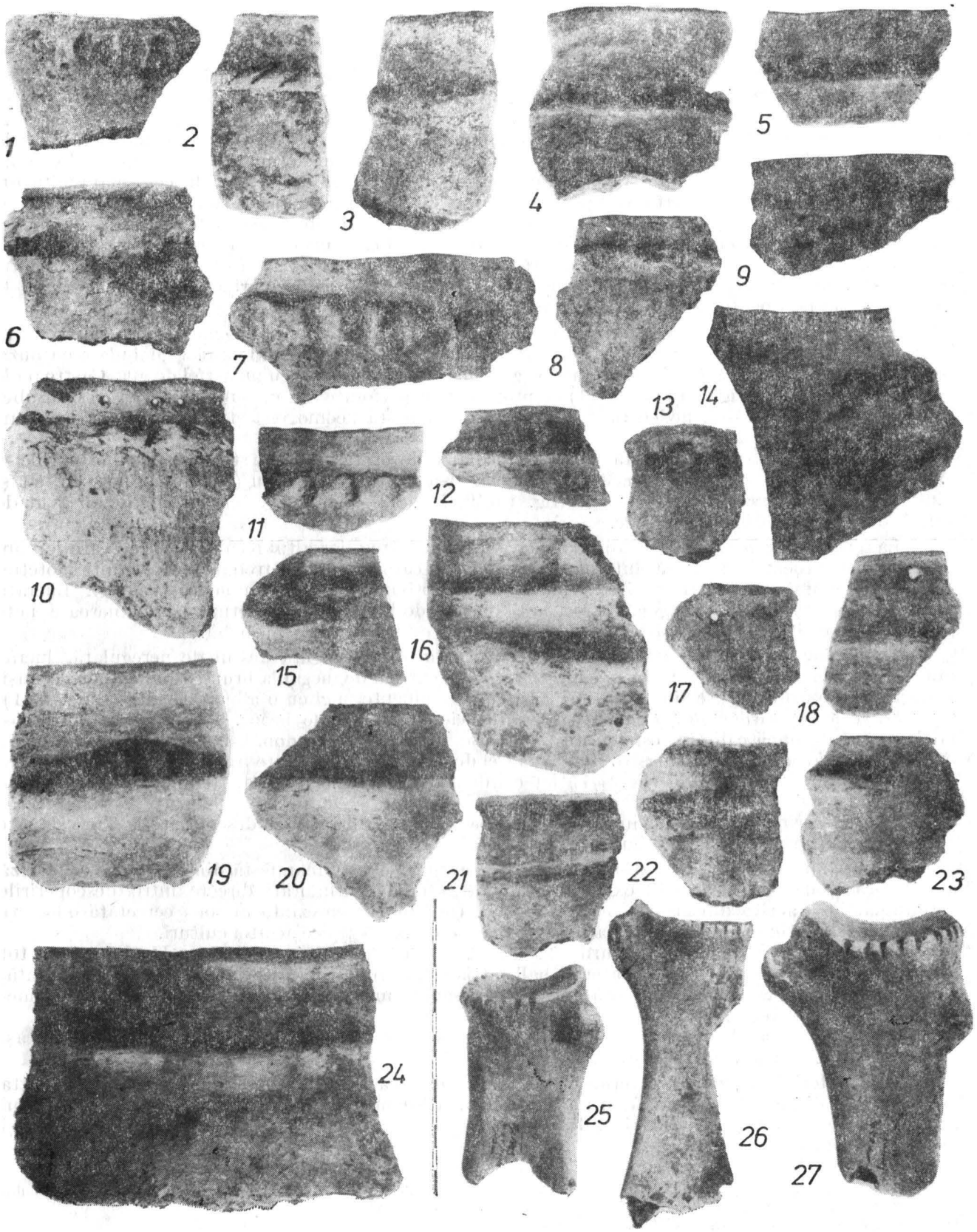

Fig. 7. Tîrpești. Ceramică (1—24) și omoplați crestați — cultura Noua.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

cărămiziu pătat în cenușiu, au uneori — dar nu de regulă — interiorul cenușiu, și ca și categoria anterioară, au fost lustruite cu deosebită grijă, lustru care însă a dispărut în cea mai mare parte.

Urmează în ordine diverse străchini (fig. 4/8 ; 5/3,5—8, 10—11 ; 8/1, 7—9, 11—16, 18, 20—22, 26 ; 9/1,7) lucrate atît dintr-o pastă de calitate bună, cît și din pastă ceva mai neomogenă. Arse la brun, brun-cărămiziu, negru, negru-cenușiu sau pătate în tot felul de nuanțe, au în general o buză scundă, mai întotdeauna îndoită spre interior, rotunjită, teșită sau subțiată și de cele mai multe ori tot felul de proeminențe (neperforate) pe corp. Alături de exemplarele lipsite complet de decor (exceptînd proeminențele mai sus menționate), întîlnim unele decorate exclusiv pe partea exterioară a buzei cu caneluri late, alături de numeroase piese care au aceleași caneluri circulare atît pe buză, cît și sub ea. Se pare însă că la Tîrpești nu există străchini a căror suprafață să fi fost acoperită în întregime cu un astfel de ornament. Și străchinile au fost la rîndul lor lustruite cu grijă — lustrul păstrîndu-se pe numeroase fragmente și dînd unora dintre ele luciu metalic.

Sînt prezente și vasele cu gîtul mai mult sau mai puțin înalt, cu buza în general evazată (fig. 5/9 ; 8/19, 23, 25 ; 9/2), avînd fie un decor de caneluri oblice pe umăr (în cazul vaselor globulare cu buza puternic evazată), fie caneluri orizontale pe gîtul înalt al rarelor vase cu un astfel de gît. Castroanele mici — tronconice — (fig. 4/13 ; 9/8—11) cu proeminențe perforate sau nu sub buză, sau cu protuberanțe pe buza ușor teșită, nedecorate, sînt lucrate din pastă neomogenă și arse inegal de la brun-roșcat la negru-cenușiu.

Cestile cu toartă supraînălțată și creastă mediană, decorată adesea cu striuri foarte fine — rille — au fost modelate atît dintr-o pastă neomogenă arsă la brun-cărămiziu (fig. 4/12 ; 9/5—6), cît și dintr-o pastă fină arsă la negru-cenușiu (fig. 4/6, 9, 14 ; 8/2—5 ; 9/12). Unele exemplare au avut de suferit de pe urma arderii secundare.

La Tîrpești au fost descoperite și două vase, unul întreg, iar altul reconstituit, pe care le vom descrie separat tocmai pentru că sînt unicele exemplare a căror formă nu trebuie reconstituită ipotetic.

1. Strachină relativ tronconică, avînd imediat sub buză patru proeminențe prelungi. Lucrată dintr-o pastă destul de neomogenă, a fost arsă inegal de la cenușiu la brun, cu numeroase pete (fig. 4/13). Ar fi putut servi și în chip de capac, dar este mai puțin probabil.

2. Văscior de formă relativ tronconică, cu fundul drept și gura destul de neregulată, lucrat dintr-o pastă cu impurități și mică în compoziție și ars extrem de inegal la brun-gălbui cu pete cenușii și negre. Sub buză, dispuse simetric se află patru proeminențe mici cu o albiere la mijloc (fig. 4/11).

Seria descoperirilor de tip hallstattian se încheie cu trei ace de bronz. Primul, foarte frumos, are o patină de bună calitate, este subțire, bine ascuțit (dar rupt în două), iar capătul se aseamănă cu acela al cuielor din zilele noastre (fig. 4/3). Cel de-al doilea, din păcate fragmentar, are jumătatea superioară răsucită în torsadă (fig. 4/1), iar cel de-al treilea, de asemenea, fragmentar, are capătul frumos decorat (fig. 4/2).

Una din principalele probleme ridicate de materialele hallstattiene descoperite la Tîrpești este aceea a încadrării cronologico-culturale precise.

După cum s-a văzut, în stațiunea cercetată cultura Noua se manifestă din cea mai veche fază a ei, adică Noua I, și deci este exclusă posibilitatea unei continuități directe între descoperirile care-i aparțin și acelea din prima epocă a fierului. Dealtfel ea reprezintă în zona cercetată o locuire sporadică, așa putîndu-se explica lipsa cenușarelor — Zolniki — tipice acestei culturi.

Locuirii Noua I, la Tîrpești îi urmează un hiatus corespunzător fazei Noua II, după care, tot sporadic, întîlnim cel mai vechi material hallstattian din Moldova, cestile cu toartă supraînălțată, similare acelora de la Trușești [14], Corlăteni [15], Andrieșeni [16], marcînd începutul manifestărilor fenomenului hallstattian din Moldova.

De asemenea acul de bronz cu capul globular descris mai sus ar putea pleda pentru aceeași datare — adică început de Hallstatt.

Deși materialele care ne-au reținut atenția nu sînt prea numeroase, ele vin să completeze harta descoperirilor din epocile bronzului și fierului din zona Neamțului. Nu ar fi însă exclus ca pe restul întinsei terase de la Rîpa lui Bodai să descoperim în viitor atît cenușarele tipice culturii Noua, cît și locuințe hallstattiene.

[14] A. Florescu, Materiale, 3, 1957, fig. 11 : 14. Încadrată de autor inițial în faza mijlocie a epocii fierului, așezarea de la Trușești-Movila din șesul Jijiei va fi datată ulterior, în urma săpăturilor de la Andrieșeni (v. A. Florescu, Materiale, 5, 1959, p. 335 și nota 6) într-o vreme anterioară secolului al VII-lea î.e.n.

[15] SCIV, 3, 1952, 1, p. 91, fig. 6.

[16] A. Florescu, Materiale 5, 1959, fig. 6/11.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

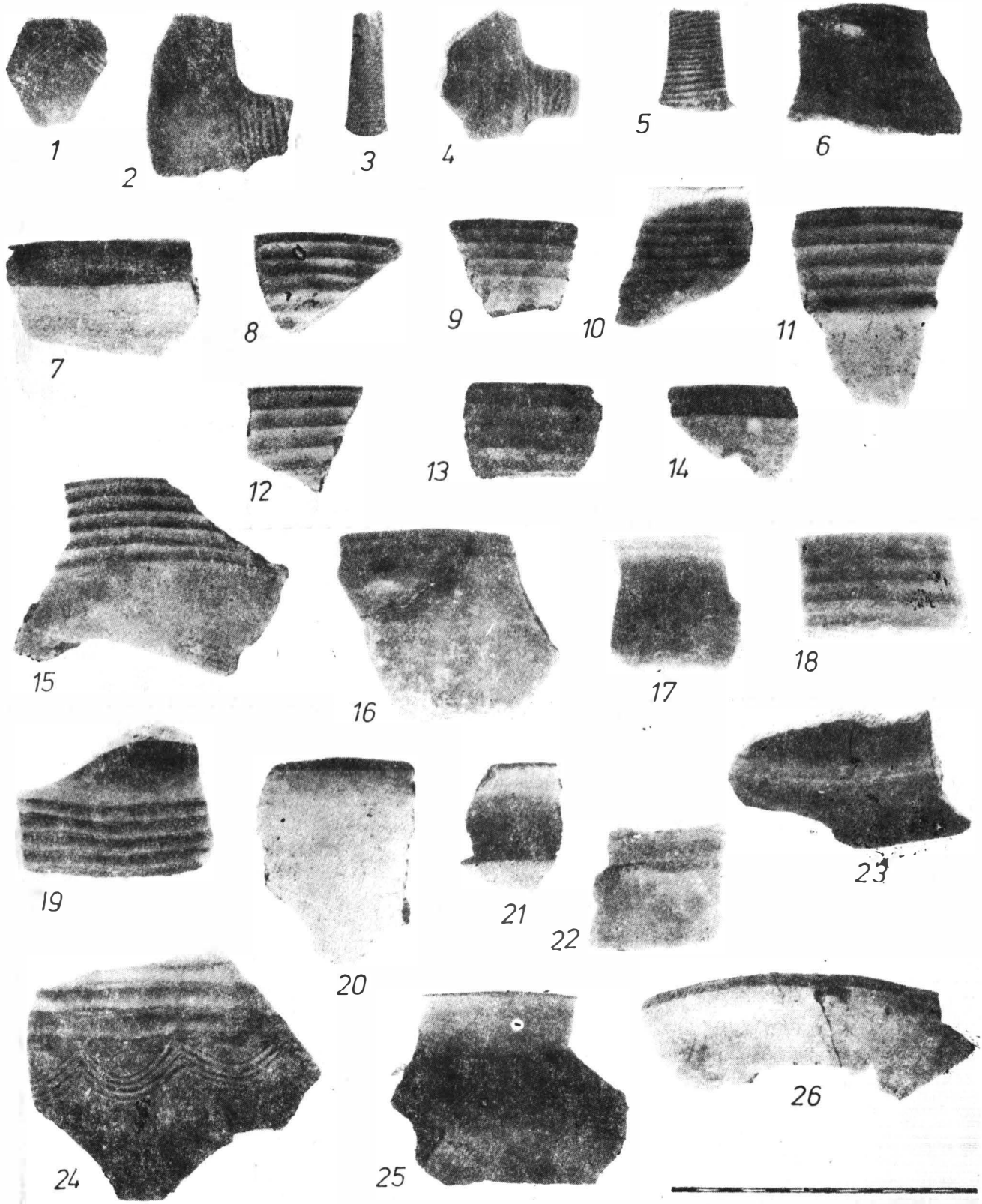

Fig. 8. Tîrpești. Ceramică hallstattiană.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

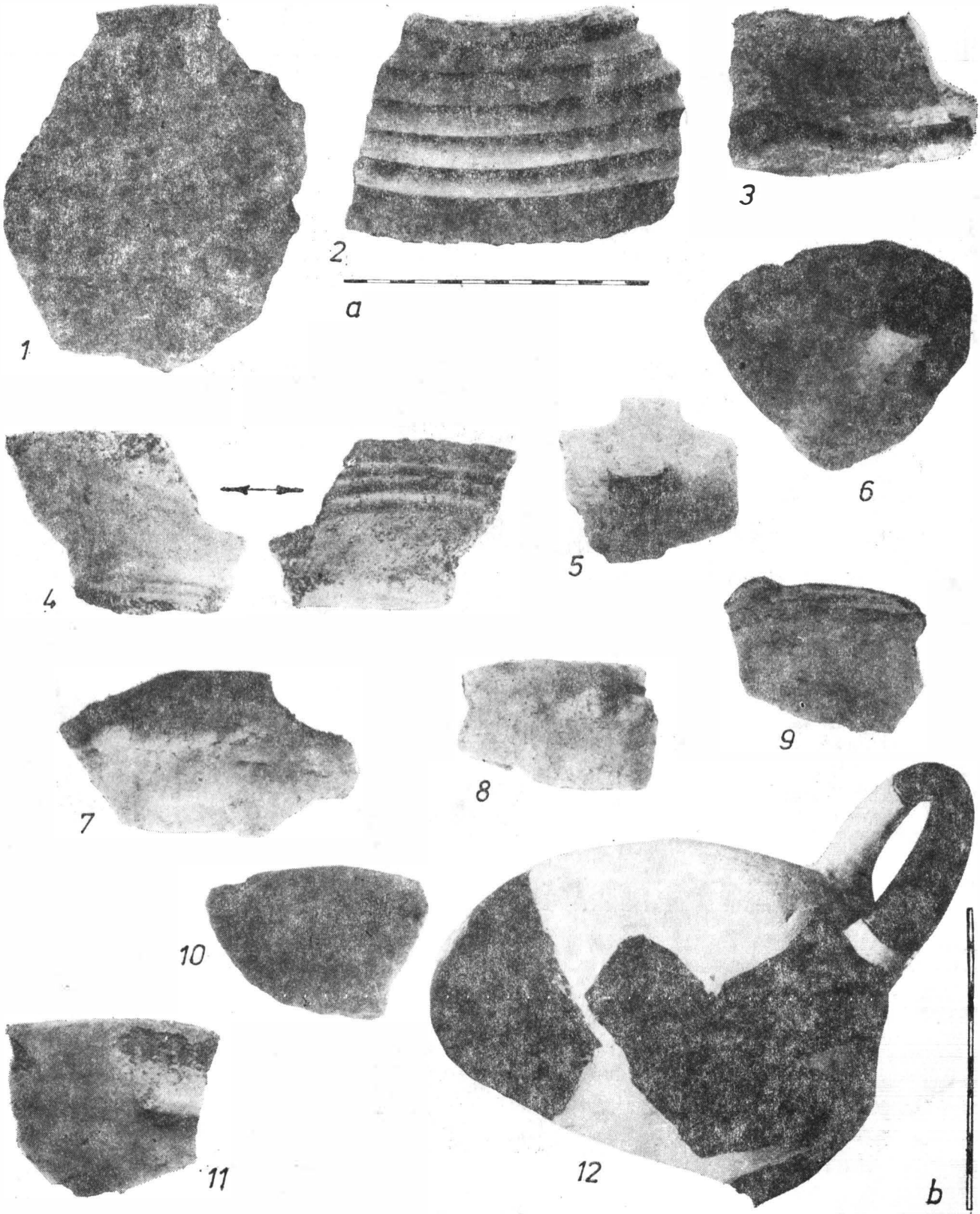

Fig. 9. Tîrpești. Ceramică hallstattiană. 1—11 scara a ; 12 scara b.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Quelques éléments culturels du type Noua et hallstattiens, découverts en Moldavie centrale

RÉSUMÉ

L'auteur présente des matériaux appartenant à la civilisation de Noua et d'autres datant de l'époque hallstattienne, découverts dans la station de « Rîpa lui Bodai », village de Tîrpeşti, comm. de Petricani, dép. de Neamţ.

Toutes les découvertes de la fin de l'Age du Bronze sont attribuées à l'étape Noua I, en vertu des caractéristiques de la céramique de cette étape, à savoir la persistance des éléments décoratifs de tradition Monteoru, Komarovo-Costişa et Sighişoara-Wietenberg, auprès des éléments du type Noua (vase-sac décoré de cordons en relief, alvéolés ou entaillés, agrémentés quelquefois de proéminences; tasse avec anse à bouton, décorée de lignes incisées et de piqûres, etc.). A ce même horizon appartiennent encore une série d'omoplates aux bords échancrés, quelques fragments de couteaux courbes — *Krummesser* —, une hache, une petite massue fragmentaire et divers objets de bronze. Il s'agit de fragments de couteaux, d'épingles du type chypriote — *Schleifennadel* —, et d'une épingle à enroulement spiralé — *Rollennadel*.

L'habitat du Premier Age du Fer est tout aussi bien représenté, par un riche matériel céramique comme par trois épingles de bronze.

L'auteur tend à mettre ces dernières découvertes en liaison avec le début du phénomène hallstattien de Moldavie.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Tîrpeşti. Objets en metal (1–7), silex (8–9), pierre (10–14) et os (15) appartenant à la culture de Noua.
Fig. 2. Tîrpeşti. Céramique Noua I. 1—9, 12—16 échelle a; 1—1, 6—19 échelle b.
Fig. 3. Tîrpeşti. Céramique Noua I. 2—3,5 échelle a; 1, 4, 6—19 échelle b.
Fig. 4. Tîrpeşti. Epingles en bronze (1—2), moule en pierre (7) et céramique hallstattienne (6, 8–14); 4—5 épingle et couteau en bronze — culture Noua. 19 échelle a; 10—14 échelle b.
Fig. 5. Tîrpeşti. Céramique hallstattienne.
Fig. 6. Tîrpeşti. Objets en métal (1—6) et céramique (7—33) appartenant à la culture de Noua.
Fig. 7. Tîrpeşti. Céramique (1—24) et omoplats entaillés — culture de Noua.
Fig. 8. Céramique hallstattienne.
Fig. 9. Tîrpeşti. Céramique hallstattienne. 1—11 échelle a; 12 échelle b.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

O descoperire de la sfîrşitul epocii bronzului şi începutul Hallstattului în peştera Mişidului, com. Şuncuiuş, jud. Bihor

NICOLAE CHIDIOŞAN
şi IOAN EMÖDI

Peştera Mişidului se află situată pe raza comunei Şuncuiuş, în zona geografică a defileului Crişului Repede. Peştera străpunge Dealul Groşilor în dreptul unui cot pe care-l face Crişul, la aproximativ 40 m de vărsarea pîrîului Mişid. Ea se află la o altitudine de 10 m faţă de albia Crişului (fig. 1).

În apropierea peşterii Mişidului se află mai multe grote (Izbîndiş, Ungurului, Vîntului etc.) care, în majoritatea lor, au oferit loc de refugiu pentru mai multe comunităţi din diferite epoci ale preistoriei sau din epoca prefeudală [1].

Peştera Mişidului are o lungime totală de 150 m şi este uşor accesibilă numai pe distanţa primilor 60 m, după care urmează o galerie îngustă ce coboară în porţiunea activă a grotei. Aici, culoarul este străbătut de un pîrîiaş ce se pierde într-un sifon. Deasupra lui se află o altă galerie uscată, care se continuă pînă la o crăpătură foarte îngustă şi inaccesibilă (fig. 2). În această porţiune, relativ ascunsă, au fost descoperite, cu ocazia unei cercetări speo-arheologice din primăvara anului 1967, mai multe vestigii care constituie subiectul acestui articol.

Inventarul arheologic a fost descoperit pe patul de calcar al galeriei, el fiind depus aici direct, fără ca în prealabil să se fi efectuat vreo lucrare de amenajare. Materialele se aflau dispuse, relativ concentrat, pe un spaţiu care nu era mai mare de 0,25 m². Fragmentele mai mari sau mai mici ale unui brîu de bronz s-au împrăştiat de-a lungul galeriei înguste pe o distanţă de 4 m. Această răsfirare s-a datorat apei care a dizlocat piesele uşoare de la locul depunerii lor. Toate piesele arheologice au fost parţial acoperite de un strat subţire de argilă nisipoasă.

Au fost descoperite şi recuperate următoarele obiecte :

1. *Brîu de bronz* (fig. 3). Rupt, din vechime, prin împăturire repetată. Este lucrat dintr-o tablă subţire de bronz cu o grosime aproape constantă (0,4—0,5 cm). Brîul are forma unui dreptunghi alungit avînd capetele rotunjite. Unul din capete se termină cu un cîrlig, iar celălalt cu un simplu vîrf. Ambele terminaţii sînt îngroşate. Cîrligul amintit făcea parte din sistemul de închidere a centurii, fiind introdus într-un orificiu ce se află la 15 cm distanţă de capătul părţii opuse. Prin acest sistem cele două capete se suprapuneau, fapt bine sesizat şi prin faptul că fragmentul suprapus este neornamentat.

Brîul a mai fost rupt înainte de a fi depus în peşteră. Ruptura a fost reparată de purtător printr-o simplă „coasere", cu ajutorul unei sîrme subţiri care a fost petrecută prin mici orificii circulare.

Brîul, în afara porţiunii amintite, este acoperit în întregime cu un bogat şi variat ornament, obţinut prin baterea unor puncte succesive fine, realizate cu ajutorul unei dăltiţe înguste şi cu vîrful

[1] N. Chidioşan, *Complexe cultice hallstattiene timpurii din Crişana*, comunicare susţinută la Sesiunea ştiinţifică a Muzeului Banatului, Timişoara, 5—6 mai, 1979; I. Emödi, SCIVA, 31, 1980, 2, p. 230—272.

THRACO-DACICA, tomul II, Bucureşti, 1981, p. 161—167.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

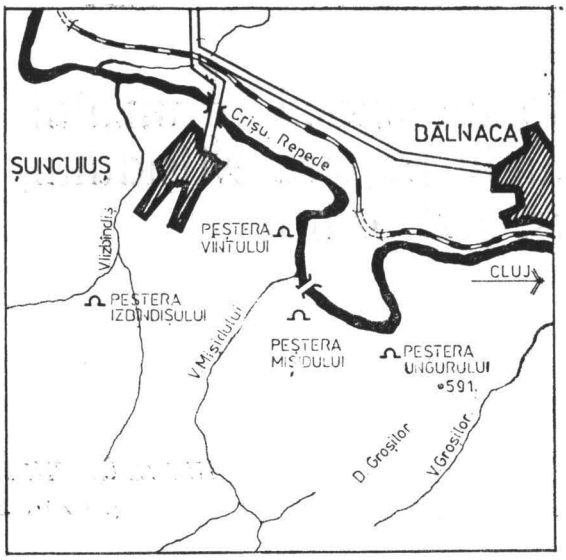

Fig. 1. Harta amplasării principalelor peşteri din zona Bălnaca-Şuncuiuş.

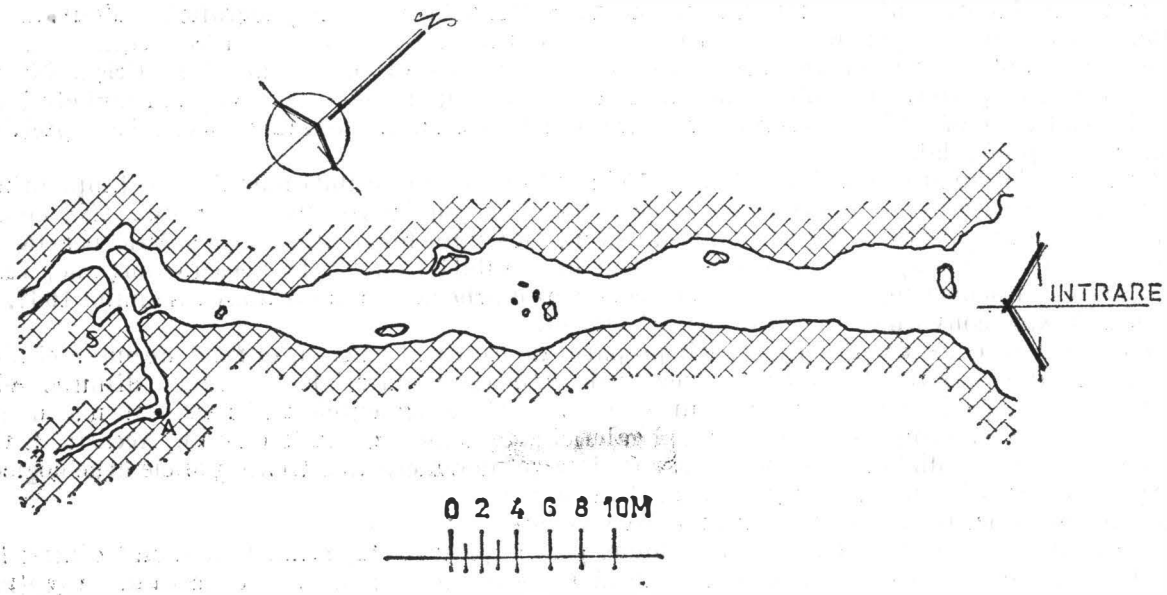

Fig. 2. Peştera Mişidului. Lacul descoperirii complexului (A).

ascuţit (dorn). Prin această tehnică au fost efectuate toate ornamentele (linii drepte, sinusoide, cercuri, arcade, haşuri etc). Deoarece acest decor este foarte complex şi relativ rar ne permitem o descriere detailată a lui.

Pe lungime, centura este împărţită în şase registre ornamentale, marcate de rozete mari şi de altele mai mici care sînt alăturate şi tangente între ele. Cele şase rozete mari se compun din 5—6 cercuri concentrice, distanţate între ele prin intervale inegale. Circumferinţele exterioare poartă pe ele cercuri realizate din linii sinusoidale. Interiorul rozetelor, sau partea lor centrală, sînt decorate cu trei motive: 1. Cruce cu braţele egale terminate în arcade scurte şi înguste ce amintesc forma unor cupe. 2. Cruce cu braţele egale terminate în triunghiuri haşurate. 3. Arcuri de cerc dispuse radiant în forma unor spiţe (vîrtej).

Motivele unu şi doi redau schematic roţile de car cu 4 spiţe. Ultimul motiv reprezintă simbolul solar.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

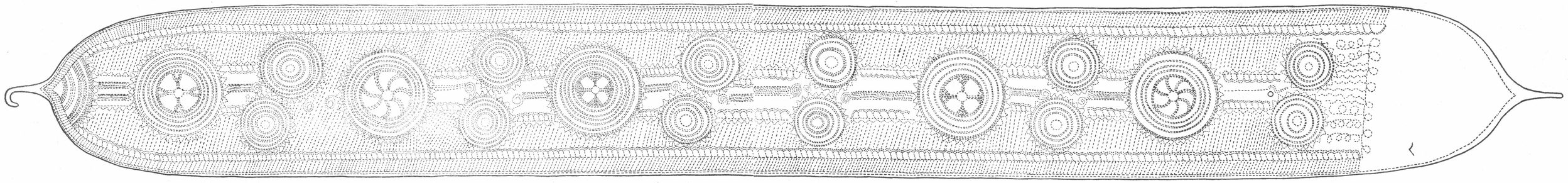

Fig. 3. Brîu de bronz.

Fig. 4. 1 oală de lut; 2 lunule de bronz; 3 mărgele de chihlimbar.

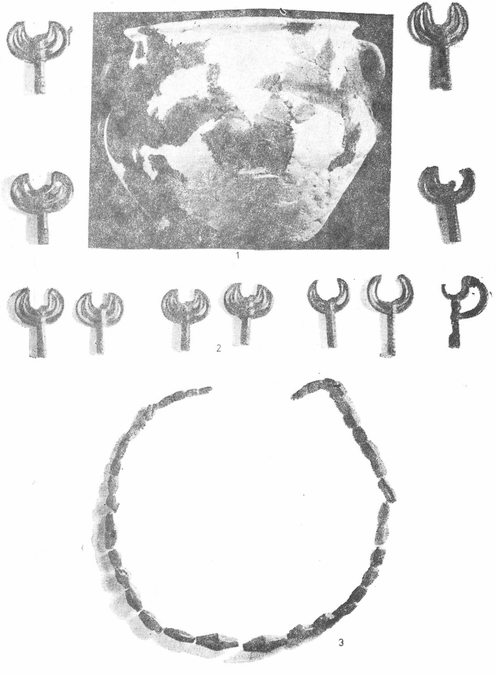

Fig. 5. 1 ac de bronz; 2 vas miniatural; 3 undiță de bronz; 4,9 discuri de lut; 5—8 fusaiole de lut; 6 verigă de bronz. Scara 2 : 1.

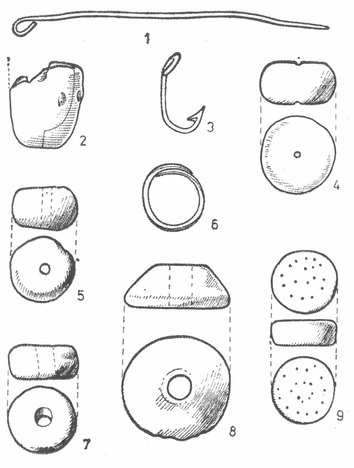

Fig. 6. 1—3, 5—6 obiecte de lut; 4,7—8 aşchie de piatră şi pietricele de cuarţ.

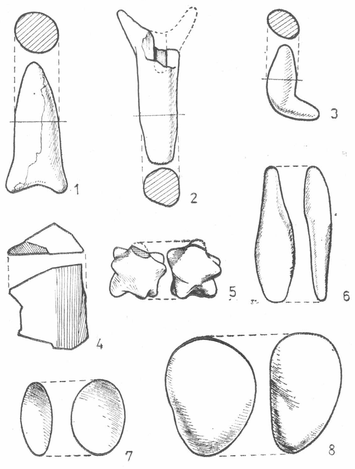

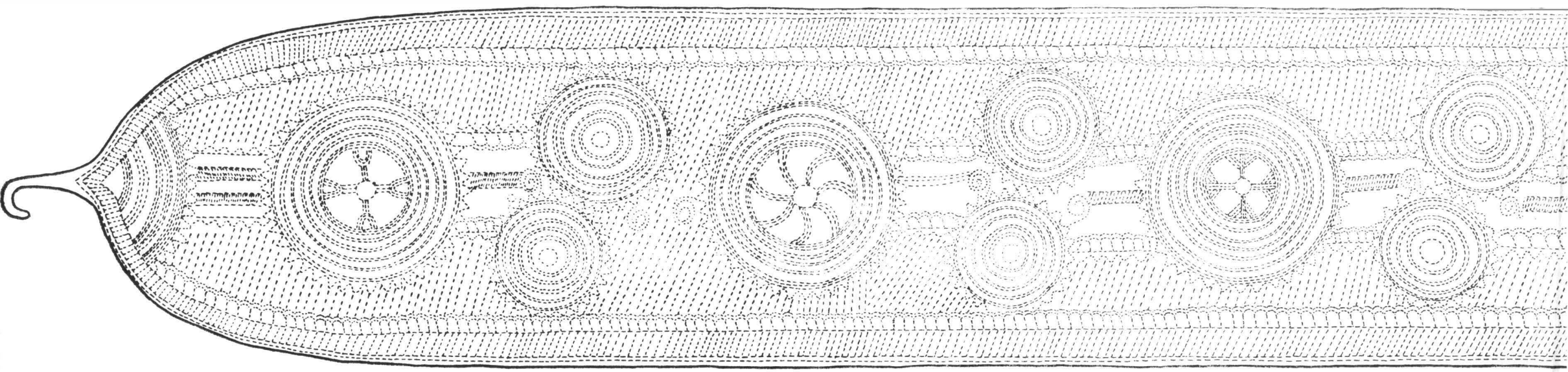

Fig.

Fig. 4. 1 o

1

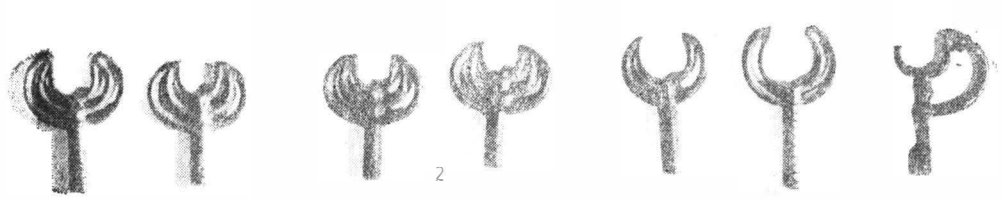

2

3

Fig.
4,9

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

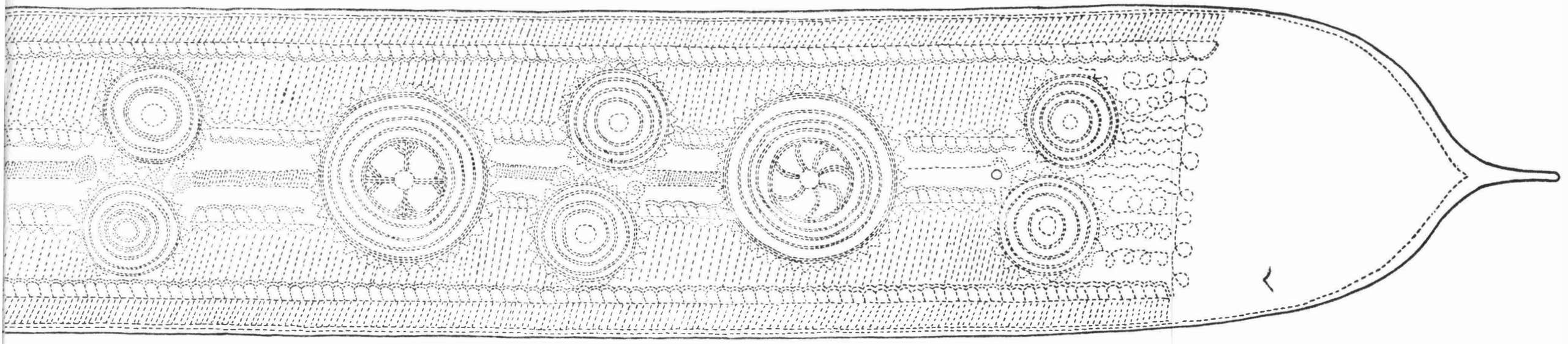

3. Briu de bronz.

lă de lut ; 2 lunule de bronz ; 3 mărgele de chihlimbar.

5. 1 ac de bronz ; 2 vas miniatural ; 3 undiță de bronz ; iscuri de lut ; 5—8 fusaiole de lut ; 6 verigă de bronz. Scara 2 : 1.

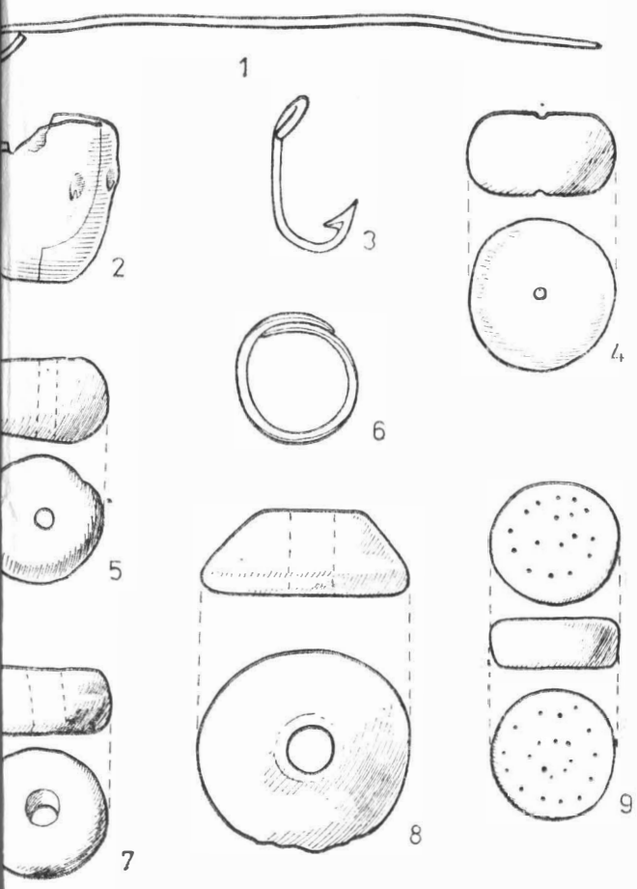

Fig. 6. 1—3, 5—6 obiecte de lut ; 4,7—8 aşchie de piatră şi pietricele de cuarţ.

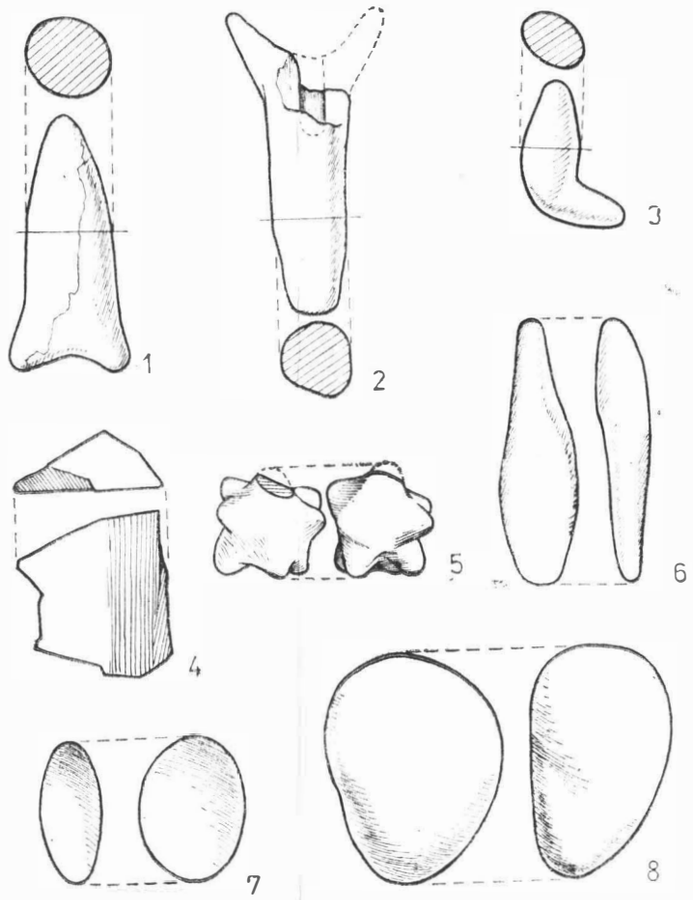

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Luînd ca punct de pornire capătul cu cîrlig, succesiunea motivelor din centru rozetelor mari se repetă în felul următor : 1 apoi 3—2—3—2 şi la celălalt capăt al brîului motivul 3. În afara motivului 1, care apare numai o singură dată, celelalte două sînt reprezentate de două sau trei ori.

Rozetele mici, 12 la număr, sînt aşezate în intervalele dintre cele mari. Sînt compuse şi ele din 3—6 cercuri concentrice distanţate inegal şi avînd pe circumferinţele exterioare acelaşi motiv sinusoidal pe care l-am întîlnit pe rozetele mari. În interiorul celor mici nu au fost gravate motive decorative, spaţiile centrale rămînînd cruţate.

Rozetele mari „se leagă" de cele mici printr-o bandă îngustă centrală, umplută cu haşuri punctate şi care, are la terminaţii sau în apropierea rozetelor mici, una sau două spirale. Banda îngustă de care aminteam este aşezată într-un cîmp cruţat flancat de şiruri de arcade oblice, dispuse ordonat unul lîngă celălalt.

Capătul brîului, unde se află cîrligul, este decorat cu 5 fascicule de linii dispuse în arcuri de cerc avînd capetele orientate spre margine. Bordura brîului este ornamentată cu linii paralele, cu o bandă haşurată şi cu arcade succesive şi uşor oblice. Spaţiul dintre această bordură şi rozete este acoperit în întregime cu haşuri oblice şi paralele între ele.

Tehnica de execuţie îngrijită, desenul variat al ornamentelor, dispunerea ordonată a motivelor decorative, sînt o dovadă de necontestat a măiestriei, a fanteziei creatoare şi a simţului estetic rafinat al meşterului făurar.

Partea decorată a brîului este acoperită de o patină nobilă verzuie şi lucioasă. Reversul piesei nu are patină şi are o culoare galben-verzuie.

D i m e n s i u n i. Lungimea 102,4 cm, lăţimea 10,4 cm.

2. *Pandantive de bronz (lunule)* (fig. 4/2). Au în partea inferioară un tub decorat cu nervuri proeminente orizontale şi paralele. În partea superioară sînt dispuse simetric două sau trei braţe îndoite în sus, semilunar, iar în partea lor superioară ele sînt împreunate.

Au fost descoperite 9 lunule cu trei braţe, două cu cîte două braţe şi un fragment.

Pandantivele au fost confecţionate prin turnare, unele chiar în acelaşi tipar.

Piesele au o patină malignă verde închis.

D i m e n s i u n i. Înălţimea lor variază între 3,5 şi 5 cm.

3. *Undiţă de bronz* (fig. 5/3). Este lucrată dintr-o sîrmă subţire şi are la una din capete un cîrlig, iar la celălalt o buclă de prindere.

Patina este verde deschis.

D i m e n s i u n i. Lungimea 2 cm, grosimea 0,15 cm.

4. *Ac de bronz* (fig. 5/1). Este lucrat dintr-o sîrmă relativ groasă avînd capul uşor aplatizat şi îndoit.

Patina verde deschis.

D i m e n s i u n i. Lungimea 9 cm, grosimea 0,2 cm.

5. *Verigă de bronz* (fig. 5/6). Este lucrată dintr-o sîrmă uşor aplatizată şi avînd capetele ascuţite şi suprapuse.

Patina verde închis.

D i m e n s i u n i. Diam. 2 cm.

6. *Vas de lut* (fig. 4/1). Este de culoare cenuşie roşcată cu urme de lustru. Face parte din tipurile de oale bitronconice cu pereţii inferiori puţin bombaţi, umerii rotunjiţi, partea superioară mai scundă şi mai bombată. Buza este subţiată şi răsfrîntă. Pe umeri sînt dispuse patru proeminenţe conice de format mic. Partea superioară a oalei este prevăzută cu două torţi de mărimi inegale.

D i m e n s i u n i. Înălţimea 16 cm, diam. maxim 20 cm.

7. *Vas miniatural din lut* (fig. 5/2) de culoare cenuşie deschisă, avînd forma unui borcan cu pereţii puţin arcuiţi şi gura largă. Sub buză sînt dispuse mai multe alveole neregulate.

D i m e n s i u n i. Înălţimea 2,3 cm.

8. *Disc de lut* (fig. 5/4) de culoare cenuşie deschisă avînd pe ambele feţe cîte o alveolare centrală.

D i m e n s i u n i. Diam. 2 cm.

9. *Disc de lut* (fig. 5/9) de culoare cafenie, avînd o formă circulară, plată şi decorată pe ambele feţe cu imprimări punctate.

D i m e n s i u n i. Diam. 1,7 cm.

10. *Fusaiolă de lut* (fig. 5/8) de culoare cenuşie de format tronconic.

D i m e n s i u n i. Diam. 2,8 cm, înălţimea 1,2 cm.

11. *Fusaiolă de lut* (fig. 5/5) de culoare cenuşie de format miniatural.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Dimensiuni. Diam. 1,7 cm.

12. *Fusaiolă de lut* (fig. 5/7) de culoare cenuşie cu un orificiu central relativ mare.

Dimensiuni. Diam. 2,1 cm.

13. *Obiect de lut* (fig. 6/1) de culoare cărămizie avînd forma unui con alungit cu vîrful rotunjit. Pe partea opusă vîrfului sînt dispuse două picioruşe cu contururi rotunjite.

Dimensiuni. Înălţimea 3,5 cm.

14. *Obiect de lut* (fig. 6/2) de culoare cafenie de formă cilindrică avînd la un capăt două braţe dispuse oblic faţă de corpul propriu-zis. Între braţele laterale piesa este perforată de un orificiu cilindric care porneşte din partea superioară şi perforează longitudinal o parte din corp. Unul din braţe a fost rupt din vechime.

Dimensiuni. Înălţimea 4 cm.

15. *Obiect de lut* (fig. 6/3) de culoare cărămizie, avînd o formă asemănătoare cu un picior uman.

Dimensiuni. Înălţimea 3,5 cm.

16. *Obiect de lut* (fig. 6/5) de culoare cafenie avînd forma unei măciuci cu 8 vîrfuri rotunjite.

Dimensiuni. Diam. 1,5 cm.

17. *Obiect de lut* (fig. 6/6) de culoare cafenie de forma unei palete alungite, cu partea superioară mai lungă şi plată, iar partea inferioară (mînerul ?) de formă cilindrică.

Dimensiuni. Înălţimea 3,5 cm.

18. *Mărgele de chihlimbar* (fig. 4/3), 42 de bucăţi, de culoare roşiatică, de format poliedric şi bitronconic.

Dimensiuni. Lungimea variază între 2—5 cm.

19. *Aşchie de piatră şi două pietricele de cuarţ* (fig. 6/4, 7, 8). Prima este de culoare roşiatică şi de formă trapezoidală, iar celelalte două, de culoare albă, sînt rotunjite prin rulare.

Aşa cum reiese şi din descrierea de mai sus, majoritatea pieselor depuse în peştera Mişidului nu oferă, din păcate, reale repere pentru o încadrare cronologică şi culturală a întregului complex. Cîteva piese însă ne înlesnesc oarecum o datare cît de cît apropiată.

Dintre piesele de bronz cele mai caracteristice şi cele mai interesante sînt brîul de bronz şi lunulele.

Centurile de bronz s-au răspîndit pe teritoriile Austriei, R. S. Cehoslovacia, R. P. Ungaria, R. S. F. Jugoslavia, R. S. România şi R.S.S. Ucraina. Cele mai numeroase au fost găsite însă pe teritoriul Transilvaniei, Crişanei şi Banatului. În R. S. România se cunosc pînă în prezent 39 de puncte cu descoperiri de acest gen. Dintre acestea amintim pe cele de la: Aiud, Band, Budeşti, Caransebeş, Călineşti, Cehăluţ, Cetea, Chereuşa, Deta, Dipşa, Giula, Guşteriţa, Oradea, Pecica, Răbăgani, Sălard, Sîntana, Spălnaca, Tiream, Uioara, Zimandu Nou şi Otomani [2].

Multe din aceste brîie au fost descoperite în depozite. Analizînd piesele mai bine datate din cuprinsul lor putem spune că centurile de bronz, ca piese de decor vestimentar sau corporal, au apărut deja la finele epocii bronzului [3] dar covîrşitoarea lor majoritate se cunosc numai la începutul Hallstattului [4].

Brîiele din zonele vecine României, descoperite mai ales izolat, au fost şi ele încadrate în perioada Br. D.-Ha. A_1. Amintim aici piesele de la Chotin (R.S.C.)[5], Felsödobsza, Nyíribogdány, Bozsák (R.P.U.)[6], Otok-Privlaka şi Jarok (R.F.S.J.)[7].

[2] M. Rusu, în PBF (în curs de apariţie); M. Petrescu-Dîmboviţa, *Depozitele de bronzuri din România*, Bucureşti, 1977, p. 54, 80—82, 87, 95—96, 101, 104, 108—109, 116, pl. 32/1—2, 108, 115/13, 126/29—35, 147/6—7, 158/18—21, 159/1—3, 171/a—c, 172/a—c, 181/1—2, 192/7—13, 202/18—24, 203—204, 255—257.

[3] În depozitul de la Cehăluţ I, din jud. Satu Mare au fost găsite 2 fragmente din două brîie, iar la Negreni, din jud. Cluj (greşit localizat în satul Tăuţ din jud. Bihor), au fost descoperite alte două fragmente aparţinînd aceleiaşi piese. Aceste depozite au fost încadrate de M. Rusu şi de W. A. von Brunn în perioada Br. D, iar A. Mozsolics le datează în orizontul Opály IV b. (M. Rusu, Dacia, N. S., 7, 1963, p. 206; W. A. von Brunn, Mitteldeutsche Hortfunde der jüngeren Bronzezeit în RGF, vol. 29, Berlin, 1968, p. 32, 289; A. Mozsolics, *Bronze-und Goldfunde des Karpatenbeckens*, Budapesta, 1973, p. 151, 154—155, pl. 48/13 a—b, 49/15 a—c. M. Rusu, în monografia sa despre brîiele de bronz din România (PBF) revine asupra datării şi exclude posibilitatea ca aceste piese să fi apărut mai devreme de perioada Ha. A1.

[4] Pentru această datare pledează majoritatea pieselor descoperite în depozitele din Transilvania (Aiud, Band, Giula, Gusteriţa II, Pecica II, Răbăgani, Spălnaca II, Uioara, etc.

[5] A. Mozsolics, *op. cit*,. p. 140—141, pl. 2/1 a—d.

[6] *Ibidem*, p. 134—135, pl. 47/33; T. Kemenczei, Évk. Nyíregyháza, 1965, 6, pl. 41/51; J. Hampel, *A bronzkor emlékei Magyarhonban*, II, Budapesta, 1896, pl. 97.

[7] Ks. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*, Zadar, 1973, pl. 29/21—22.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Referindu-ne la tehnica de ornamentare şi la motivele decorative de pe unele brîie, remarcăm faptul că cele din zonele vecine foloseau mai frecvent tehnica „en repousse", pe cînd meşterii transilvăneni au realizat ornamentele exclusiv prin tehnica inciziei fine (Aiud, Band, Caransebeş, Giula, etc.) sau prin tehnica punctării (Guşteriţa, Pecica, Şpălnaca, Suseni, Răbăgani).

Cu toate că majoritatea elementelor componente, din care s-au realizat ornamentele (arcade, roţi, spirale, cercuri, motivul toporului bipen etc.), sînt comune mai multor brîie, pînă în prezent nu s-au găsit două piese identic decorate.

Motivul roţii cu 4 spiţe, întîlnit pe brîul depus în peştera Mişidului, este folosit şi în cazul pieselor de la Aiud, Guşteriţa şi Uioara. Cercurile concentrice, asemănătoare rozetelor mici, au analogii la centurile de la Giula, Răbăgani, Pecica şi Uioara.

Pe cele aproximativ 70 de piese descoperite pînă în prezent în R. S. România, nu se întîlneşte niciodată motivul cercului cu virtej. Centura din peştera Mişidului este în acest sens un unicat.

Pe centurile întregi sau întregibile s-a putut observa că meşterii gravori repetau nu numai motivele ornamentale, dar şi distribuţia acestora, unele repetîndu-se identic. În această ordine de idei menţionăm faptul că brîul descoperit de noi are cele mai apropiate analogii la Răbăgani şi Uioara [8].

O altă categorie de piese metalice o formează lunulele. Ele sînt răspîndite în Europa centrală şi sud-estică (Austria, Silezia, R.S.C. (Moravia), R. P. Ungaria, R. S. F. Jugoslavia şi R. S. România). Pe teritoriul ţării noastre, ca şi brîiele dealtfel, lunulele s-au difuzat mai ales în Transilvania : Hălchiu (tipar), Band, Dipşa, Giula, Uioara, Cioclovina etc. [9]. Cea mai mare concentrare a descoperirilor de acest gen are loc însă în spaţiul vestic al ţării noastre, în Crişana (Curtici, Cubulcut, Galoşpetreu, Pecica, Răbăgani, Oradea, Sînnicolau de Munte etc.) [10]. Dacă socotim numărul mare de descoperiri de aici din vest şi care reprezintă o treime din totalul lor, precum şi numărul relativ mare de exemplare găsite, putem afirma că în acest spaţiu poate fi amplasat un centru metalurgic care confecţiona asemenea piese.

Nu putem împărtăşi opinia conform căreia lunulele de bronz au fost create de purtătorii culturii Gava [11]. În primul rînd, deoarece majoritatea pieselor au fost găsite în afara ariei de formare a acestei culturi şi în al doilea rînd pentru că, deşi vor deveni la modă abia în Ha. A, ele apar încă într-o etapă mai veche, în Br. D.

Lunulele nu erau folosite numai la împodobirea hamurilor sau a cailor [12], ci, aşa cum ne demonstrează prezenţa lor în complexele cultice din peşterile de pe Valea Crişului Repede, ele constituiau şi accesorii vestimentare sau erau folosite ca simple pandantive. Unii sînt de părere că ele puteau servi drept apărătoare de ace „Nadelhalter", „Nadelschützer".

Din inventarul metalic descoperit în peşteră menţionăm şi undiţa de bronz. În general, asemenea piese sînt rare în depozitele din R. S. România. Amintim pe cele descoperite la Aluniş, Cetatea de Baltă, Galoşpetreu şi Guşteriţa [13]. Ele sînt încadrate toate în Ha. A_1.

Celelalte piese de bronz sînt tipuri comune, cu o largă circulaţie în timp şi spaţiu. Aşa, spre exemplu, acul cu capul răsucit apare încă în bronzul timpuriu (Periam), sînt binecunoscute în bronzul mijlociu (în culturile Tei şi Wietenberg) şi apoi în culturile Noua, Piliny şi Egyek din Bronzul tîrziu [14].

Datarea complexului descoperit în peştera Mişidului, pe baza celor trei categorii de piese de bronz — brîu, lunule, undiţă, — înclină spre perioada Ha. A_1.

Din punct de vedere cultural, încadrarea obiectelor de bronz în vreuna din culturi este foarte dificilă, dacă nu chiar imposibilă. Aşa cum am văzut, toate piesele au o mare arie de răspîndire, iar perioada în care au fost încadrate se caracterizează tocmai printr-un proces accentuat de uniformizare şi de difuzare largă a pieselor de bronz [15].

Trebuie să menţionăm de asemenea că, de exemplu, brîiele de la Pecica au fost găsite într-un vas Gava [16] şi că centurile de la Cehăluţ, Aiud şi Band au fost găsite în aşezări de la finele epocii bronzului (Otomani tîrziu?) sau respectiv de la începutul Hallstattului [17].

[8] M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, pl. 181/1—2, 255/1.

[9] *Ibidem*, pl. 49/4 a, 116/10—11, 140/12, 147/1—4, 247/14—15, 132/6.

[10] *Ibidem*, pl. 134/9, 146/5, 176/15, 20—23, 180/27—30, 186/11—13.

[11] T. Kemenczei, *op. cit.*, p. 33.

[12] M. Rusu, Dacia, N. S., 4, 1960, p. 175.

[13] M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, pl. 114/8, 127/12—13, 145/10, 150/6.

[14] T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei*, Bucureşti, 1978, p. 99.

[15] Pentru problematica generală vezi M. Rusu, Dacia, N. S., 7, 1963, p. 177 şi urm.

[16] M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 101.

[17] *Ibidem*, p. 39, 80, 82.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Singura piesă care ne-ar putea furniza informaţii mai exacte despre apartenenţa culturală a inventarului este vasul de lut sau mai exact oala de formă bitronconică. Din păcate însă, nici acest recipient nu are corespondenţi identici în vreuna din culturile sau grupurile culturale cunoscute de la finele epocii bronzului sau începutul Hallstattului. Analogii apropiate, pentru vasul de la Mişid, se pot întîlni numai într-o zonă apropiată descoperirilor noastre şi anume, în inventarul ceramic al complexelor cultice sau funerare din peşterile Igriţa, Izbindiş şi Ungurului, situate în defileul Crişului Repede, doar la cîţiva kilometri de peştera Mişidului (vezi fig. 1). Prototipurile vaselor din aceste peşteri se apropie de formele din faza tîrzie a culturii Otomani (III b sau IV), faza mai nouă a culturii Piliny, sau din grupul Berkesz Demecser din nord-estul Ungariei. Nici unul din recipientele aflate în peşterile amintite [18] nu pot fi încadrate în mod sigur într-unul sau celălalt din aceste cercuri culturale, aşa cum nu pot fi atribuite nici tipurilor întîlnite în cultura ceramicii canelate de tip Gava de la începutul Hallstattului.

Vestigiile arheologice din defileul Crişului Repede, surprinse deocamdată în complexe cultice sau funerare, reprezintă deci un aspect încă necunoscut, un facies local, pe care-l numim, pînă la posibila conturare mai exactă a fenomenului, faciesul Igriţa din perioada finală a epocii bronzului din Crişana.

Aşa cum am amintit, vasul mare bitronconic din peştera Mişidului nu este încă o formă hallstattizată, ea poate însă să reprezinte o formă sau un tip de tranziţie spre aceasta. Ţinînd cont de această observaţie, dar şi de celelalte analogii prezente în descoperirile faciesului Igriţa, trebuie să remarcăm că încadrarea cronologică a descoperirilor descrise de noi în prezentul articol, nu mai înclină atît de categoric spre epoca hallstattiană cum era s-o facem pe baza pieselor de bronz, ci trebuie să opiniem mai degrabă pentru o perioadă imediat apropiată şi anterioară, situată în intervalul dintre perioadele Br. D şi Ha. A_1.

Dintre celelalte vestigii descoperite în peştera Mişidului se cuvine să remarcăm mărgelele de chihlimbar. Ele sînt apariţii deosebit de rare în vestul României (Pecica, Şuncuiuş, Foeni) ca de altfel şi în Transilvania. Descoperirile recente din vest vin să completeze cunoştinţele noastre despre rutele comerciale pe care s-a transportat chihlimbarul şi despre difuziunea lor la sfîrşitul epocii bronzului.

O ultimă problemă care mai rămîne s-o discutăm este cea legată de caracterul descoperirii din peştera Mişidului.

Obiectele descrise şi analizate au aparţinut unui singur complex, care a fost unitar şi care nu a fost deranjat, pînă în momentul descoperirii. Ele au fost intenţionat ascunse într-una din galeriile greu accesibile şi puse pe un spaţiu foarte mic.

Vasul bitronconic a fost spart în prealabil, iar pe podeaua peşterii s-au depus numai fragmentele acestuia. El nu a putut servi deci ca urnă şi nici ca loc de depunere a celorlalte obiecte. Remarcăm acest lucru deoarece, aşa cum am amintit, brîul de bronz a fost împăturit de mai multe ori. Acest lucru se pare că făcea parte mai degrabă dintr-un ritual anume, decît din pregătirea lui pentru a fi adăpostit în vas.

În complex sau în apropierea lui nu au fost găsite oase calcinate şi nici resturi ale unei arderi, fapte care exclud posibilitatea ca să apreciem întreaga descoperire ca un eventual mormînt.

Din punct de vedere al inventarului am observat că el este constituit din piese dispersate ca funcţionalitate dar în care predomină piese, probabil, de factură magică sau cultică (discuri de lut, picior, măciucă, con, figurină de lut etc.) şi cele de podoabă (brîul de bronz, şiragul de mărgele de chihlimbar, acul). Dintre acestea se impune să evidenţiem brîul care este o apariţie foarte rară în complexele cultice sau funerare. Cunoaştem doar două analogii, una la Pecica, iar cealaltă la Şuncuiuş (Peştera Igriţa). Referindu-ne tot la această piesă socotim, după lungimea ei, că a aparţinut unui adult. Acest lucru atrage după sine concluzia că piesele mărunte de lut nu pot fi considerate jucării ale unui copil.

Din cele relatate mai sus credem că respectivul complex a avut un caracter cultic, reprezentînd fie o ofrandă adusă unei divinităţi sau, este posibil ca descoperirea din peştera Mişidului să fie doar un cenotaf.

[18] I. Emödi, *op. cit.* Materialele arheologice se află în colecţia Muzeului Ţării Crişurilor şi în colecţia I. Emödi din Oradea.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

În orice caz vestigiile descrise, precum şi ritualul inedit în faţa căreia ne aflăm aruncă o lumină nouă nu numai asupra culturii materiale de la finele epocii bronzului şi începutul Hallstattului dar şi la o mai apropiată cunoaştere a manifestărilor spirituale ale populaţiei din acest spaţiu vestic al R. S. România.

Une découverte de la fin de l'Age du Bronze et du début du Hallstattien dans la grotte du Mişid, comm. de Şuncuiuş, dép. de Bihor

RÉSUMÉ

En 1967, dans la grotte du Mişid, com. de Şuncuiuş, dép. de Bihor, a été mis au jour un inventaire archéologique composé de : 1 ceinture, 9 lunules, 1 hameçon, 1 aiguille (ou épingle) et un anneau (tous ces objets sont de bronze), un vase d'argile, un vase miniature, 2 disques d'argile, 2 fusaïoles, 5 objets d'argile, 42 perles d'ambre, 1 éclat de pierre et 2 petites pierres de quartz (fig. 3—6).

Toutes ces pièces se trouvaient dans une galerie étroite de la grotte ; elles couvraient une surface de 0,25 m².

Les ceintures de bronze, malgré leur large diffusion, ont été trouvées surtout en Transylvanie (environ 70 pièces). Elles datent du Br. D, mais surtout du Ha A_1 (notes 2—8).

Un tiers des lunules découvertes en Europe Centrale et centre-orientale est concentré dans le nord-ouest de la Roumanie et date de la période Br. D.-Ha. A (notes 9—10).

Les analogies les plus proches pour le pot bitronconique sont à chercher surtout dans les complexes semblables des grottes voisines, attribués à un faciès local (faciès Igriţa), datant de la période de transition entre l'Age du Bronze et le début du Hallstatt.

L'absence d'ossements calcinés, d'autres observations concernant la découverte et l'inventaire, de même que les analogies qui ont pu être établies incitent les auteurs à attribuer ces pièces archéologiques à un complexe magico-cultuel, dont le rite n'est pas encore pleinement connu.

EXPLICATIONS DES FIGURES

Fig. 1. La carte des emplacements des principales cavernes de la zone Bălnaca-Şuncuiuş.
Fig. 2. La caverne de Mişid. Lieu de la découverte du complexe (A).
Fig. 3. Ceinture en bronze.
Fig. 4. 1 pot en terre cuite ; 2 lunnules en bronze ; 3 collier d'ambre.
Fig. 5. 1 aiguille en bronze ; vase en miniature ; 3 ligne (pour pêche) en bronze ; 4,9 disques de terre cuite ; 5—8 fusaïoles de terre cuite ; 6 anneau en bronze. Echelle 2 : 1.
Fig. 6. 1—3,5 — 6 objets en terre cuite ; 4, 7 — 8 éclats de pierre et petites pierres de quartz.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Aşezarea geto-dacică de la Huşi-Corni

SILVIA TEODOR

Investigaţiile arheologice din ultimele două decenii începute prin recunoaşteri de suprafaţă, continuate apoi prin sondaje sau săpături de amploare, au permis acumularea unui bogat material documentar, menit să contribuie la clarificarea multor probleme ale istoriei vechi de pe teritoriul ţării noastre şi mai ales probleme privind etapa iniţială de cristalizare a civilizaţiei geto-dacice. În acelaşi context s-au efectuat cercetări arheologice pe teritoriul Moldovei, care în ansamblu au fost mai reduse decît în alte regiuni ale ţării.

Obiectivele cercetate în Moldova sînt situate în mare parte pe valea Prutului, a Siretului şi a afluenţilor săi şi în regiuni de podiş, mai ales în podişul central din Moldova şi mai puţin în podişul Sucevei [1]. Se cunosc pînă în prezent circa 100 de aşezări, 13 necropole şi morminte izolate, precum şi peste 30 descoperiri numismatice din perioada secolelor IV—III î.e.n. şi s-au efectuat peste 20 de sondaje de mai mare sau mai mică amploare. Prin aceste cercetări s-a adunat o bogată documentaţie menită să demonstreze că în perioada respectivă şi în regiunea de care ne ocupăm a existat o dezvoltare înfloritoare a triburilor geto-dacice, asemănătoare aceleia de la Dunărea de Jos. De asemenea, a fost necesară o mai bună cunoaştere a zonelor centrale şi de nord ale Moldovei în perioada de timp anterioară ocupaţiei bastarnice, în acest scop cercetîndu-se în aceste regiuni obiective în care civilizaţia geto-dacică era neamestecată cu elemente etnice străine. În acelaşi timp s-a încercat să se întrevadă începutul celei de-a doua epoci a fierului, analizîndu-se toate elementele care au contribuit la acest lucru [2].

O deosebită atenţie s-a acordat cercetării aşezărilor getice întărite şi a acelora deschise, care s-au dezvoltat paralel şi în condiţii asemănătoare [3].

Aşezările deschise din această etapă ocupă mai ales spaţiul dintre Siret şi Prut, cu precădere pe valea inferioară a Prutului, fiind grupate în depresiuni largi sau pe platouri nu prea înalte. În zona centrală a podişului Moldovei, în apropierea cetăţilor deja cercetate de la Moşna [4], Arsura [5], Fedeşti [6], Buneşti-Avereşti [7], Criveşti [8] şi Tîrzii [9], care delimitează una din cele mai întinse zone de locuire geto-dacice, s-au identificat şi numeroase aşezări neîntărite. Dintre cele mai importante, datorită în special unui bogat material arheologic descoperit, sînt aşezările de la Curteni [10], Pîhneşti, Bohotin, Huşi-Corni şi altele, cercetate mai mult sau mai puţin în ultimul timp [11].

[1] N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa, Em. Zaharia, *Aşezări din Moldova, de la paleolitic şi pînă în secolul al XVIII-les*, Bucureşti, 1970, p. 54—59.

[2] Silvia Teodor, Thracia, 3, 1974, p. 151—163.

[3] A. C. Florescu, Cercetări istorice, 2, 1971, p. 103—117.

[4] A. Florescu şi Gh. Melinte, SCIV, 19, 1968, 1, p. 129—134.

[5] S. Teodor, Materiale, 10, 1973, p. 53—60.

[6] Cercetări făcute de N. Gostar şi S. Sanie. Material inedit.

[7] Săpături făcute de Violeta Bazargiuc.

[8] A. Florescu şi Gh. Melinte, Carpica, 4, 1971, p. 129—132.

[9] *Ibidem.*

[10] Săpături efectuate de C. Iconomu, de la Muzeul de istorie a Moldovei. Cercetări istorice, 9—10, 1979, p. 177—236; idem, Dacia, N.S., 23, 1979, p. 79—91.

[11] Materialele arheologice descoperite la Pîhneşti ne-au fost accesibile datorită amabilităţii colegului Victor Spinei. Materialele de la Ghermăneşti, Bohotin şi altele din jud. Vaslui se află la Muzeul din acest oraş.

THRACO-DACICA, tomul II, Bucureşti, 1981, p. 169—195.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

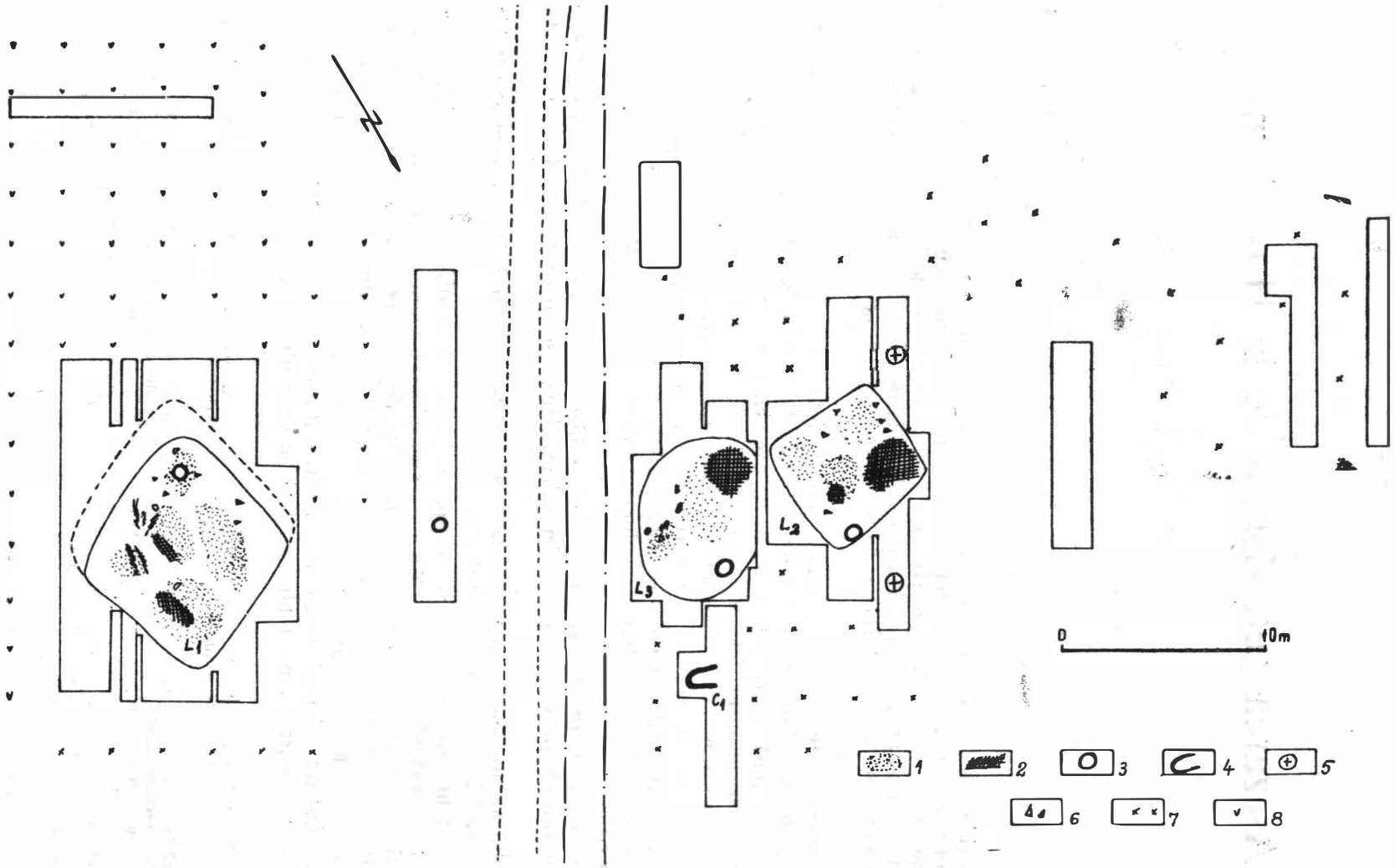

Fig. 1. Planul general al săpăturilor de la Hlușl-Corni ; 1 cenușă ; 2 resturi de vatră ; 3 vase întregi ; 4 cuptor ; 5 rîșnițe ; 6 fragmente ceramice ; 7 pomi fructiferi ; 8 viță de vie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Așezarea de la Hușl-Corni, descoperită întîmplător în anul 1972, a întrunit aproape toate condițiile unei dezvoltări economice și sociale mai avansate, după cum o demonstrează inventarul destul de bogat al locuințelor cercetate [12].

Condițiile descoperirii. Cercetările arheologice s-au organizat în punctul numit „Turbata", ce aparține de satul Corni, acum suburbie a orașului Hușl. Aceste lucrări au fost prilejuite de amenajarea unui teren destul de întins de pe panta estică a unui deal.

Dealul (numit Turbata) se află în dreapta pîriului cu același nume, începe de lîngă satul Corni, la nord-est de Hușl, avînd o întindere de aproape 10 km. El face parte din una din cele trei subunități de relief ale Podișului Central și anume depresiunea deluroasă de nord-est a Hușului. Condițiile climatice specifice acestui relief au favorizat dezvoltarea viticulturii și pomiculturii, precum și a celorlalte culturi [13].

În zona unde s-au efectuat cercetări, se află un șir de izvoare întrerupte cu mici zone mlăștinoase, iar în partea cea mai înaltă pîlcuri de pădure de diferite esențe.

Datorită arăturilor de care am amintit, în anul 1972, s-au descoperit resturile unei așezări din cea de-a doua epocă a fierului, scoasă la suprafață în cea mai mare parte. Datorită acestui fapt s-au putut aduna din urma plugului numeroase obiecte și mai ales fragmente ceramice, precum și resturi de pereți sau vetre. Materialele, destul de importante pentru perioada de început a celei de-a doua epoci a fierului, ne-au determinat ca, începînd din anul 1973, să organizăm săpături de salvare sistematice în cîteva mici porțiuni pe care le-am considerat mai puțin afectate de arăturile adînci. În felul acesta, de o parte și de alta a unei rîpe formată de puhoaiele de ploaie ce se scurgeau de la deal, am reușit să delimităm trei locuințe, mai mult sau mai puțin bine păstrate și foarte mult material ceramic din stratul de cultură, situat imediat sub solul arabil.

Sperînd că vom putea delimita întreaga așezare s-au efectuat mai multe secțiuni pornind de la complexele descoperite, dar faptul că secole de-a rîndul au fost mereu deranjate de arături a făcut ca această așezare să fie aproape desființată.

Se poate presupune doar că această așezare a fost formată dintr-un șir de locuințe la mijlocul pantei, loc prielnic din toate punctele de vedere condițiilor de viață, dar majoritatea nu s-au păstrat.

Aceeași ar fi fost și soarta locuinței 1, situată relativ aproape de o rîpă adîncă. Celelalte două locuințe s-au degajat într-o veche livadă, straturile arheologice fiind deranjate de rădăcinile copacilor.

S-au efectuat 13 secțiuni paralele, orientate SSV/225°—NNE/45° și cinci casete, dezvelindu-se în total o suprafață de 602 m² [14].

Din punct de vedere stratigrafic, baza locuințelor se afla la —0,70 m față de nivelul actual de călcare, avînd deasupra o depunere cu sol arabil gros de 35—40 cm. Locuințele n-au fost decît foarte puțin adîncite în solul antic, o mică alveolare se poate vedea mai bine la locuința 3.

Resturile de locuire, destul de bogate în urme arheologice, se observă pe o grosime de 30—35 cm, pe mari suprafețe cercetate, mai numeroase în zonele locuințelor a căror limite s-au conturat cu aproximație (fig. 1).

Catalogul descoperirilor

Locuința 1. Primele indicii ale acestei locuințe au apărut în anul 1972, ca urmare a amenajărilor de teren. Ea a fost degajată în întregime în anii 1973 și 1975 cu secțiunile 1, 8, 9 și 10 și caseta E. Resturile sale s-au întins pe o suprafață de circa 7 ×7 metri și provin mai ales de la pereți, care au căzut atît în interior, cît și în exterior. Forma rectangulară cu laturile drepte are orientarea NS-EV, iar resturile vetrei se găsesc mai consistente în colțul nord estic (fig. 2).

Din punct de vedere stratigrafic resturile locuinței apar chiar de la suprafață, amestecate cu solul arabil. În unele locuri au fost desprinse și bucăți de vatră împreună cu fragmente ceramice și alte obiecte. Întreaga suprafață a locuinței este acoperită cu un strat de cenușă albicioasă, amestecată cu pămînt și arsură, groasă de 0,25 m, sub care se află ceramică, plăci de chirpici, resturi de vatră cu suprafețe netezite și diferite obiecte.

[12] S. Teodor și V. Bazargiuc, *Acta Moldaviae Meridionalis* Vaslui, 1, 1979, p. 57—70.

[13] M. Martiniuc și colaboratorii, *Geografia fizică a R.P.R.*, București, 1956.

[14] Săpăturile de la Hușl-Corni au fost efectuate de Institutul de istorie și arheologie din Iași în colaborare cu Muzeul din Hușl.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

În suprafaţa delimitată, cît şi în secţiunile apropiate se afla o mare cantitate de ceramică din care s-au întregit patru vase borcan de dimensiuni mari şi o strachină, lucrate cu mîna (fig. 6/1; 7/1, 2, 4), precum şi o cupă şi un castron lucrate la roată (fig. 22/1—4, 6). Se mai aflau de asemenea multe fragmente atipice de amfore şi diferite obiecte dintre care: un cuţit din fier (34/1), fusaiole

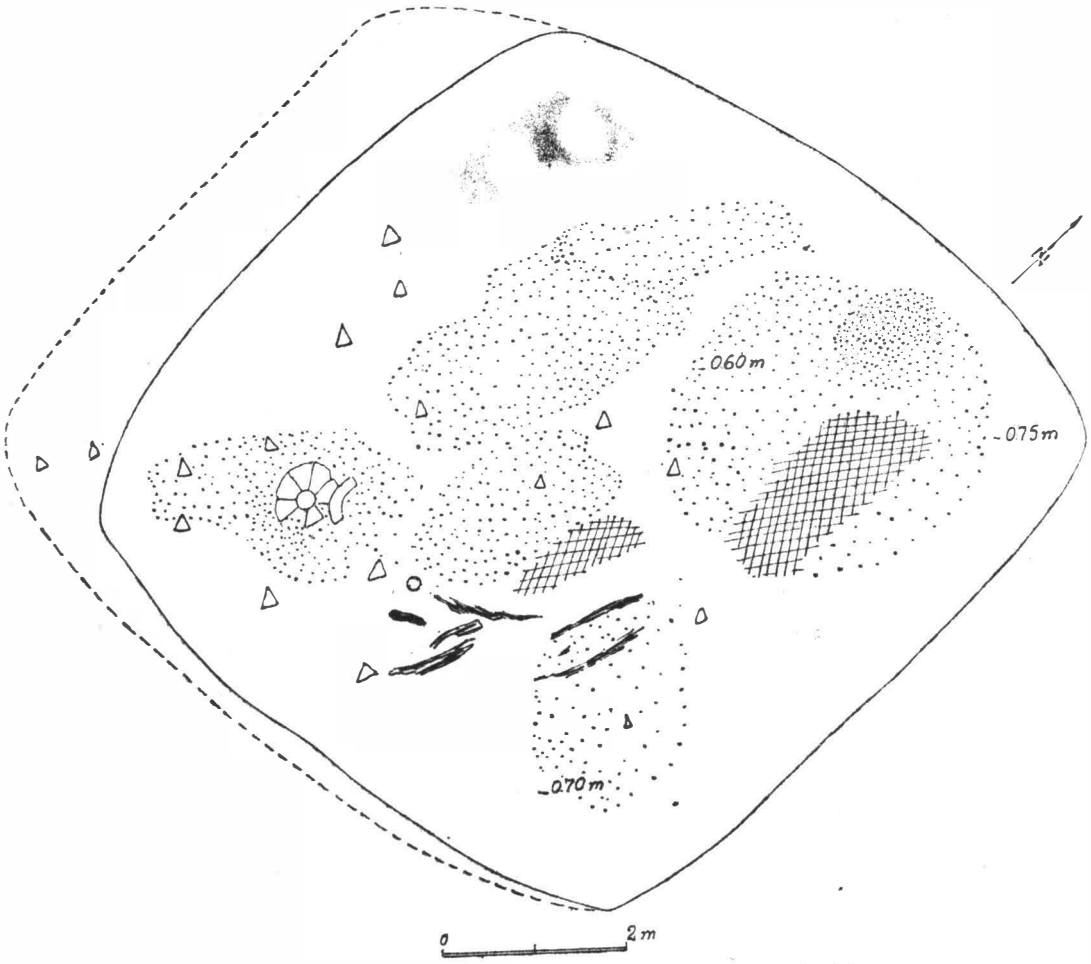

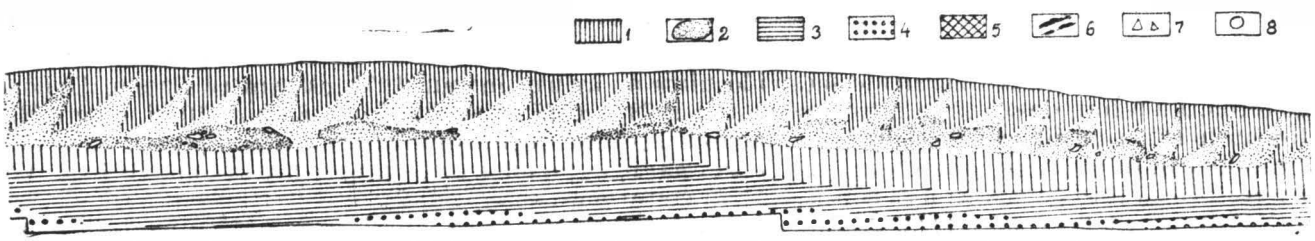

Fig. 2. Planul şi profilul locuinţei 1; 1 strat arabil; 2 strat amestecat cu cenuşă; 3 sol cafeniu; 4 sol galben; 5 resturi de vatră; 6 cărbuni; 7 fragmente ceramice; 8 brăţară.

(32/5; 33/4—6), o mărgică din pastă sticloasă cu ochiuri (fig. 31/5), o brăţară şi o verigă din bronz (31/1, 3; 34/2, 3), un fragment de lingură din lut ars (fig. 32/1), figurine antropomorfe din lut ars (fig. 32/3, 4).

Ceramica lucrată cu mîna prezintă o mare varietate în ceea ce priveşte forma şi decorul (fig. 6/3; 8/1—3; 9/1—3; 10/1—4, 6; 14/2—4, 6, 7; 20/3—4; 21/8, 9; 28/1, 5, 7), iar o parte din ceramica lucrată la roată prezintă şi elemente de decor (fig. 23/6; 24/2; 25/1, 3, 4; 30/1,8).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Locuinţa 2. Această locuinţă s-a degajat prin secţiunea IV şi casetele A, B, C, deschise în livadă, la 25 metri distanţă de locuinţa 1. Din punct de vedere stratigrafic, urmează după stratul arabil, gros de 30 cm, constînd din chirpici sfărîmaţi, cenuşă, cărbuni şi fragmente ceramice. În zona centrală a aglomerării de chirpici şi fragmente ceramice se aflau resturile unei vetre, iar mai la nord-est, un perete dărîmat, din care multe bucăţi aveau urme de netezire sau amprente de lemnărie de la uşi sau ferestre. Cantitatea acestora este destul de mare, încît, ţinînd cont şi de suprafaţa mare pe care se întind aceste resturi, nu este exclus să fi existat pereţi despărţitori. Stratul format din acest amestec încetează la 0,70 m, cînd apare un nivel mai subţire, dens, de culoare neagră, pigmentat cu chirpici şi care poate fi delimitat la o formă rectangulară orientată nord-sud (fig. 3).

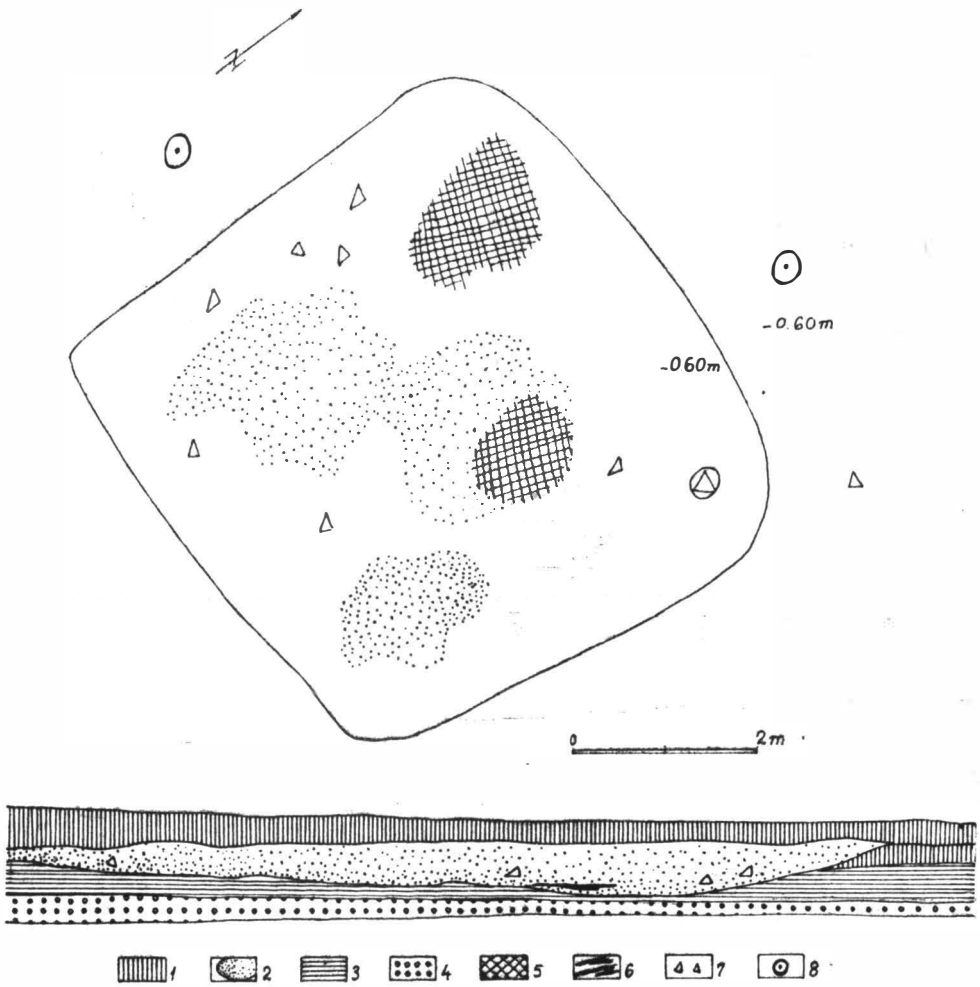

Fig. 3. Planul şi profilul locuinţei 2; 1 strat arabil; 2 strat amestecat cu cenuşă; 3 sol negru amestecat cu cărbuni; 4 sol galben; 5 resturi de vatră; 6 cărbuni; 7 fragmente ceramice; 8 rişniţe.

Printre resturile acestei locuinţe se afla o mare cantitate de ceramică lucrată cu mîna (fig. 28/6; 29/5) şi la roată (fig. 23/3, 4; 24/3; 26/3, 4; 30/6), fragmente de amforă (fig. 23/1, 2), fusaiole (fig. 32/6, 7; 33/7—9), oase de animale şi foarte puţine pietre. De asemenea, la aceeaşi adîncime, de jur împrejurul zonei conturate, se mai aflau şi alte materiale dintre care un cosor întreg şi altul fragmentar (fig. 31/2, 9) şi două rîşniţe primitive fragmentare. Se păstrează întreg un vas de dimensiuni mici, lucrat cu mîna din pastă poroasă, decorat cu mici proeminenţe (fig. 6/2) alături de o mare cantitate de fragmente de vase borcan din pastă poroasă (fig. 11/1—3; 12/1—3; 13/2, 3, 6, 7; 20/1, 2; 30/7) şi de castroane din pastă fină (fig. 22/5,7).

Locuinţa 3. Această locuinţă s-a cercetat în anul 1974 prin secţiunile V şi caseta D. Ca şi la celelalte locuinţe s-a delimitat o aglomerare de chirpici de la pereţi dărîmaţi, cenuşă şi multă ceramică.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

În zona centrală a acestei aglomerări se aflau cîteva resturi de vatră. Adîncimea inferioară a întregului ansamblu este de 1 metru faţă de solul actual de calcare (fig. 4).

Inventarul locuinţei cuprinde material asemănător cu celelalte locuinţe, o mare cantitate de ceramică poroasă lucrată cu mîna, provenită de la oale şi străchini (fig. 10/5 ; 13/1, 4, 5, 8, 9 ; 14/1, 5, 8 ;

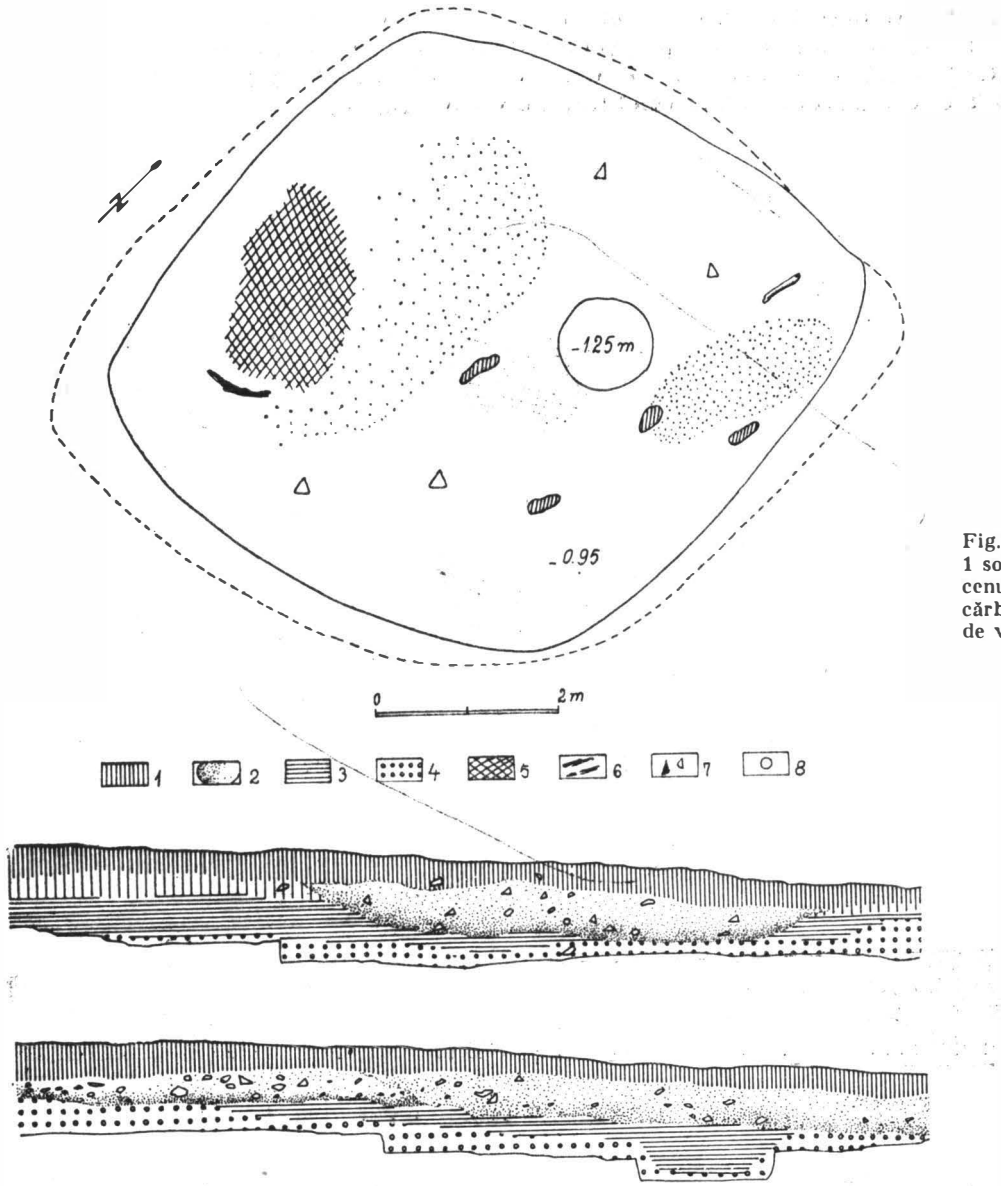

Fig. 4. Planul şi profilul locuinţei 3 ; 1 sol arabil ; 2 strat amestecat cu cenuşă ; 3 sol negru amestecat cu cărbuni ; 4 sol galben ; 5 resturi de vatră ; 6 cărbuni ; 7 fragmente ceramice.

21/1—5 ; 28/2, 3 ; 30/4, 5) şi fragmente de vase lucrate la roată, dintre care se remarcă străchinile de dimensiuni mari de culoare cenuşie unele decorate pe tot corpul cu o linie incizată vălurită (fig. 23/5 ; 24/1 ; 25/2 ; 26/2 ; 30/2, 3). De asemenea menţionăm un vas, pînă în prezent singular în această aşezare, de formă bitronconică, cu marginea tăiată şi fundul drept, decorat pe corp şi pe gît cu un motiv geometric incizat (fig. 22/8). Din inventarul acestei locuinţe mai făceau parte fusaiole bitronconice (fig. 33/10—12) şi o figurină antropomorfă (fig. 32/2 ; 33/2).

Cuptoare. În apropierea locuinţei 3, la circa 3 metri nord-est, s-a degajat un cuptor în aer liber, păstrat în întregime cu excepţia unei părţi din zona anterioară, stricată recent (fig. 5).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Cuptorul, unicul păstrat întreg din această aşezare, a fost folosit probabil pentru copt pîinea. El avea formă de pară culcată, mai larg la gură şi mai îngust la capăt, unde era probabil prevăzut cu un mic orificiu pentru eliminat fumul. Atît pereţii laterali, cît şi bolta erau puternic arse, pe o grosime de circa 6—8 cm, iar podeaua groasă de 8 cm era puternic arsă, aproape pietrificată. În cuptor se afla cenuşă şi cărbuni, iar în preajmă, cîteva fragmente de vase poroase.

★

Deşi numărul complexelor de locuire este mic, în aşezarea de la Huşi-Corni se remarcă o mare cantitate de material arheologic ce s-a adunat atît din locuinţe, cît şi mai ales din nivelul de epocă La Tène, din jur, aflat imediat sub solul arabil. Astfel, s-a putut recupera un vas din secţiunea II, în care nu s-a delimitat nici o locuinţă (fig. 7/3), numeroase fragmente de amfore şi mai

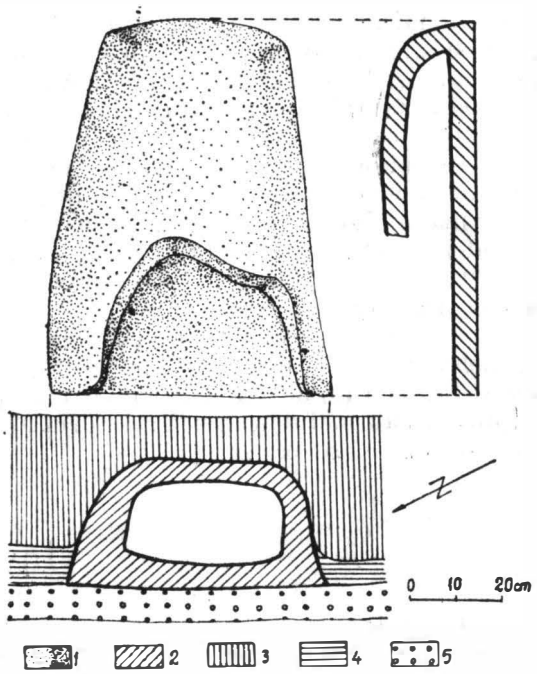

Fig. 5. Cuptorul de copt pîine din secţiunea VI.

Fig. 6. Ceramică lucrată cu mîna din locuinţele 1 (1,3) şi 2(2).

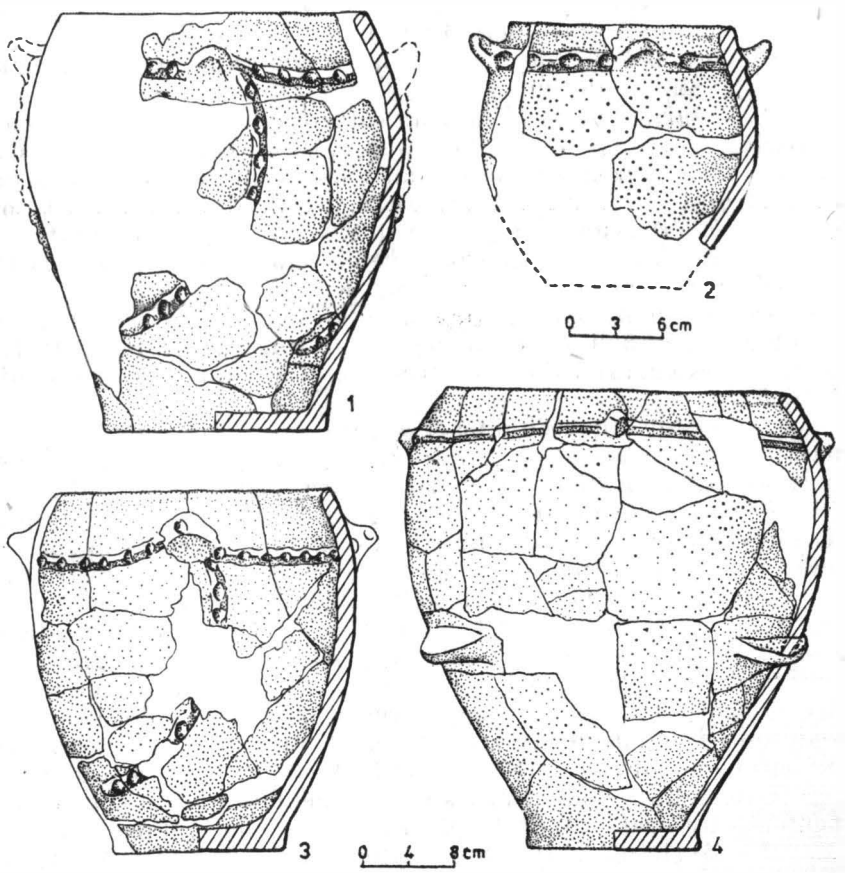

Fig. 7. Ceramică lucrată cu mîna din locuinţa 1 (1, 2, 4) şi din stratul de cultură (3).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

ales ceramică poroasă fragmentară. Aceste materiale, precum şi cantitatea de chirpici amestecată în acest strat probează existenţa şi a altor locuinţe ai căror pereţi şi resturi de vetre n-au mai rămas pe locul lor. Faptul că aceste locuinţe se aflau la mică adîncime şi sînt în consecinţă complet distruse, explică şi faptul că materialul arheologic a fost întins pe suprafeţe aşa de mari.

Din prezentarea celor trei locuinţe s-a putut observa că toate aveau formă aproximativ rectangulară fiind orientate nord-sud. Se remarcă, de asemenea, dimensiunile lor foarte mari în comparaţie cu locuinţele din alte aşezări, ceea ce ne îndreptăţeşte să presupunem că în complexul descoperit se aflau mai mult decît o singură încăpere. De asemenea, resturi de vatră se mai aflau şi în zona de mijloc a podelei propriu-zise, suprapusă de cenuşă, fragmente ceramice şi chirpici, în afară de resturi asemănătoare ce se aflau în colţuri. Nu s-a putut observa la nici una din locuinţele cercetate locul unde a fost amenajată intrarea.

În ceea ce priveşte cuptorul care din întîmplare s-a păstrat întreg, deşi nu este prea adînc faţă de solul actual şi deci ar fi putut fi uşor distrus de arături, el a fost folosit desigur pentru copt pîinea, dimensiunile sale fiind prea mici pentru a fi folosit la ars ceramica de uz curent. Astfel de cuptoare s-au mai descoperit în cadrul aşezărilor din cea de-a doua epocă a fierului, mai puţin bolta care de obicei se prăbuşeşte uşor.

Inventarul aşezării

Ceramica. Din punctul de vedere al tehnicii de realizare a olăriei, marea cantitate de ceramică existentă în cele trei locuinţe de la Huşi-Corni, se împarte în patru grupe :

A. Ceramică poroasă lucrată cu mîna ;
B. Ceramică fină lucrată cu mîna şi lustruită ;
C. Ceramică fină de culoare cenuşie sau brun deschis lucrată la roată ;
D. Ceramică de import.

A. *Ceramica poroasă.* Această categorie ceramică lucrată cu mîna conţine în compoziţia pastei degresanţi mari, mai ales cioburi pisate, care-i dau aspectul poros caracteristic. Arderea neomogenă realizată în cuptoare simple i-a dat culori cenuşii închis sau negre. Vasele sînt cu suprafaţa aspră sau lustruită. Cea mai mare parte a vaselor din această categorie sînt lustruite, cele mai multe avînd o angobă neagră care le asigură parţial impermiabilitatea.

1. *Forme.* Din această categorie de ceramică descoperită la Huşi-Corni s-au putut întregi următoarele forme :

— Oala de dimensiuni mai mari sau mai mici cu pereţii drepţi şi marginea rotunjită sau tăiată, cu fundul puţin mai mic decît gura (fig. 10/2—6 ; 11/1—3 ; 13/1,7—9 ; 14/1—4,7). Suprafaţa exterioară a acesteia are culoare cenuşie deschisă şi rareori sînt lustruite. Cantitativ, această formă predomină.

— Oala de dimensiuni mari cu gura largă uşor arcuită în interior, fundul mai îngust decît gura, pereţii arcuiţi, marginea rotunjită sau tăiată (fig. 7/1—4 ; 8/1 ; 9/2,3 ; 14/6 ; 17/9). Şi aceste vase au suprafaţa lustruită avînd culoare cenuşie închisă sau mai deschisă.

— Oale în formă de clopot cu gura foarte largă şi fundul îngust (circa 1/2 din diametrul gurii) marginea dreaptă sau rotunjită. Unele sînt uşor curbate în zona centrală (fig. 6/1 ; 16/9). Oalele de această formă au suprafaţa acoperită cu angobă neagră lustruită.

— Oale cu corpul bombat, gîtul înalt şi relativ strîmt, marginea uşor evazată şi fundul îngust (fig. 8/2, 3 ; 9/1, 10/1 ; 13/2,3 ; 14/8 ; 17/1—8). Vasele din această categorie sînt în general de dimensiuni mari, au pereţii groşi şi sînt acoperite cu angobă neagră lustruită.

2. *Ornamentarea.* Oalele din prima grupă sînt ornamentate pe partea superioară a corpului cu alveole, brîu simplu, alveolat sau crestat, prevăzut cu două sau patru proeminenţe conice. Mai frecvente sînt şi şirurile de brîuri crestate. Mai apar urechiuşele cu capetele în jos, proeminenţe cu alveole sau butoni cilindrici (fig. 10/2,4—6 ; 11/1—3 ; 12/1, 2 ; 13/1, 7—9 ; 14/1—4, 7, 8).

Oalele din a doua grupă sînt ornamentate în acelaşi mod. La Huşi-Corni predomină însă fragmentele care arată că de la proeminenţele conice alungite porneau oblic spre partea inferioară a vasului brîie simple sau alveolate (fig. 7/1, 3 ; 9/2 ; 17/7,9). Unele vase au pe partea superioară a corpului proeminenţe cilindrice şi pe partea inferioară a corpului proeminenţe conice (fig. 6/1 ; 7/4).

Oalele în formă de clopot sînt ornamentate în acelaşi mod.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

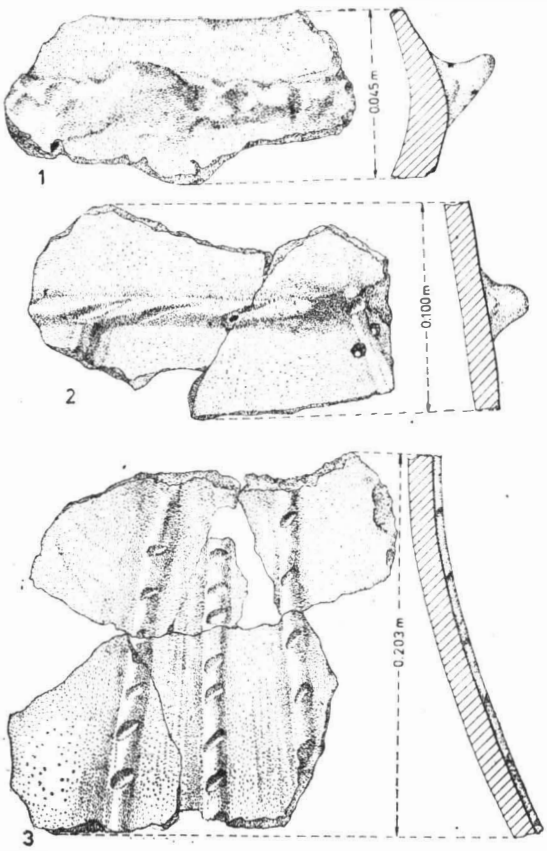

Fig. 8. Ceramică lucrată cu mîna din locuința 1.

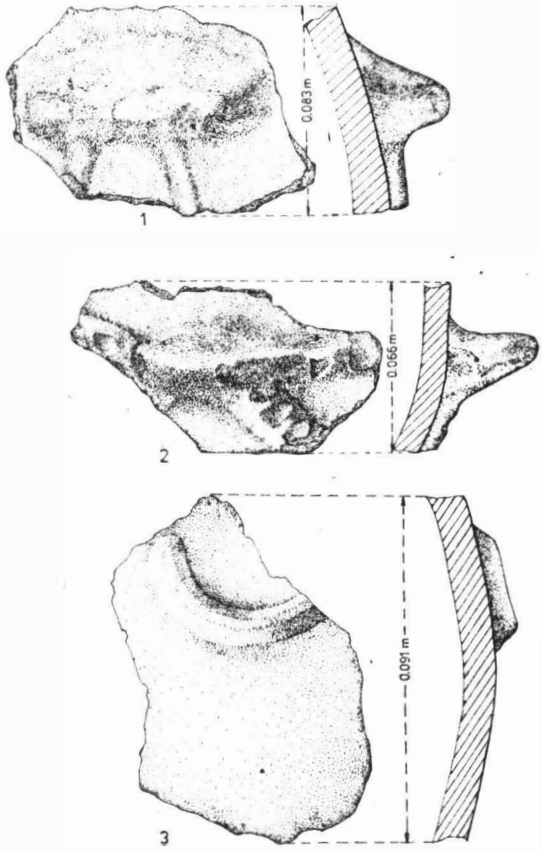

Fig. 9. Ceramică lucrată cu mîna din locuința 1.

← Fig. 10. Ceramică lucrată cu mîna din locuințele 1 (1—4, 6) și 3(5).

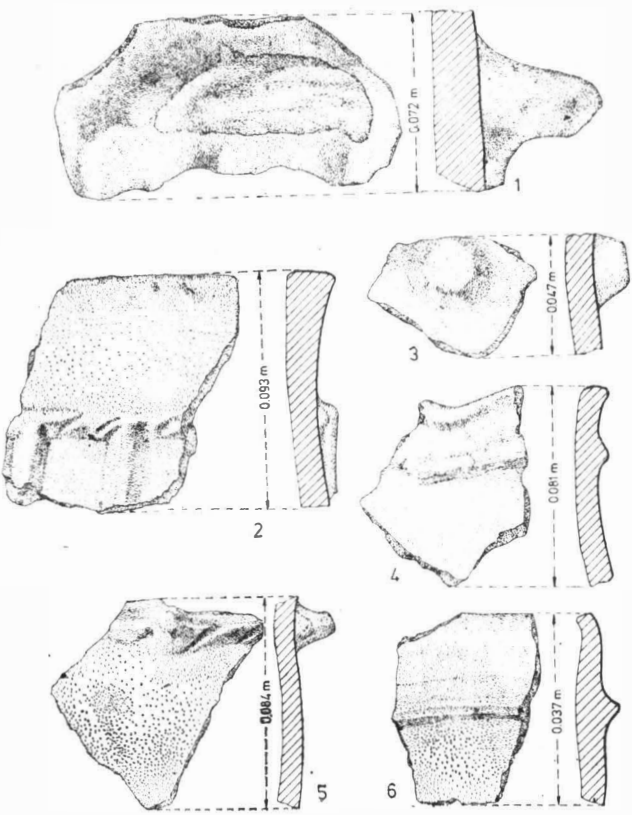

Fig. 11. Ceramică lucrată cu mîna din locuința 2

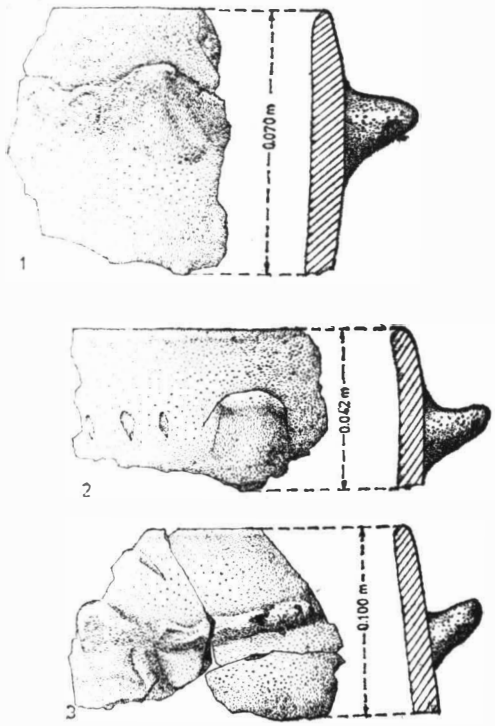

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

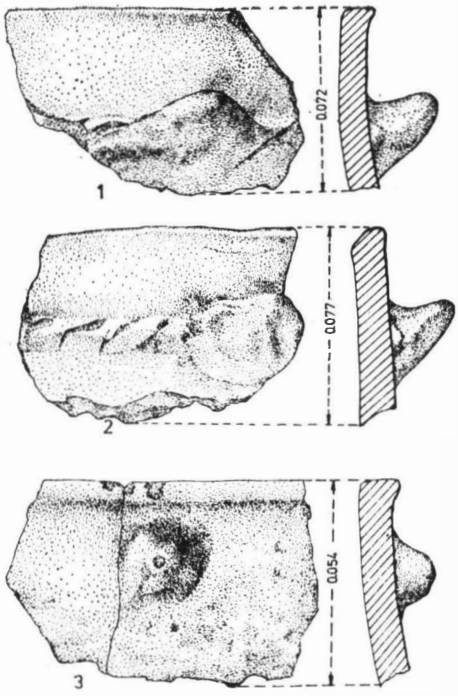

Fig. 12. Ceramică lucrată cu mîna din locuința 2.

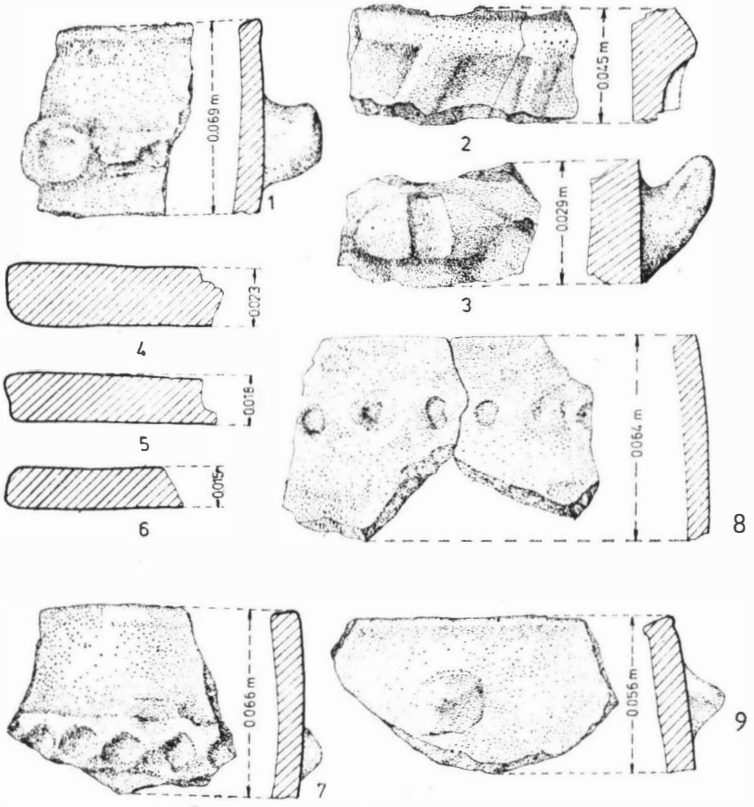

Fig. 13. Ceramică lucrată cu mîna din locuința 2 (2, 3, 6, 7) și locuința 3 (1, 4, 5, 8, 9).

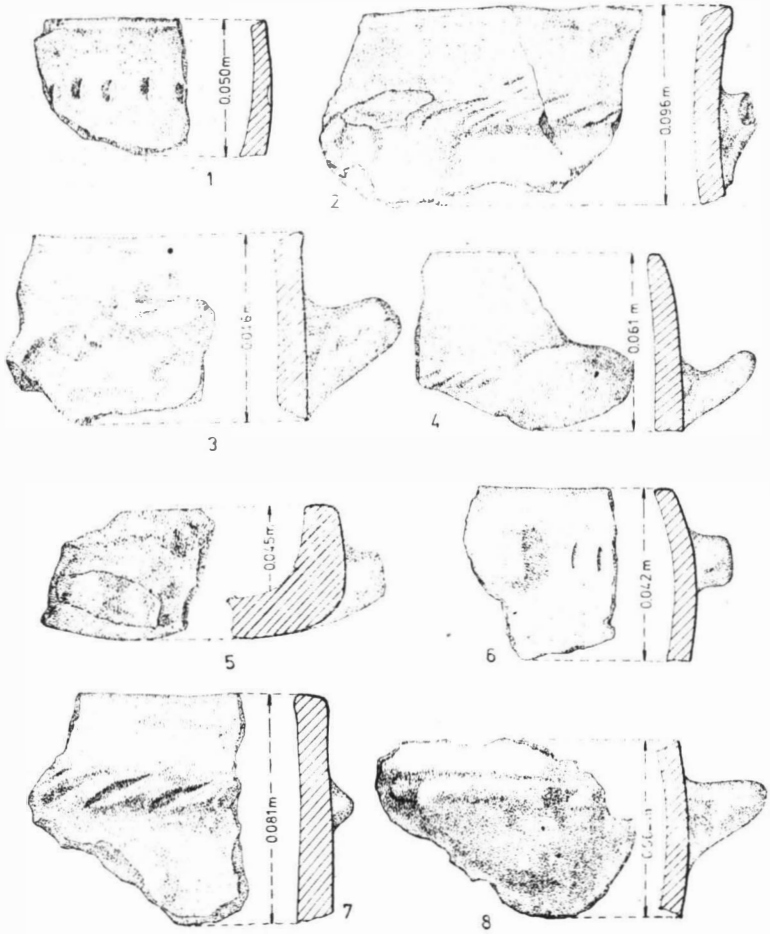

Fig. 14. Ceramică lucrată cu mîna din locuințele 1 (2—4, 6, 7) și 3 (1, 5, 8).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

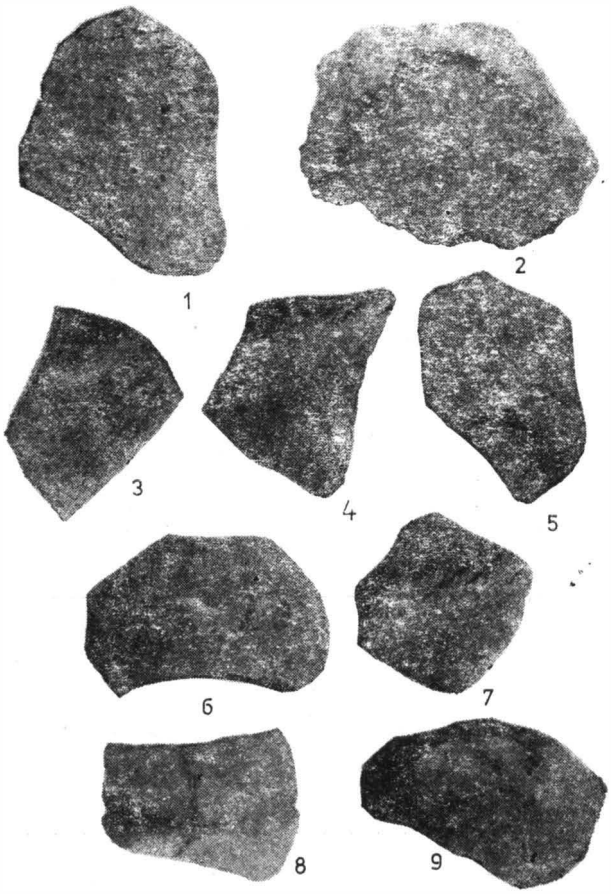

Fig. 15. Ceramică lucrată cu mîna din pastă poroasă.

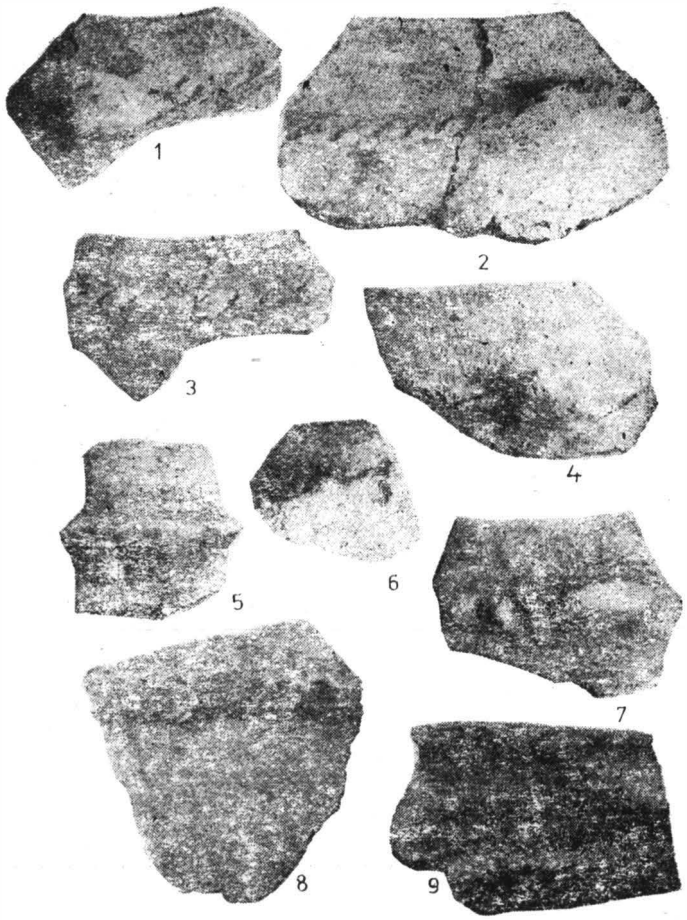

Fig. 16. Ceramică lucrată cu mîna din pastă poroasă, decorată cu brîu alveolat, brîu crestat şi proeminenţe.

Predomină brîul nealveolat dispus pe tot corpul vasului şi proeminenţe conice alungite, masive, pentru a putea fi folosite la apucat şi transportat. Probabil că din acest motiv sînt îndreptate în jos avînd şi o scobitură pentru fixat degetele. Acest fel de apucători sînt mai frecvente la oalele de aceeaşi formă dar cu gîtul mai îngust (fig. 15/2,5). Ele au brîul şi proeminenţele pe umăr sau mai jos (fig. 9/1 ; 10/1 ; 17/7).

În afară de proeminenţe şi brîie, vasele de dimensiuni mari nu mai au alt ornament. Se remarcă totuşi la un singur fragment o proeminenţă, la intersecţia a două şiruri de brîie, cu formă zoomorfă. Forma triunghiulară a proeminenţei, cu două unghiuri la partea superioară prelungite în brîu şi partea inferioară alungită şi rotunjită, exprimă perfect imaginea unui cap de bour (fig. 6/3 ; 28/1).

Două fragmente prezintă un ornament incizat, reprezentînd linii paralele de diferite lungimi grupate pe partea superioară a vasului (fig. 15/1), iar unele vase de dimensiuni mai mici sînt ornamentate cu impunsături succesive, ca nişte liniuţe înşirate pe umăr (fig. 18/5, 7).

Tipsii. În cele trei locuinţe cercetate se aflau circa 20 de fragmente de tipsii, de formă circulară, de diferite grosimi, netezite pe ambele părţi, cu marginea dreaptă sau rotunjită. Aceste piese sînt modelate din pastă poroasă de culoare albicioasă (fig. 13/4—6).

B. *Ceramica fină lucrată cu mîna.* Această categorie din ceramica geto-dacică, bine reprezentată în aşezarea de la Huşi-Corni, s-a lucrat din pastă mai densă, folosindu-se în general degresanţi mărunţi. Ea este bine arsă, avînd culori de nuanţe cenuşii, iar pe suprafaţa exterioară s-a aplicat, de cele mai multe ori, o angobă cenuşie albicioasă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

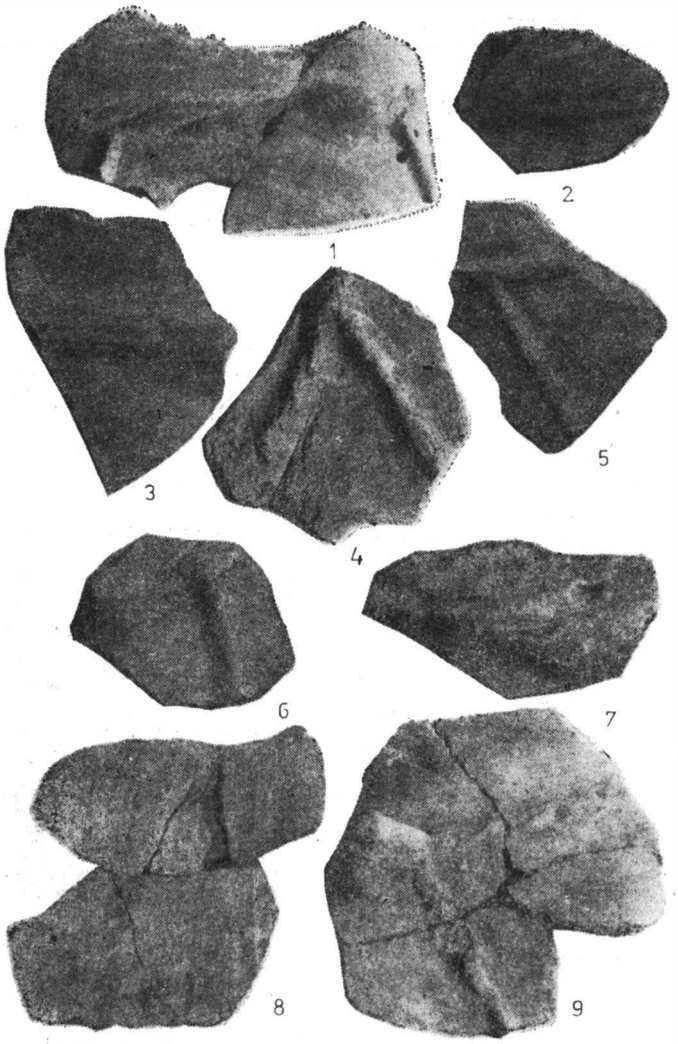

Fig. 17. Ceramică lucrată cu mîna din pastă poroasă decorată cu brîu în relief sau alveolat.

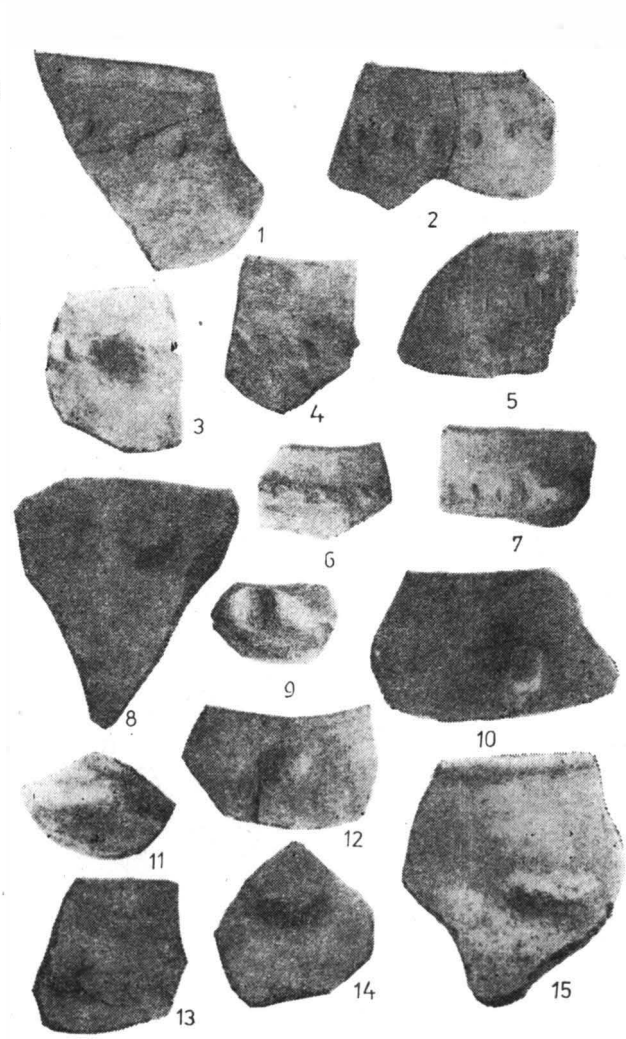

Fig. 18. Ceramică lucrată cu mîna din pastă poroasă, decorată cu alveole și butoni precum și cu decor incizat.

Din această calitate de pastă s-au modelat cu predilecție străchini și căni sau cești.

Străchini. Ca și oalele, străchinile se găsesc în cantitate destul de mare, cele mai multe în stare fragmentară, prezentînd o mare varietate de forme.

— Strachina tronconică, cu partea superioară verticală și marginea tăiată drept uneori oblic și fundul îngust (fig. 20/1, 3—5 ; 21/3,4—7,9 ; 22/5).

— Strachină tronconică cu marginea curbată în interior, tăiată drept sau rotunjită. Gura este în general foarte largă, iar fundul cu diametrul mic (fig. 19/1—3,5—10 ; 20/2 ; 21/1, 2, 8, 10 ; 22/2).

— Străchini prevăzute la partea superioară cu un prag sau gît, avînd marginea mai mult sau mai puțin evazată (fig. 19/4).

— Străchini de aceeași formă cu marginea dreaptă sau ușor evazată, prevăzute la partea inferioară cu un picior nu prea înalt (fig. 22/7 ; 28/3,4).

Pentru prins și apucat, străchinile sînt prevăzute cu proeminențe sau torți orizontale. Există o mare varietate în forma torților, ele putînd fi : simple proeminențe conice (fig. 21/3,8) ; urechiușe verticale ce pornesc din buză și coboară subțiindu-se spre fund, uneori în direcție oblică (fig. 19/2 ; 20/2 ; 21/2) ; proeminențe orizontale, conice, flancate lateral de altele mai mici (fig. 19/1, 3 ; 20/3) ; proeminențe străpunse cu orificiul mai mare sau mai mic (fig. 19/4, 8, 9 ; 20/1) ; torți orizontale de

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

secţiune rotundă, uşor înclinate pe umărul vasului. Aceste torţi se găsesc atît pe străchinile tronconice (fig. 19/5—7), cît şi la străchinile cu partea superioară verticală (fig. 20/1, 4, 5; 21/4). Torţi de secţiune rotundă răsucită s-au păstrat în foarte puţine exemplare (fig. 19/10).

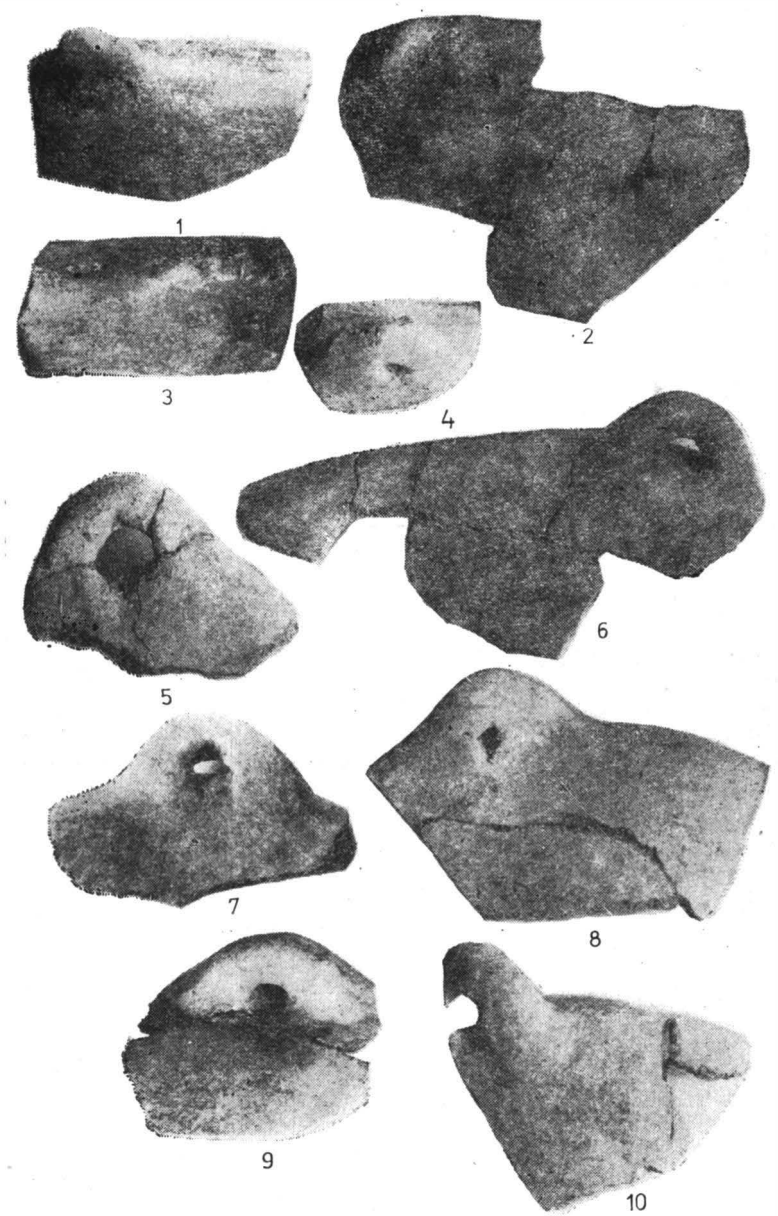

Fig. 19. Ceramică lucrată cu mîna din pastă de calitate bună.

Căni. În tehnica confecţionării vaselor cu mîna s-a descoperit un număr redus de căni, în general fragmentare, încît forma lor nu este întotdeauna destul de clară. S-au păstrat numeroase fragmente de torţi, de secţiune ovală sau rotundă, cîteva şi cu cîte o porţiune din corpul căniі.

În ceea ce priveşte forma corpului la căni se pot deosebi:

— căni cu corpul rotund şi gîtul înalt, cu toarta pornind din umăr, fiind prinsă de marginea buzei şi uşor supraînălţată (fig. 28/2, 6; 29/1—5; 30/4,5).

— căni cu corpul rotund şi gîtul înalt cu toartă prinsă cu ambele capete pe gît (fig. 28/5; 30/7).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

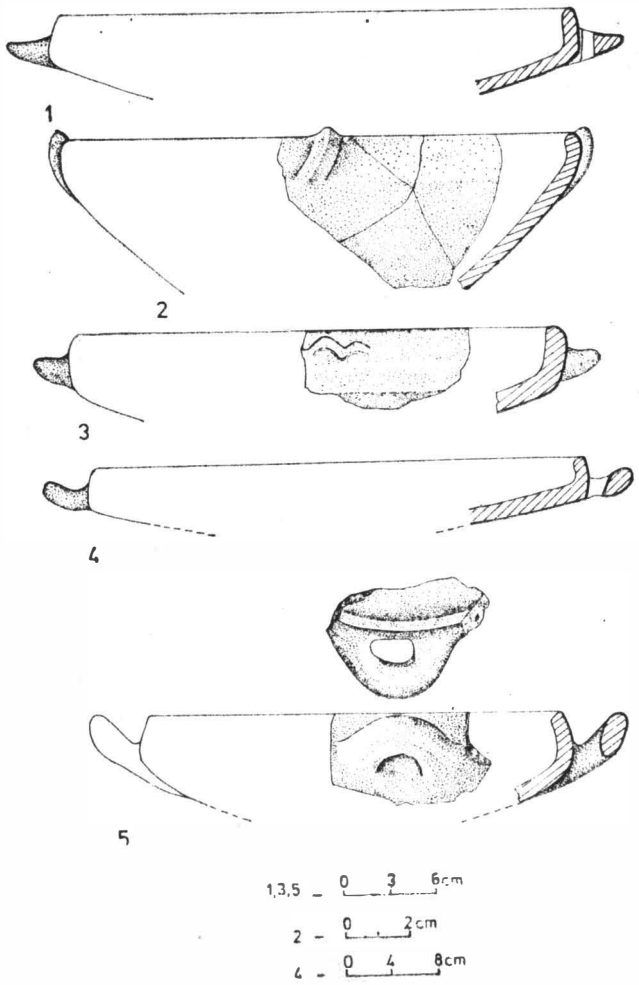

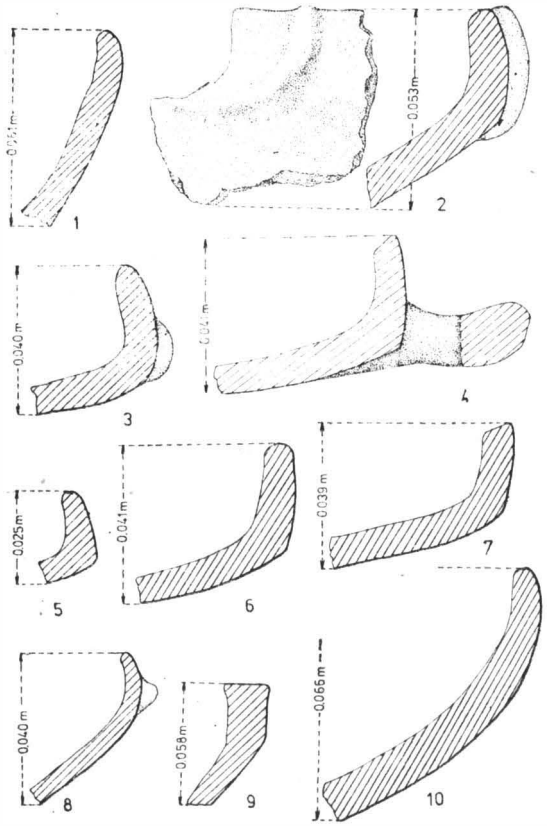

Fig. 21. Ceramică lucrată cu mîna din locuința 1(8, 9), 2 (6, 7, 10) și 3(1 – 5).

← Fig. 20. Ceramică lucrată cu mîna din locuința 1 (3 – 5) și 2(1 – 2).

În ceea ce privește ornamentarea, s-a remarcat pe o singură cană lucrată cu mîna un șir de „coaste" verticale, obținute din corpul vasului, existente numai pe partea inferioară a vasului (fig. 29/5)

Cești sau cupe. În cadrul acestor forme, pot fi grupate mai multe fragmente și vase întregi de dimensiuni mici, cu pereții arcuiți, prevăzute cu proeminențe perechi, conice sau plate (fig. 6/2 ; 28/7).

În general cănile și cestile lucrate cu mîna, sînt foarte puține în comparație cu celelalte forme ceramice. Cănile au fost folosite probabil mai mult lucrate la roată, din care s-au păstrat destul de numeroase fragmente.

Strecurători. Aceste vase s-au păstrat în stare fragmentară. Ele sînt lucrate în general dintr-un material inferior, poros, avînd forme obișnuite, de dimensiuni nu prea mari, după cum o arată aspectul pereților. Ele au avut probabil forma unor castronașe cu marginea dreaptă și fundul rotunjit. Găurile sînt făcute la întîmplare, destul de dese, pe toată suprafața vasului (fig. 29/6).

C. *Ceramica lucrată la roată.* Vasele lucrate în această tehnică sînt din pastă de calitate bună, în general omogenă, din argilă pură conținînd rare particule calcaroase și nisip fin, rareori paiete de mică.

Prin ardere s-a obținut de obicei culoarea cenușie mai mult sau mai puțin deschisă, arderea nepătrunzînd întotdeauna pînă în miezul pereților. La suprafață se remarcă o ușoară peliculă de lut — angoba — de culoare mai închisă, lustruită sau mată.

Formele modelate din această pastă în tehnica la roată sînt : castroane, cupe și căni, toate în stare fragmentară.

Castroane. 1. În cadrul acestei forme, predominantă este aceea a castronului cu corpul bitronconic, nu prea înalt, buza curbată spre interior și fundul inelar, profilat.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

În general sînt de dimensiuni mari și sînt prevăzute cu torți orizontale de secțiune rotundă. În partea superioară, pe umăr, cele mai multe din castroane sînt decorate cu o linie ondulată incizată, cu buclele mai rare sau mai dese (fig. 25/1,4 ; 27/2,9 ; 30/8). Cîteva fragmente provin de la astfel de castroane care prezintă șănțuiri sau praguri pe umăr sau pe partea inferioară a vasului (fig. 22/4 ; 24/3 ; 26/2,4).

Referitor la torți, se poate remarca faptul că în cele mai multe cazuri ele sînt dispuse perechi, sau în cruce, uneori fiind flancate de proeminențe conice (fig. 24/3 ; 27/1).

2. Castroane cu corpul tronconic avînd umărul reliefat și marginea evazată oblic (fig. 24/1) sau orizontal (fig. 24/2). Vasele de această formă sînt mai puțin frecvente, și, în general, sînt de dimensiuni mai mici decît cele din prima categorie.

Și aceste castroane sînt ornamentate cu o linie vălurită incizată, plasată pe buză sau pe buză și pe gît, nu întotdeauna executată corect. Castronul cu umărul drept și marginea evazată orizontal prezintă pe corp caneluri destul de adînci în genul unor „coaste" orizontale (fig. 24/2).

Mai multe fragmente de la vase lucrate la roată din pastă fină sînt decorate cu șiruri de linii ondulate incizate, uneori duble, pe partea inferioară a corpului în apropiere de marginea reliefată a fundului (fig. 23/6).

Boluri. S-au descoperit mai multe fragmente care provin de la boluri de formă semiglobulară, lucrate și decorate cu mare finețe. S-a întregit un singur vas de formă tronconică cu pereții rotunjiți, cu marginea ușor arcuită în interior și fundul inelar puțin reliefat. În partea superioară este decorat cu două linii paralele drepte, suprapuse de o linie ondulată (fig. 22/3 ; 27/5).

Decorul incizat este în general caracteristic acestei categorii de ceramică.

Alte fragmente de boluri sînt mai mici sau mai mari avînd un decor asemănător, dar nesubliniat de linia dreaptă (fig. 26/3 ; 30/3).

— Tot din ceramică fină de culoare cenușie s-a lucrat la roată o cupă de dimensiuni mijlocii (înălțimea 11,4 cm), avînd formă bitronconică cu marginea tăiată drept și fundul îngust ușor înălțat (fig. 22/8). Jumătatea superioară a acestui vas este decorată cu două benzi în zig-zag, prima încadrată în linii drepte, cea de-a doua numai subliniată. Inciziile sînt bine executate cu mici diferențe de înălțime la zig-zaguri, la cea de-a doua bandă. Partea inferioară a vasului are incizate, din loc în loc, mici inimioare cu vîrful în sus, în genul unor V-uri, care au și în interior linii paralele cu cele exterioare. Aceste elemente decorative nu sînt dispuse în mod constant pe întreaga jumătate a cupei. Spre deosebire de celelalte vase, cupa are pereții mai groși și se pare că s-a lucrat la o roată mai puțin rapidă. Amprentele din interior indică o intervenție ulterioară pe lutul moale, probabil în momentul cînd s-a aplicat decorul de pe partea inferioară a vasului.

Strecurători. Strecurătorile lucrate la roată, din care s-au descoperit mai multe fragmente, sînt lucrate de asemenea din pastă de calitate foarte bună, avînd pereții subțiri, iar orificiile dispuse într-un mod destul de îngrijit.

Fragmentele ilustrate (fig. 23/4, 5 ; 27/8) fac parte din jumătatea superioară sau inferioară a unor strecurători care aveau formă tronconică, în genul unor castroane. La exterior, pe toată suprafața, sînt decorate cu adînciturі paralele, unele duble.

Căni. În cadrul ceramicii lucrate la roată din așezarea de la Huși-Corni se afla o mare cantitate de fragmente ce provin de la căni, de dimensiuni mijlocii, din care s-au păstrat mai ales funduri, inelare și reliefate, torți de secțiune ovală sau rotundă și mai ales fragmente din corpul lor. Aceste căni aveau corpul bombat și gîtul mai mult sau mai puțin înalt (fig. 27/6 ; 30/1, 2, 6). Cîteva torți indică și existența cănilor cu toarta supraînălțată.

Imitații. În tehnica la roată, s-a lucrat un mic capac din pastă foarte fină de culoare neagră, descoperit în locuința 1. Acest vas nu-și are corespondentul în ceramica locală lucrată cu mîna, așa cum s-a întîmplat cu celelalte forme de vase lucrate la roată din cadrul olăriei geto-dacice. El are formă tronconică cu fundul triplu inelat, marginea răsfrîntă pînă la orizontală, prevăzută cu două găuri simetrice și umărul ușor reliefat (fig. 22/6) (fig. 27/4) reprezintă un fragment din acest vas înainte de a fi întregit.

Un alt fragment de vas provine de la un castron din pastă fină, nisipoasă, de culoare rozgălbuie, de formă tronconică, cu marginea dreaptă prevăzută cu un prag necesar fixării unui capac. Acest prag este prevăzut cu două șănțuiri paralele pe partea dinspre umăr (fig. 26/1). Pe marginea exterioară a buzii și în două locuri de pe umărul vasului a existat o bandă pictată cu culoare roșie închisă, cu mici prelungiri triunghiulare. Pe partea superioară a corpului a existat și o toartă orizontală încadrată de proeminențe conice, din care se mai păstrează un singur exemplar.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

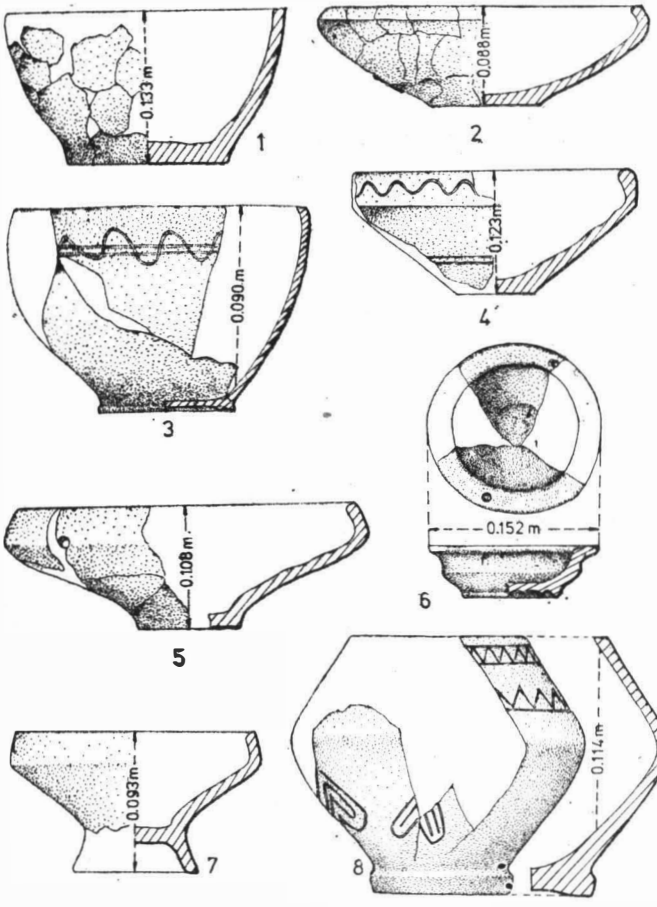

Fig. 22. Ceramică lucrată cu mîna (1, 2, 5, 7) și la roată (3, 4, 6, 8) din locuința 1 (1—4, 6), 2(5, 7) și 3(8).

Fig. 23. Ceramică lucrată cu roata din locuințele 1 (6), 2(1—4) și 3(5).

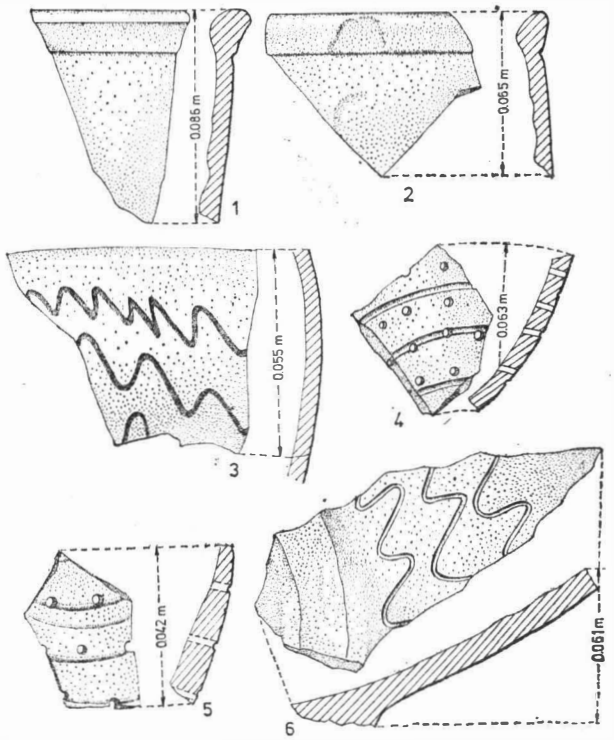

←Fig. 24. Ceramică lucrată cu roata din locuințele 1(2), 2(3) și 3(1).

Fig. 25. Ceramică lucrată la roată din locuințele 1(1, 3, 4) și 3(2).

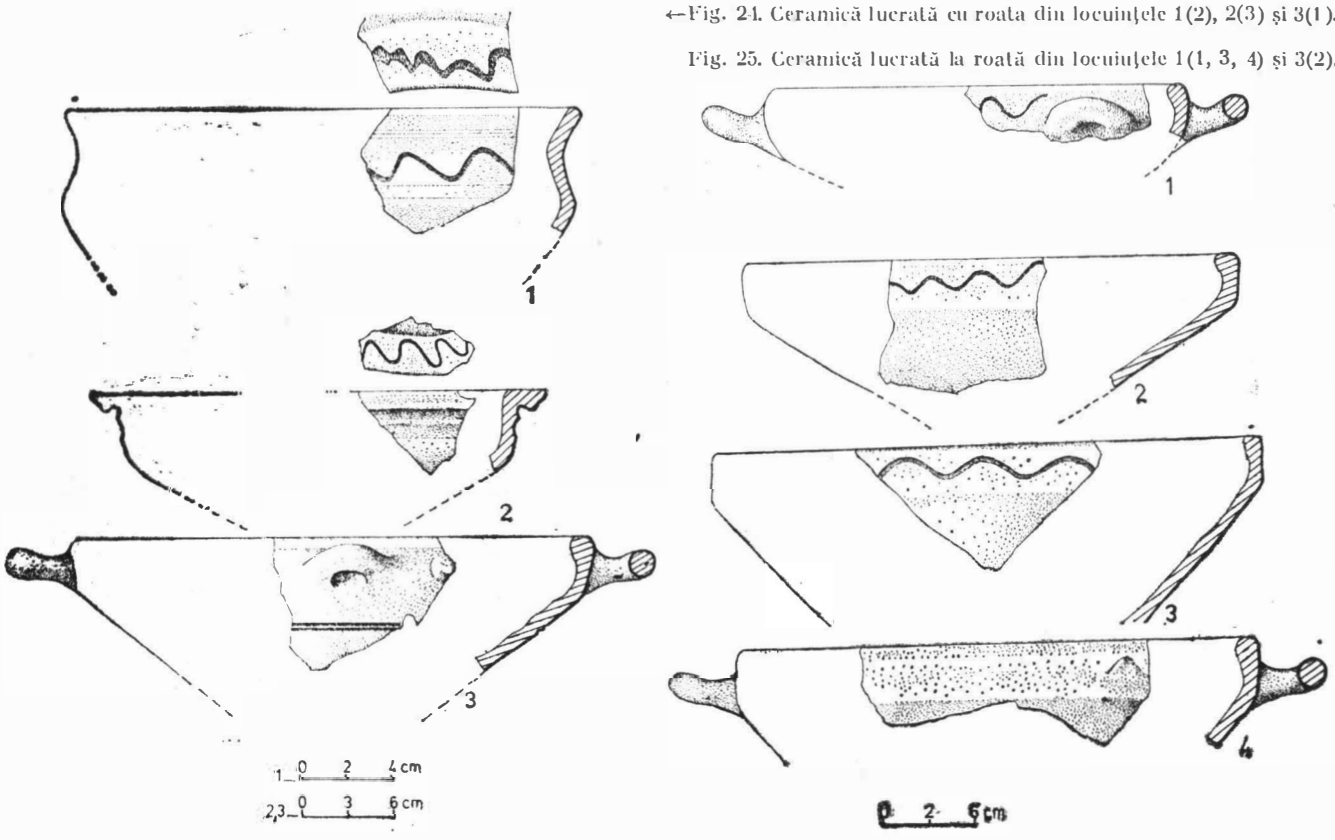

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

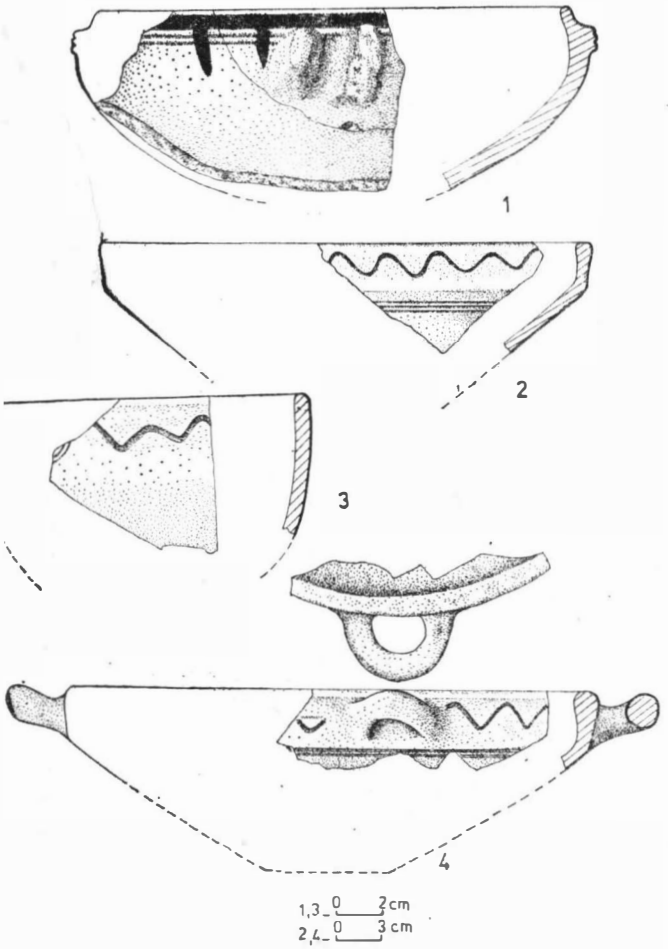

Fig. 26. Ceramică lucrată la roată din locuinţele 2(3,4) şi 3(2), şi din stratul de cultură (1).

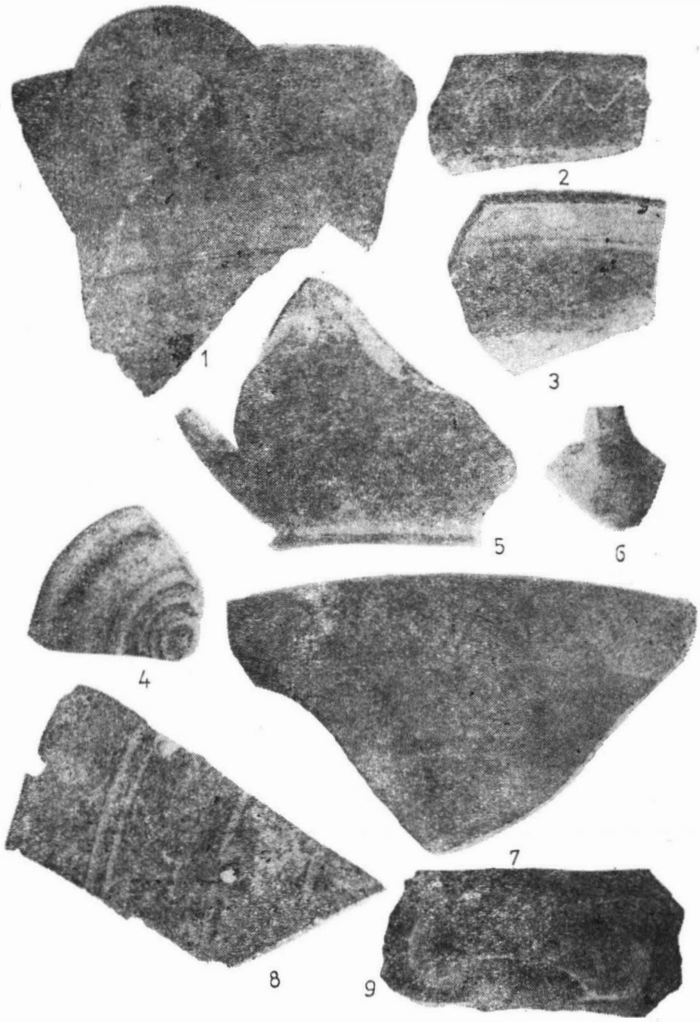

Fig. 27. Ceramică lucrată la roată din pastă cenuşie. →

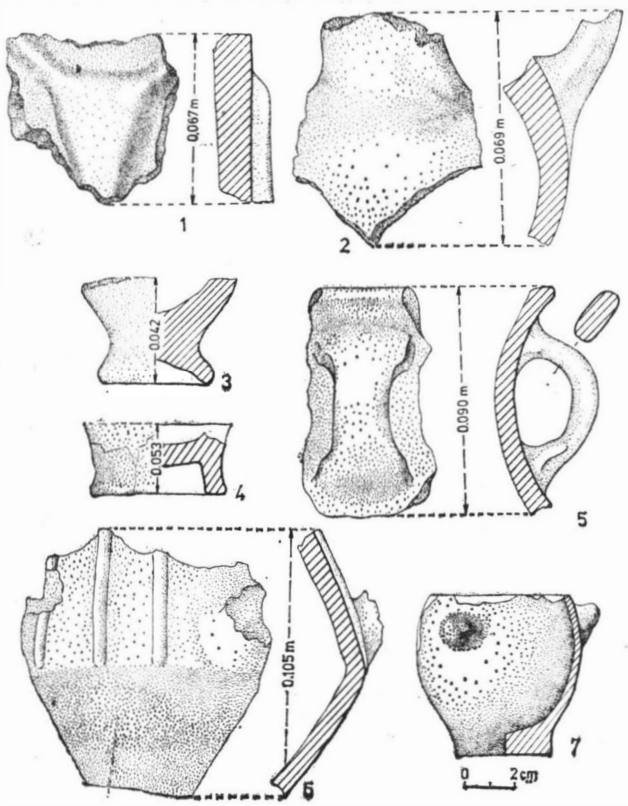

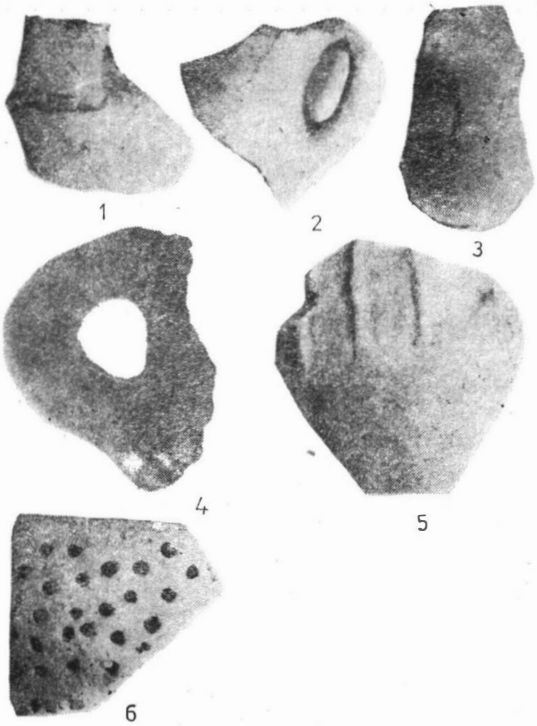

Fig. 29. Ceramică lucrată cu mîna din pastă fină.

← Fig. 28. Ceramică din pastă fină lucrată cu mîna din locuinţele 1 (1, 4, 5, 7) 2, (6) şi 3(2, 3).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

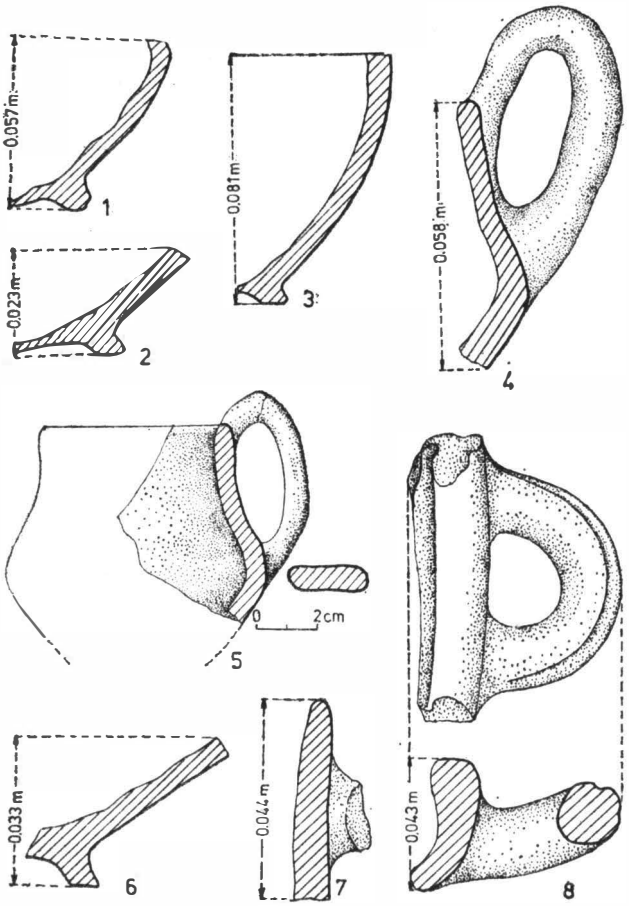

Fig. 30. Ceramică lucrată cu mîna (4, 5, 7) și la roată (1—3, 6, 8) din locuințele 1 (1,8), 2 (6, 7) și 3(2—5).

D. *Ceramica de import.* Din această grupă s-au descoperit numeroase fragmente din corpul și partea superioară a unor amfore de dimensiuni mari, lucrate din pastă nisipoasă de culoare galben roșcată. Marginea buzei este rotunjită și ușor evazată în exterior avînd un prag în zona de contact cu gîtul (fig. 23/1, 2). Torțile sînt în general de secțiune ovală, dar cîteva mici fragmente provin și de la torți bifilare.

Multe fragmente din corpul vaselor sînt prevăzute cu găuri care arată că s-a încercat o refolosire a lor după ce au fost sparte. După forma părții superioare, gîtul și marginea, de asemenea după calitatea pastei, rezultă că aceste amfore provind din Thasos.

Unelte. Uneltele descoperite în așezarea de la Hușl-Corni sînt în general puține în raport cu ceramica. Ele sînt confecționate din fier, lut ars sau os.

Dintre uneltele din fier fac parte două cosoare (din care unul fragmentar) și un cuțit de uz comun (fig. 31/2,4 ; 34/1).

Cele două *cosoare* se aflau în imediata apropiere a locuinței 2, în pămîntul amestecat cu diferite resturi și cu cenușă. Starea de uzură a acestor piese, arată o folosire intensă a lor. Cosorul, păstrat întreg, are lama lată, puțin curbată la vîrf. Mînerul destul de lung, de secțiune dreptunghiulară, se subțiază la capăt (fig. 31/4). Din cel de-al doilea cosor s-a păstrat porțiunea de tăiș de la vîrf, care are aceeași formă, dar ceva mai curbat decît cosorul păstrat întreg, fiind în general de dimensiuni mult mai mici (fig. 31/2).

Cuțitul din fier, de dimensiuni mijlocii, are tăișul drept și muchia curbată, avînd coada de mîner scurtă, de secțiune pătrată. Starea de conservare mediocră arată o folosire îndelungată (fig. 34/1).

Dintre obiectele din lut ars se remarcă o mare cantitate de fusaiole.

Fusaiole din lut ars, de diferite forme, s-au descoperit în toate locuințele, precum și în stratul din jur. Ca formă predomină fusaiolele mari de formă bitronconică (fig. 32/5 ; 33/5—7, 10, 11), cilindrice (fig. 32/7 ; 33/9), bitronconice mici (fig. 33/4, 8), plate (fig. 32/6) sau sferice (fig. 33/12) (Menționăm că nu toate fusaiolele sînt ilustrate în desen sau foto.)

Lingură din lut ars de formă obișnuită destul de grosolan lucrată (fig. 32/1).

Rîșnițe din piatră, de formă primitivă s-au descoperit în stare fragmentară. Două exemplare, destul de mari, se aflau în preajma locuinței 3.

Obiecte de podoabă. *Brățară din bronz*, lucrată din verigă rotundă, plină, decorată cu trei grupuri de protuberanțe sferice, lipite (fig. 31/1).

Inel din bronz, lucrat din verigă de secțiune ovală (diam = 1,8 cm), (fig. 31/3).

Mărgică din pastă sticloasă, mată de culoare galbenă, cu patru grupuri de cîte doi ochi de culoare albastră, realizați din cercuri concentrice, albe și albastre intercalate, cu miezul albastru (fig. 31/5).

Reprezentări plastice. Din cele trei locuințe cercetate s-au recuperat trei figurine antropomorfe din lut ars, două din locuința 1 și una din locuința 3.

Figurinele sînt diferite una de alta, atît prin formă, cît și prin mărime.

— Prima figurină, descoperită în locuința 1, are forma cilindrică, goală în interior, în partea superioară fiind marcată numai fața, prin scoaterea în relief a unei mici proeminențe ce reprezintă nasul

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

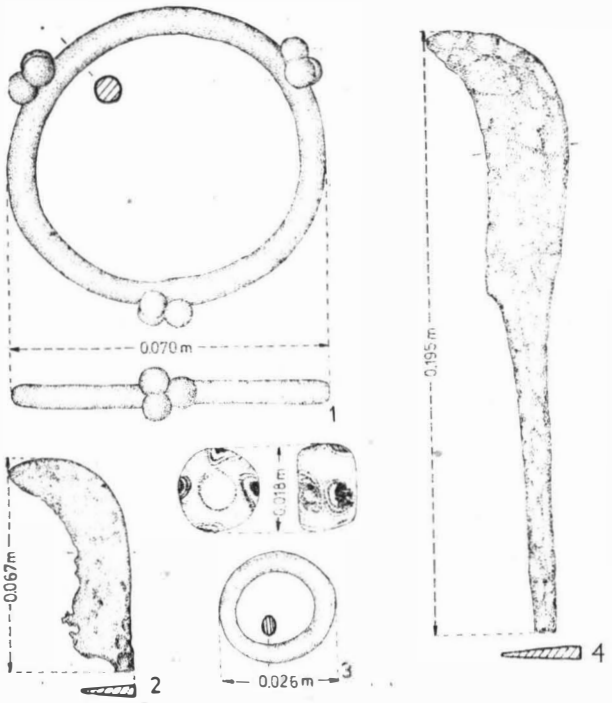

Fig. 31. Unelte şi obiecte de podoabă din locuinţa 1 (1, 3,5) şi 2 (2, 4).

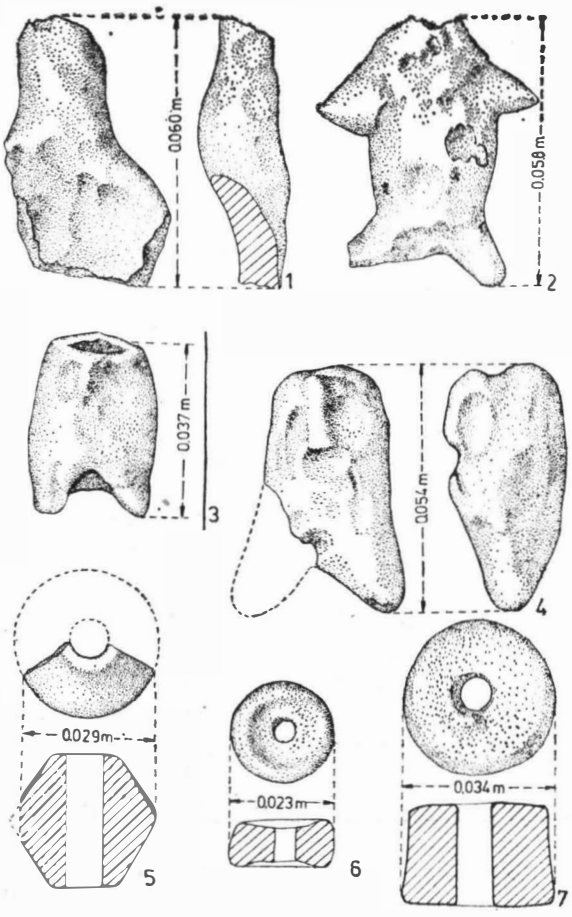

Fig. 32. Figurine şi fusaiole din lut ars din locuinţele 1(1,3—5), 2 (6,7) şi 3(2).

Fig. 33. Fusaiole, figurine şi vas miniatură din locuinţa 1(3—6), 2(7—9), şi 3 (2, 10—12) şi din stratul de cultură (1).

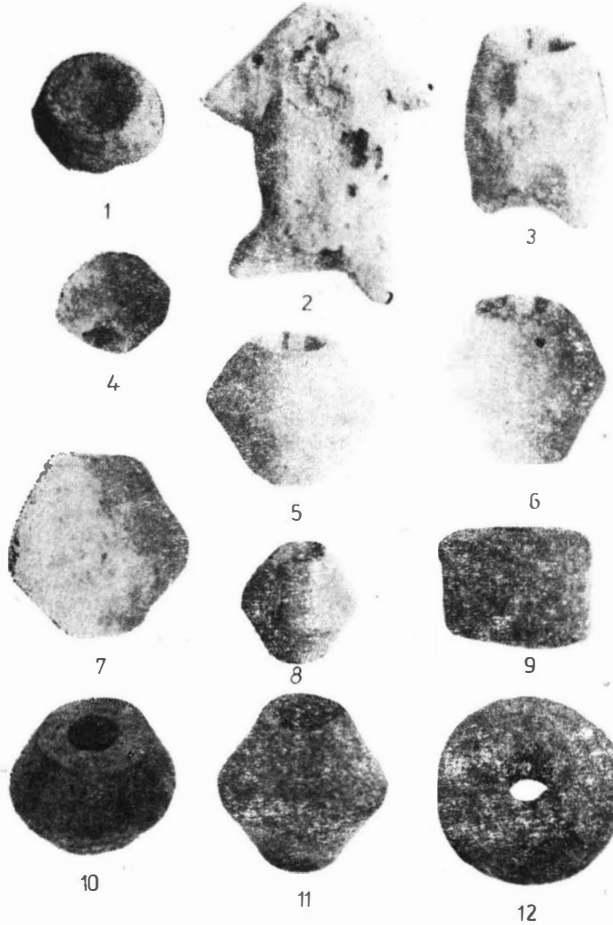

Fig. 34. Cuţit din fier şi obiecte de podoabă din locuinţa 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

și două adînciturі în părțile laterale, marcînd cei doi ochi. În partea inferioară, în față, sînt abia marcate picioarele, ca niște mici prelungiri terminate în unghi ascuțit (fig. 32/3).

— A doua figurină din locuința 1 are, de asemenea, formă aproximativ cilindrică, avînd bine marcată fața (fig. 32/4). Picioarele desfăcute, de formă conică, sînt trase din trunchi (un picior se află rupt din vechime).

— A treia figurină, lucrată și arsă destul de neglijent, are bine realizate mîinile și picioarele, mult desfăcute (piciorul drept este îndreptat orizontal), capul fiind marcat printr-o mică proeminență conică la partea superioară (ruptă din vechime) (fig. 32/2).

După cum s-a mai amintit, așezarea geto-dacică de la Hușі-Corni face parte din grupul stațiunilor deschise, nefortificate, ce se dezvoltă în această perioadă, paralel cu marile cetăți traco-getice, mari centre administrative și politice.

Așezarea cercetată la Hușі-Corni se caracterizează prin tipul de locuință, binecunoscut pentru această perioadă, construit la suprafața solului, la distanțe relativ mari una de alta. Dimensiunile neobișnuit de mari ale acestor case sînt caracteristice și altor așezări, cum sînt de exemplu, locuințele de la Stînceștі-Botoșani [15] și Cotnari-Iași [16], unde resturile de pereți s-au întins la unele locuințe, pe suprafețe uneori foarte mari. După cum am mai amintit, nu este exclusă posibilitatea existenței în așezarea de la Hușі-Corni a unor locuințe cu două încăperi, ceea ce ar explica întinderea pe o suprafață așa de marc a locuințelor 1 și 3.

Forma locuințelor este în general rectangulară, avînd vatra în unul din colțuri. În locuința 1 existau resturi de vatră și spre mijlocul ei, în afară de acelea din colț. Din cauza răspîndirii prea mari a resturilor, nu s-a putut identifica locul intrării, în schimb existau acele bucăți de lipitură cu urme de nețezire, cu muchii și amprente de lemnărie, nu numai de la bîrnele din structura pereților, dar și de la uși sau eventuale orificii ale ferestrelor.

Vetrele au fost construite direct pe podea, fiind confecționate dintr-o lipitură din lut amestecat cu pleavă sau paie, care prin ardere au dat aspectul poros al resturilor aflate în zona locuinței. Se remarcă în așezarea de la Hușі-Corni o mică cantitate de pietre arse, care pot să fi servit la construirea vetrei, aceasta probabil și din lipsa pietrei, în general.

În ceea ce privește sistemul de locuire în locuințe de suprafață, prevăzute cu vetre simple, această așezare are analogii pe tot teritoriul locuit de geți în epoca fierului. Amintim în acest sens locuințele din „Cetatea II" de la Stînceștі-Botoșani, din faza a II-a de locuire de la Cotnari-Iași [17], locuințele parțial distruse de la Poiana [18], Bărboasa [19] sau de la Bunești-Averești și Curteni [20].

În așezarea de la Hușі-Corni nu s-au descoperit gropi de provizii. Este imposibil ca ele să fi lipsit, măcar ca simple gropi pentru extrasul lutului necesar la construirea pereților. Pe de altă parte existența unei mari cantități de fragmente de oale de dimensiuni mari poate demonstra că astfel de vase au fost folosite pentru păstrarea proviziilor, gropi special amenajate în acest sens nemaifiind necesare. Micile alveolări din locuințe sau din alte zone cercetate nu au nimic comun cu niște gropi propriu-zise, ele fiind folosite pentru păstrat cărbunii și cenușa.

Încadrare cronologică

Așezarea geto-dacică cercetată la Hușі-Corni a oferit un material arheologic deosebit de interesant punînd în evidență existența în această perioadă a mai multor categorii de obiecte și ceramică, mai puțin cunoscute în zona centrală a Moldovei.

[15] A. Florescu și S. Rață, StMatSuccava, 1, 1969, p. 9—18.

[16] Informații amabile de la colegul A. Florescu, pentru care îi mulțumim călduros și pe această cale.

[17] *Ibidem.*

[18] Radu și Ec. Vulpe, Dacia, 3—4, 1927—1932, p. 277—292; R. Vulpe și colab. SCIV, 1, 1950, 1, p. 177—216; idem, SCIV, 3, 1952, 1, p. 191—220.

[19] M. Florescu și V. Căpitanu, ArhMold, 6, 1969, p. 256.

[20] C. Iconomu, *op. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Ceramica lucrată cu mîna, descoperită în cantitate mare în cele trei locuințe, ne oferă o mare varietate de forme, începînd cu oala borcan, de dimensiuni mari și mijlocii, continuînd apoi cu strachinile și cănile.

Oalele din prima categorie, de dimensiuni mai mari sau mai mici, cu pereții drepți și marginea rotunjită sau tăiată, precum și oalele cu gura largă, ușor arcuită în interior și pereții curbați, toate cu fundul mai mic decît deschiderea superioară, avînd suprafața aspră, nelustruită, sînt cele mai frecvente în așezarea de la Huși-Corni. Aceste forme sînt reprezentate prin mai multe exemplare și în alte așezări getice, fiind considerată o formă de bază în perioada tîrzie a primei epoci a fierului și mai tîrziu în cea de-a doua epocă. Astfel de vase au fost descoperite în Transilvania la Cluj-Mănăștur, Slimnic și în alte localități [21], în Moldova în așezarea de la Poiana [22], în „Cetatea II" de la Stînceşti [23], la Zimnicea [24], Histria [25], Satu-Nou [26], în mai multe așezări dintre Prut și Nistru [27], precum și la Ravna [28] și Braničevo [29], atît în așezări, cît și în necropole fiind datate în secolul al IV-lea î.e.n.

— Vasele în formă de clopot reprezentate la Huși-Corni prin multe fragmente, mai ales funduri foarte groase, dar cu diametrul mic, sînt forme binecunoscute și în alte așezări și necropole din această vreme. Astfel în cimitirul II de la Bugeac-Ostrov [30], precum și în cele de la Cernavoda [31] și Satu-Nou [32] aceste vase de asemenea forme au servit ca urne. Butonii sau apucătorile plasate pe corp mai sus sau mai jos i-au determinat pe unii specialiști să presupună o evoluție cronologică a acestor forme pe parcursul secolelor IV—III î.e.n. [33].

S-a remarcat o frecvență mai mare a oalei de formă bitronconică, la care partea superioară alungită în genul unui gît gros și marginea ușor evazată amintesc forme vechi din perioada mijlocie a primei epoci a fierului. Corpul acestor oale, acoperit cu angobă neagră lustruită și proeminențele conice din zona perimetrului maxim sînt caracteristice ceramicii din această perioadă, la fel și șirurile de brîie alveolate sau simple dispuse în diferite sensuri pe corpul vaselor [34]. Pe teritoriul Moldovei, această categorie de vase are analogii în descoperiri datate la sfîrșitul primei epoci a fierului în cetățile traco-getice de la Stînceşti [35] și Cotnari [36], în așezările de la Curteni [37] și Bosanci [38]. Pe teritoriul Dobrogei, Munteniei și Transilvaniei (Slimnic, Dezmir, Cipău), această ceramică este de asemenea bine reprezentată în așezări și necropole.

În ceea ce privește ornamentarea ceramicii poroase, repertoriul motivelor decorative este relativ bogat. În tehnica de ornamentare se pot separa două procedee; ornamente în relief și ornament incizat, proeminențe și butoni, brîul alveolat, liniile în relief, semicercuri etc.

Brîul alveolat este foarte frecvent. El poate fi prevăzut cu linii incizate sau alveolate, situate sub buză. Există vase pe care brîul în relief cu alveole este aplicat pe tot corpul mai ales pe verticală, în diferite combinații. Uneori sînt dispuse în evantai pornind de la proeminențele de pe partea superioară.

În privința proeminențelor conice sau a butonilor, de toate tipurile, cercetătorul I. H. Crișan a încercat o clasificare a diferitelor forme în raport cu fazele de evoluție a ceramicii geto-dacice de la faza I la faza a III-a, respectiv secolele V—II î.e.n. El a remarcat că proeminențele conice încetează să mai fie folosite în fazele noi, locul lor fiind luat de butonii cilindrici sau patrulateri, întîlniți frecvent în faza a II-a, folosindu-se ca exemplu materialele din nivelul al III-lea al așezării de la Poiana [39]. În așezarea de la Huși-Corni, care nu poate fi datată atît de tîrziu, apar totuși toate tipurile de butoni, în afară de cei patrulateri. În afara ornamentelor în relief există și vase decorate cu incizii sau striuri neregulate, în general liniare, pe cîteva fragmente, dar numărul lor este mai mic. Este mult mai mare numărul vaselor decorate cu șiruri de alveole adîncite în perete, pe partea superioară a vasului, sub buză. Uneori liniile de alveole unesc între ele proeminențe, ca și brîul alveolat.

[21] I. H. Crișan, *Ceramica geto-dacă*, București, 1969, p. 72–77, pl. XXIII—XXVI.
[22] Informații de la A. Florescu. Material inedit.
[23] R. Vulpe, *op. cit.*
[24] Informații amabile de la Alexandrina Alexandrescu, care ne-a pus la dispoziție întreg materialul ceramic descoperit la Zimnicea.
[25] Informații amabile de la Maria Coja.
[26] B. Mitrea, C. Preda și N. Anghelescu, Materiale, 7, 1961, fig. 2; idem, Materiale, 8, 1962, fig. 1/3.
[27] A. I. Meliukova, KSMoscova, 56, 1954, fig. 29/4—6 și fig. 31.
[28] M. Mircev, IzvestijaSofia, 25, 1962, p. 104.
[29] Tv. Dremsizova, IzvestijaSofia, 25, 1962, p. 166.
[30] M. Irimia, Pontice, 2, 1969, p. 28, fig. 7.
[31] D. Berciu, Materiale, 4, 1957, p. 284, fig. 6/1.
[32] B. Mitrea și colab., Materiale, 8, 1962, p. 371.
[33] I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 68—69.
[34] A. Florescu și S. Rață, *op. cit.*, p. 12, fig. 3/2.
[35] Material inedit.
[36] Material inedit.
[37] M. Ignat, Thraco-Dacica, 1, 1976, p. 107, fig. 4/1—6, fig. 108, fig. 3/13.
[38] I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 113.
[39] I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 142.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Analogiile pentru întreaga categorie ceramică analizată mai sus se găsesc în inventarele ceramice ale aşezărilor şi necropolelor geto-dacice de pe tot teritoriul ţării. Aceste forme şi ornamente sînt o continuare mai mult sau mai puţin evoluată a ceramicii protodacice din secolele VI—V î.e.n. şi chiar din epoca bronzului.

În ceea ce priveşte ceramica fină, lucrată din pastă de calitate bună, bine arsă şi aceasta este bine reprezentată în toate aşezările contemporane.

Seria de străchini cu marginea dreaptă sau uşor înclinată spre interior, care mai prezintă proeminenţe conice aplatizate sau perforate, cu fundul drept sau cu un mic piedestal de dimensiuni variate, sînt foarte frecvente în aşezarea de la Huşi-Corni, precum şi în aşezările contemporane. Se cunosc numeroase exemplare în aşezările de la Stînceşti [40], Cotnari [41], Hansca-Lutărie [42], de la Cluj-Napoca—Mănăştur [43] şi Cepari [44], Zimnicea [45], Cernavoda [46] şi Bugeac [47], în necropole servind drept capace la urne.

Paralel cu acest model de strachină, întîlnim şi varianta în care proeminenţa străpunsă s-a transformat într-o toartă orizontală, plasată lateral pe locul de demarcaţie a umărului cu corpul străchinii. După cum se ştie aceste torţi sînt caracteristice pentru castroanele greceşti, de unde s-au influenţat probabil şi olarii autohtoni. Analogiile apropiate pentru aceste străchini se află în mediul autohton dobrogean la Cernavoda [48] şi Satu-Nou [49], sau la Zimnicea [50], la Dunărea de Jos.

Străchinile lucrate cu mîna nu sînt ornamentate dacă excludem proeminenţele care au avut mai mult un caracter utilitar.

O altă variantă a străchinii, aceea cu marginea evazată, este mai puţin frecventă în aşezarea de la Huşi-Corni. Cîteva fragmente provin din porţiunea de maximă dimensiune a diametrului, unde exista şi o toartă orizontală. O strachină asemănătoare s-a descoperit în aşezarea din secolul al IV-lea î.e.n. de la Sf. Gheorghe [51].

Deşi în această perioadă în alte aşezări sînt frecvente străchinile cu picior de tip fructieră, din pastă de calitate bună, acoperite cu angobă neagră, în aşezarea de la Huşi-Corni această formă nu este reprezentată. Există doar un singur exemplar (fig. 22/7), prevăzut cu un postament, dar partea superioară este la fel ca la străchinile de formă comună cu marginea dreaptă.

De o deosebită importanţă în cadrul olăriei lucrate cu mîna din pastă fină este seria de căni şi ceşti. Paralel cu ceştile cu pereţii drepţi şi toartă supraînălţată, de evidentă tradiţie hallstattiană, se află în mai multe exemplare cana cu corpul bombat sau bitronconic şi gît mai lung sau mai scurt, prevăzut cu o toartă, uneori înălţată peste margine, care este dreaptă şi rotunjită. După cum au remarcat cercetătorii care au analizat ceramica geto-dacică, ceaşca cu o toartă, constituie una din formele de bază în repertoriul ceramicii geto-dacice din faza sa mijlocie de dezvoltare [52]. Ele se întîlnesc atît în morminte, ca vase cu ofrande, cît şi în aşezări. Sînt foarte numeroase în aşezarea de la Poiana [53] şi Stînceşti [54] în Moldova, dar şi în Transilvania [55], Muntenia [56] şi Dobrogea [57], fiind datate în secolele IV—III î.e.n., în funcţie de restul inventarului din aşezările şi necropolele respective. Existenţa cîtorva exemplare la Huşi-Corni contribuie, alături de restul inventarului, la încadrarea aşezării în secolele IV—III î.e.n.

Ceramica lucrată la roată. Apărută în unele aşezări geto-dacice în secolul al IV-lea î.e.n., ca urmare firească a relaţiilor cu populaţiile vecine (celţii în vest, grecii şi ilirii în sud), care foloseau acest procedeu, ceramica modelată cu ajutorul roţii a fost perfect însuşită de geţi şi asimilată.

Preluarea acestei noi tehnici în lucrarea ceramicii, de la grecii cu care aveau relaţii încă de mai multă vreme, sau de la tracii din sud, prin intermediul unor aşezări mai apropiate de Dunăre, a avut loc într-o perioadă de prosperitate şi linişte propice unor relaţii strînse cu negustorii sau producătorii străini.

Ceramica lucrată la roată este de culoare cenuşie, de diferite nuanţe, predominînd cea cenuşie deschisă. În ceea ce priveşte formele, s-a remarcat că prin preluarea procedeului tehnic, nu s-a făcut

[40] A. Florescu, *op. cit.*, pl. 3/1.
[41] Material inedit.
[42] V. Lăpuşnean, I. Niculiţă şi M. Romanovskaia, *Pameatniki ranevo jeleznovo veka*, 4, Chişinău, 1974, fig. 17/10—12.
[43] I. H. Crişan, *op. cit.*, pl. XIX/2, 4, 6.
[44] *Ibidem*, pl. XIX/3, 5.
[45] Vezi nota 24.
[46] D. Berciu, *op. cit.*, fig. 12/2.
[47] M. Irimia, *op. cit.*, fig. 12.
[48] D. Bercui, *op. cit.*, fig. 13.
[49] B. Mitrea şi colab. *op. cit.*, fig. 1/6.
[50] Vezi nota 24.
[51] I. H. Crişan, *op. cit.*, pl. XIX/9.
[52] *Ibidem*, p. 117.
[53] A. Florescu şi S. Raţă, *op. cit.*, fig. 3/4.
[54] R. Vulpe, *op. cit.*
[55] I. H. Crişan, *op. cit.*, pl. XXXVIII/1, 3—5.
[56] Vezi nota 24.
[57] M. Irimia, *op. cit.*, fig. 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

și o copiere a formelor străine, ci s-au transpus în această nouă tehnică, formele locale existente, păstrîndu-și individualitatea. Astfel, referitor la forma cea mai frecvent lucrată la roată, descoperită la Huși-Corni, strachina cu torți orizontale, ea este o perfectă copiere la roată a formei lucrate cu mîna. În același mod s-au petrecut lucrurile și cu bolul de dimensiuni mijlocii sau cănile cu o toartă, care sînt transpuneri la roată a acelorași forme lucrate cu mîna.

Atît străchinile, cît și bolurile lucrate la roată sînt ornamentate prin incizare, realizîndu-se banda ondulată, destul de frecventă pe umărul acestor vase. Unele străchini cu marginea evazată au acest decor și în partea interioară a buzei, iar altele pe tot corpul. Sistemul decorării cu incizia ondulată, este și o garanție că această ceramică a fost făcută de către autohtoni. Transpunerea în tehnica nouă a vechilor forme se vede și prin o oarecare stîngăcie în execuția formelor, a existenței în pastă a degresanților mari, în grosimea pereților și realizarea stîngace și imperfectă a decorului.

Vase asemănătoare lucrate la roată sînt frecvente în această vreme pe teritoriul Moldovei și chiar în zonele învecinate. Astfel, putem menționa, deosebit de interesantele descoperiri făcute în cele trei așezări de la Curteni, jud. Vaslui [58], în care complexele respective sînt bine datate cu importuri grecești.

În punctul Dealul Merilor, în afară de importuri, se află și ceramică locală lucrată la roată, mai ales căni cu o toartă din bandă, ușor înălțată. Pe teritoriul Moldovei ceramică lucrată la roată în așezări din perioada cuprinsă între sfîrșitul secolului al IV-lea și începutul secolului III î.e.n, s-a mai descoperit la Băicehi [59], Arsura [60], Mosna [61], Poiana [62], Cotnari [63], Stînceşti [64], Bîrlad [65], Fedești [66] și altele, demonstrînd folosirea acestui procedeu pe întreg teritoriul Moldovei.

Ceramica din pastă cenușie, lucrată la roată se găsește și în așezările getice dintre Prut și Nistru [67], și bineînțeles în Dobrogea [68] și la Dunărea de Jos [69].

Desigur că folosirea pe scară largă a acestui procedeu s-a făcut mai tîrziu, odată cu dezvoltarea forțelor de producție, care a atras după sine intensificarea producției ceramice [70].

În această perioadă produsele de import, sînt înlocuite cu produse locale, realizate la nivel calitativ superior.

Încadrarea cronologică a așezării de la Huși-Corni se face deci pe baza analogiilor pe care le are ceramica din cele două categorii analizate cu olăria din așezările și necropolele menționate, datate în secolele IV—III î.e.n. cu ajutorul importurilor, a diferitelor obiecte și unelte sau a pieselor de podoabă.

Din acest punct de vedere, brățara cu nodozități lipite descoperită în locuința 1 are analogii în așezări și necropole din secolele IV—III î.e.n. Brățări asemănătoare s-au mai descoperit în sudul Moldovei la Bărboasa [71] în necropolele de la Murighiol [72] și Bugeac-Ostrov [73] în Dobrogea și în nord-estul Bulgariei [74], datate în secolul al IV-lea sau în secolele IV—III î.e.n. Aceeași încadrare cronologică o au și patru brățări cu trei sau patru grupe de nodozități descoperite pe teritoriul Transilvaniei în mediul celtic [75] la Ocna-Sibiului, Ațel-Sibiu și Araci-Covasna. Prezența acestora din urmă, în mediul celtic, a adus în discuție problema unor eventuale importuri traco-gete din sudul Moldovei și din Valea Dunării de Jos, printre care se află și fibule sau vase lucrate la roată de origine balcano-dunăreană [76].

Tot în această perioadă se încadrează mărgica cu grupuri duble de ochiuri, colorate în alb și albastru. Un exemplar asemănător s-a descoperit la Murighiol, împreună cu brățara cu nodozități [77].

Cît privește alte piese de inventar, trebuie să remarcăm prezența celor două cosoare, printre puținele unelte din fier cunoscute pentru această vreme pe teritoriul geto-dacic. Piese asemănătoare au fost folosite într-o perioadă mai tîrzie, atît pe teritoriul Moldovei, în așezările dacice de la Brad și Răcătău, cît și pe teritoriul Transilvaniei, în așezări și depozite dacice din secolele II—I î.e.n. [78].

[58] C. Iconomu, *op. cit.*
[59] Atila László, ArhMold, 6, 1969, fig.
[60] S. Teodor, Materiale, 10, 1973, p. 54.
[61] Material inedit în Muzeul din Huși.
[62] R. Vulpe, *op. cit.*
[63] Material inedit. Informații amabile de la A. Florescu.
[64] Material inedit în Muzeul din Botoșani.
[65] Material inedit în Muzeul din Bîrlad.
[66] Săpături efectuate de N. Gostar și S. Sanie. Material inedit.
[67] V. Lăpușnean și colab., *op. cit.*, p. 56, fig. 16.
[68] E. Bujor, Dacia, N. S., 2, 1958, fig. 5/1, 2; M. Irimia Pontice, 1, 1968, p. 206, fig. 11.
[69] N. Harțuche și F. Atanasiu, *Catalogul selectiv al colecției de arheologie a Muzeului Brăilei*, Brăila, 1976, nr. 395; *Brăilița*, monografie, p. 34, pl. 61/6.
[70] E. Condurache, SCIV, 16, 1965, 1, p. 13.
[71] Informații amabile de la C. Buzdugan.
[72] E. Bujor, *op. cit.*, p. 221, fig. 12/8.
[73] *Ibidem.*
[74] T. Dremisizova, BIAB, 19, 1955, 69, fig. 12/8.
[75] V. Zirra, Alba Regia, 14, 1975, p. 52, pl. II, A 1—4.
[76] *Ibidem.*
[77] E. Bujor, *op. cit.*, fig. 7/5.
[78] S. Teodor, Dacia, N.S., 24, 1980. I. Glodariu și E. Iaroslavschi, *Civilizația fierului la daci*, Cluj-Napoca, 1979, p. 75, fig. 66/2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Aceste piese atestă că populaţia getică de la Huşi-Corni se ocupa cu agricultura, viticultura şi cultivarea diferitelor plante. Numărul marc de fusaiole din lut ars folosite la torsul lînii şi al cînepii, arată că şi ţesutul era o ocupaţie importantă a populaţiei din această aşezare.

Concluzii

Dezvoltarea forţelor de producţie la triburile getice, fenomen pregătit printr-o lungă acumulare economică şi a unor îndelungate schimburi comerciale, mai ales cu grecii, a determinat profunde schimbări în viaţa populaţiei respective, cu deosebire în secolul al IV-lea î.e.n , cu precădere în sudul ţării noastre [79]. Aici se constată, alături de ceramica tradiţională hallstattiană, modelată cu mîna, apariţia simultană a vaselor imitate după modele greceşti, lucrate în ambele tehnici ale olăriei [80].

Acest fenomen, observat în aşezările şi necropolele getice din sudul şi sud-estul României, se constată sporadic şi în Moldova. E drept că mult timp, în această parte a ţării cercetările arheologice s-au concentrat în sud şi mai puţin în celelalte regiuni [81]. Astfel, cele mai preţioase informaţii s-au obţinut în urma cercetărilor efectuate la Poiana com. Nicoreşti, jud. Galaţi, unde s-a scos în evidenţă evoluţia fără întrerupere a civilizaţiei geto-dacice începînd din secolul al V-lea î.e.n. şi pînă în secolul al II-lea î.e.n.[82]. Este prima aşezare în care s-a putut releva persistenţa elementelor tradiţionale din prima epocă a fierului, alături de noi forme, apărute la început mai timid, dar care se amplifică spre sfîrşitul mileniului I î.e.n.

Caracterul unitar al civilizaţiei geto-dacice de pe teritoriul Moldovei a putut fi bine documentat odată cu amploarea cercetărilor arheologice, care au cuprins, cum am mai amintit, în egală măsură centrul şi sudul Moldovei, documentîndu-se astfel, una din cele mai înfloritoare culturi din istoria triburilor geto-dacice în această parte a României [83].

Alte descoperiri, de data aceasta mai recente, din centrul Moldovei, aduc noi date referitoare la perioada de început a celei de-a doua epoci a fierului pe teritoriul ţării noastre [84].

Din lista de răspîndire a aşezărilor geto-dacice din Moldova, se poate observa că majoritatea lor au fost identificate în depresiunea Huşi — Elan — Horincea şi mai puţin în celelalte zone geografice învecinate [85]. Săpăturile care s-au organizat în unele obiective dintre acestea, au permis acumularea unui bogat material arheologic, cu ajutorul căruia s-au putut soluţiona unele probleme privind faza iniţială a culturii geto-dacice, care demonstrează că în întreaga Moldovă viaţa geto-dacilor s-a desfăşurat la fel, în acelaşi ritm, aflîndu-se în strîns şi permanent contact cu zona pontică şi sud-dunăreană [86].

Problema existenţei în zona centrală a Moldovei a unor triburi geto-dacice care cunoşteau aceeaşi evoluţie în cadrul aşezărilor lor deschise sau întărite ca şi confraţii lor din zonele pontice sau de la Dunărea de Jos a fost adesea discutată în ultima vreme. Dacă prin lipsa a suficiente cercetări arheologice în această regiune s-a considerat că este vorba de o rămînere în urmă a acestor triburi, faţă de cele din sudul Moldovei şi mai ales din sud-estul Munteniei, prin îmbogăţirea documentaţiei, atît din punct de vedere arheologic, cît şi istoric, se poate reveni asupra acestor afirmaţii, fiind posibilă o punere în evidenţă a elementelor care arată o dezvoltare unitară a întregii culturi geto-dacice.

[79] D. Berciu, Dacia, N. S., 1, 1957, p. 133—141 ; idem, Materiale, 4, 1957, p. 181—213 ; idem, Dacia, N. S., 5, 1961, p. 163.

[80] C. Preda, SCIV, 11, 1960, 1, p. 25—36 ; E. Condurache, *op. cit.*, p. 43—49 ; Alexandrina Alexandrescu, *Necropola getică de la Zimnicea*, Comunicare la Conferinţa naţională de arheologie de la Craiova, 1969.

[81] M. Petrescu-Dîmboviţa, SCŞIaşi, 3, 1953, 1—4, p. 498—504.

[82] R. şi Ec. Vulpe, *op. cit.*, p. 277—296 ; R. Vulpe şi colab. *op. cit.*, p. 177—216 ; idem, SCIV, 3, 1952, p. 191—220 ; R. Vulpe, Dacia, N. S., 1, 1957, p. 143—164.

[83] N. Gostar, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iaşi*, Bucureşti, 1965 ; idem, Apulum, 5, 1965 ; V. Căpitanu şi V. Ursache, Carpica, 2, 1969, p. 93—130 ; idem, Crisia, 2, 1972, p. 97—114.

[84] Informaţii amabile de la C. Iconomu.

[85] N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa, Em. Zaharia, *op. cit.*, p. 54—59.

[86] Silvia Teodor, Thracia, 3, 1974, p. 151—163.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Aşa se explică şi faptul că la sfîrşitul secolului al II-lea î.e.n., pe întreg teritoriul de la est de Carpaţi, s-a documentat o cultură materială geto-dacică unitară, de caracter Latène, asemănătoare aceleia din restul teritoriului geto-dacic.

În perioada de început a celei de-a doua epoci a fierului, în care multe elemente din prima epocă a fierului continuă să mai existe alături cu elementele noi, în Moldova constatăm două tipuri de aşezări omeneşti.

Dintre acestea se disting aşezările întărite, binecunoscutele „cetăţi traco-getice", fortificate cu valuri şi şanţuri, cum s-au pomenit aici cetăţile de la Stînceşti, Cotnari, Arsura, Moşna şi altele alături de o serie de aşezări deschise sau neîntărite.

După cum am mai amintit, s-a putut constata că spre deosebire de cetăţile din secolele V—III î.e.n. de pe înălţimi, aşezările neîntărite din această vreme nu au o întindere prea mare, ci ocupă în general poziţii joase în lunci şi pe terasele inferioare ale rîurilor. Printre cele mai vechi aşezări deschise geto-dacice din centrul Moldovei, aceea de la Huşi-Corni o putem considera de o deosebită importanţă.

Această aşezare caracterizată prin locuinţe puţin adîncite se încadrează, pe baza materialului arheologic descoperit, în faza veche a culturii geto-dacice şi se datează în secolul al IV-lea î.e.n. Această datare se sprijină, după cum s-a văzut, pe analogiile pe care le are inventarul locuinţelor amintite, cu descoperirile din aşezări sau necropole din sudul Moldovei, dar mai ales din Dobrogea şi din sud-estul Munteniei, unde ceramica autohtonă era asociată cu importuri greceşti conferind o datare sigură a complexelor autohtone.

Este importantă pentru aşezarea de la Huşi-Corni apariţia în cantitate mai mare decît în alte aşezări a ceramicii cenuşii lucrate cu roata, întrucît ea atestă pătrunderea în mai mare amploare a influenţelor sud-estice, atît din mediul dobrogean, cît şi sud-dunărean. S-a observat că cele mai numeroase elemente greceşti s-au descoperit în zona imediat apropiată de rîurile Siret, Prut şi Nistru, negustorii greci transportîndu-şi mărfurile pe aceste rîuri, iar populaţia geto-dacică, receptivă la elementele noi a facilitat în folosul lor, acest lucru. În aceste regiuni s-au descoperit, după cum am mai spus, cele mai numeroase elemente greceşti, în mediul cultural autohton [87].

De asemenea, prin obişnuitele legături intertribale, multe elemente sud-tracice, prin intermediul grupurilor geto-dacice, au pătruns din zona sud-tracică, în regiunile noastre [88].

Influenţa grecească şi sud-tracică asupra mediului autohton s-a manifestat ca urmare a unui contact direct începînd din a doua jumătate a secolului al V-lea î.e.n. [89].

Populaţia geto-dacică din aşezările aflate în centrul Moldovei a întreţinut secole de-a rîndul aceste relaţii, procurîndu-şi pe această cale produse pe care încă nu le putea realiza prin propriul său efort.

Dintre acestea, amforele, dealtfel cele mai numeroase importuri din lumea grecească apărute în săpăturile noastre, ne atestă aceste schimburi. Specificul amforelor ne permite să stabilim că autohtonii geto-daci primeau ulei şi vin grecesc din insulele Thasos, Chios, Rodhos şi Cos, oraşe care, în această vreme, ocupau un loc însemnat în activitatea comercială şi de schimb în regiunile din nordul Mării Negre.

La accelerarea ritmului dezvoltării culturii materiale a geto-dacilor a contribuit bogăţia resurselor naturale. Descoperirile arheologice documentează, între altele, o intensă şi avansată prelucrare a metalelor deja din epoci mai vechi. Strîngerea unei mari cantităţi de surplusuri de produse, concentrate în mîna şefilor de triburi, a făcut din Dacia încă de timpuriu o „piaţă" însemnată spre care se vor îndrepta privirile greco-macedonene, în vederea rezolvării unora din interesele lor economice [90]. Din acest punct de vedere regiunea est carpatică a României poate fi considerată ca avînd o evoluţie

[87] D. Tudor, Studii şi referate, 1, 1954, p. 81 ; idem, Arh-Mold, 5, 1967, p. 37—39.

[88] I. Nestor, Dacia, 7—8, 1937—1940, p. 154—182 ; idem, Studii 2, 1949, 1, p. 116—125.

[89] V. Pârvan, BSH, 10, 1923, p. 23—47.

[90] E. Condurache, NEH, 1955, p. 71—84 ; idem, Wiss. Annalen, 6, 1957, p. 289—304.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

paralelă cu cea carpato-dunubiană şi istro-pontică, ipoteza inegalităţii în timp şi spaţiu dintre cele două zone fiind infirmată de cercetările recente [91].

Transformările cunoscute de societatea geto-dacică, care i-au permis să treacă la cea de-a doua epocă a fierului încă în a doua jumătate a secolului al IV-lea î.e.n., sînt ilustrat şi prin descoperiri numismatice menţionate pe teritoriul Moldovei [92]. În general, între Siret şi Prut se cunosc 23 descoperiri cu un total de 300 monede [93]. Această concentrare a determinat pe unii cercetători să creadă că în această regiune existau formaţiuni politice tribale cu conducători care coordonau activitatea de schimb. Folosirea monedei în perioada cuprinsă între sfîrşitul secolului al III-lea î.e.n. şi începutul secolului al II-lea î.e.n. a accelerat evenimentele în favoarea dezvoltării elementelor care vor contribui la închegarea statului unitar.

Influenţele greacă şi traco-meridională, pătrunse adînc în teritoriul est carpatic, au avut ca rezultat o dezvoltare în aşa măsură a aşezărilor geto-dacice, încît invazia grupurilor de bastarni din secolele III—II î.e.n. n-a provocat o dizlocare a acestora şi nici n-a întrerupt procesul evolutiv, aşa cum s-a crezut cu mulţi ani în urmă.

L'établissement géto-dace de Huşi-Corni

RÉSUMÉ

Publication intégrale des résultats des recherches archéologiques faites dans l'établissement gète de Huşi-Corni, au lieu-dit « Turbata », où des fouilles de sauvetage ont été pratiquées au cours des années 1973—1975.

Les vestiges d'habitat, assez abondants, correspondent comme stratigraphie à une couche d'environ 35 cm d'épaisseur située juste au-dessous de la terre arable. Trois habitations légèrement enfoncées dans le sol, situées à des distances relativement grandes l'une de l'autre, renfermaient un matériel archéologique assez riche et varié, mais en majeure partie — la céramique surtout — à l'état fragmentaire à la suite des travaux modernes d'aménagement du sol. Outre ces habitations, on a découvert un four à pain relativement en bon état. Parmi les découvertes, la première place revient à la céramique, qui comprend : de la céramique poreuse faite à la main ; de la céramique faite à la main et polie ; de la céramique fine, tournée, de couleur grise ou brun clair ; de la céramique d'importation.

La céramique de la première et de la deuxième catégorie est la plus nombreuse et la plus variée en ce qui concerne les formes et l'ornementation ; elle est caractéristique pour les établissements gètes de toute l'aire habitée par cette population.

La céramique tournée emploie une pâte de bonne qualité, homogène, faite d'argile pure renfermant de rares particules calcaires et du sable fin. La plupart des pièces sont de couleur gris clair, avec une pellicule plus foncée et polie à la surface. Les formes prédominantes sont les marmites à anses horizontales et les bols décorés à leur partie supérieure de lignes ondoyantes incisées (fig. 22/3,4 ; 23/6 ; 24/1—3 ; 25/1,4 ; 26/2—4 ; 27/1, 2, 9 ; 30/3,8). A relever un tel vase décoré d'une ligne en zigzag à sa partie supérieure et d'ornements floraux à la partie inférieure du corps (fig. 22/8). La céramique d'importation est représentée par des fragments d'amphores thasiennes (rebords, anses et bases).

Les outils, peu nombreux, consistent en deux serpes (fig. 31/2, 4) et un couteau (fig. 34/1) en fer, en fusaïoles, une cuillère en terre cuite et des moulins à bras en pierre, à l'état fragmentaire. Parmi les objets de parure, on remarque un bracelet en bronze décoré de trois groupes de protubérances sphériques collées (fig. 31/1), une bague en bronze (fig. 31/3) et une petite perle en pâte vitreuse mate de couleur jaune rehaussée de quatre paires de taches bleu et blanc (fig. 31/5). Dans les habitations, après dégagement, on a encore trouvé trois figurines anthropomorphes en terre cuite, de formes différentes (fig. 32/2—4).

[91] D. Berciu, Dacia, N. S., 1, 1957, p. 133—141 ; I. H. Crişan, ActaMN, 5, 1968, p. 21—31.

[92] G. Severeanu, Revista Muzeului şi pinacotecii municipiului Bucureşti, 1, 1935, p. 17—36 ; C. Preda, SCIV, 7, 1956, 3—4, p. 272—283.

[93] C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, Bucureşti, 1973, p. 111—118.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Des analogies pour ces différentes catégories céramiques, tant tournées que manuelles, peuvent être trouvées dans les mobiliers des sites géto-daces de l'espace est-carpatique et du Bas-Danube datant des IVe—IIIe siècles av.n.è.

La fréquence de la céramique tournée dans tous ces ensembles contemporains, tant de Moldavie que des régions voisines, varie, ce qui fait croire que certaines zones est-carpatiques ont connu un plus grand développement économique grâce à leurs contacts avec les commerçants grecs. Par ces découvertes, ainsi que d'autres, plus importantes, consistant en trésors d'objets de parure et de monnaies, y compris de nombreuses importations grecques, faites dans des établissements ouverts ou fortifiés, la zone de Huşi représente un des principaux centres gètes du Plateau central moldave.

EXPLICATIONS DES FIGURES

Fig. 1. Plan d'ensemble des fouilles de Huşi-Corni : 1, cendre ; 2, restes d'âtres ; 3, vases reconstitués ; 4, four ; 5, moulins à bras ; 6, fragments céramiques ; 7, arbres fruitiers ; 8, vigne.
Fig. 2. Plan et profil de l'habitation 1 : 1, couche arable ; 2, couche mélangée de cendre ; 3, sol brun ; 4, sol jaune ; 5, restes de l'âtre ; 6, charbons ; 7, fragments céramiques ; 8, bracelet.
Fig. 3. Plan et profil de l'habitation 2 : 1, couche arable ; 2, couche mélangée de cendre ; 3, sol noir mêlé de charbon ; 4, sol jaune ; 5, restes de l'âtre ; 6, charbons ; 7, fragments céramiques ; 8, moulin à bras.
Fig. 4. Plan et profil de l'habitation 3 : 1, sol arable ; 2, couche mélangée de cendre ; 3, sol noir mêlé de charbon ; 4, sol jaune : 5, restes de l'âtre ; 6, charbons ; 7, fragments céramiques.
Fig. 5. Four découvert dans la section VI : 1, terre brûlée de couleur rouge brique ; 2, section à travers la paroi du four ; 3, sol arable ; 4, couche de l'époque Latène ; 5, sol jaune.
Fig. 6. Céramique faite à la main des habitations 1 (1,3) et 2(2).
Fig. 7. Céramique faite à la main de l'habitation 1 (1, 2, 4) et de la couche de culture (3).
Fig. 8. Céramique faite à la main de l'habitation 1.
Fig. 9. Céramique faite à la main de l'habitation 1.
Fig. 10. Céramique faite à la main des habitations 1 (1—4, 6) et 3(5).
Fig. 11. Céramique faite à la main de l'habitation 2.
Fig. 12. Céramique faite à la main de l'habitation 2.
Fig. 13. Céramique faite à la main des habitations 2 (2, 3, 6,7) et 3 (1, 4, 5, 8, 9).
Fig. 14. Céramique faite à la main des habitations 1 (2—4, 6, 7) et 3 (1, 5, 8).
Fig. 15. Céramique faite à la main en une pâte poreuse.
Fig. 16. Céramique faite à la main en une pâte poreuse, décorée d'un cordon alvéolaire, d'encoches et de proéminences.
Fig. 17. Céramique faite à la main en une pâte poreuse, décorée, d'un cordon en relief ou alvéolaire.
Fig. 18. Céramique faite à la main en une pâte poreuse, décorée d'alvéoles, de boutons et d'incisions.
Fig. 19. Céramique faite à la main en une pâte de bonne qualité.
Fig. 20. Céramique faite à la main des habitations 1 (3—5) et 2(1—2).
Fig. 21. Céramique faite à la main des habitations 1 (8, 9), 2 (6, 7, 10) et 3 (1—5).
Fig. 22. Céramique faite à la main (1, 2, 5, 7) et tournée (3, 4, 6, 8) des habitations 1 (1—4, 6), 2 (5, 7) et 3 (8).
Fig. 23. Céramique tournée des habitations 1 (6), 2 (1—4) et 3(5).
Fig. 24. Céramique tournée des habitations 1(2), 2(3) et 3(1).
Fig. 25. Céramique tournée des habitations 1 (1, 3, 4) et 3(2).
Fig. 26. Céramique tournée des habitations 2(3, 4,) et 3(2) et de la couche de culture (1).
Fig. 27. Céramique tournée à pâte grise.
Fig. 28. Céramique à pâte fine faite à la main des habitations 1 (1, 4, 5, 7), 2 (6) et 3(2, 3).
Fig. 29. Céramique à pâte fine faite à la main.
Fig. 30. Céramique faite à la main (4, 5, 7) et tournée (1—3, 6, 8) des habitations 1 (1,8), 2 (6, 7) et 3 (2—5).
Fig. 31. Outils et objets de parure des habitations 1 (1, 3, 5) et 2 (2,4).
Fig. 32. Figurines et fusaïoles en terre cuite des habitations 1 (1, 3, 5), 2 (6, 7) et 3(2).
Fig. 33. Fusaïoles, figurines et vase en miniature des habitations 1 (3—6), 2 (7—9) et 3(2, 10—12) et de la couche de culture (1).
Fig. 34. Couteau en fer et objets de parure de l'habitation 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Două morminte dacice descoperite la Tilişca (jud. Sibiu)

NICOLAE LUPU

În cadrul cercetărilor întreprinse în vederea dezvelirii aşezării fortificate de pe dealul „Cătănaş", situat lîngă vatra actualei comune Tilişca, a fost pusă în evidenţă existenţa a două morminte asupra cărora ne oprim în rîndurile care urmează [1].

Cele două morminte au fost săpate în locul denumit „Progadia Veche", un fel de terasă naturală care reprezintă de fapt poala pintenului vestic al dealului „Cătănaş", situată într-o pantă destul de înclinată spre care se poate ajunge venind dinspre centrul comunei şi urcînd pe „Hulă". Suprafaţa terenului este lipsită de arbori şi de tufişuri şi este folosită ca loc de păşune de către locuitorii din apropiere. Totodată, aici au mai fost practicate şi unele înmormîntări în epoca modernă.

În partea estică, suprafaţa acestui teren este flancată de un şanţ, practicat din vechime, dincolo de care se află construit un val de pămînt. În marginea sudică a fost ridicat un val asemănător, construit pe marginea terasei şi nedespărţit de aceasta prin şanţ. Imediat, în exteriorul acestui din urmă val, trecea drumul antic, al cărui traseu se mai distinge şi astăzi, drum care asigură accesul din direcţia sud-vestică spre incinta aşezării.

Pe suprafaţa terenului au fost executate o serie de secţiuni, începînd cu aceea cu numărul 36 A (fig. 1), orientată est-vest. Secţiunea traversează valul estic, şanţul şi apoi suprafaţa padinei respective, pe o lungime de 41 m. Straturile de pămînt diferă între ele ; în segmentul *a* (fig. 1), sub stratul vegetal (6) se întîlneşte un pămînt de constituţie lutoasă şi moale, avînd culoarea galben-cenuşie (5). Stratul imediat următor prezintă culoare cenuşie cu unele nuanţe deschise spre gălbui, în structura pămîntului aflîndu-se mult nisip şi pietriş. Grosimea sa atinge 1—1,10 m. La baza acestuia pămîntul prezintă pigmentări de culoare ruginie şi este de constituţie lutoasă. Pigmentarea se intensifică pe măsură ce se merge spre adînc, întregul profil dobîndind aceeaşi culoare brună-ruginie.

În dreptul şanţului care desparte valul de terasa propriu-zisă, s-a putut observa în profil o lentilă de pămînt negru-cenuşiu, cu urme de cărbune şi fragmente ceramice (fig. 1, segm. a, 3).

În panta care urcă din şanţul valului spre terasă, straturile de pămînt se rezumă la două : 1) galben-lutos (5) şi lutos cu dîre ruginii (2). Spre partea superioară a terasei, între stratul de humus vegetal şi cel lutos (5) este interpus un strat de pămînt cenuşiu, amestecat cu pietre mărunte, în care —sporadic— se mai găsesc şi urme de cultură. Stratul acesta prezintă o grosime de 0,40—0,50 m şi acoperă partea estică a terasei, pe o lăţime de 8,60 m. Pentru a încheia cu descrierea structurii straturilor de pămînt, mai precizăm că în cea mai mare parte a suprafeţei acestei padini, sub stratul vegetal, se întîlneşte un pămînt galben-nisipos, relativ dens (8), sub care se află stratul de lut, moale şi pe alocuri apătos.

[1] N. Lupu, *Cetatea dacică de la Tilişca*, în M. Macrea, Oct. Floca, N. Lupu, I. Berciu, *Cetăţi dacice din sudul Transilvaniei*, Bucureşti, 1966, p. 42—43 ; idem, Materiale, 9, 1970, p. 238 sq.

THRACO-DACICA, tomul II, Bucureşti, 1981, p. 197—207.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

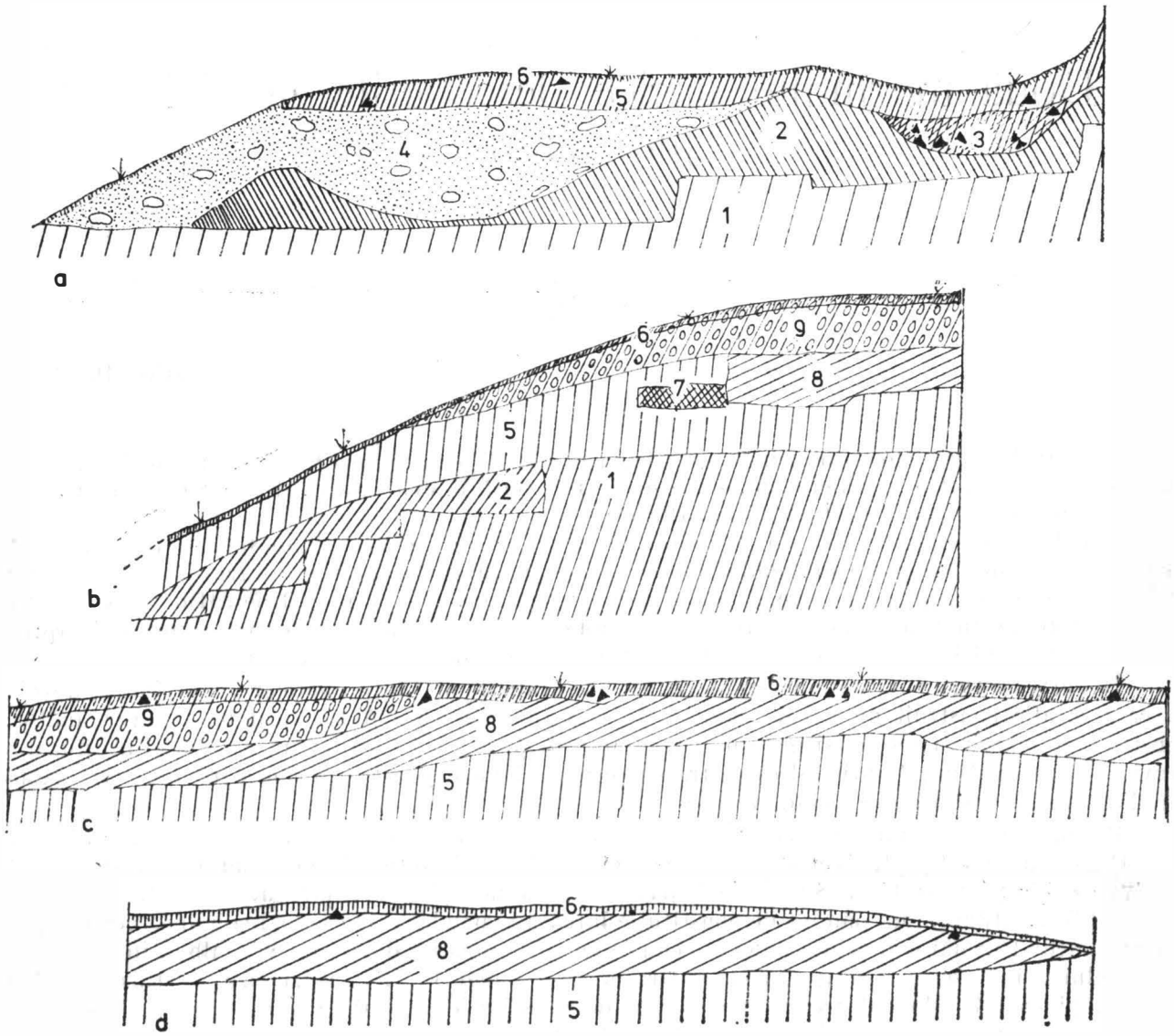

Fig. 1. Profilul peretelui sudic al Secţiunii 36 A.

Platforma de ardere (ustrinum)

Pe parcursul secţiunii nr. 36 A, în segmentul b, pct. 7, a apărut în profil, sub forma unei porţiuni roşii-cărămizii, o platformă de ardere a defuncţilor *(ustrinum)*. Prin intermediul a două casete dezvoltate într-o parte şi alta a secţiunii respective a fost dezvelită întreaga platformă. Stratul de pămînt care s-a depus peste ea variază în grosime între 0,50 şi 0,25 m. Contururile pămîntului, care prezenta urme de arsură la roşu-cărămiziu, nu indică de fapt o formă cît de cît regulată şi, în timp ce suprafaţa arsă este mai restrînsă, urmele de cărbune şi cenuşă, amestecate şi cu mici fragmente de oase calcinate, se pot urmări pe o suprafaţă mult mai mare. Axa lungă a platformei arse la roşu-cărămiziu este orientată NV—SE şi măsoară 3,5 m; cea mai mare lăţime a ei atinge 2 m, iar grosimea pămîntului ars, pînă la 10 cm. Urmele de cărbune se pierdeau treptat,

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

după ce în direcţie sudică continuau pe încă 1,80 m şi pe o lăţime de peste 2 m, în afara suprafeţei arse [2].

Din stratul de pămînt ce s-a depus peste platforma de ardere a fost scos la lumina zilei : un vas-borcan lucrat cu mîna din pastă poroasă, amestecată cu multe pietricele şi nisip, de culoare cenuşie-negricioasă, cu urme de ardere secundară, prezentînd pe alocuri, în interior, zone cu urme de lustru. Fundul este plat, iar pereţii uşor bombaţi ; gura, puţin evazată, se termină în cant rotunjit. Pe suprafaţa exterioară, vasul prezintă patru butoni tronconici (doi fragmentaţi). Porii vasului sînt îmbibaţi cu cenuşă. Înălţimea : 0,144 m ; dm. maxim : 0,127 m ; dm. gurii : 1,120 m ; dm. fundului : 0,095 m (fig. 4/8).

Din apropierea platformei de ardere au fost recuperate : 1) cuţitaş de fier, cu limbă de mîner. Lungimea : 0,125 m ; lăţimea lamei : 0,017 m ; 2) obiect de fier cu patru braţe dispuse în cruce, avînd la mijloc un orificiu ; un braţ e rupt din vechime. Lungimea maximă : 0,112 m ; dm. orificiului : 0,008 m.

Din sudul platformei de ardere a fost scoasă la lumina zilei o porţiune (reconstituită) dintr-un vas ceramic lucrat la roată din pastă fină, de culoare cenuşie-deschisă în exterior şi cenuşie cu o nuanţă mai închisă, în interior. Fundul prezintă suport inelar, bine profilat, iar corpul are forma unei sfere turtite. Gîtul, de formă cilindrică, puţin înalt, se detaşează tranşant de corp. Înălţimea păstrată : 0,105 m ; dm. maxim : 0,145 m ; dm. fundului : 0,065 m (fig. 4/11).

M 1

Pe traseul secţiunii 36 A, la o distanţă de 5 m spre vest de platforma de ardere, a fost descoperit mormîntul nr. 1 (M_1). La suprafaţa pămîntului nu se observa nici un fel de ridicătură care să ofere indicii asupra existenţei unui mormînt. Nici în profilul secţiunii, culoarea straturilor de pămînt nu lăsau să se întrevadă nimic pînă la 0,35 m adîncime. De la acest nivel, pămîntul a început să devină de culoare cenuşie şi apoi cenuşie închisă şi în acelaşi timp mai moale, apătos. La adîncimea de 0,50 m, în săpătură a apărut cenuşă, noroioasă din cauza apei. În masa acestui amestec au fost descoperite mici fragmente de oase calcinate şi de cărbune. Printre ele se aflau fragmente de dimensiuni diferite ale unor piese de argint, făcînd parte din inventarul mormîntului. În pămîntul ce se afla deasupra pieselor de podoabă au fost întîlnite cîteva pietre de mărime mijlocie, care par să nu fi fost aranjate sau depuse anume. Ele nu acopereau decît o mică parte a suprafeţei gropii şi nu se aflau la acelaşi nivel.

În profilul secţiunii, masa de „nămol" cenuşos avea o lungime de 0,35 m şi o grosime de 0,15 m, în timp ce pămîntul negru cenuşiu rezultat din resturile cremaţiei se întindea în profil pe 1,55 m, şi pe o grosime de 0,28 m, pămînt care acoperea punctul în care se aflau piesele de argint şi care se pierdea, din punctul de vedere al culorii, în masa pămîntului din jur, galben-lutos (fig. 2 a). În conţinutul acestui strat, cu resturi de cărbune şi cenuşă şi cu mici fragmente de oase calcinate, au fost descoperite şi unele fragmente ceramice mărunte, fără nici o legătură între ele, provenind foarte probabil de la suprafaţa terenului, din zona rugului funerar.

Groapa mormîntului are fundul relativ orizontal şi uşor oval. Contururile ei au putut fi măsurate după dezvoltarea unei casete (fig. 2 b).

Piesele de argint, trecute prin para focului rugului funerar, după ce fuseseră distruse prin tăiere cu dalta şi transformate în fragmente, sînt următoarele :

[1]) Colier din zale de argint, executat în tehnica binecunoscută a argintarilor daci. Iniţial, zalele aveau forma unor cerculeţe bine încheiate prin sudură. Erau strînse apoi la mijloc obţinîndu-se o formă de „8", iar apoi îndoite pe la jumătate astfel ca extremităţile să coincidă. În cele două ochiuri suprapuse prin îndoire, se introducea zaua următoare, adusă şi ea în poziţie de „8", care se îndoia la fel ca precedenta ; operaţia continuă în acelaşi fel pe întreaga lungime.

Colierul avea extremităţile legate de un cerc de argint cu capetele îndoite unul peste altul şi apoi înfăşurate. Cercul prezintă trei încercări de secţionare cu dalta, care nu au străbătut toată grosimea sa. De cerc erau atîrnate pandantive (ţinte), dintre care patru se mai menţineau la locul lor.

Colierul a fost secţionat în 13 fragmente. Lungimea lor însumează 107 cm ; unele zale au fost descoperite separat, ceea ce însemnează că lungimea sa iniţială era mai mare.

[2] Urmele de cărbune au fost analizate de dr. Radu Popovici, care a constatat că provin de la lemn de stejar *(Quercus robur)* şi de fag *(Fagus silo?)*, cu preponderenţa celui dintîi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Diametrul maxim al cercului cu ţinte : 48,4 mm ; grosimea sîrmei sale : 3,9 mm ; grosimea ţintelor cca 3,8 mm ; lungimea unei ţinte : 40,5 mm (fig.3/1).

2) Segmente dintr-un cordon (colier?) de argint (9 bucăţi), prinse unele de altele prin cercuri (verigi) din sîrmă de asemenea din argint. Segmentele sînt îndoite la extremităţi : o extremitate era prevăzută cu un orificiu, cealaltă cu o limbă, astfel încît aceasta din urmă era introdusă prin orificiu şi apoi îndoită, asigurîndu-i-se fixarea.

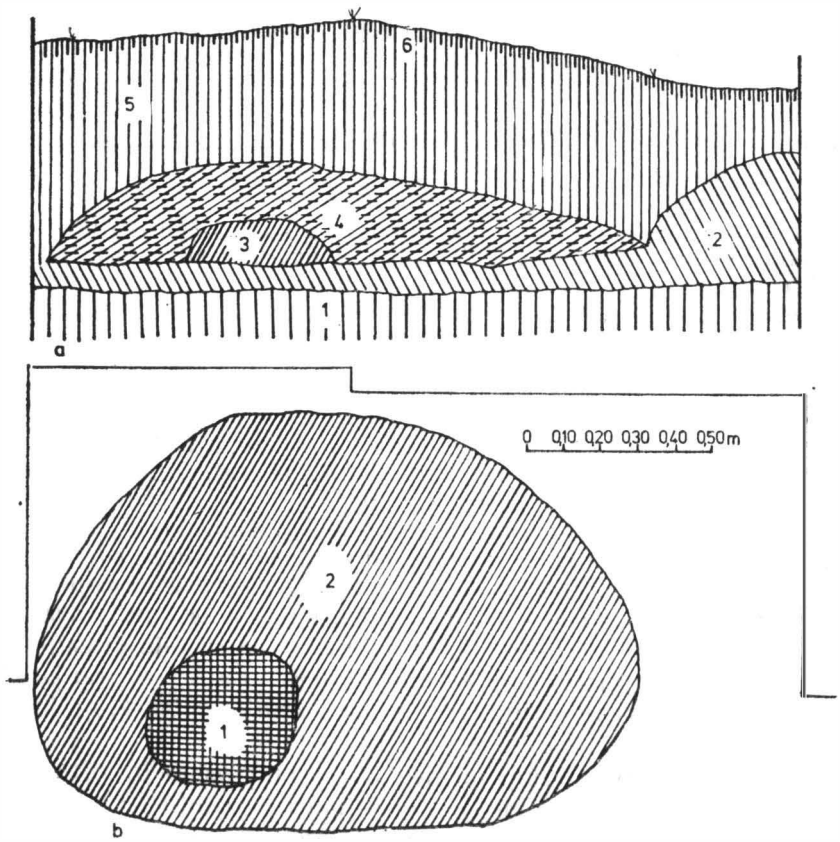

Fig. 2. a Secţiune prin M1 ; b Planul orizontal la nivelul pieselor de podoabă din interiorul său.

Iată piesele cordonului :

a) verigă de sîrmă ruptă la un capăt (fig. 3/2) ;

b) segment de cordon, cu porţiunea de fixare ruptă. Lungimea păstrată ; 0,043 m ; lăţimea : 0,027 m (fig. 3/3) ;

c) două segmente legate printr-o verigă de sîrmă. Lungimea fiecărui segment : 0,042 m ; lăţimea : 0,026 m ; dm. verigii : 0,036 m (fig. 3/4a—ab) ;

d) fragment de segment, cu limba de fixare (fig. 3/5).

e) fragment dintr-o verigă de sîrmă, păstrînd porţiunea de legătură a celor două extremităţi (fig. 3/6) ;

f) fragment de segment, deformat prin îndoire (fig. 3/7) ;

g) fragment dintr-o verigă, cu cele două extremităţi legate laolaltă (fig. 3/8) ;

h) segment de cordon, fragmentat în două părţi care se menţin prin limba de fixare. Lăţimea maximă : 0,026 m (fig. 3/9) ;

i) verigă din sîrmă de argint (fig. 3/10) ;

j) foaie de argint provenind de la acelaşi cordon ; pe suprafaţa ei s-a sudat, în timpul focului, un resort de fibulă de argint, constînd din zece spire. Lungimea maximă : 0,061 m ; lăţimea maximă 0,034 m ; lungimea resortului : 0,030 m (fig. 3/11) ;

k) segment de cordon îndoit, cu extremităţile rupte. Lungimea păstrată : 0,040 m ; lăţimea : 0,032 m (fig. 3/12) ;

l) segment de cordon, îndoit şi fisurat. Lungimea păstrată : 0,037 m ; lăţimea : 0,028 m (fig. 3/13) ;

m) segment de cordon. Lungimea păstrată : 0,028 m ; lăţimea : 0,031 m ; (fig. 3/14) ;

3) Fragment dintr-o placă de argint, provenind probabil de la un tub. Lungimea : 0,027 m ; dm. : 12,4 mm (fig. 3/15) ;

4) Tub din placă de argint, cu suprafaţa decorată cu mici proeminenţe realizate „au repoussé". Lungimea : 0,026 m ; dm. 0,014 m (fig. 3/16) ;

5) Fragment de inel-spirală, cu patru spire. Dm : 0,023 m ; (fig. 3/17).

6) Idem, cu două spire (diform) (fig. 3/18) ;

7) Idem, cu patru spire (fig. 3/19) ;

8) 13 fragmente din barele de argint provenind de la două brăţări de acelaşi tip şi aproximativ de aceeaşi mărime. Barele erau lucrate în patru muchii, torsionate. Extremităţile barelor se prelungeau în formă de sîrme, fiind iniţial răsucite în jurul porţiunii de fixare. În apropierea

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

acestei porțiuni, corpul barelor era plat și decorat pe una din părți cu 6—7 cercuri incizate, cu cîte un punct adîncit la mijloc. Lungimea actuală a fragmentelor: fig. 3/20 (desfășurată pînă lîngă spirală): 0,127 m; fig. 3/21 : 0,052 m; fig. 3/22 : 0,045 m; fig. 3/23 : 0,063 m;

9) Fibulă de argint, cu nodozități, puternic distrusă prin îndoire, tăiere cu dalta și ardere. Arcul fibulei are formă de romb mult lățit, cu o nervură longitudinală, mediană, în relief. O parte a arcului, ruptă. De corpul arcului, puternic îndoit spre interior, este prinsă o parte din picior,

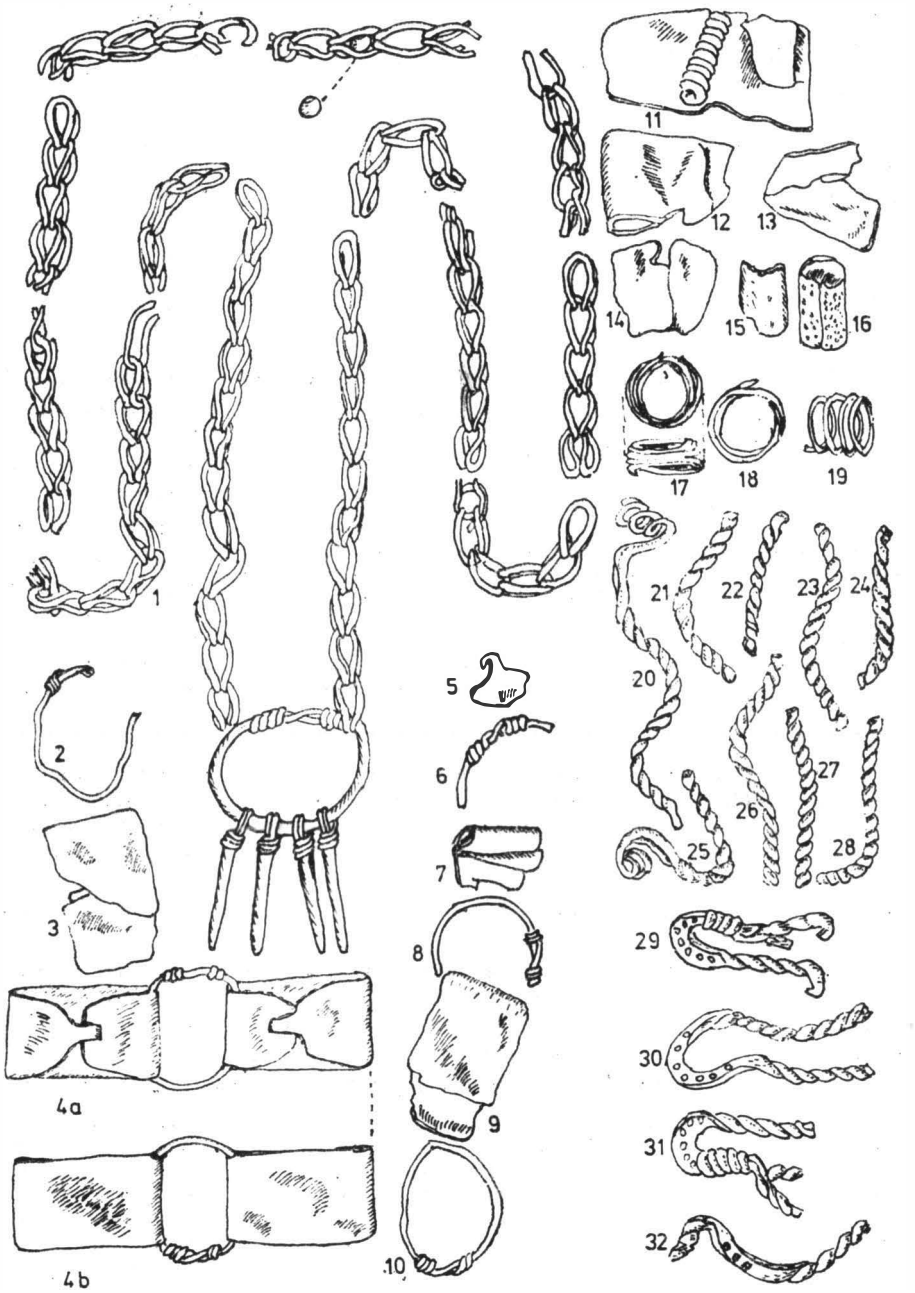

Fig. 3. 1—32 Podoabele de argint descoperite în M1.

fig. 3/24; 0,031 m; fig. 3/25 (desfășurată pînă lîngă spirală): 0,059; m; fig. 3/26; 0,069 m; fig. 3/27: 0,053 m; fig. 3/28: 0,052 m; fig. 3/29 (desfășurat): 0,094 m; fig. 3/30 (desfășurat): 0,126 m; fig. 3/31 (fragmentul lung): 0,082 m; (fragmentul scurt, pînă la spirală): 0,026 m; fig. 3/32 (desfășurat): 0,078 m.

îndoită pe deasupra, decorată cu două nodozități de forma unor discuri elipsoidale (sfere turtite); între ele sînt realizate nodozități de dimensiuni mai mici. Restul piciorului, cu placa de oprire, lipsește. Lipsește și o porțiune din resortul bilateral, coarda și arcul. În interior, resortul e liber.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Lungimea actuală a arcului : 0,095 ; lungimea celor două fragmente ale resortului, puse cap la cap : 0,079 m (fig. 4/1a—1b).

10) Ac de fibulă de argint (diform), cu contur romboidal, prevăzut cu nervură mediană, longitudinală, în relief. Lungimea actuală desfăşurată : 0,098 m ; lăţimea actuală a „rombului" = 0,038 m (fig. 4/3).

12) Două fragmente de la un picior de fibulă de argint (care fusese îndoit peste arc), prevăzut cu patru nodozităţi de forma unor sfere turtite, cu trei nodozităţi intermediare, mai mici, mărginite de un şănţuleţ. Lungimea ambelor fragmente (puse cap la cap) : 0,124 m (fig. 4/4a—4b).

13) Resort de la o fibulă de argint (două bucăţi), păstrînd în total 17 spire ; în interiorul segmentului mai lung, un cui (ştift) de fier. Resortul mai păstrează o bună parte din ac (fragmentat în două locuri şi cu vîrful rupt). Lungimea păstrată : 0,049 m (ambele segmente împreună) (fig. 4/5).

14) Resort de fibulă fragmentar numărînd zece spire (lipit de piesa de sub nr. 2 de mai sus). Lungimea păstrată : 0,030 m (fig. 3/11).

Este foarte posibil ca piesele de la numerele 11, 12, 13, 14 să provină de la una şi aceeaşi fibulă.

15) Fibulă de argint cu arc în formă de placă, prelung. Din ea se mai păstrează şase fragmente. Arcul este decorat cu 12 cerculeţe ştanţate, dispuse cîte patru pe trei rînduri. De corpul arcului era fixat piciorul cu patru nodozităţi de forma unor discuri elipsoidale. Între ultimele două discuri se află o nodozitate cu diametrul mai mic. Se păstrează şi partea finală a arcului. Din resort, gol în interior, se păstrează două fragmente, unul cu şase, altul cu opt spire, de care se leagă şi o porţiune din coardă, trasă pe exterior. Lungimea desfăşurată : aprox. 0,134 m ; lungimea resortului : 0,065 m ; lungimea acului : 0,116 m ; lăţimea arcului : 0,018 m (fig. 4/6, 7a, 7b).

16) La —0,70 m în groapa mormîntului au fost descoperite cîteva fragmente mici de chirpici, de culoare roşie-cărămizie, dintr-o pastă cu urme de paie tocate şi pleavă, purtînd urme de nuiele subţiri.

Din pămîntul dislocat, aflător în apropierea mormîntului nr. 1, mai reţinem :

1) „Inel de lut ars, executat dintr-o „vergea" de pastă poroasă amestecată cu nisip şi pietricele, arsă în culoare cenuşie-negricioasă. Dm. exterior : 0,085 m ; dm. interior : 0,036 m ; dm. vergelei : 00,20 m ;

2) fragment ceramic de la gura unui vas mic, hallstattian, ars în culoare cenuşie-roşiatică ; i se mai păstrează o toartă din bandă plată, treptat îngustată spre mijloc şi mai lată spre punctele de inserţie. Înălţimea fragm. : 0,048 m ; lăţimea : 0,057 m ; lăţimea toartei la extremităţi : 0,031 m ; la mijloc : 0,024 m ;

3) Fragment ceramic hallstattian, din pastă poroasă, bine netezit în interior. Sub buza (ruptă) apăsată spre interior, se mai păstrează o porţiune de toartă, executată în bandă plată. Înălţimea fragm. : 0,037 m ; lăţimea : 0,034 m ;

4) Fragment ceramic executat cu mîna din pastă poroasă şi aspră, de culoare roşie-cărămiizie, prevăzut cu o apucătoare plată, orizontală. Înălţimea păstrată ; 0,079 m ; lăţimea : 0,062 m ;

5) În stratul de pămînt, foarte apropiat de suprafaţa actuală a terenului, din apropierea imediată a mormîntului, au mai fost găsite fragmente de vase din pastă poroasă, lucrate cu mîna ; unele au apucături dispuse la o mică distanţă de gură, de formă lăţită, în poziţie orizontală, apăsate (ciupite) la mijloc.

M 2

La o depărtare de aproape 5 m în direcţie vestică a fost descoperit M 2. Pămîntul uscat din acest punct ne-a permis să dezvelim întreaga movilă funerară. De la suprafaţa actuală a terenului, ea începea la —0,30 m, iar grosimea ei comporta 0,40 m. Ea era de formă rotundă, coborînd uşor spre margini. Diametrul ei măsura 1,10 m. Movilita funerară consta din pămînt amestecat cu multă cenuşă, prezentînd deci o culoare cenuşie, pigmentată cu numeroase puncte negre (cărbune). Masa din care se compunea se păstra omogenă pînă la bază, respectiv pînă la adîncimea de 0,72 m, cînd începea pămîntul lutos, de culoare galbenă, cu infiltraţii ruginii.

În corpul movilitei funerare erau amestecate de-a valma mici fragmente de oase calcinate şi cîteva cioburi de vase de dimensiuni mici, fără nici o legătură unele cu altele. Şi în acest caz materialele de inventar au fost distruse intenţionat, fiind trecute şi ele prin focul rugului funerar. Piesele de inventar erau răspîndite în conţinutul movilitei funerare.

Din materialele descoperite în masa resturilor cinerare au fost recuperate următoarele piese :

1) Belciug (?) de fier confecţionat din două barete alăturate prinse la un capăt cu ajutorul unui disc (piuliţă) de fier, prin centrul căruia trec, fiind apoi nituite. Una din barete e ruptă. Lungimea păstrată : 0,089 m ; dm. discului : 0,031 m (fig. 4/9).

2) Inel de fier (brăţară) dintr-o bară cu secţiune romboidală ; pe o porţiune este mult corodat şi întrerupt, încît nu se poate preciza cu certitudine dacă iniţial a fost deschis sau nu. Dm. : 0,075 m ; grosimea barei : 0,012 m (fig. 4/10) :

3) Trei fragmente (a, b, c) dintr-o mărgea de sticlă cu „ochi de păun", de culoare „vînătă" (fig. 4/12a, 12b, 12c) ;

4) Mărgea plată, din argilă arsă, cu orificiu descentrat. Dm. maxim : 0,027 m ; grosimea : 0,006 m (fig. 4/13) ;

5) Mărgea de forma unui butoiaş turtit, decorată cu „ochi de păun". Dm. ; 0,022 mm ; grosimea : 0,011 m (fig. 4/14) ;

6) Mărgea în formă de butoiaş, cu orificiu relativ larg, decorată cu „ochi de păun", fondul gălbui. Dm. maxim : 0,027 m ; înălţimea : 0,021 m ; dm. orificiului : 0,011 m (fig. 4/19).

7) Bară de argint cu secţiune de formă circulară, cu o extremitate în formă de bulb (fig. 4/15).

8) Două fragmente dintr-o piesă de metal, fiecare constînd din cîte o bară mică, cu cîte un orificiu în care se află cîte un „cui" cu corpul plat şi cu capul de formă conică. *a* : lungimea păstrată : 0,039 m ; grosimea păstrată : 0,002 m ; lungimea „cuiului" : 0,031 m ; *b* : lungimea păstrată : 0,037 m ; grosimea : 0,002 m ; lungimea „cuiului" : 0,028 m (fig. 4/16a, 16b).

9) Segment fragmentar dintr-o brăţară (colier?), din trei fire de sîrmă răsucite, păstrînd o urechiuşă la capăt,

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

pentru a fi prins de un alt segment. Lungimea păstrată : 0,022 m ; dm urechiuşii (interior) : 0,005 m (fig. 4/17).

10) Fragment dintr-un „cerc" de bronz, lucrat dintr-o sîrmă ce se subţiază spre una din extremităţi. Grosimea maximă : 3,4 mm (fig. 4/18).

11) Fragment ceramic de la umărul unui vas lucrat cu mîna din pastă poroasă, lustruit în exterior în culoare neagră, iar în interior de culoare cărămizie ; în secţiune, negru. Pe suprafaţa exterioară e decorat cu caneluri largi, oblice. Înălţimea : 0,046 m lungimea : 0,117 m.

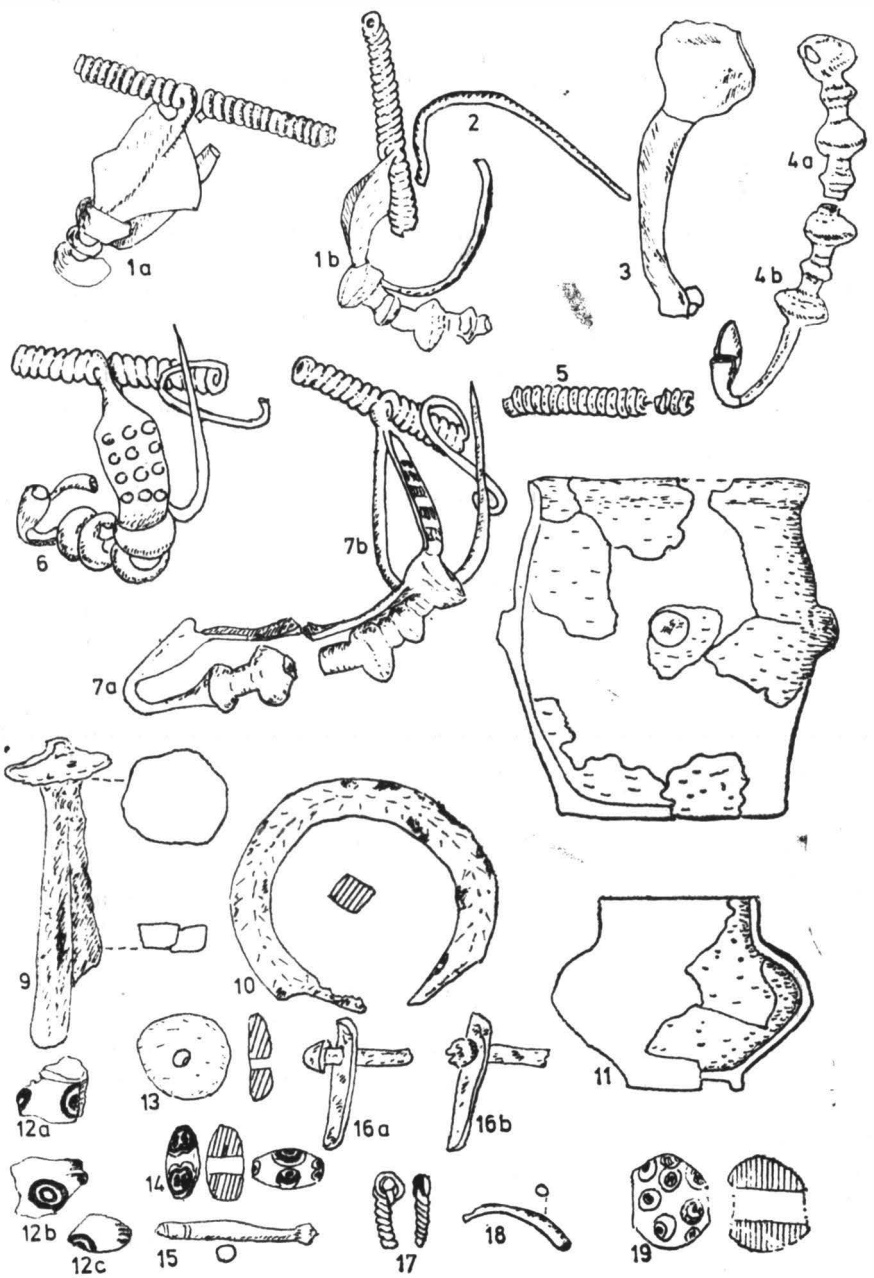

Fig. 4. 1—7 Podoabe de argint descoperite în M1. 8—19 Piese ceramice (8, 11), obiecte de metal şi perle descoperite în M2 şi în apropierea platformei de ardere.

Investigaţia arheologică a fost extinsă asupra întregului teren al „Progadiei Vechi", fără a se mai întîlni vreun alt mormînt din epoca dacică. În săpăturile întregii suprafeţe au fost descoperite morminte din epoca modernă, fără semne distinctive (cruci), morminte care, potrivit celor spuse de către localnici, aparţineau unor sinucigaşi, îngropaţi fără a li se face ritualul obişnuit.

★

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

În lucrarea de sinteză privind înmormîntările din epoca dacică, D. Protase se referă, în urma unor informaţii verbale pe care i le-a furnizat autorul studiului de faţă, şi la cele două morminte descoperite la Tilişca [3]. Alte referiri sumare am făcut la relativ scurtă vreme după descoperirea lor[4].

Cele două morminte de la Tilişca reprezintă, fără îndoială, înmormîntări izolate. Se degajă astfel concluzia că cei ce locuiau şi activau în această aşezare atît de întinsă au practicat înmormîntări şi în altă parte, foarte probabil tot în afara incintei, care nu au putut fi încă identificate.

Înmormîntările în cauză au fost practicate în gropi oarecum circulare de formă aproximativ cilindrică, cu un diametru de 1,50 m (M_1) şi de 1,10—1,20 m (M_2). În adîncime groapa mormîntului nr. 1 atingea doar 0,67 m, iar cea a mormîntului nr. 2 măsura 0,72 m. Cele două gropi nu prezentau nici un fel de ardere a pereţilor sau a fundurilor lor. Micile fragmente de chirpic ars în culoare roşie-cărămizie descoperite în groapa mormîntului nr. 1 nu constituie un contraargument, dată fiind forma şi amprentele lor, precum şi numărul lor mic.

În ceea ce priveşte inventarul, cele două morminte erau lipsite de urne, resturile cinerare fiind depuse direct în groapă. Alături de cenuşă, amestecată cu cărbuni mărunţi şi cu mici fragmente de oase calcinate, au fost adăugate unele podoabe personale, ale primului constînd din piese de argint, numeroase şi valoroase, ale celui de al doilea din cîteva perle de lut ars şi obiecte de metal (fier), arătate mai sus. Cel de-al doilea mormînt era deci mult mai sărac în piese de inventar decît celălalt. Inventarul din primul mormînt era aşezat grupat şi nu răspîndit în întreaga masă de cenuşă şi cărbune aflătoare în groapă. El se afla depus înspre marginea acestei gropi şi anume în partea de NV a acesteia.

În legătură cu mormintele de la Tilişca, dat fiind faptul că astăzi cunoaştem o serie de monumente de acest fel, întîlnim, în mod firesc, o serie de analogii. Aceste analogii se referă însă numai la unele aspecte, în timp ce din alte puncte de vedere, ele contrastează cu descoperirile cunoscute. Dealtfel s-a arătat încă mai demult, că în secolele II—I î.e.n., deci în faza clasică a dezvoltării societăţii dacice, unitatea culturală care caracteriza din foarte multe puncte de vedere creaţia acestui popor mai păstra, încă, în mod firesc, o serie de deosebiri, care nu au rămas nesesizate de către cercetători [5]. Constatarea cea mai importantă, şi de ordin am zice general, este că în secolele I î.e.n. — I.e.n. ritul incineraţiei s-a generalizat, începuturile sale fiind, precum se ştie, mult mai vechi. În ce priveşte mormintele de înhumaţie, de adulţi, sau mai ales de copii, ele trebuie considerate adevărate excepţii [6].

Morminte de incineraţie în gropi circulare sau uşor ovale au fost puse în evidenţă în mai multe locuri. Printre acestea, D. Protase enumeră [7] pe cele de la Dămăroaia, de la Bucureşti (Tei), Bucureşti („Ziduri în Vii), de la Coconi (jud. Călăraşi), pe cele de la Moigrad (jud. Sălaj), de la Oradea, pe cele de la Sf. Gheorghe Bedehaza, de la Sighişoara, pe cele de la Snagov şi pe cele de la Tinosu. Cele descoperite în cartierele Bucureştilor prezintă unele îndoieli în ceea ce priveşte forma gropilor, la fel ca şi cele de la Popeşti-Leordeni [8], de la Popeşti-Novaci [9] şi de la Şimleul Silvaniei [10]. Cu privire la dimensiunile acestora există de asemenea deosebiri, atît în ceea ce priveşte diametrul, cît şi adîncimea, iar valoarea variaţiilor dimensionale nefiind de importanţă deosebită, se înscrie ca o problemă de aspect secundar [11].

Pietrele descoperite în umplutura gropii mormîntului nr. 1 nu erau dispuse într-o ordine care să ne permită a trage concluzii de importanţă deosebită. Ele nu formau un „acoperămînt" pe întreaga lărgime a gropii [12], dar ar fi putut totuşi servi ca indiciu al unei înmormîntări în acest punct, prin mijlocirea căruia să fie ferită de deranjări ulterioare. Nu este exclus ca ele să fi fost iniţial vizibile, la suprafaţa nivelului antic, iar stratul de pămînt de deasupra lor să reprezinte de fapt depunerile naturale ulterioare. În profilul săpăturii, acest strat nu a putut fi clar delimitat. La mormîntul nr. 2 nu au fost descoperite pietre în umplutura gropii.

[3] D. Protase, *Riturile funerare la daci şi daco-romani*, Bucureşti, 1971, p. 52, 64—65, 71.

[4] N. Lupu, *op. cit.*, în *Cetăţi dacice din sudul Transilvaniei*, p. 42—43; idem, Materiale, 9, 1970, p. 238 sq., 243.

[5] Vezi D. Berciu, Dacia, N. S., 5, 1961, p. 181. D. Berciu se referă aici la începutul secolului I î.e.n., dar, precum se pare, anumite aspecte culturale, poate de importanţă secundară, au rămas diferenţiate pînă mai tîrziu.

[6] Vezi D. Protase, *op. cit.*, p. 76.

[7] *Ibidem*, p. 7—52, passim.

[8] *Ibidem*, p. 40 sq.

[9] *Ibidem.*

[10] *Ibidem*, p. 48 sq.

[11] Gropi de mai mari dimensiuni au fost puse în evidenţă la mormintele de la Dămăroaia, unde în cazul mormîntului I (B) ea măsura 2,10 × 1,80 m, fiind deci ovală.

[12] Aşa cum rezultă clar, spre exemplu, în necropola de la Porolissum (Moigrad), în special la mormîntul nr. 55; M. Macrea şi M. Rusu, Dacia, N. S., 4, 1960, p. 209.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

S-a remarcat, pe baza numeroaselor descoperiri arheologice, că mormintele dacice sînt în general sărace în inventar [13], mai ales în ceea ce privește piesele de argint [14]. Cît despre lipsa vaselor ceramice, acest fapt îl confirmă și cele două morminte de la Tilișca, spre deosebire de cele de la Porolissum, unde autorii săpăturilor arheologice au constatat existența a numeroase vase [15], de cele de la Sf. Gheorghe-Bedehaza [16], sau de cele de la Sighișoara [17], spre a ne mărgini numai la aceste exemple. În schimb mormîntul nr. 1 de la Tilișca reprezintă din punctul de vedere al inventarului compus din obiecte de argint un mormînt bogat. Prin conținutul său, mormîntul dovedește că defuncta din acest loc se afla într-o situație materială și desigur și socială ridicată. Această constatare reiese în chip pregnant și numai din comparația inventarelor celor două morminte de care ne ocupăm.

Cît privește incinerarea pe un alt loc, în afara gropii de depunere a resturilor cinerare, ca se dovedește a fi forma de înmormîntare cea mai frecventă în Dacia acestor timpuri, precum observa, pe bună dreptate, D. Protase [18]. Platforma de ardere de la Tilișca, fiind foarte aproape de cele două morminte, se poate afirma că din acest punct de vedere își găsește analogii cu mormintele de la Porolissum, unde vetrele de foc se aflau printre gropile de înmormîntare [19]. Același lucru s-a observat și la Sighișoara [20], unde au fost puse în evidență 30 de vetre construite în acest scop. Remarcăm însă că în cazul *ustrinum*-ului de la Tilișca nu a fost constatat un pat de piatră la baza pămîntului ars, așa cum fusese situația la Porolissum [21]. Grosimea pămîntului ars la roșu care atingea în unele locuri pînă la 10 cm ar putea pleda pentru arderea chiar aici a ambilor defuncți. Trebuie însă să ne exprimăm din acest unghi de vedere o anumită rezervă, impusă eventual de distanța în timp dintre o înmormîntare și alta. Fapt este că o a doua platformă de ardere nu a mai fost descoperită aici, în „Progadia Veche".

Dacă ar trebui să ne referim la ritualul ce s-a practicat în cazul înmormîntărilor de la Tilișca, considerațiile noastre ar fi în general puține. Observînd că, în primul mormînt, piesele de podoabă de argint erau grupate într-un singur punct, ar reieși că ele au fost așezate cu o oarecare grijă pe jăratecul rugului funerar și de asemenea într-un singur loc, de unde după stingerea focului au fost adunate cu atenție și depuse în mormînt. Tăierea lor cu dalta se presupune că s-a operat la fața locului, în apropierea rugului, iar dacă după distrugerea lor ar fi fost aruncate în foc la întîmplare, ele nu ar fi mai putut fi găsite printre cenușă și cărbune, astfel încît s-ar fi putut să nu rămînă nici un fel de fragment din ele. În conținutul resturilor cinerare, cu excepția punctului în care au fost depuse, nu s-a mai descoperit nici o bucată de argint, ori cît de mică ar fi ea. Or, asemenea fragmente mărunte erau numeroase în punctul respectiv. Piesele respective se aflau oarecum în marginea gropii [22]. Arderea defunctului din mormîntul nr. 1 a fost foarte puternică și aproape totală, ținînd seama că fragmentele de oase calcinate erau foarte mici. Reiese și că rugurile trebuie să fi fost mari.

Cît privește mormîntul nr. 2, piesele de inventar au fost descoperite în întreaga masă a moviliței funerare. De aceea ele trebuie să fi fost aruncate în focul rugului fără o grijă deosebită. Dealtfel ele nu constituiau o valoare deosebită.

Puținele și foarte mărunțele oase calcinate descoperite pe suprafața arsă a platformei, iar ceva mai numeroase în afara ei, pe margini, pledează pentru strîngerea cu multă atenție a resturilor cremate. Această operație nu se putea face decît după ce focul s-a stins în întregime și după ce platforma s-a răcit.

În lipsa unor vase de ofrandă, celelalte aspecte ale ritualului nu mai pot fi întrevăzute. Oarecum surprinzător rămîne faptul că nu s-au descoperit accesorii de îmbrăcăminte din metal, ceea ce ar pleda pentru o îmbrăcăminte lipsită de asemenea piese și ar veni în sprjinul ideii că în ambele cazuri, avînd în vedere podoabele de argint din mormîntul nr. 1 și mărgelele de lut ars sau din materie sticloasă, ca cele din mormîntul nr. 2, ar aparține unor femei.

D. Protase observa, nu fără temei, că „nu sînt excluse influențele străine în sistemele de înmormîntare dacice" [23]. Trecerea prin foc a unor obiecte de inventar, așa cum s-a observat la Tilișca, a fost constatată de Vlad Zirra și în cazul unor morminte din cimitirul de la Ciumești [24]. Același lucru

[13] I. H. Crișan, *Materiale dacice din necropola și așezarea de la Ciumești și problema raporturilor dintre daci și celți în Transilvania*, Baia Mare, 1966, p. 6; vezi și D. Protase, Dacia, N.S., 6, 1962, p. 182.

[14] D. Protase, *op. cit.*, p. 182.

[15] M. Macrea și M. Rusu, *op. cit.*, p. 206.

[16] D. Protase, *Riturile* ..., p. 44.

[17] *Ibidem*, p. 45.

[18] *Ibidem*, p. 68.

[19] M. Macrea și M. Rusu, *op. cit.*, p. 209; cf. și D. Protase, *Riturile* ..., p. 45–46.

[20] *Ibidem*, p. 225.

[21] *Ibidem*, p. 209.

[22] O constatare asemănătoare a făcut și Vlad Zirra, la Ciumești (Vlad Zirra, *Un cimitir celtic din nord-vestul României. Ciumești, I*, Baia Mare, f.a., p. 13).

[23] D. Protase, Dacia, N. S., 6, 1962, p. 184.

[24] Vlad Zirra, *op. cit.*, p. 14.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

a fost remarcat și la Satu Nou (jud. Constanța), într-o zonă în care influențele celtice nu se fac prezente [25]. Ca și dacii, în marea majoritate a înmormîntărilor lor practicate după ritul incinerării, nici celții nu ardeau gropile, dacă este să ne referim din nou la cimitirul de la Ciumești [26] sau la cel de la Apahida, cercetat de Ștefan Kovács[27]. Acest fapt constituie și motivul pentru care recunoașterea și delimitarea lor exactă a fost anevoioasă, atît în cazul celor de la Ciumești [28], cît și în cazul celor de la Tilișca. Nici în cadrul necropolelor de la Wietenberg (Sighișoara) și de la Sf. Gheorghe-Bedehaza gropile nu manifestau nici un fel de urmă de ardere. Analogiile dintre mormintele celtice și cele dacice trebuie puse pe seama conviețuirii acestora pe teritoriul Transilvaniei. Această realitate a dus de fapt la înrîuriri reciproce, determinînd pe celți să preia de la daci ritul incinerației [29] și desigur și alte manifestări legate de practicarea ritualurilor de înmormîntare. Este probabil ca pe teritoriul țării noastre trecerea prin foc a obiectelor de inventar, ținînd acum seamă de observațiile de la Satu Nou (jud. Constanța), să fie tot de origine locală. Cît privește distrugerea lor intenționată, acest aspect ar putea fi legat de tradițiile celtice [30]. Precum se știe conviețuirea dintre celți și daci se lasă surprinsă și în celelalte manifestări ale culturii materiale din secolele III—II î.e.n., pînă la asimilarea totală a primilor în masa populației autohtone, asimilare care a cunoscut un drum paralel, material și cultural.

Pentru datarea celor două morminte de la Tilișca ne stau la îndemînă piesele de inventar descoperite.

În legătură cu piesele de podoabă recuperate din mormîntul nr. 1, analogii, am zice de ordin general, întîlnim în tezaurul de la Șeica Mică, de lîngă Mediaș [31], precum și în descoperirile din alte părți ale lumii dacice [32].

Pentru fibula cu arcul în formă de romb, cele mai apropiate analogii le reprezintă fibulele de la Șaeș [33]. Întîlnim și aici aceleași motive ornamentale pe arc, constînd din cerculețe punctate. Oct. Floca discută și originea acestei fibule, observînd că ea este un produs „al orfevrăriei locale" [34]. Cel de-al doilea tip, cu nodozități, își găsește o primă analogie în fibula de la Moigrad [35], iar mai apoi în tezaurul de la Sărăcsău [36], precum și în fibulele de la Cojocna [37], sau în alte piese similare menționate de Dorin Popescu și descoperite în diferite părți ale Transilvaniei [38].

Cît privește lanțul colierului, acesta prezintă o împletitură simplă, de formă cunoscută. Asemenea lanțuri s-au descoperit și la Mediaș, unul fiind păstrat la Muzeul Brukenthal [39]. Acesta dispune de un cerc de sîrmă de argint cu extremitățile prinse în spirală și de pandantive (ținte), fiind identice cu cel de la Tilișca, pentru care mai găsim analogii și într-o piesă de la Someșul Cald [40] care păstrează mai multe pandantive.

Brățări constînd din bare torsionate sînt cunoscute de la Cerbăl [41] și de la Sărăcsău [42].

În privința cordonului de argint, nu cunoaștem analogii. Nu este probabil exclus ca ceea ce am denumit noi cordon să fi fost chiar un colier, ținînd seamă de numărul segmentelor descoperite, care ar fi prea puține pentru dimensiunile pe care le cere un cordon [43]. O piesă de referință ar putea fi cea din tezaurul de la Poiana-Gorj[44].

Nici inelele de argint în spirală nu lipsesc din alte tezaure. Ele sînt prezente în tezaurele de la Sărăcsău, despre care am mai amintit [45], precum și în cel de la Remetea, cunoscut de mai demult [46].

[25] D. Protase, *Riturile ...*, p. 42.
[26] Vlad Zirra, *op. cit.*, p. 13.
[27] I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 7.
[28] Vlad Zirra, *op. cit.*, p. 13.
[29] I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 13.
[30] În mormîntul celtic de la Dipșa, al cărui inventar este păstrat la Muzeul Brukenthal, sabia luptătorului incinerat, cu resturile cremate depuse în urnă, este puternic îndoită.
[31] Oct. Floca, *Contribuții la cunoașterea tezaurelor de argint dacice. Tezaurul de la Sărăcsău și Șeica Mică*, București, 1956.
[32] Vezi Székely Zoltán, SCIV, 16, 1965, 1, p. 51 sqq.
[33] Cf. V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 533 (pl. XXXVII, fig. 2).
[34] O Floca, *op. cit.*, p. 11.
[35] V. Pârvan, *op. cit.*, p. 553, fig. 389.
[36] O Floca, *op. cit.*, p. 8 sqq, p. XXVI, 1—4.
[37] D. Popescu, Dacia, 7—8, 1941, p. 183 sqq., fig. 11, 2—3.
[38] *Ibidem*: cf. idem, Dacia, 11—12, 1948, p. 35 sqq., fig. 11/3, ilustrînd un exemplar din Oltenia (Întorsura—Dolj).
[39] Idem, Dacia, 7—8, 1941, p. 220 cu bibliografia. Pentru împletitură, vezi fragmentul de la Cerbăl (V. Pârvan, *op. cit.*, p. 536, fig. 369).
[40] V. Pârvan, *op. cit.*, p. 536, fig. 370.
[41] *Ibidem*, p. 543, fig. 379.
[42] Oct. Floca, *op. cit.*, p. 13, fig. 11. Autorul constată că brățara de la Sărăcsău era lucrată „dintr-o singură bucată metalică" și că avea în mijloc o bandă.
[43] Am preferat totuși varianta „cordon", ținînd seama la lățimea segmentelor și de faptul că cercurile de care se prindeau erau prea mari în diametru, ceea ce le făcea greu suportabile în jurul gîtului.
[44] C. S. Nicolăescu-Plopșor, Dacia, 7—8, 1941, p. 203 sqq., fig. 1/13.
[45] Oct. Floca, *op. cit.*, p. 13 sq.
[46] V. Pârvan, *op. cit.*, p. 557, fig. 372/10, 11.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Datarea tezaurului de la Sărăcsău a fost fixată în a II-a jumătate a secolului I î.e.n.[47]. Asemenea piese sînt prezente de fapt în cursul celor două secole care premerg cucerirea romană, cu precădere în secolul I î.e.n. Credem de aceea că nu greșim datînd mormîntul nr. 1 de la Tilișca în secolul I î.e.n.

Pentru mormîntul nr. 2, materialele de care dispunem sînt mai puțin elocvente. Privite în ansamblu, ele par a indica o fază anterioară, respectiv ele ar putea data din secolul al II-lea î.e.n., epocă în care mărgelele cu „ochi de păun" sînt mai des întîlnite decît în faza tîrzie a celei de-a doua epoci a fierului. Și colierele confecționate din zale (segmente) împletite din sîrmă (fig. 4/17) ne indică aceeași datare, ele fiind întîlnite și în necropola de la Ciumești. O piesă oarecum aparte o constituie inelul (brățară) de fier de formă romboidală în secțiune (fig. 4/10), formă care este cunoscută încă în prima vîrstă a fierului [48], precum și „inelul" de lut ars, cu secțiunea circulară, care puteau fi folosite ca pandantive pentru împodobirea cailor [49]. Credem că existența acestor piese nu este de natură a schimba datarea acestui mormînt într-o fază mult mai veche. Însuși faptul că cele două morminte se află atît de aproape unul de altul pledează pentru o contemporaneitate a lor. Ținînd seama de toate acestea, considerăm că acest mormînt se încadrează din punct de vedere cronologic, cel mai devreme, spre finele secolului al II-lea î.e.n., epocă în care așezarea de la Tilișca cunoștea o remarcabilă ascensiune economică și socială, atingînd apoi etapa cea mai avansată a existenței sale, etapă ce se plasează în ultimele două secole care preced cucerirea romană.

Deux tombes daces découvertes à Tilișca (dép. de Sibiu)

RÉSUMÉ

L'article est consacré aux deux tombes mis au jour près de l'établissement dace de Tilișca (dép. de Sibiu).

Il s'agit de deux tombes planes d'incinération. Les restes de la crémation — pratiquée non loin de là, sur une plate-forme *(ustrinum)* en forme de rectangle à contour irrégulier — ont été déposés à même la fosse, sans urne. Les fosses, de forme légèrement ovale, mesuraient 0,67 m de profondeur pour la première tombe et 0,72 m pour la seconde. Le diamètre long de la première fosse était de 1,55 m ; le petit tertre funéraire de la seconde, consistant en charbon, cendre et de menus vases mélangés entre eux, avait 1,10 m de diamètre.

La première tombe a livré une série d'objets de parure en argent (un collier, une ceinture, des anneaux en spirale, des fibules et des bracelets — Pl. I et Pl. II/1—7), qui avaient été déposés au fond de la fosse, vers les bords. Toutes les pièces avaient été détruites à coups de ciseau et soumises au feu du bûcher. Le mobilier de la seconde tombe consistait en perles de terre cuite, un anneau (?), un cercle de fer à section rhomboïdale, un segment de bracelet (ou de collier ?) en fil de fer torsionné, deux objets en argent (Pl. II/15, 18), ainsi qu'en deux pièces métalliques pourvues d'un clou introduit dans un orifice.

Sur la base des pièces du mobilier funéraire, qui comportent de nombreuses analogies, la première tombe a été datée du Ier siècle av.n.è. et la seconde de la fin du IIe siècle av.n.è.

EXPLICATIONS DES FIGURES

Fig. 1. Profil de la paroi sud de la section n° 36 A.
Fig. 2. a Section faite à travers la tombe n° 1 ; b Plan horizontal de la tombe n° 1, au niveau des objets de parure.
Fig. 3. 1—32 Objets de parure en argent de la tombe n° 1.
Fig. 4.1—7 Objets de parure en argent de la tombe n° 1. 8—19 Céramique (8.11), objets en métal et perles découvertes dans la tombe n° 2 et près de la plate-forme d'incinération.

[47] O. Floca, *op. cit.*, p. 17.

[48] Perle de sticlă sau din substanță de diferite culori printre care cea galbenă de nuanțe variate deține o frecvență mai mare, au fost descoperite atît în așezări, datate spre finele primei vîrste a fierului, cît și în așezări din cea de-a doua vîrstă a fierului. Numeroase piese de acest fel provin și din morminte. În legătură cu astfel de piese, vezi V. Pârvan, *op. cit.*, p. 557 ; Espectatus Bujor, Materiale, 7, 1959, p. 327 ; Valentin Vasiliev, ActaMN, 3, 1966, p. 411 sqq. fig. 5/1—5, cu referiri bibliografice și la alte descoperiri similare. Cf. și K. Horedt, în *Studien aus Alteuropa*, II, Köln-Graz, 1965, p. 70, unde este o listă a descoperirilor din Transilvania, cu notele bibliografice de rigoare. Vezi și M. Macrea, M. Rusu, I. Mitrofan, Materiale, 8, 1962, fig. 8/10.

[49] J. Schränil, *Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens*, Berlin-Leipzig, 1928, pl. XLIII/20 și p. 208.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Le calendrier de Grădiştea Muncelului
Une nouvelle hypothèse de correction

Arh. DINU ANTONESCU

Dans la site fortifié de Grădiştea Muncelului, tout près de la citadelle de refuge, se trouve l'ensemble de sanctuaires de l'enceinte sacrée, aux constructions monumentales datant de l'époque des rois Burebista et Decebal.

L'une de ces constructions sacrées est le grand sanctuaire circulaire, dont les archéologues ont saisi l'intérêt dès le début du siècle dernier et auquel ils ont attribué, au cours du temps, différentes fonctions : temple, amphithéâtre, cirque ou monument funéraire. C'est D. M. Teodorescu qui a été le plus près de la vérité, en le considérant comme un sanctuaire solaire [1]. Plus tard, à la suite des fouilles archéologiques entreprises par C. Daicoviciu [2] et ses collaborateurs au cours des années 1950—1958, le problème a été complètement élucidé, les interprétations de ces chercheurs étaint considérées aujourd'hui comme exhaustives

L'intérêt suscité par le monument a conduit à l'idée d'une reconstitution, qui a été tentée à tour de rôle par Horia Teodoru en 1951 [3], par le Pr Hadrian Daicoviciu en 1972 [4] et par l'auteur de ces lignes en 1976 [5].

Quels que soient cependant leurs points de vue respectifs, le cercle extérieur du sanctuaire, qui est fondé sur un rythme et composé de deux anneaux de pierre accolés, a été accepté intégralement, sans modification aucune, par les auteurs des trois projets. En ce qui nous concerne, nous l'avons considéré comme la limite de la puissance divine, d'une part, et celle de la distance à laquelle le commun des mortels pouvait s'approcher, de l'autre.

Du point de vue architectural (fig. 1), il est évident que l'anneau extérieur ne représentait qu'une clôture, plus précisément une balustrade, conçue selon un rythme de six balustres et d'une dalle formant seuil, répété 30 fois. L'alternance de 6 +1 s'intègre dans les lois de l'esthétique actuellement encore en vigueur, car toute succession prolongée d'éléments semblables — de balustres en l'espèce — même disposés en cercle, engendre la monotonie et est partant inesthétique. Cette vérité était parfaitement connue dans l'antiquité. Aujourd'hui encore, il suffit d'observer une théorie d'éléments — ou, afin de rester dans la sphère du sujet, les clôtures courantes en bois, maçonnerie ou béton — pour constater d'un simple coup d'œil combien il est nécessaire d'y introduire des pauses si l'on veut éviter l'uniformité et l'ennui. Disons donc, pour conclure, que du point de vue architectural la balustrade du sanctuaire était conçue correctement et même de manière originale.

En dehors toutefois de son aspect et de la fonction rituelle qu'elle devait certainement avoir, la répétition 30 fois du module 6 +1 a frappé tous les chercheurs, qui jusqu'à la fin ont adopté une thèse à peu près commune, à savoir que l'élément circulaire extérieur représente une transposition du calendrier traditionnel géto-dace, qui était toujours en vigueur, mais avec certaines corrections

[1] D. M. Teodorescu, ACMIT, 1930—1931, p. 45 sqq.

[2] C. Daicoviciu et collab., SCIV, 2, 1951, p. 113 sqq.; SCIV, 3, 1952, p. 283 sqq.

[3] H. Teodoru, SCIV, 2, 1951, p. 112, fig. 13.

[4] H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană* (La Dacie depuis Burebista jusqu'à la conquête romaine), Bucureşti, 1972, p. 237, fig. XXX.

[5] D. Antonescu, Arhitectura, 2—3, 1977, p. 90 sqq.; SCIVA, 31, 1980, 4, p. 499 sqq.

THRACO-DACICA, tomul II, Bucureşti, 1981, p. 209—212.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

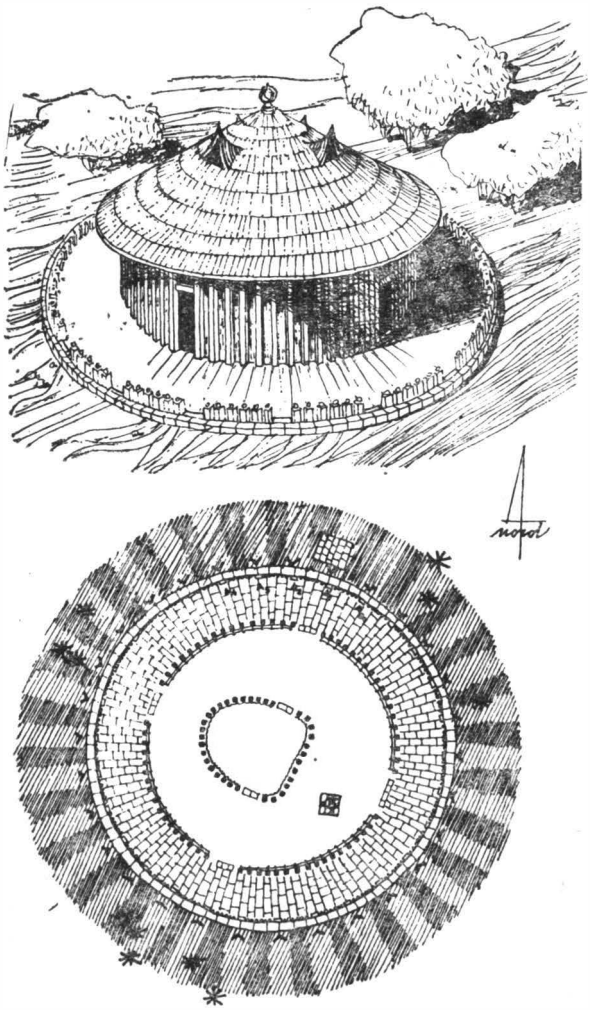

Fig. 1. Le grand sanctuaire circulaire de Grădiştea Muncelului, plan (d'après C. Daicoviciu) et perspective, hypothèse de reconstitution.

imposées par les nouvelles observations astronomiques du temps. Cette conclusion est logique, puisqu'il est unanimement admis que la balustrade de l'enceinte sacrée porte en elle l'essence de la tradition et des symbolismes du culte solaire [6].

On a donc imaginé diverses corrections, qui ont compris dans leurs calculs la totalité des éléments composants du sanctuaire, voire chez certains auteurs ceux des sanctuaires voisins. Pour notre part, nous estimons que l'interprétation la plus simple et la plus claire est celle du Pr Hadrian Daicoviciu [7], suivant laquelle les 180 balustres de la circonférence, divisée en 30 intervalles à 6 balustres chacun, représentent en langage codé les jours, par les balustres, et les semaines, par les groupes de six ; ainsi, la circonférence complète représentait 180 jours répartis en 30 semaines, c'est-à-dire la moitié des 360 jours et des 60 semaines de l'année traditionnelle géto-dace. Puis l'auteur divise l'année en 12 mois à 30 jours et le mois en cinq semaines à six jours, ou *sextimanae*.

Or, l'année tropique de $365^j\ 5^h\ 48^m\ 55^s$, 523520, calculée aujourd'hui rétroactivement [8] par des mesures et des appareils spéciaux, était connue approximativement par les peuples de l'antiquité — les Chinois, les Indiens, les Assyro-Chaldéens et, pour sûr, les Grecs et les Romains — qui l'avaient établie, certainement à la suite d'observations et de calculs prolongés, à 365 jours et 6 heures (365, 25 jours). En conséquence, là où était en vigueur le calendrier traditionnel de 360 jours, il fallut introduire des périodes supplémentaires destinées à intégrer la différence de 5,25 jours par rapport à l'année astronomique connue. Il est hors de doute que les Géto-Daces ont dû, eux aussi, faire ces corrections, car si dans des pays au climat relativement doux et constant, comme l'Egypte (où dans un laps de temps de 1460 ans le Nouvel An tombait tous les jours de l'année) le décalage n'avait guère de conséquences pratiques fâcheuses, en échange dans un pays comme la Dacie, aux saisons bien marquée et à vocation avant tout agricole, le calendrier, à moins d'être corrigé, devenait au bout de peu de temps caduc : en effect, le décalage annuel de 5,25 jours donnait, dans un intervalle de 34 ans, une différence d'environ 180 jours, ce qui équivalait pratiquement au renversement des saisons.

Les corrections proposées à titre d'hypothèse dans différentes études, comme celles de G. Charrière, K. Horedt et G. Horedt, ou de A. Popa, et que Hadrian Daicoviciu a analysées dans son ouvrage sur « La Dacie depuis Burebista jusqu'à la conquête romaine », complétées par les nouvelles hypothèses, de 1977 et 1980, de trois chercheurs de l'Université de Braşov, E. Poenaru, C. Samoilă et S. Bobancu [9], comportent des calculs extrêmement compliqués et il est difficile de croire que les Géto-Daces aient été en mesure de les effectuer. En outre, ces hypothèses comprennent toutes des éléments appartenant à des constructions voisines de l'édifice calendrier.

[6] P. Petrescu, *Motive decorative celebre* (Motifs ornementaux célèbres), Bucureşti, 1971, p. 27 ; R. Vulcănescu, *Coloana cerului* (La colonne céleste), 1972, p. 25.

[7] H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 245 sqq.

[8] Le calcul a été effectué par l'astronome Ion Corvin Singeorzan pour l'année 100 n.è., corespondant au règne de Décébale.

[9] E. Poenaru, C. Samoilă, S. Bobancu, Magazin istoric, 11, 1977, 6, p. 28 sqq. et 7, p. 24 sqq. ; idem, *Calendarul de la Sarmizegelusa-Regia* (Le calendrier de Sarmizegetusa-Regia), Bucureşti, 1980.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

C'est pourquoi nous avançons une hypothèse de lecture et de corrections de l'année géto-dace — ces dernières rendues possibles par les progrès réalisés dans la mesure du temps — basée uniquement sur les éléments visibles du cercle extérieur (la balustrade), qui est l'expression du calendrier dace traditionnel de 360 jours, désormais relégué au rang de symbole. En d'autres termes, nous nous proposons de calculer l'année rectifiée du calendrier de 360 jours, égale à 365,25 jours, rien que dans l'espace prévu initialement pour l'ancien calendrier de 360 jours et en conservant comme éléments de base ceux établis par **H.** Daicoviciu : le pilier-balustre = l'unité-jours, la semaine de six jours *(sextimana)*, le mois de 30 jours et l'année de 360 jours. Nous avons noté les 30 dalles qui séparent les 30 groupes de six balustres chacun (notés 1—6) par A_1, A_2 ... A_{30} (fig. 2) et nous commençons le compte des jours par le premier balustre-jour qui fait suite à la dalle A_i vers A_2 (c'est-à-dire dans

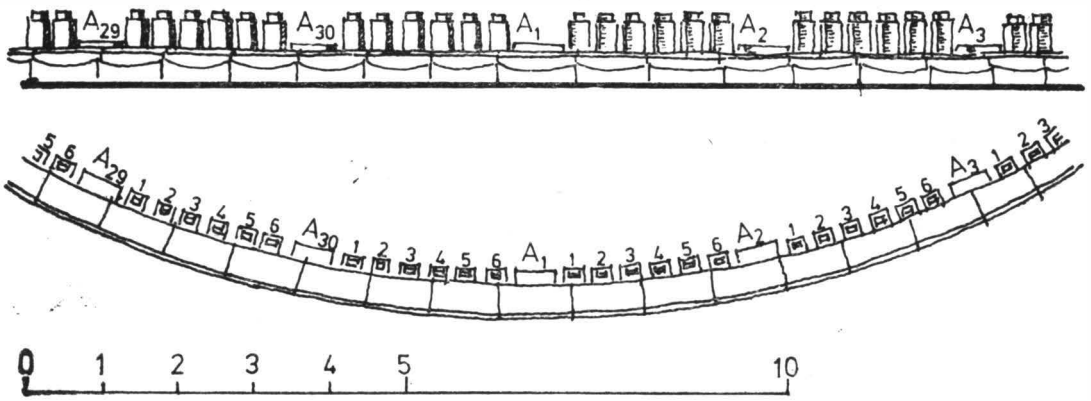

Fig. 2. Le grand sanctuaire circulaire de Grădiştea Muncelului, l'anneau extérieur, plan et perspective) (d'après C. Daicoviciu).

le sens trigonométrique, inverse de celui des aiguilles d'une montre), deux rotations complètes représentant l'année symbolique dace de 180 × 2 = 360 jours. Le compte se poursuit par les six jours (une *sextimana*) compris dans l'intervalle $A_1—A_2$. L'année suivante, comme toute la lecuture se faisait sur un ancien modèle de calendrier, on recommençait à compter non pas à partir de A_2, mais de nouveau à partir de A_1, faisant deux nouvelles révolutions complètes, plus une *sextimana*. Ainsi, l'année dace traditionnelle de 360 jours devenait, après adaptation aux récentes connaissances astronomiques, de 366 jours, ce qui représentait une avance de 0,75 jours = 18 heures par an, par rapport à l'année tropique connue de 365,25 jours. L'année commençait par le premier jour-balustre $A_1 + 1$ de la *sextimana* comprise dans l'intervalle $A_1—A_2$ et se terminait par $A_1 + 6$. Mais cela sept années consécutives seulement, car en ajoutant au calendrier traditionnel une *sextimana*, au bout de sept ans l'avance cumulée par rapport à l'année tropique était de 126 heures (18 heures × 7 ans = 126 heures) ou de 5,25 jours (126 heures : 24 heures/jour = 5,25 jours) ; cette avance était donc soustraite chaque huitième année, destinée à la correction. Or, l'avance de 5,25 jours représentait exactement la différence entre l'année tropique de 365,25 jours connue dans l'antiquité et l'année traditionnelle géto-dace de 360 jours (365,25 jours — 5,25 jours = 360 jours). L'année de la correction n'avait donc plus que 360 jours — l'équivalent exact de l'année traditionnelle — obtenue par deux révolutions complètes, sans plus.

De cette manière, la nouvelle année dace de 365, 25 jours pouvait être suivie sur l'ancien calendrier traditionnel de 360 jours en parcourant sept années de 366 jours et, tous les huit ans, une année de correction de 360 jours.

Assurément, si les Géto-Daces avaient connu la durée exacte de l'année tropique — $365^j\ 5^h\ 48^m\ 55^s$, 523520 — au lieu de celle approximative de $365^j\ 6^h$, c'est-à-dire une différence de $11^m\ 14^s$, 476480, ils auraient pu faire cette correction-là aussi, sur le même anneau extérieur, au bout de 130 ans, quand il se serait accumulé environ un jour d'avance. Il aurait suffi pour cela de commencer, cette année, le compte des jours non plus à $A_1 + 1$, mais à $A_1 + 2$. Mais c'est là un point de domaine

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

de la théorie, qui dépassait certainement les possibilités scientifiques du temps et aussi, en quelque sorte, les besoins pratiques de la population.

Toujours en liaison avec le calendrier, nous croyons pouvoir préciser le point d'où commençait le compte des jours de l'année. Ce point, noté A_1, se trouve à droite de la plate-forme extérieure du cercle, orientée nord-est (fig. 1), c'est-à-dire dans la direction des quatre seuils du sanctuaire et aussi dans celle du signe du Verseau [10] à l'équinoxe du printemps. Celle-ci signifiait probablement pour les Daces — comme pour les Assyro-Chaldéens, les Romains et d'autres peuples — le premier jour du calendrier, le Nouvel An. La plate-forme, qui est carrée au côté de 2,30 m et construite en pierre, a pu servir, à en juger par les traces de brûlure qui y ont été relevées, à quelque rite de début d'année.

Pour conclure, nous estimons que l'hypothèse de correction présentée ci-dessus est à la fois beaucoup plus simple que celles avancées jusqu'à présent et plus à la mesure des réalités du temps.

[10] Le Verseau, qui est l'une des douze constellations du zodiaque connues par les Daces — v. Jordanès, dans *Getica*, *Izvoarele istoriei României* (Getica, Les sources historiques de la Roumanie), Bucureşti, 1970, IIe vol. chap. 69, p. 417 — représente la feritilité et l'abondance.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Caput Stenarum, un toponim traco-getic

D. TUDOR

Tabula Peutingeriana (VIII, 1), important document cartografic realizat în secolul al III-lea e.n., a înregistrat pe valea carpatină a Oltului toponimul *Stenarum*. Dar numele lui complet apare numai la Geograful din Ravenna (IV, 7), (secolul al VII-lea e.n.), sub forma *Caput Stenarum*. În ambele itinerarii ne este indicat ca fiind între *Pons Vetus* (Cîineni, jud. Vîlcea) şi *Cedonia* (Guşteriţa ?, jud. Sibiu).

Toate localizările propuse pînă acum pentru Caput Stenarum s-au oprit la aşezarea romană de la satul *Boiţa* (com. Tălmaciu, jud. Sibiu), situată la un kilometru faţă de gura trecătorii ce se deschide la Turnu Roşu. S-a constatat că distanţele rutiere dintre aşezările moderne de pe valea Oltului corespund perfect cu ale staţiunilor antice indicate pe amintita tabulă. Astfel, de la *Pons Vetus* — Cîineni la *Caput Stenarum* — Boiţa se dau 14 mii paşi romani, adică 20,790 km, iar de aici încolo 12 000 paşi romani, adică 12,748 km, pînă la *Cedonia*-Guşteriţa. Cifrele corespund perfect [1].

Cele şapte campanii de săpături arheologice realizate la Boiţa, între anii 1957—1978, au identificat în locul „La Rude" însemnate ruine romane din secolele II—III e.n., situate pe o terasă a Oltului protejată cu un zid împotriva revărsărilor rîului. N. Lupu, cel mai asiduu cercetător al aşezării romane de la Boiţa, a descoperit acolo un *castellum* (41 × 17 m), terme şi o serie de zidării de caracter militar şi civil. Ştampilele de pe cărămizi cu numele legiunii a XIII-a Gemina ar dovedi că această aşezare romană intrase în hotarele Daciei superioare, mai apoi ale Daciei Apulensis. Ceramica şi monedele (între care un tezaur cu 214 denari de la Commodus la Gordian al III-lea) indică o locuire intensă la Caput Stenarum, în timpul stăpînirii romane. Din păcate, aşezarea antică a fost mult distrusă în evul mediu pentru a se extrage din ruinele ei piatră şi cărămidă, folosite în zidăria fortificaţiilor feudale de la Turnu Roşu. Săpăturile sînt în curs şi vor aduce alte informaţii [2].

Din cîte ştim pînă acum, nici unul dintre istoricii şi filologii noştri de seamă (ca Vasile Pârvan, I. I. Russu ş.a.) nu s-a ocupat de sensul toponimului *Caput Stenarum*. Se constată că numele localităţii se compune din două elemente : *Caput* şi *Stenarum*. Primul este categoric latinesc cu înţelesul de : „cap, capăt, început, vîrf, extremitate" etc. Îl întîlnim în componenţa a numeroase toponime din Imperiul roman [3].

Cel de al doilea — *Stenarum* — este un genitiv plural care implică un nominativ, *Stenae* (la singular *Stena*). În lexicul limbii latine nu întîlnim nici un cuvînt sau toponim identic sau apropiat de acesta. Atare situaţie ne determină să excludem cu totul o încercare de etimologie latină a lui *Ste-*

[1] Pentru aceste calcule şi identificarea toponimelor antice, v. D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. a IV-a, Bucureşti, 1978, p. 48—55.

[2] M. Macrea şi colab., Materiale, 6, 1959, p. 429—437; N. Lupu, Materiale, 7, 1961, p. 411—420; idem, Transilvania, N. S., 2, 1972, p. 57 şi idem, în *In memoriam C. Daicoviciu*, Cluj-Napoca, 1974, p. 219—227; Campaniile de săpături din anii 1973—1978 ale lui N. Lupu au fost numai semnalate de Adriana Stoia, Dacia, N. S., 19, 1975, p. 274; 21, 1977, p. 359; 22, 1978, p. 349 şi 23, 1979, p. 356—357. Cf. încă, TIR, L, 35, Bucureşti, 1969, p. 30; *Dicţionar de istorie veche a României*, Bucureşti, 1976, p. 98 şi D. Tudor, *op. cit.*, p. 270—271.

[3] C. Patsch, RE, III, 1897, col. 1 563—1 565. Citäm dintre acestea : *Caput Arietis* (Gall.), *C. Basensis* (Pann.), *C. Bovis* (Moes. sup.), *C. Bubali* (Dacia) *C. Budelli* (Numid.), *C. Cellarum* (Afr.), *C. Cilani* (Mauret.) *C. Gorgonis* (Roma), *C. Thysi*, *C. Vada* (Sard.) etc. Un loc deosebit îl ocupa toponimul getic Καπομαλβα notat de Procop. (*De Aedif.* IV, 4) în Dardania. Se traduce prin „Capul Malului" sau „Capul Muntelui"; cf. I. I. Russu, *Die Sprache der Thraco-Daker*, Bucureşti, 1969, p. 127.

THRACO-DACICA, tomul II, Bucureşti, 1981, p. 213—215.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

narum şi, deci, *să-i căutăm altă origine.* Dacă apelăm la sprijinul lingvisticii comparate indo-europene putem lămuri originea autohtonă şi sensul lui *Stenarum.*

În vocabularul limbii eline găsim substantivul τὸ στενόν — τά στενά cu înţeles de „loc strîmt", „pas stîncos", „defileu" etc. Cu ajutorul acestuia s-au realizat o serie de denumiri *(Stena* sau *Stenae)* în lumea grecească şi în regiunile de influenţă elină, acolo unde se găseau trecători înguste printre munţi sau de navigaţie. Ele sînt numeroase în Macedonia şi Tracia. Pînă acum, itinerariile antice şi textele epigrafice nu ni le semnalează la nord de munţii Balcani [4]. Dar lui *Stenae — Stenarum* nu-i putem atribui o reminiscenţă din limba elină, deoarece coloniştii greci nu s-au aşezat niciodată la Turnu Roşu şi în valea Oltului carpatin, ca să poată impune un asemenea toponim.

În a sa listă de πόλεις ἐν τῇ Δακίᾳ (care conţine situaţia imediat după cucerirea Daciei, cînd provincia nu fusese încă definitiv organizată cu drumuri şi *stationes* oficiale în lungul lor), geograful Ptolemeu înregistrează în Dacia numai două toponime greceşti: Ὕδατα (= „Aquae, „băi termale") şi Ζεῦγμα („Pod de pontoane")[5]. În ambele cazuri, ele au fost toponime efemere, deoarece nu mai apar după aceea în alte izvoare. Pârvan a subliniat faptul că în toate itinerariile de mai tîrziu (Tab. Peut,. Geogr. Rav. etc.), ca şi în textele epigrafice, nu apare nici un toponim grecesc pe teritoriul Daciei nord-dunărene [6]. Deci *Stenae-Stenarum* nu poate fi toponim elin.

În limba slavă veche se cunoaşte cuvîntul *stêna,* cu semnificaţia de „stană", „stîncă" şi „steiu". El s-a moştenit într-o serie de limbi neoslave, ca: bulgara *(stêna),* ceha *(stena),* croată *(stina-stanać)* ş.a.[7]. Această situaţie i-a determinat pe filologii mai vechi sau mai noi să atribuie cuvintelor româneşti *stană, stîncă* şi *steiu,* o origine slavă [8].

În cazul toponimului *Stenae-Stenarum* însă, nu poate fi vorba de o reminiscenţă slavă pe teritoriul patriei noastre. După cum se ştie, prezenţa triburilor slave în zona carpato-danubiană se semnalează cu cel puţin trei veacuri mai tîrziu (în secolulele VI—VII), faţă de data redactării Tabulei lui Peutinger (secolul al III-lea e.n.).

Deci toponimul *Stenae-Stenarum* nu poate avea origine latină, nici greacă şi nici slavă. În asemenea situaţie apare firesc ca în veacul al III-lea e.n. să-i atribuim numai o origine autohtonă, adică traco-getică. Dar înrudirea sa cu τὰ στενά din elină şi cu *stêna* din slavă, ambele cu noţiunea de „stană", „stîncă" şi „pas stîncos", ne arată că trebuie să apelăm la metoda comparatistică pentru a descoperi originea lor indo-europeană, moştenită în grupul de limbi traco-getice. Din păcate, limba geto-dacilor ne rămîne încă necunoscută, dar nimeni nu poate tăgădui originea sa indoeuropeană [9]. *Stena* cu aceeaşi semnificaţie ca în elină şi slavă figura desigur şi în lexicul traco-getic.

Aceste similitudini ne arată că în limba română *Caput Stenarum* trebuie tradus prin „Capul Stanelor" sau „Capul pasului stîncos". Aceasta este şi situaţia geografică ce se vede la Turnu Roşu. Acolo apar brusc două şiruri de *stane* puternice, care flanchează cursul Oltului şi creează o trecătoare îngustă. Ea se încheie în aval numai la Călimăneşti — Jiblea (jud. Vîlcea). Pe toată lungimea sa, acest pas din Valea Oltului se numea în antichitate *Boutes* [10]. Din punct de vedere strategic el se încheia la nord cu *Caput Stenarum* (castru), iar la sud cu *Arutela* (castru) situată la poalele munţilor Cozia, în faţa mănăstirii cu acelaşi nume.

Pînă la Hadrian, coltii stîncilor de pe cele două maluri ale Oltului pătrundeau adînc în albia rîului. Pe lîngă cursul apei nu exista un drum carosabil, cel puţin pînă la *Praetorium* (Copăceni-Racoviţa, jud. Vîlcea). Traian şi-a trecut armatele sale, în cursul celor două războaie, ocolind masivul Coziei, prin ţara Loviştei şi depresiunea Titeştilor. Este meritul lui Hadrian de a fi săpat în stîncă,

[4] Stählin şi Oberhummer, RE, III, A, col. 2 332 — 2 333 — unde se amintesc asemenea toponime τὰ Στενά — la apus de Philippi, spre Drama. Un *Stenae* (notat de Tab. Peut. şi Geogr. Rav.) se situa în valea Tempe (strîmtă şi stîncoasă, între Ossa şi Peneios — azi localitatea Lykostomion); cf. K. Jireček, *Die Heerstrasse von Belgrad nach Konstantinopel und die Balkanpässe,* Praga, 1877, p. 141; Gr. G. Tocilescu, *Dacia înainte de romani,* Bucureşti, 1880, p. 43 şi 463 şi C. Patsch, *Der Kampf um den Donauraum unter Domitian und Trajan,* Viena-Leipzig, 1937, p. 7 şi 147, n. 7.

[5] Ptolemeu, III, 4, 34 şi 37; faţă de 39 toponime autohtone şi 3 latineşti; cf. V. Pârvan, *Getica,* Bucureşti, 1926, p. 250—255.

[6] V. Pârvan, *op. cit.,* p. 270—272.

[7] F. Miklosich *Die slavischen Elemente im Rumunischen* (în Denksch. d. Akad. d. Wiss. — Wien, philos. — hist. Kl. XII), Viena, 1862, p. 46; A. Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-roumaine, Éléments slaves, magyars, turcs, grecs, modernes et albanais,* Frankfort s. M., 1879, II, p. 360—361; H. Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch,* Bucureşti, 1895, p. 1483 şi Al. Ciorănescu, *Diccionario Etimologico Rumano* (Bibl. Filol. Univ. Lagúva), 1958, p. 788 şi 793 („probl. confundido con esl. stêna").

[8] V. n. 7. Cf. încă: Iorgu Iordan, *Toponimia românească,* Bucureşti, 1963, p. 44—45 (catalog al acestor toponime formate din cele trei noţiuni) şi Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea,* Bucureşti, 1968, p. 338; Gr. Tocilescu *op. cit.,* p. 463 le consideră de origine dacică, iar G. Pascu, Revista critică, 1936, p. 123, ca tracice. Al. Ciorănescu, *loc. cit.,* păstrează însă rezerve asupra originii slave pentru cele două cuvinte.

[9] I. I. Russu, *op. cit.,* passim.

[10] Iordanes, *Getica,* XII, 73—74, Cf. şi D. Tudor, *SCIVA,* 32, 1981, 1, p. 77 urm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

între anii 123—138 e.n., pe malul stîng al Oltului, un drum pe care se putea circula şi cu vehicule (Jiblea-Păuşa-Turnu-gura Lotrului-Copăceni-Ciineni-Turnu Roşu)[11]. Pe acesta l-a înregistrat Tabula Peutingeriana, dîndu-ne numele a patru *staliones* cu depărtările dintre ele (Arutela, Praetorium, Pons Vetus şi Caput Stenarum).

Dacă aceasta este etimologia justă a toponimului *Stenarum*, ea pune în discuţie şi originea cuvîntului românesc *stană*, etichetat ca slav de către unii filologi [12]. Se pare că acest cuvînt s-a moştenit la noi direct din lexicul traco-getic.

Cît despre *stîncă* considerată de asemenea de către cei mai mulţi filologi ca transmisă tot din vechea slavă în limba română [13], trebuie să păstrăm şi mai multe rezerve. Al. Ciorănescu [14] îl găseşte „origen dudosa" şi invocă o serie de dovezi preţioase. La Isidor din Sevilla (XVII, 4, 43) se întîlneşte forma *stincus* (deci în veacul al VI-lea e.n.). Lexicul limbii italiene de azi conţine substantivul *stinca* cu înţelesul de „spinare de munţi", iar în Toscana se cunosc toponime ca *Le Stinche* şi *Val di Stenche* („Stîncile" — „Valea Stîncilor")[15]. Slavii n-au pătruns niciodată pînă în centrul Italiei ca să lase acolo asemenea toponime.

Stinca cu înţelesul de „stîncă" a existat desigur în latina vulgară din care s-a putut transmite şi în limba română. Este de asemenea posibil ca acest substantiv, cu o rostire similară sau foarte apropiată de cea latină, să fi existat şi în limba traco-getică de unde a putut veni direct în limba noastră. Ca şi în cazul cu *stană* a fost şi el supus unor prefaceri fonetice (prin transformarea lui *i* în *î*).

În ceea ce priveşte elementele slave din toponimia românească, după un examen foarte atent al moştenirii noastre lingvistice din lumea traco-dacică, Vasile Pârvan ajungea la următoarele concluzii:

„La aşezarea lor în Dacia, slavii au găsit aici o toponimie în mare majoritate thracică şi numai pe ici pe colo romanică. Acest lucru trebuie bine fixat, dacă nu vrem să atribuim slavilor nume de localităţi neromanice care n-au nimic de a face cu slavii, ci sînt pur şi simplu toponimicele getice ... existente pînă la sfîrşitul Daciei romane, pentru că ele fuseseră întocmai primite de noii colonişti ai acestor ţinuturi şi pronunţate la ţară în chip getic, încă mult timp după 270, cînd procesul de romanizare nu încetează, ci abia a început serios şi va dura pînă în secolele VII—VIII, neîntrerupt"[16].

Caput Stenarum, un toponyme thraco-gète

RÉSUMÉ

La Tabula Peutingeriana fait mention du toponyme *Caput Stenarum*, de nos jours localisé en toute certitude à Boiţa—Turnu Roşu (dép. de Sibiu), à l'extrémité septentrionale du défilé de l'Olt. Des fouilles archéologiques effectuées dernièrement ont localisé là deux camps romains, ainsi que divers édifices civils. Jusqu'à présent, personne n'a accordé quelque intérêt à l'acception qu'il convient à ce toponyme, composé d'un mot latin, *caput*, qui veut dire « tête, partie supérieure, sommet, extrémité », etc., et d'un génitif pluriel, *Stenarum* (nominatif : *stenae*), d'un terme étranger au lexique latin. Ce mot se prête cependant à une explication fournie par la linguistique indo-européenne. En effet, on trouve dans le vocabulaire grec la forme τὸ στηνόν — τὰ στενά, dont le sens est de *passage, étroit, défilé* et qui a donné toute une série de toponymes au sud des Balkans. Mais jamais les Grecs ne se sont fixés dans la vallée de l'Olt, ce qui expliquerait ce toponyme. Le vieux-slave connaît le mot *stana* avec le sens de *roc, rocher*, mais le toponyme en question, *Stenae-Stenarum*, tel que nous le reproduit la Tabula Peutingeriana, était connu au moins trois siècles avant l'arrivée des Slaves dans cette région et ne saurait se rattacher à eux d'aucune manière.

Telles étant les choses, il nous semble normal (grâce à la linguistique indo-européenne), d'attribuer à *Stenae-Stenarum* une origine thraco-gète. Dans ce dernier cas, le sens du toponyme respectif serait de « Défilé des rochers ». Ce nom s'applique parfaitement au relief de Boiţa—Turnu-Roşu, où des rochers géants laissent à la vallée de l'Olt un espace étroit.

Par conséquent, l'auteur — contrairement à la thèse des philologues — pense que le mot roumain *stană* (roc, rocher) est d'origine thraco-gète et non slave.

[11] D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. a IV-a, p. 51—55.
[12] V. n. 7 şi 8 de mai sus.
[13] *Ibidem*.
[14] Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 793.
[15] *Ibidem*, cu o bogată bibliografie.
[16] V. Pârvan, *op. cit.*, p. 287—288.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Fondul getic autohton și procesul romanizării în Dobrogea secolelor I-III e.n., în lumina săpăturilor de la Straja și Fîntînele

AL. SUCEVEANU

Problema continuității fondului getic autohton din Dobrogea în epoca romană i-a preocupat, încă de la începuturile arheologiei științifice, pe toți cei cîți și-au închinat activitatea studiului antichităților din zona cuprinsă între Dunăre și Mare. Iar dacă V. Pârvan nu avea decît să combată teoriile unui Müllenhoff [1], între timp s-au acumulat noi ipoteze aparținînd rînd pe rînd lui A. Alföldy [2], T. D. Zlatkovskaia [3] sau mai recent K. Juglev [4] — după care, asemenea aceleia a lui Müllenhoff, geții dobrogeni vor fi încetat să existe cîndva în decursul perioadei elenistice, fapt ce i-ar fi determinat pe romani să repopuleze această regiune fie cu elemente nord-dunărene (în vremea lui Aelius Catus, 1—4 e.n., după R. Syme, sau în cea a lui Ti. Plautius Silvanus Aelianus, 57—67 e.n. după H. Dessau [5]) fie cu populații sud-tracice (bessi, lai, ausedecensi). În plus săpăturile arheologice din ultimele trei decenii nu ne-au relevat decît cimitire autohtone a căror existență încetează către secolul al III-lea î.e.n. (Murighiol, Telița, Satu Nou etc.).

Desigur studiul materialelor arheologice este indispensabil nu numai pentru perioadele din care lipsesc documentele scrise, ci chiar și cînd acestea există, ele avînd darul să le nuanțeze și uneori chiar să le modifice. Să nu uităm însă că, oricît de extinse, săpăturile arheologice nu pot acoperi decît în foarte mică măsură așteptările noastre, și deci a judeca soarta unei populații după cîteva săpături este desigur riscant dacă nu chiar greșit. Afirmăm acestea întrucît elementul indigen — cunoscut din păcate doar prin ceramica sa — nu lipsește în secolele III — I î.e.n., nici de la Histria, nici de la Tariverdi și mai nou, nici de la Albești, lîngă Callatis. Desigur — s-ar putea replica, — este vorba de două cetăți grecești și respectiv de două așezări învecinate acestora deci nu putem avea nici o siguranță că enclavele getice, ca atare, și-ar fi continuat existența și în această perioadă. Dar tocmai pentru că istoria unui ținut nu se poate face decît ținînd cont — în permanență — atît de izvoarele arheologice cît și de cele scrise, este poate cazul să reamintim că între anii 29/28 î.e.n. proconsulul Macedoniei M. Licinius Crassus are de înfruntat, rînd pe rînd, pe Roles — a cărui formațiune trebuie desigur plasată mult mai spre vest, în afara Dobrogei — Dapyx și Zyraxes, despre ultimii doi afirmîndu-se clar că erau șefii unor formațiuni getice dobrogene. Mai mult, capitala ultimului dinast, Zyraxes, s-ar fi aflat pe Dunăre și ar fi purtat numele de Genucla [6]. În aceeași ordine de idei — aceea a surselor literare — sînt desigur de reamintit informațiile lui Ovidius despre geți, fiind greu de crezut că

[1] V. Pârvan, *Getica*, București, 1926, p. 79—99.

[2] A. Alföldy, Journal of Roman Studies, 29, 1939, p. 30—31.

[3] T. D. Zlatkovskaia, *Mezia v I—II vekah našei ery*, Moscova, 1951, p. 84—99.

[4] K. Juglev, Musaica, 1966, p. 55, nota 13.

[5] R. Syme, *Danubian Papers*, București, 1971, p. 40—72 și respectiv H. Dessau, Jahreshefte des österreichischen archaeologischen Instituts, 23, 1926, Beiblatt, col. 345—358 urmat de D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*², București, 1967, p. 287—302.

[6] Cassius Dio, 51, 23, 2—26, 6.

TRACO-DACICA, Tomul II, București, 1981, p. 217—220.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

poetul exilat ar fi putut să nu-i numească corect din moment ce le-a învăţat şi limba [7]. Nu mai insist aici asupra menţiunilor clare ale geţilor dobrogeni în epocă romană la Strabo [8], Plinius [9] şi Solinus [10] şi mă mulţumesc să conchid că, cel puţin în viziunea autorilor antici, Dobrogea a continuat să fie locuită de geţi pînă în plină epocă romană, fără nici un hiatus.

Informaţia lui Cassius Dio despre Genucla ne îndreaptă însă în continuare atenţia asupra unei serii de toponime cu terminaţia — *dava* — (Capidava, Sucidava, Sacidava, Buteridava — aceasta fără a mai aminti numeroasele *dave* ale lui Procopius) despre care s-a demonstrat convingător că aparţin sferei toponomastice nord balcanice, locuită în special de geto-daci [11]. Putem admite oare că toate toponimele amintite vor fi fost aduse deabia în timpul stăpînirii romane de către dacii transferaţi de la nordul Dunării ?. Desigur nu ! Acţiunea lui Aelius Catus nu putea să afecteze Dobrogea (provincia Moesia nu se întindea atunci decît pînă la Dimum — azi Belene), iar cea mai tîrzie a lui Aelianus îi va fi transferat în condiţii cu totul speciale — într-o zonă netransformată oficial încă în provincie şi foarte probabil în organizarea lor ancestrală — fără ca aceasta să ne dea dreptul să ne gîndim la fondarea unor noi *dave* [12]. Pînă la o suplimentare a dovezilor despre o continuitate toponomastică getică în Dobrogea, ne permitem să invocăm propria noastră ipoteză după care Argedava la care se deplasa, în jurul anilor 80—70 î.e.n., Acornion din Dionysopolis se afla de fapt tot în Dobrogea — aşa cum intuise lucrurile H. Daicoviciu — şi că această aşezare aflată undeva în jurul Histriei — desigur nu în χώρα propriu-zisă a oraşului, ci doar în viitoarea *règio Histriae* — va fi devenit, din reşedinţa unui dinast local dobrogean (mai curînd decît tatăl lui Burebista) un simplu *vicus* către anii 150—160 e.n. [13]. De o importanţă deosebită pentru cercetarea fondului getic dobrogean se arată a fi, pe de altă parte, studiul onomasticii. Pe lîngă numeroasele nume greceşti sau romane, în inscripţiile dobrogene apar o serie de nume traco-getice dar pe care majoritatea cercetătorilor, cu începere de la V. Pârvan, le consideră sud-tracice, mai exact bessice. Am căutat, împreună cu geologul Emil Zah, să demonstrăm că prezenţa acestei populaţii de mineri trebuie circumscrisă în zonele unde ea şi-ar fi avut rostul, adică în zonele de minereu de fier de la Ulmetum (Pantelimonu de Sus) şi *vicus Quintionis* (Sinoe) şi anume doar acolo unde ei sînt menţionaţi în situaţia de *consistentes* alături de civili sau veteranii romani [14]. Această ipoteză ne apropie mai mult, credem, de realitate decît aceea că ei ar fi fost aduşi în Dobrogea ca supraveghetori ai rebelilor geţi, tocmai ei despre care Strabo afirmă că „erau numiţi tîlhari chiar de către tîlhari" şi care s-au luptat dealtfel cu o ardoare remarcabilă împotriva romanilor [15]. Cu aceste corecţii socotim că sîntem mai aproape de sugestiile lui Louis Robert care cerea ca înainte de a defini etnicul unui nume trebuie să delimităm cît mai exact populaţia care locuia în zona respectivă [16], altfel spus, că în lipsa unor dovezi peremptorii despre o extindere mai mare a neamului bessilor în Dobrogea, numele traco-getice din inscripţii pot aparţine tot atît de bine geţilor autohtoni. Cît priveşte relativa frecvenţă a numelor sud-tracice (Seuthes, Mucapor etc.) ea s-ar putea explica, pe de altă parte, prin dominaţia de mai bine de o jumătate de secol a odrişilor în Dobrogea (11 î.e.n. — 46 e.n.).

În fine studiul ceramicii getice — deci cea lucrată la mînă — din epocă romană, început încă de V. Pârvan, continuat apoi de Gh. Ştefan [17], iar în zilele noastre de C. Scorpan [18] şi M. Babeş [19], promite rezultate consistente sub rezerva delimitării mai exacte a ceea ce este getic de ceea ce ar putea fi sarmatic, carpic etc. Oricum, peste cîtva timp s-ar putea să ajungem ca pe baza studiului ceramicii să delimităm anumite zone în care — cu o doză sporită de optimism — n-ar fi cu totul exclus să-i recunoaştem pe crobizii, oinensii, obulensii şi troglodiţii lui Ptolemeu [20], sau pe sacii, judicios postulaţi de V. Pârvan [21].

N-am insista asupra dovezilor ce s-ar putea extrage din prezenţa extrem de numeroaselor reliefuri şi inscripţii ale cavalerului trac pentru continuitatea getică dobrogeană pentru bunul motiv

[7] Ovidius, *Tristia*, 3, 14, 48 şi *Ex. Ponto*, 3, 2, 40 şi 4, 13, 19—20.
[8] Strabo, 7, 3, 2, 12 şi 13.
[9] Plinius, *Naturalis historia*, 4, 11, 41.
[10] Solinus, 10, 7.
[11] Vl. Georgiev, St. Cl, 2, 1960, p. 39—58.
[12] Pentru aceste evenimente vezi în ultimă instanţă Al. Suceveanu, *Viaţa economică în Dobrogea romană. Secolele I—III e.n.*, Bucureşti, 1977, p. 21 şi 31—32.
[13] Idem, Revue Roumaine d'Histoire, 14, 1975, 1, p. 111—118.
[14] Em Zah, Al. Suceveanu, SCIV, 22, 1971, 4, p. 567—578.
[15] T. Sarafov, *Actes du premier Congrès international des études balkaniques et sud-est européennes*, 2, Sofia, 1969, p. 141—150.
[16] L. Robert, *Noms indigènes de l'Asie Mineure gréco-romaine*, Paris, 1963, p. 541—546.
[17] Gh. Ştefan, *Studii şi referate privind istoria României*, 1, 1954, p. 29—40.
[18] C. Scorpan, Pontica, 3, 1970, p. 139—187.
[19] M. Babeş, SCIV, 22, 1971, 1, p. 19—45.
[20] Ptolemaios, 3, 10, 4.
[21] V. Pârvan, *op. cit.*, p. 271—272.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

că această reprezentare — desigur grecească la origine — este tot atît de frecventă şi la sud de Haemus, cu observaţia că dacă acolo eroul cavaler este mai întotdeauna însoţit de un epitet, în Dobrogea el este pur şi simplu "Ηρος sau *Dominus* (excepţie un "Ηρως Δωσάηνος la Arsa şi două dedicaţii tomitane pentru "Ηρως Μανίμ(*sive*β)αζος) aşa cum a sesizat-o mai demult R. Vulpe [22].

În încheierea acestei sumare treceri în revistă se cuvine, desigur, să amintim aici titlul de *princeps loci*, întîlnit în două inscripţii dobrogene (Ulmetum [23] şi Tekirghiol [24]; eventual şi la Floriile lîngă Tropaeum Traiani)[25] dovadă indiscutabilă, după recenta demonstraţie a lui Em.Popescu (care-l urmează dealtfel pe M. I. Rostovţev), a unor formaţiuni neromane (deci indigene), probabil obşti teritoriale, care continuă să existe în plină epocă romană [26]. Adăugînd acestor exemple comunităţile sarzilor şi asbolodinilor şi (de ce nu?) pe vicani Buteridavenses (*vicus*, după van Buren putînd desemna şi o obşte teritorială) [27] realizăm că în epoca romană indigenii — reduşi desigur la situaţia de *dediticii* — vor fi fost lăsaţi în comunităţile lor ancestrale, mîna lor de lucru semidependentă [28] rămînînd a fi preferată într-o zonă în care dezvoltarea sclavajului n-a fost niciodată prea mare [29].

Fără a avea răgazul să adîncim acum şi alte aspecte ale prezenţei geţilor în epoca romană în Dobrogea, vom trece la cea de-a doua problemă ce ne-am propus s-o tratăm şi anume aceea a romanizării lor.

Am opinat altădată că oraşele reprezintă desigur o componentă principală în procesul de romanizare dar că ceea ce trebuie să avem în primul rînd în vedere este reacţia mediului rural la acest impact cultural, economic şi administrativ, singura care ne poate da măsura realelor dimensiuni ale romanizării [30]. Acum ne vom îngădui să relatăm trei situaţii pe care le-am întîlnit în propriile noastre săpături efectuate de mai mulţi ani în aşezarea de la Fîntînele (jud. Constanţa) şi din 1977 de la Straja (jud. Constanţa), ele reuşind, poate, să ne dea o imagine ceva mai veridică şi deci nuanţată a etapelor procesului de romanizare.

În ultimul punct citat — la Straja — am descoperit o locuinţă semiîngropată (bordei) în care alături de o marfă indigenă extrem de variată, lucrată la mînă şi la roată lentă, apare un material roman provincial sau de import, pe lîngă sticlă, metale etc. (secolele I—II e.n.). Fără a putea preciza şi tipul juridic de aşezare, este sigur că e vorba de un sat indigen în care pătrund pentru prima oară elemente ale civilizaţiei materiale romane. Cele două culturi sînt încă juxtapuse fără a se putea vorbi de o simbioză.

O a doua etapă ar putea s-o constituie situaţia întîlnită în nucleul din sudul satului Fîntînele unde, de data aceasta într-o locuinţă de suprafaţă, cu ziduri de piatră, s-au identificat două niveluri de locuire (secolele II—III e.n.). Pe primul nivel situaţia seamănă cu cea de la Straja, dar juxtapunerea nu are loc într-un bordei, ci într-o locuinţă desigur mai evoluată. În schimb în al doilea nivel marfa indigenă dispare, lăsînd loc unui material roman provincial care preia uneori elementele decorative indigene (brîul alveolar) trecîndu-le la roată. Ar putea fi deci vorba de un sat indigen mai înstărit, aflat în plin proces de asimilare a elementelor culturale romane.

În schimb în nucleul nordic din satul Fîntînele situaţia este inversă în sensul că, de asemenea într-o locuinţă de suprafaţă, unui prim nivel în care nu întîlnim decît ceramica romană îi urmează un al doilea, în care apare din plin ceramică indigenă. Este mai normal ca, în acest caz, să vorbim de un sat roman (*vicus*) contaminat mai tîrziu cu elemente indigene.

Sub rezerva unor noi descoperiri care ar putea schimba fundamental datele problemei, socotim că cele trei situaţii descrise mai sus pot să ne dea, fie doar principial, anumite indicii de modul în care civilizaţia romană şi-a croit drum, cu inevitabile avansuri şi reculuri, desigur şi în funcţie de tipul de aşezare (sat indigen, sat roman, *villa* etc.), în mediul autohton. Mai tîrziu, după aceşti mesageri ai civilizaţiei romane (tip de locuinţă, ceramică, metale, sticlărie, viaţă spirituală, religioasă, igienă — în legătură cu care n-am putea omite să citîm şi aici baia din satul Petra, azi Camena, jud. Tulcea), se va fi ajuns şi la ultima consecinţă a procesului de romanizare, însuşirea şi folosirea limbii latine.

Ajunşi la sfîrşitul modestei noastre contribuţii n-am putea deci să nu subliniem că, cel puţin în viziunea unui arheolog, procesul de romanizare nu trebuie înţeles numai din punct de vedere lingvistic, aşa cum se insistă tot mai des în ultima vreme. Limba rămîne desigur un criteriu esenţial

[22] R. Vulpe, Dacia, N. S., 8, 1964, p. 335—343.
[23] CIL, 3, 12491.
[24] CIL, 3, 772. După investigaţiile regretatului Nicolae Gostar s-ar părea că şi această piesă provine în fapt tot de la Ulmetum.
[25] CIL, 3, 7481.
[26] Em Popescu, St. Cl., 9, 1967, p. 184—190.
[27] A. W. van Buren, RE, 16, 1958, 2, col. 2 090—2 094.
[28] P. Briant, *Actes du Colloque sur l'esclavage*, Paris, 1973, p. 93—133.
[29] D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 122—160.
[30] Al. Suceveanu, *Viaţa economică* ..., p. 167—169.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

de distingere a etnicului unui popor, dar fără ambianţă materială, fără acel cadru de civilizaţie superioară însuşit de geto-daci, ne întrebăm dacă, doar simpli vorbitori de limbă latină, ei vor fi reuşit nu numai să reziste hoardelor imense de barbari ce s-au perindat pe teritoriul locuit de ei, dar să-i şi asimileze? Ei s-au impus în faţa barbarilor tocmai prin nivelul lor cultural, prin cunoştinţele lor tehnice, prin avansul lor spiritual pe care nu li-l putea conferi decît asimilarea lentă dar consistentă a civilizaţiei romane.

Le fond gète autochtone et le processus de la romanisation dans la Dobroudja aux Ier—IIIe siècles à la lumière des fouilles de Straja et Fîntînele

RÉSUMÉ

On passe en revue les diverses opinions concernant la présence des Gètes en Dobroudja à l'époque romaine. On fait l'inventaire des données archéologiques, historiques et épigraphiques concernant leur présence dans cette contrée. Les objectifs de Straja et de Fîntînele, qui représentent des différentes étapes de romanisation, montrent que ce processus ne s'est pas développé de manière uniforme sur toute l'étendue du territoire compris entre la mer Noire et le Danube.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Geto-dacii în epoca romană în lumina izvoarelor epigrafice

CONSTANTIN C. PETOLESCU

În cunoscuta sa scriere *Breviarium ab Urbe condita* (VIII, 6, 2), istoricul Eutropius afirma că împăratul Traian, după ce Dacia a fost înfrîntă, a adus din întregul imperiu mulţimi nesfîrşite de oameni pentru a cultiva ogoarele şi a popula oraşele *(Traianus, victa Dacia, ex toto Orbe Romano infinitas eo copias hominum transtulerat, ad agros et urbes colendas)*, continuînd ca o explicaţie: *Dacia enim diuturno bello Decebali viris fuerat exhausta* („căci Dacia, după îndelungatul război al lui Decebal, fusese secătuită de bărbaţi")[1].

Faptul că acest izvor datează din a doua jumătate a secolului al IV-lea (fiind deci posterior cu două secole şi jumătate evenimentului) a dat naştere la nesfîrşite discuţii în istoriografia modernă[2]. Este însă evident că Eutropius raporta evenimentul la realităţi contemporane lui: decăderea economică şi urbanistică, precum şi depopularea provinciilor ca urmare a epidemiilor şi atacurilor barbare; altfel, el nu-şi putea explica proporţiile impresionante ale colonizării decît prin existenţa unui gol demografic — pe care totuşi îl limita doar la o parte a populaţiei autohtone *(viri)*. În realitate, colonizarea se explică în primul rînd prin nevoia de forţe de muncă suplimentare, în condiţiile unei valorificări superioare a bogăţiilor provinciei[3].

Dimpotrivă, un izvor contemporan — o inscripţie onorifică ridicată de senatul roman, la propunerea împăratului însuşi, unui înalt personaj, probabil fost *comes Augusti* în războaiele pentru cucerirea Daciei — afirmă doar că *Imp(erator) Caesar Nerva Traianus Aug(ustus)* [*Germanicus*] *Dacicus gentem Dacor(um) et regem Decebalum bello superavit*[4]; în acelaşi fel se exprimă şi o altă inscripţie, din Forum Claudii: *devictis Dacis*[5].

Cum se ştie, descoperirile arheologice au adus numeroase dovezi privind viaţa şi cultura materială a dacilor pe cuprinsul provinciei romane. Numărul apreciabil de aşezări şi necropole ale populaţiei autohtone, precum şi alte descoperiri (în primul rînd ceramică) în aşezările şi chiar castrele romane, arată că geto-dacii reprezentau unul din elementele esenţiale ale configuraţiei demografice a Daciei romane[6].

[1] Îndeosebi această din urmă afirmaţie, ca şi accea pusă de Iulian Apostatul în gura lui Traian (într-un discurs imaginar, pe care „cel mai bun dintre împăraţi" l-ar fi rostit în faţa zeilor): „am nimicit neamul geţilor" *(Caesares*, 22), au fost folosite de unii istorici moderni ca argumente în susţinerea tezei lor despre o pretinsă exterminare a geto-dacilor de către romani; vezi în special A. Alföldi, *Zu den Schicksalen Siebenbürgens im Altertum*, Budapesta, 1944. Asemenea teorii tendenţioase au fost combătute la vremea respectivă de o serie de istorici, români şi străini; vezi astfel, C. Daicoviciu, *Problema continuităţii în Dacia*, AISC, III, 1936—1940 (1941), p. 200—270; mai recent, Jan Trynkowski, *Urmările demografice ale cuceririi Daciei de către romani*, ActaMN, 13, 1976, p. 81—88. Dealtfel, scrierea lui Iulian nici nu poate fi luată în consideraţie ca izvor istoric, datorită caracterului său retoric şi a unor afirmaţii în flagrant contrast cu realitatea istorică; cf., totuşi, remarca, nu lipsită de ironie, a lui C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 223, nota 1: „Acelaşi Iulian nu mai e crezut pe cuvînt, în schimb, cînd atribuie lui Constantin cel Mare că reocupase Dacia Traiană".

[2] Vezi o prezentare a problemei cu bibliografia respectivă la N. Stoicescu, *Continuitatea românilor*, Bucureşti, 1980, p. 89—101.

[3] C. C. Petolescu, Revista de istorie, 33, 1980, 6, p. 1043.

[4] CIL, VI, 1 444 (= ILS, 1 022; AnnÉp, 1969—1970, nr. 7).

[5] CIL, XII, 105 (= ILS, 289).

[6] D. Protase, *Autohtonii în Dacia*, I, Bucureşti, 1980.

THRACO-DACICA, tomul II, Bucureşti, 1981, p. 221—223.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

S-a obiectat că geto-dacii nu sînt prezenți în inscripțiile provinciei. Dar autohtonii formau fără îndoială masa populației rurale [7], iar satul este în general rar prezent în inscripții — și atunci fiind vorba în primul rînd de fruntașii săi, coloniști și veterani [8].

Această constatare mai veche trebuie completată cu observațiile cercetării actuale asupra onomasticii traco-dacice. Cum bine se știe, geto-dacii făceau parte din marele neam al tracilor; antroponimia tracă, destul de bogată și variată [9], prezintă în general uniformitate în întreg spațiul carpato-balcanic [10]. Fără a se ține seamă de această realitate, cele circa 60 de nume „trace" atestate în inscripțiile Daciei romane au fost atribuite de învățații moderni aproape exclusiv coloniștilor veniți de la sud de Dunăre [11].

Mai recent s-a introdus în circuitul științific denumirea, mai nuanțată și corespunzînd mai bine realităților etnice din acest spațiu geografic, de nume „traco-moeso-dace"; se susține, pe drept, că din lotul de asemenea nume atestate de inscripțiile Daciei romane cele mai multe aparțin geto-dacilor localnici [12]. În sprijinul acestei afirmații vine și faptul că aceste nume nu sînt niciodată asociate cu închinări către divinități trace [13]. Ele nu aparțin nici militarilor din cele trei *auxilia* de traci staționate în Dacia (cohortele *II Flavia Bessorum*, *I Thracum sagittariorum* și *VI Thracum equitata*) [14].

Pe de altă parte, o serie de inscripții consemnează prezența geto-dacilor pe cuprinsul provinciei Moesia Inferior. Este de amintit astfel binecunoscuta inscripție privind conflictul de hotare dintre țăranii daci și *civitas Ausdecensium*, pe timpul lui Marcus Aurelius [15]. De asemenea, la Nikopolis-ad-Istrum apar, între membrii unui colegiu de închinători ai lui Dionysos, *Val(erius)* [*Buro*]*busta* și *Cresoe(n)s Deceb(ali)* [16]; numele *Dikébalos* apare și în alte trei inscripții grecești — de la Topraisar[17], Varna *(Odessos)* [18] și Tîrnovo [19]. Tot din Moesia Inferior fuseseră probabil recrutați: *Flavius Decebalus*, veteran din legiunea I Italica (cu sediul la Novae) [20], Valerius Marcus, militar din legiunea XI Claudia (cu sediul la Durostorum) — al cărui fiu se numea *Valerius Decebalus* [21]; alt veteran, dintr-o inscripție de la Sacidava, era și el fiul unui *Decebalus* [22]. Alți geto-daci pot fi presupuși printre numeroșii purtători de nume tracice din această provincie [23]; dealtfel, prezența lor în Moesia Inferior se confirmă și din punct de vedere arheologic [24]. Această constatare este deosebit de importantă, deoarece acest teritoriu, de substrat etnic daco-moesic [25], a făcut și el parte din spațiul de etnogeneză a românilor.

[7] Cf. Dio Cassius, Istoria romană, LXVIII, 14, 3; „Traian stabili în ea (Dacia) orașe de coloniști" *(Izvoare privind istoria României*, I, București, 1964, p. 695).

[8] Vezi Iudita Winkler, *Procesul romanizării în lumina monumentelor epigrafice și sculpturale din așezările rurale ale provinciei Dacia*, SCIVA, 25, 1974, 4, p. 497–513.

[9] I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*², București, 1967, p. 158–170.

[10] Este suficient a aminti o serie de nume „regale" dacice, care se întîlnesc și la tracii sud-dunăreni: *Daizus Comozoi* (CIL, III, 14 214, 12), *Dorpanas* (IGB, II, 771) și *Dyrpanais* (IOSPE², I, 106, de la Olbia), *Scoris (Scorinis)* (N. Gostar, D. Ciurea, ArhMold, 6, 1969, p. 113 = AnnÉp, 1972, 523; N. Gostar, Dacia, N. S., 24, 1980, p. 314 și nota 62); de asemenea, numele *Pieporus*, purtat de regele costobocilor (ramura nord-estică, cea mai îndepărtată, a dacilor), ca și cel al lui *Natuporus* (CIL, VI, 1 801), conțin elementul *por* întîlnit într-o serie de nume trace sud-dunărene: *Auluporis*, *Mucaporis*, *Daleporis* (I. I. Russu, *op. cit.*, p. 167).

[11] Opinie combătută de I. I. Russu, AISC, 4, 1941–1943 (1944), p. 207–208, și C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, București, 1945, p. 48–50, nota 5.

[12] I. I. Russu, AISC, 4, p. 207–215 și 5, 1944–1947 (1948), p. 287–289; idem, ActaMN, 4, 1967, p. 89–93.

[13] Ultima punere la punct în această problemă: C. C. Petolescu, SCIVA, 31, 1980, 4, p. 637–640, unde se arată că reprezentările Eroului Trac sînt puțin numeroase în Dacia (41 de piese); mai este cunoscut și Zbelsurdus, la Drobeta (IDR, II, 20).

[14] Despre aceste unități: I. I. Russu, ActaMN, 4, 1967, p. 86–89 (cu bibliografie). Probabil că cei mai mulți dintre *dimissi honesta missione* ai acestor unități se întorceau în patria lor sud-dunăreană; așa se face că diplomele unor veterani traci (din alte unități decît cele menționate, dar aparținînd armatei Daciei romane; IDR, I, 13, 14, 16, 20) au fost descoperite la sud de Dunăre.

[15] CIL, III, 14 437, 2; cf. G. G. Mateescu, BCMI, 8, 1915, p. 38–42, și D. Tudor, AUB (istorie), 1956, p. 50–57 (completări).

[16] CIL, III, 7 437 (= 6 150).

[17] Inedită; informație de la Maria Munteanu (Constanța).

[18] M. Mircev, Izvestija-Varna, 14, 1963, p. 51, nr. 8.

[19] IGB, II, 709.

[20] Violeta Beșilova, în *Actes du VIIe Congrès international d'épigraphie grecque et latine, Constantza, 9–15 septembre 1977*, București–Paris, 1979, p. 336.

[21] CIL, III, 7 477.

[22] C. Scorpan, *Limes Scythiae. Topographical and stratigraphical research on the late Roman fortifications in the Lower Danube* (BAR, International Series, 88), Oxford, 1980, p. 212–213, nr. 3, fig. 20–21.

[23] La populația getică locuind deja acest teritoriu s-au adăugat cei 50 000 de geți strămutați de Aelius Catus la sud de Dunăre; „și acum ei locuiesc acolo, iar numele lor este moesi" (Strabo, VII, 3, 10).

[24] M. Babeș, SCIV, 22, 1971, 1, p. 19–43 (permanența elementului autohton în nordul Dobrogei, de care se ocupă îndeosebi autorul în acest studiu, este dovedită și epigrafic, prin inscripția de la Topraisar citată mai sus, precum și printr-o alta tîrzie, amintind un alt *Dicebalus, bis exarchus;* vezi Em. Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV–XIII descoperite în România*, București, 1976, nr. 272, cu bibliografia anterioară). Ceramica geto-dacă apare și în alte localități ale Moesiei Inferior, ca de exemplu în centrul roman pentru producerea ceramicii de la Pavlikeni: B. Sultov, *Centre antique d'objets en céramique*, Sofia, 1977, fig. 2 (ghid).

[25] Gh. Ștefan, Dacia, N. S., 12, 1968, p. 347–354.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Numeroase informaţii ne dau inscripţiile despre prezenţa dacilor în unităţile militare romane, staţionate în diferite colţuri ale imperiului.

Cele mai multe ştiri privesc unităţile auxiliare de daci [26]: astfel, de pe timpul lui Traian sînt atestate *ala I Ulpia Dacorum* (în Cappadocia) şi *cohors I Ulpia Dacorum* (în Syria); din timpul lui Hadrian, *cohors I Aelia Dacorum* (în Britannia); se mai cunosc cohortele *II Aurelia Dacorum* (Pannonia Superior) şi *II Augusta Dacorum milliaria equitata* (Pannonia Inferior), precum şi o *cohors Gemina Dacorum milliaria* (Moesia Inferior) (pe timpul lui Gordian al III-lea; epitetul „geamăna" arată că s-a născut prin contopirea a două cohorte). În total, poate fi vorba de cel puţin 12 unităţi de daci (numărul de ordine *I* presupune cel puţin pe cel de *II* şi invers). Multă vreme, aceste unităţi şi-au împrospătat efectivele cu recruţi din patria de origine [27].

Alţi daci sînt atestaţi făcînd serviciul militar în legiuni. Astfel, pe timpul lui Hadrian, de la Napoca şi teritoriul său se fac recrutări pentru legiunea III Augusta, al cărei sediu era la Lambaesis (Numidia)[28]. Mai menţionăm prezenţa unui *interprex Dacorum* în legiunea I Adiutrix de la Brigetio (Pannonia Superior)[29] — recrutat desigur dintre dacii din provincia noastră, pentru a servi ca translator în raporturile cu dacii liberi (de la nord-vest de provincia Dacia).

Numeroase sînt ştirile despre prezenţa dacilor la Roma în garda imperială. Unii sînt menţionaţi în cohortele pretoriene [30]. Ei îşi indică originea după numele provinciei de unde vin *(natus provincia Dacia, horiundus et provincia Dacia)* sau după cel al oraşului-capitală a teritoriului din care au fost recrutaţi (Apulum, Dierna, Drobeta, Malva, Napoca, Sarmizegetusa); dar alţii afirmă deschis că sînt de neam dac — *natione Dacus:* indicaţia ni se pare prea clară pentru a mai fi pusă la îndoială. Alte inscripţii de la Roma amintesc de militari recrutaţi din Dacia pentru garda imperială călare *(equites singulares)* [31]. Cei mai mulţi dintre ei afirmă că sînt *natione Dacus;* semnificativ este că într-o inscripţie dedicată împăratului Septimiu Sever de cîţiva călăreţi din gardă, apare şi un *Silvinius Decibalus* [32].

Departe de a fi fost „secătuită de bărbaţi", Dacia furniza numeroşi recruţi armatei romane şi la începutul secolului al III-lea [33]. După terminarea serviciului militar unii reveneau probabil în patrie în calitate de cetăţeni romani *(cives Romani)*, ei reprezentînd un factor activ în procesul de romanizare.

Din cele expuse, rezultă că documentele epigrafice, căutate cu grijă şi folosite cu spirit critic, pot furniza date importante privind viaţa autohtonilor geto-daci în secolele II—III e.n. Ele prezintă totodată avantajul de a fi probe scrise, care vorbesc direct, completînd rezultatele cercetărilor arheologice.

Les Géto-Daces à l'époque romaine d'après les sources épigraphiques

RÉSUMÉ

L'auteur met de nouveau en lumière les données épigraphiques concernant la vie de la population géto-dace dans les provinces romaines de *Dacia* et *Moesia Inferior*. En s'appuyant spécialement sur les inscriptions mises au jour en dehors des frontières de la Dacie, l'auteur montre aussi la contribution des Géto-Daces (spécialement comme militaires) à l'histoire de l'Empire romain aux IIe—IIIe siècles.

[26] Despre acestea, recent: C. C. Petolescu, Revista de istorie, 33, 1980, 6, p. 1045—1052; I. I. Russu, *Daco-geţii în Imperiul roman (în afara provinciei Dacia Traiană)*, Bucureşti, 1980, p. 27—31 (cu toată bibliografia).

[27] Astfel, într-o inscripţie funerară de la Birdoswald apare un *Deciba[lus]*, iar la Aballava un anume *Iul(ius) Piu ... tinus, cives Dacus* (CIL, VII, 866 şi 944; cf. C. C. Petolescu, *loc. cit.*, p. 1049, şi I. I. Russu, *op. cit.*, p. 31—32); deşi nu se face nici o menţiune în textul inscripţiei, ei erau probabil militari sau veterani din *cohors I Aelia Dacorum.*

[28] CIL, VIII, 18 085; cf. I. I. Russu, *op. cit.*, p. 38—39.

[29] AnnÉp, 1947, 35, şi CIL, III, 10 988. Cf. I. I. Russu, AIIN, 11, 1946—1947, p. 403—412; idem, *Daco-geţii în Imperiul roman*, p. 44.

[30] Toate inscripţiile se găsesc adunate în culegerea lui A. Dobó, *Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque repertae ad res earundem provinciarum pertinentes*[4], Budapesta, 1975, nr. 606—623. Cf. G. G. Mateescu, ED, I, 1923, p. 116—184; V. Christescu, *Istoria militară a Daciei romane*, Bucureşti, 1937, p. 223; C. C. Petolescu, *loc. cit.*, p. 1055—1056; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 39—40.

[31] Pentru inscripţii, A. Dobó, *op. cit.*, nr. 626—639. Cf. M. P. Speidel, *Die Equites Singulares Augusti. Die Begleitruppe der römischen Kaiser des zweiten und dritten Jahrhunderts*, Bonn, 1965 (passim); C. C. Petolescu, *loc. cit.*, p. 1056; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 41—42.

[32] A. Ferrua, Epigraphica, 13, 1951, p. 138—141, nr. 118.

[33] Cei mai mulţi dintre pretorienii şi *equites singulares* originari din Dacia apar în inscripţii din prima jumătate a secolului al III-lea.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

A. I. MELIUKOVA, *Skifija i frakijskij mir*, Izdatel'stvo „Nauka", Moscova, 1979, 256 p,. 48 fig. din care 3 hărți, incluse în text

Problema raporturilor stabilite de-a lungul veacurilor între lumea tracică și cea nord-pontică, impactul expansiunii scitice asupra dezvoltării triburilor locale din spațiul central și sud-estul european stă de multă vreme în atenția cercetătorilor. Au fost urmărite îndeosebi influențele exercitate de sciți asupra tracilor și numai într-o mică măsură cele în direcție opusă. Această orientare a avut un caracter obiectiv, ea fiind legată de evoluția cercetărilor și de punctul inițial de plecare (descoperirea unor obiecte de factură „scitică" și a artei tracice în stil animalier, considerată de V. Pârvan și M. I. Rostovțev, „de caracter scitic"). Dar încă din 1933, I. Nestor se plasa pe o poziție diferită arătînd că expansiunea scitică nu a fost hotărîtoare pentru lumea geto-dacă, procesul dezvoltării triburilor locale nu s-a întrerupt în timpul expedițiilor scitice spre vest, iar cultura locală a primit doar o coloratură scitică. Această interpretare a fost treptat împărtășită și dezvoltată de majoritatea cercetătorilor. Nu vom insista aici asupra evoluției cercetărilor, cu atît mai mult cu cît lucrarea pe care o prezentăm răspunde în cea mai bună măsură acestui deziderat. Semnalăm doar că un buchet important de studii dedicate relațiilor scito-trace a fost adunat în primul volum al periodicului bulgar *Studia Thracica*, sub titlul „Legăturile culturale traco-scitice " (Frako-skifskie kul'turnye svjazi). În acest volum, A. I. Meliukova este prezentă cu un articol privind *Realizările și sarcinile cercetării legăturilor reciproce ale triburilor cimerience și scitice cu tracii în știința sovietică* (Itogi i zadači izučenija vzaimosvjazej kimmerijskich i skifskich plemen s frakijcami v sovetskoj nauke)[1]. Articolul respectiv reprezintă de fapt un prim capitol al cărții pe care o recenzăm, dispensînd-o pe autoare de a mai reveni asupra lui.

Sciția și lumea tracică poate fi considerată astăzi cea mai completă și reprezentativă lucrare asupra relațiilor populațiilor trace din spațiul carpato-balcanic cu populațiile nomade și sedentare din stepa și silvostepa nord-pontică în decurs de aproape un mileniu (secolele XII— III î.e.n.). Asupra utilității unei asemenea lucrări nu mai este nevoie să insistăm.

Scopul declarat al cărții este, pe de o parte, urmărirea rolului tracilor în formarea și dezvoltarea culturii scitice, evidențierea elementelor comune celor două culturi, iar pe de altă parte reliefarea elementelor scitice și aprecierea rolului lor în cultura triburilor trace, pentru ca în final să se poată aprecia ponderea influenței sciților asupra tracilor față de cea a tracilor asupra sciților (p. 12). În alcătuirea lucrării au fost folosite : materialele arheologice publicate, datele adunate personal în timpul călătoriilor de studii efectuate în România și Bulgaria, materiale rămase nepublicate din arhivele Institutelor de arheologie din Kiev și Chișinău și din colecții muzeale sovietice, precum și izvoarele literare. Adresîndu-se în primul rînd cititorilor din țara sa, autoarea insistă cu precădere asupra descoperirilor din Bulgaria și România, mai puțin cunoscute publicului sovietic.

Cartea este împărțită în șapte capitole: *Introducere* (p. 3—13); *Caracteristicile generale ale culturilor tracice din zona carpato-balcanică în perioada prescitică* (p. 14—36); *Elementele tracice în culturile prescitice din stepa și silvostepa nord-pontică* (p. 37—88); *Monumentele arheologice din sec. VI— V î.e.n. în zona carpato-balcanică și interfluviul nistro-dunărean* (p. 89—163); *Elementele de asemănare în culturile scitică și tracică* (p. 164—234); *Confruntarea datelor scrise și mărturiilor arheologice despre interrelațiile triburilor scitice și tracice* (p. 235—249); *Încheiere* (p. 250— 254). Urmează *Lista abrevierilor* (p. 254— 255) și *Sumarul* (p. 256).

În *Introducere*, după o scurtă trecere în revistă a istoriei legăturilor dintre sciți și traci în lumina izvoarelor antice, autoarea precizează spațiul geografic asupra căruia s-a limitat cercetarea sa : tracii dintre Carpați, Nistru și sudul Balcanilor pe de o parte, sciții din stepele nord-pontice și în mai mică măsură populația de cultură scitică din silvostepă (p. 4). După cum se vede, tracii din nord-vest, agatîrșii și o bună parte a lumii scitice nu au fost luați în considerație ceea ce, după părerea noastră, este de natură să fragmenteze imaginea de ansamblu a unei realități istorice de cea mai mare importanță.

În continuare se face o trecere în revistă a istoricului cercetării celor două mari probleme, traco-cimeriană și traco-scitică în istoriografiile română și bulgară (cea sovietică este amintită doar tangențial, ea fiind analizată în articolul amintit mai sus). În legătură cu prima problemă trebuie spus de la început că A. I. Meliukova împărtășește în general teoria lui A. I. Terenojkin, după care cimerienii sînt aceiași cu purtătorii culturii Srubnaia din epoca bronzului și prima epocă a fierului (inclusiv culturile Sabatinovka și Belozerka, considerate etape ale aceleiași culturi).

Cu privire la relațiile scito-trace, arată cercetătoarea, cercetarea românească a sfîrșit prin a adopta punctul de vedere al lui I. Nestor. Sînt prezentate în mod corect punctele de vedere românești referitoare îndeosebi la apartenența etnică și rolul agatîrșilor, prezența sciților în Dobrogea și toponimia tracă din teritoriul Sciției. Spre deosebire de At. Mičev, care susține în mod neîntemeiat teza originii comune a sciților și tracilor, ceilalți cercetători bulgari se pronunță pentru o dezvoltare independentă a culturii trace față de cea scitică. Se urmărește relevarea elementelor de origine tracică din cultura scitică, dar relațiile traco-scitice sînt tratate numai la modul general. Față de numeroasele interpretări, adesea contradictorii sau exagerate ale cercetătorilor, autoarea consideră justificată reluarea întregii problematici într-o lucrare de ansamblu.

În capitolul următor sînt prezentate culturile hallstattiene carpato-balcanice în perioada prescitică (Hallstatt timpuriu și mijlociu). Schimbarea bruscă a culturilor în secolele XI— X î.e.n., prin dispariția culturilor Noua și Coslogeni și apariția în spațiul ocupat anterior de acestea a culturilor cu ceramică neagră canelată, marchează, după A. I. Meliukova, apariția aici a unei noi populații, aceea a tracilor nordici, care au asimilat triburile locale. Este împărtășită interpretarea lui K. Horedt și G. I. Smirnova privind originea culturii Gava-Holihrady în regiunea Tisei superioare, încă din secolul al XII-lea î.e.n. Pe baza descoperirilor de la Mahala, G. I. Smir,

[1] A. I. Meliukova, Studia Thracica, 1, Sofia, 1975, p. 54— 68.

THRACO-DACICA, tomul II, București, 1981, p. 225—232

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

nova datează începutul acestei culturi în regiunea subcarpatică a Ucrainei în secolul al XI-lea î.e.n., iar dezvoltarea ei în secolele X—IX î.e.n. Monumentele de tip Chişinău-Lukaşevka şi Corlăteni (sau Chişinău-Corlăteni), înrudite cu cele de tip Gava-Holihrady, se deosebesc de acestea prin repertoriul ceramicii. Cultura Gava-Holihrady îşi continuă existenţa pînă către mijlocul secolului al VII-lea î.e.n., iar grupa Chişinău-Corlăteni între secolele XI—VIII î.e.n. Autoarea nu acceptă interpretarea lui B. Hänsel [2] după care grupa Corlăteni îşi începe existenţa încă în timpul culturii Noua, arătînd că ceramica canelată de tip Corlăteni apare în aşezările Noua numai acolo unde acestea sînt suprapuse de nivele hallstattiene timpurii. Această opinie este în acord cu concluziile cercetătorilor români, deşi în vremea din urmă se admite totuşi participarea purtătorilor culturii Noua la formarea culturilor hallstattiene din Moldova.

În legătură cu originea culturii Basarabi, autoarea, reproducînd interpretările diferite în această problemă ale lui Vl. Dumitrescu şi Al. Vulpe, susţine că apariţia variantei Şoldăneşti a culturii Basarabi se face pe o bază locală, ca urmare a pătrunderii unui nou val de populaţie tracică, înrudit cu triburile Chişinău-Corlăteni. Nu sînt avute în vedere contribuţiile grupelor culturale cu ceramică imprimată şi incizată la geneza aspectului Basarabi (datat de autoare între a doua jumătate a secolului al VIII — secolul al VI î.e.n.). În zona de stepă a teritoriului dintre Nistru şi Dunăre sînt atestaţi în secolul al VIII-lea î.e.n. purtătorii culturii Belozerka, iar în secolele VIII—VI î.e.n. „nomazii timpurii". Singura aşezare Basarabi cunoscută în acest spaţiu este aceea de la Orlovka, pe malul stîng al Dunării . Prin prisma identificării cimerienilor cu purtătorii culturii Srubnaia, autoarea respinge ideea Tatianei Zlatkovskaia privind aportul cimerian la geneza culturii trace, relevînd lipsa elementelor Noua în ceramica Hallstatt-ului tracic şi lipsa obiectelor de origine răsăriteană în depozitele de bronzuri corespunzătoare epocii. Aceasta ar corespunde cu întreruperea contactelor populaţiei dintre Carpaţi şi Nistru cu locuitorii stepelor nord-pontice. Singurele piese de tip cimerian ar fi un pumnal de tip Belozerka descoperit la Chişinău, cîteva psalii de os descoperite la Cavadineşti, Chişinău, Mîndreşti, Costeşti şi Dănceni, precum şi psaliile şi zăbalele din fier de tip cimerian sau înrudite cu cele descoperite în monumentele tîrzii Gava şi Basarabi şi în centrul Europei.

Grupele hallstattiene timpurii cu ceramică imprimată şi incizată, Babadag, Insula Banului, Pšeničevo (datat în secolele XII—XI), Stoicani Cozia şi Saharna-Solonceni sînt prezentate pe scurt. Grupul Saharna-Solonceni, făcînd parte din grupul Cozia, este datat mai tîrziu (sfîrşitul secolului al IX-lea sau începutul secolului al VIII-lea — pînă în secolul al VI-lea î.e.n.), între cele două grupuri înrudite fiind sesizată atît o diferenţiere cronologică, cît şi una culturală (prin prezenţa în primul a elementelor culturale Cernoles II). Este respinsă opinia avansată de V. A. Ilinskaia, după care grupa Saharna-Solonceni ar aparţine culturii Cernoles, cu puternice influenţe Basarabi şi Babadag. Ceramica, ritul şi inventarul funerar sînt diferite şi, dealtfel, analogiile existente între grupa Saharna-Solonceni şi populaţia din silvostepa Ucrainei sînt valabile numai pentru faza Žabotin a culturii de silvostepă (secolul al VII-lea î.e.n.), corespunzător perioadei finale a grupului Saharna Solonceni. Aceştia din urmă au fost în parte absorbiţi de cultura Basarabi şi în parte împinşi spre nord şi nord-est pe cursul mijlociu al Nistrului, ceea ce ar explica dăinuirea mai tîrzie a acestui grup cultural.

Necropola de înhumaţie de la Stoicani şi aşezarea de la Tămăoani (jud. Galaţi) sînt puse în legătură cu urmaşii purtătorilor culturii Noua, rămaşi în mijlocul triburilor trace hallstattiene. La Tămăoani au fost identificate de autoare şi vase aparţinînd culturii Belozerka din nordul Mării Negre.

În afara monumentelor arheologice tracice, autoarea mai distinge existenţa în spaţiul carpato-balcanic a unui grup de morminte ale unei populaţii nord-pontice, din cultura Belozerka (cimerieni). Este vorba de morminte de înhumaţie de la Vaslui şi Galaţi, cîteva schelete chircite îngropate secundar în tumuli ai culturii Iamnaia (Valea Lupului, Glăvăneştii Vechi, Madara şi Dolno Sahrane) şi mormintele tumulare cu piese de harnaşament şi ritual de tip „cimerian" de la Carevbrod (Endže) şi Belogradec. Tot influenţe cimeriene sînt socotite adoptarea de către traci a arcului compus şi săbiile şi pumnalele cimeriene folosite destul de rar de traci.

Capitolul al treilea prezintă elementele tracice din culturile de stepă şi silvostepă nord-pontice pînă la venirea sciţilor. În regiunea de stepă, cultura Belozerka (secolele XI—IX î.e.n.) se deosebeşte de cultura Sabatinovka din care derivă printr-o serie de elemente noi, a căror apariţie poate fi legată de influenţe venite din spaţiul carpato-balcanic. Autoarea sesizează influenţe venite din partea culturii Noua (apariţia necropolelor plane de înhumaţie, orientarea spre sud a scheletelor, unele forme ceramice), din partea aspectului cultural Sîhleanu (unele forme ceramice, denumite „de tip Rîmnicelu"), şi mai ales din partea ceramicii tracice canelate şi imprimate (procedeul lustruirii ceramicii, numeroase forme de vase şi motive ornamentale pe ceramică). Influenţele sînt mult mai pregnante în aria vestică a culturii Belozerka. Procedeul lustruirii ceramicii, preluat din lumea tracică, se consideră a fi fost transmis în aria culturii Cernoles-din silvostepă prin intermediul culturii Belozerka. În aşezările şi mormintele acestei din urmă culturi au fost descoperite şi obiecte de import din lumea tracică (ceramică, obiecte de bronz — unele de factură central europeană).

În „perioada prescitică cea mai tîrzie" (secolele VIII—VII î.e.n.), influenţele tracice sînt mult mai puternice în silvostepă decît în zona de stepă. Explicaţia acestei situaţii rezidă, după autoare, în „existenţa în Caucazul de nord şi în silvostepa Ucrainei a unor centre de producţie în care elementele externe au pătruns mai mult decît în stepă, deşi purtătorii acestor elemente au fost mai curînd tot nomazii din stepă" (p. 65). După cum vom vedea în continuare, această mediere nu poate fi acceptată. Chiar continuarea seriei de vase de origine hallstattiană (tracică) în cultura populaţiei de stepă din această perioadă, semnalată ca atare de A. I. Meliukova, nu credem că se poate explica fără existenţa în continuare a unor strînse legături ale acestei populaţii cu vecinii lor traci (geţi). Influenţe şi importuri din lumea getică au mai fost sesizate şi în podoabe (pandantive , cercei, brăţări) şi în arta populaţiei de stepă (decorul în cercuri concentrice, spirală mergătoare, incrustaţii sau placări cu aur). Cîteva vase de tip Basarabi au fost descoperite la Parcani, Ust' Kamenka, Sărata şi Kairy. În afara influenţelor tracice, au mai fost identificate în cultura populaţiei din stepă şi unele obiecte de import sau influenţe din partea culturilor de silvostepă (cultura Žabotin) şi din Caucazul de nord.

În silvostepa Ucrainei se dezvoltă între secolele XI—VII î.e.n. culturile Černoles şi Žabotin. Spre deosebire de alţi cercetători sovietici (A. I. Terenožkin, E. F. Pokrovskaia, V. A. Ilinskaia), care acceptă existenţa unor influenţe tracice în ceramica populaţiei din silvostepă începînd abia cu faza a doua a culturii Černoles, şi acestea destul de slabe, A. I. Meliukova recunoaşte apariţia lor încă din prima fază a culturii Černoles (vasele plintecoase, mari, cu gîtul scurt şi corpul puternic bombat, uneori bitronconic, avînd pereţii lustruiţi). În a doua fază a acestei culturi elementele hallstattiene se înmulţesc considerabil în cadrul ceramicii lustruite, prin

[2] B. Hänsel, *Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der älteren Hallstattzeit an der unteren Donau*, Bonn, 1976. Autoarea precizează că nu a luat cunoştinţă decît în ultimul moment de această lucrare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

apariţia unor forme de vase şi motive ornamentale preluate din partea culturilor tracice cu ceramică imprimată (Sahara-Solonceni, Cozia, Insula Banului, iar într-o măsură redusă Babadag). Faţă de culturile amintite, în cultura Černoles ceramica canelată şi asocierea ornamentului canelat cu cel imprimat se întîlneşte destul de rar. Preluarea acestor influenţe s-a făcut prin intermediul grupului Saharna-Solonceni, se pare fără participarea grupurilor Gava-Holihrady şi Chişinău-Corlăteni. Din aceeaşi direcţie a început şi propagarea rapidă în cadrul culturii Černoles a ritului incineraţiei. Cu toate acestea, autoarea nu este dispusă să accepte existenţa şi a unui aport etnic tracic în cadrul culturii din silvostepă. În cultura următoare, Žabotin (secolul al VII-lea î.e.n.), influenţele tracice, venite acum din partea culturii Basarabi, sînt şi mai evidente. Apar noi forme de vase şi ornamente de tip Basarabi, locuinţele din chirpic, vetrele rituale, se generalizează ritul incineraţiei. Doar ceramica de uz comun mai păstrează formele locale, tradiţionale, dar şi aici îşi face apariţia vasul borcan, cu gîtul scurt, ornamentat cu crestături pe gît şi bucle pe umăr, uneori şi cu proeminenţe-apucători. Aportul etnic tracic la geneza acestor culturi, acceptat cu multe rezerve de autoare, ni se pare totuşi evident. A. I. Meliukova îl are în vedere numai pentru regiunile vestice ale culturii Černoles.

Pentru secolele VI—V î.e.n. în capitolul al patrulea sînt prezentate principalele grupuri culturale din spaţiul extracarpatic al României şi din Bulgaria (în special necropole). În România influenţele scitice sînt mai timpurii şi mai puternice decît în Bulgaria. Culturii tracice îi sînt caracteristice monumentele funerare puţin înalte, sub forma unor movile din pietre şi pămînt, uneori cu cromlehuri de pietre la bază. Se cunosc şi necropole plane. Ritul funerar dominant este incineraţia, efectuată de regulă în apropierea locului de înmormîntare, cu depunerea oaselor calcinate în urne cu capac, direct pe sol sau într-o mică groapă. Inventarul este în general sărac : unul sau două vase de lut, cuţite de fier, arme şi piese de harnaşament — mai ales în grupul Ferigile — fibule de bronz apropiate de cele ilirice. În regiunea est-carpatică se întîlnesc în această vreme şi cîteva morminte de înhumaţie, conţinînd arme de tip scitic, dar legate mai mult de grupul Ciumbrud. Influenţele acestui grup ajung pînă în Dobrogea. Se întîlnesc însă, deşi puţine, şi elemente culturale specifice triburilor scitice din nordul Mării Negre.

În teritoriul dintre Prut şi Nistru descoperirile din această perioadă sînt relativ puţine. Sînt menţionate necropolele getice de la Seliştе şi Dănceni, precum şi mormîntul de la Pîrjolteni cu analogii în ritul şi ritualul funerar cu descoperirile de tip Basarabi şi Birseşti-Ferigile. Aria de locuire getică pare a se limita la silvostepă. Chiar şi aici au apărut două morminte scitice, la Cuconeştii Vechi şi Suruceni, ultimul în apropierea necropolei getice de la Dănceni. În stepa Bugeacului se cunosc din această vreme doar cîteva morminte scitice izolate (Ogorodnoe, Cervonyi Jar, Arciz şi Şevčenko, ultimele trei din secolul al V-lea î.e.n.), în general în tumuli mai vechi, din epoca bronzului.

Pentru perioada scitică autoarea nu mai tratează decît în mod accidental descoperirile din stepa şi mai ales din silvostepa de la est de Nistru pe care le-a prezentat în alte lucrări.

Referitor la secolele IV—III î.e.n., documentaţia arheologică este mult mai bogată. În spaţiul geto-dac se formează o cultură unitară la începutul celei de-a doua epoci a fierului, de la Haemus pînă în Slovacia, desigur cu unele particularităţi regionale şi cu o pătrundere diferenţiată a unor elemente de cultură materială şi spirituală străine. Necropolele şi depozitele de obiecte au pus în evidenţă o mai accentuată diferenţiere socială atît în sînul populaţiei tracice, cît şi a celei scitice. Dacă mormintele populaţiei tracice de rînd se caracterizează printr-o mai mare uniformitate (incineraţia în necropole plane sau tumulare, cu inventar redus în general la ceramică, rar arme, piese de harnaşament sau podoabe), în mormintele fruntaşilor traci se constată o mai mare variabilitate atît în ritualul funerar, cît şi în inventarul mormintelor. Se foloseşte atît incineraţia, cît şi înhumaţia. După construcţiile funerare se cunosc morminte *cu cutie de piatră* (Enisala, Teliţa, Branicevo etc.), *cu catacombă*, asemănătoare celor scitice (Zimnicea, Branicevo), *cu cuptor*, considerate de tip scitic-vest podolic, cu obiceiul arderii construcţiei funerare (Zimnicea, Poieneşti), *cu cameră funerară* (Iankovo, Iurukler, Toros, Vraca, Agighiol etc.), sau *în pithos*, după un ritual grecesc (Dolna Rošica, Madara). Cele mai răspîndite sînt mormintele de incineraţie în tumul, conţinînd piese de harnaşament şi arme. Ele aparţin fruntaşilor locali şi se întîlnesc în necropolele populaţiei de rînd, uneori dispuse într-un sector anume. Mormintele „princiare" sînt cele mai somptuoase. Ele sînt prevăzute cu camere funerare şi au în inventar, în afară de arme şi piese de harnaşament, morminte de cai şi de servitori, vase de cult şi armament de paradă. Aceeaşi natură „princiară" o au „tezaurele" de vase şi podoabe de harnaşament lucrate din metale preţioase în stilul animalier local (Radjuvene, Lukovit, Letnica, Băiceni).

Ceramica din necropolele traco-getice este de origine locală sau grecească, în timp ce armamentul, piesele de harnaşament şi unele vase de metal trădează o influenţă scitică transpusă în tipare locale.

În teritoriul extracarpatic al României se cunosc şi unele descoperiri cu caracter scitic (mormîntul de la Gurbăneşti, akinakesul de la Rădeni, ceramica scitică din cîteva aşezări din Dobrogea).

În legătură cu aşezările fortificate din Moldova, Muntenia şi Dobrogea, autoarea acceptă opinia lui A. C. Florescu după care acestea nu se leagă neapărat de rezistenţa împotriva sciţilor, ci reprezintă continuarea unei tradiţii datînd încă din epoca bronzului.

Descoperirile scitice sînt în număr redus în teritoriul carpato-balcanic. Influenţele scitice constatate în armament, stilul animalier, unele construcţii funerare şi podoabele de frîu se datorează îndeosebi contactelor paşnice între cele două popoare. Aceste influenţe „nu au schimbat caracterul original al culturii materiale a tracilor. Un rol mult mai important ... l-au jucat legăturile cu coloniile greceşti din vestul Mării Negre şi cu triburile înrudite din Tracia de sud. Influenţele lor au fost mai puternice şi mai însemnate decît cele scitice" (p. 141).

Pentru teritoriul dintre Prut şi Nistru în secolele IV—III î.e.n., antichităţile getice sînt tratate într-o mică măsură (2 pagini), ele fiind mai puţin cercetate faţă de cele scitice (18 pagini). Spre deosebire de perioada anterioară, locuirea getică se constată atît în silvostepă, cît şi în stepă, uneori trecînd şi la est de Nistru. În silvostepă se cunosc în prezent 31 cetăţi getice şi numeroase aşezări deschise, în timp ce în stepă apar numai aşezări deschise, îndeosebi pe malul drept al limanului Nistrului (Calfa, Gura Bleului, Olonești, Tudorovo, Palanca) şi în raionul Căuşani, dar şi pe malul sting al Prutului, Dunării (raionul Izmail) şi de-a lungul albiilor de riuri secate astăzi. Pe malul sting al Nistrului se cunoaşte doar aşezarea de la Gradenicy, care continuă pînă în secolul al II-lea î.e.n. Necropolele getice sînt mai puţin cercetate. În nordul R. S. S. Moldoveneşti se întîlnesc descoperiri vest- şi est-podolice locale, deosebite de cele getice. O caracteristică a descoperirilor getice din stepă este prezenţa aici în proporţie redusă (pînă la 20—25%) a ceramicii scitice. În silvostepă această ceramică este foarte rară. Impresia generală este că şi geţii dintre Prut şi Nistru au fost destul de puţin permeabili la influenţa scitică.

Autoarea tratează laolaltă descoperirile scitice din stepa Bugeacului şi pe cele din stînga Nistrului, vecine cu cele getice din silvostepa Moldovei, deşi se constată unele deosebiri

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

între ele. Astfel, în stepa Bugeacului nu se cunosc aşezări ale populaţiei scitice sedentare, ci doar un sălaş de nomazi (Etulia). Au fost cercetate aici circa 20 de morminte scitice, majoritatea din secolele IV—III î.e.n. dar şi mai vechi. Mormintelor sciţilor nomazi din zonă le este caracteristică ritul înhumaţiei în tumuli, cu scheletele în poziţie întinsă sau ghemuită, orientate spre vest. Inventarul constă în arme, ceramică grecească, ofrande de carne, obiecte de podoabă (în special la femei). Scheletele se depuneau în groapă simplă, mai rar în catacombe similare celor din zona Niprului. La Parcani se cunosc şi morminte cu camere funerare, obicei răspîndit în secolele următoare. Sînt frecvente înmormîntările în tumuli mai vechi. La Borisovka şi Balabani s-au descoperit grupări de tumului scitici, asemănătoare celor din stînga Nistrului (Tiraspol, Butory, Nikolaevka). Influenţele getice sînt nesemnificative (cîteva fragmente ceramice getice în mormintele scitice de la Balabani şi Şabalat. Deşi ritualul funerar este similar la sciţii nomazi şi la cei sedentari, din punct de vedere antropologic s-a constatat că primii prezintă trăsături comune nomazilor de stepă, iar ultimii aparţin tipului mediteranean. Este de regretat faptul că autoarea nu a insistat mai mult asupra culturii materiale a sciţilor sedentari.

La sfîrşitul secolului al IV-lea şi în secolul al III-lea î.e.n. se constată pe de o parte o expansiune a locuirii getice în stînga Nistrului (nivelul V de la Gradenicy), iar pe de altă parte pătrunderea unui nou val scitic din regiunea Niprului (secolele III—II î.e.n.). Aşa se explică predominanţa în această vreme a mormintelor cu catacombă asupra celor cu groapă simplă şi generalizarea orientării nord-sud a mormintelor. Sub influenţă getică îşi fac apariţia în monumentele scitice ceramica getică lucrată cu mîna şi fibulele. În aşezările şi sălaşele scitice din stînga Nistrului ceramica getică lucrată cu mîna apare încă din secolele VI—V î.e.n. (Slobozia, raion Tiraspol, Gradenicy, Nikolaevka, Nadlimanskoe, Grădiştea Roxolani). La sciţii sedentari se mai cunosc şi acele cu capul în formă de clice, sabia cu un singur tăiş, securea cu două tăişuri, brăţările cu proeminenţe la capete şi verigile de bronz cu grupe de granule. În a doua jumătate a secolului al III-lea î.e.n. numeroasele aşezări scitice sedentare din stînga limanului Nistrului îşi încetează existenţa.

Capitolul al cincilea, consacrat elementelor comune din culturile scitică şi tracică, constituie fără îndoială partea cea mai originală a lucrării. Cele două culturi sînt comparate în compartimentele lor esenţiale: construcţii funerare şi ritual, cultura materială, armament şi piese de harnaşament, obiecte de toaletă şi podoabe. Operînd cu un imens material faptic, A. I. Melikova il selectează cu grijă, ajungînd la concluzii şi interpretări noi, unele chiar surprinzătoare.

Construcţiile funerare se întîlnesc la ambele popoare, dar sînt diferite ca mod de concepţie şi execuţie. În secolele VI—V î.e.n. sciţii preferau gropile simple acoperite cu lemn sau piatră, adesea săpate în tumuli din epoca bronzului. Acum apar şi mormintele cu catacombe. În secolele IV—III î.e.n. acestea din urmă predomină atît la sciţii de rînd, cît şi la fruntaşi din stepa Niprului pînă la Berdianka. Gropile simple apar în proporţie redusă. În secolele al IV-lea î.e.n. se cunosc şi cavouri de piatră, mai ales în Crimeea, iar în număr mic şi în delta Dunării şi în dreapta Niprului inferior. Cavourile şi criptele scitilor sînt lucrate din pietre nefasonate, deosebite de mormintele aristocraţiei trace. Ele sînt construite după modelul criptelor bosporane, eventual de către aceiaşi meşteri (p. 167). Morminte cu criptă şi dromos, de tip tracic, au fost descoperite doar la Jeltokamenka (analogii la Zimnicea), tumulul 8 din grupa Cinci Fraţi (cu construcţia din bîrne), tumulul 13 de la sovhozul Komintern (cavou din lespezi de piatră şi mormînt de incineraţie) şi tumulul 50 din aceeaşi zonă (cavou din lespezi de calcar, cu două camere).

Alte elemente rituale comune sînt construcţia tumulilor peste morminte, ofrandele funerare (mai bogate la sciţi), mormintele cu cai (mai rare la traci, influenţă probabil scitică) şi depunerea în morminte a carelor funerare (sau catafalcuri). Acestea din urmă apar în secolul al IV-lea î.e.n. la ambele popoare. Anterior, ele erau răspîndite în aria grupului Vekerzug şi în Europa centrală. După opinia noastră ar putea fi vorba aici de o influenţă celtică. În epoca romană, mormintele cu car devin obişnuite în Tracia. Mormintele cu clini se întîlnesc şi ele la ambele popoare.

Ritul funerar al sciţilor este înhumaţia. Incineraţia apare doar în şase morminte din stepă (secolele VII—V î.e.n.), avînd analogii în silvostepa Ucrainei. La traci, înhumaţia este rară la populaţia de rînd (mai ales morminte de copii), în timp ce aristocraţia o foloseşte destul de des. Mormintele sînt în general singulare. Nu au apărut morminte de femei sacrificate. Unele morminte tracice cu dromos par a avea un caracter familial (Mezek, Vraca). Înmormîntările secundare în tumuli se cunosc la ambele popoare.

Inventarul funerar este deosebit la sciţii şi tracii de rînd în timp ce mormintele aristocratice au destule elemente comune. La tracii de rînd ceramica constituie cel mai important element de inventar; armele sînt puţine, iar piesele de harnaşament apar extrem de rar. Sciţii, inclusiv cei sedentari, se îngropau întotdeauna cu armamentul personal (tolba cu săgeţi, două suliţe, mai rar spada-akinakes); ceramica este foarte puţin reprezentată. În mormintele tracilor şi sciţilor bogaţi (aristocraţie, regi) se întîlneşte un inventar foarte bogat (arme, piese de harnaşament, vase din metale preţioase, ceramică grecească de lux, podoabe etc.). Mormintele regale scitice sînt însă mult mai somptuoase, predominînd obiectele de aur şi o mare cantitate de armament. La regii şi fruntaşii traci armele nu formează niciodată un echipament complet. În schimb le sînt caracteristice armele de paradă (Agighiol, Vraca, Kaloianovo). Dintre vasele de aur şi argint, la traci sînt reprezentative fialele (de origine orientală, preluate şi de greci), iar la sciţi vasele cu corpul sferic, mai rare în Tracia. Amforele greceşti apar în unumăr mare la sciţi (25 la Čertomlyk), ce mult două-trei la traci. Se remarcă lipsa unui repertoriu anumit de vase la ambele neamuri, acesta depinzînd, de la caz la caz, de bogăţia personală a defunctului. Ca podoabe de corp, sciţii preferau diadema, iar tracii (numai la sud de Dunăre) pectoralele de aur.

În *cultura materială*, autoarea are în vedere ceramica şi vasele de metal. Se arată că sciţii nomazi nu au produs decît ceramică lucrată cu mîna, într-un repertoriu redus de forme. Ceramica traco-getică apare sporadic în coloniile greceşti nord-pontice şi în aşezările greco-barbare din preajma lor în secolele VI—V î.e.n. În mormintele contemporane scitice de la Niprul inferior ceramica lucrată cu mîna lipseşte total. Pe unele vase din aşezarea de la Kamenskoe Gorodišce (secolul al IV-lea î.e.n.) se face simţită o influenţă tracică (şirul de alveole între proeminenţe conice). În schimb ceramica grecească de lux sau comună, lucrată la roată, este bogat reprezentată în mormintele scitice. Din păcate, tocmai ceramica sciţilor sedentari, unde este de presupus o mai mare influenţă getică, nu este prezentată de autoare în această carte.

Dintre vasele de metal, singurele forme comune celor două popoare sînt fiala şi vasul cu corp bombat. *Fialele* sînt lucrate de obicei din argint la traci şi de producţie locală, unele purtînd gravat numele proprietarului (Agighiol, Vraca, Braničevo, Alexandrovo). O fială din aur a fost descoperită în tezaurul de la Panaghiurište. La sciţi, aceste vase sînt de obicei din aur şi de producţie grecească (nord-pontică). Fiala descoperită în Bašova Mogila (Duvanli) corespunde prin decor şi formă celor nord-pontice. În mormintele scitice, singurele fiale considerate de autoare ca fiind de factură tracică sînt fialele cu omphalos de la Homima Mogila (analogii la Brezovo) şi Vladimirovka (analogii la Vladinja). ***Vasele cu corp bombat*** sînt foarte răspîndite în mormintele sciţilor bogaţi. Ele apar

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

între mijlocul secolului al IV-lea — mijlocul secolului al III-iea î.e.n. și au fost împărțite în trei tipuri. Tipul II, cu gît înalt, îngust și gura în formă de pîlnie este originar din Tracia, dar a fost adaptat de sciți modelelor locale. În schimb, tracii din nordul Bulgariei par a fi preluat de la sciți vasele cu corp sferic și gît scurt, deși ar avea și ele o origine locală. Suportul înclar al unora din vasele cu gura în formă de pîlnie scitice ar fi de influență tracică sau grecească.

Combătînd teoria lui A. P. Mancevič după care reprezentările umane de pe uncie produse de toreutică din curganele regale scitice nu i-ar reprezenta pe sciți, ci „barbarii" în genere, autoarea subliniază pe drept cuvînt că, din punct de vedere etnografic, acestea sînt net deosebite în Sciția și Tracia. Dacă primele sînt realizate de meșteri greci la comandă scitică, ultimele prin modul de realizare, trădează mîna meșterilor traci (geți și triballi).

În Tracia lipsesc casetele de lemn placate cu aur și vasele de argint cu torți segmentate. Numai tracilor de la nord de Balcani le sînt caracteristice paharele de formă aproape cilindrică sau tronconică, uneie decorate în stil animalier (Agighiol, Porțile de Fier), altele în stil greco-oriental. Ele apar din secolul al VI-lea î.e.n. (Trebenište), dar mai ales în secolul al V-lea (Staro Selo, Dălboki) și al IV-iea î.e.n. (Agighiol, Porțile de Fier, Bukjovci). Placa-matriță de la Gărčinovo care, după A. I. Venedikov, a servit pentru realizarea decorului unui astfel de pahar, face o notă aparte, reprezentarea animalieră de acolo fiind foarte apropiată stilistic de produsele stilului scitic.

Armamentul este mai variat la traci decît la sciți, dar există și multe elemente comune. *Arcul mic*, de tip oriental, cu dublă arcuire, a fost adoptat de traci încă din Hallstatt-ul mijlociu. Se cunosc însă și vîrfuri de săgeți hallstattiene (Slivopole, raionul Ruse, Ferigile). Arcul scitic se generalizează în secolul al V-lea î.e.n. în zona carpato-dunăreană, iar în secolele IV—III î.e.n. este cunoscut în toată lumea tracică, avînd și reprezentări grafice (Loveč). Tracii nu au folosit aplicele de tolbă și *gorytoi* de tip scitic. *Spada* și *pumnalul cu două tăișuri (akinakes)* sînt arme folosite de sciți, care le folosesc între secolele VII—III î.e.n. În spațiul carpato-dunărean și în Ungaria (grupul Vekerzug), akinakes-ul apare pe la mijlocul secolului al VI-lea î.e.n., iar în dreapta Dunării se cunoaște de la sfîrșitul secolului al V-lea î.e.n. (sabia-emblemă de la Medgidia) și în secolele IV—III î.e.n. Tracii de nord au preluat această armă de la sciți și au produs-o ei înșiși în variante originale. Uneie akinakesuri din Moldova (Zălcești, Nănești, Vaslui) se aseamănă tipologic cu pumnalele scurte din aria grupelor Ciumbrud și Vekerzug. Autoarea ajunge să distingă chiar unele asemenea spade din morminte scitice care, după ornamentația minerului și forma părții superioare, par a fi lucrate de meșteri traco-geți (Volkovcy și Žurovka). La rîndul lor, sciții au preluat de la traci săbiile curbe cu un singur tăiș și *cuțitele de luptă* cu mînerul în prelungirea lamei. Aceste tipuri de arme apar în necropole scitice din secolele IV—III î.e.n. (Nikolaevka, Široki II, Sofievka, Kruglik). Ele sînt adaptate de armurierii sciți sub forma săbiilor cu un singur tăiș în toată Sciția. Tracii de sud au mai folosit și săbiile grecești *(machaira* și *xiphos)*.

În ceea ce privește *sulițele*, armele preferate ale tracilor, se consideră că sciții au preluat de la tracii nordici vîrfurile de suliță cu lamă îngustă și nervură mediană și apărătoarele de tablă. La rîndul lor, tracii au preluat de la sciți vîrful de lance alungit, cu două perforații la baza lamei (Dobrina, Krăgulevo), călciiele de lance și în măsură redusă sulițele de aruncat.

Securile de luptă au fost folosite de ambele popoare. Cele cu un singur tăiș au fost introduse de populația silvostepei nord-pontice și de agatîrși. Ele sînt frecvente în grupa Birsești-Ferigile, rare la sciții din stepă și aproape inexistente la sud de Dunăre. Securile cu două tăișuri au origini străvechi la traci, încă din epoca bronzului. Ele au fost puțin folosite de sciți, care le-au și modificat forma.

Armele de apărare *(platoșa, scutul, coiful, cnemidele)* folosite de ambele popoare sînt fie de origine locală, fie grecească. Ele apar numai în mormintele aristocratice. Într-o măsură foarte redusă, tracii au folosit platoșa și coiful din solzi metalici scitice.

Armele de paradă din aur și argint sînt caracteristice numai tracilor de nord (în primul rînd geților).

După opinia noastră, răspîndirea în spațiul carpato-dunărean a armamentului de tip „scitic" ar trebui pusă în legătură mai mult cu *agatîrșii* (identificați cu grupul Ciumbrud) decît cu sciții din stepele nord-pontice. Pe de altă parte, apariția tîrzie a influențelor tracice în lumea scitică (secolele IV î.e.n.) nu poate fi legată decît de creșterea considerabilă a puterii geților nord- și sud-dunăreni, vecini cu sciții, a căror expansiune demografică și consolidare politică este documentată atît de izvoarele scrise, cît și de sursele arheologice.

Echipamentul calului este diferit la sciți și la traci, fără a lipsi unele elemente comune. Au fost identificate patru tipuri principale de zăbale și psalii folosite de sciți și de traci, după modul de îmbinare a lor și după modalitatea legăturii psaliilor cu căpăstrul. Sciților le sînt caracteristice *zăbalele din două tije de fier cu capetele în formă de bucă*, având psalii cu trei perforații sau trei bucle cu care se îmbină zăbala și frîul. Acest tip de zăbală și psalie a fost folosit și de triburile getice dintre Prut și Nistru. În secolul al IV-lea î.e.n. la sciți se foloseau uneori așa-numitele *„zăbale aspre"*, pentru strunirea cailor nărăvași, prevăzute cu cadre cu spini, de influență grecească. Ele sînt rare în silvostepă și nu apar la sarmați și la alte popoare nomade. Tot atunci apar și inelele metalice speciale și catarămile prinse de discurile interioare ale zăbalelor scitice. În spațiul carpato-dunărean și în zona Tisei superioare se răspîndește un tip de zăbală înrudit cu cel scitic și anume *zăbala cu psalii nituite*. Ele nu s-au răspîndit nici la sud de Dunăre, nici la sciți. În Tracia este răspîndită *zăbala în formă de lanț*, de origine micro-asiatică, unele prinse ermetic de psalii, altele liber. Forma psaliilor tracice este asemănătoare cu a celor scitice (în S). Zăbalele „aspre" de tip grecesc se întîlnesc și la traci în secolul al IV-lea î.e.n (Agighiol, Făcău, Sopot). Se apreciază că zăbala de la Sopot considerată scitică, aparține aceluiași cerc de descoperiri cu cea din tumulul de la Krasnokutsk, fiind lucrată în același atelier sau în ateliere apropiate, după modele grecești.

În construcția căpăstrului și împodobirea frîielor se constată diferențieri între traci și sciți. Împodobirea cailor traci era mult mai somptuoasă, implicînd un număr mai mare de aplice și pandantive. Multe din aplicele de frîu descoperite în Sciția sînt de factură sau influență tracică. Cataramele de frîu erau asemănătoare variind ca dimensiuni și forme după lățimea și modul de prindere a curelelor.

În inventarele mormintelor tracice, *piesele de port și podoabele* sînt mai numeroase decît armele. Cele mai multe sînt de origine locală sau grecească. Ele se întîlnesc și în morminte scitice, fie ca importuri din lumea tracă sau elenistică, fie ca imitații locale. Dintre piesele tracice apărute în mediu scitic sînt amintite: fibulele, verigile cu proeminențe sferice, unii cercei și pandantive de tîmplă, brățările cu capete de șarpe stilizate. Unele podoabe își au originea în cercul agatîrș și Ungaria (inelele de tîmplă și brățările cu capete conice). O origine neclară au acele cu capul în formă de elice. Dinspre silvostepă se răspîndesc atît la nomazii din stepă, cît și la traci cerceii de bronz în formă de cui arcuit și brățările cu secțiune circulară și cu capete conice (originare din Transilvania). În afară de aceste podoabe, în lumea scitică pătrund mai ales produse de toreutică grecești și, uneori, podoabe central europene (fibula „a navicella" de la Bobrica, fibule Latène mijlocii la Peski, Tiraspol, Otradnoe).

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

În legătură cu *arta* tracilor, autoarea ajunge la concluzia că aceasta nu este analoagă celei scitice, în ansamblul ei. Avînd o bază de plecare diferită, pe arta tracică s-au grefat influențe diverse: în primul rînd grecești, apoi micro-asiatice, ahemenide și, abia în ultimă instanță, scitice. În legătură cu acestea din urmă este pusă apariția stilului animalier în arta tracică, folosit mai ales pentru decorarea pieselor de harnașament, a armelor și a anumitor vase rituale, în strînsă dependență de nevoile aristocrației războinice. Pentru obiectele de artă care nu erau legate de modele scitice nu se folosea stilul animalier, ci alte metode stilistice, apropiate mai mult de produsele grecești și ahemenide. „Este totuși clar — afirmă A. I. Melikova — că conținutul multor figuri și motive, realizate într-un stil străin sciților (animale, expresia figurilor, forța și dinamismul, scene de luptă) sînt în deplină concordanță cu conținutul stilului animalier scitic. Apropierea nivelului de dezvoltare socială și de reprezentări ideologice, precum și elementele comune întîlnite în religie au constituit, după cum se vede, cauzele pentru care influențele reciproce se afirmă deosebit de puternic în arta figurativă a sciților și tracilor" (p. 234).

În capitolul al șaselea autoarea confruntă izvoarele literare și mărturiile arheologice privind interrelațiile dintre sciți și traci. Cu acest prilej sînt relevate numeroase concordanțe și completări de informație între cele două tipuri de izvoare, dar și multe nepotriviri.

Una dintre controverse privește granița dintre sciți și traci. Cercetările arheologice au arătat că în secolele VI—V î.e.n. sciții stăpîneau într-adevăr stepa Bugeacului, dar nu depășeau spre vest rîul Prut. În silvostepa din R. S. S. Moldovenească, s-au descoperit numai monumente traco-getice (cu excepția a două morminte scitice). Ceramica getică apare și în stepă, în nivelele timpurii de la Grădiștea Roxolani (Nikonium), Nadîlmanskoe și Beliaevka, ultimele două în stînga limanului Nistrului. Ceramica tracică din secolele VII—VI î.e.n. de la Olbia și Berezan este atribuită unui mic procent de populație tracică implicat în colonizarea greacă și venit direct din Peninsula Balcanică. În secolele următoare această populație nu mai este documentată. În secolele IV—III se constată o expansiune getică în stepa Bugeacului și în stînga limanului Nistrului. Alături de monumentele scitice (morminte) apar numeroase monumente getice. Fenomenul pare a se fi produs după înfrîngerea sciților lui Ateas în Dobrogea, cînd se ajunge la un echilibru de forțe între sciți și geți. După cercetătoarea sovietică, în această zonă din nordul gurilor Dunării ar trebui plasată marea uniune de triburi getice care a rezistat lui Lysimach. Dromichaites ar fi stăpînit stepa dintre Nistru și Dunăre, avîndu-și însă baza de pornire în silvostepă. După cercetătorii români expedițiile macedonene amintite ar fi vizat mai degrabă pe geții din Cîmpia Munteniei. În stînga Nistrului, pătrunderea getică nu a avut un caracter masiv înainte de Burebista, rîul Nistru rămînînd granița dintre geți și sciți pe durata multor secole.

O problemă mult dezbătută în istoriografie este aceea a pătrunderii și stăpînirii scitice în Dobrogea. Prezentînd informațiile oferite de izvoarele scrise și interpretările variate ale istoricilor moderni, autoarea le confruntă permanent cu mărturiile arheologice, fapt care o ajută să adopte un ton rezervat și să respingă exagerările. Descoperirile arheologice nu confirmă o pătrundere durabilă a sciților în Dobrogea încă din secolele VI—V î.e.n. (descoperirile de la Histria și Tariverde nu sînt concludente, iar statuile de piatră descoperite în Dobrogea aparțin unor războinici sciți căzuți probabil în timpul luptelor cu perșii sau traci de la sfîrșitul secolului al VI-lea — începutul secolului al V-lea î.e.n.). Nu sînt excluse însă legăturile politice și economice ale sciților cu orașele grecești vest-pontice, confirmate și de izvoarele literare. Instalarea sciților în mijlocul triburilor trace (getice) din Dobrogea are loc abia odată cu campaniile regelui Ateas, pe la mijlocul secolului al IV-lea î.e.n., determinate de evoluția internă a lumii scitice (creșterea diferențierii sociale, apariția statului, tendința aparării de noi teritorii și a subordonării și stabilirii de contacte cu statele sclavagiste din Peninsula Balcanică), în condițiile slăbirii regatului odris. Cercetătoarea acceptă punctul de vedere al lui A. Momigliano cu privire la pătrunderea sciților în Dobrogea încă de la mijlocul secolului al IV-lea (sau prima jumătate). Pentru întinderea stăpînirii scitice, se adoptă opinia lui P. O. Karyškovski după care această stăpînire nu putea fi efectivă decît în regiunea gurilor Dunării. Tocmai aici Ateas socotea că se afla granița stăpînirii sale. Descoperirile de ceramică scitică în unele așezări getice din nordul și centrul Dobrogei sînt prea puține pentru a admite un aflux masiv de populație scitică în acest teritoriu. Nu se cunosc morminte sau așezări scitice din secolele al IV-lea î.e.n. nici în Dobrogea, nici în stînga Dunării, nici în nordul Bulgariei [3]. Descoperirile de monede scitice din sudul Dobrogei (secolele III—II î.e.n.) ar putea fi legate de urmașii sciților pătrunși în vremea lui Ateas, fără ca aceasta să implice ocuparea aceluiași teritoriu ca înainte cu aproape un secol. Sporirea influenței scitice în cultura materială tracică din secolul al IV-lea î.e.n. nu se leagă direct de pătrunderea sciților la sudul Dunării, ci de creșterea „prestigiului" lor în ochii fruntașilor traci și de întărirea contactelor dintre cele două popoare.

Un ultim subcapitol tratează legăturile sciților cu tracii. Din punct de vedere etnic, sciții și tracii (între care sînt cuprinși și agatîrșii) sînt popoare diferite. Legenda etnogonică a înrudirii dintre sciți, agatîrși și geloni se sprijinea, după A. M. Hazanov, pe principii fictive de înrudire genealogică, în scopul argumentării pretențiilor politice ale sciților de a stăpîni acele etnii care nu au intrat niciodată în componența statului lor. Izvoarele literare vorbesc puțin despre relațiile pașnice dintre sciți și traci (Herodot, IV, 80). În schimb avem mai multe informații, confirmate și arheologic în parte, despre elementele comune celor două popoare privind viața războinică, unele obiceiuri, cultura și religia. Astfel, relatările despre vitejia și spiritul războinic al geților (Herodot, Ovidiu, Lucian din Samosata, Iulian Apostatul) corespund cu cele care-i privesc pe sciți și sînt considerate ca o reflectare a stadiului democrației militare. După Tucidide și Ovidiu, geții erau arcași călări. În realitate, armamentul tracilor în general și al geților în particular era mult mai variat (vezi mai sus). Cavaleria reprezenta forța de șoc a armatei, avînd un rol hotărîtor în bătălie. Ea era formată din cetele personale de războinici ale căpetenilor militare. În timp ce sciții preferau lupta de departe (cu arcul), tracii erau mai iscusiți în lupta de aproape. O ocupație favorită a aristocrației ambelor popoare era *vînătoarea*. Această îndeletnicire este amintită de izvoarele literare (Herodot, Arrian) și reprezentată pe obiectele de toreutică.

Deși reprezentările religioase ale celor două popoare erau diferite, la fiecare se bucura de un mare prestigiu zeul războiului (asimilat de greci cu Ares).

În obiceiurile funerare se constată unele similitudini la nivelul aristocrației (jelirea defunctului, jertfe funerare, ospățul funebru, ridicarea tumulului). Majoritatea tracilor

[3] Autoarea nu cunoaște necropola de înhumație scitică de la Chiscani, jud. Brăila (N. Harțuche, F. Anastasiu, *Brăilița*, Brăila, 1969, p. 52—57). Recent, o altă necropolă de același fel a fost distrusă în mare parte cu prilejul unor lucrări de irigații în aria satului Murgeanca, com. Bucu, jud. Ialomița (material inedit). Ambele necropole aparțin unei populații sedentare, de cultură scitică, de la sfîrșitul secolului al IV-lea î.e.n.. Necropola de la Chiscani a fost pusă de cercetătorii ei în legătură cu episodul Ateas.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

foloseau însă ritul incinerației. De asemenea, sciții nu cunoșteau întrecerile sportive organizate cu prilejul funeraliilor. Inventarul funerar este mult mai somptuos la regii sciți decît la cei traci.

Cu excepția Bosporului, se apreciază că onomastica tracă în lumea scitică este destul de slab reprezentată. În Bospor, trei pătrimi din numele negrecești sînt tracice, fapt explicat prin originea tracă a dinastiei Spartokizilor (contestată de unii autori). În nord-vestul Mării Negre numele trace ar fi dintr-o epocă mai tîrzie și s-ar datora vecinătății și contactelor triburilor iraniene cu tracii.

Cartea se încheie cu o listă a abrevierilor. Ilustrația este bogată, sugestiv selectată și bine realizată grafic. Hărțile sînt și ele de un real interes. Lipsa indicilor, atît de utili la o lucrare de acest gen, îngreunează regăsirea informației pentru cititorul care urmărește o anumită problemă. Omisiunile și lipsurile semnalate parțial de noi sînt desigur inerente unei astfel de lucrări. Considerăm noua carte a apreciatei cercetătoare A. I. Melukova drept una din lucrările fundamentale în problema atît de spinoasă și de importantă a raporturilor traco-scitice.

Niculae Conovici

VALENTIN, VASILIEV, *Sciții agatîrși pe teritoriul României*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980, 185 p., 2 tabele

A apărut mult așteptata sinteză asupra perioadei secolelor VI—V î.e.n., în zona intracarpatică, una din problemele de mare însemnătate pentru geneza culturii geto-dacice. Este o lucrare meritorie care aduce în discuție majoritatea problemelor cu implicațiile el sesizabile acum. Meritul lucrării nu este numai acela de a fi analizat, din punctul de vedere al autorului, tot ceea ce se cunoaște astăzi asupra problemei scitice, dar și acela de a fi adus în discuție un important lot de materiale inedite rezultate din cercetările de teren. S-au completat astfel observațiile și materialele asupra unor necropole cunoscute mai dinainte, dar au fost aduse în discuție și necropole noi, capabile prin materialele ce le conțin să contribuie la o mai bună cunoaștere a epocii și a problemei scitice.

După cum se știe cultura de caracter scitic din zona intracarpatică și nu numai de aici are o deosebită importanță pentru studierea caracterului influenței scitice și a efectelor sale asupra formării geto-dacilor ca popor imediat învecinat sciților. De aceea eforturile de mai mulți ani ale autorului au fost direcționate nu numai spre cercetarea în teren a noi monumente, dar și spre o reușită interpretare a materialelor referitoare la problema în discuție acumulate în publicații de circa 100 de ani.

Literatura arheologică a problemei este foarte bogată și de aceea dificultățile de interpretare a materialului și de rezolvare corectă a problematicii nu au fost și nu sînt din cele mai ușoare. Dealtfel și părerile asupra acestei probleme sînt diferite, dar ele uneori au depins și depind de nivelul documentării arheologice prin monumente de epocă bine săpate și pe cît posibil exhaustiv. De aceea nu trebuie considerat că studiul acestei probleme este pe deplin încheiat și rezolvat.

Dar oricum ar fi, prezenta lucrare reprezintă o realizare și un studiu al problemei care formează o nouă bază de discuții în căutarea soluției reale. Multe din problemele perioadei scitice sînt pe deplin rezolvate constituind bunuri definitiv cîștigate, dar mai sînt unele aspecte a căror rezolvare o așteptăm abia de acum încolo. În categoria problemelor bine rezolvate se încadrează unele categorii de piese de metal de caracter răsăritean. Dar nu putem vorbi de o bună cunoaștere a perioadei în discuție fără cunoașterea secolelor VIII—VII și IV î.e.n., ca și a așezărilor din secolele VI—V î.e.n., din zona intracarpatică.

De aceea opiniile diferite sînt binevenite și constituie un factor de progres în elucidarea acestei probleme majore. Ele nu au lipsit și nu vor lipsi în ceea ce privește problema scitică și a caracterului pieselor de metal de caracter răsăritean în Dacia. Nu întotdeauna autorii care s-au ocupat de această problemă au reușit să se apropie de realitatea și esența fenomenului studiat, în cea mai mare parte datorită slabei cercetări arheologice de teren a monumentelor de epocă.

În esență discuția în privința problemei scitice în Dacia se duce pe direcția a două idei fundamentale. Una pornește de la premisa că materialele de tip răsăritean din zona intracarpatică sînt rezultatul unei influențe culturale, iar alta consideră că aceste materiale din zona Mureșului superior și a Tîrnavelor aparțin unei enclave a agatîrșilor scito-iranici.

Al. Vulpe a denumit aceste materiale „de tip Ciumbrud" după necropola de aici. Considerăm că este una din necropolele care prin materialele ce le conține sintetizează caracteristica întregului grup din zona intracarpatică și de aceea am adoptat noțiunea de aspect cultural de tip Ciumbrud, cu care trebuie să operăm atunci cînd discutăm problematica secolelor VI—V î.e.n. din zona intracarpatică. Aspectul cultural Ciumbrud, prin conținutul său cultural, are multe elemente comune cu aspectul cultural Ferigile-Birsești, Cîmbala-Trestiana și Szenzes-Vekerzug-Chotin.

Autorul cărții pe care o analizăm se situează chiar de la început pe poziția celor care consideră că aspectul cultural de tip Ciumbrud are un caracter intrusiv scito-iranic. În ceea ce ne privește, noi am adoptat o atitudine mai rezervată în privința atribuirii sale și, din dorința unei rezolvări cît mai apropiate de realitate a problemei, am formulat și cu alt prilej unele observații.

Localizarea agatîrșilor în zona intracarpatică este susceptibilă de revizuiri pentru că, urmînd textul lui Herodot, IV, 48, ar trebui să admitem că fluviul Maris (= Mureș) se varsă în Dunăre. Or, se știe că dacă acceptăm identificarea fluviului Maris cu Mureșul atunci apare o neconcordanță între știrea herodoteică și realitate, pentru că Mureșul nu se varsă în Dunăre, ci în Tisa. În acest caz nu mai putem situa agatîrșii pe Mureșul superior.

Este interesantă ideea că depozitele de bronzuri dispar din zona intracarpatică la sfîrșitul Hallstattului C datorită sciților, dar trebuie să spunem că există și o altă explicație a dispariției depozitelor de bronzuri, care nu a fost avută în vedere, și pe care trebuie s-o aducem în discuție. Depozitele de bronzuri dispar nu datorită sciților, ci datorită înlocuirii bronzului cu fierul. În secolele VII—VI î.e.n. fierul se generalizează în așa fel încît înlocuiește bronzul din domeniul uneltelor și al armelor, rămînînd doar pentru confecționarea podoabelor, așa cum reiese din situația de la Basarabi, Balta Verde, Ostrovul Mare, Ferigile. Metalurgia fierului nu a fost adusă de sciți, ci ea se generalizează în secolul al VII-lea î.e.n. Astăzi se știe bine că generalizarea metalurgiei fierului nu se mai petrece în Hallstattul tîrziu, ci mult mai devreme. Încă acum mai mult de zece ani prof. I. Nestor a arătat că fierul s-a generalizat încă din Hallstattul B. 3. Dacă aspectul cultural Ciumbrud aparține sciților, unde este cultura geto-dacică din secolele VI—V î.e.n. din zona intracarpatică? Atribuirea mormîntului de incinerație de la Uioara de Sus — Ocna Mureș și a mormîntului de incinerație de la Dobolii de Jos geto-dacilor nu ni se pare suficient pentru o populație întreagă. Ea trebuie să fi existat atît în interiorul ariei aspectului cultural Ciumbrud, cît mai ales în afara el. Aceasta în

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

ipoteza că aspectul cultural Ciumbrud este intrusiv scito-iranic. Dacă nu cumva vom fi obligaţi să admitem că aspectul cultural Ciumbrud este cultura autohtonă a secolelor VI—V î.e.n., influenţată poate mai puţin de cultura scitică şi mai mult de cea grecească.

De fapt este aceeaşi problemă ca şi a necropolelor de la Basarabi şi Balta Verde, pe care autorul le consideră o enclavă ilirică. Ele pot fi necropole tracice care au cîteva tipuri de piese de metal comune cu cultura ilirică, ceea ce nu constituie deloc o surpriză, avînd în vedere că aceste necropole se găsesc în imediata vecinătate a ilirilor. Este drept că distanţa dintre aspectul cultural Ciumbrud şi aria de bază a culturii scitice este mult mai mare, între ele interpunîndu-se zona extracarpatică.

Cercetările cele mai recente au arătat că graniţa dintre geto-daci şi sciţi o constituie Tyrasul (A. I. Meliucova, L. L. Polevoi, I. T. Niculiţă, V. L. Lăpuşnean). Dar oricît de mare ar fi distanţa, piesele de metal circulă de la o populaţie la alta prin comerţ şi imitaţie de la un atelier la altul.

Urmînd consecvent interpretarea autorului, care consideră mormintele de incineraţie de la Ciumbrud şi Băiţa ca reflectînd fenomenul tracizării sciţilor prin adoptarea de către aceştia din urmă a incineraţiei, atunci trebuie să considerăm şi mormintele de incineraţie de la Uioara de Sus — Ocna Mureş şi Dobolii de Jos ca aparţinînd unor sciţi tracizaţi. Putem adopta această poziţie numai socotind în chip mecanic că sciţii se înhumează şi traco-geto-dacii se incinerează. Unii autori socotesc că traco-geto-dacii nu s-au înhumat niciodată.

Aspectul cultural Ciumbrud succede în zona intracarpatică culturii Basarabi. Nu cunoaştem încă ritul funerar al purtătorilor culturii Basarabi de aci şi nici nu ştim pînă unde a ajuns cultura Basarabi în această zonă. De asemenea, ar trebui să ştim în ce măsură cultura Basarabi este unică în această zonă şi nu există în secolele VIII—VII î.e.n. şi un aspect cultural derivat din cultura Gava-Holyhrady.

Desigur că nu este o exagerare atunci cînd se caută analogii în lumea răsăriteană, pentru că majoritatea pieselor de metal sînt răsăritene. Dar majoritatea lor sînt produse greceşti de la Olbia, Tyras, Panticapaion. Astăzi putem diferenţia mai bine ceea ce este grecesc de ceea ce este scitic în materie de piese de artă răsăritene. Şi în Moldova există un orizont sincron cu aspectul Ciumbrud, aspectul cultural Cimbala-Trestiana, care are aceleaşi caracteristici, cu aceleaşi piese de metal de caracter răsăritean.

Problematica este aceeaşi pentru că şi aici există morminte de înhumaţie. Dar atunci cînd se vorbeşte de alte elemente supuse analizei, cum este ritul şi ritualul funerar, este evidentă orientarea aproape exclusivă spre lumea răsăriteană, lucru care face să scape gîndirii logice şi analizei comparative o serie de elemente fundamentale, care sînt în măsură să ducă la o orientare mai apropiată de realitate a interpretării aspectului cultural Ciumbrud.

Am avut prilejul să arăt care este răspîndirea reală a ofrandei de carne şi a înhumaţiei şi care sînt concluziile ce se desprind. În funcţie de aceste concluzii va trebui să vedem dacă nu este posibilă reevaluarea interpretării aspectului Ciumbrud. Privind lucrurile din acest punct de vedere, problema apartenenţei etnice a aspectului cultural Ciumbrud este departe de a fi rezolvată într-o manieră satisfăcătoare. Lucrarea *Sciţii agathîrşi pe teritoriul României* reprezintă un stadiu al problemei, o sinteză scrisă în momentul acumulării unui vast material documentar. Este justificată critica opiniei emise de M. Dusek care întrevede o migraţie tracică din sud în secolele VII—VI î.e.n. în zonele Tiso-slovacc. Teza a fost criticată şi de I. H. Crişan. Din mediul culturii Otomani, Egyek şi Piliny, din Bronz D şi Ha A, a pornit fenomenul tracizării spaţiului balcano-carpatic prin uniformizarea culturală, fenomen reflectat de uniformizarea tipologici ceramicii. Zonele Tiso-slovacc reprezintă centrul genic al culturii tracice din secolele XIII—XII î.e.n.

Se cuvine să facem şi cîteva observaţii asupra ceramicii aspectului cultural Ciumbrud. Ideea că „vasele bitronconice fiind o formă casnică lucrată cu mîna, schema lor tipologică trebuie privită cu multă prudenţă" nu ni se pare potrivită, pentru că vasele bitronconice sînt lucrate după o schemă bine stabilită. Ele au mai multe variante care formează mari serii tipologice în aria tracică înţeleasă între zona sud-balcanică şi nord-carpatică în secolele XII—IV î.e.n. Ele derivă din formele din epoca bronzului. De asemenea se vorbeşte de „influenţă autohtonă" la strachinile cu caneluri şi proeminenţe de tip B 1 b şi B 2 a, cînd de fapt ele sînt geto-dacice. Există totuşi în aria aspectului cultural Ciumbrud un vas care are analogii în cultura Wysoca şi în cultura scitică şi care n-a fost menţionat. El provine de la Cipău. Cu această excepţie şi cu ceasca de la Băiţa, toată ceramica din necropolele de tip Ciumbrud este geto-dacică. ??

Afirmaţia că la sud de Carpaţi akinakesurile apar sporadic nu este cea mai fericit aleasă pentru că statistica întocmită comparativ cu Transilvania şi Moldova reflectă o situaţie de moment care depinde de numărul de piese cunoscute. Trebuie remarcat faptul că acest raport statistic este temporar şi că lista descoperirilor de akinakesuri din Muntenia are tendinţe de creştere, numărul lor la un moment dat putînd egala pe cel din celelalte două zone. La cele 14 akinakesuri cunoscute, se mai adaugă încă două exemplare recent descoperite la Lăceni şi Orbeasca de Sus (com. Orbeasca, jud. Teleorman). Oricum, akinakesurile de la Ferigile, Bîrseşti, Cepari, Tigveni, Curtea de Argeş, au apărut, aşa cum au subliniat Al. Vulpe şi S. Morintz, în morminte geto-dacice. De aceea ni se pare că afirmaţia „în cadrul culturii locale tradiţionale acest tip de pumnal are un caracter incidental şi în consecinţă nespecific" nu se numără printre cel mai fericit alese. Oricum akinakesurile sînt un element comun celor trei zone ale culturii geto-dacice menţionate.

De asemenea nu avem nici un motiv să credem că akinakesurile de la Ploieşti-Triaj ar fi apărut într-un mormînt scitic. Nu numai sciţii se puteau înmormînta în poziţie secundară în tumuli care s-au construit pentru morminte eneolitice, ci şi geto-dacii.

Sîntem cu totul de acord cu părerea autorului ce se desolidarizează de ideea lui W. Ginters care socoteşte că akinakesurile cu antene au apărut sub influenţa săbiilor hallstattiene central europene. Dacă autorul respinge această teză pornind de la faptul că ele există pînă departe spre est la Minsk, personal pornim de la cu totul alte considerente, atunci cînd nu sîntem de acord cu teza influenţei săbiilor central europene. Seria de akinakesuri cu „antene" arhaice au o anumită semnificaţie care este figurată pe ele. Cel mai bun exemplu îl constituie sabia de la Dobolii de Jos, unde „antenele" nu sînt „antene" ci ghiare de pasăre răpitoare cu ochi. În arta greco-scitică ghiarele şi ochii de pasăre răpitoare au o semnificaţie simbolică. Ele sînt expresia puterii ghiarelor şi agerimii ochilor de vultur ca pasăre heraldică, aşa cum a arătat A. M. Hazanov. În concepţia creatorilor ei agerimea ochilor şi puterea ghiarelor de vultur se transmite şi purtătorilor piesei respective. Ghiare de pasăre răpitoare şi ochi sînt figurate pe multe akinakesuri din mediul scitic, ca şi în tezaurele de la Craiova, unde există o amuletă în formă de ghiară. Akinakesurile la care ghiarele de pasăre şi-au pierdut realismul reprezentării sînt piese unde ideea n-a mai fost cunoscută şi a degenerat într-o simplă „antenă".

Leii heraldici de pe garda săbiei de la Dobolii de Jos sînt caracteristici artei scitice, ca şi traco-getice, dar sînt lucraţi de greci, pentru că oricum leii nu există în zona nordpontică. Ea aparţine primei serii de săbii de stil animalier din cultura traco-getică şi scitică din epoca arhaică.

Emil Moscalu

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Din activitatea institutului în 1979 și 1980

1. La 21 septembrie a avut loc ședința de constituire a Institutului și a organelor de conducere. Au participat președintele Academiei de Științe Sociale și Politice, profesor dr. doc. Mihnea Gheorghiu, profesor dr. Petre Constantin, adjunct al Ministrului Educației și Învățământului, profesor dr. Ștefan Ștefănescu, președintele Secției de istorie și arheologie a Academiei de Științe Sociale și Politice și decanul Facultății de istorie și filozofie, Valter Roman, vicepreședinte al Academiei de Științe Sociale și Politice, profesor dr. docent Titus Georgescu, prorector al Universității București, Vasile Vilcu, membru în Consiliul institutului, precum și membrii Consiliului. Profesor dr. doc. D. Berciu, directorul Institutului, a prezentat programul minimal de activitate pe 1979 și membrii Biroului (director și președinte al Consiliului : D. Berciu, vicepreședinții : acad. Em. Condurachi, acad. Ștefan Pascu, Radu Vulpe, Mircea Petrescu-Dîmbovița și C. Preda, secretar științific).

2. La 24 octombrie 1979 s-a ținut o ședință restrînsă de Birou luîndu-se toate măsurile de ordin organizatoric.

3. La 7 noiembrie 1979 s-a constituit filiala de la Iași ; președinte prof. dr. doc. M. Petrescu-Dîmbovița, secretar I. Ioniță. A participat decanul Facultății de istorie-filozofie, conferențiar dr. V. Cristian. S-a completat lista membrilor cu specialiști din domeniul tracologiei.

4. La 14 noiembrie s-a constituit și filiala de la Cluj-Napoca : președinte acad. Șt. Pascu, secretar I. Glodariu. S-a completat lista de membrii și s-a dezbătut planul de activitate pe 1979.

★

Primul simpozion național de tracologie s-a ținut în ziua de 8 decembrie 1979 la Institutul de arheologie din București cu tema „*Originea și delimitarea marelui grup etno-cultural tracic*". Simpozionul a fost organizat de Institutul de tracologie, sub egida Academiei de Științe Sociale și Politice și a Ministerului Educației și Învățământului. El a fost dedicat aniversării a 2050 de ani de la crearea primul stat dac centralizat și independent condus de Burebista. La această manifestare au participat cercetători științifici, muzeografi și cadre universitare de la institutele și facultățile de profil din București, Cluj-Napoca și Iași, precum și de la unele muzee din țară, studenți ai Facultății de istorie-filozofie a Universității din București și doi cercetători din R. P. Bulgaria, Goranka Toncevo și T. Spiridonov.

În deschiderea lucrărilor a luat cuvîntul prof. univ. dr. doc. Dumitru Berciu, directorul Institutului de tracologie, care a prezentat obiectivele și profilul planului de cercetare al institutului. Acesta va avea, conform decretului prezidențial de înființare, un profil multidisciplinar și social-politic propriu. El va urmări coordonarea unitară a tuturor cercetărilor multidisciplinare privind istoria traco-geto-dacilor și daco-romanilor (istorie, arheologie, lingvistică, etnografie, folclor, istoria artei, antropologie etc.) și valorificarea tuturor moștenirilor trace pînă în zilele noastre.

În continuare au fost prezentate următoarele comunicări : S. Morintz (București), *Probleme privind etnogeneza tracilor* ; I. I. Russu (Cluj-Napoca), *Caracterul limbii traco-dacice* ; M. Petrescu-Dîmbovița (Iași), *Metalurgia bronzului la tracii din spațiul carpato-danubian și pontic* ; V. Vasiliev (Cluj-Napoca), *Așezarea fortificată din prima vîrstă a fierului de la Ciceu-Corabia (jud. Bistrița-Năsăud)* ; I. H. Crișan (Cluj-Napoca), *Mormîntul princiar dacic de la Cugir* ; M. Gumă (Reșița), *Cu privire la evoluția Hallstattului timpuriu în sud-vestul României* ; N. Harțuche și V. Sîrbu (Brăila), *Descoperiri privind geto-dacii din zona Brăilei* ; Fl. Medelet (Timișoara), *Probleme privind dacii din sud-vest* ; Fl. Preda și V. Dupoi (București), *Cetatea getică de la Pietroasele* ; Gh. Diaconu (București), *Dăinuiri getice la Tîrgșor și Pietroasele.*

Comunicările de mai sus, prezentate în ordine cronologică, au scos în evidență principalele caracteristici ale temelor tratate, privind evoluția lumii trace nord-danubiene, a geto-dacilor în general și a continuității acestora în epoca romană.

De fiecare dată s-a făcut apel la rezultatele celor mai recente cercetări arheologice, multe dintre acestea reprezentînd descoperiri inedite. Participarea largă, bogăția și varietatea informațiilor cuprinse în comunicări au sporit caracterul de sesiune științifică de prestigiu a acestui prim simpozion dedicat cercetărilor de tracologie din țara noastră.

★

THRACO-DACICA, tomul II, București, 1981, p. 233—242.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Şedinţa Consiliului ştiinţific al Institutului din ziua de 5 februarie 1980, prezidată de Şt. Ştefănescu, decanul Facultăţii de istorie-filozofie, a avut la ordinea de zi: analiza activităţii institutului, sarcinile referitoare la aniversarea a 2050 de ani de la crearea statului dac, discutarea planului de cercetare pe perioada 1981—1985 şi problema revistei Thraco-Dacica. D. Berciu, directorul institutului, a prezentat mai întîi activitatea institutului de la data înfiinţării acestuia. Trecînd în revistă principalele realizări obţinute la acest început de drum, şi apoi proiectul planului de cercetare pe anii 1981—1985. Printre obiectivele înscrise în acest plan se numără: coordonarea şi sprijinirea activităţii de cercetare din domeniul tracologiei pe întreaga ţară, inclusiv valorificarea acestora prin publicare; întărirea spiritului de colaborare între institute şi muzee, organizarea de simpozioane naţionale etc.

În continuare, C. Preda, secretarul ştiinţific al institutului, a înfăţişat propunerile privind revista institutului. Aceasta urmează să se numească *Thraco-Dacica* şi va continua volumul cu acelaşi nume apărut în 1976 cu prilejul Congresului internaţional de tracologie de la Bucureşti. Va păstra acelaşi format şi va apare o dată pe an ca număr dublu, urmînd să fie publicat la Editura Academiei R. S. România. Revista va cuprinde studii în limba română şi în limbi străine, note-discuţii, rapoarte de săpături, recenzii şi cronici.

M. Petrescu-Dîmboviţa, vicepreşedinte al institutului, a informat Consiliul asupra activităţii filialei din Iaşi şi planul de viitor al acesteia. Consideră că n-ar fi lipsit de interes ca noul institut să-şi propună şi realizarea unor lucrări cu caracter interdisciplinar. Asupra activităţii filialei din Cluj-Napoca a prezentat un scurt raport secretarul acesteia, I. Glodariu, care a făcut şi o serie de propuneri pentru îmbunătăţirea activităţii institutului. Este de părere că planul de manifestări publice este prea încărcat pentru a se asigura şi o bună calitate a conţinutului lor ştiinţific.

La discuţii, acad. Em. Condurachi s-a referit în cuvîntul său la unele probleme privind Colocviile de la Roma şi Londra, precum şi Congresul internaţional de tracologie de la Viena (1980). Printre altele face propunerea ca la alcătuirea delegaţiilor pentru manifestările internaţionale să se aibă în vedere profilul şi buna pregătire a participanţilor. Au mai luat cuvîntul: R. Vulpe, I. Rădulţiu, M. Petrescu-Dîmboviţa etc., venind cu noi propuneri de îmbunătăţire a planului de muncă al institutului.

La concluzii, Şt. Ştefănescu, decanul Facultăţii de istorie-filozofie, apreciază pozitiv activitatea de pînă acum a Institutului şi subliniază nevoia ca membri săi să se angajeze mai mult la muncă în 1980, care este un an de excepţie. Este nevoie ca la toate reuniunile ştiinţifice din provincie să fie prezenţi specialişti în domeniul tracologiei. Asigură pe cei prezenţi că Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice se va strădui să trimită la Congresul de tracologie de la Viena o delegaţie reprezentativă şi că va sprijini activitatea viitoare a noului institut.

★

În cursul anului 1980 institutului de tracologie i-au revenit sarcini deosebite în legătură cu sărbătorirea a 2050 de ani de la crearea statului dac centralizat şi independent condus de Burebista. În acest scop s-au organizat cele două simpozioane naţionale de tracologie, prevăzute în fiecare an. Unul a avut loc în luna mai la Drobeta-Turnu-Severin şi celălalt în decembrie la Arad. Paralel au fost organizate sesiuni ştiinţifice în colaborare cu muzeele judeţene şi Comitetele de cultură şi educaţie socialistă, cu Societatea de ştiinţe istorice şi alte instituţii. În grupa aceasta de manifestări intră cele de la Tîrgu Mureş, Slatina, Suceava, Rîmnicu Vîlcea, Satu Mare. Prin membrii săi, institutul a luat parte la sesiunea organizată de către Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice, împreună cu Ministerul Apărării Naţionale, precum şi la numeroase alte manifestări, aşa cum reiese din raportul de faţă, toate consacrate aniversării a 2050 de ani. În vederea participării româneşti la al III-lea Congres internaţional de tracologie de la Viena, conducerea institutului a luat toate măsurile pentru ca delegaţia românească să înfăţişeze rezultatele recente ale cercetării româneşti de tracologie şi aportul adus de ştiinţea românească în acest domeniu. Membri ai institutului de tracologie au fost prezenţi de asemenea şi la simpozionul anglo-român de la Londra şi la cel italo-român de la Roma, care au avut teme legate de istoria, civilizaţia şi rolul geto-dacilor în Europa protoistorică şi antică, un accent special căzînd asupra însemnătăţii statului geto-dac centralizat şi independent, şi a lui Burebista ca mare personalitate istorică a secolului I î.e.n.

În toamna anului 1980 a avut loc la Piatra-Neamţ simpozionul româno-vest-german, unde s-au dezbătut probleme direct legate de aniversarea a 2050 de ani şi de rolul dacilor în contextul european. În cadrul „săptămînii de studii istorice" organizate de către Institutul italian de cultură din Bucureşti între 11—16 august 1980 s-au înfăţişat probleme privind raporturile româno-italiene; o comunicare specială a fost consacrată caracteristicilor statului geto-dac condus de Burebista şi dăinuirii tradiţiei statale la poporul român. Nu putem trece cu vederea nici participarea membrilor institutului nostru la organizarea şi la lucrările celui de al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice, ţinut în luna august 1980 la Bucureşti.

Pe lîngă un mare număr de studii publicate în reviste de specialitate — unele şi în străinătate —, cu teme referitoare la epoca lui Burebista şi Decebal, mai trebuie să amintim numeroasele articole apărute în ziarele centrale sau judeţene, în afară de desele intervenţii la Radio şi Televiziune. Este cazul a semnala aci şi apariţia în cursul anului 1980 a două monografii, aceea a lui D. Protase, *Autohtonii în Dacia* şi a lui D. Berciu, *De la Burebista la Decebal*, ed. a II-a, revăzută şi completată. Aspecte ale relaţiilor autohtone cu grecii se reflectă în lucrarea lui C. Preda, *Callatis-necropola romano-bizantină*. Pătrunderea şi folosirea îndelungată a monedei romane de către băştinaşi se reflectă în monografia lui Virgil Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine chez les Daces Orientaux*. În 1980 a apărut şi lucrarea lui Valentin Vasiliev *Sciţi-agathîrşi pe teritoriul României*, iar sub tipar se găseşte monografia *Buridava dacică*, *I. Elemente documentare preliminare* de D. Berciu, care va apare în Editura Academiei R.S.R. La aceeaşi editură a fost predată publicaţia „Thraco-Dacica", vol. II, care devine buletinul Institutului de tracologie, în continuarea vol. I, apărut în 1976, cu ocazia celui de al II-lea Congres internaţional de tracologie, ţinut la Bucureşti. Actele acestui Congres, vol. I, II şi III, au văzut lumina tiparului în vara anului 1980, tot în Editura Academiei R.S.R.

★

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Al II-lea Simpozinon național de tracologie și-a desfășurat lucrările la 15 mai 1980, în Drobeta Turnu-Severin, sub egida Academiei de Științe Sociale și Politice, prin Institutul de tracologie, a Comitetului județean Mehedinți al P.C.R., și a Muzeului regiunii Porților de Fier. După cuvîntul de deschidere rostit de primul secretar de partid, dr. Iulian Ploștinaru, au urmat comunicările celor zece membri ai Institutului prezenți la această prestigioasă manifestare științifică. Directorul institutului (D. Berciu) a prezentat comunicarea despre „Importanța istorică a statului lui Burebista", subliniind rolul jucat de geto-daci în sud-estul Europei în epoca acestei mari personalități, contemporană cu Caesar, Pompei, Vercingetorix și Mithridate al VI-lea al Pontului. Unitatea politică realizată de Burebista acoperea întreaga arie locuită de geto-daci, care va corespunde teritoriului larg al etnogenezii românești. Se scoate în evidență participarea dacilor din sud-vest la crearea și dezvoltarea civilizației proprii și la promovarea contactelor cu alte neamuri și cilvilizații, mai întîi cu ilirii și celții, iar apoi în special cu romanii. Zona Porților de Fier a intrat de timpuriu în procesul romanizării. Continuitatea este dovedită și prin păstrarea sub stăpînirea romană a unor toponime traco-dacice, cum este Caput Stenarum de pe Oltul mijlociu, așa cum a arătat D. Tudor în comunicarea sa. Aspecte noi privind societatea geto-dacilor au fost prezentate de I. H. Crișan, iar Radu Florescu s-a oprit asupra raporturilor formațiunii social-politice a lui Dromichete cu statele elenistice. V. Boroneanț a adus la cunoștință recentele rezultate ale cercetărilor făcute de el la Schela Cladovei, iar M. Butoi pe cele din bazinul Oltului inferior. Mișu Davidescu a prezentat rezultatele săpăturilor arheologice de la Ostrovu Mare, unde a descoperit urmele portului roman, care a fost utilizat de romani și după 274 e.n., dovadă a dăinuirii stăpînirii romane la nord de Dunăre și după aceea dată. În comunicarea sa „Revenirea stăpînirii romane la nordul Dunării în lumina cercetărilor de la Pietroasele — Buzău", Gh. Diaconu dezbate aceeași problemă pentru Muntenia.

Într-o viziune mai cuprinzătoare a continuității în provincia dintre Olt, Carpați și Dunăre, erau interpretate toate rezultatele mai importante din Oltenia de către Gh. Popilian.

★

Al III-lea Simpozion național de tracologie s-a organizat la Arad, între 13—14 decembrie 1980, sub auspiciile Academiei de Științe Sociale și Politice, prin Institutul de tracologie și Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Arad, precum și prin Muzeul județean Arad, avînd ca temă *Dacii din Valea Mureșului Inferior în contextul unității lumii geto-dacice.*

La lucrările simpozionului au participat cadre didactice din învățămîntul superior și cercetători din București, Cluj-Napoca, Arad, Rîmnicu Vîlcea, Reșița, Timișoara, Tîrgu-Mureș, Bacău, Galați. Lucrările s-au încadrat, ca și cele desfășurate la alte manifestări, în preocupările constante ale conducerii Institutului pentru dezvoltarea cercetării în domeniul tracologiei pe plan republican și stimularea muncii de cercetare interdisciplinară locală, în vederea cunoașterii rezultatelor obținute și în această parte a țării noastre în cîmpul investigației arheologice, istorice, etnografice, numismatice și antropologice. În cele 11 comunicări susținute de vorbitori s-au evidențiat eforturile privind cunoașterea etnogenezei tracilor, a rolului lor în mileniul al II-lea și prima jumătate a mileniului I î.e.n. în aceste părți ale Europei — Transilvania fiind centrul metalurgiei tracice a bronzului european. S-a subliniat nivelul înalt al civilizației geto-dacilor și rolul lor activ în relațiile cu celții din vestul Daciei. Într-o comunicare (D. Berciu) s-au scos în evidență trăsăturile fundamentale ale statului geto-dac centralizat și independent condus de Burebista și integrarea dacilor din vest în marea unitate politică realizată de regele geto-dacilor. Cercetătorii arădeni, prin comunicările lor, au introdus în circuitul științific noile informații în legătură cu așezările geto-dacice fortificate, care constituie o contribuție a județului Arad la aniversarea a 2050 de ani de la crearea statului geto-dac centralizat. S-au făcut, în continuare, numeroase referiri, documentate, la continuitatea din epoca post-romană pe meleagurile Daciei.

★

Participări la sesiuni organizate de institut în colaborare cu Comitetele județene de cultură și educație socialistă, fie prin muzeele locale, fie prin alte instituții. La sesiunea de comunicări cu tema *De la crearea primului stat dac centralizat și independent la Romînia socialistă*, organizată de către Comitetul județului Vîlcea al P.C.R., în a doua jumătate a lunii mai 1980, la care a luat parte primul secretar, Teodor Coman, cu comunicarea „Vîlcea pe coordonatele istoriei poporului român", un număr de opt membri ai institutului au susținut comunicări cu teme ce îmbrățișează întreaga problematică, din perioada constituirii neamurilor tracice în zona județului Vîlcea — ca parte integrantă a procesului general și unitar al genezei acestora și formării substratului etno-cultural, pe care se vor ridica geto-dacii. Au fost făcute cunoscute rezultatele cele mai recente și importante ale cercetării din acest județ și de pe teritoriul municipiului Rîmnicu Vîlcea. S-a evidențiat contribuția cercetării locale în domeniul arheologiei, istoriei, etnografiei, folclorului, artei populare etc. Sesiunea a fost consacrată sărbătoririi a 2050 de ani de la crearea primului stat geto-dac centralizat. Tot în județul Vîlcea, în decembrie 1979, de data aceasta la Govora-Băi, a avut loc o importantă acțiune consacrată aceleiași aniversări.

★

În sesiunea științifică organizată de Ministerul Apărării Naționale și de Academia de Științe Sociale și Politice, în iunie 1980, au participat patru membri ai institutului, ale căror comunicări s-au încadrat în tema consacrată aniversării a 2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent.

★

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

La sesiunea științifică organizată de Comitetul județean Suceava al P.C.R., au fost de asemenea prezentați șapte membri ai Institutului, cercetători, cadre didactice universitare și militare, făcînd expuneri consacrate aniversării a 2050 de ani de la crearea statului dac centralizat și independent.

★

O sesiune de comunicări dedicate aceleiași aniversări a avut loc între 9—10 mai 1980 la Slatina, organizată sub egida Academiei de Științe Sociale și Politice — prin Institutul de tracologie și Comitetul județean Olt al P.C.R., la care primul secretar de partid Ion Albuleţu a prezentat comunicarea „România la a 2050-a aniversare a statului dac centralizat și independent condus de Burebista". La aceasta s-au adăogat cele zece comunicări ale membrilor institutului, în care au fost tratate probleme axate pe ideea unității și continuității în istoria traco-geto-dacilor și a poporului român. S-a reliefat și importanța procesului romanizării și a simbiozei daco-romane, așa cum se reflectă ea în documentarea istorico-arheologică recentă din bazinul Oltului inferior.

★

O sesiune științifică dedicată aniversării a 2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent condus de Burebista a avut loc în zilele de 25 și 26 aprilie 1980, la Satu Mare, sub egida Academiei de Științe Sociale și Politice — prin Institutul de tracologie — și Comitetul de cultură și educație socialistă, prin Muzeul județean. La lucrările sesiunii au participat numeroși cercetători, cadre didactice și muzeografi din București, Cluj-Napoca, Iași, Satu Mare, Oradea, Sf. Gheorghe, Alba Iulia, Baia Mare, Carei, Zalău, Rîmnicu Vîlcea, Reșița, Constanța, Roman, Deva etc. În ședința plenară primul secretar al Comitetului județean P.C.R., Ioan Foriș, a ținut comunicarea „România socialistă la împlinirea a 2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent condus de Burebista", înfățișînd cele mai importante realizări obținute în județ, în făurirea civilizației materiale și spirituale și valorificarea tradițiilor progresiste ale trecutului poporului nostru. În comunicarea sa „Unitatea și continuitatea — baza statului dac centralizat", directorul Institutului de tracologie (D. Berciu) a analizat întregul proces de constituire a statului geto-dac și caracterele sale de stat suveran și independent, cu hotare etnice precise și atotcuprinzătoare. Substratul tracic și rolul tracilor în istoria sud-estului Europei au fost tratate în comunicarea lui Sebastian Morintz, iar aspectele relațiilor politico-militare dintre daci și romani de către Andrei Aricescu. Semnificația politică, economică și culturală reflectată în documentarea numismatică a fost dezbătută pe larg de către C. Preda. Tiberiu Bader a prezentat rezultatele cercetărilor arheologice din jud. Satu Mare și contribuția lor la cunoașterea istoriei traco-geto-dacilor. În alte comunicări au fost subliniate elementele de unitate de pe întreaga arie de locuire a geto-dacilor și rolul dacilor liberi în procesul continuității și etnogenezei românești. A fost vizitat șantierul de la Medieșu Aurit, unde a existat un puternic centru meșteșugăresc al dacilor liberi din nord-vestul Daciei străvechi.

În total au fost prezentate 21 comunicări, cu teme variate, dar axate toate pe semnificația evenimentului aniversat.

★

Filiala din Cluj-Napoca a organizat la 22 martie 1980 la Tîrgu Mureș o sesiune cu tema „Civilizația geto-dacică din centrul Transilvaniei", la care au participat primul secretar al Comitetului județean Mureș P.C.R., Nicolae Vereș, acad. Șt. Pascu, prof. dr. doc. D. Berciu, prof. dr. doc. M. Petrescu-Dîmbovița, cercetători și cadre didactice universitare de la București, Iași, Cluj-Napoca, și de la muzeele județene. În comunicări s-a subliniat semnificația istorică a integrării regiunii Mureșului în cadrul unității lumii geto-dace și a rolului jucat de acest ținut în dezvoltarea generală a civilizației și economiei băștinașilor. Descoperirile arheologice și numismatice dovedesc închegarea unei formațiuni social-politice premergătoare statului lui Burebista, pe Mureș, și care trebuie să fi participat la procesul de unificare și de centralizare a lumii geto-dacice. În comunicări s-a dezvoltat ideea persistenței tradiției statale la români, a unității și a continuității și alte aspecte ale istoriei naționale pînă în secolele al XVII-lea și al XIX-lea.

★

Membrii filialei din Cluj-Napoca au făcut de asemenea expuneri în legătură cu aniversarea a 2050 de ani de la crearea primului stat dac condus de Burebista în orașele : Caransebeș, Tulcea, Craiova, Vaslui, Piatra Neamț, Bacău, Cluj-Napoca, Deva, Turda, Huși, Constanța, Alba Iulia, Zalău. Doi membri ai filialei au participat la al III-lea Congres Internațional de tracologie ținut în luna iunie 1980 la Viena.

★

Filiala Iași a organizat trei sesiuni științifice, una cu tema „Dacii și civilizația lor în lumina cercetărilor efectuate în anii construirii socialismului în România", la 30 ianuarie 1980, unde au fost prezentate 6 comunicări; a doua cu tema „Fortificațiile la geto-daci", la 7 martie 1980, a treia sesiune a avut tema „Geto-dacii la est de Carpați în vremea lui Burebista-Decebal", la 12 iunie 1980. La aceste trei manifestări au fost prezentate 15 comunicări de către cercetători și cadre didactice universitare, în care s-au subliniat originalitatea, unitatea și continuitatea civilizației geto-dace, stăruindu-se cu deosebire asupra aspectelor de la est de Carpați.

O dezbatere interdisciplinară a avut loc la sediul filialei din Iași, cu participarea specialiștilor din domeniul istoriei vechi, arheologiei, antropologiei și lingvisticii. Un membru al filialei a participat la al treilea Congres internațional de tracologie ce s-a ținut în luna iunie 1980 la Viena.

★

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Membrii institutului au colaborat de asemenea la elaborarea unor lucrări de istorie națională cu deosebire privind marea personalitate istorică a lui Burebista și epoca sa. Amintim aci participarea membrilor institutului la volumul *Lupta poporului român pentru independență și libertate*, care se va publica în S.U.A., sau *Compediu de istorie a României*.

★

Membrii comitetului institutului au întocmit numeroase referate asupra unor studii și articole ale specialiștilor din diferite domenii de cercetare sau ale persoanelor care se preocupă de probleme de tracologie. Se adaugă alte referate asupra comunicărilor propuse pentru al III-lea Congres internațional de tracologie de la Viena.

Al III-lea Congres Internațional de tracologie
Viena 2—6 iunie 1980

Între 2 și 6 iunie 1980 a avut loc la Viena cel de-al III-lea Congres internațional de tracologie, organizat de Academia de științe a Austriei și de Institutul de tracologie din R. P. Bulgaria, în cinstea cunoscutului om de știință austriac în domeniul tracologiei, Wilhelm Tomaschek. Comitetul de organizare, restrîns doar la cinci membri, a avut ca președinte pe Fritz Schachermeyer.

La acest congres au luat partea cca 150 de specialiști din 15 țări, delegația cea mai numeroasă, peste 60 participanți, fiind cea a R. P. Bulgaria. Țara noastră a fost reprezentată de o delegație alcătuită din Em. Condurachi, D. Berciu, R. Vulpe, M. Petrescu-Dîmbovița, C. Preda și I. Glodariu.

Lucrările Congresului s-au desfășurat în clădirea Academiei de științe a Austriei și la Muzeul de istorie naturală din Viena, fiind prefațată de o ședință plenară, fixată în ziua de 2 iunie, dedicată activității tracologice a lui W. Tomaschek. Referatele prezentate de o serie de cunoscuți specialiști, printre care și D. Berciu din țara noastră, au scos în evidență diferitele laturi ale contribuției aduse de învățatul austriac la fundamentarea tracologiei ca știință atît în domeniile istorici, artei, etnografiei, cît și în cel al studiului limbii trace.

În zilele următoare (3—6 iunie) s-au desfășurat lucrările propriu-zise ale congresului, comunicările fiind distribuite, după specific, în cadrul următoarelor secții : istorie și arheologie, cu subsecțiile A—B—C ; moșteniri culturale antice în Europa de sud-est ; lingvistică și onomastică ; etnografie și antropologie. După cum era de așteptat și după cum o arată și denumirile secțiilor, comunicările au abordat o gamă foarte variată de probleme de tracologie, abundînd cele de istorie și arheologie, cu subiecte privind originea tracilor, raporturilor cu grecii, sciții, celții și romanii, așezări, cetăți, diferite aspecte culturale, numismatică, artă, religie, la care se adaugă preocupările, destul de numeroase, din domeniul limbii trace.

Participanții români au înfățișat referate cu teme referitoare la istoria și civilizația geto-dacilor. Acestea au relevat unele aspecte ale culturii nord-tracice și ale geto-dacilor din epoca lui Burebista și Decebal. De asemenea, membrii delegației române au luat parte la discuții, pe marginea unor comunicări ce au avut tangențe cu probleme ale arheologiei și istoriei geto-dacice, argumentîndu-și intervențiile cu datele noi obținute de cercetarea arheologică românească din ultimii ani. Unora dintre delegații români (Em. Condurachi, D. Berciu, R. Vulpe și M. Petrescu-Dîmbovița) li s-a încredințat conducerea lucrărilor la secțiile de istorie și arheologie. La acestea se adaugă contactele personale pe care le-au avut specialiștii români, pe întreaga durată a congresului, cu majoritatea participanților străini, stabilind și relnnoind contacte de colaborare viitoare, contacte ce au scos în evidență prețuirea de care se bucură pe plan internațional cercetările din domeniul tracologiei în țara noastră.

În ultima zi a congresului, comunicarea prezentată de B. Papoulia din Grecia, în care erau expuse cîteva idei de principiu privind nevoia unei clarificări a poziției și locului tracologiei în rîndul diferitelor discipline istorico-arheologice, precum și problema limitelor acesteia, a stîrnit discuții aprinse între specialiștii greci și bulgari. În miezul acestor discuții s-a situat mai ales caracterul și conținutul artei trace. S-a convenit, în final, ca aspectele principale ale acestor probleme să formeze subiectul unor referate la congresul următor.

Ziua de 5 iunie a fost rezervată unei reușite și utile excursii la impunătorul centru roman de la Carnuntum și în împrejurimile acestuia, excursie oferită participanților de către organizatori. Cu acest prilej au fost vizitate și noile cercetări arheologice ce se întreprind în zona cetății.

În timpul desfășurării lucrărilor Congresului a avut loc ședința de consfătuire a subcomisiei bilaterale româno-bulgare de tracologie, întrunită în seara zilei de 3 iunie. În urma discuțiilor purtate s-a stabilit ca această subcomisie să aibă următoarea alcătuire : din partea română : D. Berciu, Em. Condurachi, R. Vulpe, M. Petrescu-Dîmbovița, C. Preda și H. Daicoviciu ; din partea bulgară ; Al. Fol, Vl. Georgiev, Ch. Danov, G. Mihailov, V. Velkov, I. Venedikov, V. Popov și P. Delev. S-au stabilit principalele teme de colaborare de interes comun și s-a convenit totodată să se intensifice schimburile de specialiști și de studenți și să aibă loc dezbateri comune, periodice, pe probleme dinainte stabilite.

La ședința de închidere a lucrărilor, prof. H. Hunger, președintele Academiei de științe a Austriei, subliniind importanța pe care o au în prezent cercetările din domeniul tracologiei, a propus constituirea unui Comitet internațional de tracologie, care să se preocupe pe viitor de organizarea congreselor și a altor manifestări științifice internaționale de specialitate. S-a trecut apoi la propunerea și aprobarea următorului Comitet internațional de tracologie ; Președinte de onoare, F. Schachermeyer (Austria) ; președinte activ, prof. Al. Fol (R. P. Bulgaria) ; prim-vicepreședinte, prof. D. Berciu (R. S. România) ; vicepreședinte, prof. E. Buchner

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

(R. F. Germania); membri: prof. M. Garașanin (R. S. F. Iugoslavia), prof. J. G. P. Best (Olanda), dr. B. Papoulia (Grecia) și prof. R. A. Crossland (Anglia).

În aceeași ședință finală s-a hotărît ca viitorul Congres internațional de tracologie să aibă loc în 1984 în Olanda, la Amsterdam.

C. Preda

Sesiunea științifică „Istoria și civilizația geto-dacilor în epoca lui Burebista"

Institutul de tracologie, în colaborare cu Institutul de arheologie, a organizat în ziua de 21 aprilie 1980 o sesiune științifică omagială închinată aniversării a 2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent condus de Burebista. Au participat cercetători în domeniul arheologiei și istoriei de la institutele de profil, muzeele de istorie și Facultatea de istorie-filozofie din București.

În deschidere a luat cuvîntul *prof. dr. doc. Dionisie M. Pippidi*, directorul Institutului de arheologie, care a subliniat că această sesiune se înscrie în ampla serie de manifestări organizate în toată țara din inițiativa conducerii supreme de partid și de stat, ca un omagiu adus luptei pentru libertate, unitate și independență duse de strămoșii noștri geto-daci.

Prof. dr. doc. Dumitru Berciu, directorul Institutului de tracologie, a susținut o comunicare privind „Importanța statului dac centralizat și independent condus de Burebista". După ce a făcut istoricul conceptului de stat geto-dac în istoriografia românească, autorul a punctat principalele cauze care au generat apariția statului unificat la geto-daci și factorii de progres realizați în cadrul statului geto-dac: unificarea politică, adoptarea denarului roman ca monedă unică, crearea unui aparat administrativ, noi reglementări juridice, colaborarea strînsă între autoritatea politică și cea religioasă, inițierea sistemului defensiv unitar al Daciei etc. După dispariția lui Burebista tradiția statală și multe din noile reglementări social economice și politice sînt continuate și dezvoltate.

Dr. Alexandru Vulpe a prezentat „Rezultatele săpăturilor arheologice de la Popești". Cercetările arheologice efectuate în ultimii ani în această importantă davă getică din Cîmpia Munteniei, îndeosebi în așezarea B, au avut ca rezultat o mai fină precizare a stratigrafiei acestei stațiuni. Pentru prima dată a fost identificată aici existența certă a unui nivel de locuire din secolele IV—III î.e.n. care a precedat întemeierea marelui centru tribal din secolele II î.e.n.—I e.n. Înainte de întemeierea davei întreaga suprafață a terenului a fost nivelată, a fost decolmatat șanțul hallstattian (cultura Basarabi) iar pămîntul de umplutură de aici a fost întins peste stratul de cultură din sec. IV—III î.e.n. Pe „acropolă" primele trei niveluri de locuire prezintă o succesiune neîntreruptă, fiecare fiind însă incendiat și nivelat. Urmează apoi un strat de nivelare masivă (nivelul IV), în care s-a găsit un denar roman din anul 56 î.e.n. Peste el s-a întins un strat de pietriș, după care așezarea a fost refăcută din temelii (nivelul V). Acest din urmă nivel se datează în a doua jumătate a secolului I î.e.n., fiind datat cu o monedă de la Augustus din anii 29—26 î.e.n., așadar posterior domniei lui Burebista.

Dr. Petre Alexandrescu s-a referit în continuare la „Religia geto-dacilor". Amintind cele cîteva divinități geto-dace cunoscute, autorul s-a oprit mai mult asupra cultului lui Zalmoxis. Este vorba de un cult de tip inițiatic, dispunînd de o hagiografie și conținînd o doctrină eshatologică rezervată vîrfurilor aristocrației. În epoca lui Burebista cultul lui Zalmoxis apare mult dezvoltat în sensul sporirii autorității regale prin intermediul marelui preot. După cucerirea Daciei de către romani cultul nu mai este atestat, ceea ce dovedește că era religia unui cerc destul de restrîns de inițiați.

Dr. Vladimir Iliescu, pornind de la o nouă interpretare a izvoarelor literare, s-a referit la „Sfîrșitul domniei lui Burebista". După opinia sa, acest eveniment se plasează către anul 35 î.e.n. și nu în 44 î.e.n. cum se credea pînă acum.

Dr. Vlad Zirra a prezentat „Persistențe Latène în cultura geto-dacă din secolul I î.e.n.". Din a doua jumătate a secolului al II-lea î.e.n. se constată dispariția rapidă a elementului celtic din Transilvania (doar 20—25 morminte cunoscute), concomitent cu înmulțirea considerabilă a cetăților dacice. Influențele celtice în cultura geto-dacă se arată a fi mai slabe decît se credea. Este vorba în principal doar de două aspecte: vehicularea unui fond de materiale Latène veritabile de către daci (mai mult un fenomen de modă) și proliferarea în cultura geto-dacă a mai multor materiale de origine celtică. Unele influențe celtice din spațiul extracarpatic se datorează scordiscilor veniți în Oltenia.

Dr. Maria Chițescu a vorbit despre „Circulația monedelor romane republicane și imperiale în Dacia". Autoarea susține existența încă de la sfîrșitul secolului al VI-lea î.e.n. a unor formațiuni statale la geto-daci, singurele forme de organizare capabile să se opună armatelor persane și apoi macedonene, sciților și bastarnilor. Emiterea monedelor proprii constituie unul din atributele statului suveran. Asemenea formațiuni statale, anterioare lui Burebista, au putut fi dovedite prin studierea ultimelor tipuri monetare geto-dace. Faptul că majoritatea denarilor romani republicani copiați în Dacia datează din anii 120—80 î.e.n. presupune copierea lor în anii 70—50 î.e.n., adică tocmai în timpul lui Burebista. Circa două treimi din monedele romane republicane descoperite în Dacia sînt de fapt emisiuni geto-dace de tip roman republican. Ele au fost descoperite și pe teritoriile Bulgariei, Iugoslaviei și Ungariei, avînd deci și o circulație în afara Daciei. După dispariția lui Burebista monetăria geto-dacă de tip roman continuă să funcționeze. După cucerirea romană, în Moldova continuă emiterea de monede locale de tip roman imperial în secolele II—III, ceea ce presupune și o continuitate statală în acest interval.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

În încheiere, *prof. dr. doc. Radu Vulpe* s-a referit la „Personalitatea lui Burebista". Avînd în vedere numărul redus de informații antice, judecarea personalității lui Burebista nu se poate face decît în lumina faptelor sale. Acestea îl recomandă ca pe un strălucit geniu militar și politic. Originea lui getică este precizată de către Strabon. Se presupune că provenea dintr-o familie ilustră, de conducători de triburi. Ascensiunea sa rapidă a fost asigurată de colaborarea cu marele preot Deceneu, aflat se pare în fruntea unei alte mari formațiuni tribale, probabil aceea a dacilor din Transilvania. Împreună ei au inițiat și realizat unificarea tuturor geto-dacilor, consolidarea statului prin înnoiri legislative și religioase, apoi înfrîngerea celților și cucerirea orașelor pontice. Răsturnarea regelui va fi fost opera altor fruntași geto-daci, răsculați după ce pericolul va fi fost socotit dispărut. Dar marile înfăptuiri din timpul lungii domnii a lui Burebista nu au putut fi anulate, ele stînd în continuare la temelia dezvoltării ulterioare a societății geto-dace.

Niculae Conovici

Colocviul IX

În zilele de 18—19 decembrie 1980, Institutul de arheologie prin grija secției de istoria orînduirii comunei primitive, a organizat COLOCVIUL IX, cu tema : *CIVILIZAȚIA GETO-DACILOR DE LA ÎNCEPUTURILE EI ȘI PÎNĂ LA CUCERIREA ROMANĂ.*

La această manifestare științifică, devenită tradițională, au participat, cu rapoarte și comunicări, specialiști de la : Institutul de arheologie București, Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" de la Iași, Institutul de istorie și arheologie de la Cluj-Napoca, Muzeul de istorie al R. S. România, precum și cercetători de la muzeele : Cluj-Napoca, Satu Mare, Baia Mare, Bîrlad, Brăila, Constanța, Oltenița, Alexandria, Govora și Reșița. În cursul lucrărilor au fost prezentate ; 5 rapoarte și 13 comunicări.

În dimineața zilei de 18 decembrie 1980 au fost expuse rapoartele :

— Mircea Babeș, *Probleme ale cronologiei civilizației geto-dacice clasice.* Autorul a analizat amănunțit diferitele elemente specifice civilizației geto-dacice clasice din principalele dave, precum și tezaurele de obiecte de argint și cele numismatice. Pe temeiul studiului făcut a ajuns la concluzia că această civilizație s-a constituit către mijlocul secolului al II-lea î.e.n. și a durat pînă la cucerirea romană. În stadiul actual al cercetărilor ea se poate împărți în trei faze principale :

— faza I (de la mijlocul secolului al II-lea și pînă la mijlocul secolului I î.e.n.) cînd descrește procentual ceramica neagră modelată cu mîna și se intensifică folosirea celei cenușii lucrate la roată.

— faza II (mijlocul secolului I î.e.n. — mijlocul secolului I e.n.) este caracterizată prin tezaure de obiecte de argint, începutul folosirii ceramicii pictate și prin răspîndirea monedelor romane republicane.

— faza III (pînă la cucerirea romană) de atunci datează ultimele tezaure de obiecte de argint, se utilizează multă olărie cenușie și roșie, apar diverse importuri romane.

— Ion Glodariu (Cluj-Napoca) : *Considerente privind cronologia epocii La Tène tîrzii în Dacia.* În lucrare se scot în evidență o serie de elemente importante specifice perioadei de sfîrșit a civilizației geto-dacice clasice. Se constată că sporesc construcțiile din ziduri de piatră, printre care și zidurile pentru susținerea teraselor. Atunci s-au înălțat fortificațiile din punctele strategice principale. Unele așezări au planuri complicate, indicii ale sistematizării. Ele reflectă apariția, sigură, a unor așezări urbane dacice.

Se observă perfecționarea uneltelor și o specializare funcțională, pentru diferite meșteșuguri. Unele așezări sînt caracterizate printr-o intensă activitate metalurgică.

În domeniul ceramicii apar tipurile considerate a fi specifice olăriei geto-dacilor. Astfel, începe arderea oxidantă a vaselor și folosirea celor cu decor pictat, cu motive geometrice sau florale. Se remarcă sporirea numărului fibulelor romane, unele de import, altele imitate de localnici.

— Vladimir Illescu : *Geții și dacii în tradiția istorică antică.* Analiza aprofundată a multor izvoare scrise din vechime duce la constatarea că populația locală de pe meleagurile noastre a fost menționată totdeauna în context istoric mai larg, în legătură cu felurite migrații sau expediții militare. Autorul subliniază că geții au fost menționați, încă de Herodot în secolul al V-lea î.e.n., pe cînd dacii sînt amintiți în izvoare scrise tîrzii, anume în perioada clasică. Cercetările, din ultima vreme, au dovedit că toate informațiile mai vechi, din secolul al IV-lea î.e.n., despre sclavi numiți davus, se referă, de fapt, la frigieni. Autorul aduce în discuție situații din ținuturile Europei Centrale (de ex. în regiunile germanice), unde, în diverse perioade, au intrat pe scena istoriei populații cu numele unor triburi sau uniuni de triburi, care la un moment dat s-au impus față de altele din jur, dîndu-le numele. Tot așa, după părerea autorului, dacii s-au impus din punct de vedere militar și politic de-abia tîrziu și numele lor a fost extins și la alte comunități înrudite, de pe un teritoriu vast.

— Vlad Zirra : *Elemente de cultură vest Latène în civilizația daco-getică din secolul I î.e.n.* Din compararea diferitelor păreri despre rolul și importanța elementelor celtice din civilizația geto-dacilor se constată că unii cercetători au exagerat rolul lor, alții l-au minimalizat. Pentru a înțelege problema acestor raporturi nu sînt suficiente afirmațiile conform cărora celții au început să fie asimilați încă de la stabilirea lor în Transilvania, căci nicăieri o populație slab dezvoltată nu poate asimila una cu o cultură superioară. De fapt, problema trebuie studiată în context mai larg și trebuie avuți în vedere diferiți factori, care au contribuit la decăderea celților din Europa Centrală și din regiunile noastre. Cercetările recente dovedesc că la sfîrșitul secolului al II-lea î.e.n. apar în Dacia numeroase așezări dacice fortificate și dispar cele celtice. Complexele dacice, în perioada amintită, nu sînt unitare, căci în cadrul lor apar unele elemente celtice tîrzii, dar mai cu seamă elemente meridionale. În Crișana influențele Latène tîrzii sînt mai intense. La sfîrșitul secolului al II-lea î.e.n. s-au folosit în continuare obiecte de tip Latène tîrzii cum sînt : săbii, umbo de scut, brățări

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

cu semi-ove. Se constată o variabilitate apreciabilă a uneltelor de fier, o parte provenite din centre sudice. Se remarcă faptul că majoritatea ceramicii din Transilvania este de tradiție mai veche și a fost modelată cu mîna, dar se menționează și unele detalii ca și folosirea pastei cu grafit, de caracter celtic, ca și alte vase, cum sînt amforele și felurite produse ceramice din sud. Este evident că în perioada dată s-a produs o schimbare a direcției relațiilor. Încep să predomine legăturile cu ținuturile sudice și cu cele din preajma Pontului Euxin. Atunci se desfășoară înflorirea civilizației geto-dacilor.

În secolul I î.e.n. elementele Latène tîrzii sînt la noi de două feluri: unele de import din mediu celtic și altele sînt elemente latenoide realizate de localnici (arme, podoabe, vase). Autorul a analizat în continuare ponderea și răspîndirea diferitelor piese de caracter Latène tîrziu de pe teritoriul Daciei.

— C. Preda: *Raporturile geților de pe valea Oltului Inferior cu lumea greco-romană.* Autorul a cercetat prin săpături, în zona amintită, mai multe așezări geto-dacice cum sînt: Sprîncenata, Pleașov, Mărgărițești. Prima din ele controla legăturile comerciale din lungul Oltului. În diverse așezări s-au descoperit monede începînd din secolul al IV-lea î.e.n., inclusiv cîteva tezaure romane republicane și mai ales produse ceramice: amfore, farfurii cu decor pictat și cîteva brățări fragmentare de sticlă cu decor pictat. O observație importantă este aceea că materialele amintite nu reflectă simple influențe, ci mai cu seamă elemente absorbite, adoptate la necesitățile locale. Prin urmare, este vorba nu de o preluare pasivă a unor elemente străine, ci o preluare activă cu modificarea lor, prin imprimarea unor caractere specifice, ceea ce corespunde cu adăugarea unor categorii noi la civilizația geto-dacilor.

În după-amiaza aceleiași zile s-au prezentat comunicările:

— Alexandrina Alexandrescu: *Despre așezarea și necropola de la Zimnicea.* S-au făcut observații stratigrafice de reținut. Se constată că în secolul al IV-lea î.e.n. așezarea ajunsese un centru tribal important, dar care a fost distrus prin foc (poate este așezarea cucerită de Alexandru cel Mare). După trecerea pericolului valul de apărare a fost refăcut. A urmat o nouă distrugere, pe la 300 î.e.n. Apoi terenul a fost nivelat. Viața a continuat în forme modeste pînă la începutul secolului al II-lea î.e.n. După aceea se constată o nouă refacere. Locuirea este documentată prin slabe urme pînă în prima jumătate a secolului II î.e.n., apoi complexul a fost părăsit definitiv de geto-daci.

Din cuprinsul așezării s-au strîns foarte multe materiale arheologice. Creșterea vitelor juca un rol important, după cum o dovedește cantitatea mare de oase de animale. Vînătoarea se practica pe scară redusă.

Sînt reprezentate și diverse meșteșuguri. Astfel s-au găsit creuzete pentru topirea bronzului sau argintului, dar și bucăți de zgură de fier. În privința olăritului sînt de semnalat două bucăți din plăci de cuptor de olar și două tipare de cupe deliene. Ceramica este în cantitate mare. Analiza ei permite o concluzie de reținut, pe lîngă legăturile cu sudul, în perioada mai veche se constată relații mai strînse cu ținuturile nord-pontice și mai slabe cu cele vest-pontice.

Necropola geto-dacică se află în apropierea așezării fortificate. Au fost descoperite 166 morminte, din care cîteva de înhumație, restul de incinerație. O parte din morminte sînt din a doua jumătate a secolului al IV-lea î.e.n. Majoritatea sînt din secolul al III-lea, o altă parte din secolul al II-lea î.e.n. și puține din secolul I î.e.n. Mormintele vechi au inventar bogat, cele tîrzii sînt sărace. Între mormintele tumulare sînt răspîndite cele plane din diferite perioade.

— Ion Spiru (Alexandria): *Măgurile din județul Teleorman. O nouă dovadă a civilizației geto-dace.* De mulți ani, autorul face cercetări arheologice de suprafață pe întinsul jud. Teleorman și astfel a descoperit numeroase așezări din diferite epoci, inclusiv din cea geto-dacică. În expunere au fost prezentate date despre această ultimă categorie de stațiuni, contribuind cu o serie de puncte la harta arheologică a epocii.

— Magda Tzony: *Cîteva considerații asupra așezării getice de la Tinosu.* Anul trecut, autoarea a reluat cercetarea cunoscutei dave. La bază a descoperit un strat din secolele IV—III î.e.n. și apoi alte două pînă la prima jumătate a secolului I î.e.n. S-au făcut observații importante cu privire la fortificație. Valul a fost ridicat pe o palisadă de lemn, umplută cu turte de lut, ovale, arse la roșu. Prin aceste caracteristici, el se aseamănă foarte mult cu valul așezării de la Popești-Novaci, din prima epocă a fierului. Stratul superior este deosebit de bogat în obiecte de metal și numeroase importuri romane.

— Gh. Petre (Govora): *Cultura geto-dacilor din nord-estul Olteniei.* Autorul a făcut considerații generale cu privire la descoperirile geto-dacice pe care le-a făcut în decursul multor ani de cercetări arheologice efectuate în zona amintită.

— Alexandru Vulpe: *Mormîntul de incinerație de la Năeni.* S-a făcut descrierea unui mormînt descoperit pe „Culmea Năenilor". În funcție de conținutul gropii, de formă aproximativ ovală, în care, pe lîngă oasele arse se afla un akinakes și alte cîteva fragmente de obiecte de fier, mormîntul este atribuit culturii Ferigile, fiind cea mai estică descoperire de acest tip.

În ziua de 19 decembrie 1980, au fost expuse comunicările:

— Prof. D. Berciu: *O nouă inscripție descoperită la Buridava.* Pînă în prezent la Ocnița, jud. Vîlcea, în cursul săpăturilor au fost descoperite 14 inscripții, din care cele latine sînt făcute pe cioburi, după spargerea vaselor, pe cînd cele grecești sînt zgîriate înainte de arderea recipientelor. Se remarcă o inscripție a cărei prima parte s-a găsit în 1973, iar a doua în 1980. Inscripția este datată cu o monedă de la Augustus, de la sfîrșitul secolului I î.e.n. Din textul întregit al inscripției rezultă că „Basileul Tiamarkos a făcut". D. Berciu consideră că este vorba de proprietarul atelierului de olărie de la Ocnița, care nu era altul decît basileul. Inscripțiile similare s-au găsit numai pe fragmente de vase mari, de provizii, probabil folosite pentru sare.

— Bucur Mitrea: *Circulația monetară în cetatea dacică de la Poiana.* În cursul săpăturilor din cadrul așezării fortificate geto-dacice de la Poiana, s-au descoperit aproape 1 200 de monede. Numărul lor foarte mare a permis autorului o amplă analiză a circulației monetare, în context mai larg. Monedele istriene de argint au fost primele piese cu care au venit în contact (înainte de 339 î.e.n.) geto-dacii din sudul Moldovei. Pînă atunci în Dacia era o economie naturală. Monedele constituind la început un element de curiozitate,

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

fiind acceptate ca metal prețios și din punct de vedere artistic. Pătrunderea macedoneană, în părțile de nord-est ale Peninsulei Balcanice, a avut drept urmare dispariția, în regiunea studiată, a monedei istriene și înlocuirea ei cu cea macedoneană a lui Filip al II-lea. Se remarcă răspîndirea într-o perioadă mai tîrzie a unor monede callatiene de bronz. Mai mult de jumătate din monedele descoperite la Poiana sînt romane republicane, din care majoritatea datează dintre anii 100 și 70 î.e.n. Ultima monedă datează din anii 72—73 e.n., ceea ce indică, după părerea autorului, că așezarea de la Poiana atunci a încetat să mai existe.

— George Trohani : *Sfîrșitul așezării geto-dace de la Vlădiceasca. Ipoteze.* În cursul săpăturilor, autorul comunicării a descoperit 50 de locuințe de suprafață și numai cîteva bordeie. Toate datează din perioada mai veche. În schimb, nu s-a găsit nici o locuință din secolul I î.e.n., acestea fiind la suprafață și resturile lor au fost probabil distruse.

S-au prezentat diferitele categorii ceramice documentate în așezarea de la Vlădiceasca, cum sînt ceramica pictată cu benzi roșii, de import, apoi diverse boluri deliene. Acestea sînt din perioada dintre mijlocul secolului al II-lea î.e.n. și mijlocul secolului I î.e.n. De-abia după aceea se vor răspîndi în regiune vasele romane cu decor în relief.

În așezarea de la Vlădiceasca urme slabe de locuire geto-dacică se continuă și în secolul I e.n.

— Emil Moscalu : *Probleme ale culturii traco-geto-dacice în Oltenia.* Autorul s-a referit la necropolele de la Ieșelnița I (din a doua jumătate a secolului al VII-lea î.e.n. și începutul secolului al VI-lea î.e.n.) și Ieșelnița II (din secolul al VI-lea î.e.n.). Este de fapt aceeași populație, care din punct de vedere etnic s-a menținut, dar a renunțat cu timpul la decorul specific vaselor de tip Basarabi.

S-au prezentat și descoperirile de la Rîureni. Este o necropolă formată din mai mulți tumuli, aparținînd culturii Ferigile. Unele erau cenotafuri, altele cîteva conțineau morminte de incinerație, cu inventar specific, reprezentat prin : lance, cuțit, fibulă, ceașcă.

În zona necropolei tumulare a fost descoperită o altă plană, mai veche. Unele morminte aveau drept inventar cuțite de bronz de tip Hallstatt A. Complexul datează din secolul al XII-lea î.e.n. și prezintă unele tradiții din cultura Girla Mare. Necropola dovedește existența unui nou aspect cultural în zonă. Astfel se dovedește că pe teritoriul Olteniei, la începutul Hallstattului au existat două grupuri culturale : Ostrovu Banului în vest și Rîureni I, în nord-estul provinciei.

— Nicolae Conovici : *Piese ceramice de interes deosebit de la Piscu Crăsani.* În cursul săpăturilor din 1980, s-au scos la iveală cîteva obiecte geto-dacice remarcabile. Este vorba de un vas în formă de ou, cu mai multe orificii, apoi un fel de „sfeșnic" pictat, un fragment de vas cu „mască" în relief și un ciob cu o inscripție cu litere latine.

— Mihai Irimia (Constanța) : *Date noi asupra ritualului și inventarului funerar din necropola getică de la Bugeac.* Observațiile făcute cu prilejul dezvelirii celor 82 de morminte din cimitirul II de la Bugeac au permis autorului să facă numeroase precizări cu privire la ritualul și la inventarul funerar. Mormintele erau marcate cu cîte o piatră sau mai multe. Toate mormintele sînt de incinerație, cu trei variante de ritual. Sînt menționate morminte cu urnă și cu cistă. Inventarul este deosebit de bogat. S-au găsit 350 de obiecte, majoritatea sînt vase de lut arse. S-au mai descoperit : cuțitașe de fier, zăbale, vîrfuri de săgeată (de bronz), fusaiole și unele podoabe. Necropola are două zone : una din secolul al V-lea î.e.n. și alta din secolul al IV-lea. Prin diferite elemente necropola de la Bugeac se aseamănă cu Ravna II și cu Ferigile III.

Este un complex important a cărui prelucrare științifică va duce la noi și valoroase concluzii cu privire la populația locală din SV Dobrogei din perioada dată.

— Adrian Rădulescu, N. Georgescu și M. Bărbulescu (Constanța) : *Ceramica autohtonă din așezarea de la Albești (secolele IV—I î.e.n.).* Cercetarea complexului de la Albești se desfășoară de mai mulți ani și se fac noi observații. S-a constatat că avea un caracter urban. În comunicare s-a pus accentul pe descrierea diferitelor categorii ceramice. S-au strîns numeroase materiale, din care în afară de vasele grecești, aduse de la Callatis, s-a găsit multă olărie autohtonă. Unele din vasele amintite sînt de tradiție mai veche hallstattiană. Se remarcă faptul că multe din vasele folosite la Albești sînt imitate după cele grecești. Așa sînt craterele, opaițele și altele. Autorii menționează că o serie de vase și coroplastica prezintă analogii cu cele de la Olbia și de la Fanagoria.

— Marian Gumă (Reșița) : *Așezări și fortificații dacice în sudul Banatului.* Autorul s-a referit la cîteva descoperiri geto-dacice și mai ales la așezarea din punctul „Stenca Liubcovei". În cuprinsul ei sînt trei niveluri, din care primele două datează din secolele III—II î.e.n., iar cel superior este din secolul I î.e.n.

Cu prilejul organizării Colocviului IX, am socotit necesar ca, în rapoartele și comunicările prezentate, să se pună accentul pe cultura materială a geto-dacilor. După părerea noastră, mai întîi trebuie să fie studiat, cît mai amănunțit, materialul arheologic și anume : ocupațiile, uneltele, ceramica, tipurile de așezare, fortificațiile, tipurile de locuințe și construcțiile legate de cult, apoi ritul funerar. Numai pe temeiul interpretării lor corecte se poate ajunge la precizări referitoare la organizarea socială. De-abia după aceea, aceste date, corespunzătoare cu realitatea istorică, pot și fie corelate cu informațiile din izvoarele scrise (care nu totdeauna cuprind date exacte). Specialiștii care au participat la Colocviul IX și-au bazat interpretarea istorică pe numeroase materiale arheologice.

În trei din rapoarte au fost studiate probleme privind întreg teritoriul țării noastre, în altele două, specialiștii s-au referit la regiuni ceva mai restrînse, dar importante pentru definirea cronologiei și a raporturilor cu alte ținuturi. Aici reținem concluzia importantă a lui C. Preda că geto-dacii nu adoptau pasiv elementele străine de cultură materială, ci le prelucrau în funcție de necesitățile și gusturile lor.

Au atras atenția, prin bogăția datelor, alte trei comunicări importante : despre rezultatele săpăturilor de la Zimnicea, efectuate de Alexandrina Alexandrescu, care au permis cunoașterea multilaterală a culturii materiale, precum și a ritului funerar al comunităților geto-dacice de la Zimnicea ; aspectesemnificative pentrucunoașterea circulației monetare din epoca geto-dacică din sudul Moldovei au rezultat din analiza lotului masiv de monede descoperite la Poiana, expuse în comunicarea lui Bucur Mitrea, iar bogata necropolă de la

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Bugeac, studiată de Mihai Irimia, permite dezvăluirea unei părți din cultura materială a comunităților din sud-vestul Dobrogei și obiceiurile lor funerare. Prof. D. Berciu, în continuarea cercetărilor de la Ocnița, a reușit să completeze o inscripție descoperită mai demult.

Celelalte comunicări prezentate aduc contribuții utile la cunoașterea culturii materiale din mai multe așezări din Dobrogea, Muntenia, Oltenia și Banat.

Ținînd seama de datele expuse în cadrul Colocviului IX și din cele publicate pînă acum, am dori să facem unele sugestii colegilor care se ocupă cu arheologia geto-dacilor. În general, sînt cercetate aproape exclusiv davele principale sau marile complexe cu construcții monumentale. Evident că prin astfel de cercetări se descoperă construcții importante, ca și cantități mari de materiale de tot felul. Nu trebuie însă uitat că în astfel de așezări fortificate au trăit, mai ales, conducătorii geto-dacilor. În schimb, sînt foarte puțin cercetate așezările nefortificate, ale populației „de rînd", a geto-dacilor care locuiau în bordeie și foloseau unelte și alte categorii de materiale mai simple, specifice. Considerăm că ar fi foarte important, pentru înțelegerea civilizației geto-dacilor, să fie studiate și aceste modeste așezări situate pe margini de terase, în preajma rîurilor sau lacurilor.

Cercetările arheologice de amploare au făcut posibilă cercetarea și săparea unor suprafețe întinse din diferite așezări importante, dar, în ultima vreme, s-au publicat mai mult datele despre fortificații, despre unele construcții, dar au fost prelucrate și publicate prea puține categorii de materiale (cum sînt uneltele, armele, ceramica, podoabe și altele). Credem că ar fi de dorit ca să nu se aștepte cercetarea integrală a uneia sau alteia din stațiuni, căci multe sînt întinse și nu pot fi săpate într-un răstimp prea scurt, ci să se publice unele studii parțiale, ca să se poată cunoaște, cît mai amănunțit, cultura materială a geto-dacilor. Ar fi deosebit de utile și unele sinteze pe categorii de obiecte sau probleme pentru întreg teritoriul Daciei ori pentru regiuni mai restrînse. De asemenea să nu uităm că sînt zone întinse în care, deși dispunem de unele sumare mențiuni, nu s-au făcut suficiente cercetări de suprafață, urmate de săpături, pentru cunoașterea așezărilor geto-dacilor din secolele III— II î.e.n.

Nu trebuie neglijată nici studierea populațiilor care au pătruns în diferite perioade pe teritoriul țării noastre (sciți, celți, bastarni) în cursul epocii geto-dacice. Prin analiza acelor obiective vom fi în măsură să precizăm elementele specifice culturii lor materiale, să le deosebim mai ușor de aceea a localnicilor și implicit vom înțelege mai bine dacă au contribuit sau nu, și în ce domenii, la dezvoltarea civilizației geto-dacilor.

Specialiștii din întreaga țară prezenți, în număr apreciabil, la Colocviul IX au audiat lucrările prezentate, au luat parte la discuții și au avut posibilitatea să se cunoască mai bine și să facă, în timpul dintre ședințe, un bogat schimb de idei cu privire la cercetarea arheologică a epocii geto-dacilor.

Eugen Comșa

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Abrevieri *(Abréviations)*

AA	Archäologischer Anzeiger, Berlin.
ActaArch	Acta Archaeologica Carpathica, Cracovia.
ActaArchHung	Acta Archaeologica Academiae Sciantiarum Hungaricae, Budapesta.
ActaMN	Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca.
AIIACluj-Napoca	Anuarul Institutului de istorie și arheologie, Cluj-Napoca.
AIIN	Anuarul Institutului de istorie națională, Cluj.
AISC	Anuarul Institutului de studii clasice, Cluj.
AJA	American Journal of Archaeology, New York, Princeton, Baltimore.
AnnÉp	Année Épigraphique, Paris.
ArchAustr	Archaeologia Austriaca, Viena.
ArchErt	Archaeologiai Értesitö, Budapesta.
ArchIug	Archaeologia Iugosiavica, Belgrad.
ArchRozhl	Archaeologicke Rozhledy, Praga.
ArheologijaKiev	Arheologija Kiev, Institut Arheologii, Kiev.
ArheologijaSofia	Arheologija, organ an arheologij Institut i Muzej, Sofia.
ArhMold	Arheologia Moldovei, Iași-București.
ARMSI	Academia Română. Memoriile Secțiunii istorice, București.
AUB	Analele Universității „C. I. Parhon", București.
AVSL	Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, Sibiu-Brașov.
BCH	Bulletin de correspondence hellenique, Paris.
BCMI	Buletinul Comisiunii monumentelor istorice, București.
BerRGK	Bericht der Römisch-Germanischen Komission, Frankfurt/Main.
BHR	Bibliotheca Historica Romaniae, București.
CercetArhBuc	Cercetări arheologice în București, București.
CercetIstIași	Cercetări istorice, Iași.
CIL	*Corpus inscriptionum latinarum*, Berlin.
Dacia	Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie, București.
Dacia, N. S.	Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București.
Ebert, RL	M. Ebert, *Reallexicon der Vorgeschichte*, Berlin.
ED	Ephemeris Dacoromana, Anuario della Scuola romena di Roma, București-Roma.
ESA	Eurasia Septentrionalis Antiqua, Helsinki.
EvkEger	Az Egri Múzeum Évkönlve, Eger.
EvkMiskolc	A Herman Ottó Múzeum évkönive, Miskolc.
EvkNyíregyháza	A Nyíregyházi Jósa András, Museum Évkönyve, Nyíregyházi.
FHDR	Fontes Historiae Daco-Romanae, București.
FoliaArch	Folia Archaeologica, Budapesta.
GodišnikPlovdiv	Godišnik na Narodnija Arheologiceski Muzej v Plovdiv, Plovdiv.
IDR	*Inscripțiile Daciei romane*, București.
IGB	*Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*, Sofia.
InvArch	*Inventaria Archaeologica*, București.
IOSPE	Latyschev, *Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini, Graecae et Latinae.*
IzvestijaSofia	Izvestija na Arheologiceskija Institut, Sofia.
IzvestijaVarna	Izvestija na Varnenskoto Arheologicesko Druzestvo, Varna; apoi Izvestija na Narodnija Muzej, Varna.
JahrbRGZM	Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz.
JNG	Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte, München.
KSMoscova	Kratkie Soobščenija. Instituta istorii material'noi kultury Akademii Nauk SSSR, Moscova.
LB	Linguistique balkanique, Sofia.
MAGW	Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, Viena.
Materiale	Materiale și cercetări arheologice, București.
MemAntiq	Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț.
MIAMoscova	Materialy i issledovania po arheologii SSSR, Moscova.

THRACO-DACICA, tomul II, București, 1981, p. 243—244

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

NEH	Nouvelles études d'histoire, Bucureşti.
PBF	Prähistorische Bronzefunde Europas, München.
PMMB	Publicaţiile Muzeului municipiului Bucureşti.
PPS	Proceedings of the Prehistoric Society, Londra.
PZ	Prähistorische Zeitschrift, Leipzig-Berlin.
RA	Revue Archéologique, Paris.
RE	Pauly-Wissowa-Kroll etc., *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Stuttgart.
RevMuz	Revista muzeelor, Bucureşti.
RIR	Revista istorică română, Bucureşti.
RRH	Revue roumaine d'histoire, Bucureşti.
SA	Sovetskaja Arheologija, Moscova.
SCIV(A)	Studii şi cercetări de istorie veche (şi arheologie), Bucureşti.
SCN	Studii şi cercetări de numismatică, Bucureşti.
SCSIaşi	Studii şi cercetări ştiinţifice, Iaşi.
SlovArch	Slovenská Arheologia, Nitra.
StCl	Studii clasice, Bucureşti.
StComPiteşti	Studii şi comunicări, Piteşti.
TIR	*Tabula Imperii romani*, Bucureşti.
ZfE	Zeitschrift für Ethnologie, Berlin-Braunschweig.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

REVISTE ŞI ANUARE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Revista de istorie

Revue roumaine d'histoire

Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie

Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne

Revue des études sud-est européennes

Anuarul Institutului de istorie şi arheologie Cluj-Napoca

Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol" Iaşi

Studii şi cercetări de istoria artei

— seria arta plastică
— seria teatru-muzică-cinematografie

Revue roumaine d'histoire de l'art

— série beaux-arts
— série théâtre-musique-cinéma

Thraco-dacica

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- MARIA COJA şi PIERRE DUPONT, **Histria**, V, 1979, 169 p., 52 fig., 27 pl., 39 lei.
- LIGIA BÂRZU, **Continuitatea creaţiei materiale şi spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii**, 1979, 110 p., 19 fig., 6 lei.
- RADU POPA şi MONICA MĂRGINEANU CÂRSTOIU, **Mărturii de civilizaţie medievală. românească**, 1979, 163 p., 94 fig., 3 pl., 28 lei.
- * * * **Studii şi cercetări de numismatică**, VII, 1980, 222 p., 17 pl., 31 lei.
- * * * **Arheologia Moldovei**, IX, 1980, 152 p., 1 pl., 14 lei.
- IOAN GLODARIU, **Aşezările dacice şi daco-romane la Slimnic**, 1981, 189 p., 13,50 lei.

https://biblioteca-digitala.ro / http://www.instarhparvan.ro

Lei 60